Jeronim

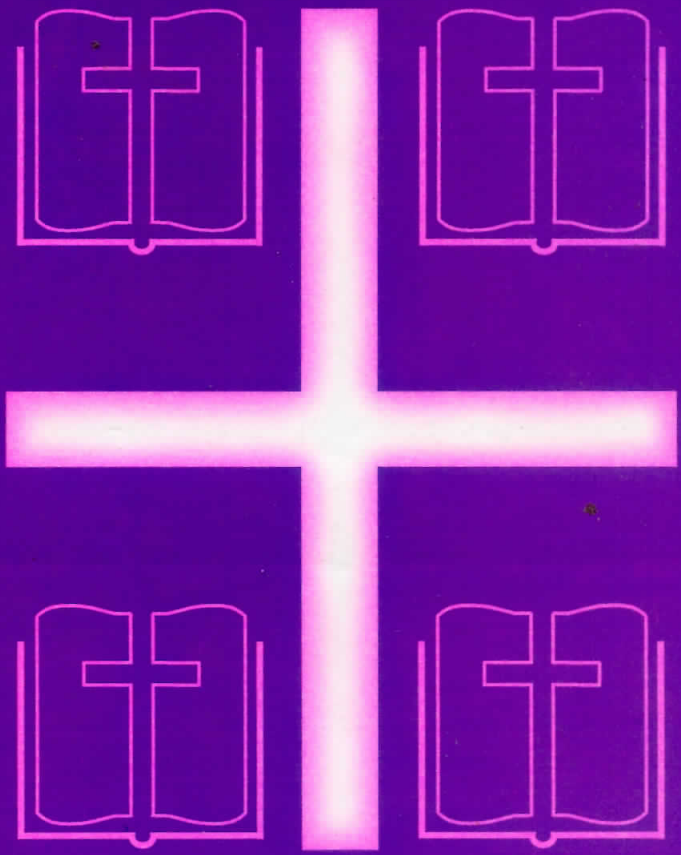

TUMAČENJE PAVLOVIH POSLANICA

SVETI JERONIM

TUMAČENJE PAVLOVIH POSLANICA

Biblioteka "Službe Božje"
Knjiga 42

Urednik: Marko Babić, ofm
Oprema: Marko Babić, ofm
Naslovnu stranicu izradio: Ante Branko Periša, ofm

SVETI JERONIM

TUMAČENJE PAVLOVIH POSLANICA:

FILEMONU, GALAĆANIMA, EFEŽANIMA I TITU

PREVEO, NAPISAO UVOD I BILJEŠKE
Marijan MANDAC, ofm

FSSPX
Kapela svetog Josipa, Zagreb

SLUŽBA BOŽJA
Makarska 1998.

Izvorni se tekst nalazi u PL, 26, izd. 1884. godine:

1. za Poslanicu Filemonu, 636C-656A;
2. za Poslanicu Galaćanima, 331A-468B;
3. za Poslanicu Efežanima, 468B-590A;
4. za Poslanicu Titu, 590A-636C.

Izdavač: "Služba Božja"
Franjevačka Teologija Makarska
M A K A R S K A -Franjevački put 1
Tisak: "Franjo Kluz" d.d. - Omiš
Naklada: 600 komada

ISBN 953-6236-08-7

FSDX Kapela svetog Zagreb

PREDGOVOR

"Bez čitateljah nemože se spis uzderžati ... Ali složismo se da nam više stoji do kakvoće nego do kolikoće čitateljah."
A. Starčević

S ovom knjigom konačno dođoh do kraja naumljenome radu vezanu uz sv. Jeronima. To znači da se opraštam od njega. I to mi nimalo nije drago jer je težak oproštaj s onim koga volimo. Tek me tješi nada da ovaj rastanak ne može biti odveć duga vijeka jer je svaki zemaljski život kratak. Pretpostavljam da sam se u vlastitome nizu najduže bavio životom i radom sv. Jeronima. Cijeli sam spis upotrijebio da donekle osvjetlim puni Jeronimov život i njegovo ogromno djelo. U jednom sam radu Jeronima predstavio kao starozavjetnoga egzegetu. Ali sam veći dio truda uložio da prevedem i nekako protumačim sve što je Jeronim napisao kao tumač Novoga zavjeta. Iz toga su nastale dvije knjige. U jednoj je Jeronimovo razjašnjenje Matejeva evanđelja, a u drugoj su Jeronimova razglabanja četiriju Pavlovih poslanica. To je upravo ovaj spis. Tako sam zapravo preveo sve što je zajamčeno i posve sigurno ostalo od Jeronima kao tumačenje novozavjetnih spisa.

Rekoh da ovdje objavljujem prijevod Jeronimovih tumačenja za četiri Pavlove poslanice. Nabrajam ih redom kojim je Jeronim za njih pisao izlaganja i kako su raspoređene u ovoj knjizi. To su: *Poslanica Filemonu, Poslanica Gala-*

ćanima, Poslanica Efežanima i *Poslanica Titu.* Jeronimova sam tumačenja preveo iz teksta koji se nalazi u *Patrologia latina.* Drugi mi nije bio poznat. Prevoditi je bilo iznimno teško jer je u otisnutome tekstu zaista mnogo svakovrsnih tiskarskih pogrešaka. Trebalo ih je uočiti i kako treba popraviti. Čak se bojim da nisam koji put nehotice popravljao dobar tekst i tako ga zapravo pokvario. Ovaj koji sam imao uistinu je veoma loš i nesiguran. Posebice mi je na srcu istaknuti da su naznake za biblijska mjesta u izdanju nedostatne, nepouzdane i nerjetko netočne. Treba ih svaki put provjeriti. Osobno to nisam učinio jer je bio prevelik drugi posao koji sam morao obaviti.

Sada s dosta ponosa ističem da sam, prevevši Jeronimova obrazlaganja navedenih Pavlovih pisama, zasada zapravo jedini koji je taj dio Jeronimova djela preveo na neki jezik. Otkada je Jeronim napisao svoja pojašnjenja, ona su mirno počivala u svome latinskome jeziku. Sada su zadobila i hrvatsko ruho. Meni je žao što ti Jeronimovi spisi nisu - koliko znam - prevedeni na druge jezike. Drago mi je pak što postoje na hrvatskome. Mislim kako dolikuje da se barem nešto od Jeronima pojavilo prije na hrvatskome nego na nekom drugom jeziku. Jeronim je ovdje ugledao svjetlo dana i muževno zakoracio zemljom.

Makarska, 1. studenoga, 1996.

M. Mandac

UVOD

Prvo poglavlje

POSLANICA FILEMONU U JERONIMOVU TUMAČENJU

1. *Opća pripomena*

Pitanje gdje je sv. Pavao sastavio svoju *Poslanicu Filemonu* donekle je podijelilo istraživače.[1] Kao mogućnost navodi se Efez i Rim. Ipak se predaja kao cjelina opredijelila za Rim. Isto je već dokazivao i Jeronim smatrajući da je Pavao *Poslanicu Filemonu* napisao dok je bio u rimskome zatočeništvu. Jeronim izrijekom kaže da je Apostol pisao Filemonu "zasužnjen u zatvoru u Rimu".[2] Time se ujedno utvrđuje i vrijeme postanka *Poslanice Filemonu*. To je najvjerojatnije bilo pod kraj g. 63. kada se dovršavalo prvo Pavlovo rimsko zatočeništvo. Sam pak Pavao navodi kome je pisao svoju poslanicu. To su: Filemon, Apija, Arhipa i kršćani koji se oko njih okupljaju. Nije nimalo teško uočiti da je *Poslanica*

---

1 U radu se služimo ovim kraticama: DACL = *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie;* DAFC = *Dictionnaire apologétique de la foi catholique;* DB = *Dictionnaire de la Bible;* DBS = *Dictionnaire de la Bible, Supplément;* DOB = *Dictionary of the Bible* (Hastings); DS = *Dictionnaire de spiritualité;* DTC = *Dictionnaire de théologie catholique;* HThG = *Handbuch theologischer Grundbegriffe, I-II 8H. Fries);* LThK = *Lexikon für Theologie und Kirche* (drugo izdanje); NCE = *New Catholic Encyclopedia;* NJBC = *The New Jerome Biblical Commentary;* RAC = *Reallexikon für Antike und Christentum;* TRE = *Theologische Realenzyklopädei;* ThW = *Theologisches Worterbuch zum Neuen Testament;* VB = *Vocabulaire biblique* (von Allmen). - Od suvremenih radova o poslanici imali smo pred očima ove: P. BENOIT, *Philémon,* NCE, 11, 268-269; C. TOUSSAINT, *Philémon,* DB, 5, 262-265; J.H. BERNARD, *Philemon,* DoB, 3, 832-834; E. ROBIN, *Philemon,* DTC, 12, 1399-1402; J.A. FITZMYER, NJBC, 869-870; K. STAAB, *Philemon,* LThK, 8, 445-446;

2 Jeronimov tekst navodimo prema izdanju iz g. 1884. u PL, 26. Ovdje smo naveli PL, 26, 641BC.

Filemonu kao spis uglavnome i prvenstveno upravljena Filemovu. Jeronim bilježi da od r. 4. unaprijed "sam Pavao govori samome Filemonu".[3] Otada Apostol "piše samo Filemonu i kao pojedinac s pojedincem besjedi".[4]

Poslanica Filemonu veoma je kratko pismo. Ipak je građena kao i sve druge Pavlove poslanice. Na početku je uvod. To su r. 1-7. Potom dolazi glavni sadržaj u r. 8-21. Pismo se r. 22-25 završava na uobičajeni način.

Među Apostolovim spisima *Poslanica Filemonu* ima nekoliko pojedinosti što je izdvajaju kao nešto naročito. U prvome redu ona je najkraći Pavlov pisani rad. Tom se kratkoćom ne može usporediti s ničim drugim što nam je Pavao ostavio pisano. Apostol je jedino *Poslanicu Filemonu* pisao vlastitom rukom od početka do kraja. To je istaknuo i Jeronim koji primjećuje da je Pavlov "uvriježeni običaj" bio pisma "kazivati u pero". Kod *Poslanice Filomenu* na djelu je Apostolova "ruka" koja je pismo "napisala".[5] Druge je svoje poslanice Pavao sigurno diktirao. Osim toga, *Poslanica Filemonu* je pisamce poslano jednome prijatelju zbog jednoga posebnoga slučaja.

Istraživači rado i uporno ističu književnu vrijednost ovoga Pavlova pisma. Tvrde da je pravo remek-djelo koje se u svojoj vrsti može staviti uz bok svjetskih dometa. Tu Pavao piše jednostavno, živahno, s puno osjećaja i osjećajnosti. Pismo je toplo. Iz njega izvire pravo prijateljstvo i nepatvorena sućut. Pismo je puno jednostavnoga dostojanstva i vrhunske uljuđenosti. Tekst je pisan spretno, skromno i s promišljenom razboritošću.

Jeronim na samome početku svoga *Tumačenja poslanice Filemonu* spominje da ima ljudi koji *Poslanicu Filemonu* ne žele ubrojiti među "Pavlove poslanice".[6] U nastavku dodaje

3 PL, 26, 644C.

4 PL, 644A.

5 PL, 651A.

6 PL, 635D.

zašto dotični poslanicu ne pripisuju Pavlu. Misle da u njoj nema "ništa što nas može izgraditi".[7] Inače se *Poslanica Filemonu* općenito stoljećima smatrala Pavlovim spisom. I to s potpunim pravom. U poslanici je zaista sve Pavlovo. Tu nije teško zapaziti Pavla kao čovjeka i kao pisca. Istina je da se u *Poslanici Filemonu* nalazi sedam riječi[8] koje Pavao nije drugdje upotrijebio, ali su ostale baš njegove.

Kada su sredinom prošloga stoljeća neki opet kušali *Poslanicu Filemonu* odreći Pavlu, u svome su sudu ostali usamljeni. Dodajemo da se od novozavjetnih vremena *Poslanica Filemonu* ubrajala među biblijske knjige. Jeronim jednostavno kaže da su je "prihvatile sve Crkve" vjerujući da "pripada apostolu Pavlu".[9]

Razlog zašto je Pavao napisao *Poslanicu Filemonu* dosta je poznat. Filemonov rob Onezim pobjegao je od Filemona i pošao u Rim. Tu ga je Pavao krstio. Sada ga želi vratiti Filemonu i tom prilikom piše kako se Filemon treba ponijeti prema Onezimu.

Poslanica Filemonu je čisto prijateljsko pisamce odanome i privrženome prijatelju. Gotovo je isključivo posvećena određenome slučaju. Unatoč tome, teško je poslanici zanijekati nauk koji ima općenito značenje. Pavao je cjeloviti čovjek koji u svakoj prilici misli i djeluje potpuno. Tko bolje pozna njegove spise i njegovo učenje već po istaknutim pojmovima i riječima koje rabi u *Poslanici Filemonu* može zapaziti kakav se sadržaj krije i u tome navani skromnome djelcu. Kada Pavao, na primjer, govori o sebi kao "sužnju", Timoteju kao "bratu", Filemonu kao "suradniku", Apiji kao "sestri", Arhipi kao "suborcu" te o Crkvi, milosti, miru, molitvi, zajedništvu, ljubavi, svaki je navedeni izričaj poglavlje

7 PL 637C.

8 Te riječi naznačujemo u prijevodu: 5. 8: "zapovjediti"; r 11: "nekoristan"; r. 12: "slati"; r. 19: "platiti"; r. 19: "dugovati"; r. 20: "uživati" i r. 22: "obitavalište".

9 PL, 26, 637C.

njegove propovijedi i teologije. Osvjedočeni smo da bi se skoro svaki temeljni pojam upotrijebljen u *Poslanici Filemonu* mogao kao zgusnuće Apostolova učenja bez veće poteškoće ukrijepiti mjestima iz drugih njegovih pisama. To bi tek značilo kako treba tumačiti *Poslanicu Filemonu.*

Izravnije kao nauk nazočan u *Poslanici Filemonu* ističemo Pavlovu svijest da kao apostol posjeduje posebnu vlast u kršćanskoj zajednici. Sam kaže da "ima punu slobodu zapovijedati" (r. 8). Ali on u svojoj razboritosti zna kada će se poslužiti naredbom, a kada će nešto "zamoliti" (r. 9).

Razumje se da je to vrsno zapazio i Jeronim.[10] Ipak se redovito *Poslanica Filemonu* uzima za najdrevnije zabilježeno cjelovito novozavjetno vrelo gdje se iznosi stav i sud prve kršćanske zajednice o robovlasništvu onoga vremena. Ali ni *Poslanicu Filemonu* ne smijemo uzeti za neku stručnu, strogu i namjernu raspravu o ropstvu niti za dokument kojim bi se ropstvo smjesta ukinulo da se proglasi opća ljudska jednakost i sloboda. Pavao u *Poslanici Filemonu* ne poduzima misaonu raspravu o tome koliko je robovlasnički sustav nepošten i nečasan. Uz *Poslanicu Filemonu,* on je o istome predmetu kazao što misli u 1 Kor 7, 20-24, Kol 3, 22-4,1 te u Ef 6,5-9.

Treba odati priznanje sv. Pavlu što je razumno, razborito i trijezno u ime evanđelja progovorio o ropstvu koje je u njegovo doba prožimalo kao osnovni sustav cjelokupni društveni život. U *Poslanici Filemonu* je postavio temelje stavu Crkve koja će bez dvojbe bitno doprinijeti da jednom nestane robovlasnički poredak. Evanđelje se iznutra protivi ropstvu kao onome dijelu staroga svijeta koji je uništen s čovjekom kojega upravo Pavao naziva "starim" (Kol 6,6). Spašeni, opravdani i pomilovani čovjek od Pavla oslovljen "novim" (Kol 3,10) i "novim stvorenjem" (Gal 6,15) ne prizna više ropski položaj nijednoga čovjeka. U kršćanskoj je zajednici krsni "novoporod" (Tit 3,5) i rođenje "odozgo" ili "iznova" (Iv 3,3) jednako za sve: za robove i njihove gospodare. Krst sve

10 Usp. PL, 26, 647C.

čini braćom i sestrama. Po njemu svi stječu isto dostojanstvo "djece Božje" (Iv 1,13) i u sve se nastanjuje duh "slobode" (2 Kor 3,17). Tako kršćanstvo kao "kvasac" preinačuje "tijesto" (Mt 3,33) ljudskoga roda. Sve je to Pavao znao i životno pokazao na primjeru roba Onezima i njegova vlasnika Filemona. Kršteni rob krsnim činom za svoga gospodara kršćanina sve i dalje ostajući robom u biti za sve vjekove postaje "ljubljeni brat" (r. 16).

Usput spominjemo da je ropstvo bilo temeljna ustanova u grčkome i rimskome svijetu u doba nastajanja kršćanstva. Predstavljalo je uistinu veliku društvenu ranu i nesreću. Teško je kazati zašto se u ono vrijeme ropstvo duboko ukorijenilo. Nije isključeno da mu je nepovjerenje i odbojnost prema fizičkome radu moglo biti stanovitim povodom i uzrokom. Ali je jednako moguće da mržnja prema tjelesnome radu potječe otuda što su taj rad obavljali upravo robovi. Broj je robova onda bio velik. Život im je bio u svakome pogledu veoma težak. Robovi su radili što je bilo najmučnije. Gospodari su prema njima bili okrutni i nemilosrdni. Mogli su ih i ubiti. Nije bila rijetkost da su robovi radili vezani lancima. Posebice se oštro postupalo prema odbjeglome robu. Ako bi bio vraćen, označavao se usijanim željezom i teško kaznio. Rob je utočište mogao jedino naći u kakvome hramu gdje bi se obvezao na rad. Rob nije posjedovao nikakvo osobno pravo. Za pravo je bio bespravni predmet. Grci i Rimljani s dna su duše prezirali i mrzili robove.[11]

2. *Poslanica kod drevnih kršćanskih pisaca*

Čini se da Pavlov dopis Filemonu, iako kratak, nije ostao bez ikakva utjecaja na rana kršćanska djela. Stječe se, naime, dojam da je već Ignacije Antiohijski[12] iskoristio tu Apostolovu

11 O ropstvu općenito vidi: P. ALLARD, *Esclavage,* DAFC, 1, 1457-1522; J. DUTILLEUL, *Esclavage,* DTC, 5, 457-520.

12 Usp. PG, 5, 645B; 664B i 725A.

poslanicu u svojim znamenitim pismima. On bi, poveden Pavlovim ὀναίμην iz dvadesetoga retak *Poslanice Filemonu*, u više navrata upotrijebio tu riječ da izrazi svoju misao. Recimo da grčka riječ znači "okoristiti se" i "uživati" ili "veseliti se" i da nije lako odabrati među tim značenjima. Jednako kratku bilješku smijemo navesti uz ime Teofila Antiohijskoga[13] koji je vjerojatno u svoju svrhu i za vlastito razlaganje segnuo za riječju ἄχρηστος koju Pavao rabi u svome jedanaestome retku. Posve drukčije govorimo o glasovitome Muratorijevom ulomku gdje se navode novozavjetni spisi. Popis potječe negdje iz g. 170. Načinjen je u Rimu. U tome se ulomku izrijekom spominje *Poslanica Filemonu* kao Pavlovo djelo.[14] Tertulijan je *Poslanicu Filemonu* spomenuo u svezi s Marcionom koji je posve proizvoljno postupao prema biblijskim knjigama: zadržavao je što je htio i u obliku koji mu se dopadao. Tertulijan kaže da Marcion nije dirao u *Poslanicu Filemonu* zbog njezine "kratkoće". Prihvatio ju je u cjelini. Tertulijan dodaje da je tako "toj poslanici koristila njezina kratkoća".[15] Origena spominjemo samo zato da istaknemo kako je u cjelini prihvatio[16] autentičnost i kanonicitet pisamca Filemonu. Ivan Zlatousti zaslužuje napomenu jer je u zasebnome radu rastumačio to Pavlovo pismo.[17] Isto je učinio i Teodoret Cirski.[18]

13 Usp. PG, 6, 1025A.

14 O Muratorijevom ulomku vidi M.J. ROUËT de JOURNEL, *Enchiridion Patristicum*, Herder, 1932, 106; T.J. ŠAGI-BUNIĆ, *Povijest kršćanske literature*, Zagreb, 1976, 407; F. VIGOUROUX, *Canon des Écritures*, DB, 169-171; G. BARDY, *Muratori*, DBS, 5, 1399-1408.

15 Usp. PL, 2. 556C.

16 Usp. PG, 13, 337. 501D. 1707A. 1715C; PG, 8, 501.1707.1715.

17 PG, 62, 701-720.

18 PG, 82, 872A-877D.

3. *Izdanje Jeronimova djela*

Stanovitu prepreku pri radu svakako predstavlja način kako je Jeronimova knjiga otisnuta u *Patrologia latina* kojom se još uvijek moramo služiti jer ovaj Jeronimov spis zasada nije objelodanjen u kritičkome izdanju. Tekst po kojemu smo radili ima dosta tiskarskih pogrešaka koje mogu smesti ako se ne zapaze. I u samoj *Patrologia latina* postoje stanovite inačice. Sve to ovdje podrobno ne navodimo jer se o tome može svatko uvjeriti ako samo pregleda stupce posvećene ovoj Jeronimovoj knjizi. Nije, nažalost, isključeno da smo gdjegdje pogriješili popravljajući tekst. To smo pak samo onda činili kada smo morali.

4. *Tumačeni tekst*

Učinilo nam se donekle potrebnim i možda korisnim kazati nekoliko riječi o tekstu koji je tumačio sv. Jeronim. Uspoređujemo ga s Vulgatom[19] i ako treba s grčkim izvornikom.[20] Nastojali smo zapaziti i najsitnije razlike. Ovdje se raspored nameće sam od sebe. Slijedit ćemo retke poslanice.

U prvome retku Pavao za Filemona kaže da mu je *cooperator*. Tako je Jeronim preveo grčku riječ συνεργός. U Vulgati pak piše *adjutor*. Apostol je inače rado[21] svoje učenike i ljude koji su mu pomagali u radu označavao riječju συνεργός. Ta riječ u grčkome[22] ima dva značenja koja se tek s neznatnim prelijevom i naročitom bojom međusobno razlikuju. Za Grka je συνεργός čovjek koji nekome pomaže pri poslu i pritječe mu u pomoć. Stoga je riječ συνεργός u Vulgati prevedena riječju *adjutor* koja je dobro uvriježena i općenito rabljena u

19 Pred očima smo imali ovo izdanje: A. GRAMATICA, *Bibliorum sacrorum iuxta Vulgatam Clementinam nova editio*, 1959.

20 Imali smo pred očima ovo izdanje: A. MERK, *Novum Testamentum*, Romae, 1951.

21 Usp. G. BERTRAM, συνεργός ThW, 7, 872-874.

22 Usp. A. BILLY, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1903, 1856.

latinskome jeziku. Ali riječ συνεργός može također označiti čovjeka koji radi isti posao kao i netko drugi: istoga su zvanja i poziva. Na istome su poslu. Rad im je isti. U tome slučaju συνεργός je suradnik i sudjelatnik. Zbog toga se grčka riječ dade na latinski prevesti riječju *cooperator* kako je upravo postupio sv. Jeronim. Treba dodati da je riječ *cooperator* gotovo nepoznata klasičnome latinskome jeziku.[23] Naši je rječnici niti ne navode.[24] Osobno Jeronimovu riječ držimo izražajnijom nego Vulgatinu. U riječi συνεργός zamjećujemo riječ ἔργον što znači "djelo" ili "čin". U latinskoj riječi *cooperator* također vidimo riječ *opus* koja znači "posao" i "djelo". To pak izravno ne zapažamo u riječi *adjutor*.

U drugome retku Vulgata o "sestri Apiji" bilježi da je *carissima*, tj. "predraga". Jeronim je tu napomenu izostavio. Tako je u skladu s grčkim izvornikom jer je i tu riječ ispuštena. U trećemu retku Jeronim iza kristološkoga naziva "Gospodin" dodaje "naš" čega nema ni u Vulgati ni u grčkome tekstu. U petome retku zapazismo da je Jeronim iza "sveti" napisao *ejus* ("njega"). To pak ne nalazimo ni u Vulgati ni u grčkome izvorniku. Jeronim šesti redak završava izričajem *in Christo:* "u Kristu". U tome se slaže s grčkim tekstom dok Vulgata ima *in Christo Jesu:* "u Kristu Isusu". U 7. retku Jeronim osnovni glagol čita u množini *habuimus* ("imali smo"). Time se odvaja od Vulgate i grčkoga teksta gdje je glagol u jednini što je prirodnije jer to govori Pavao. Po Jeronimovu mišljenju Pavao u r. 8. kaže kako je slobodan Filemonu zapovjediti *quod prodest:* "što koristi". Umjesto *quod prodest* u Vulgati piše *quod ad rem pertinet:* "što se odnosi na stvar". Lako je uočiti da je Jeronimov izričaj jasan. Isto se ne bi moglo kazati za Vulgatin prijevod. U izvorniku

23 Usp. A. FORCELLINI, *Lexicon*, I. 765; A. BLAISE, *Dictionnaire latin français des auteurs chrétiens*, Brepols, 1954, 222.

24 Tu imamo na pameti: M. DIVKOVIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1900 i M. ŽEPIĆ, *Rječnik latinskoga i hrvatskoga jezika*, 1941.

piše τὸ ἀνῆκον. Naš rječnik[25] odlično bilježi da taj izričaj znači "dužnost". Vjerojatno to najbolje izražava Pavlovu misao. Pavao je kao apostol ovlašten Filemonu zapovijedati i narediti da izvrši "što mu je dužnost".

Na *sis* ("jesi") iz r. 9. ne bismo se obazirali da se ne nalazi kod Jeronima i u Vulgati. Zaista nam nije jasno zašto ne piše *sim* ("jesam") kada to osobno govori Pavao. Noviji prevodioci i prevode s "jesam".[26] U desetome retku Jeronim je za περί odabrao *de* ("o") dok se Vulgata poslužila s *pro* ("za"). Grčki prijedlog ima oba značenja. Po sebi, čini nam se prirodnijom uporaba *pro* nego *de*, mada i *de* uz "o" može značiti i "za" upravo kao i *pro*. U r. 11. susrećemo razliku u rasporedu riječi kod Jeronima i u Vulgati kao i to što Jeronim iza *utilis* ("koristan") dodaje *est* ("je"). To nedostaje u Vulgati i u izvorniku. U dvanaestome je retku Jeronim doslovno preveo *id est* ("to jest") iza *illum* ("njega"). U Vulgati za *id est* piše *ut* u smislu "kao".

Kod retka četrnaestoga bilježimo neznačajnu razliku u tome što je Jeronim stavio *ut non quasi*, a Vulgata *uti ne velut*. Jedno pak i drugo znači "da ne kao". U šesnaestome retku navodimo nekoliko razlika. Kod Jeronima čitamo *sicut servum*. U Vulgati pak piše *ut servum*. Ipak je značenje isto: "kao roba". Nešto je složenija druga razlika. Po Jeronimu, Pavao piše Filemonu da je Onezim, kada se vrati, za nj "više od roba". Jeronim doslovce bilježi *plus servo*. U Vulgati stoji *pro servo* što znači "umjesto roba". U izvorniku je ὑπέρ. Grčka pak riječ znači "preko", "iznad", ali i "za". Prema tome, nema posebne misaone razlike između Jeronimova *plus* i Vulgatina *pro* premda je *pro* nekako prirodniji. Napokon u istome retku opažamo malu izmjenu u redoslijedu riječi.

25 Vidi S. SENC, *Grčko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1910, 70. H. SCHLIER, ἀνήκει , ThW, 1, 361: izričaj znači "na što je netko obavezan".

26 Usp. B. BUDA-J. FUĆAK, *Novi zavjet*, Zagreb, 1985, 414 ili *Biblija*, Stvarnost, Zagreb, 1968, 190.

Redak 19. uz neznatnu promjenu u slijedu riječi ima i to što je Jeronim ὅτι ("da") preveo s *quia* ("jer"), a Vulgata s *quod* ("da"). Mislimo pak da se ὅτι uobičajenije prevodi s *quod* nego s *quia*. Kod Jeronima i u izvorniku r. 20. ima na kraju *in Christo* ("u Kristu"), a u Vulgati *in Domino* ("u Gospodinu"). U r. 21. Jeronim bilježi *confidens de* ("oslanjajući se o"), a Vulgata *confidens in* ("pouzdajući se u"). Po rječniku,[27] *confido* ide s ablativom, s *in*, s *de* i sa *super*. Spominjemo da je Jeronim u istome retku iza *quoniam* ("jer") izostavio *et* ("i") što se nalazi u Vulgati kao i καί u grčkome tekstu. Čini se pak da izostavljanje dotičnoga *i* oslabljuje tekst. U r. 22. Jeronim piše *spero enim*, a Vulgata *nam spero*. Smisao je, jasno, isti: "jer se nadam". U r. 24. iza *Lucas* Jeronim bilježi *cooperatores* dok u Vulgati čitamo *adjutores*. O tim smo dvjema riječima već nešto rekli. Vulgata je pred *Lucas* stavila *et* ("i"). Njega nema kod Jeronima kao ni u grčkome tekstu. Napokon, poslanica se u Vulgati i u izvorniku završava s *amen* koji je Jeronim, začudo, izostavio.

Sami smo svjesni da će tkogod pomisliti da smo se tu bavili uglavnome sitničavim i neznačajnim poslom. Naš učinak doista i nije naročit. Ipak svi znamo koliko je važno ustanoviti tko je što napisao da to možemo valjano tumačiti. Bez utvrđenoga teksta nema pravoga razjašnjivanja.

5. *Nezadovoljstvo prijevodom*

Nama nije jasno čijim se prijevodom Jeronim služio tumačeći *Poslanicu Filemonu*. Morao je to biti prijevod koji se obično naziva *Vetus latina*. Riječ je o prijevodu koji je Jeronim zatekao i koji se upotrebljavao među kršćanima latinskoga govornoga područja. U svakome slučaju Jeronim nije bio tim baštinjenim prijevodom posve zadovoljan. Tragove je svome nezadovoljstvu ostavio u svome spisu. Sada se na to obaziremo.

27 Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 195.

A. *Dilectus*

Jeronim nipošto nije bio zadovoljan s *dilecto* iz r. 1. Držao je da bi taj prijevod bio točan kada bi u izvorniku pisalo ἠγαπημένῳ. Ali se tu čita ἀγαπητῷ što se na latinski prevodi s *diligibili*. Jeronim, naime, misli da postoji razlika između *dilectus* i *diligibilis*. Ona je u tome što se *dilectus* primjenjuje i na onoga "tko ne zaslužuje ljubav" dok se *diligibilis* rabi "samo za onoga tko se s pravom ljubi". Razumje se da Filemon zavrijeđuje ljubav. Stoga nije samo *dilectus* kako stoji u latinskome već je i *diligibilis*. Riječ *diligibilis* je bolja jer uključuje *dilectus* dok *dilectus* ne uključuje *diligibilis*. Jeronim u tu svrhu spominje da je kršćanima naređeno ljubiti i neprijatelje. Stoga su neprijatelji *dilecti*, ali nisu *diligibiles:* po sebi ne zaslužuju ljubav. Neprijatelje "ljubimo ne jer zavrijeđuju da ih ljubimo već što je naređeno da se ne smiju mrziti".[28]

B. *Evidens*

U šestome retku svoje poslanice Pavao je upotrijebio riječ ἐνεργής. Na latinski je prevedena s *evidens*. Ta riječ znači "očevidan". S tim izborom Jeronim nije bio složan jer je držao da se ἐνεργής "strogo govoreći" treba prevesti s *efficax* ili s *operatrix*. *Efficax* znači "djelotvoran". Onaj je *efficax* tko je sposoban nešto provesti u djelo. Riječ *opperatrix* veoma je rijetka. Obični je rječnici uopće ne posjeduju. Stručni je uzimlju za imenicu ženskoga roda i navode samo crkvene pisce kao autore koji su je upotrebljavali. Jeronim *opperatrix* očito rabi kao pridjev. Ako se kazano primjeni na r. 6. u *Poslanici Filemonu* vidi se zašto je Jeronim upozorio na ἐνεργής. Po njemu, Pavao od Filemona i njegova "zajedništva u vjeri" ne traži samo da bude "očevidno" nego životno "djelotvorno" ili "djelatno". Zajedništvo se, drugim riječima, mora iskazati na djelu kako traže pridjevi *efficax* odnosno

28 PL, 26, 643B. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 273; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 7.

operatrix. Nema sumnje da je Jeronimovo zapažanje na mjestu. Ipak treba priznati da i očevidnost dolazi do izražaja po djelima. Što je očevidno, ono je to po djelu.[29]

C. *Ita*

Jeronim se nije posve zadovoljio time kako je u dvadesetome retku prevedena riječica ναί. On napominje da ta čestica u grčkome pripada u rječnik čovjeka koji se u stanovitim okolnostima i za naročitu svrhu drugome "umiljava". Grk s ναί drugoga na nešto srdačno i vruće nagovara. Na latinski je to u 20. retku prevedeno s *ita*. Očito je pak da *ita* u sebi nema ništa od umiljavanja niti od uvjeravanja. Zato Jeronim takvo prevođenje naziva nečim od čega se jedva što može zamisliti "vodenastije" i "razrijeđenije". Ipak pošteno dodaje da ni sam ne zna naći pogodniju riječ. U odnosu na grčki u tome slučaju latinski mora pretrpjeti stanovito "nasilje".[30]

6. *Dvoznačnosti*

Tumačeći Apostolove retke sv. Jeronim koji put izjavljuje: to je "dvoznačno"[31] odnosno: to je "rečeno dvoznačno".[32] Dvoznačnom je držao Pavlovu izreku "Crkva koja je u tvojoj kući" (r. 1.) Sam je Jeronim s izvornoga "tvoja kuća" prešao na "njegova kuća". Jeronim tvrdi da se "njegova" dade shvatiti na dva načina. Može se, po sebi, odnositi na Filemona i Arhipu. Jeronim na poteškoću ne pruža čvrst i konačan odgovor već izražava što mu se "čini" vjerojatnim. Misli da navedeni izričaj treba vezati uz Filemona jer se pismo njemu "upućuje" i zato što Pavo od četvrtoga

29 Usp. PL, 26, 646. Također vidi A. BAILLY, *Dictinnaire*, 677; A. BLAISE, *Dictionnaire*, 579; A. FORCELLINI, *Lexicon*, 3, 335.

30 PL, 26, 651BC.

31 PL, 26, 644A.

32 PL, 26, 644B; 651D.

retka unaprijed "piše samo Filemonu i kao jedan s jednim razgovara".[33]

Pred četvrtim retkom Jeronim[34] dvoji da li Pavao "uvijek zahvaljuje svome Bogu" ili se "u svojim molitvama uvijek sjeća" Filemona. Po njegovu sudu, "može se jedno i drugo shvatiti". Oba su rješenja jednako moguća i dobra.

Jeronim u Pavlove dvoznačne izreke također ubraja i ovo mjesto: "Okrijepi moju nutrinu u Kristu" (r. 20). Jasno je da izričaj "moja nutrina" zamjenjuje Onezimovo ime. Jeronim kaže kako Pavao želi da Filemon "okrijepi" Onezima koga je on "rodio za Krista" kada ga je krstio i zato je "njegova nutrina". To znači da je Apostolov duhovni porod, plod, sin, dijete. Sve to može značiti "utroba". To je prvo Jeronimovo tumačenje. Drugo nam se čini ovo: Pavao, po Jeronimu, traži od Filemona da on "u Kristu okrijepi" Onezima. Jeronim kaže da Apostol "od Filemona" iziskuje da "svojim govorima" Onezima "pouči". Tako ga najbolje "okrijepljuje u Kristu".[35] Nadamo se da će to tumačenje biti štogod jasnije kada se u nastavku izravno zadržimo kod riječi "utroba" ili "nutrina".

7. *Pojedinačna razglabanja*

A. *Pavao*

Istraživaoci su se diljem stoljeća zanimali za ime odnosno imena Apostola naroda. Znamo da se on zvao Savao i Pavao. Ime Savao, tj. Saul korjenski znači "željeni", "očekivani", "izmoljeni". To je ime dosta uobičajeno među Židovima. Apostol ga je mogao dobiti kod obrezanja po uzoru na znamenitoga kralja Saula jer su obojica potjecali iz istoga plemena. Na grčkome Saul se redovito bilježio Σαῦλος. Ali u

33 PL, 26, 644A.

34 Usp. PL, 26, 644CD.

35 PL, 651D-652A.

grčkome postoji i običan pridjev σαῦλος: označuje čovjeka što u hodu kao kicoš poskakuje, povija se i nekako razmaženo i razmetljivo skakuće. Tako se u riječi osjeća nešto porugljivo i smješno. Otuda se vidi da ne bi svatko drage volje prihvatio da se naziva Σαῦλος. Neki tu pomišljaju i na apostola Pala. Latinsko ime *Paulus* također se piše i *Paullus*. Ime je znamenito među Rimljanima. Inače riječ *paullus* znači "malen".

Pravo je pitanje otkada se i zašto Apostol uz Savao naziva i Pavao. To nije jasno kako pokazuje činjenica što postoji veliki broj pretpostavki kod tumačenja navedenoga pitanja. Origen je držao da se Apostol koji se ranije zvao Saul nazvao Pavlom zbog Sergija Pavla koji se spominje u Dj 13,7. Isto je - smjesta recimo - mislio i Jeronim kao i sv. Augustin. Neki misle da se Apostol iz poniznosti i skromnosti nazvao *Paulus*. Očito je da kod toga imaju pred očima činjenicu da latinski *paullus* znači "maleni". Međutim, dobar dio egzegeta tvrdi da je Apostol od svoga rođenja nosio oba imena: Saul i Pavao. To se već bilo uobičajilo među Apostolovim sunarodnjacima. Čak je već postojao izražajni sklop Savao-Pavao. Kako je pak Apostol redovito živio i djelovao izvan granica svoje zemaljske domovine razumljivo je što se naprosto stao jedino zvati Pavlom. To kazasmo općenito o Apostolovim imenima.[36] Sada se uz stanovito ponavljanje zaustavljamo neposredno na Jeronimovu razmišljanju.[37]

Jeronim je - kazasmo - kao Origen i Augustin smatrao da se Apostol sve do zgode opisane u Dj 13,9-13 jedino nazivao Saul. Čak je isključivao da se to ime izgovaralo Saulus kako drže "priprostiji" ljudi. Jeronim napominje da je Pavao potjecao iz "Benjaminova plemena" (Fil 3,5) gdje je ime Saul bilo nadasve "uobičajeno". Tako se nazivao i znameniti kralj

36 Usp. J. SCHMID, *Paulus*, Lthk, 8, 216; G.G. FINDLAY, *Paul*, DoB, 3, 697-698; J. CAMBIER, *Paul*, DBS, 7, 281-282; C. TOUSSAINT, *Paul*, DB, 4, 2189.

37 Usp. PL, 26, 639A-641A.

Saul koji je također izdanak Benjaminova potomstva. Jeronim kaže da Saul u prijevodu znači "žudno željkovani".

Jeronim se srazmjerno s velikom opširnošću zadržao na pitanjima "zašto", "u koje vrijeme", "čijim naređenjem" i "po kome" Apostol "od Savla prima ime Pavao". On uporno traži razloge zašto je Apostol "staro ime napustio" i "prihvatio novo", tj. zbog čega je "od Savla prozvan Pavao". Sam Jeronim priznaje da o tome govori "možda više nego je potrebno". Ipak je svjestan da je "nužno" i to pitanje "raspraviti".

Jeronim jasno ističe da "nijedno" mjesto u Pismu ne "spominje" razloge "zašto" je Pavao izmjenio ime. Inače se promjena imena u Bibliji redovito događa po Božjoj nakani. To vrijedi za Stari i Novi zavjet. U tu svrhu sam Jeronim navodi više primjera. Glede Pavla kaže da se "prvi put" Savao naziva Pavao u Dj 13,9. On to dovodi u svezu s prokonzulom Sergijem Pavlom o kojemu se govori u Dj 13,4-12. Apostol koji bijaše "poslan propovjedati narodima" na kršćanstvo je obratio Sergija Pavla. Taj je čovjek svojim prihvaćanjem evanđelja prvi Apostolov misionarski uspjeh. Jeronim Sergija Pavla naziva "prvim" Apostolovim "plijenom" stečenim za Crkvu. Sergije Pavao predstavlja "pobjedni znak" izvojevane Apostolove "pobjede" i zato ga Apostol razvija kao svoj pobjednički "stijeg". Radi toga se Apostol odsele umjesto Savao nazivao Pavao. Jeronimu Apostolov način postupanja nije nimalo čudan ni neobičan. Jeronim sličan postupak pozna i među brojnim Rimljanima. Kaže da se Scipion nazvao Afričkim kada je "pokorio Afriku". Metel je svojoj obitelji zaslužio naziv Kretski pošto je podjarmio Kretu. Jeronim također ističe da se rimski carevi "sve do danas" nazivaju prema pokorenim narodima i osvojenim krajevima. Unatoč tome, Jeronim je u svome razglabanju oprezan. Svjestan je da tu postupa "smiono". Ipak se nada da njegove "slutnje" u svezi s Apostolovim imenom doista potvrđuje ulomak iz Dj 13,9-13.

Jeronim, tumačeći značenje imena *Paulus,* kaže da ono na hebrejskome znači *Divni.* On to veže uz činjenicu što je Apostol koji je progonio Crkvu postao "odabrani sud" (Dj 9,15). Jeronim upravo tu preobrazbu smatra "divnom". Divno je što je progonitelj Savao postao apostol Pavao.[38] Gotovo ne bi trebalo ni spominjati da je Jeronim napisao svoj dugi ulomak o Apostolovu imenu tumačeći sami početak *Poslanice Filemonu.*

Možemo posve usput navesti da je Jeronim poznavao predaju po kojoj bi "roditelji apostola Pavla" potjecali iz palestinskoga "predjela Giskale". Otuda bi bili "prebačeni u cilicijski grad Tarz" kada je "rimska ruka opustošila onu cijelu pokrajinu". Razumje se da je "dječačić Pavao"[39] djelio sudbinu svojih roditelja.

B. *Uznik*

Jeronim najprije upozorava[40] da je vlastito *Poslanici Filemonu* što se Pavao na njezinome početku u 1. r. oslovio "uznikom Krista Isusa". To u drugim poslanicama nije činio gdje se redovito naziva "apostolom". Jeronim smatra da je nadimak "uznik" uzvišeniji od naziva "apostol". Da to ukrijepi poziva se na Dj 5,41 gdje piše da su se sami apostoli nadasve time dičili što su bili "dostojni pretrpjeti zlostavljanje za ime Isusa Krista". Tako patnja nadvisuje apostolstvo. Patnja je sami vrhunac. Jeronim također ističe dodatak "Krista Isusa". Kaže da nije "svaki uznik" smjesta "Kristov uznik". S punim se pravom i "po istini" jedino onaj "naziva uznikom Isusa Krista koji je svezan zbog Kristova imena i vjeroispovijedi u nj".

Jeronim drži da je Pavao sebe nazvao "uznikom Krista Isusa" dok se u Rimu nalazio "u zatvoru u lancima". Tako

38 Usp. PL, 26, 654D.

39 PL, 26, 653D.

40 Usp. PL, 26, 641AB.

uglavnom misle i suvremeni egzegeti. Slažu se da je Pavao bio dvije godine u rimskoj tamnici. Možemo kazati da su Rimljani običavali neke zatvorenike pravim lancima vezati uz vojnika koji je nad njima stražario. Otuda riječ *vinctus.*[41] Čitamo je i u prvome retku *Poslanice Filemonu. Vinctus* dolazi od *vincio* što znači "vezati". *Vinctus* se upotrebljava kao particip i znači "svezani", ali i kao imenica te znači "svezanik" lancem ili općenito "zatvorenik". Osobno smo odabrali riječ "uznik" misleći da se u njoj čuje riječ "uzi" što poistovjećujemo s rječju "lanci".

Redovito se kaže da je Pavao u Rimu kada je pisao pisamce Filemonu bio u zatvoru koji se nazivao *libera custodia,* tj. "slobodna tamnica". To je naročita vrsta zatvora. Nešto je kao suvremeni istražni zatvor. U načelu u takvome zatvoru utamničeni nije bio vezan lancem. U takvu se tamnicu obično stavljalo uglednije građane. Bili su dosta slobodni. Nadzirao ih je jedan vojnik. Mogli su primati posjet i baviti se vlastitim poslovima.[42] Iz djelovanja apostola Pavla u rimskome sužanjstvu gotovo proizlazi da je bio stavljen u *libera custodia.* Ipak Jeronim u svome spisu uporno naglašava da je Pavlovo tamnovanje bilo veoma teško, strogo i kruto.[43]

C. *Timotej*

Jeronim se zanimao i za to zašto je Pavao u 1. retku *Poslanice Filemonu* spomenuo Timoteja. Odmah upozorava da to nije jedini slučaj u Apostolovim poslanicama. Isto se češće[44] ponavlja. Pavao čak uz svoje ime na početku svojih

41 Usp. G. KITTEL, δεσμός , ThW, 2, 42; H. LESÊTRE, *Chaine,* DB, 2, 479-482.

42 Usp. S. ARBANDT-W. MACHEINER - C. COLPE, *Gefangenschaft,* RAC, 9, 326-327; J. CAMBIER, *Paul,* DBS, 7, 305; C. TOUSSAINT, *Paul,* DB, 4; G.G. FINDLAY, *Paul,* DoB, 3, 713; F. SCHROEDER, *Paul,* NCE, 11,7.

43 Usp. PL, 26, 642A.648A.648C.850A.

44 Usp. 2 Sol 1,1; 1 Sol 1,1; Kol 1,1; Fil 1,1; 2 Kor 1,1.

pisama ne navodi samo Timoteja već isto tako Sostena[45] i Silvana.[46] Jeronim misli da je Pavao tako postupio "iz dvostrukoga razloga". U prvome redu poslanica dobiva na "autoritetu" ako je ne piše samo "jedan" pisac. Osim toga, apostoli nisu međusobno poznavali manu "zavisti". Pavao je u svoja pisma uvrštavao kada bi Duh Sveti štogod priopćio nekome tko je kao Timotej bio uza nj dok je sastavljao dotično pismo. Jeronim kaže da je to Apostol činio "bez ikakve žalosti". Ako je tako dodanoga bilo nešto "malo", Pavao je na početku poslanice isticao da je ona "njegova", ali i onoga "drugoga" od čijega je nadahnuća ponešto preuzeo. Tako je Apostol "provodio u djelo" što je sam propisao u 1 Kor 14,30. U taj sklop treba smjestiti spominjanje Timoteja u prvome retku *Poslanice Filemonu.*[47]

D. *Filemon*

Opširnijih i pouzdanijih podataka o Filemonovu životu i radu nemamo.[48] Najveću mu je čast iskazao sv. Pavao kada mu se obratio svojim pismom. Filemon je vjerojatno kološkoga podrijetla. Još se u Teodoretovo vrijeme nalazila njegova kuća u Kolosima. Ime Filemon dobro je poznato u Frigiji. Susreće se u natpisima i književnosti kako svjedoče Ovidije i Aristofan. Imamo dojam da je Filemon bio dosta bogat čovjek kada je posjedovao robove, mogao Apostolu pripremiti gostinjac i kada je pomagao druge kršćane. Nema dvojbe da je Filemona s Pavlom vezalo duboko i puno prijateljstvo. Nije čak isključeno da je Filemona osobno na kršćanstvo priveo Pavao za svoga boravka u Efezu. Filemon je morao biti iznimno plemenit kada je pristao na to da oprosti odbjeglome robu. O

45 Usp. 1 Kor 1,1.

46 Usp. 2 Sol 1,1; 1 Sol 1,1.

47 Usp. PL, 26, 643AB.

48 O Filemonu vidi: C. TOUSSAINT, *Philémon*, DB, 5, 261; J.H. BERNARD, *Philemon*, DoB, 3, 832.

njemu ni Jeronim ne donosi nekih posebnih podataka u svojoj knjizi.

E. *Crkva*

Već rekosmo da se sv. Jeronim u svome *Tumačenju* pitao u čijoj se kući sastajala Crkva koju Pavao spominje u drugome retku *Poslanice Filemonu.* Inače je nama danas dosta neobičan izričaj "Crkva koja je u kući". Stoga ćemo se i mimo Jeronima kraće zaustaviti kod riječi *crkva,* tj. *ecclesia.* Tako ćemo nešto bolje razumjeti izričaj "Crkva koja je u kući" i općenito Pavlovu ekleziologiju.

U Novome zavjetu susrećemo razne izraze što se odnose na Crkvu. Često su veoma lijepi, slikoviti i bogati sadržajem. Mnogo govore o biti, ulozi i poslanju Crkve. Ipak ih ovdje ostavljamo po strani i podrobnije se zaustavljamo kod riječi *Ecclesia* jer se njome najučestalije označuje Crkva. Pravo govoreći, nas zanima riječ ἐκκλησία jer je ona osnovna i temeljna.

Riječ ἐκκλησία nije naročito drevna. Nije poznata najstarijem sloju grčke književnosti. Uopće je nisu rabili takvi pisci kakvi bijahu Homer i Heziod. Obično se misli da imenica ἐκκλησία dolazi od glagola ἐκκαλέω. Glagol znači "odnekuda zvati", "pozvati iz", "zvati vani", "sazvati". Riječ ἐκκλησία postala je službena i strogo određena riječ grčkoga društvenoga, političkoga i državnoga života. Označavala je gradsku skupštinu koju je sazivao službeni glasnik ili teklić. Na skupštinu su se pozivali samo muškarci koji su uživali građansko pravo, bili slobodni i imali pravo izbora. Tako se u riječi ἐκκλησία uz sazivanje osjeća prizvuk izbora i odabiranja. Skupština je u gradu bila vrhovno upravno tijelo i glavna politička moć. Skupština se sazivala redovito, ali se također okupljala i u izvanrednim prilikama. U demokraciji je bila izraz vlasti naroda. Posebice treba naglasiti da kod Grka riječ ἐκκλησία nije nikada imala religiozni smisao. Grci svoje vjerske sastanke nisu nazivali ἐκκλησία.

Riječ ἐκκλησία čita se i u Septuaginti. Tu već ima osnovno vjersko značenje. Njome se označuje skup ljudi koji su se sastali iz vjerskih i vjerničkih pobuda. S obzirom na novi zavjet izdvajamo samo Pavlovu uporabu riječi. Tu najprije pojašnjujemo izričaj "Crkva koja je u kući" jer nas je on i ponukao na ovo pisanje. Izričaj se ne nalazi osamljeno u drugome retku *Poslanice Filemonu*. Također na nj nailazimo u 1 Kor 16, 19; Rim 16,4 i Kol 4,15. To pokazuje da je u Pavlovo doba izričaj bio uobičajen, jasan i prihvaćen. Vjerojatno se njime obilježuje Crkva kao zajednica što se sastaje u domu kojega istaknutijega kršćanina. Sigurno je ta "kućna" Crkva okupljala uži krug rodbine, znanaca i prijatelja. Inače Pavao koji od svih novozavjetnih pisaca najčešće posiže za riječju ἐκκλησία njome rado označuje vjernike koji se u nekome mjestu skupe na bogoslužje. Ti su, na bogoslužni čin okupljeni vjernici, Crkva. Ali Apostol riječ Crkva primjenjuje i onda kada ima pred očima vjernike nekoga mjesta ukoliko tu među drugim stanovnicima sačinjavaju zasebnu zajednicu i pučku jedinicu. Kada pak govori o Crkvama ima na pameti kršćanske zajednice u raznim naseljima. Čest je slučaj da se u Pavla Crkva odnosi na sve kršćane njegova vremena. Oni u ondašnjemu svijetu tvore posebnu skupinu i zajednicu s vlastitim ustrojem i životom. Ipak valja uočiti da je posvuda na djelu jedna te ista Crkva. Ona je nazočna i onda kada je "kućna".

Treba čekati treće stoljeće da riječ crkva počne označivati prostor i zadnje gdje se skupljaju vjernici. Taj će se smisao uskoro naglašeno nametnuti pa će trebati stanovitoga napora da se u svjesti zadrži iskonsko poimanje riječi ἐκκλησία bilo općenito bilo u novozavjetnome smislu.

Zanimljivo je da se riječ ἐκκλησία udomaćila i u latinskome jeziku jer je *ecclesia* samo polatinjena grčka riječ. Upotrijebio ju je i Plinije Mlađi kada je pisao Trajanu o nekoj pučkoj skupštini. Inače latinski jezik ima dvije riječi koje

označuju narodnu skupštinu. To su: *contio* i *comitia*. Ipak ih je istisnula tuđa riječ *ecclesia*.[49]

F. *Milost*

Apostol Pavao, po ustaljenome običaju, uokvirio je *Poslanicu Filemonu* osnovnom riječju milost. Jeronim ističe da Apostol "gotovo u svim poslanicama" na samome "početku" onima kojima piše vruće "od Boga Oca i Krista Gospodina želi milost i mir".[50] Jeronim je uz samu milost zabilježio kratku, ali značajnu napomenu da se "milost" kod Pavla odnosi na naše spasenje koje nije plod nijedne naše "zasluge" niti nekoga našega "djela".[51] Drugoga razmišljanja o milosti u Jeronimovu *Tumačenju* nismo zapazili. Zato se usudismo da ga nekako nadopunimo s nekoliko rečenica o samome pojmu milost.

Čudno je i iznimno neobično što u iskonskoj Bibliji na hebrejskome jeziku ne postoji točno i jednoznačno utvrđena riječ koja bi izražavala pojam milosti kako to čini riječ χάρις odnosno *gratia*. Hebrejsko Pismo s više riječi izražava milost. Vidi se to i otud što u Septuaginti postoje tri različite riječi za različite hebrejske riječi. To su: χάρις što prevodimo riječju "milost", ἔλεος koja se prevodi s "milosrđe" i οἰκτιρμός što znači "smilovanje".

Od hebrejskih riječi spominjemo samo *hen* jer je najbliža pojmu "milost". Još se uvijek ne može sa svom sigurnošću

49 Usp. J.J. O'ROURKE, *Church*, NCE, 3, 678-683; K.L. SCHMIDT, Ἐκκλησία, ThW, 3, 502-539; P.H. MENOUD, *Église*, VB, 83-86; J. SCHMID, *Kirche*, HThG, I,790-800; E. DUBLANCHY, *Église*, DTC, 4, 2108-2109; P. TENA, *Église*, DS, 4, 370-384; K. BERGER, *Kirche*, TRE, 18, 214-215; R. SCHNACKENBURG, *Kirche*, LThK, 6, 167-172; O. LINTON, *Ekklesia*, RAC, 4, 905-921; P. CAMBIER, *Paul*, DBS, 7, 366-377; H. LECLERCQ, *Eglise*, DACL, 4, 2220-2238; A. MEDEBIELLE, *Église*, DBS, 2, 487-691.

50 PL, 26, 644B.

51 PL, 26, 644C.

kazati od čega potječe riječ *hen* i zato nije posve zajamčeno njezino korijensko značenje. Misli se da *hen* dolazi od glagola koji znači na nekoga "svrnuti pogled" i nekoga "pogledati" sagibajući se na nj. Pojmu bi bila najbliža slika majke koja se saginje nad dijete da ga s ljubavlju motri i gleda. Osnovna misao vezana uz *hen* jest dobrohotna naklonost višega prema nižemu da mu iskaže ničim zasluženo ni dugovano dobročinstvo. Takav je Bog u odnosu prema čovjeku. Septuaginta je *hen* redovito prevodila s χάρις. Nema dvojbe da je smisao riječi *hen* posredstvom χάρις iz Septuaginte utjecao na novozavjetne pisce kada su u svojim spisima pisali riječ χάρις.

Riječ χάρις dobro je poznata profanim grčkim piscima. Rabe je tijekom cijele svoje književne povijesti od Homerovih vremena pa dalje. Riječ se susreće u pjesmi, prozi, kod filozofa i među povjesnicima. Riječ χάρις dolazi u mnogim složenicama. Iz nje su izvedene brojne druge riječi. Prema tome, novozavjetni pisci, služeći se riječju χάρις, nisu morali biti u strahu da je nepoznata onodobnim čitateljima grčkoga teksta. Temeljno je značenje riječi ovo: χάρις je ono što je sjajno, blistavo, prekrasno te što veseli i raduje. Otuda je riječ stekla u klasičnome grčkome zaista veliki broj značenja. Njome se izražava sjaj koji veseli kada motrimo blistave osobe i predmete. Ali χάρις je također veselje i užitak što čovjeku dolazi iz najrazličitijih vrela. Podjednako je χάρις naklonost, dobročinstvo i dobrohotnost prema drugome. Grk također rabi riječ χάρις u smislu zahvalnosti za iskazano dobročinstvo. Teško bi bilo isključiti da je i to misaono bogatstvo riječi χάρις ostalo nepoznato novozavjetnim piscima ili da i sami nisu što su htjeli preuzeli iz bogate grčke pojmovne riznice.

Među ključne i bitne novozavjetne pouke jamačno pripada i propovijed o milosti. Novi zavjet uistinu često upotrebljava riječ χάρις. To naročito vrijedi za sv. Pavla koji je sam preko stotinu puta napisao χάρις. Njome se služio kada je izricao ili imao na pameti svoj osnovni navještaj: Bog je milosno spasio čovjeka po Kristu. Čovjek to blistavo, sjajno i

veličanstveno djelo nije ničim zaslužio ni zavrijedio. Ono je posvemašnja i čista milost: χάρις. Pavao tada riječ uvijek rabi u jednini. Jasno je da djelo spasenja čovjeka nadasve raduje i veseli. Ono je i zato χάρις. Tako nam se čini da za Pavla χάρις zapravo znači jedno te isto što i spasenje, otkupljenje i opravdanje. Razumje se da spašenome čovjeku ostaje da se Bogu zahvali. To Pavao često čini služeći se rječju u čijem se korjenu također nalazi riječ χάρις.[52]

G. *Sveti*

Sv. Jeronim se, doduše, duže zadržavao na riječi *sveti* iz r. 5. Ali se kod toga uopće nije pitao zašto se Pavao njome poslužio. Radi toga se tu za vlastiti račun nešto duže zadržavamo.[53]

Biblija je od početka do kraja ispunjena govorom o svetosti. Njome odzvanja Božja naredba upućena ljudima: "Budite sveti jer sam svet ja, Jahve, Bog vaš" (Lev 19,2). Stoga se Pismo smije uzeti za djelo koje svjedoči da je Bog svet i koje upravo zato poziva svakoga čovjeka da i on bude svet. Govor o

---

52 Usp. P. RENARD, *Grace*, DB, 3, 290; P. BONNETAIN, *Grâce*, DBS, 3, 701-1319; A. STEWART, *Grâce*, DoB, 2, 254-257; F. BAUDRAZ, *Grâce*, VB, 115-116; H. DORRIE,-H. DITTMANN- O. KOCH- A. SCHINDLER, *Gande*, RAC, 11, 313-446; I. HERMANN, *Gande*, HThG, I, 548-553; J. Van der MEERSCH, *Grâce*, DTC, 6, 1555; P. TIHON, *Grâce*, DS, 6, 703; F. MUSSNER, *Gande*, LThK, 4, 980-984; H.G. REVENTLOW, *Gande*, TRE, 13, 459-464; E. RUCKSTUHL, *Gande*, TRE, 13, 467-476.

53 Usp. *Saint*, DB, 5, 1360-1361; F. PRAT, *Jehovah*, DB, 3, 1239; *Sacre (et sainteté)* u DBS, 10, 1342-1483; J. GUILLET, *Sainteté de Dieu*, DS, 14, 184-192; J.V. BARTELET, *Saint*, DoB, 4, 352-353; A. MEDEBIELLE, *Église*, DBS, 2, 647-649; G. DIHLE, *Heilig*, RAC, 14, 40-41; P. BONNARD, *Saint*, VB, 275; H. GROSS, *Heiligkeit*, HThG, I, 657-658; D. KELLERMANN, *Heiligkeit*, II, TRE, 14, 697-703; M. LATTKE, *Heiligkeit*, III, TRE, 14, 703-708; A. MICHEL, *Sainteté*, DTC, 14, 841; B. KRAFT, *Heilig*, LThK, 5, 89-91; W. KOESTER, *Heiligkeit Gottes*, LThK, 5, 133-134; O. PROCKSCH, ἅγιος , ThW, 1, 87-97.101-112.

svetosti obilježje je Biblije jer je ona djelo Duha koji je Duh Sveti. Stanovita je pak poteškoća u tome što je teško kazati što zapravo korjenski znači hrvatska riječ "svet" kao i grčka ἅγιος. Svakako ni jedna ni druga u cjelini ne prevodi osnovnu starozavjetnu hebrejsku riječ kojom se rekne "svet" i "svetost". Uostalom, učeni se ljudi ne slažu ni onda kada utvrđuju korjensko i iskonsko značenje te hebrejske riječi. Jedni ističu da ona u osnovi znači "odvojenje" i "odjeljenje". Stoga je svetost odjeljenje od običnoga, redovitoga, prirodnoga, svakodnevnoga. Drugi ističu da hebrejska riječ koju prevodimo sa svet znači, doduše, odvojenje ali od onoga što je grešno, opako, zlo, nećudoredno i nečisto. Tome se dodaje da svetost po sebi uključuje sjaj, moć, vlast, bljesak. Razumljivo je što Biblija uči da se svetost kako je ona zamišlja može u punome opsegu pripisati samo Bogu. Jedino je on posve različit od svega drugoga. Samo je on posve čist, posve sjajan i posve moćan: Bog je svet. On je Sveti.

U ranome kršćanstvu kršćani su veoma rano stekli naziv "sveti". Posebice je apostol Pavao upravo po svojim poslanicama razasuo naziv "sveti". Otuda se vidi da je Apostolu bio naročito drag jer je smatrao kako iznimno valjano i duboko odražava samu kršćaninovu nutarnju zbilju i poziv. Kršćanima je ime "sveti" jer oni to u sebi jesu i jer su pozvani obistiniti u dnevnome životu svetost. I tu se, drugim riječima, zrcali znamenito Pavlovo prelaženje od indikativa koji utvrđuje zbilju na imperativ kojim se zbilja provodi u život. Kršćani su "sveti" i zato moraju živjeti sveto. Sveti su jer im je Bog na temelju Kristova otkupiteljskoga djela po svome Duhu dao udio na svojoj svetosti. U tu su svrhu izdvojeni i odlučeni od profanoga svijeta i posvećeni za služenje Bogu. Svi su kršćani "sveti" i svi su pozvani na svetost. Ne može biti kršćanin tko nije "svet" i tko ne stremi živjeti sveto i kreposno. Među kršćanima svetost nije ničija isključiva povlastica već je opće dobro svih koji su kršteni. Red nam je

kazati da je i Jeronim[54] u svoje razmatranje utkao Lev 19,2 otkuda smo i sami krenuli.

H. *Sloboda govora*

Čudno je što se sv. Jeronim nije osvrnuo na riječ παρρησία nazočnu u 8. retku. Još je čudnije što se, očito, zadovoljio da je prevedena s *fiducia* i najčudnije što se i sam služio tom rječju kao prijevodom za παρρησία.

U svome osmome retku sv. Pavao upozorava Filemona da mu, ukoliko je kršćanin, kao apostol ima punu slobodu zapovijediti kako će postupiti. Pri tome je upotrijebio riječ παρρησία. Riječ je prevedena s *fiducia*. Znamo pak da ta riječ znači "pouzdanje" ili "uzdanje". U otačkim tekstovima[55] može također značiti "vjera", "povjerenje" pa i "zalog". Mislimo da riječ *fiducia* uza svu njezinu vrijednost osiromašuje osnovno značenje zamjenjene grčke riječi. Riječ παρρησία pripada[56] društvenome i političkome grčkome rječniku. U biti znači "slobodni govor" svakoga slobodnoga građanina. U Grčkoj je vladala govorna sloboda. Tu je slobodni čovjek smio sve javno i slobodno kazati. To mu pravo nije nitko smio uskratiti. U LXX rijetko naiđemo na riječ παρρησία. Tu označava slobodna čovjeka u onome što ga odvaja od roba. Razlika se upravo sastoji u tome što rob nema pravo na "slobodu govora" dok je to osnovno pravo slobodna čovjeka.

Pavao se rado služio riječju παρρησία kako se vidi iz 1 Tim 3, 12 ili iz Ef 3,13. Apostol riječju παρρησία izražava svoju svijest da je u govoru pred Bogom slobodan jer je čiste savjesti. Pred Bogom smije govoriti u svoj slobodi. Ali on je takav i pred ljudima. Potpuno je otvorena i izravna govora. To dobro pokazuje njegov dopis Filemonu. Pavao je iskren jer nema što kriti. Držimo da je izvor i razlog zašto Pavao posiže

54 Usp. PL, 26, 646A.

55 Usp A. BLAISE, *Dictionnaire*, 351.

56 Usp. H. SCHLIER, παρρησία ThW, 5, 869-884.

za riječju παρρησία njegova svijest o neporočnoj savjesti pred Bogom i ljudima. To mu omogućuje govoriti u punoj slobodi, iskrenosti i otvorenosti. Upravo je to παρρησία. Čini nam se da se gotovo ništa od toga ne da zapaziti u latinskoj riječi *fiducia*. Stekli smo dojam da i u tome slučaju latinski u odnosu na grčki "podnosi nasilje". Napomena je od Jeronima iako u drugome sklopu, ali u istome smislu.[57] Unatoč rečenome, ni mi ne vidimo koja bi latinska riječ mogla bolje od *fiducia* zamijeniti grčku. Ipak je očito da makar tu nije samo riječ o riječima.

I. *Onezim*

Onezim nam je poznat iz Kol 4,9 i *Poslanice Filemonu* koju je Pavao napisao zbog njega i u njegovu korist. Onezim kao ime dosta je bilo rasprostranjeno. Naročito su ga često nosili robovi. Polazeći od grčkoga, Onezim znači "korisni". Onezim je bio Filemonov rob. Nešto je Filemonu skrivio i da izbjegne kazni, od njega je pobjegao. Mogao se sakriti u Efez koji nije daleko od Kolosa gdje je živio. Čini se ipak da je otišao u Rim. Tu je susreo sv. Pavala koji se nalazio u zatvoru. Nije isključeno da je Onezim za kršćanstvo čuo dok je još kao rob služio kod Filemona. Ali na vjeru ga je priveo osobno sv. Pavao koji se s njime prisno sprijateljio. Pavao ga je i kristio. Preostalo što se iznosi o Onezimu potječe iz nesigurne predaje.[58]

Jeronim drži da je Onezim podrijetlom iz Kolosa. Pavao je po njemu iz Rima u Kolose poslao "poslanicu za cijelu Crkvu". To je *Poslanica Kološanima*. Ali je "istodobno" Onezim donio "osobno pismo" koje ga preporuča "njegovu gospodaru". To je, očito, *Poslanica Filemonu*. Po Jeronimu, Onezim je kao "Filemonov rob" zapravo izvršio dva opaka

57 Usp. PL, 26, 651C.

58 Usp. F. VIGOUROUX, *Onesime*, DB, 4, 1812-1813; W. LOCK, *Onésimus*, DoB, 3, 622; J. SCHMID, *Onesimus*, LThK, 7, 1158; E.H. MALY, *Onesimus*, NCE, 10, 698.

čina: počinio je "krađu" i njoj dodao "bijeg". Jeronim pomišlja da je Onezim Filemonu ukrao "novac". Otišao je "u Italiju" da ga lako ne uhite ako ostane "u blizini". Onezim je u Rimu na Pavlov poticaj "povjerovao u Krista". Tada ga je Apostol "krstio". Razumje se da je Onezim prethodno "dostojnom pokorom uništio mane ranijega života".[59]

J. *Nutrina*

Pišući Filemonu sv. Pavao nekoliko puta upotrebljava riječ σπλάγχνα. To je učinio u sedmome, dvanaestome i dvadesetome retku. Već je Jeronim primjetio da ta riječ slovi kao Apostolova "osobitost". Uistinu kod njega se češže susreće kako uz navedena mjesta svjedoče i ova: 2 Kor 6,12 i Fil 2,1. Inače Jeronim drži da se Pavao služi riječju σπλάγχνα kada želi naznačiti "punu duhovnu ljubav" i kada ima na pameti "nutarnji osjećaj srca" odnosno "duboke dušine zakutke".[60] Kao da mu je naročito stalo da čitalac dobro upamti što znači σπλάγχνα, sam Jeronim ponavlja da "utroba označuje nutarnje osjećaje srca i punu voljnost iz duše". Drugim riječima, ta riječ znači "sve što je u nama". Tome Jeronim dodaje da su "sva djeca" zapravo "roditeljska utroba".[61]

Radi značenja riječi još se kod nje zaustavljamo.[62] Riječ se u latinskome i grčkome jeziku redovito upotrebljava u množini: σπλάγχνα i *viscera*. Zaista ima mnogo doslovnih i prenesenih značenja. U osnovi izražava ono što možemo nazvati "utroba" kada se s tim izričajem naznačujemo udove što se nalaze u nutrini ljudskoga i životinjskoga tijela. Posebice

59 Jeronim o Onezimu govori poglavito na ovim mjestima: PL, 26, 642BC; 647D; 648A.

60 PL, 26, 647B.

61 PL, 26, 648D.

62 Usp. H. LESÊTRE, *Entrailles*, DB, 2, 1817-1818; H. KÖSTER, σπάγχνον, ThW, 7,548-559.

se kod toga imaju na pameti udovi smješteni u trbušnu šupljinu dosta široko shvaćenu. To je temeljni smisao riječi. Također treba voditi računa da je riječ "utroba" usko vezana uz roditeljski čin rađanja. Njome se označuje ženina maternica ili rodnica kao i muževljevi bokovi uzeti za sjedište živodajne moći. Ali riječ ima i preneseno značenje kada se "utroba" ili "nutrina" uzima za ishodište osjećaja koji se pojavljuju u ljudskoj duši.

Po Jeronimu, Pavao je Onezima "krstio".[63] To Apostola ovlaštava kazati da je Onezima "u okovima rodio za Krista".[64] Nije, dakle, ništa neobično ni čudno što Pavao Onezima naziva "svojom nutrinom" ili "utrobom". Po krštenju mu je duhovni otac. Tako postaje jasno zašto riječ σπλάγχνα u r. 12. i 20. ne prevodimo riječju "srce" već "nutrina" odnosno "utroba". Samo bismo donekle za r. 7. pristali na upotrebu riječi "srce".

K. *Možda* i *uvijek*

Svraćamo također pozornost na Jeronimovo razmišljanje[65] vezano uz Pavlovu tvrdnju u r. 15. da je Onezim "možda" od Filemona pobjegao "na sat" da ga Filemon, zauzvrat, dobije "na sve vjekove". To je zato moguće jer je Onezim krštenjem postao među kršćanima kakav je i Filemon. I on je sada "predragi brat". Jeronim hvali i uznosi Apostola što je u svoje pismo uvrstio riječ "možda". Taj "možda" on naziva "lijepim". Pavlov "možda" pokazuje kako se i on zna izražavati nekako "oprezno, stidljivo" pa čak i "bojažljivo". Ni Apostol ne kroči uvijek "čvrstim korakom". Jeronim vjeruje da Pavao u r. 15. bilježi "možda" jer je svjestan kako su "Božji sudovi skriveni". Osim toga, taj "možda" priječi da svi robovi ne napuste gospodare sanjajući da će tako postati "apostolski učenici". Uostalom, Onezim je pobjegao samo

63 PL, 26, 648A.

64 PL, 26, 652A.

65 Usp. PL, 26, 650AC.

"na sat". Jeronim upozorava da riječ "sat" zapravo označava "vrijeme". Dužina "sata" nije važna jer je svaki "sat"[66] samo određeno i omeđeno vrijeme. U odnosu pak na "vječnost svako je vrijeme kratko" koliko god inače bilo dugo.

Jeronim je, uz to, naročito razmišljanje spleo oko Pavlova upozorenja da Filemon Onezima sada dobiva "zauvijek". Kaže da nema gospodara koji bi robu bio "vječni gospodar". Gospodarevu "vlast" kao i robovo ropstvo dokončava "smrt". Životni "položaj" roba i gospodara "prestaje smrću". Jeronim kaže da je Onezim vjerom u Krista postao u posebnome smislu "vječan". Stekao je "duh slobode". To znači da u biti pred vječnošću više nije rob. Onezim je kao kršćanin od "roba počeo biti brat". Čak je "predragi brat" i to "vječni brat". U tome smislu shvaćamo Jeronimovu kratku tvrdnju da je Onezim "vječan". Onezim je sve to za Filemona koji je i sam "povjerovao u Krista". Prethodno je Onezima uz Filemona jedino vezao "tjelesni položaj". Tada Onezim nije bio kršten i zato nije s Filemonom bio "povezan u Gospodinu". Sada je s Filemonom povezan i ovozemno i "u Gospodinu". Jeronim zaključuje da rob koji "povjeruje u Krista" svome kršćanskome gospodaru pripada "dvostrukim zakonom". Dok teče vrijeme veže ga uz gospodara "tjelesni" opstanak. S njime će ga "za sve vjekove vezati duh". Tako je već Jeronim u stanovitome smislu i makar donekle bio svjestan bitnoga značenja *Poslanice Filemonu.*

66 Usp. G. DELLING, ὥρα, ThW, 9, 657-681; W.M. RAMSAY, *Numbers,* DoB, v. Extr, 457; A. BAILLY, *Dictionnaire,* 2184-2185.

8. *Naročita razmišljanja*

A. *Božja narav*

Nakratko svraćamo pozornost na Jeronimovo[67] razmišljanje kada tumači želju koju Pavao i Timotej u trećemu retku *Poslanice Filemonu* upućuju čitateljima. Oni im žele "milost i mir od Boga, našega Oca, i Gospodina Isusa Krista". Jeronim najprije primjećuje da navedena želja potječe od "dvojice". To su Pavao i Timotej. Tome dodaje da se gotovo istovjetna želja ponavlja "u svim" Apostolovim pismima. To znači da je Pavlu nadasve stalo da oni kojima piše žive u "milosti" i "miru". Jeronim, već rekosmo, "milost" iz Apostolove trajne i općenite želje poima kao dobročinstvo kojim smo "spašeni bez ikakve zasluge i djela". Naše je spasenje po Kristu djelo Božje dobrote i milosrđa. Mi ga ničim nismo zaslužili. Sama je milost. Spasenje se ne može kupiti. Glede "mira" koji se također svesrdno želi treba kazati da tu, po Jeronimu, nije riječ o uobičajenome dobru koje naprosto nazivamo mir. Kod Pavla "mir" prije svega znači "mir" što nam je dat "po Kristu" koji nas je pomirio s Bogom. Tako je i "mir" naznaka za spasenje. Jasno je da je i on najveća "milost".

U poslanici pak piše da "milost" i "mir" dolaze "od Boga Oca" i od "Gospodina Isusa Krista". Jeronim kaže da to "pokazuje" kako je "narav Sina i Oca jedna". Po njemu, to se otuda vidi što "Sin može udijeliti što i Otac". Iz r. 3. proizlazi da "Otac daje" isto "što Sin" daje. Nema dvojbe da je Jeronimovo razglabanje skraćeni ulomak onodobne rasprave s arijevstvom koje je nijekalo da je u Oca i Sina jedna narav.

67 Usp. PL, 26, 644BC.

B. *Slobodna volja*

U r. 14. sv. Pavao priopćava Filemonu da u Onezimovu pitanju postupi po njegovu "savjetu". Apostol to čini zato da Filemonovo "dobro djelo" ne bi bilo plod "nužnosti" već "dragovoljno". Taj redak potiče Jeronima da postavi krupno pitanje ljudske slobodne volje. On na tome mjestu piše najduži ulomak u svojoj knjizi sa spekulativnim sadržajem. Gotovo nas tu u načinu pisanja i razmišljanja podsjeća na kasnije dobre skolastičke pisce.

Jeronim veli da "mnogi" i to "veoma često" razglabaju pitanje zašto Bog nije čovjeka stvorio tako "dobrim i ispravnim" da uopće ne bude sposoban "pristati na zlo" nego da "dobro" čini iz stroge nutarnje "nužnosti". Isti misle da je čovjek "trebao tako biti sazdan" da je "nužno dobar". Čak smatraju da bi čovjek, stvoren na taj način, bio "sličan Bogu". Jeronim nije naveo tko sve zastupa spomenuto mišljenje. Nije isključeno da je pred očima imao najrazličitije gnostike i manihejce.

Jeronim drži da se pomoću četrnaestoga retka *Poslanice Filemonu* dade "riješiti" postavljeno pitanje. Ipak on u biti polazi od činjenice da je Bog stvorio čovjeka "na svoju sliku i priliku" (Post 1,26). To, uostalom, prihvaćaju i protivnici. Jeronim ističe da je "Bog punim pristankom dobar, a ne iz nužnosti". Bog je "dobar jer hoće, a ne jer je prisiljen" da bude takav. Jeronim čak misli da uopće nije "dobro što je iz prisile" učinjeno kao "dobro". Sada Jeronim promatra stvorenoga čovjeka ukoliko je Božja "slika i sličnost". Otuda zaključuje da i čovjek mora biti "slobodan" kada čini dobro. Ne smije biti prisiljen činiti dobro. Tek tako je "slika i sličnost" Boga koji je slobodan. Prema tome, čovjek mora posjedovati slobodnu volju da sliči Bogu. Jeronim protivnicima predbacuje da zastupaju "proturječnost". Traže da čovjek posjeduje "slobodnu volju kao i sami Bog", ali istodobno traže da čovjek "dobro" čini "iz nužde" te tako uopće ne bude prijemljiv za "zlo". Moguće je da ni Jeronimovo razglabanje nije posve cjelovito niti najstrože unutarnje

uzglobljeno. Ali on je i sam priznao da je Bog mogao "načiniti čovjeka" da i "bez vlastite volje" bude "dobar".[68]

C. Djevičanstvo

Znamo da je Jeronimu palo u dio braniti dostojanstvo i naročitu ćudorednu vrijednost kršćanskoga djevičanstva koje su neki htjeli po zasluzi izjednačiti s ostalim životnim oblicima. Stoga ističemo i kratku napomenu koju o djevičanstvu čitamo i u Jeronimovu *Tumačenju* gdje on pojašnjuje 21. redak pisamca Filemonu. Jeronim kaže da "djevičanstvo" kao krunu dobiva "veću nagradu" nego drugi načini života. Mada to izrijekom ne kaže, nema dvojbe da djevičanstvu namjenjuje "veću nagradu" nego bračnome staležu i udovištvu. Razlog većoj nagradi Jeronim vidi u tome što djevičanske osobe vrše više nego što je "zapovijeđeno". Djevičanstvo nije naredba. Jeronim u tu svrhu navodi Pavlovu izreku gdje Apostol bilježi da o djevicama "nema Gospodnje zapovijedi" (1 Kor 7,25). Djevičanski čine više nego moraju. Zato i dobivaju veću nagradu. Tako je mislio Jeronim.[69]

D. Ljudski duh

Pavao na kraju pisma u r. 25. izražava želju da "milost" bude s čitateljevim "duhom". Jeronim pojašnjava: mada Apostol kaže "s duhom", on zapravo misli "u cjelome čovjeku". Drugim riječima, Pavao se tu izražava "sinegdohično". Sinregdoha je stilska figura kada pisac ili govornik pomoću dijela naznačuje cjelinu. Jeronim upozorava da Biblija pozna taj način izražavanja. S njime se služi i Pavao kada izgovara "duh", a zapravo ima pred očima cijelo ljudsko biće. Jeronim kod toga ističe da je "duh" u čovjeku "viši i bolji dio". On je to u odnosu na tijelo i dušu. Jeronim dodaje da milost zapravo "cijeloga čovjeka čini duhovnim" kada obuzme "duh". Tada

68 PL, 26, 649AC.

69 Usp. PL, 26, 652B.

"tijelo služi duhu" i "tijelo ne pobjeđuje dušu". Štoviše, duša se pri tome "svodi na duhovnu bit". Tako može "prionuti uz Gospodina". Da to potvrdi Jeronim navodi 1 Kor 6,17.

Priznajemo da nam nije posve jasno Jeronimovo istaknuto razmišljanje. Posebice nam nije razgovjetan njegov govor o duši koja se vraća u duhovnu bit. Vjerojatno Jeronim želi kazati da milost dušu na poseban način produhovljuje. Stanovito razumjevanje Jeronimove misli stječemo ako dodamo da Jeronim u ulomku koji razglabamo polazi od trodjelne podjele čovjeka na tijelo, dušu i duh. I po Jeronimu duh je najbolje i najviše što čovjek posjeduje. Kada milost obuzme duh, tijelo se pokorava duhu i ne zarobljuje dušu. Sama je duša tako duhovna bit. Osobno nas ne čudi Jeronimova primjena antropološke trodjelnosti koju je lako mogao upoznati živeći u Antiohiji i slušajući Apolinarovu egzegezu.[70]

70 Usp. PL, 26, 654CD.

Drugo poglavlje

POSLANICA GALAĆANIMA I JERONIMOVO TUMAČENJE

Opća je i točna tvrdnja da se pisma apostola Pavla teško razumiju i s mukom tumače. Nije zaludu već sv. Petar zabilježio da u spisima "našega brata Pavla" (2 Pt 3,15) postoji "ponešto nerazumljivo" (2 Pt 3,16). Dok je Petar napisao "ponešto", mi to moramo obilato proširiti. Bezbroj tumačenja diljem povijesti najbolje pokazuje do koje se mjere Pavla s naporom shvaća. Ovdje ne ulazimo u razloge činjenici već je samo napominjemo. To je stoga da opravdamo brojne bilješke koje smo nanizali ovdje i ispod Jeronimova tumačenja da makar malo razjasnimo sami Apostolov tekst.

Na kraju svoga uvoda u treću knjigu tumačenja pisma Galaćanima Jeronim kaže da će tako jasno tumačiti te neće trebati tumač njegovu tumačenju. U Jeronimovu iskrenost i dobru nakanu nimalo ne sumnjamo. Možda Paula i Eustohija kojima je Jeronim djelo posvetio nisu imale teškoća da razumiju Jeronima. Mi više nismo u tome povlaštenome položaju. Nama je potrebit tumač Jeronimova djela. I tu je također izvor našim raznim napomenama.

1. *Temeljne naznake o Poslanici Galaćanima*

Od pamtivjeka se uvriježilo reći *Poslanica Galaćanima* i tako nazivati to slavno pismo apostola Pavla. Ali taj naslov u rukopisima ima svoju vlastitu i zatvorenu povijest.[1] Sretni smo

1 Usp. E. JACQUIER, *Galates*, DB, 3, 61.

što još i danas posjedujemo tekst gotovo istovjetan s rukopisom koji je sv. Pavao nekoć poslao onima kojima je pisao. Tek se broji kojih dvadeset i pet inačica koje uz neznatne iznimke nemaju posebnu egzegetsku vrijednost. U slučaju da se učeni ljudi spore oko koje inačice u *Poslanici*, to je toliko bez značenja da nam u to nije potrebno ulaziti. Doista posjedujemo izvrstan grčki tekst *Poslanice Galaćanima*.[2] Potječe otprilike iz 200. godine.[3]

Pitanje datuma kada je sv. Pavao napisao svoju *Poslanicu Galaćanima* gotovo da se ne da riješiti ni s približnom sigurnošću. Od najstarijih se vremena raspravljalo o datumu poslanice i već se na početku različito odgovaralo na to pitanje. Teško se s vremenskom točnošću *Poslanica Galaćnima* svrstavala u tijek Apostolova života i rada. Kada već treba naznačiti neku godinu možemo zabilježiti da se često kaže kako je *Poslanica Galaćanima* nastala između g. 54. i 58. Nesigurnost je ovdje razumljiva.[4]

Nije moguće posve pouzdano kazati ni to gdje je Pavao sastavio ovo svoje pismo. I tu su mišljenja dosta podjeljena. Ipak se veoma često tvrdi da je Pavao u Efezu napisao poslanicu i uputio u Galaciju.[5] O tome da je Crkva kroz cijelu svoju povijest bez prestanka *Poslanicu Galaćanima* ubrajala

2 Usp. E. JACQUIER, *Galates*, DB, 3, 73; H. HÜBNER, *Galaterbrief*, TRE, 12,5.

3 Ovo su poglaviti noviji komentari: A. VIARD, *Saint Paul. Épître aux Galates*, Paris, 1964; H.N. RIDDERBOS, *The Epistle of Paul to the Churches of Galatia*, Michigan, 1976; J.D.G. DUNN, *The Epistle to the Galatians*, London, 1993; F. MUSSNER, *Der Galaterbrief*, Herder, 1974; U. BORSE, *Der Brief an die Galater*, Regensburg, 1984; P. BONNARD, *L'Épître de saint Paul aux Galates*, Delachau-Niestlé, 1953; R.T. STAMM-O.F. BLACKWELDER, *The Epistle to the Galatians*, New York, 1955.

4 Usp. J.A. FITZMYER, *The Lether to the Galatians*, NJBC, 781; A. LACOMARA, *Galatians*, NCE, 6, 244-245; E. TOBAC, *Galates*, dtc, 6, 1032-1033; H. HÜBNER, *Galaterbrief*, TRE, 12, 11; A. VIARD, *Épître aux Galates*, DBS, 7, 212-222; E. JACQUIER, *Galates*, DB, 3, 64-66; M. DODS, *Galatians*, DoB, 2, 95-98; H. SCHLIER, *Galaterbrief*, LThK, 4, 487.

5 Usp. E. JACQUIER, *Galates*, DB, 3, 64-66; E. TOBAC, *Galates*, DTC, 6, 1032-1033; H. HÜBNER, *Galaterbrief*, TRE, 12, 11.

među nadahnute spise iz kojih je crpila svu svoju snagu ne treba trošiti ni riječi.[6] Gotovo isto treba reći o autentičnosti *Poslanice Galaćanima*. Smjesta su Crkveni oci sa svekolikom predajmo učili da je sv. Pavao napisao *Poslanicu Galaćanima*. U to stoljećima nitko nije sumnjao. Tako je i danas. Nema nijednoga valjanog razloga da se *Poslanica Galaćanima* odrekne Apostolu naroda. Sve u *Poslanici Galaćanima* svjedoči da je Apostolovo djelo. Ipak spominjemo da je g. 1792. osamljeni engleski autor izrazio sumnju u Pavlovo autorstvo *Poslanice Galaćanima*. Autentičnost se ozbiljnije stala napadati od g. 1852. Još jednom ističemo da u naše doba ni najkritičniji egzegete ne nalaze nimalo temeljnih uporišta protiv činjenice da *Poslanica Galaćanima* potječe od apostola Pavla.[7]

Pavao je češće dolazio u dodir s Galacijom i njezinim stanovnicima. Učinio je to prilikom svojih triju propovjedničkih putovanja.[8] Također je osjetio potrebu da napiše zasebno pismo "Crkvama u Galaciji" (Gal 1,2) odnosno "Galaćanima" (Gal 3,1). Vjerojatno ne griješimo ako kažemo da su galacijski kršćani većinom ljudi koji su ranije bili pogani pa se obratili na kršćanstvo. Ali u zajednici je bilo nešto i onih koji su prije prihvaćanja evanđelja prijanjali uz židovsku vjeru. Bili su od rođenja Židovi i privrženici židovske vjere. Među vjernicima u Galaciji jamačno je bilo i takvih koji su najprije bili pogani pa prešli na židovstvo i napokon pristupili kršćanstvu.[9]

6 Usp. E. JACQUIER, *Galates*, DB, 3, 66.

7 Usp. E. JACQUIER, *Galates*, DB, 3, 67-73; E. TOBAC, *Galates*, DTC, 6, 1025-1027; J.A. FITZMYER, *The Letter to the Galatians*, NJBC, 780; A. LACOMARA, *Galatians*, NCE, 6, 243; H. HÜBNER, *Galaterbrief*, TRE, 12, 5; M. DODS, *Galatians*, DoB, 93.

8 Usp. E. TOBAC, *Galates*, DTC, 6, 1027-1029.

9 Usp. E. JACQUIER, *Galates*, DB, 3, 61; H. HÜBNER, *Galaterbrief*, TRE, 12, 6-8.

Rekosmo da je Pavao u Galaciju poslao pismo koje se redovito naziva *Poslanica Galaćanima*. Ipak postoji velika poteškoća u svezi s time gdje je bio predio i koji su to bili ljudi kojima se Apostol pismeno obratio. Poznato je da je tijekom svoje duge povijesti kraj koji se naziva Galacijom dobrano mjenjao svoje međe i granice. Čak se čini da možemo s pravom govoriti o Sjevernoj Galaciji i o Južnoj Galaciji. Glavni je grad Sjeverne Galacije bila Ancira. Uz nju su bili poznati gradovi Tarij i Pesinont. U Južnoj Galaciji kao poznatije napominjemo gradove Listru, Ikonij, Antiohiju Pizidijsku i Debru. Među učenjacima se još uvijek vodi žustra rasprava oko toga u koju je Galaciju sv. Pavao uputio svoje pismo. Dugo se mislilo da je to bila Sjeverna Galacija jer je on u početku jedino i bio u tim galacijskim predjelima. Ali se kasnije sve više stalo isticati da je Pavao pisao zapravo stanovnicima južnih galacijskih krajeva koji su naknadno pripojeni sjevernim djelovima. Svako od stajališta ima svoje jake dokaze.

Stječe se pak dojam da opet nekako dobiva prednost mišljenje koje u sjevernim galacijskim djelovima i tamošnjim stanovnicima vidi ljude kojima je Pavao upravio *Poslanicu Galaćanima*. To smo naveli jer se o tome mnogo raspravlja. Ipak smo i sami svjesni kako to ne pomaže mnogo da se bolje razumije Apostolovo pismo. Unatoč tome, nismo htjeli zaobići to nadasve znamenito i u znanstvenome istraživanju razglabano pitanje.[10]

Redovito se tvrdi da su Pavla na pisanje *Poslanice Galaćanima* potaknuli ljudi koje nazivamo judaizanti. Bez dvojbe galacijski su vjernici bili izvrgnuti opasnostima koje su

[10] Usp. E. TOBAC, *Galates*, DTC, 6, 1027-1032; A. LACOMARA, *Galatians*, NCE, 6, 243-244; H. HUBNER, *Galaterbrief*, TRE, 12, 6; J.A. FITZMYER, *The Letter to the Galatians*, NJBC, 780-781; E. JACQUIER, *Galates*, DB, 3, 61-62; A. VIARD, *Épître aux Galates*, DBS, 7, 218-221; M. DODS, *Galatians*, DoB, 2, 93-95; H. SCHLIER, *Galatien*, LThK, 4, 488-489; L.F. HARTMAN, *Galatia*, NCE, 6, 242-243; W.M. RAMSAY, *Galatia*, DoB, 2, 89-91; E. BEURLIER, *Galatie*, DB, 3, 77-80.

dolazile od judaizanata. Veći dio svoga pisma Apostol je upotrijebio da pobije judaizante i tako u Galaciji sačuva čistoću vjere. Nije lako kazati kojega su podrijetla judaizanti koji su u Galaciji remetili mir i uznemirivali vjernike. Razni su istraživači različito mislili. Najčešće se kaže da su galacijski judaizanti bili židovskoga podrijetla i nastojali su kršćanima u Galaciji nametnuti židovski zakon i propise. Dotični su Židovi mogli biti židovske vjere, ali isto tako kršćanski obraćenici koji su još uvijek smatrali da je nužno za svakoga opsluživanje židovskih propisa. Ljudi koji su uznemirivali Crkve u Galaciji mogli su biti i pogani koji su prigrlili evanđelje. Kada su upoznali Stari zavjet mogli su držati potrebnim i korisnim da i starozavjetni Zakon opslužuju kako bi se spasili. Pomišlja se katkada i na gnostike koji bi u Galaciji bili oporba mladome kršćanstvu.[11]

Ipak u galacijskim Crkvama prepreka evanđelju nisu bili samo judaizanzi ma otkuda potjecali i tko bili. U galacijsku se kršćansku zajednicu uvukao i stanoviti laksizam. Neki su u ime kršćanske slobode odveć površno i popustljivo sudili o ćudoređu. I to je usmjerenje trebalo zaustaviti i zapriječiti u razvoju.[12] Nije, dakle, nedostajalo poticaja i pobuda da Pavao piše u Galaciju. Napisao je pismo nezaobilazivo u navještanju Kristova evanđelja.[13]

2. *Judaizanti*

Poznato je što su Pavlovi protivnici htjeli u Galaciji među kršćanima. Tražili su da i Kristovi vjernici bezuvjetno opslužuju židovski vjerski zakonik. Inače se ne mogu spasiti. Dotičnima se, dakle, činilo da Isusovo djelo nije dovoljno za otkupljenje čovječanstva. To djelo mora upotpuniti opsluži-

[11] Usp. A. VIARD, *Épître aux Galates*, DBS, 7, 219-221; J.A. FITZMYER, *The Letter to the Galatians*, NJBC, 781.

[12] Usp. A. VIARD, *Epitre aux Galates*, DBS, 7, 219-221.

[13] Usp. H. HÜBNER, *Galaterbrief*, TRE, 12, 11-12.

vanje židovskoga religioznoga zakona. Tome zakonu podliježe svatko bez iznimke. Nemamo vlastitu pogodnu riječ kojom bismo označili te Pavlove nepomirljive protivnike u Galaciji. Nazivamo ih judaizantima jer se tako uvriježilo. Usput kao nadopunu navodimo pojam judeokršćanin i judeo-kršćanstvo. Prvi su kršćani bili obraćeni Židovi. Prema tome, u počecima Crkve naziv judeokršćanin označuje vjernika koji se sa židovstva obratio na evanđelje i povjerovao u Krista. Smjelo bi se kazati da kršćanstvo počinje kao judeokršćanstvo. Ipak se s vremenom među prvim kršćanima koji su zapravo judeokršćani oblikovala takva skupina koja je držala da uz evanđelje još uvijek mora vršiti židovski Zakon u cjelini ili neke njegove djelove. Ali to nije nametala kao nužnu obavezu ljudima koji su iz poganstva pristupali Crkvi. Od te se skupine judaizanti zapravo time razlikuju što su oni Zakon kao uvjet spasenja nalagali svima.[14]

3. *Zakon*

Nema dvojbe da je zakon središnja misao cijeloga Staroga zavjeta i bitna odrednica u životu i djelovanju izraelskoga naroda. Tu je zakona zaista bilo puno i svake vrste jer je zakon uređivao sva područja zajedničkoga i pojedinačnoga života. Propisi su se odnosili na ćudoređe, vjerske obrede, društveno ponašanje. Nije postojao nijedan dio privatnoga ni javnoga života u Izraelu da ga nije uređivao i određivao stanoviti zakon. Ipak se kroz mnoštvo naredaba i zapovijedi koje se javljaju na starozavjetnim stranicama utvrdila misao o zakonu kao stanovitome pojmu koji nekako u sebi sadrži sve uvedene propise. Stoga sama riječ zakon u sebi

[14] Usp. J.B. COLSON, *Judéo-chrétiens*, DBS, 4, 1298-1315; L. MARCHAL, *Judéo-chrétiens*, DTC, 8, 1681-1709; J. BLINZLER, *Judenchristentum*, LThK, 5, 1171-1174; J.J. CASTELOT, *Judaisers*, NCE, 8, 13-15; J.J. *Judeo-Christians*, NCE, 8,2, 2; G. STRECKER, *Judenchristentum*, TRE, 17, 310-325.

uključuje svekoliko starozavjetno zakonodavstvo. Čak se riječ zakon uvriježeno piše velikim slovom da se smjesta zna što se misli i o čemu se govori.

Židovi su postojano vjerovali da Bog ravna svim stranama njihova života. Zato su prihvatili Zakon kao objavu Božje volje prema njima i kao odgovor svoje poslušnosti prema Bogu. Držali su da ih Bog Zakonom prosvjetljuje i poučava. Kroz Zakon uviđaju što Bog jest i što čini. Židovi iz Zakona vide Božju želju, nazočnost i volju. Izrael zna da je okupljen oko Boga i za Boga. Zato sluša svaku Božju riječ kao njegov zakon. Zakon se mora poštivati jer dolazi od Boga i jer neposredno uređuje svekoliki tijek života. U Zakonu je izražena Božja volja. Radi toga su Židovi cijenili, poštivali i častili Zakon. U njemu su čitali objavu Božju mudrosti i znanja. Jedva se riječima može iskazati ljubav i privrženost koju su Židovi iskazivali prema Zakonu.

Sv. Pavao je izvrsno poznavao židovski Zakon, To mu je omogućio kućni odgoj i školovanje u Jeruzalemu kod Gamaliela prije nego je postao kršćanin. U Pavlovoj se obitelji govorilo židovski i aramejski. Pavao je Bibliju prvotno čitao na hebrejskome. Bio je obrazovan u strogoj farizejskoj naobrazbi. Mogli bismo kazati da je Pavao bio dobar Židov. Uz obrezanje je prihvatio sve propise koji su proizlazili iz Zakona. Toliko je bio prožet Zakonom i njemu odan da je kao neprijatelja stao progoniti mladu kršćansku zajednicu dok nije postao kršćanin. Pavao je tada o Zakonu počeo misliti posve drukčije. Svoja je razmišljanja prije svega zabilježio u pismima koja je napisao galacijskim i rimskim kršćanima.

Na produbljeno razmišljanje o Zakonu Pavla su prisilili već dvaput spomenuti judaizanti koji su rovarili u Galaciji među kršćanima. Htjeli su im kao nužno za spasenje narinuti Zakon. Pavao je shvatio da to u biti niječe evanđelje, spasenje i otkupljenje koje je donio Krist. Apostol je razumio da je tu u pitanju sam srž kršćanstva. Tko misli da je za spasenje nužan Zakon, niječe Kristovo djelo. Apostol uči da spašava samo Isus

Krist. Spasenje dolazi iz otajstva Kristova života, smrti, uskrsnuća i proslavljenja. Jedini čovjekov Spasitelj je Krist. Zakon više nema uloge kod spasavanja. Zato Pavao nepopustljivo odbija da se kršćane stavlja pod jaram Zakona. Kršćani su oslobođeni od Zakona.

Inače Pavlova misao o Zakonu nije jednostavna ni jednostrana. Čak ni riječ "zakon" u njegovim spisima ne znači uvijek isto. Ipak u biti i najčešće naznačuje upravo onaj zakonski sustav koji je ravnao životom Izraela u Starome zavjetu. Pavao se raznovrsno izražavao o Zakonu. On je znao i vjerovao da Zakon dolazi od Boga i da mu je to najveće odličje i neporecivi ugled. Zakon je poučavao drevni Božji narod. Pavao ne zaboravlja da je Zakon svet i dobar jer dolazi od Boga. Zakon je neizrecivo veliki dar kojim je Bog obdario Izraela. Pavao Zakon naziva Božjim Zakonom i time prizna da se u Zakonu izrazila Božja volja.

Pavao priznaje Zakonu da čovjeku otvara oči u duhovnome životu. Čovjek krši Zakon i tako spoznaje svoju krhkost i slabost. Uviđa da je nemoćan i grešan. Prestupajući Zakon čovjek uočava da sam po sebi ne može doprijeti do stalnoga i nepomućenoga ćudorednoga dobra. Ne može biti pravedan.

Pavao je pojam Zakona uključio u svoje shvaćanje povijesti spasenja i u njezinu razdiobu. Zakon obuhvaća razdoblje Staroga zavjeta. Prestaje kad nastaje Novi zavjet. S Kristovim dolaskom prestao je Zakon. Vidi se da je Zakon, po Pavlu, zauzimao samo jedan vremenski razmak koji je prelazan i strogo omeđen. Jasno je da je Zakon i time bio ograničen jer je bio dat samo jednome narodu. Drugima je ostao posve nepoznat. Zakon je pokazivao put koji vodi dobru. Ali u sebi nije imao snage da čovjeku pruži dovoljno jakosti da dopre do trajnoga dobra. Uostalom, običan smrtnik nije u stanju opslužiti sav Zakon. U svakome slučaju tko bi želio opsluživati Zakon, time bi pokazao da nije spreman prigrliti djelo kojim je Krist spasio ljude. Zato Pavao drži da se svatko mora

opredjeliti između Zakona i Krista. Tko želi život i spasenje, pristaje uz evanđelje.[15]

4. *Opravdanje*

Apostol Pavao ne govori podjednako o opravdanju u svim svojim spisima. Najtemeljitije je o tome dijelu svoje teologije i nauka govorio u pismima koja je uputio Galaćanima i Rimljanima. Nešto je o tome naznačio pišući Korinćanima. To što kazasmo vidi se otuda što je u spomenutim pismima Pavao rabio pojmove kao što su "opravdanje", "pravednost", "opravdanost", "opravdati", "pravedan". Sve te riječi osim "pravedan" u okviru Novoga zavjeta pretežito i najčešće upotrebljava upravo Pavao. Poneka se čita samo kod njega. Već to pokazuje da je "opravdanje" kao vjerska istina naročito Pavlu prirasla srcu. On ju je najtemeljitije, najdublje i najšire obradio. U tome se s njime ne može nitko mjeriti u cijelokupnoj povijesti kršćanstva.

Pavla je nekoliko okolnosti moglo neposrednije ponukati da se do kraja izrazi o opravdanju. Tu je na prvome mjestu židovska teologija u naraštaju kojemu je i sam pripadao. Židovski su učitelji Pavlova doba moralnu teologiju sveli na govor o zaslugama i njihovoj neposrednoj nužnosti kod spasenja i pravednosti. Rabini su učili da je čovjek pravedan pred Bogom ako na ćudorednoj tezulji prevagnu dobra djela nad zlima. Dobro djelo nastaje kada se opslužuju

---

[15] Usp. H. CAZELLES, *Loi israélite*, DBS, 5, 497-498.520-528; J. CAMBIER, *Paul*, DBS, 7, 287-288.360.309; J.B. COLON, *Paul*, DTC, 11, 2336-2345; F. MICHAELI, *Loi*, VB, 159-161; J.L. LEUBA, *Loi*, VB, 162-163; H. LESÊTRE, *Loi mosaique*, DB, 4, 329-347; F.L. HOSSFELD, *Gesetz*, LThK, 4, 580-583; J. BROER, *Gesetz*, LThK, 4 (1995), 584-586; J. SCHARBERT, *Gesetz*, LThK, 4, 815-818; P. BLÄSER, *Gesetz*, LThK, 4, 820-822; W. GUTBROD, νόμος, ThW, 4, 1061-1084; J.P.M. Nav der PLOEG, *Law*, NCE, 8, 554-556; S.R. DRIVER, *Law*, DoB, 3, 64-73; J. DENNEY, *Law*, DoB, 3, 73-83; K. KOCH, *Gesetz*, TRE, 13, 40-52; G. KLEIN, *Gesetz*, TRE, 13, 64-75.

propisi sadržani u Zakonu. Rabini su tako praktično tvrdili da čovjeka spasavaju, čine pravednim i opravdanim djela proizašla iz opsluživanja Zakona. Po rabinima, dakle, čovjek sam sebe spašava. Treba kazati da je ta rabinska misao izrađena do kraja i dovedena do nemogućnosti. Sv. Pavao je i sam bio farizejskoga usmjerenja prije obraćenja. On dobro zna što su "djela" učinjena kao ostvarenje Zakona. Pavlu nije nedostajalo žara, odvažnosti i volje da u život provede zapovijedi iz Zakona. Zbog toga je i bio progonitelj kršćanstva. Ali je Pavao susreo proslavljenoga Krista i postao kršćanin. Spoznao je da je to bila milost i Božji dar koji nije zaslužio svojim prethodnim životom i djelima iz Zakona. Milost se ne zaslužuje. Svojom vjerom u Krista Pavao je postao svet, nevin i čist. Tako je postao pravedan. Stekao je neporočnost i pravednost. Bio je pred Bogom opravdan. Razumje se da je unaprijed postao apostolom i vjesnikom toga opravdanja po milosti i vjeri.

Ali Apostol se u Galaciji susreo i s judaizantima koji su ponavljali opći rabinski govor o djelima iz Zakona kao nužnome uvjetu za opravdanje i spasenje. To su čak htjeli naložiti cijeloj Crkvi. Pavlu je bilo jasno da taj nauk mora osuditi i odbaciti kao pravo prokletstvo. Vidimo da je stajalište judaizanata navelo Pavla da jasno istakne svoj nauk u opravdanju i kršćanskoj pravednosti.

Ovdje smo češće upotrijebili riječi pravednost i opravdanje. Potrebno je da ih nešto pobliže razjasnimo. Očito je da je pravednost pravedno postupanje prema drugima. Pravedan je tko se pravedno vlada i ne vrijeđa pravdu. Pravednost je kada se ne krši zakon. Ali u tome se smislu ovdje ne rabi riječ pravednost. Ovdje je pravednost zapravo naznaka za čestitost, nevinost, svetost i neporočnost. Pravedan je tko nije grešan. Pravednost je onaj položaj kada kršćanin posjeduje dobra koja sačinjavaju spasenje. Tko je pravedan, on je u milosti, član je Božjega naroda, hram je Duha Svetoga. Grešan čovjek do te pravednosti dolazi činom opravdanja.

Po nauku apostola Pavla čovjek se rađa grešnikom. Ljudi se ne rađaju pravednima. Čovjek na svijet dolazi obilježen grijehom koji mu zatvara vrata Božjega kraljevstva i onemogućuje povratak Bogu. Tako grešan čovjek u sebi ne posjeduje život kojim bi živio pred Bogom. Odvojen je od Boga i zato duhovno mrtav. Ta je sudbina bila zakonom do Kristova dolaska. Krist je spasio čovjeka. Zaslužio mu je oproštenje grijeha i vratio život koji sjedinjuje s Bogom. To je Isus učinio iz ljubavi, dragovoljno i iz milosrđa prema čovjeku. Krist je dokinuo ljudski grijeh i ljudima omogućio povratak Bogu. Tako je grešnoga čovjeka učinio pravednim. Opravdao je grešno čovječanstvo. To je za ljude najveća milost. Oni to nisu svojim djelima zaslužili.

Pojedini vjernik dobiva udio u djelu opravdanja i stječe pravednost vjerom u Isusa Krista kada se krsti. Tada je opravdan. Više nije grešan. Sada dušom živi. Više nije duhovno mrtav. Pavao često i snažno ističe da je vjera u Krista temelj čovjekova opravdanja. Čovjek se opravdava ako vjeruje u ono što je Isus Krist učinio za ljudski rod. Uvjet, dakle, da čovjek postane pravedan jest vjera. Ta se pak vjera očituje kada se vjernik krsti. Tada čovjek postaje kršćaninom. Zadobiva opravdanje. Prestaje biti grešan, a postaje pravedan i svet. U krstu zadobiva konačni život koji se ne oduzima i ne uništava. Sada Apostol pred vjernika stavlja svoje ćudoredne zahtjeve. Od opravdanih traži da žive kao opravdani. Pravedni se mora ponašati pravedno. To znači sveto. Apostolu nije teško zaključiti da je kršćaninu za leđima židovski Zakon i da je pred njim samo Kristov zakon.[16]

---

[16] Usp. P. BONNARD, *Juste*, VB, 153-155; P. ANTOINE, *Foi*, DBS, 3, 299-302; D. LÜHRMANN, *Glaube*, RAC, 11, 67-72; K. HAACKER, *Glaube*, TRE 13, 297-299; L. CERFAUX, *Justice*, DBS, 4, 1471-1496; A. DIHLE, *Gerechtigkeit*, RAC, 10, 308-313; A. MEDEBIELE, *Église*, DBS, 2, 649-652; R. SCHNACKENBURG, *Rechtfertigung*, LThK, 1035-1036; H. VORGRÜMLER, *Gerechtigkeit*, LThK, 4, 713; G. SCHRENK, δίκη, ThW, 2, 176-229; A. JAUBERT, *Judaisme*, DS, 8, 1506; D.M. CROSSAN,

5. *Vjera*

Prije svega ističemo činjenicu da je sv. Pavao među novozavjetnim propovjednicima i bogoslovima bio čovjek koji je vjeru stavio u središte svoga učenja. U Pavla sve polazi od vjere, sve se razjašnjuje i steječe smisao po vjeri. Kod Pavla vjera dobiva točne, jasne i istaknute obrise. Tome je svakako dobrim dijelom razlog njegov osobni mukotrpni put koji je morao prevaliti da se domogne kršćanske vjere. Apostol je puno, raznoliko i veoma složeno razmišljao o vjeri. Mi ovdje nastojimo iznijeti jedan dio toga razmišljanja. Zapravo o vjeri govorimo jer smo govorili o opravdanju. Vjera je uzrok, temelj i razlog opravdanja.

Pavao uči da vjera mora prožeti sve slojeve kršćanskoga života i opstanka. Vjera određuje kršćanina. Bez vjere nema kršćanskoga bitka. Pavao je dosta mjesta u svojim pismima posvetio isticanju da je vjera nužna ako se čovjek želi spasiti. Po Pavlu vjeri prethodi apostolsko propovjedanje koje mora doprijeti do ušiju, pameti i srca onoga koji će povjerovati. Čovjek prihvaća propovijed, njoj se pokorava i sluša je da može povjerovati. Ali sve počinje od Boga koji poziva na vjeru. Čovjek se mora pozivu odazvati. Bog pozna način da svakoga pozove na vjeru. Tako nitko nema ispriku što ne vjeruje. Razumje se da čovjek vjeru prihvaća kao slobodno biće.

Pavao je često naglašavao posebni sadržaj koji je stavljao u pojam kršćanske vjere. To se nadasve odnosi na osobu Isusa Krista i njegovo djelo. Na tu se zbilju odnosi kršćanska vjera. Vjera je prihvaćanje Isusa Krista i djela spasenja koje dolazi od njegovih otajstvenih čina. Po Pavlu, onaj je čovjek kršćanski

Justification, NCE, 8, 78-80; D.M. CROSSAN, *Justice*, NCE, 8, 76; W. MANN, *Gerechtigkeit*, HThGB, 1, 473-476; H. LESÊTRE, *Justice*, DB, 3, 1875-1876; H. LESÊTRE, *Justification*, DB, 3, 1877-1880; D.W. SIMON, *Justification*, DoB, 2, 826-829; J.S. BANKS, *Justice*, DoB, 2, 825-826; R. LEMONYER, *Justification*, DTC, 8, 2046-2075; J.M. AUBERT, *Justice*, DS, 8, 1624-1628.

vjernik koji vjeruje da je Krist svojim spasenjskim činima spasio ljudski rod i da je to jedino spasenje. Spasenje dolazi od Kristove otkupiteljske smrti i njegova uskrsnuća koje sve obnavlja. Po Pavlu, vjerovati u to znači vjerovati u Boga. Upravo to treba da navijesti propovjed. Stoga Apostol ističe da je vjera odgovor pojedinca na propovjed. Jasno je da je Pavao vjeru držao stožernom krepošću. Čini se da su u njegovo doba mnogi među kršćanima dobili na dar od Boga naročito živu i jaku vjeru. Vjera je obilježje ovozemnoga života. U blaženstvu će je zamijeniti gledanje.[17]

6. *Temeljni antropološki pojmovi*

Pišući o čovjeku Pavao se sigurno izražavao načinom razumljivim i jasno određenim za ono vrijeme i za svoje slušatelje i čitatelje. Nama je danas njegovo izražavanje dosta nerazgovjetno i teško. Uostalom, Aposto nije, tako reći, lagan u nijednome dijelu svoga razmišljanja. Njegova je dubina dobro poznata svima koji ga izučavaju. U Pavlovim pismima zaista nalazimo veliki broj pojmova koji se odnose na čovjeka. Vjerojatno im je kod njega izvor različit. Ako neki dolazi iz Staroga zavjeta i Pavlove židovske baštine, drugima je, makar oblikom, matica velika grčka filozofska misao. Često se smislom različiti pojmovi mješaju i prekrivaju. Sadržajem ulaze jedni u druge. Razumje se da Pavao nije nigdje sustavno izložio što pod kojim antropološkim pojmom misli i podrazumjeva. Nama je nužno ući u složeno poglavlje Apostolova govora o čovjeku jer bez toga veoma teško možemo razumjeti što nam je ostavio kao nauk, pouku i svoju kršćansku oporuku.

[17] Uso. R. SCHNACKENBURG, *Glaube*, LThK, 4, 916; T. SÖDING, *Glaube*, LThK, 4 (1995), 671; C.H. PICKAR, *Faith*, NCE, 5, 795; R. BULTMANN, πιστεύω , ThW, 6. 218-224; P. ANTOINE, *Foi*, DBS, 3, 296-302; D. LÜHRMANN, *Glaube*, RAC, 11, 67-72.

Sv. Pavao, govoreći o čovjeku, nadasve često i ponovljeno posiže za riječi σάρξ. U nas se redovito prevodi riječju "tijelo". Možda bi se dalo upotrijebiti riječ "pùt", ali je ona zastarjela i vjerojatno nema neko teološko obilježje. Pavao riječju σάρξ izražava više zbilja. U njegovu rječniku σάρξ najprije kao najosnovnije označava ono što sačinjava ljudski organizam. U ljudskome tijelu σάρξ je sve što nije krv i kost. To je osnovno značenje grčke riječi σάρξ. Preuzeo ga je i Pavao. Ali σάρξ označuje i cjelinu ljudskoga organizma kao supstanciju ljudskoga tijela. Smjesta moramo kazati da kod Apostola σάρξ također označuje čovjeka, ljudsku osobu i ljudski ja. Razlog je tome taj što Pavao o čovjeku ne misli dualistički. Čovjeka sačinjava i tijelo. Stoga je čovjek i tijelo. Čovjek, tako reći, ne posjeduje tijelo već jest tijelo. Zato σάρξ može označavati čovjeka kao jedinstveno i nepodjeljeno biće. Ista riječ σάρξ označuje našu ljudsku narav i ljudski rod. S riječju σάρξ Apostol obilježuje također ovozemni ljudski život. Uz pojam σάρξ Pavao je kao bitnu obilježbu vezao slabost, smrtnost, raspadljivost i grešnost. Ali σάρξ nije u sebi grijeh. Sijelo je sila koje čovjeka vuku na grijeh. U krštenju kršćanin stječe snagu da vlada nad moćima koje sadrži σάρξ. U Kol 2,11 Pavao govori o "Kristovu obrezanju". Jamačno tako naziva krštenje koje neposredno spominje u Kol 2,12. Kršćanski je krst "obrezanje" jer se tada otajstveno iz ljudskoga organizma "otsjeca" što je σάρξ. Tako kršćanin dobiva vlast nad σάρξ. Iz rečenoga se vidi da je σάρξ osnovni i veoma složeni Pavlov antropološki pojam.

Pređašnjem je pojmu srodan i blizak pojam σῶμα. I σῶμα prevodimo "tijelo". Smjesta se vidi koliko time postaje složeno čitanje Apostola u prijevodu. Čitaču prijevoda nije moguće znati da li je Pavao napisao σάρξ ili σῶμα jer on u oba slučaja redovito čita istu riječ "tijelo". Ni Pavlovu čitaču u izvorniku nije lako jer se u Apostolovim spisima riječi σάρξ i σῶμα upotrebljavaju kao istoznačnice iako među njima postoji i razlika. Smije se kazati da σῶμα u biti označuje ljudsko tijelo

kao usklađeni organizam s vlastitim udovima. Čovjek je σῶμα u svojoj izgrađenosti kakvim se pokazuje pred drugim ljudima. Čini nam se da riječ σῶμα u Pavla ima neznatnije teološko značenje nego σάρξ. U riječ σῶμα Apostol je manje pohranio naznake o ljudskoj krhkosti i prolaznosti.

Prirodno je i razumljivo što kod Pavla nailazimo na riječ ψυχή. Nju prevodimo riječju "duša". Ipak se stanovitim dijelom i do neke mjere razlikuje Pavlova uporaba riječi ψυχή od onoga što ona redovito znači u kasnijemu teološkom govoru. Upada u oči da je Pavao razmjerno rijetko napisao riječ ψυχή u svojim spisima. Otuda bismo smjeli zaključiti da se nešto manje zanimao i bavio tim pojmom. Riječju ψυχή Apostol u osnovi izražava život koji je u ljudskome tijelu. To je moć koja je sjedište i pokretač ljudskoga života. Za Pavla je ψυχή životno počelo u tijelu. On tu riječ također upotrebljava kada označuje cijeloga čovjeka i ljudsku osobu kao biće koje je svjesno sama sebe i odlučuje o svojim postupcima.

Riječ πνεῦμα iznimno je česta u Pavlovim izrekama. Taj je pojam kod njega raznoliko upotrebljen. Ovdje ističemo samo antropološku uporabu koja se ne da odbaciti niti utemeljeno osporiti. U čovjekov sastav ulazi i πνεῦμα. Čak πνεῦμα kod Pavla naprosto može označiti ljudsku osobu i čovjekov svjesni ja. Na taj se način poistovjećuje s pojmom ψυχή. U biti s πνεῦμα Pavao označuje skup svih duševnih snaga, moći i sila u čovjeku. Po πνεῦμα svaki je čovjek osoba u punome smislu i za se. Snagom svoga πνεῦμα razlikuje se od drugih bića.

Još nam samo treba dodati riječ o νοῦς da zaokružimo bitne Pavlove antropološke pojmove. Riječ νοῦς ima posvuda kao i kod Pavla puno značenja jer nije sadržajem najstrože omeđena. Ipak je νοῦς u biti oznaka za moć spoznavanja kod čovjeka. Budući da čovjek posjeduje νοῦς, on je razumno biće: spoznaje, zna, uočava, misli, odlučuje, rasuđuje. Mogli bismo, dakle, kazati da νοῦς znači um, razum i pamet. Time čovjek oblikuje misao i spoznaje smisao.

Ovdje kao kratku nadopunu dodajemo stanovite napomene vezane uz obilježja kojima je Pavao ponekad popratio riječ ἄνθρωπος što znači čovjek. Tako u njega čitamo izričaj ὁ ἔσω ἄνθρωπος.[18] To znači "nutarnji čovjek". Nema dvojbe da Apostol tako naziva čovjeka ukoliko je duhovan, razuman, slobodan i gospodar svojih svjesnih čina. U 2 Kor 4,16 susrećemo izraz ὁ ἔξω ἄνθρωπος. To je "izvanjski čovjek". Razumje se da tim izričajem Pavao naznačuje ono što se vidi kod nas ljudi. To je naš ovozemni, prolazni i smrtni bitak koji se svaki dan razgrađuje jer je od zemlje u koju se vraća. Pavao također pozna[19] izričaj ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, tj. "stari čovjek". Jasno je da oznaka "stari" ne kazuje ništa o ljudskoj dobi. Svaki je čovjek "stari čovjek" dok nije otkupljen. Takav je jer nad njim do opravdanja vlada grijeh, a ne milost. Pavao govori i o "novome čovjeku".[20] Pri tome za riječ "novi" rabi καινός i νεός. U svakome slučaju "novi čovjek" je spašeni čovjek koji ima dijela u Božjemu kraljevstvu. Nadamo se da smo spomenuli sve važnije Pavlove antropološke pojmove.[21]

---

18 Usp. 2 Kor 4,16; Ef 3,16; Rim 7,22.

19 Usp. Rim 6,6; Kol 3,9; Ef 4,22.

20 Usp. Ef 2,15; 4,24; Kol 3,10.

21 Usp. J. CAMBIER, *Paul*, DBS, 7, 347-350; E. SCHWEIZER, σάρξ, ThW, 7, 98-109.123-145; E. SCHWEIZER, σῶμα, ThW, 7, 1025-1042.1057-1064; J. JEREMIAS, ἄντρωπος , ThW, 1, 366-367; J. BEHM, νοῦς ,ThW, 4, 950-958; J. BEHM, ἔσω , ThW, 2, 696-697; J. BEHM, ἔξω ThW, 2, 573; J. BEHM, καινός , ThW, 3, 451-452; J. SCHMID, *Anthropologie;* LThK, 1, 611-614; J.B. METZ, *Leib*, LThK, 6, 900-901; J. SCHMID, *Sarx*, LThK, 9, 337-338; V. HAMP, *Seele*, LThK, 9, 569; W.E. LYNCH, *Soul*, NCE, 13, 450; L.A. BUSHINSK, *Spirit*, NCE, 13, 571; W.E. LYNCH, *Man*, NCE, 9, 124; H. LESÊTRE, *Chair*, DB, 2, 487-488; H. LESÊTRE, *Corps humain*, DB, 2, 1020-1022; A. VACANT, *Ame*, DB, 1, 453-473; F. VIGOUROUX, *Homme*, DB, 3, 745; H.H. SCHREY, *Leib*, TRE, 20, 640; L. LAIDLAW, *Flesh*, DoB, 4, 608; J. LAIDLAW, *Spirit*, DoB, 4, 611-612; V. WARNACH, Mensch, HThGB, 2, 132-1160; H. SEESEMANN, παλαιός 5, 715; E. SCHNEJZER, πνεῦμα, 6, 433-435; J. BEHM, νεός, ThW, 4, 899-903, E. SCHNEIZER, ψυχή, ThW 9, 647-650.

7. *Licemjerstvo*

Jeronim se ponekad služio riječju *hypocrisis*. Smjesta pak zapažamo da je to zapravo grčka riječ ὑπόκρισις. Riječ na grčkome izravno znači "odgovor". Međutim, za nas je najvažnije zapaziti da riječ pripada kazališnome životu. Tu ὑπόκρισις označava glumčev govor. Jasno je da ono što glumac na daskama u svome govoru i odgovoru izriče redovito ne odgovara njegovim vlastitim osjećajima. Glumčev se život obično ne poistovjećuje s onim što govori. Stoga bi se smjelo kazati da se glumac pretvara i da nije iskren. U naznačenome je smislu za glumca značajna prijetvornost i licemjerstvo. Sada vidimo zašto riječ ὑπόκρισις u običnome životu upravo i znači "pretvaranje" i "licemjerstvo".[22]

8. *Sila*

U Dj 15,22 i 15,32 spominje se kršćanin imenom Sila. Inače neke novozavjetne poslanice govore o Silvanu. Tako se čita na ovim mjestima: 1 Sol 1,1; 2 Sol 1,19; 2 Kor 1,19 i 1 Pt 5,12. Redovito se misli da su Sila i Silvan jedna te ista osoba koja je bila veoma ugledna i utjecajna u najranijemu kršćanstvu. Ali nije jasna sveza između imena Sila i Silvan. Moguće je da se tu suprožimlju hebrejski, grčki i latinski utjecaji. Kako je to neizvjesno, to ovdje ostavljamo po strani.[23]

---

22 Usp. H. LESÊTRE, *Simulation*, DB, 5, 1747-1748; A. PLUMMER, *Hypocrite*, DoB, 2, 441; R. SAINT-JEAN, *Hypocrisie*, DS, 7, 1212-1213; U. WILCKENS, ὑποκρίνομαι, ThW, 8, 567-568; S.F. PARMISANO, *Hypocrisy*, NCE, 7, 305-306.

23 Usp. *Silas*, DB, 5, 1722; H. COWAN, *Silas*, DoB, 4, 514-515; WIKENHAUSER, *Silas*, LThK, 9, 753; S. MUSHOLT, *Silas (Silvanus)*, NCE, 13, 212-213.

9. *Ebioniti*

Ebioniti su posjedovali vlastitu kristologiju. Njihovo se temeljno učenje sastoji od toga da je Isus iz Nazareta u sebi i isključivo ljudsko biće, čovjek. On, po ebionitima, nipošto nije Bog. Ebioniti tvrde da se Isus začeo i rodio posve prirodnim načinom kao svako drugo ljudsko stvorenje. U Isusovu životu priznaju veliku ulogu njegovu krštenju na Jordanu. Tada je, misle, Isus dobio snagu da može izvršiti poslanje Pomazanika.[24]

10. *Dispensatio*

Jeronim je redovito upotrebljavao riječ *dispensatio*. U klasičnom latinskome ona znači "gospodarstvo". U doba kada je pisao Jeronim riječ je postala važan teološki pojam kojim se naznačivalo Kristovo utjelovljenje. Samo je na prvi pogled čudno što su latinski Oci odabrali riječ *dispensatio* da označe Utjelovljenje. Oci su svijet promatrali kao ogromnu kuću u kojoj gospodari gospodar koji je Bog. On se brine svojim promislom za tu kuću. Stoga svijetom ne vlada usud ni slučaj. U svijetu je red i raspored. Providnost skrbi za tijek svijeta. Razumje se da je Kristov dolazak na svijet najviši čin Božje brige za kuću svijeta. To objavljuje Boga kao gospodara koji ljubi kuću koju je stvorio. Zato su latinski crkveni pisci upotrebljavali riječ *dispensatio* da označe Gospodnje utjelovljenje i njegov ovozemni život koji je ljudsko spasenje. Nije teško zapaziti pravu nemogućnost da se za *dispensatio* u kristološkome smislu nađe pravi prijevod. Nama nije ostalo drugo nego da upotrijebimo riječ utjelovljenje. Međutim, nama je jasno da *dispensatio* nije *incarnatio*. Samo se u kristologiji postovjećuju po smislu.[25]

---

24 Usp. G. BAREILLE, *Ébionites*, DTC, 4, 1990.

25 Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Brepols, 1954, 280-281.

11. *Marcion*

Pouzdanih podataka iz Marcionova života više nemamo. Marcion zacjelo više nije živ poslije g. 180. Njegov nauk o Kristu nije nimalo jasan. Marcion je bio veoma sklon modalističkoj teološkoj teoriji. To znači da gotovo kao osobe nije razlikovao Oca i Sina. Po Marcionu, Krist je samo prividno čovjek. Tako je Marcion u kristologiji zapravo docet. To je otuda razumljivo jer je on tijelo kao tvar držao zlom zbiljom i izvorom grijeha.[26]

12. *Sosten*

Pavao u 1 Kor 1,1 spominje "brata Sostena". Naznaka jamči da je Sosten bio Korinćanima dobro poznat i da je bio ugledan među prvim kršćanima. U Dj 18,17 navodi se "nadstojnik sinagoge Sosten". Neki su tumači mislili da je Sosten iz 1 Kor 1,1 obraćeni Sosten iz Dj 18,17. Ali za to nema nikakva pisanoga i povjesnoga uporišta. Može biti samo nagađanje i stanovito naslućivanje.[27]

13. Μετατίθημι

U Gal 1,6 Pavao je upotrijebio glagol μετατίθημι da označi kako su Galaćani "prešli" od evanđelja koje su čuli "na neko drugo evanđelje". U grčkome se naznačeni glagol upotrebljava u doslovnome i prenesenome smislu. Doslovno znači "promjeniti mjesto", "staviti na drugo mjesto", "donijeti na drugo mjesto". Glagol u prenesenome smislu znači "promjeniti mišljenje". Posebno je pak značenje "jedan misaoni sustav promjeniti drugim". Glagol pozna Septuaginta

---

26 Usp. É. AMANN, *Marcion*, DTC, 9, 2018.2021.

27 Usp. *Sosthène*, DB, 5, 1850; W.P. DICKSON, *Sosthenes*, DoB, 4, 608; A. WIKENHAUSER, *Sosthenes*, LThK, 9, 893; R.G. BOUCHER, *Sosthenes*, NCE, 13, 444.

i Novi zavjet. Sv. Pavao upotrijebio ga je u Gal 1,6 da istakne kako su Galaćani promjenili svoje mišljenje. Tako su postali prebjezi. Odbjegli su od pravoga evanđelja i pribjegli zabludi.[28]

14. *Kumir*

Jeronim je često zabilježio riječ *idolum*. Na nju svraćamo pozornost jer se i kod nas čuje riječ "idol". Latinska imenica jamačno dolazi od grčkoga oblika ἴδωλον. Riječ *idolum* prvotno znači "slika" ili "kip". Hebreji su imali nekih trideset riječi koje su Septuagintini prevodioci preveli riječju ἴδωλον. U Novome zavjetu riječ se susreće jedanaest puta. Vulgata pretežito piše *idolum*, a samo ponekad *simulacrum*. Za Novi zavjet "idol" je naznaka za kriva božanstva kao i njihove slike odnosno kipove. Mi redovito umjesto idol pišemo kumir.[29]

15. *Svjetlonoša*

Jeronim je zapravo napisao *lucifer*. Riječ znači "svjetlonosan". Tako se zvalo nebesko tijelo Venera. Ali Jeronim u svome tumačenju zacjelo ima pred očima Iz 14,12 gdje se babilonski kralj oslovljava kao "svjetlonoša koji jutrom izlazi". Riječ se prenijela i na zloduhe. Po Ocima, njome se ističe kakav je zloduh bio prije pada. Zbog tvrdnje u Lk 10,18 naziv postaje ime za đavla.[30]

---

28 Usp. C. MAURER, μετατίθημι , ThW, 8, 162.

29 Usp. F. PRAT, *Idole*, DB, 3, 816-817; F. BüCHSEL, ἴδωλον ThW, 2, 373-375.

30 Usp. H. LESÊTRE, *Lucifer*, DB, 4, 407-408; F.H. WOODS, *Lucifer*, DoB, 3, 159.

16. *Živjeti po židovsku*

Izričajem "živjeti po židovsku" zapravo smo preveli glagol *judaizare*. U cijelome Novome zavjetu ta se riječ čita jedino u Gal 2,14. Njome se označuju dvije zbilje. Ovdje najprije mislimo na to da netko tko nije Židov po rodu obrezanjem pristupi židovstvu i prihvati njegovo svekoliko zakonodavstvo. Ali se istom riječju također izražava činjenica da netko samo osjeća stanovitu sklonost prema židovskim shvaćanjima i njihovom vjerskome životu.[31]

17. *Srž*

Jeronim je upotrijebio riječ *medulla*.[32] Riječ se u smislu "moždina" i "mozak" rabi u doslovnome smislu. Ona zapravo označava tvar koja ispunja šupljine u kostima. Međutim, riječ u prenesenome značenju može značiti "najbolji dio", "najprisniji dio", "najdublji dio", "srce". Tu riječ čitamo u Heb 4,12.

18. *Objava*

U Gal 1,12 Pavao napominje da je evanđelje primio po "objavi Isusa Krista". U izvorniku umjesto "objava" piše ἀποκάλυψις. Tom riječju Apostol na tome mjestu obilježuje događaj koji se s njime zbio kada je kao progonitelj Crkve putovao u Damask da tamošnje kršćane "okovane dovede u Jeruzalem" (Dj 9,2). Tada se susreo s Kristom. Taj susret koji je stubokom izmjenio njegov život Pavao naziva ἀποκάλυψις. Očito tom riječju želi kazati da mu se objavio proslavljeni Gospodin.

---

31 Usp. W. GUTBROD, Ἰουδαΐζειν, ThW, 3, 385; L. MARCHAL,, *Judéo-chrétiens*, DTC, 8,1681 - 1709.

32 Usp. H. LESÉTRE, *Moelle*, DB, 4, 1187-1188.

Riječ ἀποκάλυψις u običnome grčkome naznačuje razotkrivanje onoga što je ranije bilo nepoznato, nejasno i sakriveno. U grčkome kojim su se služili židovski pisci i posebice u židovskoj apokaliptici na grčkome ἀποκάλυψις je utvrđeni pojam kojim se izražava objavljivanje i očitovanje božanskih tajni.

Već rekosmo što riječ ἀποκάλυψις znači u Gal 1,12. Istu riječ češće čitamo u Novome zavjetu. Ovdje ističemo da ona pripada skupini riječi kojima se označuje otajstvo slavnoga Kristova dolaska kada će nastupiti "konac" koji je "svrha" (1 Kor 15,24) svekolike povijesti spasenja i glavna kršćanska nada u ovome vijeku.[33]

19. *Pavao i židovstvo*

Pavao u Gal 1,13 i 1,14 upotrebljava riječ ἰουδαισμός. Ona se više nigdje ne čita u cijelome Novome zavjetu. Susreće se u 2 Mak 2,21; 8,1 i dvaput u 2 Mak 14,38. Tom se riječju očito izražava svekoliki židovski nacionalni, društveni i vjerski život. Stoga smo se poslužili riječju židovstvo. Kada se Apostol u Gal 1,13-14 poslužio riječju ἰουδαισμός na umu je sigurno imao vjersku stranu svoga židovskoga naroda. Naznačio je da je svom dušom i srcem pristajao u punome opsegu i zamahu uz židovstvo. Jedva da mu je u tome bilo premca. To ovdje kušamo razjasniti. Čak se zanimamo i za najuže Pavlove obiteljske prilike. Otuda mu izvire osnovni odgoj.

Pavao u svojim pismima nije nigdje izrijekom spomenuo svoje roditelje. Tek se na nekim mjestima donekle može naslutiti njegovo sjećanje na majku. Tako on u 2 Tim 1,5 spominje Timotejevu majku Euniku i usput bilježi da je ona posredovala u vjeri svoga sina Timoteja. Pavao kaže da ima

[33] Usp. J. CAMBIER, *Paul*, DBS, 7, 289-291; C.P. CEROKE, *Parousia*, NCE, 10, 1033; A. FEUILLET, *Parousie*, DBS, 6, 1362; J.B. FREY, *Apocaliptique*, DBS, 1, 326-327.

"na pameti neprijetvornu vjeru" koja je u Timoteju, ali i u njegovoj "majci Eunuci". Nije isključeno da se Pavao tom zgodom i navedenom napomenom sjeća i vlastite majke. U Rim 16,13 Pavao pozdravlja Rufa kao i "njegovu majku" koju naziva "svojom". Pavao majke spominje i u 1 Tim 5,2. Također je nebeski i vječni Jeruzalem nazvao "našom majkom" (Gal 4,2). Mislimo da navedena mjesta s njihovim opaskama mogu dijelom imati ishodište u Apostolovoj uspomeni i sjećanju na njegovu majku.

Pavao u Gal 2,15 kaže da je φύσει Židov. Riječ φύσις u osnovi označuje djelovanje koje za učinak ima rođenje. Stoga φύσις znači "podrijetlo", "rod", ali i ono osnovno stanje i položaj što se rođenjem stekne. To nazivamo "narav" i "način opstanka". Pavao je, dakle, rođen od židovskih roditelja i zato je Židov. Uostalom, izrijekom kaže da je "Hebrej od Hebreja" (Fil 3,5). Ako drugi naglašuju da su Hebreji, on uzvraća čvrstim "i ja sam" (2 Kor 11,22). S ponosom izjavljuje: "Ja sam Židov" (Dj 21,29; 22,3).

U Tarzu gdje je živjela Pavlova porodica Židovi su se podijelili na dvije skupine. Jedni su prigrlili grčki jezik kao obiteljski i svakodnevni govor i zato su se nazivali helenistima. Bibliju su čitali na grčkome. Zbog helenista je bila i prevedena na taj jezik. Drugi su ostali Hebreji. Sveto pismo su čitali na židovskome i stoga se pridržavali otačkih predaja. U obitelji su govorili aramejski. Tome je dijelu Židova u Tarzu pripadala i Pavlova porodica. To svjedoče napomene koje je sam Apostol ostavio u svojim pismima koje smo dijelom naveli.

Pavao nije propustio istaknuti da je "od Izraelova roda" (Fil 3,5). Nekako neposredno, izravno i općenito shvaćanje te naznake drži da je Apostol njome naprosto htio kazati da rođenjem pripada narodu koji se uobičajeno naziva Izraelom. Ali bi se po sebi ime Izrael u Fil 3,5 moglo odnositi i na patrijarha Jakova koji se u Pismu također naziva Izraelom.

Pavao je bio "osmoga dana" nakon rođenja "obrezan" (Fil 3,5). Sam kratko upozorava na to što obrezanje znači za

Židova. Veli: "Ponovno jamčim svakome čovjeku koji se obreže da je dužan opsluživati sav Zakon" (Gal 5,3). Obrezanjem se židovski vjernik uključuje u vjerničku zajednicu svoga naroda. Time stječe udio na duhovnim židovskim dobrima, ali se isto tako obvezuje da će vršiti i opsluživati vjerske zakone i propise. Sam Pavao dobro zna koliko je to teško i gotovo nepodnosivo breme i ogromni teret. Ipak svjedoči da je u opsluživanju obaveza koje proizlaze iz obrezanja bio "prerevan" (Gal 1,14). U tome je bio "besprijekoran" (Fil 3,6).

Pavao se u podjeli među Židovima priklonio farizejskoj skupini. U odnosu na opsluživanje Zakona bio je "farizej" (Fil 3,5). U Dj 23,6 otvoreno izjavljuje: "Ja sam farizej, sin farizeja." Ipak se iz tih izreka ne bi odmah smjelo zaključiti da je Pavao pripadao onome farizejskome smjeru koji je jedino i isključivo držao do pukoga slova u Zakonu. Pavao je i kao farizej mogao biti iskreno i duboko duhovan čovjek.

Opće je mišljenje da je Pavao u roditeljskome domu i porodičnome krugu stekao osnovnu vjersku naobrazbu. Da bi je nadopunio i usavršio, pošao je na daljnje učenje u Jeruzalem. Sam za to svjedoči u Dj 22,3 gdje doslovno kaže: "Ja sam Židov, rođen u Tarzu cilicijskom, ali odrastao u ovome gradu, do nogu Gamalielovih odgojen točno po otačkome zakonu; bijah revnitelj Božji." Pavao je kod Gamaliela koji se naziva Prvim ili Starijim stekao najvišu izobrazbu u židovskoj vjerskoj pouci i bio sjajno upućen u biblijska pitanja. Tada je naučio kako se među židovskim učenim ljudima tumači sv. Pismo da se razotkriju najdublja biblijska značenja i poruke. U Pavlovim poslanicama nije teško zapaziti utjecaj rabinske hermeneutike i egzegeze. Radi cjeline dodajemo da tek neki učenjaci zbog napomene u Gal 1,18 niječu Pavlovo jeruzalemsko školovanje koje upravo spomenusmo. U svakome slučaju Pavao je posjedovao temeljnu vjersku naobrazbu svoga naroda.

Smijemo kazati da je Apostol naroda visoko cijenio i duboko ljubio narod iz kojega je ponikao. Bio je ponosan na Božje odabranje toga naroda. Isticao je njegova odličja na duhovnome polju. Posebice ga se potresno dojmilo što je njegov narod kao cjelina odbio Isusa Krista. Pavao kaže da ne pozna žrtvu koju ne bi prinio samo da se njegov narod obrati i da prihvati evanđelje. O tome svjedoče gotovo neshvatljive i odista potresne njegove riječi: "Da, htio bih ja sam biti proklet, odvojen od Krista, za braću svoju, sunarodnjake po tijelu" (Rim 9,3). Nemogućnost i neostvarivost te izreke pokazuje njezinu dubinu i njezin ljudski žar. Ipak Pavao nije bez nade kada je u pitanju konačno obraćenje Židovskoga naroda. On izjavljuje: "Pitam, dakle, zar je Bog odbacio svoj narod? Nipošto! Pa i ja sam Izraelac, iz potomstva Abrahamova, plemena Benjaminova" (Rim 11,1). Pavao vjeruje da će se i ostali Izraelci spasiti kada se spasio on koji je dio toga naroda. Treba imati na umu Pavlovo židovstvo da se donekle može razumjeti složenost njegova apostolskoga djelovanja i raznovrsnost njegova učenja.[34]

20. *Novost*

Sv. Jeronim rado ističe kako Pavao nadasve drži do novosti koja dolazi od Kristove milosti. Primjećuje da je Apostol odbio starost što izvire iz Zakona. Ali su i ostali

---

[34] Usp. W. GUTBROD, Ἰουδαισμός, ThW, 3, 385; F. PRAT, *Judaisme*, DB, 3, 1783; J. CAMBIER, *Paul*, DBS, 7, 287-289; J. SCHMID, *Paulus*, LThK, 8, 216; P. SCHROEDER, *Paul*, NCE, 11,3; C. TOUSSAINT, *Paul*, DB, 4, 2190-2191; J.B. COLON, *Paul*, DTC, 11, 2334-2335; G.G. FINDLAY, *Paul*, DoB, 3, 697-699; J. BEHM, ἀνάθεμα, ThW, 1, 356-357; J. JEREMIAS, γραμματεύς, ThW, 1, 742; G. SCHRENK, γραφή, ThW, 1, 578; E. STAUFFER, ἐγῶ, ThW, 742; G. E. STAUFFER, εἷς, ThW, J. HERRMANN, ἐύχομαι, ThW, 2, 776; W. GUTBROD, Ἰσραῆλ ThW, 3, 385-386; W. MICHAELIS, μήτηρ, ThW, 4, 647; H.E. WEISS, Φαρισαῖος, ThW, 9, 48-49; *Israel*, DB, 3, 995; S.R. DRIVER, *Jacob*, DoB, 2, 526; E. MANGENOT, *Israel*, DB, 2, 995-1005; W.E. BARNES, *Israel*, DoB, 2, 506-516.

kršćanski pisci Jeronimova vremena drage volje naglašavali kršćansku novost koja je život nasuprot poganskoj ostarjelosti koja vodi u smrt. Govor o novosti i starosti na duhovnome polju potječe iz Biblije.[35]

Ovdje je bez dvojbe ključna riječ καινός. Ona općenito znači "nov". Ali u Pismima "nov" ima dosta široku primjenu. Neka značenja ovdje potpuno ostavljamo po strani jer manje razjašnjuju ono o čemu govorimo. Tako se, na primjer, spominje "novo sukno" (Mk 2,21), "novo vino" (Mk 2,22) i "novi grob" (Mt 27,60). Nimalo nije teško od prve razumjeti što u navedenim izričajima znači "nov". Inače u grčkome jeziku καινός izražava da je nešto novo i zasebno ako se usporedi s nečim što je prethodno postojalo. To je sada novo, bolje od pređašnjega. Dobilo je na sjaju, vrijednosti, izgledu i značenju. Stoga rađa udivljenje i oduševljava. Slično καινός znači i u Novome zavjetu. Tu se pak prije svega odnosi na novost koja izvire iz konačnoga Božjega zahvata u ljudsku povijest da čovjeka spasi. Sada "nov" zapravo znači ostvarenje starozavjetnih obećanja i stjecanje udjela na konačnim dobrima koja će vječno ostati "nova". Tako nam se καινός ukazuje stjecištem za navješteno, obistinjeno i konačno spasenje.

Znamo da je u Ez 11,19 nagovješten "novi duh". Razumje se da je za nas kršćane "novi duh" Duh Sveti koji nam u krštenju poklanja "novost duha" (Rim 7,6) da kao "novi čovjek" (Ef 4,24; 2,15) možemo živjeti u "novosti života" (Rim 6,4). Osnaženi Duhom Svetim sposobni smo ispunjati "novu zapovjed" (Iv 13,14) koja je ljubav prema Bogu i bližnjemu. Pavao gotovo isto kaže kada uči da je kršćanin "novo stvorenje" (Gal 6,15; 2 Kro 5,17). On je to zato jer su mu oprošteni grijesi i jer je opravdan. U krštenju se ponovno rodio i bio posvećen. U Jer 31,31 najavljen je "novi

[35] Usp. H. LESÊTRE, *Nouveauté*, DB, 4, 1703-1704; G.M. MACKIE, *New*, DoB, 3, 521; J. BEHM, καινός, ThW, 3, 450-456; W. FOERSTER, κτίζω, ThW, 3, 1033; F. BAUDRAZ, *Nouveau*, VB, 210.211.

savez" koji se obistinio u Gospodnjoj "krvi" kada je utvrđen "novi savez" (1 Kor 11,25; Lk 22,20) što se više nikada ne razvrgava. Čak je već Izaija u duhu motrio buduće "novo nebo i novu zemlju" (Iz 65,17). To se u biti za kršćanina već obistinilo jer posjeduje "zalog Duha" (2 Kor 1,22). Unatoč tome još uvijek "iščekujemo nova nebesa i novu zemlju" (2 Pt 3,13). Čekamo slavni Kristov dolazak da se uspostavi "novi Jeruzalem" (Otk 3,12). Tu ćemo piti "novo vino" (Mk 14,25), dobiti "novo ime" (Otk 2,17), pjevati "novu pjesmu" (Otk 5,9). Tada će, u jednu riječ, Bog "sve učiniti novim" (Otk 21,5).

21. *Starost*

Jeronim oduševljeno spominje kako se apostol Pavao u korist milosti odrekao ostarjelosti židovskoga Zakona. Riječ "starost" vezanu uz "slovo" u cijelome Novome zavjetu čitamo samo u Rim 7,6. Ali se nešto češće kod Pavla - to već dijelom naznačismo - susreće izričaj "stari čovjek". Čitamo ga u Rim 6,6; Kol 3,9 i Ef 4,22. Vjerojatno Apostol naznačuje isto kada piše "ostarjelost" i "stari čovjek". Razumje se da navedeni izričaji nemaju nikakve sveze s ljudskom dobi ili s brojem godina. Oni su naznaka za položaj svakoga čovjeka bez ikakve razlike na životnu dob. Pavao ima na pameti u kojem se stanju nalaze ljudi od Adamova pada do Kristova dolaska. U tome je razdoblju svaki čovjek "stari čovjek" kome je obilježje "starost". Taj je čovjek radi grijeha bio odvojen od Boga. Bio je pred Bogom mrtav jer nije posjedovao Božji život. Tim je čovjekom neodoljivo vladalo tijelo sa svojim prohtjevima. Ako je bio Židov, na sebi je nosio ogromni teret odredaba i propisa koje nije mogao opsluživati. Takav je, dakle, bio "stari čovjek" koji se rađa od "čovjeka" koji je Adam. Krist je dokončao sudbinu "staroga čovjeka" jer se umjesto njega pojavio "novi čovjek" koji je lišen ranijih spona. Čovjekom koji se krsti više ne vlada ni grijeh, ni smrt, ni

đavao, ni tijelo, ni Zakon. Kršćanin je od "staroga čovjeka" postao "novi čovjek". Apostol traži da se tako ponaša, vlada i živi.[36]

22. Προσανατίθημι

U Gal 1,16 Jeronim nije bio zadovoljan zatečenom latinskom riječi *acquiesco* što znači "poslušati". Smatrao je da *acquiesco* ne prevodi dobro Pavlovu izvornu riječ koju smo istaknuli u naslovu. Osobno je posegnuo za *confero*. Taj glagol, uz ostalo, može značiti "pripomoći", "svoje misli staviti u zajedništvo", "zajedno ispitati", "raspraviti", "usporediti". Mislimo da je Jeronimova napomena dobra i izbor riječi na mjestu jer se izvorna grčka riječ upotrebljava kada nekome nešto stavimo pred oči da o tome kaže svoj sud. Po Gal 1,16 Pavao poklonjenu objavu na putu u Damask nije na prosudbu iznio pred nikoga.[37]

23. *Tijelo i krv*

Izričaj "tijelo i krv" često susrećemo u Svetome pismu. Na raznim mjestima može imati donekle različito značenje koje osnovnome smislu dodaje posebni prizvuk i osvjetljenje. Inače izričaj po sebi naprosto označuje čovjeka ili ljudsko biće. Tijelo i krv bitni su sastavni ljudski dijelovi. Zato mogu označavati čitava čovjeka. Ipak se s izričajem često ističe slabost ljudskoga bića koje se može raspasti, uništiti, umrijeti, griješiti. I ljudsko je znanje ograničeno. Čovjek, po sebi, nikako ne može doprijeti do Božje objave. Možda ga baš zato Pavao u Gal 1,16 naglašeno oslovljava "tijelo i krv".[38]

---

36 Usp. H. SEESEMANN, παλαιότης, ThW, 5, 714-716; H. SEESEMANN, παλαιός, ThW, 5, 717; H. LESÊTRE, *Vieil homme*, DB, 5, 2419.

37 Usp. J. BEHM, προσανατίθημι, , ThW, 1, 355-356.

38 Usp. J. BEHM, αἷμα , ThW, 1, 171; H. LESÊTRE, *Sang*, DB, 5, 1454; O. BÖCHER, *Blut*, TRE, 6, 735; J.H. WASZINK, *Blut*, RAC, 2, 470; A.

FSSPX Kapela sv. Josipa

24. *Arabija*

Ovdje se s nekoliko riječi zaustavljamo kod Arabije zbog Gal 1,17 gdje Pavao kaže da je "otišao u Arabiju". Redovito se misli da je riječ o prostorima koji su istočno od Damaska, a ne o sinajskome poluotoku. Inače znamo da se na sjeverozapadu Arabije u gradovima dosta rano ukorijenilo kršćanstvo. Teško je kazati tko ga je tamo proširio. Svakako se u Dj 2,11 među svjedocima čuda na Duhove spominju i Arapi. To su bili Židovi iz arapskih predjela ili arapski prozeliti. Istina je da ne znamo da li je među njima bilo i takvih koji su se iza Duhova pokrstili, ali su oni mogli po povratku u zavičaj donijeti vijest o evanđelju.[39]

25. *Damask*

Grad Damask ima veliko značenje u Pavlovu pristupu kršćanskoj zajednici. Inače je povijest Damaska duga.[40] U tome je gradu bila duboko ukorjenjena grčka i rimska uljudba. U prvome kršćanskome stoljeću u Damasku je postojala brojna i veoma utjecajna židovska zajednica s velikom samostalnošću. I kršćani su se iznimno rano pojavili u Damasku. Damask je g. 64. prije Krista ušao u sastav rimske sirijske pokrajine. Ali su njime u ime Rimljana vladali arapski nabatejski vladari. I Pavao u 2 Kor 11,32 spominje "u Damasku namjesnika kralja Arete". Riječ je o nabatejskome kralju Areti IV.

VÖGTLE, *Blut*, LThK, 2, 539-541; E. SCHWEIZER, σάρξ, , ThW, 7, 128-129.

39 Usp. J. ASSFALG, *Arabien*, LThK, 1, 788; H. SUERMANN, *Arabien*, LThK, 1 (1993), 904; A. JAMME, *Arabia*, NCE, 1, 716; R. AIGRAIN, *Arabie*, DHGE, 3, 1159; M. HÖFNER, *Arabien*, RAC, 1, 580.

40 Usp. A. LEGENDRE, *Damas*, DB, 2, 1213-1231; H. NIEHR, *Damaskus*, Lthk, 2 (1994), 1382-1283; H. HAAG, *Damaskus*, LThK, 3, 133; J.F. WHEALAN, *Damascus*, NCE, 4, 632; R. JANIN, *Damas*, *DHGE*, 14, 43.

26. *Putovanja*

Jeronim jednom spominje spis koji je nazvao *Periodi*. Mi smo ga oslovili *Putovanja*. Jeronim kaže da je to djelo napisao Klement. Nema dvojbe da je imao na pameti rimskoga papu Klementa koji je umro g. 101. Ali spomenuto djelo nije Klementovo nego je samo njemu pripisano. Inače se djelo redovito ne naziva *Periodi* nego *Recognitiones*, tj. *Prepoznavanja*.[41]

27. *Pavao i Jakov*

U Gal 1,19 sv. Pavao izvješćuje da se kod posjeta Jeruzalemu susreo s "Jakovom, bratom Gospodnjim". Jakova opet navodi u Gal 2,9 i Gal 2,12. Jeronim se u svome izlaganju dosta dugo zadržao na pitanju o kojemu je Jakovu riječ u *Poslanici Galaćanima*. Pitanje je veoma zamršeno i složeno. Riješiti ga još uvijek ne znamo. Stoga ćemo koliko umijemo jasno istaknuti u čemu je teškoća.

Najprije spominjemo Zebedejeva sina Jakova koga bismo radi jasnoće i preglednosti najradije zvali Jakov Zebedejev. Otac mu je, dakle, Zebedej koji je bio ribar. Brat mu je Ivan, apostol i evanđelist. Taj je Jakov jedan od dvanaestorice apostola. Prvi je od njih između g. 42. i 44. preminuo mučeničkom smrću. Dao ga je umoriti kralj Herod I. Agripa. U Dj 12,2 piše da je Herod "mačem pogubio Jakova, brata Ivanova". Posve je očito da u Gal 1,19 ne može biti govora o tome Jakovu kojega se dosta često naziva Jakov Stariji.

Među dvanaestoricom apostola nalazi se također Jakov koji se bilježi Jakov Alfejev. Svaki put kada se u Novome zavjetu nabrajaju apostoli ovaj Jakov zauzima utvrđeno deveto mjesto. Tako stoji u Mk 3,18; Mt 10,3; Lk 6,15 i Dj 1,13.

[41] Usp. T.J. ŠAGI-BUNIĆ, *Povijest kršćanske literature, I*, Zagreb, 1976, 85.

Sada spominjemo Jakova kojega Pismo po semitskome načinu govora naziva "bratom Gospodnjim". Već napomenusmo da se Pavao tako izrazio u Gal 1,19 i da je o istome Jakovu progovorio u Gal 2,9 i 2,12. Pavao Jakova opet napominje u 1 Kor 15,7. I u Mk 6,3 piše da je Isus "Jakovljev brat".

Tako bi, dakle, u ranome kršćanstvu bila tri Jakova: Jakov Zebedejev, Jakov Alfejev i Jakov, "brat Gospodnji". Ali se od davnina pojavilo pitanje da li su Jakov Alfejev i Jakov "brat" Gospodnji uopće dvije različite osobe ili jedna te ista. Na to pitanje do danas nema konačna odgovora jer predaja u tome nije jednodušna.

Radi cjelovitosti spominjemo i Kleofu iz Iv 19,25. Nije rjetkost da autori poistovjećuju toga Kleofu s Alfejem koji je otac apostola Jakova. Upravo na temelju te moguće i možebitne istovjetnosti kušaju razriješiti odnose među Jakovima koje smo ovdje spomenuli. U to zbog složenosti ne kanimo ulaziti. Umjesto toga za onoga koga pitanje podrobno zanima navodimo razne studije.[42]

28. *Narodi*

Sv. Pavao u Gal 2,2 za sebe kaže da evanđelje propovjeda "među narodima". Nije teško razumjeti što tu podrazumjeva

[42] Usp. V. ERMONI, *Jacques le Majeur*, DB, 3, 1082-1084; V. ERMONI, *Jacques le Mineur*, DB, 3, 1084-1088; B. DUDA - J. FUĆAK, *Novi zavjet*, Zagreb, 1985, 593; A. WIKENHAUSER, *Jakobus*, LThK, 5, 833; J. BLINZLER, *Jakobus*, LThK, 5, 834; J. BONSIRVEN, *Jacques*, DBS, 4, 792; J.B. COLON, *Jacques*, DTC, 8, 272-274; E. RUCKSTUHL, *Jakous*, TRE, 16. 485-488; H. PAULSEN, TRE, 16, 492; J.A. LEFRANCOIS, *James (Son of Zebedee)* , NCE, 7, 806; J.B. MAYOR, *James*, DoB, 2. 540-543; H. LECLERCQ, *Jacques le Mineur*, DACL, 7, 2109-2116; H. LECLERCQ, *Jacques le Majeur*, DACL, 7, 2089-2109; J. BALINZLER, *Alphaios*, LThK, 1. 366; K. BACKHAUS, *Alphaius*, LThK, 1 (1993), 431; J. BLINZLER, *Kleophas*, LThK, 6, 335; J.A. LEFRANCOIS, *Cleopas*, NCE, 3, 946; F. VIGOUROUX, *Cléophas*, DB, 2, 807; E. JACQUIER, *Alphée*, DB, 1, 418-419; J. A. LEFRÀNÇOIS, *Jamlo* (*Son of Alphaeus*), NCE, 7, 805-806.

pod riječi "narodi". Ona se odnosi na ljude koji nisu Židovi. U Pavla riječ "narodi" ima veoma često spomenuto značenje. Ali Apostol istom riječi također označuje i kršćane koji su od naroda koji nisu bili Židovi pristupili evanđelju. Tako se ta skupina može razlikovati od kršćana koji su prije pristupa evanđelju bili Židovi. Međutim, u Novome zavjetu naznaka "narodi" može naprosto značiti čovječanstvo ili ljudski rod. Riječ "narod" često se pojavljuje na novozavjetnim stranicama. Treba svaki put uočiti što u pojedinome slučaju znači. Neki se put umjesto "narodi" rabi riječ "pogani". Tada se ima pred očima da "narodi" nisu prigrlili pravu vjeru.[43]

29. *Gal 2,6*

Prevodeći Gal 2,6 bili smo dosta slobodni. Da smo se držali slova, pisalo bi: "Bog ne uzima osobu čovjeka". Grčki pak tekst neposredno znači: "Bog ne uzima čovjekovo lice." Izričaj je doista zagonetan i nejasan ako se ne zapazi da je to ropski prijevod starozavjetnoga hebrejskoga izričaja. U njegovoj pak pozadini stoji način drevnoga pozdravljanja među Židovima. Tko je pozdravljao, činio je to ponizno i oborena pogleda. Pozdravljeni bi u znak poštivanja "uzeo lice" onoga tko pozdravlja: dodirom bi ga uspravio. Ali "uzimanje lica" događa se i zbog toga da se nekome dade prednost pred drugima, makar dotični to nije ničim zaslužio. To se zbiva među ljudima. Ali Bog tako ne postupa. On ne "uzima ničije lice", tj. njemu je svatko jednak. Također se može kazati da "uzeti lice" ili "uzeti osobu" znači skinuti

[43] Usp. K.L. SCHMIDT, ἔθνος , ThW, 2, 366-369; H. LESÊTRE, *Gentils*, DB, 3, 189-192; S. BICKEL, *Nations*, VB, 192-193; J.A. SELBIE, *Gentiles*, DoB, 2, 149; A. VOGEL, *Heiden*, LThK, 5, 67-68; J.J. CASTELOT, *Gentiles*, NCE, 6, 388.

vanjsko i pogledati o kome je riječ te po tome suditi. Tko sudi samo po vanjštini, lako može biti pristran.[44]

30. *Napomena o Petru, Jakovu i Ivanu*

Doista se na prvi pogled ne može razumjeti bez dodatnoga tumačenja koji je smisao Pavlove naznake o Petru, Jakovu i Ivanu koje je on susreo u Jeruzalemu. U Gal 2,2 jednostavno za njih kaže *qui videbantur* što može značiti "koji su se vidjeli". U Gal 2,6 piše qui *videbantur esse aliquid*. To po sebi možemo prevesti "koji se pričinjahu da jesu nešto". U Gal 2,9 stoji *qui videbantur columnae esse*. To se dade prevesti "koji se pričinjahu da jesu stupovi". Sam je Jeronim zabilježio da ga je izričaj na početku iznenadio i da ga je morao posebno proučiti. Izričaj je u izvornome grčkom uobičajen i jasan. Nije poznat samo Svetome pismu nego i profanome grčkom. Čak se čini da je u Pavlovo doba morao biti redovit kada ga on bez bojazni za shvaćanje rabi triput uzastopno u Gal 2,2-9. Na grčkome upotrebljeni glagol znači "biti smatran kao" ili "imati ugled". Otuda se dobije smisao "viđeni ljudi", "uglednici", "prvaci". Upravo su to u mladome kršćanstvu bila tri čovjeka koja Pavao tako posve neusiljeno i prirodno naziva. Istina je ipak da se do naznačenoga smisla teže dođe ako se pođe od latinskoga *videor*.[45]

31. *Ariston iz Pele*

Ariston se veže uz grad Pelu koja se također naziva Dekapolis jer je otuda potekao ili tu živio. Podatke koji bi se mogli provjeriti o Aristonovu životu i radu više ne posjedujemo. Zna se da je bio kršćanin židovskoga podrijetla i

[44] Usp. E. LOHSE, προσωπολημψία, , ThW, 6, 780-781; H. LESÊTRE, *Persone*, DB, 5, 159-160.

[45] Usp. U. WILCKENS, στύλος ThW, 7, 735; G. KITTEL, δοκέω, ThW, 2, 236.

živio sredinom drugoga stoljeća. Ariston je vjerojatno prvi kršćanin koji se pisanim radom izravno sporio s Židovima braneći mlado kršćanstvo. Od njega potječe spis pod naslovom *Raspravljanje između Jasona i Papiska.* U razgovoru koji je zapravo sporenje Jason zastupa kršćanstvo, a Papisko židovstvo. Po alegorijskome egzegetskom postupku koji prevladava kod Papisak moglo bi se zaključiti da je iz Aleksandrije. Po onome što znamo o Aristonovu spisu koji se osim sitnih ulomaka izgubio, Jason je Papiska ipak priveo kršćenju. Svojom je blagom i umiljatom riječi omekšao tvrdoga i krutoga Papiska i uvjerio u Isusovo mesijansko poslanje. Učinio je to pomoću starozavjetnih proročanstava. Jason je upozorio Papiska na obilje proroštava o Mesiji diljem cijele drevne Biblije. Sva su se ta proroštva obistinila na Isusu iz Nazareta. Taj je dokaz koji će uistinu postati ključan i slavan osvjedočio Papiska i iskreno ga priveo evanđelju. Ariston je svoje djelo napisao između g. 135. i 178. Imalo je sigurno svoju vrijednost.[46]

32. Διαθήκη

U grčkome osnovno značenje riječi διαθήκη jamačno je "odredba", tj. stanovito određivanje i raspoređivanje. Kako je i oporuka odredba onoga koji umire, διαθήκη također znači "oporuka". Potom ta riječ označuje dogovor među dvjema strankama. U to pripada i "savez". Stoga διαθήκη znači i "savez". Latinska riječ *testamentum* znači "oporuka". Ali je oporuka stanoviti oblik ugovora. Stoga se riječ *testamentum* rabi za oznaku ugovora između Boga i ljudi. Otuda značenje "savez" za riječ *testamentum.*[47]

---

46 Usp. J. QUASTEN, *Patrologia,* I. Marietti, 1980, 1174; G. BAREILLE, *Ariston de Pella,* DTC, 1, 1867-1869; P. De LABRIOLLE, *Ariston de Pella,* DHGE, 4, 201-202; C. SCHOLTEN, *Ariston v. Pella,* LThK, 1 (1993), 974-975; H. RAHNER, *Ariston v. Pella,* LThK, 1, 855.

47 Usp. H. LESÊTRE, *Testament,* DB, 5, 2098-2099; J. BEHM, διαθήκη, , ThW, 2, 132-133.

33. *Počelo*

Grčku riječ στοιχεῖον čitamo kod Pavla na ovim mjestima: Gal 4,3; 4,9; Kol 2,8 i Kol 2,20. Već se Jeronim dosta trudio da razumije u kojem se smislu riječ rabi u Pavlovim spisima. On je iznio veći broj mogućih tumačenja. To pokazuje da onda nije bilo lako ni jednostavno uočiti što στοιχεῖον znači kod Apostola naroda. Uglavnom je tako i danas.

Istu riječ čitamo u Mudr 7,17 te 2 Pt 3,10 i 2 Pt 3,12. Ta smo tri mjesta povezali jer smo dojma da se slično ili jednako služe riječju στοιχεῖον. Tu ona obilježuje prirodna počela kao što su zvjezde odnosno počela od kojih se sastoji svako zemaljsko tijelo. Riječ στοιχεῖον nalazimo i u Heb 5,12 gdje se spominje poučavanje o "početničkim počelima". Tu se, očito, riječ στοιχεῖον odnosi na osnovne zasade određenoga nauka.

Inače riječ στοιχεῖον dolazi od στοῖχος što znači "red", "redoslijed", "niz". Prema tome, στοιχεῖον je "ono što je u redu", "što je dio nekoga niza", "djelić u nizu". Otuda je razumljivo zašto στοιχεῖον znači "slovo" u abecedi ili atom koji je dio veće cjeline. Također je ono što je osnovno i početno u nekoj znanosti. Istom su riječju grčki filozofi i aleksandriji Židovi označavali četiri osnovna počela od kojih se sastoji cijeli svijet. To su: zemlja, voda, zrak i vatra. Nebeska se tjelesa također nazivaju "počela", ali isto tako udovi ljudskoga tijela ukoliko, skladno raspoređeni, izgrađuju njegovu cjelinu. Veoma je čudno što στοιχεῖον može značiti iglu koja na površinu ploče od sata sjenom označuje vrijeme.[48]

34. *Maranatha*

Jeronim je jednom naveo 1 Kor 16,22 gdje se nalazi zagonetni izričaj Maranatha. Apostol je zabilježio Maranatha,

---

48 Usp. *Éléments,* DB, 2, 1637; G. DELLING, στοιχεῖον, ThW, 7, 670-687; A. LUMPE, RAC, 4, 1073-1100; A. BAILLY, *Dictionnaire grec-francais,* Paris, 1903, 1795.

ali to nije ni preveo ni protumačio. To pokazuje kako je smatrao da korintski kršćani znaju što Maranatha znači i koja mu je vrijednost. Na žalost, to se više ne može kazati za današnje kršćane. Čak ni veliki stručnjaci ne uspjevaju izričaj jednodušno razjasniti pa niti točno pisati. Svakako "maranatha" je aramejski izričaj i potječe iz euharistijskoga bogoslužja slavljena na tom jeziku. Izričaj se jednako točno može prevesti "dođi, naš Gospodine" kao i "naš je Gospodin došao". Ako se sjetimo molbe iz Otk 22,20 "dođi, Gospodine Isuse", smije se reći da je i Maranatha molitva upravljena Kristu koji će doći na koncu vremena kao kruna i završetak čitave povijesti spasenja. Znamo da je u prvome kršćanstvu bila veoma živa vjera u Gospodnji slavni povratak. Čak je donekle vladalo osvjedočenje da će Gospodin konačno doći dok Crkva slavi euharistiju. Stječemo dojam da u taj red razmišljanja treba izvorno staviti otajstvenu molitvu Maranatha.

Ipak se ne bismo nipošto htjeli odreći ni vjeroispovjedi nazočne u Maranatha kada se to prevede: "Naš je Gospodin došao." Taj se prijevod dade dvostruko shvatiti. Njime se izražava euharistijska Gospodnja nazočnost, ali isto tako uvjerenje da je Krist utjelovljenjem došao na ovaj svijet. Tako bismo zapravo imali tri mogućnosti da se razjasni Maranatha. Rado se po sebi ne bismo odrekli ni jedne. Čak dobro možemo povezati sve tri. Budući da vjerujemo da je Krist došao na svijet, vjerujemo da dolazi u euharijstiji kao što vjerujemo da će doći na kraju vremena.[49]

---

[49] Usp. J. SCHMID, *Maranatha*, LThK, 6, 1370; R. KUGELMAN, *Maranatha*, NCE, 9, 184-185; K.G. KUHN, μαραναθά, ThW, 4, 470-475; H. LECLERCQ, *Maranatha*, DACL, 10, 1729-1730; H.P. RUGER, *Aramaisch*, TRE, 3, 607; J.H. THAYER, *Maranatha*, DoB, 3, 241-243; F. VIGOUROUX, *Maranatha*, DB, 4, 712-714.

Treće poglavlje

POSLANICA EFEŽANIMA

1. *Opća napomena*

Jedini je razlog što sada izravno spominjemo *Poslanicu Efežanima* to što smo za ovu knjigu također preveli Jeronimovo tumačenje toga Apostolova pisma. Ovdje smo se kanili temeljitije pozabaviti pitanjima kada je *Poslanica Efežanima* nastala, gdje je pisana, tko ju je sastavio, kome je upućena, kakav je tekst sačuvan i što je s njezinom vjerodostojnošću. Ipak smo od te namjere odustali. Čitajući najbolje, najozbiljnije i najpoznatije egzegete koji su navedena pitanja razmatrali, utvrdili smo da se mišljenja tih stručnjaka međusobno puno razlikuju i da je među odgovorima na navedena pitanja dobar broj hipotetičan. Zaključili smo da izučavanje svega toga izlazi iz okvira našega rada. Ipak ćemo napomenuti glavna djela što se odnose na *Poslanicu Efežanima* i koja smo imali pred očima.[1] Sami ćemo se nešto duže

---

[1] Usp. R. SCHNACKENBURG, *Der Brief an die Epheser*, Benzinger Verlag, 1982; J. GNILKA, *Der Epheserbrief*, Herder, 1971; T.K. ABBOTT, *The Epistles to the Ephesians and to the Collosians*, Edinburg, 1909; M. BARTH, *Ephesians*, New York, 1974; H. SCHLIER, *Der Brief an die Epheser*, Dusseldorf, 1957; B.F. WESTCOTT, *Saint Paul's Epistole to the Ephesians*, London, 1906; J.A. ROBINSON, *St Paul's Epistole to the Ephesians*, London, 19114; C.J. ELLICOT, *St Paul's Epistle to the Ephesians*, London, 1884; H. CONZELMANN, *Der Brief an die Epheser*, Gottingen, 1976; J. PFLAMMATTER, *Epheserbrief - Kolosserbrief*, Stuttgart, 1972; R. HOPPE, *Epheser-Kolosserbrief*, Stuttgart, 1987; F. MUSSNER, *Der Brief an die Epheser*, Guttersloh, 1982; J. ERNST, *Die Briefe ... an die Epheser*, Regensburg, 1974; F.W. BEARE-T.O. WEDEL, *The Epistole to the Ephesians*, New York, 1953; E.K. SIMPSON - F.F. BRUCE, *Commentaries on the Epistles to the Ephesians and the*

zaustaviti općenito na ulomku u Ef 1,3-14 i na nekim izričajima i riječima koje je sv. Pavao tu upotrijebio. To činimo i zato jer i sam sv. Jeronim na nešto od toga u svome radu posebice svraća poroznost.

2. *Ef 1, 3-14*

Tekst u Ef 1, 3-14 jedinstven je u cijeloj Bibliji, a ne samo u Novome zavjetu ili pak u samim Pavlovim spisima. Sadržaju toga ulomka jedva da se može naći nešto ravna i usporedna. Tu apostol Pavao okom duha, duše i pameti gleda sva otajstva što se odnose na stvaranje svijeta i spasenje ljudsdkoga roda. Smjesta treba zapaziti da u Ef 1, 3-14 Apostol u djelu spasenja zamjećuje otajstvenu ulogu Oca, Sina i Duha Svetoga. Pavao zna da je iskon, vrelo i dovršetak spasenja jedan Bog koji je Otac, Sin i Duh Sveti. On bez Trojstva ne zna razmišljati ni govoriti o svijetu, čovjeku i spasenju. Pavao je, uz Trojstvo, sažeto rekao u Ef 1, 3-14 sve što je kao apostol tijekom svoga rada navještao, tumačio, iznosio i propovjedao. Sve je utkao u ono što je iznio u Ef 1, 3-14. Tu je doista svaka riječ nositeljica nove misli i navještaja. Tko nije upućen u Pavlov način izražavanja i ne zna što koja upotrebljena riječ u njegovu duhu znači, jedva nešto razumije u Ef 1, 3-14. Ali tko makar donekle pozna Apostolovo učenje, divi se kako je složno, učlanjeno i povezano u Ef 1, 3-14 izrazio što je drugdje raširenо i raspleteno isticao i govorio. Moglo bi se kazati da je Pavao u Ef 1, 3-14 zbijeno izrazio svu

Colossians, Michigan, 1977; C. MASSON, *L'Épître de saint Paul aux Éphésiens*, Delachaux-Niestlé, 1953; H. SCHLIER, *Der Brief an die Epheser*, Dusseldorf, 1968; F.W. BEARE-T.O. WEDEL, *The Epistle to the Ephesians*, New York, 1955; L. CERFAUX, *Der Epheserbrief*, u: *Einleitung in die Heilige Schrift*, 2, izd. A. Robert-A. Feuillet, Herder, 1964, 452-467; K. STAAB, *Die Gefangenschaftsbriefe*, Regensburg, 1959. - Unaprijed ćemo naslove skraćivati. Tako ćemo postupiti i kod drugih bibliografskih jedinica u ovome poglavlju. Prvi put navodimo puni naslov. Potom ga skraćujemo.

istinu u koju je vjerovao i koju je ustrajno propovjedao. To je učinio da sa svim srcem, prepunim ljubavi i oduševljenja, oda počast Bogu i da mu se zahvali za svekoliko njegovo djelo od vjeka do vjeka. Tekst u Ef 1, 3-14 doima se kao pjesma, himan i kršćanski psalam u kojemu vjernik slavi Boga zbog njegova djela. U Ef 1, 3-14 nema osobnih napomena, ali ništa nije hladno ni mrtvo. Sve je izašlo iz duše koja treperi jer se iz ljubavi u nadi zahvaljuje Bogu za ono što je učinio u svome naumu.

Tekst u Ef 1, 3-14 i vanjskim je oblikom nešto čudesno. To nije uobičajeni način sastavljanja nečega što će netko čitati. Pavao je tu shvatio da ljudska riječ i gramatičko pravilo ne mogu izraziti tajnu otajstva. On je u Ef 1, 3-14 napisao zapravo jednu jedinu rečenicu kao izraz jedne misli, jedne zahvale, jedne ljubavi i jedne vjere. Tekst se u Ef 1, 3-14 ne prekida. Jedna se misao prelijeva u drugu. Druga utvrđuje i potkrepljuje prvu. Spojnica su brojni participi i česte relativne zamjenice. Kada bi se moglo, bilo bi najbolje tekst u Ef 1, 3-14 ostaviti bez ikakve razdiobe po zarezima i točkama. U Ef 1, 3-14 jedan je dah. Čitatelj bi morao dobro udahnuti da mu po mogućnosti do konca čitanja ne ponestane daha. Vjerojatno bi tako najbolje osjetio što je pjesma zabilježena u Ef 1, 3-14. To je zaista neraskidiva cjelina za se. Pjesma je svečana, bogoslužna, uzvišena.[2]

3. Καταβολή

U Ef 1,4 sv. Pavao rabi riječ καταβολή i veže je uz svijet. Smjesta se vidi da riječ doslovno znači "bacanje dolje" ili "polaganje". Riječ se dosta kasno pojavljuje u grčkome

[2] Usp. F.W. BEARE-T.O. WEDEL, *Ephesians*, New York, 1953, 616; F. MUSSNER, *Epheser*, 267-269; L. PIROT-A. CLAMER, *La Sainte Bible*, XII, Paris, 1951, 26; H. SCHLIER, *Epheser*, Dusseldorf, 1957, 37; M. BARTH, *Ephesians*, 97-98; J. GNILKA, *Epheserbrief*, 56; R. SCHNACKENBURG, *Epheser*, 42-47.

jeziku. Poznata je od Hipokratova vremena. Klasični grčki riječ upotrebljava razmjerno rijetko. U cijeloj pak Septuaginti καταβολή nalazimo samo u 2 Mak 2,29. Ipak se s njome služe židovski pisci kao Filon Aleksandrijski i Josip Flavije. Teško je sa sigurnošću utvrditi pravu povijest uporabe riječi καταβολή. Možda se prvotno rabila u biologiji gdje naznačuje "polaganje" sjemena da iz njega nastane novo živo biće. Liječnici su napad ognjice izražavali riječju καταβολή. U astronomiji je καταβολή pojavljivanje nove zvijezde. Naročito su često graditelji posizali za tom riječi i njome označivali "polaganje" temelja kod bilo koje nove gradnje. Otuda καταβολή stječe značenje "temelj", "utemeljenje", "početak". Sigurno su pisci zbog toga značenja riječ καταβολή stali povezivati sa svijetom i stvaranjem. Tako je već postupio Plutarh.

U Ef 1,4 riječ καταβολή može imati složenu i bogatu vrijednost. Pavao tu razmišlja o Božjemu izabiranju vjernika. Kaže da se to zbilo prije καταβολή svijeta. To znači da je izbor obavljen kada od svijeta još nije bilo ni "sjemena" ni prvoga najsitnijega položenoga "temelja" ili ikakvoga "početka". Vjernički izbor prethodi i najmanjem djeliću koji bi bio zametak svijeta. Svijeta u potpunosti još uopće nema, a Bog je već vjernike u svome promislu odabrao. Prema tome, izabranje nije slučajan ni usputni čin. Ono je Božja nakana oduvijek, Bog je izabrao vjernike kada još nije bilo ni vremena ni svijeta. To je čin od vječnosti. Prethodi pragu vremenskoga tijeka. Bog je vrelo ljudskoga spasenja. On je u tome činu nezavisan o svijetu jer svijeta ni nema kada izabire svoje poklonike koje spašava.[3]

[3] Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1903, 1028; G.W. LAMPE, *A patristic greek Lexicon*, Oxford, 1961, 705; F.W. BEARE-T.O. WEDEL, Ephesians, New York, 1953, 615-616; E.K. SIMPSON-F.F. BRUCE, Commentaries, 25 bilj. 5; W. BAUER-K. ALAND- B. ALAND, Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften der Neuen Testaments und der fruchristlichen Literatur, Berlin-New York, 1988, 830-831; H.H.

4. Κόσμος

Upravo zabilježismo da se u Ef 1,4 nalazi riječ "svijet", tj. κόσμος. Lako je uočiti što ona znači u Ef 1,4. Odnosi se na svekoliki svemir. Ali kako se riječ κόσμος često spominje, nešto je duže obrazlažemo. Riječ κόσμος na grčkome ima nevjerojatno puno značenja. Ipak je temeljno i osnovno značenje "red". Red koji je κόσμος "dobri" je "red". Potom, κόσμος znači "ures" i "nakit". Grci riječju κόσμος također izražavaju ćudoredni red. Stoga κόσμος može značiti "zapt", "stega". Nama se čini dosljednim i razložitim što su Grci svemir koji je lijep, urešen i dobro raspoređen nazvali κόσμος. Tom se riječju isto tako naziva svijet gdje žive ljudi. U tome se smislu κόσμος često upotrebljava u Novome zavjetu. Ipak u 1 Pt 3,3 κόσμος označuje "nakit" kojim se uresuju i kite žene. Tako smo zapravo istaknuli ona značenja riječi κόσμος koja su nam se učinila važnija i istaknutija.[4]

5. Εὐδοκία

Brojitelji tvrde da se riječ εὐδοκία u Novome zavjetu čita devet puta. Od toga na apostola Pavla otpada šest slučajeva. Pavao je u *Poslanici Efežanima* na samome početku riječ εὐδοκία zabilježio u Ef 1,5 i Ef 1,9. On inače tu riječ u svojim spisima veže uz Boga i ljude. U Ef 1,5 i Ef 1,9 εὐδοκία se odnosi na Boga.

Riječ εὐδοκία često susrećemo u Septuaginti. Stoga čudi što se s njome uopće nisu poslužili Filon Aleksandrijski i Josip

ESSER, καταβολή, 1075; L. PIROT - A. CLAMER, Bible, 28; J.A. ROBINSON, Ephesians, 143; C.J. ELLICOT, Ephesians, 6; B.F. WESTCOTT, Ephesians, 14; H. SCHLIER, Epheser, Düsseldorf, 1957, 49; M. BARTH, Ephesians, 79; T.K. ABBOTT, Ephesians, F. HAUCK, καταβολή, ThW, 3, 632.

[4] Usp. H. SASSE, κόσμος, ThW, 3, 867-898; G.W. LAMPE, Lexicon, 771-772; W. BAUER, Worterbuch, 905-906; J. GUHRT, κόσμος, ThBLNT, 1381-1385; A. BAILLY, Dictionnaire, 1125.

Flavije. U profanome grčkom εὐδοκία se iznimno rijetko pojavljuje. Riječ εὐδοκία nije lako prevesti jednom riječi. Ona u biti izražava "dobrohotnost", "blagonaklonost", "dobrostivost", "dobroćudnost". To pretpostavlja veselje i radost u onome tko je drugome dobrohotno blagonaklon. Otuda se vidi da je riječ εὐδοκία topla i srdačna. Dobrohotni je iz vlastitoga užitka s drugim dragovoljan i dobroćudan u postupanju.

Kada Pavao u Ef 1,5 i Ef 1,9 riječ εὐδοκία primjenjuje na Boga želi kazati da Bog u svome odnosu prema ljudima nastupa kao Otac, a ne kao mrzovoljni ravnatelj, upravnik i gospodar. Isto tako istom se riječi naglašava nezavisnost Božje volje i odluke koju pokreće ljubav u svim činima prema čovjeku i svijetu. Tako je εὐδοκία u neku ruku Božja definicija. Riječ u svijest doziva Božju slobodu, milosrđe, milost i ljubav kojom se brine za spas čovjeka. Iz rečenoga se razabire zašto se Pismo suspreže pred riječi εὐδοκία kada se govori o tome da Bog kažnjava zlo i pripušta što nije dobro. Ipak εὐδοκία ne uključuje da Bog djeluje pristrano i kako mu se prohtije. Od toga pojam εὐδοκία čuva ljubav koja je pokretač Božjih čina. Riječ εὐδοκία kaže da Bog uživa činiti dobro. I za njega je dobro radost i veselje. Jasno je da je sve to ljudski način izražavanja o Bogu, ali Pismo pred njim ne ustupa niti se skanjiva.[5]

[5] Usp. G. SCHRENK, εὐδοκία, ThW, 2, 740-748; J.A. ROBINSON, *Ephesians*, 143-144; M. BARTH, *Ephesians*, 91; T.K. ABBOTT, *Ephesians*, 9-10; J. GNILKA, *Epheserbrief*, 73; R. SCHNACKENBURG, *Epheser*, 91; B.F. WESTCOTT, *Ephesians*, 10; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 830; G.W. LAMPE, *Lexicon*, 562-563; F.W. BEARE-T.O. WEDEL, *Ephesians*, New York, 1953, 619; W. BAUER, *Wörterbuch*, 646-647; H.L. STRACK-P. BILLERBECK, *Die Briefe des Neuen Testaments und die Offenbarun Johannes erlautert aus Talmud und Midrasch*, Munchen, 1926, 580; H. BIETENHARD, εὐδοκία ThBLNT, 3, 1405-1407; F. PRAT, *La théologie de saint Paul*, 2, Paris, 1943, 96 bilj. 1; F. MUSSNER, *Epheser*, 272-273; L. PIROT-A. CLAMER, *Bible*, 29.

6. Οἰκονομία

Novi zavjet u svome rječniku riječ οἰκονομία bilježi devet puta. Od toga sv. Pavao za njom posiže šest puta. Mi se samo kratko zaustavljamo kod οἰκονομία u Ef 1,10. Nema dvojbe da οἰκονομία tu označuje ono što bismo opisno mogli nazvati Božji "nacrt spasenja". To se dobro uklapa u opće značenje riječi. Grci riječ οἰκονομία upotrebljavaju od Ksenofontova i Platonova vremena. Za pojašnjenje riječi potrebno je zamjetiti da se u οἰκονομία nalazi riječ οἰκία koja znači "kuća". Stoga je prvo značenje riječi οἰκονομία "skrb za kuću", "gospodarenje kućom", "ravnanje kućom", "kućanstvo". Grci su državu smatrali kućom. Zato su riječ οἰκονομία rabili da izraze "skrb za državu", "upravljanje državom". Novozavjetni su kršćani sebe poimali Božjim ukućanima, a apostole ravnateljima Božjega naroda i Božje zajednice koja je Božja kuća. Stoga se nekako od sebe nametnula riječ οἰκονομία da izrazi Božju skrb i brigu za svoju vlastitu kuću koja je njegov narod.

Bog se odvjeka u svome milosnome i milosrdnome naumu brinuo za dobro svoje kuće. Za nju je uvijek skrbio. Bio je njezin upravitelj i domaćin. Apostol tu vječnu Božju skrb za svijet i ljudski rod obilježuje i naziva οἰκονομία. Kao nadopunu dodajemo da su Crkveni oci riječ οἰκονομία primjenili na Kristovo utjelovljenje jer je najviši mogući oblik i stupanj Božje brige i skrbi za cijeli svijet. Utjelovljenje je obistinjenje one οἰκονομία koja je vječni Božji nacrt i namjera.[6]

[6] Usp. O. MICHEL, οἰκονομία, ThW, 5, 154-155; L. PIROT-A. CLAMER, *Bible*, 31; J.A. ROBINSON, *Ephesians*, 144-145; H. SCHLIER, *Epheser*, Düsseldorf, 1957, 63; R. SCHNACKENBURG, *Epheser*, 57-58; E.K. SIMPSON-F.F. BRUCE, *Commentaries*, 33 bilj. 19; C.J. ELLICOT, *Ephesians*, 13; J. GOETZMANN, οἰκονομία, ThBLNT, 2. 642-643; K. ALAND-B. ALAND, *Griechisch-deutsches Wörterbuch*, Berlin-New York, 1988, 1134-1135; B.F. WESTCOTT, *Ephesians*, 13; T.K. ABBOTT, *Ephesians*, 17; E. PERCY, *Die Probleme der Kolosser-und Epheserbriefe*,

7. Πλήρωμα

Sveti Pavao veoma rado postiže za riječi πλήρωμα. On ju je napisao dvanaest puta. Još se samo dvaput nalazi u Novome zavjetu. U grčkome se pojavljuje s Euripidom i Herodotom. Po sebi, πλήρωμα može značiti "punina", "upotpunjenje" i "dovršenje". Pavao u Ef 1,10 govori o πλήρωμα s obzirom na καιρός o čemu ćemo domalo kazati nekoliko riječi. Καιρός je zgodno, povoljno, korisno i naklono vrijeme. Misao o posebnim vremenskim razdobljima koja se slijede i smjenjuju i u kojima postoje odlučna i korisna vremena nije tuđa općoj drevnoj misli. Kršćani pak vjeruju da je pojava kršćanstva "punina" i "dovršenje" svih prethodnih sretnih i povoljnih vremena. Ona u kršćanstvu na koje su bila usmjerena stječu konačno smirenje i smisao. Kršćanstvo je "punina". Prethodna su vremena bila upućena na kršćansku "puninu" i k njoj su vodila jer im je predsjedala Božja providnost. Kršćanstvo je konačno razdoblje jer je "dovršenje" svega što je predhodilo. Zato je u sebi "punina". Vječnost je u cjelini obistinjeno kršćanstvo.[7]

8. Καιρός

Samo se s nekoliko napomena zaustavljamo kod upravo spomenute riječi καιρός. Ona se nalazi u Ef 1,10. Inače je ta riječ iznimno česta u Bibliji na grčkome. To vrijedi za Stari i

Lund, 1946, 270; M. BARTH, *Ephesians*, 86-88; J. ERNST, *Epheser*, 276; F.W. BEARE-T.O. WEDEL, *Ephesians*, New York, 1953, 619-620.

7 Usp. G. DELLING, πλήρωμα, ThW, 6, 297-309; F.W. BEARE-T.O. WEDEL, *Ephesians*, New York, 1953; 620; F. PRAT, *La theologie de saint Paul*, Paris, 1943, 352 bilj. 3; H.L. STRACK-P. BILLERBECK, *Briefe*, 580; K. ALAND, *Wörterbuch*, 1351; J. ERNST, *Epheser*, 276; E. PERCY, *Probleme*, 75-78.384-386; P. BENOIT, *Corps, tête et plérôme dans les épîtres de la captivité*, RB, 63 (1956), 31-44; L. PIROT-A. CLAMER, *Bible*, 31; C.J. ELLICOT, *Ephesians*, 13-14; B.F. WESTCOTT, *Ephesians*, 13; H. SCHLIER, *Epheser*, Düsseldorf, 1957, 63.96-99; M. BARTH, *Ephesians*, 88; T.K. ABBOTT, *Ephesians*, 18.

Novi zavjet. Riječ je među Grcima stao rabiti Heziod. Još uvijek se ne može sa sigurnošću kazati otkuda riječ potječe i što korjenski i početno znači. Kada se pojavila, označivala je "pravu mjeru", "točan odnos", "ono što je odlučno" i "bitno". To se osnovno značenje primjenjuje na vrijeme i prostor. Kada je govor o vremenu, καιρός znači "zgodan čas", "povoljan trenutak", "prava prilika". Kada se καιρός veže uz mjesto, označava "pravo mjesto", "zgodno mjesto", "mjesto što odgovara". U svakome slučaju, καιρός izražava što je čovjeku korisno, zgodno i što mu odgovara. Stoga je καιρός povoljna prilika za čovjeka. Kršćanstvo je punina tog povoljnoga i naklonoga vremena.[8]

9. Ἀνακεφαλαιώσασθαι

Stručni egzegeti s pravom upozoravaju da onaj tko želi razumjeti makar donekle Pavlovu misao u Ef 1, 3-14 mora posebice pomno razmotriti ἀνακεφαλαιώσασθαι iz Ef 1,10. Razlog je tome taj što taj glagol naznačuje na što se zapravo odnosi Božja "volja" (Ef 1,9) s obzirom na sve što postoji. Jednako se u istome glagolu nalazi ono do čega je trebala dovesti svekolika "povijest spasenja" (Ef 1,9) kojom ravna Bog. U glagolu ἀνακεφαλαιώσασθαι iz Ef 1,10 naziremo što je skrivalo vječno "otajstvo" (Ef 1,9) koje se napokon razotkrilo Božjom "dobrostivošću" (Ef 1,9). Upravo to što istaknusmo razjašnjuje ἀνακεφαλαιώσασθαι. To žele kazati egzegeti kada napominju da je ἀνακεφαλαιώσασθαι egzegetski infinitiv: riječ je o infinitivu koji služi da razglobi, rastumači i razjasni. Egzegeti također upozoravaju da je ἀνακεφαλαιώσασθαι medij. Tim se medijem naznačuje da je sami Bog na djelu pri ostvarenju čina koji je sadržan u ἀνακεφαλαιώσασθαι.

8 Usp. G. DELLING, καιρός, ThW, 3, 456-464; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1000-1001; T.K. ABBOTT, *Ephesians*, 13; K. ALAND, *Wörterbuch*, 800-803; H.C. HAHN, καιρός, ThBLNT, 3, 1462-1466.

Očeva je volja, naum i nakana da se obistini ἀνακεφαλαιώσασθαι. Ocu je do toga da s njegovim Sinom postane zbilja ἀνακεφαλαιώσασθαι.

Dosta je teško tumačiti ἀνακεφαλαιώσασθαι. Ta riječ ima puno značenja, a malo se upotrebljavala. Riječ nije pučka niti je niknula iz naroda. To je učena riječ književnoga i probranoga govora. Čita se u sačuvanome Aristotelovu ulomku. Češće su je upotrebljavali helenistički pisci jer su im bili draže složene nego jednostavne riječi. Redovita se Septuaginta nije poslužila s ἀνακεφαλαιόω. To je učinio Teodocion i neki prevodilac za Ps 71,20. U cijelome Novome zavjetu riječ čitamo još u Rim 13,9 gdje je smisao jasan. Pavao tu kaže da se svaka zapovijed "sažima" u ljubavi. Mislimo da je škrta nazočnost glagola u vrelima također razlog njegovu mukotrpnome razjašnjenju.

Danas se egzegeti slažu da ἀνακεφαλαιόω dolazi od riječi κεφάλαιον. Ta riječ može biti pridjev srednjega roda od κεφαλαῖος ili imenica κεφάλαιον. Pridjev κεφαλαῖος znači "u odnosu na glavu", "onaj koji ima glavu", "glavni". Za naše je razlaganje puno važnija imenica τὸ κεφάλαιον jer je ona zapravo korijen glagola o kojemu govorimo. Imenica ima brojna značenja. Ona najprije znači "ono što oblikuje glavu". Potom znači "glava". Zanimljivo je da τὸ κεφάλαιον katkad znači "glava" od ribe ili "glava" raznoga povrća, ali nikada ne naznačuje ljudsku glavu. Ali τὸ κεφάλαιον može značiti "vrhunac", "glavna točka", "glavnica", "svota", "zbroj", "najvažniji dio". Nije rijetkost da se τὸ κεφάλαιον odnosi na knjigu. Tada izražava razne dijelove u knjizi: poglavlja, ulomke, zasebne izreke.

Egzegeti izrijekom niječu da ἀνακεφαλαιόω dolazi od κεφαλή što naznačuje ljudsku "glavu". U njihovu tvrdnju ne sumnjamo. Ipak brojni egzegeti s pravom upozoravaju da se ni κεφαλή ne smije smetnuti s uma kada je u pitanju sv. Pavao i glagol u Ef 1,10. I sami držimo da kod ἀνακεφαλαιώσασθαι u Ef 1,10 treba imati pred očima κεφαλή jer dijelom tumači

glagol. Katkada tumači svraćaju pozornost i na ἀνά iz ἀνακεφαλαιόω. Kažu da ἀνά u složenicama ističe ponavljanje, obnovu i vraćanje u negdašnje stanje. Napokon navodimo smisao i značenje jednostavnoga glagola κεφαλόω. Bez dvojbe je blizak glagolu iz Ef 1,10. Obični κεφαλαιόω znači "ukratko reći", "sažeti", "uglaviti", "zaglaviti", tj. načiniti "zaglavak".

Čini nam se da uz ἀνακεφαλαιόω treba vezati dva gotovo suprotna značenja. Riječ ἀνακεφαλαιόω služi da se raznoliko, raznovrsno, razdvojeno odvojeno svede na jedno, zajedničko, središnje i bitno. Tako postupa tko drži govor ili tko piše knjigu. Poslije dovršena govora i napisane knjige sve sažima, uglavljuje, stvara sažetak kao krunu, vrhunac, glavu i zbroj svega učinjenoga. Na koncu dolazi zaglavak gdje se sve sjedinjuje, utvrđuje i ponavlja. Treba dodati da je upravo to, opisano kazano, pretežito značenje glagola ἀνακεφαλαιόω. Ali on također znači stanovito jedinstvo rasporediti, razvrstati, razdvojiti, razlučiti. I tako postupa govornik i pisac. Što čine razglabaju, odvajaju i razlikuju. Tako nastaje govor i knjiga.

Naše je motrenje glagola ἀνακεφαλαιόω nezaobilazno i nužno. Nema dvojbe da je nešto od toga moralo biti Pavlu na pameti kada se tom iznimnom i teškom riječi poslužio u Ef 1,10. Stanovito su poimanje istoga glagola morali imati i Efežani kojima je napisan. Ipak ne mislimo da ono što smo o ἀνακεφαλαιόω iznijeli može rastumačiti Pavlovu uporabu riječi. On je uvijek povrh riječi i riječima daje novi smisao. Koliko je teško razumjeti ἀνακεφαλαιόω možda najbolje pokazuje način kako se taj glagol prevodio kroz povijest do danas. Rijetko je zateći nekoliko prevodilaca koji će baš jednako prevesti ἀνακεφαλαιώσασθαι iz Ef 1,10.

Ipak još nismo kazali najglavnije. Nismo rekli što ἀνακεφαλαιόω znači u Ef 1,10. Ovdje moramo reći da su tumačenja brojna kao što se raznoliko shvaća sama riječ. Unatoč tome, držimo da se može doći do osnovne Pavlove tvrdnje kazane u ἀνακεφαλαιώσασθαι. Pavao je, pišući

ἀνακεφαλαιώσασθαι, bez dvojbe pretpostavio da se iskonsko jedinstvo stvorenoga svijeta zbog grijeha i pada na početku poremetilo. Cjelina se raspukla. Kugla se stvorenoga razjedinila, razdvojila, razbila. Nestao je sklad koji je kod stvaranja vladao svijetom i svemirom. Od jedinstva je nastalo mnoštvo gdje vlada jaz, neprijateljstvo, suprotnost. Slična se misao o raspršenoj početnoj cjelini može naći i u grčkoj filozofiji. Pali je svijet ostao bez glave, bez počela koje ravna i bez onoga tko svime vlada. Pavao ulogu glave, vođe, ravnatelja u svijetu dodjeljuje Kristu. Krist je vrh svega. On svime ravna. Njegovi mu se pokoravaju iz ljubavi, a protvnici jer su prisiljeni. Od Krista je sve poteklo što se kasnije raspršilo. On sve skuplja, obnavlja, uglavljuje, sažima. On je na vrhuncu kao što je i središte. Krist sve povezuje. Raznovrsna knjiga svijeta s puno slova svoj sažetak nalazi u Kristu koji je jedna jedina Božja Riječ. Tako mnoštvo stječe svoj zaglavak i zaključak.

Rekosmo da se ἀνακεφαλαιόω nadasve rabi u govorništvu i pri sastavljanju knjige. Dijelom smo to već primjenili na Ef 1,10. Svijet je sazdala Božja Riječ. Ona je stvorila i rasporedila sve u svijetu. Zato se jedinstveni svijet u svojoj raznovrsnosti može usporediti napisanu djelu Božje Riječi. Riječ svijetu daje smisao, raspored i jedinstvo. Svijet je kao govor Božje Riječi. Što je u knjizi svijeta kroz grešnu povijest iskvareno, obnovila je i očistila utjelovljena Riječ. Krist je κεφάλαιον svijeta, tj. vrhunac koji sve sjedinjuje. On je kruna i vršak svega što postoji. Bitni je i najvažniji. Krist je središte. On je κεφαλή. To je prvenstveno u odnosu na Crkvu, svoje tijelo. Pali i razjedinjeni svijet Krist je svojim utjelovljenjem podigao, sjedinio i obnovio. To zgodno naznačuje ἀνά iz ἀνακεφαλαιόω. Sve je u svijetu Krist učinio u skladu s Očevom voljom. Otac je posvemašnji izvor, začetnik i poticatelj svega dobra. Tako se dade razumjeti medijalni način tumačenoga grčkog glagola.[9]

[9] Usp. H. SCHLIER, ἀνακεφαλαιόομαι, ThW, 3, 681-682; F.W. BEARE-T.O. WEDEL, *Ephesians*, 620; R. SCHLIPPERS, πληρόω, ThBLNT, 1,

10. Πρόθεσις

U Ef 1,11 Pavao svečano izjavljuje da su vjernici "predodređeni po odredbi" Božjoj odnosno da su "predodređeni po naumu" Božjem ili da su "predodređeni" Božjom "nakanom". Tu smo zapravo naveli tri različite riječi s kojima su naši prevodioci preveli jednu te istu grčku riječ koju je Pavao upotrijebio. Te su tri riječi: odredba, naum i nakana. Na izvornu riječ svraćamo pozornost premda nije bila važnije uporabe u teologiji. Apostol je riječi πρόθεσις u Ef 1,11 dao značenje koje se dosta razlikuje od njezina uobičajena smisla. Pavao kaže da je naše predodređenje za konačno spasenje plod vječne Božje "odredbe", njegova "nauma" i "nakane". Tako smo za πρόθεσις ponovili riječi njezinih hrvatskih prevodilaca. Riječ πρόθεσις po svojoj građi naznačuje da netko nešto postavlja sprijeda. Otuda riječ ima osnovno značenje "javno izlaganje", "izložba". Stoga se s πρόθεσις izriče javno izlaganje preminuloga i javno oglašenje zakona. U filozofiji je istaknuta "postavka" πρόθεσις. To će se kasnije obrazlagati, tumačiti i osvjetljavati. Budući da je savjet, namjera i nakana nešto što se stavlja preda se da se izvrši, i to može biti πρόθεσις. Riječ je nazočna u Septuaginti i Novome zavjetu mimo Ef 1,11. Mislimo da je Pavao u Ef 1,11 riječ upotrijebio jer je ljudsko spasenje plod Božje "odluke", ali i zato što se taj vječni Božji "naum" očitovao, bio obznanjen i javno oglašen. Ta je "nakana" izložena i stavljena

410; G.W. LAMPE, *Lexicon*, 748; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1084; E.K. SIMPSON-F.F. BRUCE, *Commentaries*, 33 bilj. 20; F. PRAT, *Théologie*, 2, Paris, 1942, 109-112.110 bilj. b; K. ALAND, *Wörterbuch*, 109; F. MUSSNER, *Epheser*, 47-49; H. CONZELMANN, *Epheser*, 92; E. PERCY, *Probleme*, 313.423; P. BENOIT, *Corps*, 31; L. PIROT-A. CLAMER, *Bible*, 31-32; J.A. ROBINSON, *Ephesians*, 145; C.J. ELLICOT, *Ephesians*, 14; B.F. WESTCOTT, *Ephesians*, 14; H. SCHLIER, *Epheser*, Dusseldorf, 1953, 64-66.64 bilj. 3; M. BARTH, *Ephesians*, 89-92; T.K. ABBOTT, *Ephesians*, 18; J. GNILKA, *Epheserbrief*, 79-82; R. SCHNACKENBURG, *Epheser*, 57-60; K. MUNZER, *Haupt*, ThBLNT, 2, 636.

pred čovjeka. Upravo to naznačuje πρόθεσις. Božji je poziv čovjeku postao puna java.[10]

11. Βουλή

U Ef 1,11 Pavao se poslužio riječju βουλή. To je jedino mjesto gdje se ta riječ uopće nalazi u Apostolovim spisima. Ali se često čita u Starome zavjetu. Na nju nailazimo i u Novome zavjetu osim u Ef 1,11. U biti βουλή naznačuje "razmišljanje" i "savjetovanje" sa željom i nakanom da se dođe do dobre i korisne "odluke" i "zaključka". Tako naumljeni čin neće biti nerazborit, neosnovan i neutemeljen. Bit će pametan i uman jer je plod vjećanja i razmatranja.

Pavao u Ef 1,11 pojam βουλή veže uz Božju "volju". Premda βουλή također znači "ono što netko hoće", u Ef 1,11 "volja" i βουλή nisu pleonazam već βουλή kaže kakva je Božja volja. Ona nije slijepa već je, tako reći, plod "razmišljanja". S βουλή se ističe da je Božja volja mudra, promišljena, slobodna, neuvjetovana.[11]

---

10 Usp. C. MAURER, πρόθεσις, ThW, 8, 165-168; G.W. LAMPE, *Lexicon*, 1148-1149; W. BAUER, *Wörterbuch*, 1414; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1638; P. JACOBS-H. KRENKE, πρόθεσις, ThW, 1337-1338.

11 Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 372; G. SCHRENK, βουλή, ThW, 1, 631-634; G.W. LAMPE, *Lexicon*, 302; W. BAUER, *Wörterbuch*, 290-291; D. MÜLLER, βουλή, ThBLNT, 3, 1396-1399; J. ERNST, *Epheser*, 279; L. PIROT-A. CLAMER, *Bible*, 33; C.J. ELLICOT, *Ephesians*, 16; B.F. WESTCOTT, *Ephesians*, 15; H. SCHLIER, *Epheser*, Dusseldorf, 1953, 67; T.K. ABBOTT, *Ephesians*, 20-21; J. GNILKA, *Epheserbrief*, 82; R. SCHNACKENBURG, *Epheser*, 61.

Četvrto poglavlje

NAPOMENE ZA JERONIMOVO TUMAČENJE POSLANICE TITU

Naš je naslov za ovo poglavlje posve točan. U njemu smo skupili istaknutije i duže napomene koje su s drugima trebale biti ispod prevedenoga teksta. Od bilježaka smo uobličili poglavlje da bilješke pod crtom rasteretimo, ali i zato da svratimo pozornost na one točke koje nam se ukazuju važnije. Pod crtom bi ostale u sjeni i donekle se zagubile. Ni sami ne bismo znali kazati kako se ovdje uspostavio raspored među napomenama. Usput smo naveli osnovnu bibliografiju da ukrijepimo vlastito izlaganje, ali i stoga da znatiželjnome pružimo mogućnost za daljnje vlastito istraživanje.

1. *Samo Apostolovo pismo*

Tito kome je sv. Pavao uputio pismo koje se naziva *Poslanica Titu* nije poznat samo iz toga spisa.[1] Apostol ga spominje i drugdje.[2] Tito je vjerojatno potjecao iz poganske obitelji. Možda ga je kršćanstvu priveo upravo sv. Pavao. Čini se da je Pavla s Titom vezalo iznimno prisno prijateljstvo. Pavao Tita naziva "svojim bratom" (2 Kor 2,13), ali isto tako "drugom i suradnikom" (2 Kor 8,23). U Tit 1,4 Pavao kaže

---

1 Usp. Tit 1,4.

2 Usp. 2. Kor 2,13; 7,6-7; 7,13-15; 8,6; 8,13; 8,23; 12,18; 1 Tim 4, 10.

da mu je Tito "pravi sin po zajedničkoj vjeri". Tit je bio "u Dalmaciji" (2 Tim 4,10), ali je uglavnome djelovao "na Kreti" (Tit 1,5).

Poslanica Titu ima stanovitu povijest glede svoje autentičnosti. Tijekom drugoga stoljeća *Poslanicu* kršćanski pisci navode, ali joj ne naznačuju ime autora. Ipak uskoro iz nje preuzimaju izreke neposredno naznačujući da ju je napisao sv. Pavao. To će se osvjedočenje ustaliti za iduća stoljeća. U rano doba samo neki vođe sekta napadaju autentičnost *Poslanice Titu*. To pak ostaje bez ozbiljnoga odjeka i dubljega traga. *Poslanicu Titu* cijela je Crkva prihvatila kao Pavlovo djelo koje je nadahnuto i dio kanonskih knjiga. To je i danas sud katoličkih egzegeta kao i jednoga dijela protestantskih stručnjaka. Ali s početkom devetnaestoga stoljeća nekatolički bibličari počinju sumnjati da je *Poslanicu Titu* napisao sv. Pavao. Većinom su i danas na tome stajalištu.

Sv. Pavao u svome pismu Titu stavlja na srce brigu oko zdravoga nauka i oko suzbijanja krivovjernih učenja. Učeni ljudi već duže istražuju koja bi krivovjerja Apostol imao na pameti dok piše *Poslanicu Titu*. Tu su doista došli do tako različitih zaključaka da ih ovdje ne kanimo ni spominjati. Čitajući pomno *Poslanicu Titu* zaista nije teško zapaziti koliko je vezana uz svakodnevni kršćanski život. Puna je naputaka kako će kršćanin plemenito i čestito živjeti. Tu je Apostol također ostavio zbilježene svoje želje i naredbe s obzirom na nutarnje ustrojstvo Crkve. Razumje se da *Poslanici* nije tuđe ni razmišljanje o najdubljim otajstvima kršćanske vjere.[3]

[3] Usp. A. MÉDEBIELLE, *Timothée et Tite*, DTC, 15, 1036-1121; C. TOUSSAINT, *Tite*, DB, 5, 2248-2253; W. LOCK, *Titus*, DoB, 4, 783-785; R. KUEHNER, *Pastoral Epistles*, NCE, 10, 1076-1077; J. SCHMID, *Pastoralbriefe*, LThK, 8, 155-158; R.A. WILD, *The Pastoral Letters*, NJBC, 891-895; C. TOUSSAINT, *Tite*, DB, 5, 2247-2248; W. LOCK, *Titus*, DoB, 4, 782-783; R.G. BOUCHER, *Titus*, NCE, 14, 181; J. SCHMID, *Titos*, LThK, 12, 211-212; C. SPICQ, *Pastorales (Épîtres)*, DBS, 7, 1-73.

2. *Mudrost*

Jeronim u svome *Tumačenju* dio prostora[4] posvećuje Mudrosti. On Božju Mudrost u tome svome razmišljanju jamačno poistovjećuje s Isusom Kristom. Sigurno smatra da ga na to ovlašćuje Pavlova izreka u 1 Kor 1,30. Jeronim je nešto ranije[5] naveo to Apostolovo mjesto. Ipak je u svoje razmatranje o Mudrosti prije svega upleo Izr 8, 22-31. Jeronim se tako oslonio na osnovni biblijski tekst gdje se na sjajan način govori o Božjoj Mudrosti. To upiranje na Izr 8, 22-31 još bolje i jasnije uočavamo ako pred očima imamo Vulgatin prijevod toga ulomka. Također znamo da se uz Izr 8, 22-31 i na drugim mjestima s puno ljepote, osvjedočenja i odanosti govori o Božjoj Mudrosti. Ovdje prije svega imamo na pameti Mudr 7, 25-26 i Sir 24, 8-9. Druga mjesta, iako značajna, radi kratkoće izostavljamo. Ovdje samo uzgred napominjemo da egzegeti našega doba općenito misle da su starozavjetni pisci govorili o Božjoj mudrosti kao personificiranoj zbilji koju Bog poklanja ljudima. Starozavjetni je monoteizam isključivao vjeru u osobnost mudrosti. Posve je nešto drugo kada se starozavjetni mudronosni himni čitaju u svjetlu Novoga zavjeta. Tada se postiže novo shvaćanje. Jeronim je u starozavjetnim tekstovima raspoznao govor o osobnoj Božjoj Mudrosti koja je Krist. Dijelom se i izražavao na starozavjetni način.[6]

3. *Sluga Božji*

Sv. Jeronim na jednome mjestu[7] ovako navodi izreku iz Iz 49,6: "Za te je veliko što se nazivaš mojim slugom." Jeronim primjećuje da to "po Izaiji Otac govori Sinu".

[4] Usp. PL, 26, 598C i 594C.

[5] Usp. PL, 26, 582B.

[6] Usp. *Sagesse Incréée*, DB, 5, 1350; R.E. MURPHY, *Wisdom*, NCE, 14, 971-974; V. HAMP, *Weisheit*, HThG, 2, 800-805; G. FOHRER, σοφία, ThW, 7, 490-492; M. GILBERT, *Sagesse*, DS, 14, 78-81.

[7] Usp. PL, 26, 591B.

Istodobno u *Tumačenju* bilježi i Septuagintin grčki tekst. To je učinio zato što se u njemu nalazi riječ Παῖς. Tom, dakle, riječju Otac u Iz 49,6 označuje svoga Sina. Jeronim pak kaže da παῖς "može značiti sluga i sin". Da stekne jasnoću pogledao je hebrejski izvornik i ustanovio da je tu riječ o "Sluzi". Drugim riječima, u Iz 49,6 Otac preko proroka svoga Sina naziva "svojim Slugom". Navedeno Izaijino mjesto jedno je od njegovih mjesta gdje se govori o Božjemu Sluzi. Evo koja su ostala: 42,1-9; 49, 1-6; 50, 4-9 te 52, 13-53,1-12. Tako smo naveli glasovite starozavjetne pjesme o Božjemu Sluzi. Istina je da se učeni spore kako treba točno omeđiti prva tri navoda, ali mi smo ih zabilježili kako se to obično čini.

Poteškoća u svezi s likom Božjega Sluge iz Izaijinih pjesama nije malo. Nije jasno da li je taj Sluga posebna osoba, znameniti Sveti ostatak ili čak cijeli vjerni Izrael. Svakako prevladat će mišljenje da je Sluga Božji zapravo Mesija. Uloga je Sluge velika. On je za nju odabran od začeća i rođenja. Sluga je nevin i svet. U punini je pravedan. Sluga Božji treba donijeti konačni zakon i učiniti da se svi narodi obrate Bogu. Bitno mu je poslanje molitva, patnja i žrtva umjesto svih ljudi i za sve ljude. Po toj se muci i smrti utvrđuje konačni savez između Boga i ljudi.

Redovito se kaže da je Isus sebe poistovjetio sa Slugom Izaijinih pjesama i obistinio Slugino poslanje u svijetu. Radi toga je dragovoljno prihvatio smrt na križu i svoj život položio za sve ljude. Krist je čitav svoj život shvatio kao služenje. U svojoj je krvi utvrdio konačni i vječni savez s ljudskim rodom.

Zanimljivo je da se u Novome zavjetu u više navrata kao naznaka za Isusa pojavljuje spomenuta riječ Παῖς. Ovdje prije svega imamo na umu ova mjesta: Dj 3,13; 3,26; 4,27 i 4,30. Premda nije posvešanje nužnosti, na tim mjestima bi se smjelo za grčku riječ upotrijebiti riječ Sluga. Tako bismo sačuvali duboku i nadasve korisnu povezanost između Sluge iz Izaijinih

ulomaka i samoga Gospodina Krista. U iznimno ranoj kristologiji Isus se nerijetko naziva Božjim Slugom.[8]

4. *Pojavak*

U Tit 2,13 sv. Pavao svečano obilježuje ovozemni kršćanski život kao iščekivanje "pojavka slave velikoga Boga, i Spasitelja našega Isusa Krista". U izvorniku umjesto riječi "pojavak" piše ἐπιφάνεια. U doba kada je pisao Apostol pojam ἐπιφάνεια bio je poznat, veoma raširen i priličito važan. U poganskome se svijetu raznoliko upotrebljavao. Uglavnome se primjenjivao religiozno. Riječ ἐπιφάνεια znači "očitovanje", "pojavljivanje", "pokazivanje", "pojava", "vanjština", "slava", itd. Kada bi se, po poganskome poimanju, tobože očitovalo i pojavilo njihovo božanstvo, oni su to označivali riječju ἐπιφάνεια. U azijskim pak prostorima vladari su sebe držali božanskim očitovanjima. Sebi su pripisivali božanske časti. Stoga se i na njih primjenjivala riječ ἐπιφάνεια. To se protegnulo i na Rim. Tu su vladari najprije dopuštali da ih štuju i časte kao božanstva. Kasnije su zahtjevali božanske počasti. Zato se i u Rimu rabila riječ "epifanija". Njome se caru iskazivala božanska slava. To se činilo na dan kada se slavilo njegovo rođenje ili stupanje na prijestolje. Uz to istom se riječju nazivao svečani vladarev ulazak u pojedini carski grad.

Riječju ἐπιφάνεια u teološkome se smislu u Novome zavjetu služio sv. Pavao. Može se kazati da je ona kod njega dosta česta. Označuje dva otajstva. U 2 Tim 1,10 Pavao s

---

[8] Usp. H. LESÊTRE, *Serviteur de Jéhovah*, DB, 5, 1677; A. FEUILLET, *Isaïe*, DBS, 4, 709-714; A. GELIN, *Messianisme*, DBS, 5, 1192-1195; V. ERMONI, *Isaïe*, DB, 3, 981-984; H. GROSS, *Ebed Jahwe*, LThK, 3, 622-624; F. MUSSNER, *Ebed Jahwe*, LThK, 3, 624-625; M.A. GERVAIS, *Servant of the Lord, Oracles*, NCE, 13, 126-130; W. ZIMMERLI, παῖς θεοῦ, ThW, 5, 653-676; J. JEREMIAS, παῖς θεοῦ, ThW, 5, 676-713; P. MICHAELI, *Serviteur*, VB, 283-285; E. TOBAC, *Isaïe*, DTC, 8, 67-77; S. LÉGASSE, *Jesus Serviteur*, DS, 14, 686-689.

ἐπιφάνεια očito iskazuje Kristovo utjelovljenje. Drugdje istom riječju izražava tajnu slavnoga Isusovog dolaska na koncu vremena. U tome smislu, uz Tit 2,13, treba navesti 2 Sol 2,8; 1 Tim 6,14; 2 Tim 4,1 i 2 Tim 4,8. Budući da je prvi Gospodnji dolazak ἐπιφάνεια i da je to isto njegov drugi dolazak, smije se reći da vrijeme Crkve teče između dviju Gospodnjih "epifanija". Osvjedočeni u prvu Kristovu "epifaniju", vjernici su sigurni da će se obistiniti i druga. Žive od prve, a nadaju se drugoj. Prvi su kršćani bili svjesni da ih njihova ἐπιφάνεια razlikuje od njihovih poganskih suvremenika. Bili su ponosni na "epifaniju" u koju su povjerovali. Po njoj su izražavali vjeru da je Krist Bog i posvemašnji gospodar svega što postoji. Krist se na svoj način objavljuje kroz obje svoje "epifanije". Svaki put iznosi na vidjelo ljubav kojom ljubi ljude.[9]

5. *Anđeli*

Ovdje govorimo o anđelima samo zato što je Jeronim u djelu gdje tumači *Poslanicu Titu* zabilježio da su anđeli stvoreni prije postanka svijeta. On kaže da su tada "postojali po Božjoj naredbi" i "bili bez vremenskih mjena i mjera".[10] Inače znamo da je pitanje kada su stvoreni anđeli podvojilo drvene crkvene bogoslove. Pitanjem se prvi bavio Origen. Najprije je istaknuo kako u tome pogledu ne pozna crkveno učenje do kojega je njemu uvijek nadasve bilo stalo. Origen je osobno smatrao da je Bog anđele stvorio prije stvaranja svijeta. Tako će misliti većina istočnih i zapadnih Otaca. Među njima

[9] Usp. *Épiphanie*, DB, 2, 1896; A. FEUILLET, *Parousie*, DBS, 6, 1381-1384; E. PAX, *Epiphanie*, RAC, 5, 870-872; E. PAX, *Epiphanie*, LThK, 3, 940-941; R. BULTMANN-D. LUHRMANN, ἐπιφάνεια, ThW, 9, 8-11; J. LEMARIÉ, *Épiphanie*, DS, 4, 863-865; M. HUTTER, *Epiphanie*, LThK, 3 (1995), 719; T. SÖDING, *Epiphanie*, LThK, 3 (1995), 719. Kada za LThK uz broj volumena naznačujemo i godinu izdanja, tada se navodi najnovije, tj. treće izdanje toga djela. Inače se navodi drugo izdanje. Tada izostavljamo godinu izdanja, a označujemo broj volumena.

[10] PL, 26, 584B.

je, dakle, i Jeronim. Suprotno je učio sv. Epifan koji se u mnogočemu misaono suprostavio Origenu. Epifan je držao da stvaranje anđela ne prethodi stvaranju neba i zemlje.[11]

6. *Posinovljenje*

Razlog zašto se ovdje nakratko zadržavamo kod pojma posinjenja veoma je jednostavan. Spomenuo ga je sv. Jeronim[12] navodeći Rim 8,15. Posinovljenje je praiskonsko ljudsko postupanje. Poznavali su ga već najdrevniji narodi. Isto tako su se posinjenjem služili narodi koji su okruživali Izraela. Ipak Stari zavjet nije prihvatio pravnu ustanovu posinjenja. Stoga židovski jezik ni nema te riječi. Posinovljenje je u pravnome i strogome smislu skroz tuđe svekolikome židovstvu. U starozavjetnoj se Bibliji na pojam posinjenja može naići samo u prenesenome smislu. Tako Bog za mesijanskoga kralja kaže da je "njegov sin" (Ps 2,7). Jednako izjavljuje za odabrani narod da mu je "prvorođenac" (Izl 4,22). Čak su izraelski učitelji svoje učenike donekle smatrali svojim posincima.

Čini se da nije teško razumjeti zašto Židovi tijekom svoje povijesti nisu poznavali pravnu uredbu o posinjenju. Njima je nadasve bilo stalo do vlastitih sinova. Držali su ih izravnim i neposrednim znakom Božje skrbi i blagoslova. Svaka je židovska porodica potajno čeznula da iz njezina krila dođe Mesija. Osim toga, među starozavjetnim Židovima nije bilo isključeno višeženstvo. Postojao je i zakon o leviratu. Kod Židova su čak i kćeri mogle biti baštinice. Sve je to razlogom što Židovi nisu osjećali potrebu za zakonskom mogućnošću posinjenja.

[11] Usp. G. BAREILLE, *Ange*, DTC, 1, 1192-1195; J. MICHL, *Engel*, RAC, 5, 116-117; J. TIXERONT, *Histoire des dogmes*, 2, Paris, 1921, 274; J. SOUBEN, *Ange*, DAFC, 1, 124.

[12] Usp. PL, 591A.

U Septuaginti se nigdje ne nalazi riječ posinjenje. U Vulgati pak postoje neka mjesta gdje čitamo glagol posiniti. To su: Izl 2,10, Post 2,7 i 2,10. Ali se u izvorniku tih mjesta ne susreće ista riječ. Riječ posinjenje u Novome zavjetu upotrebljava samo sv. Pavao na ovim mjestima: Rim 8,15; 8,23; 9,4; Gal 4,5 i Ef 1,5. Nema dvojbe da riječ posinjenje pripada među osnovne Apostolove antropološke pojmove. Pavao ističe kršćansko posinjenje kako bi utvrdio blisku povezanost između Boga i vjernika. Kršćani se moraju osjećati i vladati kao djeca koju je Bog posinio. To je posinjenje njihovo najviše dostojanstvo, ali i temeljna obaveza. Ne mislimo da je Apostol svojim govorom o kršćanskome posinjenju umanjio tvrdnju iz Tit 3,5 gdje je govorio o krsnome "novoporodu". Samo je privid da je posinjenje koje ističe Pavao nešto manje od novoporoda. Mi odveć odjeljujemo te riječi. Pavao nije jednom napisao da su kršćani "sinovi Božji" (Gal 3,26). Dobro je poput Ivana znao da se "Božja djeca zovemo" i da to uistinu "i jesmo" (1 Iv 3,1). Nama se čini da je Apostol naroda upravo to želio reći kada je razjašnjavao krsni "novoporod" i propovjedao kršćansko "posinjenje" pred Bogom. Apostol je smiono i bez okolišanja navještao duhovno posinjenje u grčkome svijetu koji nešto slično nije ni slutio.[13]

7. *Biskup*

Jeronim u svojim djelima posve prirodno i skroz uhodano upotrebljava riječ *episcopus*. Jasno je da ona potječe od grčke riječi ἐπίσκοπος. Grčka je riječ izvrsno ukorijenjena i poznata grčkim klasičnim piscima. Rabi se u prozi i još češće u

[13] Usp. S. MANY, *Adoption*, DB, 1, 228-233; M. BERNOULLI, *Adoption*, DTC, 1, 430-432; L. WENGER-A. OEPKE, *Adoption*, RAC, 1, 99-112; L. OBERLINNER, *Adoption*, LThK, 1 (1993), 167; J. GABRIEL, *Adoption*, LThK, 1, 155-156; M.M. LOUGHRAN, *Adoption*, NCE, 1, 138-140; W. von MARTIZ, υἱοθεσία, ThW, 8, 400-401; E. SCHWEITZER, υἱοθεσία, ThW, 8, 401-402.

stihovima. Korijensko joj je značenje očito. Izvorno ἐπίσκοπος označuje čovjeka "koji motri" i "nad nekim bdije". Otuda i značenja riječi. Ima ih puno, ali su sva izdanak početnoga značenja. U osnovi ἐπίσκοπος znači "nadglednik", "nadziratelj", "nadzornik", "pazitelj". Potom su značenja kao "upravitelj", "zaštitnik", "čuvar". Čak ἐπίσκοπος može katkad značiti "uhoda" i "izvidnik". U Ateni se nazivao ἐπίσκοπος činovnik koji se slao u zavisne gradove da tamo obavi najrazličitije poslove u korist Atene. Riječ ἐπίσκοπος primjenjivala se na brojne građanske, vojne i vjerske upravitelje. Upravitelj računa također je ἐπίσκοπος. I božanstvo je katkad nosilo naziv ἐπίσκοπος. To je posebice vrijedilo za božanstvo koje čuva grad i pazi da se provode ugovori. Riječ ἐπίσκοπος čitamo u više navrata u Septuaginti gdje ima različita značenja, ali koja uvijek polaze od temeljnoga smisla riječi. U tu široku pozadinu treba smjestiti i riječ *episcopus*.[14]

8. *Prezbiter*

Ovdje upotrebljavamo riječ prezbiter jer ne vidimo kojom bismo je mogli zamjeniti. Istu je riječ rabio i Jeronim pišući *presbyter*. Jasno je pak da je *presbyter* samo latinizirana grčka riječ πρεσβύτερος. Po sebi, πρεσβύτερος je komparativ od πρέσβυς što znači "star". Prema tome, πρεσβύτερος naprosto znači "stariji". Ali se taj komparativ upotrebljava i kao imenica u značenju "starac". Riječ πρεσβύτερος brzo je dobila posebno značenje gdje se više nije gledalo na dob. Riječ je počela označavati ulogu i dužnost. Taj smisao ima često u Starome zavjetu. Kada nastaje Novi zavjet među Židovima se prezbiterima nazivlju članovi njihova upravnoga zbora. Prezbiteri su poznati i u Maloj Aziji. Tu pojedini gradovi imaju

[14] Usp. F. VIGOUROUX, *Eveque*, DB, 2, 2121-2122; E. VALTON, *Eveque*, DTC, 5, 1658-1659; H.W. BEYER-H. KARPP, *Bischof*, LThK, 2 (1994), 481; J.J. OROURKE, *Bishop*, NCE, 2, 586; H.W. BEYER, ? ? ? , ThW, 2, 604-611; A. MEDEBIELLE, *Timothee et Tite*, DTC, 15, 1103.

udruge prezbitera koji se brinu oko raznih športskih djelatnosti ili vode računa o vjerskim hramskim proslavama. I Egipat pozna prezbitere gdje naziv prezbitera nose civilni upravnici, ali i svećenici.

Nije teško uočiti kako je nastao pojam prezbitera. Služba uprave ili ravnanje najrazličitijim javnim poslovima obično se daje starijim osobama jer se podrazumjeva da su razborite i umne. Ipak pamet uvijek ne zavisi o dobi. Stoga se službe povjeravaju i mladim osobama. Tada im njihova dob ne priječi da se zovu prezbiteri. To opravdava njihova umnost. Tako pojam prezbiter zapravo gubi svaku svezu s brojem godina.[15]

9. *Odnos između prezbitera i biskupa*

Ovdje se, pravo govoreći, upuštamo u razglabanje jednoga od najznamenitijih i veoma osporavanih pitanja vezanih uz Jeronimovo ime na teološkome području. Pitanje izbližega razmatramo zato što se u djelu koje smo preveli nalazi temeljni ulomak gdje je Jeronim izrazio svoje mišljenje. Riječ je o njegovu tumačenju za Tit 1,5. Tu je Jeronim razjašnjavao odnos između onih koji se u novozavjetnim vrelima nazivaju πρεσβύτεροι i ἐπίσκοποι ili prezbiteri i biskupi kako smo neposredno istaknuli u naslovu. Odmah bilježimo da se stoljećima živo, strastveno i različito vrednovalo Jeronimovo stajalište. Mi ćemo najprije pokušati utvrditi što Jeronim kaže u ulomku koji smo preveli.[16]

Jeronimova je osnovna tvrdnja očevidna i ne da se zanijekati. On kaže da u samome početku Crkve novozavjetni izvori jedne te iste osobe nazivaju sad prezbiterima sad

[15] Usp. P. LAMARCHE, *Presbyterat,* DS, 12, 2069-2070; J. BLINZLER, *Presbyter,* LThK, 8, 722; A. MEDEBIELLE, *Timothee et Tite,* DTC, 15, 1102; J.J. O'ROURKE, *Presbyter,* NCE, 11, 745-746; G. BORNKAMM, πρέσβυς, ThW, 6, 651-683; L. MARCHAL, *Eveques,* DBS, 2, 1301-1302.

[16] Usp. PL, 26, 597A-598A.

biskupima. To Jeronim kristalno jasno, uporno i ponovljeno tvrdi. To dokazuje s novozavjetnim navodima koje bilježimo njegovim redom. Prvi se odnosi na "biskupe" iz Fil 1,1. Jeronim ističe da su Filipi "jedan grad" u Makedoniji. Razumje se pak da "u jednome gradu" nije mogao biti "veći broj" ljudi koje nazivamo "biskupima". Jeronim zna za crkveno pravilo da je jedan biskup u jednome gradu. Pavao je u Filipima spomenuo "biskupe" jer se u to vrijeme "bez razlučivanja" jedne te iste crkvene službenike zvalo "prezbiteri" ili "biskupi". To znači da je potpuno svejedno da li u Fil 1,1 piše "biskupi" ili "prezbiteri".

Sam Jeronim pomišlja da se "nekome" navedeni dokaz može pričiniti "dvojbenim". Stoga posiže za novim navodom da prvi "potvrdi". Sada Jeronim ima pred očima zgodu zabilježeno u Dj 20, 17-38. Za svoju misao nalazi dokaz u tome što se ljudi koji se u Dj 20,17 nazivaju "prezbiterima" efeške kršćanske zajednice u Dj 20,28 odjednom naprosto zovu "biskupima". U prilog svome poimanju Jeronim navodi također Heb 13,17. Osobno ne razumijemo zašto je tako postupio kada na tome mjestu nema govora ni o prezbiterima ni o biskupima. Samo se spominju "predstojnici". Možda Jeronim smatra da taj treći naziv jednako uključuje i izjednačuje nazive "prezbiter" i "biskup". Na žalost on nije Heb 13,17 popratio nikakvim tumačenjem.

Konačno Jeronim u svoje razmatranje upliće navod iz 1 Pt 5, 1-2 gdje je sv. Petar spomenuo ljude koji su među kršćanima "prezbiteri" dok je samoga sebe oslovio "suprezbiterom". Međutim, Jeronim ni tu ništa ne obrazlaže jer zacijelo misli da su njegovi čitaoci dovoljno upućeni pa mogu sami zaključiti. Pomišljamo da je ovo mogao biti slijed Jeronimova nezabilježenoga umovanja: Petar koji je sigurno "biskup" sebe s "prezbiterima" naziva "suprezbiterom". Jeronim vjerojatno smatra da to dovoljno pokazuje kako je "biskup" i "prezbiter" u ono doba jedno te isto. Upravo je to njegova postavka. Uz uvjet da smo dokučili Jeronimovu

skrovitu misao, s njome se ne bismo mogli posve složiti. Razlog je jednostavan. Osvjetljujemo ga današnjim načinom izražavanja. Danas biskup može sebe sa svećenicima nazvati susvećenikom i nitko ne bi otuda zaključio da nema razlike između običnoga svećenika i biskupa. Svaki je biskup svećenik, ali svaki svećenik nije biskup. Sve se to dade primijeniti na 1 Pt 5, 1-2.

Još jednom ističemo da je, po Jeronimovu sudu, u početku Crkve istovjetan sadržaj među riječima "prezbiter" i "biskup". Jeronim kaže da je tada Crkvama "ravnao zajednički zbor prezbitera". On je upotrijebio riječ *concilium* koja može značiti "skup", "zbor", "vijeće". Svaka od tih riječi može poslužiti kao izraz Jeronimove misli. Jeronim bi želio da biskupi ne zaborave što je bilo na samome kršćanskome iskonu i da zato "zajednički upravljaju Crkvom". On misli da su raskoli među kršćanima bili razlog što se odstupilo od toga da "prezbiteri zajedničkim vijećem upravljaju Crkvama". Za primjer takva razdora navodi korintski slučaj kada su vjernici izjavljivali kako pripadaju "Pavlu, Apolonu ili Cefi" (1 Kor 1,12). Jeronim dodaje kako su svi zapravo trebali reći da pripadaju Kristu. U svakome slučaju da se uklone i spriječe razdori "odlučeno je u cijelome svijetu da se odabere jedan od prezbitera" te se "stavi nad ostale". Njemu "pripada sva skrb za Crkvu". Jeronim napominje da to nije njegov sud već da to proizlazi iz Pisma. I sada nabraja mjesta koja smo upravo istaknuli. Jeronim također upozorava da se naziv "prezbiter" i "biskup" samo time razlikuju što jedan naznačuje "dob", drugi "službu". Inače su prezbiter i biskup "jedno te isto".

Navedeno se jedva može nijekati. Ipak tu nije prava srž pitanja. Ona je drugdje. Istinsko je pitanje u tome da li se prezbiteri koji se nazivaju biskupi, po Jeronimovu mišljenju, bili svi bez izuzetka biskupi u običnome kršćanskome smislu riječi "biskup". Neki su patrolozi držali da je upravo to učio sv. Jeronim. Iz ulomka koji smo prethodno kušali raščlaniti o

tome zapravo ne doznajemo ništa. Stekli smo čak dojam da Jeronim o tome nije neposredno svjesno ni razmišljao. Stoga u njegovo ime na upit ni ne odgovaramo.

Kraće se osvrćemo na drugi Jeronimov tekst gdje je riječ o istome pitanju. To je njegovo 146. pismo.[17] Ovdje smo nesigurniji jer to Jeronimovo pismo nismo prevodili. Teško je kazati kada je Jeronim to pismo napisao. Povod mu je to što je Jeronim dočuo kako se među rimskim klerom neki usuđuju đakone staviti povrh svećenika ili ih u najmanju ruku izjednačiti sa svećenicima. Jeronim u svome pismu to napada i opovrgava. On polazi otuda što svatko zna i priznaje da su biskupi viši od đakona. To pak moraju biti i svećenici koji su u počecima Crkve bili istovjetni s biskupima. Osim toga, Jeronim se poziva na činjenicu da su u Aleksandrijskoj crkvi od Novoga zavjeta do g. 265. prezbiteri između sebe birali biskupa. To nisu činili đakoni. Neki su povjesničari iz aleksandrijskoga slučaja zaključili da u Aleksandriji nije bilo biskupskoga ređenja ili su ga obavljali svećenici. Međutim, drugi kažu da Jeronim, navodeći aleksandrijski običaj, uopće nema na pameti biskupsko ređenje nego samo izbor.

Posve na koncu spominjemo i 69. Jeronimovo pismo[18] jer je i u njemu kratko o istome kazao svoje mišljenje. Tu je još jednom iznio osnovna biblijska mjesta kao uporište za svoju tvrdnju.

Čitatelja upozoravamo da mi ovdje nismo neposredno razglabali egzegetsko pitanje što je u Novome zavjetu i posebice kod apostola Pavla pravo značene riječi "prezbiter" i "biskup" i koji je odnos između ta dva pojma. Mi smo izravno tražili što o tome uči sv. Jeronim kada tumači Pismo i promatra Crkvenu povijest.[19]

---

[17] PL, 22, 1192-1195.

[18] PL, 22, 653-664.

[19] Usp. J. FORGET, *Jérôme*, DTC, 8, 965-976; F. PRAT, *Évêques*, DTC, 5, 1684-1685; P. NAUTIN, *Hieronymus*, TRE, 15, 311.

10. *Autentičnost i kanonicitet Poslanice Hebrejima*

Jeronim na jednome mjestu svoga *Tumačenja Poslanice Titu* navod iz *Poslanice Hebrejima* navodi za onoga "tko želi prihvatiti onu *Poslanicu* koja je napisana *Hebrejima* pod Pavlovim imenom".[20] Ta nas primjedba potiče da se kraće zaustavimo kod autentičnosti i kanoniciteta toga značajnoga novozavjetnoga spisa. Ovdje najprije općenito naznačujemo što je autentičnost nekoga djela. Pod autentičnošću se misli na to da li spis koji se promatra potječe od pisca čije ime nosi. U svezi s *Heb* pita se da li je djelo Pavlova knjiga. Pitanje je kanoniciteta različito od pitanja autentičnosti. Pod kanonicitetom se poima uvrštenje u popis nadahnutih djela. Drugim riječima, kada govorimo o kanonicitetu *Poslanice Hebrejima* pitamo da li se to djelo ubraja među nadahnute spise. Autentičnost i kanonicitet nisu nutarnje nužno vezane zbilje. *Poslanica Hebrejima* može biti kanonska čak ako joj autor nije poznat.

Kada govorimo o *Heb* nužno je razlikovati istočni dio kršćanstva od zapadnoga. Na Istoku se *Poslanica Hebrejima* uvijek smatrala Pavlovim spisom i dosljedno nadahnutom knjigom. To znači da kršćanski Istok vazda stajaše uz autentičnost i kanonicitet *Poslanice Hebrejima*. Na Zapadu je zbilja veoma zamršena. Tu treba dobro lučiti autentičnost i kanonicitet. Na Zapadu je bilo autora koji su sumnjali da je Pavao napisao *Poslanicu Hebrejima*. Te se sumnje osjećaju već u drugome stoljeću. Trajat će do sredine četvrtoga stoljeća. S vremenom će bivati sve rjeđe te će i zapadni pisci konačno prihvatiti Pavlovo autorstvo za *Poslanicu Hebrejima*. Kasniji razvoj toga pitanja više ne slijedimo. Danas se, kako znamo, *Poslanica Hebrejima* više ne veže uz Pavlovo ime.

U zapadnome kršćanstvu na samome početku *Poslanica Hebrejima* drži se kanonskim i nadahnutim spisom. Tako se s

[20] PL, 26, 597C.

njome i postupa. Upotrebljava se kao i sva ostala Biblija. Ipak se od sredine drugoga stoljeća javljaju dvojbe u pogledu kanoniciteta i traju do polovice četvrtoga stoljeća. Tu su poslanicu u rano doba često zlorabili razni krivovjernici i raskolnici. Od sredine četvrtoga stoljeća cijeli se Zapad pridružuje Istoku u priznavanju kanoniciteta *Poslanice Hebrejima*. Tako je i danas. Tome je puno pridonio i sv. Jeronim koji je osobno uvijek *Poslanicu Hebrejima* držao autentičnim Pavlovim djelom. Ipak je kao bibličar i znanstvenik bio dobro upućen u pitanja oko toga spisa. To se vidi iz njegovih djela.[21]

11. *Henokova knjiga*

Jeronim na jednome mjestu spominje Henokov apokrif "iz kojega je apostol Juda u svojoj poslanici naveo navod".[22] Razumje se da to nimalo ne znači da dotični apokrif treba ubrojiti među svetopisamska djela. Jeronim zapravo imaše na pameti spis koji se redovito naziva *Henokova knjiga* premda ni to nije posve točan način govora. Danas se obično uz Henokovo ime vežu tri djela koja se razlikuju po jeziku na kojemu ih posjedujemo. To su: etipopski, slavenski i hebrejski. Henokovo je djelo apokalipsa. Pojavila se oko g. 200. prije Krista. Spis je veoma opširan. Apostol Juda zaista doslovce navodi dio iz Henokove knjige kako je nekoć glasila na grčkome. Neki su zbog toga htjeli Judinu pismu zanijekati nadahnutost i kanonicitet. Lako je pak uočiti koliko je to

[21] Usp. E. JACQUIER, *Hébreux*, DB, 3, 527; C. STICQ, *Épître aux Hébreux*, DBS, 7, 247-249; L. PIROT, *Hébreux*, DBS, 3, 1418-1419; E. MANGENOT, *Hebreux*, DTC, 6, 2077-2078; A.B. BRUCE, *Hebrews*, DoB, 2, 338; A. VANHOYE, *Hebräerbrief*, TRE, 14, 494-496; F.J. SCHIERSE, *Hebräerbrief*, LThK, 5, 46.

[22] PL, 26. 608C.

besmisleno. Tu je besmislenost zapazio Jeronim. Dijele je i suvremeni egzegeti.[23]

12. *Kreta*

Obilnijih podataka o počecima kršćanstva na otoku Kreti nemamo. Možda su prve vijesti o evanđelju tamo donijeli neki od Židova koji se kao svjedoci Duhova spominju u Dj 2,11. Nije isključeno da se stanoviti broj među njima obratio te su pribrojeni u "tri tisuće" (Dj 2,41) krštenih poslije Petrove propovijedi. Ti bi ljudi, vrativši se na Kretu, mogli prvi donijeti vijest o Kristu. Ipak treba nadasve zahvaliti apostolu Pavlu što se na Kreti uspostavila kršćanska zajednica. On je tu neko vrijeme propovijedao i za glavu zajednice postavio svoga učenika Tita.[24]

13. *Judeja*

U novozavjetno vrijeme Palestina se sastojala od triju pokrajina koje se zovu Judeja, Samatija i Galileja. Judeja kao posebna cjelina nastaje tek nakon Babilonskoga sužanjstva. Inače riječ Judeja[25] u nekim starozavjetnim knjigama u Septuaginti i Vulgati može označivati cijeli izraelski narod ili predio gdje živi Judino pleme odnosno gdje se negda

[23] Usp. E. PALIS, *Hénoch*, DB, 3, 593-594; R. LECONTE, *Jude*, DBS, 4, 1295-1297; V. ERMONI, *Jude*, DB, 3, 1810-1811; J.B. COLN, *Jude*, DTC, 8, 1675; F.H. CHASE, *Jude*, DoB, 2, 801-802; P. BATIFFOL, *Apocalypses apocryphes*, DB, 1, 757-759; P. SACCHI, *Henochliteratur*, TRE, 15, 42-54; J. MISCHL, *Apokalypsen*, LThK, 1, 698; C. STUHLMUELLER, *Bible*, NCE, 2, 397-399.

[24] Usp. R. JANIN, *Crète*, DHGE, 13, 1033; E. BEURLIER, *Crète*, DB, 2, 1115-116; F. DÖLGER, *Kreta*, LThK, 6, 603-604; M.R.P. NC GUIRE, *Crete*, NCE, 4, 445.

[25] Usp. A. LEGENDRE, *Judée*, DB, 3, 1814; C.W. WILSON, *Judaea*, DoB, 2, 791-792.

rasprostiralo Judino kraljevstvo. Judeja se češće spominje u Novome zavjetu.[26]

14. *Epimenid*

Epimenid je dosta slavan kao pjesnik. Ipak je kudikamo poznatiji kao čovjek koji bi navodno blisko prijateljevao s božanstvom. Platon je Epimenida nazivao "božanskim mužem". Vrsno ga je poznavao i Ciceron koji je smatrao da Epimenida treba uvrstiti među ljude koji "predosjećaju budućnost". Epimenid je bio s Krete. Oko g. 596. prije Krista nalazi se u Ateni. Njegov je život prešao u priču.[27]

15. *Kalimah*

Kalimah je grčki pjesnik.[28] Rodio se u Cireni, ali je vjerojatno najveći dio života proveo u Aleksandriji gdje je radio u tamošnjoj znamenitoj knjižnici. Puno je napisao, ali se od toga veoma malo sačuvalo. Kalimah je umro oko g. 245. prije Krista. U pjesmi koju je posvetio Jupiteru nalaze se riječi stiha koji sv. Pavao navodi u Tit 1,12. Kalimah je vjerojatno te riječi preuzeo od Epimenimenida. Ipak neki misle da je Apostol navod preuzeo od Kalimaha. O svemu tome dosta potanko raspravlja i sam sv. Jeronim.[29]

16. *Skrupul*

Zapazili smo da se Jeronim poslužio riječju *scrupulum*.[30] Stoga se zanimamo za podrijetlo toga pojma. Čini nam se da treba poći od dvaju značenja koja se vežu uz riječ skrupul. Latinski *scrupulus* prvotno označuje mali i šiljasti kamenčić.

[26] Usp. Mt 2,1; Lk 2,4; Iv, 4,3.

[27] Usp. *Épiménide*, DB, 2, 1894-1895.

[28] Usp. E. BUERLIER, *Cretois*, DB, 2, 1116.

[29] Usp. PL, 26, 606-609B.

[30] PL, 26, 595B.

Tako je, na primjer, *scrupulus* kamenčić koji dospije u cipelu te pri hodu ranjava nogu. Ali ista riječ - osobito kada se piše *scrupulum* - znači zadnji djelić kod bilo kojega mjerenja. To se može odnositi na težinu i vrijeme. Stoga se grčki *scrupulum* kaže γράμμα u smislu gram.[31]

17. *Raskol*

Ovdje se zapravo obaziremo na osnovna značenja riječi σχίσμα . Susreće se u Novome zavjetu dok je Septuaginta ne pozna u tome obliku. Od grčke je riječi postala latinska *schisma* i kasnije se u mnogim jezicima pojavljuje gotovo jednako pisana. I kod nas reknu shizma. Grčka riječ potječe od glagola koji znači "cijepati", "sjeći", "razlikovati se" i "odvajati se". U grčkome se jeziku riječ σχίσμα upotrebljava u doslovnome i prenesenome smislu. Riječ doslovno znači "pukotina", "rupa", "cijepanje", "rasjecanje". U prenesenome se smislu pomoću riječi σχίσμα izražava razdvajanje koje se javlja u mišljenju među ljudima. Kada ljudi različito misle o istome među njima se uspostavlja razilaženje, razdor, odvajanje. Tu se stvara jaz, pukotina ili odvojenje. Riječ shizma u teološkome rječniku ima posve utvrđeno značenje. Mi smo ovaj put pozornost htjeli svratiti samo na iskonsku vrijednost riječi.[32]

18. *Vrijeme*

Jeronima su izričaji "vječni vjekovi" i "vremena" u Tit 1,2-3 bez dvojbe naveli da općenito rekne nekoliko riječi o

[31] Usp. H. STENGER, *Skrupulosität*, LThK, 9, 827; C. HARNEY, *Scrupulosity*, NCE, 12, 1253.

[32] Usp. H. LESÊTRE, *Schisme*, DB, 5, 1529-1531; E. VANSTEENBERGHLE, *Schisme*, DTC, 14, 1286-1288; C. MAURER, σχίσμα, ThW, 7, 963-968; J. BROSCH, *Schisma*, LThK, 9, 404-406; F.X. LAWLOR, *Schism*, NCE, 12, 1130-1131.

vremenu.[33] Tom zgodom Jeronim spominje da su "neki filozofi" smatrali kako vrijeme zapravo i ne postoji kao kakav čvrsti bitak. Dotični filozofi, po Jeronimu, "smatraju da ni nema sadašnjega vremena". Vrijeme može postojati samo kao "prošlo" ili "buduće". Svaka ljudska riječ, čin i misao u samom trenutku kada "bivaju" ujedno "prolaze" ili to tek "očekujemo". Inače Jeronim uči da je vrijeme započelo kada je "po izvještaju *Postanka* sazdan svijet". Tada su "uspostavljena vremena" koja utemeljuju "izmjene noći i dana," te "mjeseci zajedno s godinama". Prije tih "vremena" koja počinju sa "svijetom" postojaše "stanovita vječnost vjekova". Tako "treba vjerovati". Možemo usput sami dodati da se u Bibliji ne može zamjetiti istaknutije razmišljanje o vremenu kao takvome.[34] Biblija pozna pomake u povijesti spasenja.

19. *Laik*

Jeronim redovito kao razumljivu rabi riječ *laicus*.[35] Latinska riječ dolazi od grčke λαικός. Ta se pak ne susreće nigdje u sv. Pismu. Od kršćanskih pisaca prvi ju je upotrijebio Klement Rimski[36] da bi se potom s Tertulijanom i Klementom Aleksandrijskim udomaćila u kršćanskome pisanju. Bez dvojbe λαικός dolazi od λαός i od te riječi dobiva osnovno značenje. Imenicu λαός možemo dvostruko promatrati: obično i vjerski. Kao obična riječ označuje "puk" koji se smatra bez naobrazbe i time razlikuje od svojih vođa. U tome se smislu također upotrebljava pridjev λαικός. Ali λαός može imati i

[33] Usp. PL, 594AB.

[34] Usp. H. LESÊTRE, *Temps*, DB, 5, 2078-2080; E. TROCMÉ, *Temps*, VB, 291-293; G. DELLING, χρόνος, ThW, 9, 576-589; G. DELLING, καιρός, ThW, 3, 456-465; V. HAMP, *Zeit*, LThK, 10, 1329-1330; H. SCHLIER, *Zeit*, LThK, 10, 1330-1332; P.C. BERG, *Time*, NCE, 14, 162-163; R. SCHNACKENBURG, *Kairos*, LThK, 5, 1242-1243.

[35] Usp. PL, 26, 602C-603D.

[36] Usp. M.J. ROUËT de JOURNEL, *Enchiridion patristicum*, Herer, 1932, 8.

stanovitu vjersku obojenost. U Bibliji λαός često označuje sveti Božji narod. Rekosmo da Biblija ne pozna pridjev λαικός. Ipak se vidi što on može značiti za pisca koji ga rabi pod utjecajem biblijske riječi λαός. Tada λαικός označava člana svetoga Božjega naroda. Ali zbog općega značenja riječi λαός nema dvojbe da λαικός označuje člana Božjega naroda ukoliko se razlikuje od vođa u time narodu. Tako je već Klement Rimski govorio o "čovjeku" koji je "laički" da ga razlikuje u Božjemu narodu od članova crkvene hijerarhije. Kod poganskih pisaca koji pišu o religiji λαικός označuje nekoga tko nije upućen u tajne i time se razlikuje od upućenih. Razumje se da naši izvodi vrijede i za latinsku riječ *laicus*.[37]

20. *Idolotiti*

Ako ne želimo dugo opisivati, moramo se poslužiti riječju idolotiti. Nju su upotrebljavali kršćani u Novome zavjetu, ali i Židovi koji su govorili grčki. Riječ idolotiti označava meso životinja koje su pogani prikazivali svojim božanstvima za žrtvu. Dio su toga mesa jeli u hramu, dijelom kod kuće. Možda se čak za siromahe prodavalo i na tržnicama. Pred kršćane se postavilo pitanje smiju li blagovati takvo meso. Pitanje je u rano doba bilo važno.[38]

21. *Barbar*

Riječ βάρβαρος posjeduje određenu povijest. Ovdje ističemo značenja koja su joj Grci pridavali. Vjerojatno na početku riječ barbar ne znači ništa određeno ni utvrđeno. Grci su riječ skovali kao onomatopejski izraz. Slušajući bilo kojega stranca kako govori i jer nisu razumjeli što besjedi učinilo im

[37] Usp. P. SCOPPOLA, *Laicismo*, DIP, 5, 399; Y.M.J. CONGAR, *Laie*, LThK, 6, 733-734; *Laie*, HThGB, 2, 7-8; A.M. RITTER, *Laie*, TRE, 20, 378-385.

[38] Usp. *Idolothyte*, DB, 3, 830; E. MANGENOT, *Idolothytes*, DTC, 7, 670-685.

se da dotični muca. Zato su ga nazvali βάρβαρος. Potom je riječ izgubila tu prvu naznaku i stala naprosto označavati tuđinca koji govori nerazumljivim jezikom. Kada su se Grci zaratili s Perzijancima, riječ barbar dobiva novo značenje. Sada označuje okrutna i nemilosrdna čovjeka. Takvima su se Perzijanci ukazali Grcima. Na kraju riječ barbarin označuje narod bez uljudbe, kulture i civilizacije.[39] Riječ barbar čitamo i na novozavjetnim stranicama. Trebalo bi potanko utvrditi što tu znači.[40]

22. Δοῦλος

Jeronim se u svome razlaganju[41] zaista obilno zaustavio kod toga što se sv. Pavao u Tit 1,1 nazvao "Božjim slugom". Apostol je pri tome upotrijebio riječ δοῦλος koja na latinskome glasi *servus*. Te obje riječi zapravo znače "rob" i "sluga". Razumje se da postoji velika razlika između sluge i roba. Po sebi, sluga redovito slobodno pristaje na to da drugome služi. Rob ne posjeduje slobodnu volju. U vrijeme kada je živio i djelovao apostol Pavao gotovo da i nije bilo ljudi koji bi se u suvremenom značenju riječi nazivali slugama ili poslugom. Tada su gotovo isključivo ulogu slugu vršili robovi. Prema tome, Apostol je sebe, strogo govoreći, označio robom kada se je nazvao δοῦλος. Usprkos tome, i sami smo δοῦλος preveli sa "sluga" jer se tako uvriježilo. Uostalom, u tome slučaju gotovo poistovjećujemo riječi "rob" i "sluga".

[39] Usp. F. VIGOUROUX, *Barbare*, DB, 1, 1449-1450; E. PAX, *Barbar*, LThK, 1, 1235; H. WINDISCH, βάρβαρος, ThW, 1, 544-551; J. JÜTHNER, *Barbar*, RAC, 1, 1173-1176; W. SPEYER, *Barbar*, LThK, 1 (1993), 1401.

[40] Usp. Dj 28,2; 28,4; 1 Kor 14,11; Rim 1,14; Kol 3,11.

[41] Usp. PL, 26, 591A-592A.

Riječ δοῦλος iznimno je po sadržaju opora i teška.[42] Označava roba u robovlasničkome sustavu. To je naročito značajno za grčki svijet gdje je Pavao propovijedao. Grku nije bilo ništa mrže od roba. Grk je u duši slobodan. Misli što hoće i radi kako ga je volja. Postupa kako odluči. Grk se nikome ne pokorava. Rob je sušta protivnost od toga. Radi pod tuđim jarmom. Ne posjeduje nikakvu slobodu i ne odlučuje o ničemu. Za roba je zakon tuđa volja. To je δοῦλος. Takvim je Pavao sebe proglasio. Ali je iza "rob" dodao "Božji". Jednako je sebe nazvao starac Šimun u Lk 2,29. Također je i Marija odgovorila anđelu da je "Gospodnja službenica" (Lk 1,38). U izvorniku umjesto "službenica" piše δούλη. Možemo dodati da se svaki kršćanin treba držati za Božjega "slugu" ili "roba". U potpunosti pripada kao svojina Bogu. To proizlazi iz krsnoga čina koji se vrši "na ime" božanskoga Trojstva. Znamo da je izričaj "na ime" pravni izraz. U drevno se vrijeme prodavalo "na ime" dotične osobe. Tako je prodano mjenjalo vlasnika. Kršćanin se krsti "u ime Oca i Sina i Duha Svetoga" (Mt 28,19). Tako postaje vlasništvo božanskoga Trojstva. To znači da i kršćanin kao i Pavao postaje "Božjim robom". Podvrgava se Božjoj volji i služi Bogu. Ovdje se treba prisjetiti da je među prvim kršćanima bio veliki broj ljudi koji su po društvenome položaju bili robovi u doslovnome smislu riječi. Postavši kršćanima našli su se u zajednici čiji se članovi vlastitim izborom i životnim opredjeljenjem drže za "Božje robove". I na taj su način bili izjednačeni sa svima. Moguće je zamisliti koliko su dostojanstvo doživjeli u tome zbiljskome izjednačenju. Ono što im je do tada bilo najveće poniženje postalo je najveća čast. Bili su samo robovi. Sada su "Božji robovi". Po sebi je jasno da među kršćanima koji su "Božji robovi" riječ "rob" dobiva dijelom novo značenje. To je dobro naslutio i sv. Jeronim. Isticao je da se "Božji robovi" na

[42] Usp. K.H. RENGSTORF, δοῦλος, ThW, 2, 264-283; H. LESÊTRE, *Serviteur*, DB, 5, 1676-1677; F. MICHAELI, *Seriteur*, VB, 283-285; O.C. WHITEHOUSE, *Servant*, DoB, 4, 468-469.

taj način "plemenito nazivaju".[43] Tu je riječ o "plemenitome ropstvu".[44] To "služenje" ima izvor u "ljubavi".[45] Kada se kršćani nazivaju Božjim robovima, u sebi nipošto ne osjećaju niti zamjećuju "ropski duh". U njima ne vlada "strah" pred Bogom već ih prožima "ljubav"[46] prema njemu. Bogu može biti "slugom" samo onaj tko nije "rob grijeha".[47]

23. *Apostol*

Jeronim se s dosta kratkim razmišljanjem[48] zaustavio kod toga što se sv. Pavao u Tit 1,1 nazvao "apostolom Isusa Krista". Pri tome se nije pitao što zapravo znači riječ "apostol" nego je upozorio na značenje dodatka "Isusa Krista". Jeronim misli da se Pavao tako izrazio da bi buduće "čitatelje" već sami "autoritet" Gospodnjega imena "prestrašio" i da naznači kako mu se "moraju podlagati svi koji vjeruju u Krista". Razumje se da Pavao ima svu vlast među kršćanima zbog Isusa Krista. Ipak ne vidimo najbolje koliko je to povezano s nekim strahom ili bojazni. Nadasve nam je žao što Jeronim nije ničim razjasnio sami naziv apostol i zato se sami s nekoliko naznaka zadržavamo kod toga.[49]

Najprije treba napomenuti da se riječ ἀπόστολος doista često susreće na novozavjetnim stranicama. Pravo govoreći, to

[43] PL, 26, 591B.
[44] PL, 26, 591A.
[45] PL, 26, 591C.
[46] PL, 26, 581B.
[47] PL, 26, 592A.
[48] Usp. PL, 26, 592B.
[49] Usp. E. Le CAMUS, *Apôtre*, DB, 1, 783; J. ROLOFF, *Apostel*, TRE, 3, 432-433; A. WIKENHAUSER, *Apostel*, RAC, 1, 553-555; J. BIANVEL, *Apôtres*, DTC, 1, 1647; P. BATIFFOL, *Apôtres*, DAFC, 1, 251-252; A. MEDÉBIELLE, *Apostolat*, DBS, 1, 533-535; R. SCHNACKENBURG, *Apostel*, LThK, 1 (1993), 851; K.H. SCHELKLE, *Apostel*, LThK, 1, 734-735; M.L. HELD, *Apostle*, NCE, 1, 679; K.H. RENGSTORF, ἀπόστολος, ThW, 1, 406-446; E.M. KREDEL, *Apostel*, HThG, 1, 61-67.

iznenađuje ako pogledamo prethodnu povijest te riječi. Zanimljivo je da se riječ ἀπόστολος čita samo jedan jedini put u starozavjetnoj Bibliji na grčkome. Ovdje imamo pred očima po sadašnjem načinu bilježenja 1 Kr 14,6. Na tome mjestu prorok Ahija za se kaže da je Božji ἀπόστολος. U Vulgati, ali po njezinu načinu pisanja, u 3 Kr 14,6, umjesto ἀπόστολος piše *nuntius*. Prethodno smo govorili o Bibliji na grčkome, a ne o Septuaginti jer je u njoj mjesto 1 Kr 14,6 odnosno 3 Kr 14,6 nesigurno. Naknadno je uspostavljeno. Zato istraživači koji put naprosto tvrde da u Septuaginti, strogo govoreći, nema riječi ἀπόστολος. Uz uvjet da se tu ipak nalazi, doista bi imala značenje koje se gotovo poistovjećuje s novozavjetnim jer tu prorok izjavljuje da je Božji ἀπόστολος što znači poslanik ili vjesnik. Stoga je i Vulgata prevela s *nuntius*. Što bilo da bilo s navedenom poteškoćom oko riječi ἀπόστολος u 1 Kr 14,6 odnosno u 3 Kr 14,6 teško je povjerovati da bi jedno jedino mjesto moglo potpuno rastumačiti spomenutu nazočnost riječi ἀπόστολος u Novome zavjetu. Dodajemo da je i Akvila u svome prijevodu za 3 Kr 14,6 odabrao riječ ἀπόστολος. Ali kako je on prevodio nakon evanđelja, njegov postupak gubi na značenju.

Za naš je sadašnji posao posebno značajan grčki pisac i povjesnik Herodot. On se dvaput poslužio riječju ἀπόστολος kao nitko drugi osim njega u cijeloj grčkoj književnosti. Herodot, naime, pripovjeda kako je neki čovjek bio poslan iz Sarda u Milet da tu utanači primirje. Dotičnoga čovjeka Herodot naziva ἀπόστολος. Očito je da pod tim misli glasnik, poslanik, pregovarač ili posrednik. Drugi put nas Herodot izvješćuje kako su Jonjani poslali u Spartu stanovitoga Aristagoru da u njoj zatraži pomoć. I Aristagoru Herodot naziva ἀπόστολος. Vidi se da tu misli na opunomoćenoga poslanika. Drugdje se u grčkim spisima ne može naći navedena uporaba riječi ἀπόστολος. Međutim, nimalo nije teško zapaziti da je bliska novozavjetnome smislu riječi. Navedeni se smisao u riječi ἀπόστολος lako može razumjeti jer

u tome slučaju ἀπόστολος dolazi od ἀποστέλλω što znači "odaslati" ili "poslati". Među židovskim piscima koji su pisali grčki spominjemo samo Josipa Flavija jer je na jednome mjestu upotrijebio riječ ἀπόστολος kada je pisao o nekome židovskom poslanstvu što je putovalo u Rim.

Prema tome, riječ ἀπόστολος kako je poima Herodot veoma se rijetko rabila u tekstu pisanu grčki. Ali je u drugome smislu iznimno dobro poznata Grcima. Čak ima tako široku i različitu primjenu da je nije lako ukratko sažeti. Sada se riječ ἀπόστολος rastavlja na ἀπό i στόλος. Razumje se da ἀπό znači "od" dok στόλος ima puno značenja. Ipak u srži naznačuje put i vožnju kojom se prelazi s jednoga mjesta na drugo. Kako je u Grčkoj more osnovna staza kojom se putuje jasno je zašto se riječ στόλος i s njome ἀπόστολος izravno vezala uz brod. Tako στόλος znači "odaslano brodovlje" pa čak i "pomorska vojska" odnosno "pomorska vojna". Ali στόλος uz to na grčkome može značiti "teretni list" koji kao putovnica prati brod. Označuje i zapovjednika nad "brodovljem". Ovdje nam nije od koristi u istome redu dodavati nova značenja jer zaista nemaju gotovo nikakvu svezu s novozavjetnim značenjem riječi ἀπόστολος osim što je i "apostol" čovjek koji je zbog evanđelja krenuo na put i poduzeo putovanje.

Brojni učenjaci zbog iznesenoga nisu mogli pristati na to da bi riječ ἀπόστολος u Novome zavjetu uopće mogla imati opću grčku pozadinu. Stoga su u židovskome i aramejskome nastojali naći izvor za ἀπόστολος. Neki su pomišljali da im je to pošlo za rukom. Ustanovili su da su židovski vjerski poglavari iz Jeruzalema među Židove izvan domovine slali skoro službene poslanike koji bi prikupljali različite prinose i donosili u Jeruzalem. To bi, po dotičnima, bila prava poleđina za riječ ἀπόστολος. Ali nama se i to tumačenje čini dosta nategnuti i nevjerojatnim. Novi zavjet nije zavisan od židovstva. Osim toga, o spomenutome slanju poslanika među Židove koji žive izvan Palestine nema u vrelima nigdje ni riječi prije 70. g. poslije Krista.

Iz svega, dakle, proizlazi da još uvijek ma kako to zvučilo čudno ne znamo istinski razlog zašto se odjednom učestalo u Novome zavjetu javlja riječ ἀπόστολος. To također znači da joj ne znamo korijensko značenje iako nam je jasno što kažemo kada reknemo apostol.

24. Ἐπίγνωσις

Sv. Pavao već u Tit 1,1 bilježi riječ ἐπίγνωσις. Ona se inače i drugdje susreće pod njegovim perom.[50] Gotovo da je za nj postala čvrsti pojam.[51] Nema dvojbe da ἐπίγνωσις uključuje u sebi čin spoznaje i da pruža što se nije znalo. Čak izražava potpunu, duboku i odlučnu spoznaju. Ali se kod Apostola ἐπίγνωσις ne zaustavlja na spoznaji kao djelu uma i pameti već uključuje životno usmjerenje. Vjernik živi u skladu sa svojom ἐπίγνωσις. Tako se ἐπίγνοσις ukazuje podlogom i osloncem za svakodnevno vladanje. Običan grčki rječnik ne navodi riječ ἐπίγνωσις. Kad bismo smjeli ἐπίγνωσις bismo rado preveli "nadznanje".

25. *Pobožnost*

Jeronim na jednome mjestu[52] svoga djela utvrđuje razliku između znanosti što pruža istinu koja potiče na pobožnost i znanosti koja doduše omogućuje istinu, ali ona nema nikakve sveze s pobožnošću. Među znanosti i njihove istine koje ne rađaju pobožnost Jeronim je kao primjer ubrojio gramatiku, geometriju, aritmetiku i glazbu. Tu je također uvrstio "dijalektiku" koja osposobljuje da se "ispravno govori". Sve te znanosti pružaju "istinu koja ne posjeduje

[50] Usp. 1 Tim 2,4; 2 Tim 2,25; 3,7; Ef, 1,17.

[51] Usp. J. DENNEY, *Knowledge*, DoB, 3, 10; G.W. MAC RAE, *Gnosis*, NCE, 6, 522J.L. LEUBA, *Connaitre*, VB, 49-50; P. GODET, *Gnose*, DTC, 6, 1432-1433; P.T. CAMELOT, *Gnose et gnosticisme*, DS, 6, 509-511.

[52] Usp. PL, 26, 593AB.

pobožnost". Po Jeronimu, "znanje" iz kojega izvire "pobožnost" jest kada se "pozna zakon, razumije proroke, vjeruje u evanđelje" i kada se uputimo u "apostola". Jeronim zna da neki posjeduju jedno, drugi drugo znanje. Poznavati jedno ne znači "smjesta" znati i drugo. Istaknutu razliku među znanostima Jeronim je utvrdio potaknut Pavlovim govorom o "spoznaji istine usmjerene na pobožnost" (Tit 1,2). Svoju je misao izrazio riječima *scientia* ("znanost") i *pietas* ("pobožnost"). U izvorniku pak piše ἐπίγνωσις i εὐσέβεια. Oba pojma zavrijeđuju dodatno objašnjenje makar smo se upravo kraće osvrnuli na riječ ἐπίγνωσις. Nikako nije na odmet kazano nadopuniti.

Postoji prava razlika između profanoga i klasičnoga poimanja znanosti i općega biblijskoga stava prema znanju. Za profanoga je filozofa znanost u prvome redu želja da nepoznato spozna. To s osobnim načinom života nema ili ne mora imati nikakve izravne povezanosti. U Bibliji se znanje stiče da se u posluhu može vjernije i odanije služiti Bogu. Već rekosmo da Pavao dosta često upotrebljava riječ ἐπίγνωσις i da njome izražava punu spoznaju. Pomoću ἐπίγνωσις vjernik nastoji postići najviši stupanj spoznaje onoga što je Bog objavio. To ne čini da zasiti misaonu znatiželju već da što punije iskazuje Bogu čast i da mu cijelim bićem služi. Apostol traži da postignuta ἐπίγνωσις pronikne i prožme svekoliki vjernički život. Može se reći da ἐπίγνωσις ima za cilj ono što se u Pismu naziva εὐσέβεια. Tako se ἐπίγνωσις prelijeva u εὐσέβεια i u njoj završava. Riječ εὐσέβεια znači "pobožnost". U Bibliji "pobožnost" zapravo izražava čovjekovu čežnju da svom voljom, srcem i osjećajem odgovori na Božju dobrotu i ljubav. Vjernik spoznaje Boga da prema njemu bude pobožan. Steći će najvišu spoznaju da ga prožme pobožnost. Pobožnost je pečat i obilježje cijeloga kršćanskoga života. Ona je iskreni odnos prema Bogu. Na latinski se εὐσέβεια prevodi s *pietas*.

Ta pak riječ izriče punu privrženost, ljubav i odanost prema Bogu, roditeljima i domovini.[53]

26. Γνήσιος

Sv. Pavao u Tit 1,4 Tita naziva "sinom" koji je γνήσιος. U prijevodu koji Jeronim tumači[54] za γνήσιος kao prijevod piše *charissimus*. Usput bilježimo da u Vulgati stoji *dilectus*. Jeronim nije ni najmanje bio zadovoljan riječju *charissimus* kao što ne bi smio pristati ni na *dilectus*. Doista je γνήσιος posve nešto drugo nego *charissimus* i *dilectus*. Po sebi je oznaka onoga tko pravim rađanjem dolazi na svijet. Za onoga se kaže da je γνήσιος tko je sin po rođenju, a ne po posinjenju. O zakonitome se sinu veli da je γνήσιος kako bi se razlikovao od nezakonitoga. Vidi se da je Jeronim imao potpuno pravo što je γνήσιος odbio prevesti s *charissimus*. Dodajmo da γνήσιος također može općenito značiti "prav" i "pošten".[55] Sam Jeronim naznačuje kako se to povezuje s Tit 1,4.

27. Ἐπιδιορθόω

Razglabajući Tit 1,5 Jeronim je zapazio[56] da je Pavao Titovu ulogu na Kreti izrazio s ἐπιδιορθόω. Najprije spominjemo da obični rječnici ne naznačuju tu riječ. Kada je ipak navedena u potporu se bilježi samo Tit 1,5. Jeronim vidi korist što je običnome glagolu διορθόω koji znači "ispravljati" i "urediti" dodano ἐπί i tako dobila nova riječ. Za ἐπιδιορθόω Jeronim je kao prijevod zatekao *corrigere* što znači

53 Usp. H. LESÊTRE, *Piété*, DB, 5, 427-428; W. FOERSTER, εὐσέβεια, ThW, 7, 175-184J. HASTINGS, *Piety*, DoB, 3, 875; E.M. KREDEL, *Fromigkeit*, LThK, 4, 398-400; A. MÉHAT, *Piété*, DS, 12, 1694-1714; S. AMSTER, *Piété*, VB, 229-230; D. KAUFMANN-BÜHLER, *Eusebeia*, RAC, 6, 985-1052.

54 Usp. PL, 26, 595A.

55 Usp. F. BÜCHSEL, γνήσιος, ThW, 1, 727.

56 Usp. PL, 26, 596AB.

"ispraviti", "popraviti". On bi radije izvornu riječ preveo sa *supercorrigere*. Latinski jezik te riječi nema. Tako je Jeronim prisiljen da je skuje. Ona mu je potrebna da točno izrazi Titovu zadaću među Krećanima. Krećane je sam Pavao popravio jer su bili u krivu i krivi. Vjerovali su u Jupitera. Sada vjeruju u Isusa Krista. Potom je Pavao otišao s Krete gdje je u Crkvi koja je tek nastala kao sređena zajednica ostavio Tita. Njegov će posao u popravljanju Krećana nakon njega nastaviti Tit. Jeronim drži da baš to izražava ἐπιδιορθόω ili *supercorrigere*. Tit će raditi iza Pavla i polazeći od djela koje je on obavio. Krećane će ispravljati dok u cjelini ne dosegnu istinu. Sve to, po Jeronimu, izražava riječ koju je Pavao uputio Titu i koja sadrži ἐπί odnosno *super*, tj. "povrh" i "poslije". Upravo se tu najbolje i najočitije pokazuje Titov rad na Kreti. Tit izgrađuje zajednicu polazeći od temelja koji je utvrdio Pavao. To čini pošto je Apostol napustio otok.[57]

28. *Gostoprimstvo*

Kada sv. Jeronim razlaže odlike koje po zamisli sv. Pavla trebaju krasiti biskupa, naročito se zaustavlja kod gostoprimstva i tvrdi da se ono "nalaže prije svega".[58] Iz cijeloga se pak ulomka o gostoprimstvu lako razabire[59] da Jeronim općenito visoko drži do te vrline. Znamo da je i sam s Paulinom pomoći u Betlehemu uz samostane podigao gostinjac da kako dolikuje ugosti putnike i namjernike. Jeronim je osobno bio svjetski putnik pa iz vlastitoga iskustva zna što znači doći pred čvrsto zatvorena vrata.

Inače treba dozvati u pamet pozitivan stav drevnoga vremena prema putnicima i tuđincima. Samo su barbari takve

57 Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1903, 747; A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Brepols, 1954, 795.

58 PL, 26, 602C.

59 Usp. PL, 602C-603A.

ljude smatrali sumnjivima i nepoželjnima. Drugi su gostoljubivost uzimali za svetu i najpreču dužnost i vrednovali kao biljeg velike uljudbe. Za davne ljude tuđinac i putnik stoje pod naročitom božanskom zaštitom. Rim je gostoprimstvo uzvisivao kao najvišu krepost. Jednako se o njemu mislilo u Grčkoj drevnih vremena. Običaj da se ugosti putnik bio je duboko uvriježen u ranim civilizacijama i kulturama. Sve to vrijedi i za židovski svijet. Često se u starozavjetnoj Bibliji ponavlja naredba da se putnik ugosti.[60] Ipak nam se čini da je s obzirom na gostoljubivost najdalje otišlo novozavjetno kršćanstvo. Ovdje imamo pred očima stranicu gdje se u evanđelju opisuje Posljednji sud koji će se obaviti vezano i uz gostoprimstvo. Već kako je tko primao "stranca" bit će "zdesna" ili "slijeva" te čuti da je među "blagoslovljenima" ili "prokletima".[61]

29. Σώφρων

U Tit 1,8 sv. Pavao traži da biskup bude σώφρων. U tekstu koji Jeronim tumači umjesto σώφρων kao prijevod piše *castus*. Ali kada to razjašnjava naznačuje da je latinski prevodilac "zaveden dvoznačnošću" grčke riječi pa je umjesto da upotrijebi *pudicus* segnuo za riječju *prudens*. To znači da Jeronim[62] osobno σώφρων želi prevesti sa *pudicus*. Vulgata je pak za σώφρων odabrala *sobrius*. Tako za isti σώφρων imamo četiri prijevoda: *prudens, sobrius, castus* i *pudicus*. Recimo da ti pridjevi znače: "razborit", "trijezan", "čist" i "stidljiv". Najprije nam nije jasno otkuda *castus* u Jeronimovu predlošku

60 Usp. H. LESÊTRE, *Hospitalité*, DB, 3, 760-764; O. HILTBRUNNER-D. GORCE-B. WEHR, Gastfreundschaft, RAC, 8, 1061-1123; P. VIARD, *Hospitalité*, DS, 7, 808-815; G. STÄHLIN, ξένος, ThW, 5, 1-36; E. NEUHAUSER, *Gastfreundschaft*, LThK, 4, 526-527; J. Van PAASSEN, *Hospitality*, NCE, 7, 154-155.

61 Usp. Mt 25, 35-44.

62 Usp. PL, 26, 603B.

za Tit 1,8 niti koga on naziva "latinskim prevodiocem". Po sebi zadnju bismo naznaku mogli uzeti za govor o prevodiocu koji bi prije Jeronima prevodio Tit 1,8. To bi tada bila tzv. *Vetus latina*. Ali kako u tome slučaju u predlošku koji razglaba Jeronim ne piše *prudens?* To nam nije jasno. Rješenja ne vidimo. To nas opet upozorava da još uvijek ne poznamo dovoljno povijest biblijskih prijevoda na latinski. Od sva četiri predložena prijevoda za σώφρων ne bismo rado odabrali nijedan uz uvjet da druge moramo zabaciti. Tome je ovo razlog: riječ σώφρων doslovce označuje čovjeka koji ima "zdrav duh" ili "zdravo srce" što je za onodobno poimanje jedno te isto. Jasno je pak da su sve četiri ranije spomenute oznake koje se vežu uz σώφρων posljedica zdrave duše i čista srca.[63]

30. Φρεναπάτης

Rječnici redovito ne navode istaknutu riječ. Stručni rječnik kao mjesto gdje se ona pojavljuje navodi isključivo Tit 1,10. Nije teško zapaziti da se φρεναπάτης sastoji od φρήν što znači "razum", "um", "duša", "srce". Ali u složenici je i riječ ἀπάτη. Ona znači "prijevara" i "zavođenje". Prema tome, u Tit 1,10 govori se o ljudima koji varaju tuđi razum. Tako ih zavode u bludnju i strovaljuju u zlo. Jeronim je bio nezadovoljan time što "latinski prevodilac"[64] φρεναπάται "jednostavno prevodi sa *deceptores*. Pri tome Jeronim nije imao na pameti da je riječ *deceptor* rijetka. Tako je naši rječnici uopće ni ne spominju. Riječ znači "varalica" i "zavodnik". Jeronim je zapravo želio da se izričito prevedu oba dijela složenice. Predložio je prijevod *"mentium deceptores"*, tj. "zavodnici duša". U Vulgati piše samo

63 Usp. U. LUCK, σώφρων, ThW, 7, 1094-1101.

64 PL, 26, 605A.

seductores. Ni te riječi nemaju naši rječnici. Ona doslovce znači "odvoditelji".[65]

31. Μῦθος

U Tit 1,13 susrećemo riječ μῦθος. Makar se Jeronim nije kod nje posebice zadržao, mi na nju svraćamo pozornost[66] jer se često govori o "mitu" i da označimo pozadinu u Tit 1,13. Riječ μῦθος označuje u grčkome ono što nije ni povijesno ni zbiljsko. Tako majke pripovijedaju djeci mitove ili bajke. Rabini su biblijske izvještaje znali nadopunjati i mijenjati izmišljenim mitovima, tj. pričama. U općoj židovskoj književnosti postoje mnoge pobožne priče i legende koje su izmišljene u svezi sa raznim starozavjetnim osobama. Čini nam se da je to neposredna poleđina za "mitove" spomenute u Tit 1,13.

32. Νηφάλιος

Jeronim kratko svraća pozornost na riječ νηφάλιος u Tit 2,2. Kaže da može označavati "trijezna" čovjeka, ali i "onoga tko bdije".[67] Ta se riječ u Novome zavjetu susreće još u 1 Tim 3,2; 1 Tim 3,11. Kada se νηφάλιος veže[68] uz osobe, označuje čovjeka koji ne pije alkoholna pića. Ali se također može odnositi i na predmete. Tada νηφάλιος ističe da nešto ne sadrži vino. Tako su se primjerice muzama prikazivali prinosi koji u sebi nisu sadržavali vino već su se sastojali od vode, meda ili mlijeka. Vino je bilo isključeno. Čak su pogani znali zahtjevati da se kod žrtvenika i žrtvovanja ne upotrebljava vinova loza kao ni smokvino drvo. Bilo je posve razumljivo što se stalo tražiti da bez vina budu i osobe koje su zaposlene oko prinošenja žrtava.

65 Usp. H. LESÊTRE, *Seduction*, DB, 5, 1560-1561.

66 Usp. C. SPICQ, *Pastorales*, DBS, 7, 33-39; G. STÄHLIN, μῦθος, ThW, 4, 769-803.

67 PL, 26, 613A.

33. Διάβολος

Prevodeći kod Tit 2,3 Apostolovu opasku da starice ne smiju biti διάβολος sv. Jeronim[69] je odabrao riječ *incentrices*. Sam dodaje da riječ znači *accusatrices*, tj. "tužiteljice". Jeronim zapravo misli da Pavao od starica traži da "druge" ne "ogovaraju". Inače riječ *incentrix* nismo kod nikoga zapazili osim kod sv. Jeronima. To bi značilo da je njemu vlasita. Ali postoji riječ *incentor*. Ona označuje onoga koji "počinje" kod pjevanja i općenito znači "poticatelj". Jeronim je, očito, po *incentor* skovao *incentrix*. Prema tome, *incentrix* je žena koja započinje ili potiče. Ona na žalost potiče na zlo. Jeronim je s *incentrix* preveo riječ διάβολος iz Tit 2,3. Grčka riječ u osnovi označuje nekoga tko se "ispriječi". Međutim, redovito se rabi u smislu "ocrnitelj" i "optužitelj". Uz Tit 2,3 u Novome se zavjetu διάβολος kao pridjev rabi u 1 Tim 3,11 i 2 Tim 3,3. Riječ označuje onoga tko ocrnjuje, optužuje i o drugome govori zlo.[70]

34. Περιούσιος

U Tit 2,14 sv. Pavao kršćane naziva "izabrani narod". Umjesto "izabrani" u izvorniku piše περιούσιος. Sam Jeronim ističe[71] kako mu je bilo teško proniknuti smisao te riječi i da je osobno o njoj "često razmišljao". Čak je pitao "učenjake ovoga vijeka" da li su je "negdje čitali". Ali nije nikada naišao na nekoga tko bi mu mogao "razjasniti" što περιούσιος zapravo "znači". Stoga mu nije ostalo drugo nego da se "uteče Starome zavjetu". Smatrao je da je Apostol otuda preuzeo περιούσιος.

68 Usp. O. BAUERNFEIND, νηφάλιος, ThW, 4, 938-940.

69 Usp. PL, 26, 615AC.

70 Usp. W. FOERSTER, διάβολος, ThW, 2, 70-71.80; F. VIGOUROUX, *Diable*, DB, 2, 1400.

71 Usp. PL, 26, 622C.

Uistinu se περιούσιος čita u drevnoj Bibliji, ali samo do pet puta. Tu se riječ javlja vezana uz "narod". Drugim riječima, obilježuje i označuje starozavjetni Božji narod. Ističe da je među svim pucima svijeta Izrael na izdvojen način Božji narod. Posebice je odabran, dragocjen i predstavlja naročitu vrijednost i bogatstvo. To se želi izreći riječju περιούσιος. Razumije se da to od Izraela traži posebno ponašanje. U svemu se s naročitom ljubavlju i privrženošću treba podlagati Božjim zapovijedima i imati puno pouzdanje i vjeru u Boga.

U cijelome se Novome zavjetu περιούσιος nalazi samo u Tit 2,14 gdje je preuzet iz Izl 19,5; Pnz 14,2 i Ez 37,23. Nema dvojbe da u Tit 2,14 περιούσιος pokazuje kakav je novozavjetni Božji narod. To je na izniman i povlašten način "odabrani narod" (Tit 2,14). Tako se mora i vladati.[72]

35. Ὅσιος

Jeronim je kratkom napomenom[73] popratio činjenicu da je latinski prevodilac ὅσιος iz Tit 1,8 preveo rječju *sanctus* ("svet"). Tom prigodom ističe da riječi *sanctus* na grčkome odgovara riječ ἅγιος. Po Jeronimu, ὅσιος treba prevesti riječju *pius* što znači "pobožan". Jeronim smatra da se s ὅσιος obilježuje svetost koju "prožima pobožnost" i "odnosi se na Boga". Riječ pak ἅγιος znači općenito "svet". Jeronim to dalje ne pojašnjava. Budući da su riječi ὅσιος i ἅγιος u svakome religioznome govoru osnovne, malo nadopunjamo spomenutu Jeronimovu opasku.

Zanimljivo je da grčki jezik ima nekih pet-šest riječi koje se redovito prevode riječju "svet". Razumje se da svaka od njih posjeduje svoju vlastitu boju, preljev i prizvuk. Riječ

[72] Usp. J. HASTINGS, *Peculiar*, DoB, 3, 734-735; H. PREIKER, περιούσιος, ThW, 6, 57-58.

[73] Vidi PL, 26, 603D-604A.

ἅγιος[74] među riječima koje znače "svet" pripada kasnijima. Prvi grčki pisac koji ju je sigurno rabio bio je povjesnik Herodot. Riječju se služio i Platon. Grci su ἅγιος upotrebljavali govoreći o posvećenosti mjesta, prostora, hrama, žrtvenika. Ali je Platon također posegnuo za ἅγιος kada je pisao o božanstvima. U klasično grčko doba riječ se rijetko rabila. U helenističkome se razdoblju javlja kudikamo češće. Tada se veže uz istočna božanstva kao što su Izida i Serapis. Neobično je da se ἅγιος iznimno rijetko primjenjivao na obične religiozne ljude, a nikada na one koji su bili neposredno vezani uz kult i religiozne obrede. Vjerojatno je sv. Jeronim imao na pameti što upravo kazasmo kada je zabilježio da ἅγιος naprosto znači *sanctus*. Vidi se pak da je njegova primjedba točna i na mjestu.

Riječ ὅσιος[75] može se, dakako, odnositi na predmete i tada znači "posvećen" ili "čist". Ali ὅσιος prije svega izražava nutarnji čovjekov stav prema Bogu. Čovjek je ὅσιος kada se njegov život ćudoredno usklađuje s onim što od njega traži Bog. Prema tome, za nekoga kažemo da je ὅσιος ako se u životu onako vlada i ponaša kako od njega zahtjevaju zakoni i propisi koji dolaze od Boga. Riječ ὅσιος izražava čovjekovu nutrinu koja se kroz djelovanje usklađuje s Božjom voljom. O takvome se čovjeku kaže da je ὅσιος. Zbog toga Jeronim ὅσιος prevodi s *pius*, a ne sa *sanctus*. Korijensko značenje riječi *pius*[76] nije sigurno utemeljeno. Pretpostavlja se da *pius* izvorno znači "čist". U biti kod Latina *pius* utvrđuje odnos prema domovini, roditeljima i bogovima. Taj se odnos može možda

[74] Usp. A. DIHLE, *Heilig*, RAC, 14, 4-7; O. PROCKSCH, ἅγιος, ThW, 1, 87-112; G.B. STEVENS, *Holiness*, DoB, 2, 399; J.V. BARTELET, *Saint*, DoB, 4, 352; P. GRELOT, *La sainteté consacrée dans le Nouveau Testament*, DBS, 10, 1432-1447.

[75] Usp. A. DIHLE, *Heilig*, RAC, 14, 10-11; F. HAUCK, ἅγιος, ThW, 5, 483-489.

[76] Usp. A. MÉHAT, *Piété*, DS, 12, 1695-1696; J. HASTINGS, *Piety*, DoB, 3, 875.

najbolje izraziti pojmovima "odanost", "privrženost" i "ljubav". Gotovo da je to sadržaj riječi *pietas*. Prema tome, *pius* je čovjek koji je drugome odan, privržen i prema njemu pun ljubavi. Usput spominjemo da se u naših prevodilaca za ὅσιος iz Tit 1,8 javlja "svet"[77] i "pobožan".[78]

36. Ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς

Naznačeni se izričaj nalazi u Tit 2,3 i odnosi na starice. Njime apostol Pavao izražava svoju želju i zahtjev u pogledu starih žena. Po latinskome prijevodu koji je Jeronim zatekao[79] od starica se traži da budu *in habitu sancto*. Tako je pred nama važna i smislom bogata riječ *habitus*.[80] Riječ uistinu ima puno značenja. Od prve se vidi da dolazi od *habere* što znači "imati". Riječ *habitus* može označavati vanjski izgled: način kako se tko na vanjštini ponaša i vlada. Jasno je da u to spada i nošnja. Stoga *habitus* često znači "odjeća". Ali *habitus* također izražava unutarnje duhovno opredjeljenje i stanje. Tako je *habitus* izraz raspoloženja duše. Filozofi riječju *habitus* iskazuju trajno nutarnje usmjerenje ljudskoga duha. Riječ *habitus* dobro pozna latinska klasična književnost.

Latinski prijevod u Tit 2,3 od starica iziskuje da njihov *habitus* bude *sanctus*. Uzme li se puni i složeni smisao riječi *habitus*, vidimo da nije mali ni lagani zahtjev stavljen pred starice. Od njih se traži svetost koja obuhvaća nutrinu i vanjštinu. Sve kod starica mora biti sveto: duša i vanjsko ponašanje. Ipak sv. Jeronim nije u punini bio zadovoljan s izričajem *in habitu sancto*. Osobno nismo dokučili razlog

77 Usp. F. ZAGODA, *Sveto pismo novoga zavjeta*, Zagreb, 1939, 440; B. DUDA-J. FUĆAK, *Novi zavjet*, Zagreb, 1985, 411.

78 BIBLIJA, *Stari i Novi zavjet*, Stvarnost, 1968, 188.

79 Vidi PL, 26, 615AB.

80 Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire latin-francais des auteurs chretiens*, Brepols, 1954, 385; Ae. FORCELLINI, *Lexicon totius latinitatis*, 2, 518; A. MICHEL, *Vertu*, DTC, 15, 2753-2757.

njegovu nezadovoljstvu. U svakome slučaju, Jeronim izvorni izričaj ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς drži "boljim".

Po rječniku[81] riječ κατάστημα ima višestruku uporabu. Poznata je čisto društvenome životu jer se rabi kada je govor o osnutku, uspostavi i ustanovljenju neke nove države. Riječ κατάστημα također se upotrebljava ako govorimo o "stanju" klime, temperature ili o tjelesnome zdravlju. Riječ κατάστημα općenito označava "stanje", "položaj". Uz to može značiti "vladanje" i ćudoredno "ponašanje". Nama se čini da su riječi *habitus* i κατάστημα svojim sadržajem zaista bliske.

Riječ κατάστημα u Tit 2,3 pobliže određuje ἱεροπρεπής.[82] Nije teško smjesta uočiti da se ἱεροπρεπής sastoji od ἱερός što znači "svet" i πρέπει što znači "dolikuje". Prema tome, ἱεροπρεπής znači "koji se dolikuje svetome" ili "koji se pristoji svetome". Ali ἱεροπρεπής također izražava da je netko kao "častan" uistinu "dostojan" nečega što je sveto ili nekoga tko je svet. U Tit 2,3 ἱεροπρεπής upozorava starice kakve moraju biti u svojoj nutrini i vanjštini, tj. u cijelome svome biću i vladanju. Njihov *habitus* ili κατάστημα treba da je "dostojan" onoga "svetoga" što su prihvatile. Život im treba tako teći da "dolikuje" onome "svetome" koje je njihovo vlastito. Očito je da je za starice iz Tit 2,3 "sveto" zapravo jedini Sveti. To je Bog u koga vjeruju i kome pripadaju.

37. Εὐαρέστους

Prevodioci istaknuti izričaj koji čitamo u Tit 2,9 redovito tako prevode da se shvati kako Pavao na tome mjestu od robova traži da svojim gospodarima "ugađaju", da im budu "ugodni". Sveti Jeronim[83] grčki je izričaj shvatio posve drukčije. Kaže da Apostol od robova zapravo traži "da se sebi

81 Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire grec-francais*, Paris, 1903, 1054.

82 Usp. G. SCHRENK, ἱεροπρεπής, ThW, 3, 253-254.

83 Vidi PL, 26, 620BC.

dopadaju". On doslovno piše *ut complaceant sibi*. Robovi moraju upravo tako o sebi držati i na taj način misliti o svome životnome položaju da im se "Božja odredba o njima ne učini nepravednom". Jeronim čak otvoreno ističe "neka se robovi sami sebi sviđaju ukoliko su robovi". Neka im ipak pri tome ne padne na pamet da ne mogu "služiti Bogu jer su podložni ljudima". Jeronim ponavlja "neka se u svome položaju sebi sviđaju". Svoju tvrdnju time ukrijepljuje što naglašava da "svako stanje može skladno svome redu postići blaženstvo". Ali i Jeronim je zapravo svjestan da se izričaj εὐαρέστους εἶναι makar donekle smije tako shvatiti i zato prevesti "neka se sebi dopadaju".

Kako nam se i samima Jeronimovo poimanje pričinilo dosta čudnim, makar je na svoj način logično i razumljivo, pobliže smo se zanimali za riječ εὐάρεστος. Taj pridjev[84] uobičajeno naznačuje da je netko nekome "ugodan", "prijazan", "mio". Zato prevodioci redovito i vele da se u Tit 2,9 od robova iziskuje da budu odani svojim zemaljskim gospodarima. Dužni su im ugađati. Ipak smo na jednome mjestu[85] našli naznačeno da εὐάρεστος također može značiti "zadovoljan". To bi bila podloga za navedeno Jeronimovo razmišljanje i tumačenje. Ono čak nije ni neobično kada se povede računa da εὐάρεστος dolazi od εὐαρεστέω. Taj pak glagol[86] doista može značiti "biti zadovoljan". Također izražava da netko u sebi "nalazi zadovoljstvo" zbog nečega ili da radi nečega u sebi "uživa".

Imajući, dakle, na pameti kazano Jeronim je s pravom spomenuo da se izreka u Tit 2,9 o robovima može, ako se gleda na riječ, prevesti "neka se sebi sviđaju". Prijevodu je

84 Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 826; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *A Geek-English Lexicon*, Oxford, 1968, 706.

85 Usp. W. FOERSTER, εὐάρεστος, ThW, 1, 456-457.

86 Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 826.

pružio i tumačenje. Mislimo da njime nije nipošto potvrdio robovlasnički sustav drevnih vremena.

38. Παρακάλει

U Tit 2,15 Pavao s παρακάλει izražava Titovu ulogu na Kreti. U latinskome prijevodu koji je Jeronim imao pred sobom umjesto παρακάλει pisalo je *exhortare*. Jeronim smatra da se latinska riječ po smislu donekle razlikuje od grčke. Svoju primjedbu pojašnjuje time što kaže da παράκλησις više znači *consolatio* nego *exhortatio*.[87] To pokazuje da se i παρακαλέω bolje prevodi s *consolari* nego s *exhortari*. Glagol παρακαλέω veoma je dobro zajamčen u grčkome jeziku i ima brojna značenja. Ovdje ističemo samo neka. Prvotno παρακαλέω znači nekoga "pozvati k sebi". To se čini da se od pozvanoga zatraži savjet, pomoć ili utjeha. Prema tome, παρακαλέω naprosto znači "dozvati". Ali isti παρακαλέω može značiti "opominjati", "poticati", "nagovarati" i "tješiti". Ista osnovna značenja ima i imenica παράκλησις koja je nastala od παρακαλέω. Prvenstveno znači "dozivanje k sebi" i "dozivanje za se". Παράκλησις je "poziv", "zamolba". Ali također znači "poticanje", "sokoljenje" i "tješenje".

I glagol i imenica o kojima ovdje govorimo iznimno se često susreću u Septuaginti i Novome zavjetu. Kaže se da se παρακαλέω samo u Novome zavjetu javlja sto i tri puta, a παράκλησις dvadeset i devet puta. Sv. Pavao bi glagol napisao pedeset i četiri puta, a imenicu dvadeset puta. Te smo brojke naveli da se smjesta vidi kako nije moguće kazati što παρακαλέω i παρακλῆσις znače u Novome zavjetu općenito pa ni kod samoga apostola Pavla. Vjerojatno različitim mjestima odgovara druga strana smisla navedenih riječi. Držimo da se

87 Vidi PL, 26, 624A. - O παρακαλέω i παράκλησις usp. O. SCHMITZ, ThW, 5, 771-777.790-798; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1464-1465; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 1311.1313; J. HASTINGS, *Paraclete*, DoB, 3, 665-666.

nije moguće sa svom sigurnošću opredjeliti ni za παρακαλέω u Tit 2,15. U potvrdu navodimo da u jednome hrvatskome prijevodu[88] za παρακάλει piše "opominji" dok u drugome[89] čitamo "zapovijedaj".

Sada se opet vraćamo sv. Jeronimu. On je bio nezadovoljan s prijevodom *exhortare* u Tit 2,15. Ta riječ[90] znači "poticati", "hrabriti", "sokoliti" i "savjetovati". Znamo da to nije osnovni smisao u glagolu παρακαλέω. Ali smo među značenjima za παρακαλέω i na nj naišli. Jeronim bi radije *exhortor* zamijenio s *consolor* jer misli da u Tit 2,15 bolje prevodi παρακαλέω. Međutim ni *consolor* nije neposredno značenje u παρακαλέω. Ali je i ono u glagolu. Jeronim pak izrijekom kaže da παράκλησις radije znači *consolatio* nego *exhortatio*. Po sebi, παράκλησις znači jedno i drugo. Uostalom, značenja se riječi *consolatio* i *exhortatio* međusobno susreću i isprepliću. Po rječniku, *exhortatio*[91] znači "nagovor" i "utjeha", a *consolatio*[92] "tješenje", "hrabrenje", "bodrenje" i "pomoć".

Sv. Pavao je, dakle, u Tit 2,15 upotrijebio παράκαλει. Jeronim je zatekao prijevod *exhortare*. Tako još uvijek piše u Vulgati. Jeronim bi *exhortor* drage volje zamijenio s *consolor*. Rekosmo da su neki naši prevodioci odabrali "zapovijedaj" i "opominji". Što se nas tiče ovaj bismo put bili ha Jeronimovoj strani kada bismo morali birati. Na to nas nutka sadržaj ulomka gdje je Pavao napisao παράκαλει. U Tit 2,13 Apostol govori o "blaženoj nadi" koja se odnosi na "pojavak velikoga Boga i Spasitelja našega Isusa Krista". Eto što kršćanin još "čeka". Nema dvojbe da Pavao u Tit 2,13 stavlja pred oči slavni Kristov dolazak koji je istinska kršćanska nada.

88 F. ZAGODA, *Sveto pismo*, 442.
89 B. DUDA-J. FUĆAK, *Novi zavjet*, 412.
90 Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 329.
91 Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 329.
92 Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 206-207.

On tim dolaskom u slavi diljem svojih poslanica tješi kršćane u njihovim tjeskobama, mukama i svakojakim patnjama. Najveća je kršćanska utjeha u ovome vjeku nada u Gospodnji "pojavak" (Tit 2,13). To je pravi razlog zašto bismo bez straha i većega krzmanja usvojili Jeronimovu napomenu vezanu uz παράκαλει iz Tit 2,15.

39. Περιφρονείτω

Tumačeći περιφρονείτω iz Tit 2,15 sveti Jeronim[93] se prisjetio καταφρονείτω iz 1 Tim 4,12. Usporedba ga je tih dvaju mjesta navela na zaključak da se smislom razlikuju glagoli περιφρονέω i καταφρονέω i da im razlika dolazi od περί ("uokolo") i κατά ("preko"). Jeronim smatra da je razlike morao biti svjestan i sam sv. Pavao. To time potvrđuje što je zapazio da se Apostol u svojim poslanicama riječima nije služio kako naiđu "slučajno" niti "proizvoljno" već da je vodio računa o točnome značenju "imenica", "glagola" i "prijedloga".[94]

Ovdje po strani ostavljamo 1 Tim 4,12 i usredotočujemo se na καταφρονέω, καταφρόνησις, περιφρονέω i περιφρόνησις. Sve je te riječi Jeronim grčki zabilježio u svome tekstu. Po njemu, καταφρονέω i καταφρόνησις u strogome smislu naznačuju "prezir" koji je u sebi dopušten, dobar i častan. Da objasni o kojemu je "preziru" govor, Jeronim donosi primjer mučenika dok ga muče. Mučenik da ispovjedi svoju vjeru "prezire sva mučenja" ne obazirući se kolika su i koje naravi. Naznačismo da se καταφρονέω nalazi u 1 Tim 4,12. Naš posao nije ispitati kako se navedeno Jeronimovo razmišljanje uklapa u smisao riječi u 1 Tim 4,12.

93 Vidi PL, 26, 625AD.
94 Vidi PL, 26, 625A.

Najprije ističemo da se καταφρονέω češće čita na novozavjetnim stranicama.[95] Glagol u grčkome ima više značenja. Ovdje navodimo dva jer su nužna za našu raspravu. Kao prvo καταφρονέω znači "prezreti", "omalovažiti", "ne voditi računa". Ali isti καταφρονέω znači "ne brinuti se" i "ne bojati se". Mislimo da je Jeronim u svome tumačenju imao na pameti to drugo značenje. Za καταφρόνησις rječnik[96] naprosto kaže da znači "prezir". Nama nije nimalo teško pogoditi kako Jeronim razumije "prezir" koji je καταφράνησις.

Sada prelazimo na περιφρονέω koji se čita u Tit 2,15. Sam Jeronim u svoj tekst dodaje imenicu περιφρόνησις. I ovaj je put riječ o "preziru", ali ga Jeronim izrijekom naziva "zli prezir". Razmišljajući o περιφρόνησις Jeronim se izravno sjeća stoika koji "pomno razlikuju riječi". To bi moglo značiti da je od njih naučio što točno znači περιφρόνησις. Jeronim tvrdi da se περιφρόνησις obistinjuje kada netko o sebi misli da je "bolji od drugoga" i zato "prezire onoga koga drži nižim". Takav "poniznoga smatra dostojnim prezira". U tome, dakle, smislu Jeronim shvaća περιφρονέω i περιφρόνησις.

Mi smo i u ovome slučaju prevrtali rječnike.[97] To je bilo tim nužnije što se περιφρονέω u cijelome Novome zavjetu nalazi jedino u Tit 2,15. Prvenstveno περιφρονέω znači "razmišljati o svemu", "ispitati do dna", "odmjeriti", "ocijeniti". Ali περιφρονέω uz to znači "gledati na stranu", "gledati preko nečega", "gledati preko nekoga". Napokon,

[95] Usp. Rim 2,4; 1 Kor 11,22; 1 Tim 4,12; Mt 18,10. - O tome glagolu usp. C. SCHNEIDER, καταφρονέω, ThW, 3, 633-634; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 920; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1059.

[96] Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1059; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 920.

[97] Usp. C. SCHNEIDER, περιφρονέω , ThW, 3, 634; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1544; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 1393.

περιφρονέω znači "prezirati", "obescijeniti". Za περιφρόνησις se kao značenje navodi samo "podcjenjivanje".[98]

40. Ἀρχαῖς

Po latinskome prijevodu[99] koji je sv. Jeronim imao u rukama sv. Pavao u Tit 3,1 traži podlaganje *principibus* što znači "poglavarima". Jeronim se ne slaže odabranom riječi jer u izvorniku piše ἀρχαῖς. On upozorava da u Tit 3,1 ἀρχή zapravo znači "vlast", a ne ljude koji obnašaju i vrše vlast. Zato kaže da bi umjesto *principibus* trebalo pisati *principatibus*. Za *principatus* zaista nije lako odabrati hrvatsku riječ. Dalo bi se upotrijebiti riječi "načelništvo", "zapovjedništvo", "vrhovništvo" ili naprosto "vlast". U biti *principatus*[100] naznačuje "početak" i "prvo mjesto". U naših su prevodilaca za ἀρχαῖς riječi "poglavari",[101] "poglavarstva",[102] "vlasti".[103]

Jeronimovu napomenu uz ἀρχή u Tit 3,1 potvrđuje svaki rječnik.[104] Uistinu ἀρχή izražava ono što je na prvome mjestu i pred svime. Kada je riječ o nečijem položaju, časti ili stupnju na kojemu se nalazi, ἀρχή označava vladanje, zapovijedanje, moć. Ali ἀρχή također može značiti prostor gdje je netko po vlasti na prvome mjestu. Uz to ἀρχή naprosto znači "nadleštvo", "oblast" i "poglavarstvo".

[98] Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1544; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*,

[99] Usp. PL, 26, 626BC.

[100] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 663-664.

[101] Usp. BIBLIJA, *Stvarnost*, 188.

[102] Vidi B. DUDA-J. FUĆAK, *Novi zavjet*, 413.

[103] Usp. F. ZAGODA, *Sveto pismo*, 442.

[104] Usp. G. DELLING, ἀγχή, ThW, 1, 477-483; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 281.

41. Νουθεσία

U Tit 3,10 na latinskome Jeronim je zatekao riječ *correptio*. Naši je rječnici ne navode.[105] Ona uz ostalo znači "ukor".[106] Riječ *correptio* rabili su i latinski crkveni pisci. U njihovim djelima[107] *correptio* može značiti "ukor", "prijekor" i "kazna". U Vulgati1[108] *correptio* izražava nezadovoljstvo lošim ponašanjem nekoga čovjeka. Nema dvojbe da i Jeronim[109] *correptio* uzima u smislu "ukor", "prijekor", "predbacivanje" i "spočitavanje". Upravo je zato protivan toj riječi u Tit 3,10. Premda se u Tit 3,10 *correptio* odnosi na "krivovjerna čovjeka" Jeronim drži da sv. Pavao nije tražio od Tita da *correptio* bude njegov "prvi i drugi" stav prema "nevjernome čovjeku". Da bi to pokazao, Jeronim upozorava kako je Pavao odabrao "bolju" riječ. Poslužio se riječju νουθεσία. Smjesta naznačujemo da νουθεσία, po Jeronimu, znači *commonitio* ("opomena") i *doctrina* ("pouka"). To pak isključuje *increpatio*. Naši latinski rječnici[110] ne spominju riječ *commonitio*. Ona pak znači "opomena", "upozorenje".[111] To pokazuje kako je Titu dužnost "nevjernoga čovjeka" prije svega opomenuti i upozoriti na nedostatak. Ta se "opomena" nadasve sastoji od "pouke". Zato je Jeronim uz *commonitio* napisao *doctrina*. Titov početni postupak mora izbjeći *increpatio*. Ni tu riječ nismo zapazili u našim rječnicima.[112] Ona je inače veoma oštra. Po sebi izražava "krik kojim se prijeti" ili "vrisak

105 Usp. S. ŽEPIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1881; M. DIVKOVIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1900; M. ŽEPIĆ, *Rječnik latinskoga i hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1941.

106 Usp. FORCELLINI, *Lexicon*, 1, 779.

107 Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 226.

108 Usp. H. LESÊTRE, *Reproches*, DB, 5, 1051-1052.

109 Usp. PL, 26, 632B i 633B.

110 Odnosi se na rječnike spomenute u bilješci 105.

111 Usp. FORCELLINI, *Lexicon*, 1, 651; A. BLAISE, *Dictionnaire*, 175.

112 Odnosi se na rječnike iz bilj. 105.

srdžbe" odnosno "opomenu koja prijeti". S *increpatio* se izražava "prijetnja" i "kazna".[113]

Nezadovoljan, dakle, latinskom riječi *correptio* u Tit 3,10 Jeronim ističe vrijednost riječi νουθεσία koju je upotrijebio Apostol. Riječ se nalazi u klasičnome grčkom gdje joj je osnovno značenje "opomena" kojom se ljude sokoli i potiče da se oslobode nedostataka i tako postanu bolji.[114] U starozavjetnoj Bibliji na grčkome[115] nadasve rijetko nalazimo riječ νουθεσία. Naprotiv, Filon Aleksandrijski veoma dobro pozna riječ. Često je upotrebljava da izrazi pojmove kao što su "opomena" i "upozorenje".

U Novome zavjetu riječ νουθεσία možemo smatrati biljegom Pavlovih poslanica. Njome Apostol označuje postupak dušobrižnika i odgojitelja koji nastoje ljude privesti kreposnu životu. Oni u tu svrhu sokole, potiču, opominju i nagovaraju. Pri tome ne prijete niti kažnjavaju. Svojom riječju druge žele navesti na dobro. Sve to vrijedi i za νουθεσία u Tit 3,10 makar se tu govori o "nevjernome čovjeku". I tada treba krenuti od νουθεσία, tj. od opomene koja je poticaj, ohrabrenje i pouka, a ne smjesta prijekor i kazna. Radi toga Jeronim nije zadovoljan s riječju *correptio* u Tit 3,10. Ona netočno i nepotpuno prevodi νουθεσία. Dodajemo da usprkos tome i u Vulgati kod Tit 3,10 piše *correptio*. Sam pak Apostol u Tit 3,10 od Tita traži da u slučaju "nevjernoga čovjeka" postupi dvaput s νουθεσία.

Po sebi se razumije da govor o "opomeni" u Tit 3,10 treba staviti u širi okvir drevnoga razmišljanja[116] o nužnosti i koristi "opomene" u duhovnome napredovanju. Ljudi se

113 Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 429 i FORCELLINI, *Lexicon*, 2, 668.

114 Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1334; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 1182-1183.

115 Usp. J. BEHM, νουθεσία, ThW, 4, 1013-1016.

116 Usp. M. NEPPER, *Correction fraternelle*, DS, 2, 2404-2414; J. GEWIES, *Brüderliche Zurechtweisung*, LThK, 2, 717-718; J. ERNST, *Bruderliche Zurechtweisung*, LThK, 2 (1994), 715-716.

opominju da im se pomogne iz dana u dan postajati bolji, ćudoredniji i čestitiji. Opomeni su priznavali veliku vrijednost klasični pisci kao Seneka u djelu *O srdžbi* ili Plutah u knjizi *Kako razlikovati ulizicu od prijatelja*. Iz Staroga se zavjeta u istu svrhu redovito navodi Lev 19,17. U Novome zavjetu svakome su poznate Gospodnje riječi kod Mt 18, 15-17.

Pomišljamo da Jeronima na razmišljanje o νουθεσία nije morala isključivo potaknuti egzegetska skrb nego i njegov vlastiti odgojiteljski rad. Općenito govoreći, u Jeronimovu *Tumačenju Poslanice Titu* ima na pretek valjanih odgojiteljskih naputaka koji možda potječu otuda što je Jeronim bio duhovni vođa betlehemskih samostana koje je utemeljio. Čini nam se značajnim da je Jeronim zapazio kako Pavao u Tit 3,10 od svoga učenika traži da i onda kada je pred njim "čovjek" koji je "krivovjernik" ne počne s prijekorom i kaznom. Neka počne s opomenom i poukom. Pomišljamo da je Jeronim u takvome postupanju vidio uzor za svaki odgojiteljski početak. Nijedan odgoj ne počinje ukorom i kaznom već opomenom koja je pouka. Ukor će i kazna doći u svoje vrijeme.

42. Ἐπιούσιος i οὐσία

Jeronim je kratko, ali veoma jezgrovito i jasno, u svome *Tumačenju Poslanice Titu*[117] protumačio znameniti i zagonetni ἐπιούσιος iz Mt 6,11. On najprije tvrdi da latinska riječ *quotidianus* ("svagdašnji") ne prevodi kako treba ἐπιούσιος iz izvornika. Inače kao tumačenje samoga "kruha" o kojemu je riječ u Mt 6,11 i na koji se odnosi *quotidianus* i ἐπιούσιος u svome ulomku Jeronim naznačuje nekoliko rješenja. Počinje s time što s dosta oštrim *absit* ("bilo daleko") zabacuje takvo mišljenje koje "kruh" iz Očenaša uzima za ovo naše svagdanje jelo koje zovemo "kruh". Jeronim to stajalište upire o činjenicu da je kršćanima zabranjeno brinuti se "za sutra"

[117] Usp. PL, 26, 623AB.

(Mt 6,34). Čak mu se čini nedostojnim "u Gospodnjoj molitvi" moliti za ono što će se zakratko probaviti i odložiti "na stranu". Tim smo Jeronimovim pojašnjenjem iskreno začuđeni i iznenađeni. Jeronim je kao veliki isposnik i pokornik sigurno znao živjeti samo o kruhu i vodi. Uostalom, mnogi su Oci bez ustručavanja "kruh"iz Mt 6,11 uzimali za obični kruh i za nj se postojano, usrdno i skromno molili. Ali "kruh" iz Očenaša, uz to što je ovaj naš tvarni kruh, također predstavlja sve što nam je toliko nužno da bez toga ne možemo živjeti.

Jeronim osobno drži da ἐπιούσιος iz Očenaša znači "izvrstan", "izvanredan" ili "osobit". Po njemu, dakle, u Očenašu molimo za taj "izvrsni kruh". Sam Jeronim naznačuje da je "izvanredni kruh" iz Mt 6,11 Krist koji silazeći s neba kaže: "Ja sam kruh koji siđoh s neba" (Iv 6,51). Priznajemo da je to tumačenje dobro ukorjenjeno u otačkoj predaji.

Jeronim, nadalje, spominje još jedno mišljenje koje "neki" zastupaju i koje on ne odbacuje. Kaže da dotični "kruh" iz Očenaša smatraju kruhom koji je "povrh svih zbilja", tj. "povrh svih supstancija". Po Jeronimu, to se shvaćanje "mnogo ne razlikuje od smisla" koji sam prihvaća. Kod toga se razjašnjenja riječ ἐπιούσιος rastavlja na ἐπί ("nad") i οὐσία. Jeronim je u svome tekstu napisao riječ οὐσία i preveo je sa *substantia*. Stoga smo i sami prethodno upotrijebili riječ supstancija. Jeronim nije izravno napisao ἐπί, ali je očito ἐπί dvaput preveo sa *super* što znači "povrh" ili "nad". Jasno je da Jeronim ima puno pravo tako prevesti ἐπί. Bilo je Otaca koji su držali[118] da se ἐπιούσιος sastoji od ἐπί i οὐσία.

Samo se kratko zaustavljamo kod riječi οὐσία. Znamo da je odigrala veliku ulogu prije svega u povijesti trojstvene teologije.[119] Nešto je manje nazočna u kristologiji. Riječ οὐσία

[118] Usp. naš rad u SB, 34 (1994), 191-202.

[119] Usp. M. MANDAC, *Pisma o Kristu i Duhu*, Makarska, 1980, 39-40.

u srži ima dvojako značenje i zato dvostruku uporabu. U govoru običnih ljudi i u dnevnome sporazumjevanju οὐσία znači "imanje", "posjed", "imutak", "imovina", "blago". Kod učenih ljudi οὐσία znači "ono što jest" za razliku od onoga što nije jer ne postoji. Prema tome, οὐσία je "bit" i "bitnost".[120]

43. Παγκρατιαστής

Na jednome mjestu u otisnutome Jeronimovu tekstu čitamo[121] riječ *pancratiastes* i u zagradi παγκρατιαστής. Pretpostavljamo da je Jeronim napisao παγκρατιαστής. Zato se ovdje kratko zaustavljamo kod te riječi. Jeronim je čak mogao zabilježiti i *pancratiastes* jer su tu riječ u tome obliku upotrebljavali latinski pisci. Riječ παγκρατιαστής potječe iz onodobnoga športskog života.[122] Onaj je čovjek παγκρατιαστής koji vrši παγκράτιον odnosno *pancratium* kako su pisali latinski pisci. Nije teško zapaziti da riječ παγκράτιον korijenski znači "sva snaga".

Očito se smjera na to da je παγκρατιστής kod παγκράτιον posizao za svom svojom snagom. U načelu παγκράτιον kao natjecanje sastojalo se od udaranja golom pesnicom, petom, laktima i od hrvanja. Sv. Jeronim kaže da Pavao brani biskupu biti παγκρατιστής. Inače Apostol nije upotrijebio tu riječ. Jeronim ju je povezao s time što Pavao u Tit 1,7 traži da biskup ne bude *percussor*, tj. čovjek "koji udara".

---

120 Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1425 i H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 1274-1275.

121 Usp. PL, 26, 602A.

122 Usp. H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 1284; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1436; A. BLAISE, *Dictionnaire*, 808; FORCELLINI, *Lexicon*, 3, 395.

44. Ἀποπομπαῖος

Kada tumači "spremni" iz Tit 3,1 Jeronim se slijedom svojih vlastitih misli sjetio[123] "jarca za Azazela" o kojemu je uz ostalo riječ u Lev 16, 1-34. U Septuagintinu prijevodu taj se jaraca naziva ἀποπομπαῖος. Grčka je riječ poznata rječnicima.[124] Općenito ἀποπομπαῖος označuje nekoga "tko šalje daleko" i "otklanja zla". Riječ čak može značiti "onoga tko je načinjen da bude potjeran". Tom, dakle, riječju Septuaginta naziva jarca koji se na Dan pomirenja slao u pustinju. Riječ je Jeronim grčki ispisao u svome spisu i zato je ovdje promatramo. Spominjemo da u Vulgati stoji *caper emissarius*. *Caper* je "jarac". *Emissarius* pak znači "daleko potjerani".[125]

Zapravo po Lev 16, 1-34 religioznu ulogu imaju dva jarca. Oba se dovode pred Jahvu. Kocka određuje koji će se prikazati za žrtvu okajnicu, a koji protjerati u pustinju. Taj se jarac koga kocka odredi za pustinju u Septuaginti naziva ἀποπομπαῖος, a u Vulgati *caper emissarius*. Na toga jarca Veliki svećenik polaže obje ruke da ga optereti svim grijesima izraelskoga naroda. Toga jarca posebno odabrani čovjek odvodi u pustinju. Poslije se mora očistiti da se može pridružiti Božjemu narodu.

Jarac opterećen grijesima odvodio se u pustinju s toga razloga što se opačine i zla htjelo daleko odalečiti od međa gdje boravi Izrael. Zemlja mora biti ćudoredno čista i neporočna. Židovi su grijeh uzimali za pravu zbilju koja se, tako reći, može osjetilom zamjetiti. Stoga su se poslužili opipljivim znakom kako bi pokazali svoju nakanu i želju da se liše svih zlodjela. U tu su svrhu izabrali jarca i tjerali ga daleko od svojih kuća. Ako nas možda danas iznenađuje taj obred, u

---

123 Usp. PL, 26, 627A.

124 Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 238; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 213.

125 Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 307.

drevno doba nije bio nimalo ni čudan ni neobičan. Od praiskonskih su vremena ljudi pomišljali da od sebe pomoću kakve životinje mogu ukloniti najrazličitija zla koja ih tište. Tu je u prvome redu grijeh koji izgriza savjest i tišti svijest. Ali jednako se postupalo s velikim nastupima bolesti i kojekakvih drugih nesreća. Nije teško naći usporednice za *caper emissarius* ni kod drevnih naroda ni u samoj Bibliji. Glede Biblije kao usporednica redovito se navodi Lev 14, 2-9, a ponekada i Zah 5, 5-11. Inače se spominju Babilon i Hetiti kada se upozorava da su i drugi narodi poznavali obrede slične onima koji se u svezi s ἀποπομπαῖος opisuju u Lev 16, 1-34.

Iz opisa u Lev 16, 1-34 lako se zapazi da ἀποπομπαῖος nije bio žrtvovan. Jarac nije služio kao žrtva koja bi se prinijela u smislu oproštenja grijeha. Jarcu se nije prolijevala krv. To je vjerojatno razlog što se ἀποπομπαῖος ne spominje u Novome zavjetu. On tu nema nikakvu ulogu. U Heb 9, 12-13 i 10,4 spominje se "krv jaraca" i veli što o njoj treba misliti, ali se to ne odnosi na ἀποπομπαῖος.[126] Ipak je u davnoj kršćanskoj literaturi[127] ostala stanovita uspomena i na ἀποπομπαῖος. Ovdje imamo na pameti nepoznatoga pisca *Barnabine poslanice*[128] i neka Tertulijanova djela.[129] Dotični pisac i Tertulijan doveli su u otajstvenu svezu ἀποπομπαῖος koji pogiba u pustinji s Kristovom smrću izvan Jeruzalema. Ni nekoliko stoljeća kasnije nije skroz zaboravljen ἀποπομπαῖος. Ovaj su ga se put sjetili zaista veliki teolozi kakvi su bili sv. Ćiril Aleksandrijski i protančani antiohijski bogoslov Teodoret Cirski. Obojica su se u kristološkim raspravama prisjetili ulomka iz Lev 16, 1-34. Polazeći od iste biblijske stranice u skladu s vlastitim

[126] Usp. G.E. POST, *Goat*, DoB, 2, 195; M. STENZEL, *Azazel*, LThK, 1, 1158-1159; R.J. FALEY, *Scapegoat*, NCE, 12, 1114; R.J. FALEY, *Azazel*, NCE, 1, 1143; G.W. MAC RAE, *Atonement*, NCE, 1, 1026-1027; W. KORNFELD, *Versöhnungstag*, LThK, 10, 736-737.

[127] Usp. H. LESÊTRE, *Bouc émissaire*, DB, 1, 1871-1876.

[128] Usp. PG, 2, 745A-748A.

[129] Usp. PL, 2, 358C-359A.680C.

kristološkim zasadama jedan je naglasio jedno, drugi drugo. Sv. Ćiril je istaknuo da je Krist "jedan". Ali nije zaboravio ljudsku Kristovu narav koju je nazvao "tijelo" kao ni božansku pišući "narav božanstva".[130] Teodoret je u Lev 16, 1-34 vidio kristološku tipologiju na taj način da je govorio o "dvjema naravima" u Kristu, a isključio "dvije osobe".[131]

Na kraju bilježimo razlog koji je Jeronima ponukao spomenuti ἀποπομπαῖος. On je zbog Tit 3,1 govorio o spremnosti svakoga čovjeka da čini dobro ma kako ga bilo teško izvršiti. Nikakva poteškoća ne smije zapriječiti da se učini dobro. U tu svrhu Jeronim za primjer uzima čovjeka koji je vodio ἀποπομπαῖος u pustinju. Očito Jeronim pomišlja da je to u svakome pogledu bio težak čin.

[130] Usp. PG, 76, 964C.

[131] Usp. PG, 80, 329A.

PRIJEVOD

TUMAČENJE POSLANICE FILEMONU

PROSLOV

Oni[1] koji ne dopuštaju da se među Pavlove poslanice broji ona koja je napisana Filemonu kažu da Apostol nije ni uvijek ni sve rekao dok je Krist u njemu govorio.[2] Uostalom, ni ljudska slabost ne bi mogla izdržati jedno te isto trajno djelovanje Duha Svetoga. Isto tako potrebe se ovoga tijela ne ispunjuju uvijek uz Gospodnju nazočnost. Pri tome se misli na postavljanje doručka, blagovanje, glad, zasićenje, probavu, nadomještanje potrošenoga. Prešućujem drugo što brižljivo i nategnuto ističu da potvrde kako se kroz određeno vrijeme Pavao ne bi usudio kazati: "Više ne živim ja. Zaista u meni živi Krist" (Gal 2,28). Tu je i ovo: "Zar tražite primjer Krista koji u meni govori" (2 Kor 13,3)? Osporavatelji kažu kakav je to Kristov primjer kada čujemo: "Sa sobom, kada dođeš, ponesi ogrtač[3] koji sam ostavio u Troadi kod Karpa" (2 Tim 4,13)?[4] Spominju i ovo mjesto iz *Poslanice Galaćanima:* "Kamo sreće da se uškope koji vas uznemiruju" (Gal 5,12). I u ovoj

---

1 Proslov smo već uvrstili u knjigu posvećenu Jeronimovu tumačenjuJonina proroštva: M. MANDAC, *Jeronim. Tumačenje Jone proroka,* Makarska 1997, 89-92.

2 Usp. 2. Kor 13,3. - Opet upozoravamo: navod treba svaki put provjeriti jer su u izdanju često netočni. Osobno ih nažalost zbog preobilja nismo mogli provjeriti.

3 Takvim se ogrtačem služio putnik ako je kišilo ili bilo hladno. Usp. H. LESÊTRE, *Manteau,* DB, 4, 663-665; A. BLAISE, *Dictionnaire,* 589.

4 O kršćaninu Karpu vidi *Carpus,* DB, 2, 311.

istoj poslanici piše: "Istodobno mi pripremi konačište" (Flm 22). Ali to se nije dogodilo samo apostolima već i prorocima. Zato se veli da je često napisano: "Gospodnja je riječ došla Ezekijelu" (Ez 22, 1-23). To pak vrijedi za bilo kojega drugoga proroka. Međutim, poslije izrečenoga proroštva, ponovno se, vraćajući se u se, od proroka postaje običan čovjek. Izuzevši Gospodina našega Isusa Krista, Duh Sveti nije ostao u nikome. Ivan Krstitelj je primio ovaj znak: znat će[5] da je onaj taj na kome vidiš sišla i ostala Duha Svetoga.

To pokazuje da Duh Sveti silazi na mnoge, ali je upravo to vlastita Spasiteljeva obilježba što Duh ostaje u njemu. Na temelju kazanoga i drugoga osporavatelji tvrde da poslanica napisana Filemonu nije Pavlova ili, ako je Pavlova, da ne posjeduje ništa što bi nas moglo izgraditi. Odbacili su je mnogi prethodnici jer je napisana samo da preporuči, a ne da pouči. Drugi, naprotiv, brane[6] njezin pravi autoritet. Kažu: nikada je ne bi po cijelome svijetu prihvatile sve Crkve da se nije vjerovalo kako pripada apostolu Pavlu. Po istome zakonu oni ne bi morali prihvatiti niti *Drugu Timoteju* niti *Poslanicu Galaćanima*. Iz njih su i sami iznijeli primjere za ljudsku slabost: "Kada dođeš sa sobom ponesi kabanicu koju sam ostavio u Troadi kod Karpa" i "kamo sreće da se uškope koji vas uznemiruju". Dade se mnogo toga naći što je Pavao opuštenije i gotovo svakodnevnim govorom rekao Rimljanima i drugim Crkvama. To se naročito odnosi na poslanicu Korinćanima kojima Apostol kaže: "Drugima govorim ja, ne Gospodin" (1 Kor 7,12). Budući da te poslanice sadrže nešto takvo, ne bi se smjele smatrati Pavlovima ili ako se prihvaćaju treba prihvatiti i *Poslanicu Filemonu:* primanje dolazi na temelju istoga prosuđivanja.

---

5 Usp. Iv 1,33.

6 Usp. C. TOUSSAINT, *Philémon,* DB, 5, 263; P. BENOIT, *Philémen,* DBS, 7, 1208; J.H. BERNARD, *Philémen,* DoB, 3, 832-833; E. ROBIN, *Philémen,* DTC, 12, 1400; J. FORGET, *Jérôme,* DTC, 8, 935-936.

Protivnici se i naprosto jako varaju ako misle da je grijeh jesti, pripremiti gostinjsku sobu, prikupiti odjeću i ako tvrde da se Duh Sveti odalečuje ako malo služimo tjelesnim potrebama. Apostol kaže: "Ne žalostite Duha Svetoga u kojemu ste zapečaćeni za dan otkupljenja" (Ef 4,30). Prorok spominje koja djela žaloste Duha Svetoga. Redom nabraja mnoge opačine i grijehe. Na kraju bilježi: "Svime si me time žalostio."[7] Zar je pružanje čaše hladne vode, pranje nogu, žrtvovanje teleta i spremanje ručka grijeh kada znamo da su neki zbog tih djela posinjeni za Božje sinove?

Sada nije trenutak na sve odgovarati jer nismo sve ni naveli što oni obično ističu. Ako oni drže da zajedno ne ide veliko i malo moraju poput Valentina,[8] Marciona[9] i Apelesa[10] uvesti jednoga Stvoritelja za mrava, crva, komarca i skakavca, a drugoga za nebo, zemlju, more i anđele. Zar nećeš radije kazati da oštroumnost koju zamjećuješ u velikome pripisuješ istoj moći i u malome?

Budući da spominjemo Marciona, neka barem nauče od njega kao pisca da *Poslanica Filemonu* pripada Pavlu. Što se tiče ostalih Pavlovih pisama ili ih nije prihvaćao ili je u njima nešto promjenio odnosno pokvario. Makar na *Poslanicu Filemonu* nije smio staviti ruku. Njezina ju je kratkoća branila. Dok drugi poslanicu kude zbog kratkoće čini mi se da pokazuju osobitu neukost. Ne shvaćaju koliko je kreposti i mudrosti u pojedinim izrekama. Sve ćemo to po vašoj molitvi i uz poticaj samoga Duha Svetoga kojim je spomenuto napisano kušati na vlastitim mjestima razjasniti. Ali, ako se prezire kratkoća, neka se prezre Obajidija, Nahum, Sefanija i ostali koji

---

7 Tu nismo uspjeli utvrditi navod. Inače se uz Ef 4,30 redovito veže Iz 63,10. U PL kao navod stoji Thren 5,22.

8 O Valentinu vidi: M. MANDAC, *Jeronim. Tumačenje Jone proroka,* Makarska, 1997, 169.

9 O Marcionu vidi posebni ulomak u ovoj knjizi. Vidi 6. pogl. br. 13.

10 Usp. G. BAREILLE, *Apelles,* DTC, 1, 1455-1457.

se broje među dvanaest proroka. U njima je tako divno i veliko što se iznosi da ne znaš da li bi se kod njih divio govornoj kratkoći ili misaonoj veličini. Da su to razumjeli oni koji odbacuju *Poslanicu Filemonu,* nikada ne bi prezreli kratkoću koja je kao evanđeoska ljepota zapisana umjesto razvučenih bremena u Zakonu. Gospodin na zemlji govori kratko i dovršeno.[11] Međutim, već treba navesti same Apostolove riječi koje započinju načinom koji slijedi.[12]

* * *

R. 1-3: *"Pavao, uznik Krista Isusa, i brat Timotej: Filemonu, dostojnu ljubavi, i našemu suradniku i Apiji, sestri, i Arhipu, našemu suborcu, i Crkvi koja je u tvojoj kući: milost vam i mir od Boga, Oca našega, i Gospodina našega Isusa Krista."*

Pristadoste da Pavlove poslanice razglobim obrnutim i okrenutim redoslijedom.[13] Kako ste, Paulo i Eustohijo, uporno tražile da to[14] učinim, a ja nepokolebljivo odbijao to izvršiti, prinukale ste me da barem razjasnim onu poslanicu koja vam se činila posljednjom koliko brojem redaka toliko po smislu i rasporedu. Tako ću se na kraju dotaknuti onoga što je inače sami početak. Ono što svatko drugi smjesta pita na početku kod Apostola - zašto je, u koje doba ili po kome od Savla dobio ime Pavao - ja sam prisiljen sada učinit makar se prije ovoga dana nisam s obzirom na nj usudio, kako se kaže, ni muknuti.[15]

Ne smije se, međutim, misliti - kako priprostiji Latini čitaju - da se Pavao prethodno nazivao *Saulus,* a ne Saul.

---

11 Usp. Rim 9,28.

12 Izostavljamo naslov "počinje knjiga".

13 Pavlova poslanica Filemonu u popisu dolazi na zadnje mjesto.

14 Htjele su da Jeronim razjasni sve Pavlove poslanice.

15 Jeronim je napisao *mu facere.* Izričaj znači "učiniti što je najmanje". Usp. FORCELLINI, *Lexicon,* 3, 152-153.

Pavao je, naime, bio iz "Benjaminova plemena" (Fil 3,5) u kojemu je ime Saul veoma uobičajeno. Tako je i onaj judejski kralj Saul, Davidov progonitelj, bio iz Benjaminova roda.[16] Da mi izgovaramo *Saulus* nije čudno jer se hebrejska imena mjenjaju po uzoru na grčke i rimske završetke. Stoga kao što se na našemu jeziku i u govoru umjesto *Joseph* kaže *Josephus* odnosno mjesto *Jacob* rekne *Jacobus,* tako se umjesto *Saul* kaže *Saulus.*

Pitamo, dakle, zašto je ili po čijoj naredbi Apostol napustio staro ime i prihvatio novo. Po Božjoj se zapovijedi zbilo da je Abram nazvan Abraham.[17] Jednako je bilo Božje naređenje da od Saraje nastane ime Sara.[18] Ali prijeći ću na Novi zavjet.[19] Gospodin naš Isus Krist izrijekom je zapovijedio da Šimun prihvati ime Petar[20] i da se Zebedejevi sinovi nazovu "sinovi groma".[21]

Nijedno pak Pismo ne spominje zašto je Savao prozvan Pavlom. Stoga ću postupiti smiono. Ali možda moja nagađanja potvrđuju *Djela apostolska.* U njima čitamo da je Duh Sveti kazao u Antiohiji: "Odvojite mi Barnabu i Savla za djelo za koje sam ih odabrao. Tada su postili i molili se te položili na njih ruke i otpustili ih" (Dj 13,2-3). Oni se najprije spuste u

---

16 O Saulu vidi H. LESÊTRE, *Saul,* DB, 5, 1500-1507; H. BARDTKE, *Saul,* LThK, 9, 347-348; F. BUCK, *Saul,* NCE, 12, 1100-1101.

17 O promjeni imena Abram u Abraham čitamo u Post 17,5. Usp. E. MANGENOT, *Abraham,* DB, 1, 74-82.

18 Sara se prvotno nazivala Saraja. Tako piše u Post 17,15. Usp. *Sara,* DB, 5, 1474-1475.

19 Tu Jeronim začudo Novi zavjet naziva *Novum instrumentum.* Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 458.

20 Usp. Mk 3,16.

21 Sam je Isus apostole Jakova i Ivana nazvao "sinovima groma". Usp. H.P. RÜGER, *Aramaisch,* TRE, 3, 604; F. VIGOUROUX, *Boanerges,* DB, 1, 1829.

sirijsku Seleuciju.[22] Potom su lađom prispjeli u ciparsku Salaminu[23] koja se sada zove Konstancijom. S njima je kao službenik bio Ivan[24] zbog kojega je kasnije za graditelje Crkve nastala svađa. Prošavši sav otok doprli su do Pafa[25] i našli nekoga vrača, lažnoga proroka, imenom Barjezu.[26] Bio je s prokonzulom[27] Sergijem Pavlom,[28] razboritim čovjekom. On je primio Barnabu i Savla i želio od njih čuti Božju riječ. Ali se tome usprotivio vrač i Sergija odvlačio od prave vjere. Pismo kaže: "Savao - koji je i Pavao - pun Duha Svetoga uporno ga gledajući reče: zar ti koji si ispunjen svakom varkom i svim lukavstvom, đavolji sine, neprijatelju svake pravednosti ne prestaješ izopačivati ispravne Gospodnje putove? Ali, gle, evo nad tobom ruke Gospodnje: oslijepit ćeš, sunce nećeš gledati neko vrijeme. I smjesta ga spopane tmina i tama. Tumarajući tražio je da mu tkogod pruži ruku. Kada je prokonzul vidio događaj, povjerovao je diveći se Gospodnjemu nauku. Pošto

22 O Seleuciji vidi F. VIGOUROUX, *Séleucie*, DB, 5, 1580; C.W. WILSON, *Seleucia*, DoB, 4, 432; J. ASSFALG, *Seleukeia*, LThK, 9, 632-633.

23 O Salamini vidi L. FRELION, *Salamine*, DB, 5, 1367-1368; C.W. WILSON, *Salamis*, DoB, 4, 353.

24 U Dj 13,5 spominje se Ivan. Redovito se drži da je riječ o evanđelisti Marku koji bi se punim imenom nazivao Ivan-Marko. Sv. Pavao pak obično bilježi samo Marko. Usp. *Jean Marc*, DB, 3, 1166-1167; F.H. CHASE, *Mark (John)*, DoB, 3, 245; E. MANGENOT, *Marc*, DB, 4, 715-719;

25 O Pafu vidi E. BEURLIER, *Paphos*, DB, 4, 2077-2078; J. L. MYRES, *Paphos*, DoB, 3, 659.

26 Riječ je o lažnome proroku, magičaru ili vraču. Usp. H.P. RÜGER, *Aramaisch*, TRE, 3, 603; E. JACQUIER, *Barjésu*, DB, 1, 1461-1462; A. WIKENHAUSER, *Barjesus*, LThK, 1, 1245.

27 Prokonzul je službeni naziv u rimskoj državnoj upravi. Tako se nazivao upravitelj rimske pokrajine koja je pripadala senatu i u kojoj nije bilo vojske. Upravitelj je vršio civilne poslove. Prokonzulom je postajao čovjek koji je prethodno negdje bio konzul. Usp. E. LEVESQUE, *Proconsul*, DB, 5, 686; A.C. HEADLOM, *Proconsul*, DoB, 4, 104.

28 Ističemo da je Sergije Pavao obnašao prokonzulsku službu na Cipru i za sjedište imao Paf. Usp. *Sergius Paulus*, DB, 5, 1670-1671; A.C. HEADLAM, *Paulus Sergius*, DoB, 3, 731; A. WIKENHAUSER, *Sergios Paulos*, LThK, 9, 687.

Pavao i oni koji bijahu s njime otploviše iz Pafa doputovaše u pamfilijski Perg" (Dj 13, 9-13).[29]

Pomno pripazi: Apostol se tu prvi put naziva Pavao. Scipion je za se uzeo ime Afrički kada je pokorio Afriku.[30] Pošto je podjarmio otok Kretu Metel je svojoj obitelji stekao kao znak naziv Kretski.[31] Rimski se vladari do danas po pokorenim narodima nazivaju Adiabenci,[32] Parti[33] i Sarmati.[34] Tako je postupio i Savao. Poslan propovijedati narodima Crkvi je kao pobjedni znak svoje pobjede donio prvi plijen: prokonzula Sergija Pavla. Istaknuo ga je kao barjak da se od Savla nazove Pavao.

Ako pak tražimo značenje imena, na hebrejskome *Paulus* znači *Divni*. Zaista je divno da je Apostol poslije *Saula* što znači *Željeni*[35] od progonitelja - đavao je od njega tražio da muči Crkvu - postao "odabrani sud" (Dj 9,15).[36] Možda smo o tome razglabali više nego je trebalo. Ipak bijaše nužno.

Slijedi "uznik Isusa Krista". Tim se pak naslovom Apostol nije poslužio u nijednoj poslanici premda tijekom poslanica - Efežanima,[37] Filipljanima[38] i Kološanima[39] - izjavljuje da je zbog vjeroispovijedi u lancima. Meni se pak čini da je veća čast nazivati se "uznikom Isusa Krista" nego

29 O Pergu vidi E. BEURLIER, *Pergé*, DB, 5, 140-142.

30 Scipion se naziva Afričkim jer je kao rimski vojskovođa do temelja uništio Kartagu.

31 Metel se zove Kretski jer je zaposjeo Kretu.

32 Adeabena je asirijska pokrajina gdje su stanovali Adijabenci.

33 Partija se protezala jugoistočno od Kaspijskoga mora. Nastavali su je Parti.

34 Sarmati su stepsko pleme.

35 Slično misle i noviji tumači.

36 Usp. H. LESÊTRE, *Vase*, DB, 5, 2377-2378.

37 Usp. Ef 3,1 i 4,1. Tu se Pavao označuje kao *vinctus* ("uznik").

38 Usp. Fil 1,13 i 1,17.

39 Usp. Kol 4,18.

"apostolom".[40] Uostalom, sami su se apostoli hvalili što su bili "dostojni podnijeti pogrdu za ime Isusa Krista" (Dj 5,41). Ipak je vlast okova nužna. Apostol će moliti za Onezima. Trebalo je da takav moli koji može isprositi što traži. Blažen onaj tko se ne slavi mudrošću, bogatstvom, govorničkom vještinom i svjetovnom moći već u Kristovim mukama. Takvom besjedom završavajući *Poslanicu Galaćanima* Pavao kaže: "Neka mi, uostalom, nitko ne dosađuje jer ja na svome tijelu nosim biljege Isusa Krista" (Gal 6,17).

Nije, naime, svaki uznik, Kristov uznik već onaj tko je svezan zbog Kristova imena i zbog ispovjedanja vjere u nj. Taj se s pravom naziva "uznikom Isusa Krista". Samo je ono prolijevanje krvi mučeništvo što se prolijeva za Kristovo ime.

Pavao pak piše Filemonu dok je u Rimu svezan u zatvoru. Držim da su u to doba nastale i ove poslanice: Filipljanima, Kološanima i Efežanima. Evo iz kojega razloga Filipljanima: najprije zato jer Pavao piše sa samim Timotejem[41] što čini i u ovoj poslanici. Zatim stoga jer kaže da su njegovi okovi za Krista postali poznati[42] u cjelome pretoriju.[43] Sam Pavao na kraju te poslanice naznačuje što je pretorij. Veli: "Pozdravljaju vas svi sveti, a naročito oni koji pripadaju Cezarovoj kući" (Fil 4,23). Od Cezara bačen u tamnicu te postavši poznatiji njegovoj obitelji, Pavao progoniteljevu kuću pretvara u Crkvu. Također kaže: "Neki pak iz častohleplja navještaju Krista. Iskreno ne smatraju da vrše pritisak na moje lance" (Fil 1,17).

Sličan je početak i *Poslanice Kološanima:* "Pavao, apostol Isusa Krista po Božjoj volji, i brat Timotej" (Kol 1,1).

---

40 Pavao se redovito naziva "apostolom".

41 O Timoteju vidi C. TOUSSAINT, *Timothée,* DB, 5, 2217-2218; W. LOCK, *Timothy,* DoB, 4, 767-768.

42 Usp. Fil 1,13.

43 O riječi pretorij vidi A. LEGENDRE, *Prétoire,* DB, 5, 621-640; G.T. PURVES, *Praetorium,* DoB, 4, 32-33.

U nastavku piše: "Njoj[44] sam postao službenik ja Pavao koji se sada radujem u patnjama za vas. Nadopunjam što nedostaje Kristovim patnjama u svome tijelu za njegovo tijelo koje je Crkva" (Kol 1, 23-24). Na koncu bilježi: "Pozdrav mojom, Pavlovom, rukom. Sjećajte se mojih okova" (Kol 4,18). Sve to zato navedosmo da znamo kako su te poslanice[45] pisane iz tamnice i u lancima. Poslanici Kološanima ovo je vlastito: jedan te isti Onezim koji se sada preporučuje Filemonu također je bio donositelj i te besjede. Pavao na koncu kaže: "Što je sa mnom sve će vam kazati Tihik,[46] preljubljeni brat, i vjerni poslužitelj i sluga u Gospodinu kao i ja. Da dozna što je s vama i da utješi vaša srca poslao sam ga k vama s Onezimom, predragim i vjernim bratom, koji potječe od vas" (Kol 4,7-8).

Ali ako je Filemon komu je upravljena ova poslanica Onezimov gospodar - čak mu je počeo biti brat u Gospodinu - i ako je Kološanima spomenuto da je Onezim njihova podrijetla, sama nas pamet i dosljednost dovode do zaključka da je i Filemon Kološanin i da je u isto vrijeme kada je Onezim donio pismo cijeloj Crkvi[47] istodobno ponio osobno pismo[48] koje ga preporuča njegovu gospodaru. Postoji i još jedna naznaka. To je što se u ovoj istoj poslanici[49] spominje i Arhipa[50] kome se ovdje[51] piše zajedno s Filemonom. Pavao veli: "Recite Arhipi: brini se za službu koju si primio od

---

44 Odnosi se na vjeru.

45 To su *Fil* i *Kol.* Kasnije će Jeronim isto utvrditi za *Ef* i *Flm.*

46 O Tihiku vidi *Tychique,* Db, 5, 2337; H.A. REDPATH, *Tychicus,* DoB, 4, 821; J. SCHMID, *Tychikos,* LThK, 10, 419; R.G. BOUCHER, *Tychicus,* NCE, 14, 350.

47 To je *Kol.*

48 To je *Flm.*

49 To je *Kol.*

50 Drži se da bi Arhipa mogao biti Filemonov i Apijin sin. O njemu vidi E. JACQUIER, *Archippe,* DB, 1, 932-933; J. SCHMID, *Archippos,* LThK, 1, 825.

51 Odnosi se na *Flm.*

Gospodina i ispuni je" (Kol 4,17). U *Poslanici Filemonu* čitamo "i Arhipu, našemu suborcu,[52] i Crkvi koja je u tvojoj kući"(r.2).

Na temelju toga mislim da je Arhipa bio biskup Crkve u Kolosima te mu se savjetuje neka bude brižljiv i marljiv predstojnik kao propovjednik evanđelja. Ali ako to nije točno, meni je u ovome trenutku dovoljno da su Kološani bili Filemon, Arhipa i sam Onezim koji je nosio pisma i da su u isto vrijeme - kako ranije rekosmo - napisane sve četiri poslanice.[53] Otada je *Poslanica Efežanima* iz toga razloga što Pavao i tu kaže da je zbog Krista zatvoren[54] i zato što na koncu te poslanice isto zapovijeda što je naredio i Kološanima: da se žene pokoravaju muževima; da supruzi ljube supruge; da djeca slušaju roditelje; da roditelji ne izazivaju na gnjev svoju djecu; da se robovi pokoravaju zemaljskim gospodarima te da se gospodari okane prijetnja i slugama pruže što je pravedno.[55]

Posve na kraju Apostol ovim završetkom zaključuje poslanicu: "Što radim priopćit će vam predragi brat Tihik i vjerni poslužitelj u Gospodinu. Njega sam vam upravo zato poslao da doznate kako je kod mene i da utješi vaša srca" (Ef 6, 21-22). To je pak onaj Tihik koji se s Onezimom šalje Kološanima[56] i koji je za suputnika imao Onezima u onome času kada je Onezim nosio pismo Filemonu.

52 Treba zapaziti neobičnost te riječi na tome mjestu. O njoj usp. O. BAUERNFEIND, συστρατιώτης ThW, 7, 711; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1877.

53 Još jednom recimo da su to: *Kol, Ef, Fil* i *Flm*. Zajednički se nazivaju "poslanicama iz sužanjstva". Usp. K. STAAB, *Gefangenschaftsbriefe*, LThK, 4, 578-579.

54 Usp. Ef 3,1 i 4,1.

55 Usp. Ef 5, 22-28; 6, 1-5; Kol 3, 18-22; 4,1.

56 Usp. Kol 4, 7-8.

"I brat Timotej."

U drugim se poslanicama pridružuju Sosten[57] i Silvan,[58] kadšto i brat Timotej.[59] U četiri se pak pisma navodi samo Timotej.[60] To je stoga jer su kazana u pero[61] u isto vrijeme ili uz nazočnost Timoteja i drugih.[62] Osobno smatram da se spomenuto[63] zbilo iz dvostrukoga razloga: da poslanica stekne veću vlast ukoliko je nije pisao pojedinac i jer među apostolima nije bilo zaviđanja. Kada bi Pavao pisao pa bi Duh možda nešto nekome nadahnuo, Pavao bi to bez tuge dodao pismu. To je u skladu s onim što je sam naredio Korinćanima: ako nekome drugome dođe objava dok netko proriče, neka ušuti koji je dotada proricao.[64] Tako je sam Pavao provodio u djelo vlastitu zapovijed. Zbog ono malo što je dodavao na poticaj drugoga poslanicu je na početku označivao svojom i kao i onoga drugoga.

Reče: *"Ljubljenome Filemonu."*

U grčkome se ne nalazi ἠγαπημένῳ što znači *dilectus*[65] nego ἀγαπητῷ, tj. *diligibili*.[66] Ovo je pak razlika između *dilectus* i *diligibilis:* i onaj se može nazvati *dilectus* tko ne zaslužuje ljubav. Ali je samo onaj *diligibilis* tko se s pravom

57 O njemu usp. *Sosthène*, DB, 5, 1850; W.P. DICKSON, *Sosthennes*, DoB, 4, 608; A. WICKENHAUSER, *Sosthenes*, LThK, 9, 893.

58 Redovito se misli da je jedna te ista osoba Sila iz *Dj* i Silvan koga u svojim pismima spominje sv. Pavao. Usp. *Silas*, DB, 5, 1722; H. COWAN, *Silas-Silvanus*, DoB, 4, 514-515; A. WICKENHAUSER, *Silas*, LThK, 9, 753.

59 Usp. bilj. 41.

60 Usp. 1 Sol 1,1; 2 Sol 1,1.

61 Jeronim je upotrijebio *dictare*. Riječ znači: "kazati u pero", "pisati pismo", "sastaviti knjigu". Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 269.

62 "Drugih": to se valjda odnosi na prethodno spomenute osobe.

63 To je pridruživanje drugih vlastitome pismu.

64 Usp. 1 Kor 14,30.

65 *Dilectus* znači "ljubljeni".

66 *Diligibilis* znači "dostojan ljubavi".

ljubi. Uostalom, naređeno nam je da ljubimo i svoje neprijatelje.[67] Oni su *dilecti,* ali nisu *diligibiles*. Mi ih, doduše, ljubimo ne što zaslužuju da ih ljubimo nego jer se zapovijeda da ih ne smijemo mrziti.

Ono pak što je u naslovu Četrdeset i četvrtoga psalma zabilježeno - *pro dilecto*[68] - bolje je u grčkome: *pro diligibili.*[69] Posve je očito da se to mjesto odnosi na Krista. Premda Židovi misle da se Salomon[70] naziva IDIDIA,[71] to jest *od Boga ljubljeni,* ipak tko se više može nazvati *od Boga ljubljeni* nego onaj o kome Otac kaže u evanđelju: "Ovo je moj ljubljeni[72] Sin u kome mi je sva milina, njega slušajte" (Mt 17,5)? Napokon, ovako piše i u Izaiji: "Pjevat ću ljubljenome,[73] pjesmu dostojnoga ljubavi[74] njegovu vinogradu" (Iz 5,1).[75] Budući da obrezanje[76] smatraše da se navod odnosi na židovski narod, spotaknulo se o kamen spoticanja i stijenu sablazni.[77] Nije shvatilo da je vinograd koji je prenesen iz Egipta[78] Izraelova kuća[79] te da se tu[80] Krist

67 Usp. Mt 5,43.

68 To znači "za ljubljenoga".

69 Prema LXX: "za dostojna ljubavi".

70 Salomon korjenski znači "mir" i "zdravlje". Ali Salomon je također nosio ime koje u prijevodu znači "koga Bog ljubi". Usp. H. LESÊTRE, *Salomon,* DB, 5, 1383; H. REHM, *Salomo(n),* LThK, 9, 272; R. FLINT, *Salomon,* DoB, 4, 559-560; M. MC GRATH, *Solomon,* NCE, 13, 421.

71 Jeronim je to napisao hebrejski.

72 I tu piše *dilectus*. Po Jeronimu, bolje bi bilo upotrijebiti *diligibilis*.

73 I tu piše *dilectus*.

74 Tu piše *diligibilis*.

75 Da bude jasnije, također navodimo: "Zapjevat ću svojemu dragome, pjesmu svog ljubljenog njegovu vinogradu" (Iz 5,1).

76 To su Židovi.

77 Usp. Iz 8,14.

78 Usp. Ps 79,9.

79 Ne znamo na što se odnosi taj izričaj.

80 To jest u Iz 5,1.

naziva dostojnim ljubavi[81] ili ljubljeni.[82] On, naime, zaslužuje da ga sveti ljube i sveti ga ljube: više mu iskazuju ljubav nego što traže ikakvu nagradu za ljubav.

Prema tome, Pavao i Timotej pišu predragome Filemonu koji je "suradnik". Naziva se "predragim" jer djeluje na istome Kristovu poslu. Pišu također "sestri Apiji"[83] u koje nema ništa od lažnoga i namještenoga rodbinstva. Pišu "i Arhipi suborcu". Držim da se Arhipa s Pavlom i Timotejem borio za Kristovo ime protiv protivnika i izišao kao pobjednik. Sada se naziva suborcem jer je nadvladao u istoj bitci i ratu.

Također se piše "Crkvi koja je u njegovoj[84] kući". Ovo je pak nejasno: da li je riječ o Crkvi koja je u Arhipinoj kući ili Crkvi koja je u Filemonovu domu. Ipak se meni čini da se rečeno ne odnosi na Arhipovu već Filemonovu osobu jer se i samo pismo njemu upravlja. Makar Pavao i Timotej jednako pišu Filemonu, Apiji, Arhipi i Crkvi, ipak iz nastavka proizlazi da Pavao piše samo Filemonu i da jedan s jednim razgovara: "Uvijek se zahvaljujem svome Bogu i tebe se sjećam" (r.4). U nekim ćete Pavlovim poslanicama pronaći ovaj način pisanja: mada se na početku navodi više osoba i premda se piše za mnoge, potom se diljem cijele poslanice napominje samo jedan koji raspravlja.[85]

Pišući Galaćanima Apostol kaže kako nije važno da li je tko "poganin ili Židov, muško ili žensko, sluga ili rob" (Gal 3,28). To je očito i ovdje. Apijino je ime uvrštneo između dva muža i dva apostolska učenika: između Pavlova suradnika i

81 Dakle: *diligibilis*.

82 To je *dilectus*.

83 Premda i sami s našim prevodiocima pišemo Apija vjerojatno bi bilo bolje i točnije pisati Apfija. Ta žena nije bila Rimljanka da bi se zvala Apija. Bila je Frigijka. To bi bolje istaknulo ime Apfija. Inače se misli da je ona bila Filemonova žena i Arhipina majka. Usp. E. Jacquier, *Appia,* DB, 1, 793-794.

84 U izvorniku piše "tvojoj".

85 To se svakako odnosi na *Flm*.

njegova suborca. Osnažena s oba boka takvom pratnjom neće se pričiniti da Apija zauzima red zbog spola već zasluge.

Potom se kaže: "Milost vam i mir od Boga, našega Oca, i Gospodina Isusa Krista." To još uvijek pišu dvojica za mnoge. Gotovo je u svim poslanicama jednak početak: moli se za njih[86] milost i mir od Boga Oca i Krista Gospodina. To pokazuje da je jedna narav Sina i Oca kada Sin može isto udijeliti što i Otac i kada se veli da Otac daje što i Sin. Riječ je o milosti kojom se spašavamo bez ikakve zasluge i djela. Mir je onaj kojim smo po Kristu izmireni s Bogom kao na ovome mjestu: "U ime Krista molimo: pomirite se s Bogom" (2 Kor 5,20).

R. 4 - 6: *"Zahvaljujem svome Bogu uvijek te se sjećajući u svojim molitvama jer čujem za tvoju ljubav i vjeru koju imaš prema Gospodinu Isusu i prema svima svetima njegovim. Neka zajedništvo tvoje vjere bude očito u spoznaji svakoga dobra među vama radi Krista."*

To što je upravo navedeno više ne govore Pavao i Timotej Filemonu i drugima već govori sam Pavao samome Filemonu. Veli: "Zahvaljujem svome Bogu uvijek te se sjećajući u svojim molitvama". Rečeno je doista dvoznačno: da li Pavao Bogu uvijek zahvaljuje ili se u svojim molitvama uvijek sjeća Filemona? Može se oboje shvatiti. Onoga tko drugima zapovijeda da u svemu zahvaljuju Bogu[87] nisu mogle prisiliti nikakve nevolje da sam uvijek ne iskazuje zahvale Bogu. Svet je pak i Filemon kada u sebi ima toliku vjeru i ljubav da je time na glasu ne samo po čuvenju već i djelom. Radi toga je vjerojatno kako se Pavao uvijek molio i za Filemona da se vjera i ljubav koju imaše prema Kristu i svim njegovim svetima po zajedništvu vjere i djelovanju spoznanja u svakome dobru očuva Kristovim milosrđem. Također nije teško razjasniti ljubav koju je Filemon imao prema Kristu Isusu i

86 To su primaoci pisma.

87 Usp. 1 Sol 5,18.

prema svim njegovim svetima: naređeno nam je poslije Boga ljubiti bližnje.[88]

Sada se postavlja ovo pitanje: kako netko može imati istu vjeru prema Kristu Isusu i prema njegovim svetima. Zajednički[89] odzvanja: ljubav koju imaš prema Gospodinu Isusu i prema svima njegovim svetima i vjeru koju imaš u Gospodina Isusa i prema svima njegovim svetima. Da razjasnimo to mjesto, posegnimo za navodom iz *Izlaska:* "Narod je povjerovao Bogu i njegovu sluzi Mojsiju" (Izl 14,31). Iznosi se jedno te isto povjerenje prema Mojsiju i Bogu. Za narod koji vjerovaše u Gospodina kaže se da je jednako vjerovao u slugu.[90] To se pak odnosi ne samo na Mojsija već na sve Gospodnje svete: tko god je povjerovao u Boga, nije mogao primiti vjeru u nj ako ne vjeruje i njegovim svetima. Nije, naime, savršena ljubav i vjera u Boga koju slabi mržnja i nepovjerenje prema njegovim slugama.

Što govorim znači što slijedi. Netko vjeruje u Boga stvoritelja. Ali ne može vjerovati ako prethodno ne povjeruje da je istinito što je napisano o njegovim svetima: da je Bog sazdao Adama[91] te iz njegova rebra[92] i boka oblikovao Evu; da je Henok[93] prenesen; da je kod brodoloma svijeta[94] očuvan jedino Noa; da je prvome Abrahamu[95] bilo naređeno da napusti svoju zemlju i srodstvo; te da je obrezanje što ga je

88 Usp. Mt 5,43.

89 Jeronim je napisao ἀπὸ κοινοῦ.

90 Tako veli Jeronim. O glagolu *credere* usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 229; S. HARANT, *Foi,* DTC, 6, 63-68.

91 Usp. Post 2,7.

92 Usp. Post 2,22.

93 U Heb 11,5 čitamo: "Vjerom je Henok prenesen tako da nije vidio smrti". Usp. E. PALIS, *Henoch,* DB, 3, 593-594; B. HESSLER, *Henoch,* LThK, 5, 232-233; J. PLASTARAS, *Henoch,* NCE, 6, 1018-1019.

94 Usp. Post 5,29.

95 Usp. Post 12,1.

primio kao znak budućega potomstva prenio na potomstvo; da je prikazani Izrak[96] žrtva i da je umjesto njega žrtvovani ovan, zapleten u grm,[97] predoznačio Gospodnju muku; da su Mojsije i Aron[98] Egipat pogodili s deset rana; da je na riječ i molitve Navina[99] sina Jošue[100] sunce stalo u Gabonu,[101] a mjesec u prodolju Arlonu.[102] Predugo je nabrajati sve sudačke[103] podvige i cijelu zgodu sa Samsonom[104] - to ime znači sunce - svesti na otajstvo istinitoga Sunca.[105] Prijeći ću na *Knjige o kraljevima*[106] kada je u žetveno doba po

96 Usp. Post 22,1. - Oci su Abrahamovo žrtvovanje u svim tančinama i duboko povezali s Isusovom žrtvom na križu. Usp. E. MANGENOT, *Abraham*, DTC, 1, 98-106.

97 Jeronim doslovce veli "okrunjen trnjem". Očito je da se tako izrazio kako bi čitaoca podsjetio na Isusovu trnovu krunu. Jeronim time slijedi predaju jer su brojni Oci vidjeli otajstvenu svezu između "ovna zapletena u grm" (Post 22,13) i Kristove žrtve na Križu. Na to ih je potaknulo Izaijino mjesto gdje se o Mesiji u Vulgati kaže: "Poput ovce na klanje bi vođen" (Iz 53,7). Neki su među latinskim piscima u trnju u koje se zapleo ovan vidjeli nagovještaj Gospodnje trnove krune. Čini nam se da na isto smjera i Jeronim na prevedenome mjestu. Inače je cijela biblijska zgoda o žrtvovanju Izaka Oce potaknula na raznovrsno uspoređivanje s Kristovom mukom i smrću. Usp. E. MANGENOT, *Abraham*, DTC, 1, 98-106; G.E. POST, *Sheep*, DoB, 4, 486-487; E. LEVESQUE, *Belier*, DB, 1, 1562; E. MANGENOT, *Isaac*, DB, 3, 935; H.E. RYLE, *Isac*, DoB, 2, 485.

98 Usp. Izl 7,8.

99 Usp. Sir 46,1. - Ime Jozuina oca također se pisalo Nave. Usp. *Nave*, DB, 4, 1493.

100 Jozua je Mojsijev nasljednik. Usp. E. MANGENOT, *Josué*, DB, 3, 1684-1688; M. STRANGE, *Josue (Joshua)*, NCE, 7, 1125-1127; J. SCHARBERT, *Josue*, LThK, 5, 1145; G.A. SMITH, *Joshua*, DoB, 4, 779-788.

101 Usp. A. LEGENDRE, *Gaban*, DB, 3, 15-21.

102 Usp. Jš 10,12.

103 O njima se izvješćuje u *Knjizi o sucima*.

104 Usp. Suci 13,1.

105 To je Krist.

106 U Vulgati se za te knjige također uzimlju obje Samuelove kao Prva i Druga o kraljevima.

Samuelovoj[107] molitvi nenadano dažd pao s neba i rijeke potekle; kada je David[108] pomazan za kralja; kada Natan[109] i Gad[110] navještahu otajstva; kada su Iliju[111] ugrabila ognjena kola i onda kada je Elizej[112] dvostrukim dahom uspravio umrloga.

Ako netko ne bi povjerovao sve što je izneseno o svetima, ali i ostalo, ne bi bio u stanju vjerovati u Boga svetih. Ne bi se mogao privesti vjeri Staroga zavjeta tko ne bi potvrdio sve što povijest pripovijeda o patrijarsima i prorocima i ostalim znamenitim muževima. Taj ne bi mogao iz vjere Zakona doći vjeri evanđelja da se u njemu objavi Božja pravednost iz vjere u vjeru kako piše: "Pravednik pak živi iz vjere" (Hab 2,4). Na drugome je mjestu zapovjeđeno: "Budite sveti jer sam ja sve, govori Gospodin, Bog vaš" (Lev 19,2). Ista je svetost slugu i Gospodina: "I Posvetitelji, dakako, i posvećeni - svi su iz jednoga". (Heb 2,11).[113]

Ne smatrajmo da je izreka o Filemonu malena ako posjeduje istu vjeru prema svetima i prema Bogu. Tko vjeruje da je Bog svet, zaista se ne vara. Ali tko povjeruje da je svet čovjek koji nije svet i uvede ga u Božje društvo, vrijeđa Krista čiji smo mi udovi.[114] Rečeno je: "Tko nepravedna nazove pravednim, ali i pravedna nepravednim, oba su pred Bogom

107 Usp. H. LESÊTRE, *Samuel*, DB, 5,1439.

108 Usp. 2. Sam 2,1.

109 Usp. F. BUCK, *Nathan*, NCE, 10, 218-219; H. LESÊTRE, *Nathan*, BD, 4, 1481-1482; N.J.D. WHITE, *Nathan*, DoB, 3, 488; G. REINWALD, *Nathan*, LThK, 7, 798.

110 Usp. E. LEVESQUE, *Gad*, DB, 3, 23-24; V. HAMP, *Gad*, LThK, 4, 483.

111 Usp. 2 Kr 2, 1-18.

112 Usp. 2 Kr 4,8-37.

113 Egzegetima zadaje dosta poteškoća izričaj "iz jednoga" u Heb 2,11. Kratko tumačenje može se naći u *La Sacra Bibbia*, Garzanti, 1964, 2177. Tu se kaže da "jedan" može dozvati u pamet Adama, Božje očinstvo ili određenu povezanost između Krista i čovječanstva.

114 Usp. 1 Kor 6,15; Ef 5,20.

odvratni" (Izr 17,15).[115] Tome sliči izreka: tko veli da je nesveti svet i tko, naprotiv, tvrdi da sveti nije svet Bogu je mrzak. Po Apostolu, svi vjernici sačinjavaju Kristovo tijelo.[116] Tko se vara i griješi glede Kristova tijela tvrdeći o njegovu članu da je svet, a nije svet ili tvrdi da nije svet kada je svet, evo za koju se opačinu krivi. Izaija kaže: "Jao onima koji slatko zovu gorkim, a gorko slatkim. Tamu drže svjetlom, a svjetlo tminama" (Iz 5,20). Mislim da je životna svetost slatko, a gorko što je protivno svetosti. Isto tako svjetlost se može shvatiti kao svetost, a tminu kao suprotnost svetosti. Što misliš tko je među nama kao mjenjač upućen u razlikovanje novca te neće pogriješiti u razlučivanju svetih?

Kada netko posjeduje prema Bogu i njegovim svetima jednaku ljubav i vjeru, ne smije imati nejednako zajedništvo same vjere: kako vjeruje i ljubi, neka tako svoju ljubav i vjeru provede u djelo. Zato Pavao kaže: "Neka to bude očito u spoznaji svakoga dobra." U grčkome piše bolje: učinkovito. Možemo, naime, ἐνεργής točno prevesti s "učinkovit" ili "djelotvoran". Tada nećemo doći na pomisao kako nam može dostajati sama vjera i ljubav prema Bogu i njegovim svetima već da se u djelo provede što vjerujemo.[117]

Može se pak dogoditi da netko ima vjeru i provodi je u djelo, ali jednostavno i priprosto jer ne posjeduje ni njezine spoznaje ni znanja prema Apostolovoj izreci: "Priznam da imaju žar, ali ne po znanju" (Rim 10,2). Ima danas mnogo jednostavnih koji vrše djela pravednosti, ali ni sami ne posjeduju znanje onoga što čine. Stoga je Pavao dodao: "Neka zajedništvo tvoje vjere bude djelotvorno u spoznaji svakoga dobra."

115 Ovako glasi jasniji prijevod: "Tko opravdava krivoga i tko osuđuje pravoga, obojica su mrski Jahvi" (Izr 17,15).

116 Usp. 1 Kor 12,27.

117 Jeronim želi da vjeru i ljubav okruni dobro djelo.

Kolikim li se sve koracima i skokovima apostolska riječ ne penje na više?! Netko ima ljubav i vjeru prema Bogu i njegovim svetima, ali to možda ne iskazuje jednakom mjerom prema svima. Recimo pak da to proteže na sve, ali ne ispunja djelom. Ako ipak netko ispunja i činom, ali ne može posjedovati savršeno znanje svojih djela. Ali ako je netko takav da ima i djelo i znanje, tada ne posjeduje spoznaju svakoga dobra. Puno toga vrši pravedno, blago i marljivo, ali nekim dijelom nije dorastao vlastitim vrlinama. Ili Filemon[118] nije takav?! On ima zajedništvo djelotvorne vjere i ljubavi u spoznaji svakoga dobra. Premda je zajedništvo u apostolima, ne držimo ga samo zbog toga savršenim, ako je u njima već je time cjelovito jer je od Krista: svako dobro koje se hvali kod Filemona i uzima od apostolskoga primjera, dobro je jer se crpe iz Kristova vrela.

R. 7: "*Imasmo veliko veselje i utjehu u tvojoj ljubavi jer se, brate, nutrina svetih okrijepila po tebi.*"

Pavao punije utvrđuje i pokazuje zašto je rekao: "Bogu svome zahvaljujem uvijek te se sjećajući u svojim molitvama." Uistinu je bilo dostojno Bogu zahvaliti za Filemonovu ljubav. Filemon je prijemom okrijepio nutarnji osjećaj srca i duboke zavijutke duše svetih. I to je Apostolova osobita riječ: uvijek kaže nutrina kada želi istaknuti punu duhovnu ljubav. Radi toga veseleći se s radosnima[119] i s onima koji su se okrijepili drži da se sam okrijepio. Pavao ne posjeduje prolaznu i površnu radost koja se slučajno događa nego veliku i odličnu kakva je i u Filemonu bila ljubav. Uvećavaše je utjeha nad Filemonovom ljubavi. Silazila je kao puna od milosrdnoga Oca i Boga svake utjehe.[120]

118 Nije nam posve jasno što Jeronim želi kazati o Filemonu niti što zapravo tvrdi u nastavku.

119 Usp. Rim 12,15.

120 Usp. 2 Kor 1,3.

R. 8-9: "*Stoga, makar imam punu slobodu u Kristu Isusu da ti zapovjedim što je korisno zbog ljubavi radije molim kada sam takav: Pavao, starac, a sada i uznik Isusa Krista.*"

Pavao je već ranije iznio brojne pohvale prema Filemonu. Ali kako je ono za što je molio od koristi i molitelju i zamoljenome, Pavao je radije mogao narediti nego moliti. To je potjecalo iz one slobode što onaj koji je zbog Krista učinio bezbrojna djela nije u drugome mogao biti ispod svoje razine.[121] Ipak je Apostolu draže[122] zamoliti nego narediti mada je istaknuo veliku moliteljevu vast: moli apostol, starac[123] i sužanj Isusa Krista. Sve pak za što moli ovo je: Onezim, Filemonov rob, krađi je pridodao bijeg. Nešto je u kući opljačkao. Odonuda je pobjegao u Italiju da ga u blizini ne uhite. Gospodarevo je blago u rasipnosti potrošio. Da tko ne pomisli kako smo to preuzeto ili proizvoljno izmislili, neka se pouči iz onoga što slijedi. U protivnome Pavao ne bi nikada kazao: "Ako ti je nanio štetu ili ti što duguje, to stavi na moj račun. Ja, Pavao, napisah svojom rukom, ja ću vratiti" (r. 18-19). Pavao ne bi bio jamac za nešto odneseno da odneseno nije i potrošeno.

Pavao je zbog vjeroispovjedi u Krista bio u Rimu u zatvoru. Onezim je povjerovao u Krista i Pavao ga je krstio. Onezim je do te mjere dostojnom pokorom otklonio mrlje prethodnoga života da je svjedokom njegova obraćenja postao onaj Apostol koji je nekoć prekorio Petra da u istini evanđelja ne kroči ravnom nogom.[124] Glede, dakle, grijeha i zla kojim je Onezim uvrijedio gospodara, on ne zaslužuje blagost. Ovako pak stoji s Apostolovim svjedočanstvom: on zna da se Onezim

121 Jeronimova nam misao nije posve jasna.

122 U svome razglabanju Jeronim češće psihološki crta osobe o kojima govori. To treba zapaziti jer nije uobičajeno za ono vrijeme.

123 Postoji čak mogućnost da se umjesto "starac" prevede "poslanik". Usp. P. BENOIT, *Philémen*, DBS, 7, 1207.

124 Usp. Gal 2,11.

potpuno obratio i zato velikom težinom pritišće zamoljenoga. Onezim je od pobjegloga roba i otimača postao Apostolov poslužitelj. Koju je pak Apostol imao drugu službu osim evanđelja Krista Isusa? Stoga neka Filemon Onezimu više ne oprašta ukoliko je gospodar već jer je i on sluga i suevanđelist.[125] Sada je i Onezim podjednako Kristov sluga i službenik.

R. 10-13: "*Molim te za ovoga sina Onezima kojega sam rodio u lancima. On ti je nekada bio nekoristan, a sada je i tebi i meni koristan. Njega sam ti vratio. Ali ga, to jest moju nutrinu, prihvati. Ja sam ga htio zadržati sa sobom da mi umjesto tebe posluži u okovima evanđelja.*"

Pavao želi postići što traži. Stoga tvrdi da se više ne zauzima za Filemonova roba već za svoga sina kojega je rodio "u okovima evanđelja", tj. u okovima koje je podnio za Kristovo evanđelje. Onezim je ranije bio nekoristan samo svome gospodaru jer je kao rob koji je kradljivac i koji je pobjegao samo na štetu svome gospodaru. Sada, naprotiv, naknadnom korišću koristi svome gospodaru i Pavlu i drugima po Pavlu. Sada zaslužuje više ljubavi nego je ranije zaslužio mržnje. Zato Pavao kaže: "Nekoć ti je bio nekoristan."

Samo tebi, reče, a ne drugima. Sada je pak koristan i meni i tebi. Vlasniku je tako koristan što može umjesto njega služiti Pavlu dok je Pavlu tako koristan jer mu u okovima zatočenu u tamnicu može služiti glede evanđelja. Istodobno se moramo diviti Apostolovoj velikodušnosti i njegovu dubokome žaru za Krista. Pavao je u zatvoru. Muče ga lanci. Prisiljen je na tjelesnu zapuštenost, odvojenost od drugih i na tamu kao kaznu. Ipak ne osjeća nepravdu, ne tišti ga bol. O drugome ničemu ne zna razmišljati osim o Kristovu evanđelju. Znao je da se rob, odbjeglica i negdašnji otimač obratio na

125 Riječ je *coevangelista*. Čini se da je vlastita Jeronimu: usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 163.

Kristovu vjeru. Hoće se veliki napor da takav čovjek ustraje u započetome. Pavao naglašava i ponavlja da mu je Onezim sin; da je sin lanaca i službenik evanđelja koje se nalazi u okovima. Tako se onaj Filemon kojega je samo u uvodu razborito i odmjereno pohvalio neće usuditi odbiti da se ne pričini kako je nedostojan iskazanih pohvala. Pavao također veli: "Ti ga pak, tj. moju nutrinu, primi." To je kao što malo prije rekoh: nutrina naznačuje nutarnji osjećaj srca i potpunu volju od duše kada zamoljeni prima sve što je u nama. Inače: sva su djeca plod roditeljske utrobe.

R. 14: *"Ali bez tvoga pristanka nisam htio ništa učiniti da tvoje dobro djelo nekako ne bude iz nužde već dragovoljno."*

Mnogi pitaju[126] i veoma često istražuju zašto Bog, stvarajući čovjeka, nije ga sazdao dobra i prava. To se može riješiti pomoću navedenoga retka. Ako je, naime, Bog dobar dragovoljno, a ne iz prisile trebalo je kada je stvarao čovjeka da ga načini u skladu sa svojom slikom i sličnosti, tj. da i čovjek bude dobar svojevoljno, a ne iz nužnosti. Oni koji tvrde kako je trebalo da se čovjek tako stvori da ne može podleći zlu, ovo kažu: čovjek trebaše biti takvim da je iz nužde dobar, a ne voljom. Ali da je čovjek takav načinjen da dobro ne čini od volje već iz nužde, ne bi bio sličan Bogu koji je stoga dobar jer hoće, a ne što je prisiljen. Otuda je očito da spomenuti traže u sebi protuslovno: time što kažu kako je trebalo da se sazda čovjek sličan Bogu iziskuju da čovjek posjeduje slobodnu volju kakav je sami Bog. Ali time što dodaju da je čovjek morao biti takav da ne može podleći zlu hoće da čovjek bude sličan Bogu.

Mogao je, dakle, i apostol Pavao bez Filemonove volje zadržati Onezima u svojoj službi. Međutim, da je to učinio bez

126 Jeronim ne kaže tko su ljudi s kojima raspravlja. Treba pročitati cijeli ulomak da se shvati bit rasprave koja nije smjesta jasna. U raspravi veliku ulogu ima Post 1,26.

Filemonove volje, bilo bi, dakako, dobro, ali ne i dragovoljno. Što pak ne bijaše dragovoljno na drugi se način očituje da nije dobro. Ništa se, jamačno, ne može nazvati dobrim osim što je slobodno. U tome se razabire Apostolova razboritost što je pobjegloga roba zato vratio vlasniku da koristi svome gospodaru. Nije mu mogao koristiti ako bi ostao u gospodarevoj nenazočnosti.

Gornje se, dakle, pitanje ovako rješava: Bog je mogao učiniti da je čovjek dobar i bez svoje volje. Ali da je tako postupio, čovjekov dobri čin ne bi bio dragovoljno dobro već prisiljeno. Što je pak dobro zbog prisile, nije dobro. Na drugi se način pokazuje zlim. Prema tome, ostavljajući nas našoj vlastitoj slobodnoj volji, Bog nas je zapravo "stvorio na svoju sliku i priliku" (Post 1,26). Posvema je pak dobro biti sličan Bogu.

R. 15-16: *"Možda je, naime, stoga privremeno otišao od tebe da ga zauvijek dobiješ: ne više kao roba već više od roba, kao predragoga brata, osobito meni, a koliko više tebi, i po tijelu i u Gospodinu."*

Kadikada zlo postane povod za dobro i Bog na pravo okreće krive ljudske odluke. To što kažem neka bude jasnije na primjeru. Braća, potaknuta ostanima svoje zavisti, prodala su Josipa Imaelcima za dvadeset zlatnika.[127] Ipak je to bio početak svih dobara za oca, braću i sav Egipat. Uostalom, Josip i sam kasnije izjavljuje braći: "Vi ste za me smisli zlo, a Bog je o meni mislio dobro" (Post 50,20). Nešto slično možemo misliti i o Onezimu: zli su počeci bili povod za dobro jer da nije pobjegao od vlasnika, ne bi nikada došao u Rim gdje se Pavao nalazio okovan u zatvoru; da Pavla nije vidio u lancima, ne bi prigrlio vjeru u Krista; da nije imao vjeru u Krista, nikada ne bi, postavši Pavlov sin, bio poslan na rad za evanđelje. Tako je Onezim polako i po određenim stupnjevima, unutarnje

127 Ups. Post 37,1.

uvjetovanima, postao službenik evanđelja ukoliko je pobjegao od gospodara.

Pavao je lijepo dodajući "možda" ublažio sud. Ipak su skriveni Božji sudovi i preuzeto je o dvojbenome govoriti kao o sigurnome. Pavao kaza: "Možda je zato otišao ..." Izrazio se oprezno, plaho, strašljivo, a ne posve sigurnim korakom jer da nije napisao "možda" svi bi robovi trebali pobjeći da postanu apostolski učenici. Pavao je dodao "privremeno". Izričaj "privremeno" moramo shvatiti u vremenskome smislu. U odnosu je na vječnost svako vrijeme kratko. "Da ga vječno dobiješ ..." Nitko nije vječni vlasnik svoga roba jer njegova vlast kao i životni položaj obojice prestaju smrću.

Onezim je vjerom u Krista postao vječan.[128] Pošto je dobio Duha slobode[129] vječnome Filemonu jer je i sam povjerovao u Krista nije više rob nego mu je počeo biti od roba brat, predragi brat, vječni brat: za vječnoga i samoga Apostola i svoga gospodara. Kao što je tjelesni položaj ranije Onezima vezao uz vlasnika, kasnije ga veže duh. Onda kada je tjelesno bio podložan gospodaru, nije s njime bio povezan u Gospodinu. Otuda zaključujemo da roba koji povjeruje u Krista svome gospodaru podlaže dvostruki zakon: uza nj je privremeno vezan i tjelesnom nužnošću dok se vječno sjedinjuje u duhu.

R. 17: *"Ako me, dakle, držiš drugom, primi ga kao mene."*

Filemon je želio Pavla imati za druga. Budući da vjeruje u Krista, htio je postići takav napredak da postane sličan Pavlu. Promotrimo pak koliko se tu hvali Onezim i koliko je, kaže se, napredovao kada ga treba tako primiti kao Apostola i kada njegov gospodar treba željeti njegovo zajedništvo kao i Pavlovo. Evo što, ukratko, znači što Pavao veli: ako mene želiš

128 Niže postaje jasno što Jeronim kaže.

129 Usp. 2 Kor 3,17.

imati kao zajedničara, imaj i Onezima kojega osobno držim za sudruga, svoga sina i vlastitu nutrinu. Ako njega ne primiš i ne želiš ga imati, i sam shvaćaš da ne možeš ni mene imati.

R. 18: *"Ali ako ti je nečim naudio ili ti je dužan, to meni uračunaj."*

Pavao kao nasljedovatelj svoga Gospodina[130] i ukoliko posjeduje Krista koji u njemu govori,[131] treba po svojim silama činiti što i Krist. Ako je Krist nosio naše slabosti i žalostio se zbog naših rana,[132] Apostol se s pravom daje u zalog za Onezima i obećaje što je on dugovao. Već ranije kazasmo da se nije moglo Onezima proglasiti nekrivim zbog svega što je krađom odnio i rasipnošću potrošio. Filemon je to nadoknadio s velikom cijenom jer je za odbjegloga roba i izgubljeni novac dobio preljubljenoga brata. Također je preko njega i Apostola učinio svojim dužnikom.

R. 19: *"Ja, Pavao, pisah svojom rukom: ja ću vratiti: da ti ne reknem kako i sam sebe meni duguješ!"*

Evo što Pavao kaže: ja obećajem da ću vratiti što je Onezim krađom oduzeo. Tome je jamstvu svjedok ova poslanica i moja ruka. Nisam je uobičajenim načinom kazivao u pero[133] već sam napisao svojom rukom. Vjeruj, dakle, meni koji obećajem za Onezima. To kažem kao da govorim tuđincu. Ali ako se pozovem na svoje pravo, zbog Kristove riječi koju sam ti navijestio[134] pa si postao kršćanin, i sam sebe meni duguješ. Ako si ti moj, moje je i sve tvoje: moj je i Onezim koji je tvoj. Prema tome, mogao sam se s njime služiti kao sa

130 Usp. 1 Kor 4,16.

131 Usp. 2 Kor 13,3.

132 Usp. Iz 53,3.

133 Jeronim je napisao *dictare*.

134 Znači da je Pavao i Filemona obratio na kršćanstvo.

svojim. Ipak ga prepuštam tvojoj volji da opraštajući stekneš nagradu.

R. 20: *"Tako, brate, ja zbog tebe uživam u Gospodinu."*

Latinski prijevod ne izražava što je vlastito grčkome izvorniku. Pavao je rekao: ναί, ἀδελφέ. Ono ναί nešto je kao dodatak[135] čovjeka koji se umiljava. Prevodeći to *ita, frater*[136] ne znam da li što vodenastije i razrjeđenije napisano izražavamo. Septuagintini su prevodioci hebrejsku riječ ANNA[137] koja u hebrejskome jeziku naznačuje moliteljevu čežnju često preveli ὦδή.[138] Simah je pak ANNA katkada preveo δέομαι što znači "molim". Na taj način i mi trpimo istu prisilu u odnosu na grčki jezik koju i Grci u odnosu na hebrejski.

Pavao kaže: "Ja zbog tebe uživam u Gospodinu." To pak kudikamo nešto više znači nego se misli. Apostol uživa samo u onome tko u sebi posjeduje mnoge i ustaljene vrline i sve što se od prilike do prilike[139] naziva Krist, a to je: mudrost,[140] pravednost,[141] uzdržljivost, umjerenost, čistoća. Pavao te vrline vruće moli za Filemona da - kada u njima bude obilovao - i sam bude ispunjen uživajući njime. Ali da ne misliš kako Pavao govori o onome uživanju kojim se mi često naslađujemo radi svoje međusobne prisutnosti, dodao je "u Gospodinu". To je da se zbog dodanoga Gospodnjega imena shvati kako postoji i drugo uživanje kojim se tko naslađuje bez Gospodina.

135 Time se drugi uvjerava.

136 Izričaj znači "tako, brate".

137 U tekstu piše i hebrejski.

138 Po sebi ὦ je uzvik "o", a δή može značiti "uistinu".

139 Tu je tekst nesiguran.

140 Usp. 1 Kor 1,24.

141 Usp. 1 Kor 1,30.

"Okrijepi moju nutrinu u Kristu."

Pavao želi radi Filemona uživati u Gospodinu. Tako želi da Filemon okrijepi njegovu nutrinu - Onezima - kojega je i prethodno nazvao istim imenom. Kazano je dvojako: ili je Onezim Pavlova nutrina u Kristu ili Filemon mora u Kristu okrijepiti Onezima, Pavlovu nutrinu. Ako želiš prihvatiti prvo mišljenje, s pravom se Onezim naziva Pavlovom nutrinom u Kristu jer ga je u okovima rodio Kristu. Prihvatili se drugo mišljenje, Onezima okrijepljuje Filemon dok se u Kristu poučava njegovim nagovorima.

R. 21: *"Pouzdajući se u tvoju poslušnost pisao sam ti jer znam da ćeš učiniti više od onoga nego što kažem."*

Tko potvrdno očekuje od onoga koga će moliti, očekivanjem na neki način unaprijed prosuđuje da mu se ne smije odbiti što moli. Ipak ako onaj koji moli zna da će zamoljeno biti veće nego je molio, manje moli da moljeni ima dragovoljnu i veću naplatu od udijeljenoga. Ako pak Filemon traženo čini po ljudskoj naredbi koliko će više učiniti radi Božje ljubavi? Apostol Filemona hvali riječju jer njegove zapovijedi pretječe djelom te može reći: "Neka ti se, Gospodine, svidi dragovoljnost mojih usta" (Ps 118,108). Čineći više nego se zapovijeda, nadvisuje one koji su samo naređeno izvršili pa moraju kazati: "Beskorisne smo sluge. Uradili smo što smo morali učiniti" (Lk 17,10). I djevičanstvo se zato kruni većom nagradom jer nema naredbe Gospodnje[142] nego se proteže preko zapovjeđenoga.

R. 22: *"Ujedno mi pak pripravi obitavalište."*

Ne mislim da je Apostol bio tako bogat i pretrpan brojnim kovčezima te mu je trebao pripremljeni gostinjac i da ne bi bio zadovoljan jednom sobicom i ne bi mali stan za prostor svoga tijela smatrao najprostranijim. Međutim, Filemon

142 Usp. 1 Kor 7,25.

će dok čeka da Pavao dođe k njemu učiniti više nego je zamoljen. Ipak ako tko smatra da Pavao nije tek olako već uistinu naredio da mu se pripravi gostinjac, to se više pripravlja kao apostolu nego kao Pavlu. Budući da će doći u novi grad propovijedati Raspetoga[143] i donijeti nečuvena učenja,[144] Apostol je znao da će k njemu dolaziti mnogi. Stoga je kao prvo bilo nužno da se kuća nalazi na prometnome gradskome mjestu i da se lako u njoj okupiti. Potom trebaše da bude slobodna od svake nepogode, da je široka te može primiti mnogo slušatelja. Ne smije biti blizu prostora za igre niti prezriva zbog blizine onoga što je sramotno.[145] Napokon, neka se obitavalište radije nalazi u prizemlju a ne na gornjemu katu. Smatram da je Pavao iz istoga razloga i u Rimu ostao dvije godine u iznajmljenome stanu. Držim da to obitavalište nije bilo maleno kada se svaki dan k njemu stjecalo mnoštvo Židova.[146]

"Nadam se, naime, da ću vam po vašim molitvama osobno biti darovan." Kada se Bog moli, ocu dariva sina, a i brat se često spašava bratovom molitvom. Apostol se pak zbog koristi onih koji će ga slušati prepušta u molitve cijele Crkve. Ali se ovaj dar, po riječi, ne odnosi na onoga koji se, posve spreman, izručuje od mučenja u mučenje već na one kojima se Apostol šalje.[147] Da se pak Pavao u više navrata našao u tamnici i bio oslobođen iz okova sam naznačuje na drugome mjestu: "Često u zatvorima ..." (2 Kor 11,25). Iz njih se

143 Usp. 1 Kor 1,23.

144 Jeronim je napisao *dogmata*. Riječ *dogma* koja izvorno znači "mišljenje", "učenje", "zapovijed" i "nauk" polako se udomaćila u kršćanskim spisima. Usp. G. SOLL, *Dogma und Dogmenentwicklung*, Herder, 1971, 3-22; G. KITTEL, δόγμα, ThW, 2, 233-235; H. VORGRIMLER, *Dogma*, LThK, 3, 438; M.E. WILLIAMS, *Dogma*, NCE, 4, 947; J. RANFT, *Dogma*, RAC, 3, 1257-1258.

145 Vjerojatno se misli na javnu kuću.

146 Usp. Dj 28,30.

147 Nismo posve načisto što to znači.

katkada oslobađao Gospodnjom pomoći.[148] Više puta je otpušten jer sami progonitelji nisu ništa našli kod njega što zaslužuje smrt. Još se nisu pojavili senatski zaključci o kršćanskome imenu.[149] Neronov mač još nije posvetio kršćansku krv. Radi novoga propovjedanja zavidni bi Židovi ili oni koji su vidjeli da im se ruše kumiri narod potaknuli na bijes. Poslane bi u zatvor otpuštali kada bi se stišao narod i gnjev.[150] Da je tako kako kažemo svjedoče *Djela apostolska*. U njima Fest[151] veli Agripi[152] kako bi Pavla mogao otpustiti da se nije prizvao na Cezara[153] jer da nije našao nikakvo pravno pitanje osim nekih pitanja iz vlastite vjere i o stanovitome Isus koga Pavao propovijeda živim.[154] Otuda razabiremo da su ih[155] jednako mogli otpuštati i drugi makar je to izvodio Gospodin da se novo propovjedanje proširi po cijelome svijetu.

R. 23-24: *"Pozdravlja te Epafra, moj suuznik u Kristu Isusu, Marko, Aristarh, Dema, Luka, moji suradnici."*

Kazasmo na samome početku da je *Poslanica Kološanima* napisana i spis poslan po istome listonoši u isto doba kada je Pavao pisao i Filemonu. To nas uče i imena što se navode kao ljudi koji pozdravljaju. I u *Poslanici Kološanima* piše: "Pozdravlja vas Aristarh,[156] moj suuznik, i Marko,

148 To znači čudom.

149 Osuđivao se na smrt tko se zove kršćanin.

150 To je općenito bio slučaj s kršćanima, otuda govor u množini.

151 Tu smo pravilno napisali *Fest*, a ne krivo *Feliks* kako je u izvorniku. O Festu vidi E. BEURLIER, *Festus*, DB, 2, 2216-2217.

152 O Agripi vidi E. JACQUIER, *Agrippa II*, DB, 1, 286-288.

153 Usp. Dj 25, 11-21.

154 Usp. Dj 25,19.

155 Vidi se da Jeronim nema pred očima samo Pavlov slučaj.

156 Usp. E. JACQUIER, *Aristarque*, DB, 1, 963-964; A. WIKENHAUSER, *Aristarchos*, LThK, 1, 852.

Barnabin nećak, i Epafra,[157] Kristov sluga, od vas" (Kol 4,10 i 12). Nešto niže piše: "Pozdravlja vas Luka, predragi liječnik, i Dema.[158] I recite Arhipi: brini se za službu koju si primio u Gospodinu. Ispuni je" (Kol 4,14 i 17). Također piše: "Sjećajte se mojih okova" (Kol 4,18). Ako pak netko smatra da zato nisu istovremeno pisane jer ima nekoliko imena iz *Poslanice Kološanima*[159] koja se ovdje ne navode zapisana, neka zna da nisu svi svima ni prijatelji ni znanci i da je jedno pisati poslanicu osobno jednome pojedincu, a drugo javno cijeloj Crkvi.

Pavao kaže: "Pozdravlja te Epafra, moj suuznik u Kristu Isusu." O tome tko je Epafra, Pavlov suzatvorenik, primismo stanovitu priču. Kaže se da su Pavlovi roditelji potjecali iz judejskoga giskalskoga[160] predjela. Kada je rimska ruka opustošila cijelu pokrajinu i kada su se Židovi raspršili po svijetu, oni su prebačeni u cilicijski grad Tarz. Dječačić Pavao dijelio bi roditeljsku sudbinu. Tako može stajati što sam Pavao svjedoči za se: "Oni su Hebreji, i ja sam. Izraelci su, i ja sam. Sjeme su Abrahamovo, i ja sam" (2 Kor 11,22). Opet drugdje svjedoči da je "Hebrej od Hebreja" (Fil 3,5). Ali se i drugo navodi da je Pavao više Židov nego Taržanin.

Ako je kako prethodi, možemo pomisliti da je i Epafra u vrijeme kada je Pavao uhićen i sam bio zarobljen te sa svojim roditeljima bio smješten u azijski grad Kolose. Potom bi prigrlio Kristovu riječ. Zato je, kako ranije rekosmo, napisano Kološanima: "Pozdravlja vas Epafra koji potječe od vas. Kristov je sluga, trajno zauzet za vas u molitvama" (Kol 4,12). Ako je to tako, onda se na isto shvaćanje svodi i Aristarh

157 Usp. F. VIGOUROUX, *Épaphras*, DB, 2, 1819-1820; J. SCHMID, *Epaphras*, LThK, 3, 915.

158 E. LEVESQUE, *Démas*, DB, 2, 1358; J. SCHMID, *Demas*, LThK, 3, 213.

159 Usp. Kol 4, 10-17.

160 Usp. C. TOUSSAINT, *Paul*, DB, 4, 2188-2189; G.G. FINDLAY, *Paul*, DoB, 3, 697.

kojega Pavao u istoj poslanici naziva svojim "suuznikom" (Kol 4,10). Neki ipak misle da se u riječi sužanjstvo krije nešto tajno i otajstveno: da su zasužnjeni i svezani zajedno dovedeni u ovu dolinu suza.[161]

Ako se ne prihvati ni jedno ni drugo tumačenje, otuda što je Pavao dodao "u Kristu Isusu" možemo naslutiti da je Epafra u Rimu za Krista podnio iste verige koje i Pavao. Zato kao što se mogao nazvati Kristovim uznikom, mogao je i njegovim sužnjem. Ili je to zato što je među apostolima i Epafra bio ugledan kao Andronik[162] i Junija[163] o kojima Pavao piše u *Rimljanima:* "Pozdravite Andronika i Juniju, rođake i suuznike moje. Oni su ugledni među apostolima i prije mene bijahu u Kristu Isusu" (Rim 16,7). Toliko o Epafri.

Kada je Pavao pisao Filemonovo pismo među evanđeoske suradnike i svoje suuznike naveo je i Marka. Mislim da je riječ o piscu evanđelja. Naveo je i Aristarha koga ranije spomenusmo i Demu na kojega se tuži na drugome mjestu: "Dema me ostavio jer je ljubio ovaj život. Otišao je u Solun" (2 Sol 4,9). Spomenuo je i Luku koji je Crkvama ostavio *Evanđelje* i *Djela apostolska*. Kao što su apostoli od ribara riba postali ribari ljudi,[164] tako se Luka od tjelesnoga liječnika preobrazio u liječnika duša. O njemu Pavao kaže na drugome mjestu: "S njime sam poslao brata kome je slava u evanđelju po svim Crkvama" (2 Kor 8,18). Sve dok se Lukina knjiga čita u crkvama, ne prestaje njegovo liječništvo.

161 Pravi smisao ne vidimo.

162 Usp. *Andronique*, DB, 1, 566.

163 U izvorniku piše netočno *Julia*. Zapravo je riječ o Juniji iz Rim 16,7. O njoj vidi: *Junias*, DB, 3, 1866.

164 Usp. Mt 4,19.

R. 25: *"Milost Gospodina našega Isusa Krista s duhom vašim."*

Izraelski se narod popisuje polazeći od glave, boljega ljudskoga dijela, Pismo kaže: po njihovim glavama.[165] Tako je milost Gospodina Isusa Krista u cijelome čovjeku i u svakome dijelu svetih. Ipak, polazeći od višega i boljega dijela, tj. od duha, Apostol sinegdohično[166] kaže o čitavome čovjeku: "Milost Gospodina našega Isusa Krista s vašim duhom." Ali kada je milost u duhu, čini duhovnim cijeloga čovjeka da tijelo služi duhu i da dušu ne svlada tijelo već da i ona, postavši duhovna bit,[167] prione uz Gospodina jer "tko prione uz Gospodina, jedan je duh" (1 Kor 6,17).

Prema Židovima ovo su značenja: Pavao znači "divni", Timotej "dobrotvorni", Filemon "čudno pomilovani" ili "usta za kruh". Tu je riječ o ustima, a ne o kosti.[168] Apija znači "koja sadrži" ili "sloboda". Arhipa znači "dugo-trajnost djela", Onezim "onaj koji odgovara", Epafra "plodni" i "onaj koji vidi" odnosno "koji uzrasta". Marko znači "naredbom uzvišeni". Aristarh "brdo punijega djela", Dema "onaj koji šuti" i Luka "sam ustaje".

Ako navedena imena[169] želite shvatiti po njihovu značenju nije u tome teškoća što *Divni* i *Dobrotvorni* poglavito pišu onome kojemu su oproštene sve mane i čija se "usta otvaraju za nebeski kruh". Potom pišu "onoj koja se uzdržava" i koja je "slobodna" te "dugotrajnosti djela" što nikada ne odustaje od svoga posla. Pišu pak u korist onoga

165 Usp. Br 1,18.

166 Sinegdoha je stilska figura kada se dijelom naznačuje cjelina.

167 Ne razumjemo što znači da duša postaje duhovna bit.

168 U latinskome *os* znači "kost" i "usta": otuda Jeronimovo upozorenje.

169 Slijedi ulomak koji se ne može razumjeti ako se ne vodi računa o značenju imena kako ih je Jeronim naveo. On sada zbiljska imena zamjenjuje njihovim značenjima. Ako se dobro pazi vidi se što piše. Da ne umnažamo bilješke koje su i onako preobilate neka čitalac sam ustanovi na koga Jeronim na dotičnome mjestu misli.

"koji odgovara" svojim svjedočenjem. Piše čak i onaj[170] kome se posebice obraća poslanica i koji "uzrasta" od spasonosne plodnosti. Tu je i onaj koji je po "zapovijedima" postao "uzvišeniji", ali i onaj koji je po većim djelima uzrastao do "brda" kao i onaj koji je na svoja usta stavio stražu i na svoje usne zazidana vrata".[171] Taj je možda "šutio" jer je napustio Apostola za liječnika.[172]

Napokon, pisano je i od onoga koji se jer sam od sebe "ustaje" svaki dan povećava i postiže napretke. Dok se njegovim evanđeljem ispunja svijet, sam raste koliko, slušan i čitan, sdagrađuje.[173]

170 Čini se čak da Jeronim u pisce *Poslanice Filemonu* nekako ubraja i one koje Pavao napominje kao one koji izručuju pozdrav.

171 Usp. Ps 140,3.

172 Nije nam jasno o čemu je riječ.

173 Mislimo da Jeronim želi kazati kako čitanje i slušanje Lukina evanđelja razjašnjuje smisao njegova imena ako se pođe od židovskoga.

TUMAČENJE POSLANICE GALAĆANIMA

PROSLOV

Tek je prošlo[1] nekoliko dana što sam protumačio Pavlovu *Poslanicu Filemonu*. Opet ostavivši mnogo započeta prelazim na *Poslanicu Galaćanima*. Ali, evo mi nenadano stiže pismo iz Grada[2] i javlja da je časna Albina[3] duh vratila Gospodnjoj nazočnosti, a sveta Marcela[4] ostala bez zajedništva s majkom te sada, Paulo i Eustohijo, još više čezne za vašom utjehom. To se pak zbog silnih prostranstava[5] između mora i kopna ne može obistiniti. Stoga bih neočekivano zadobivenu ranu htio iscijeliti barem svetopisamskim lijekom. Meni je poznat Marcelin žar. Znam njezinu vjeru i koji plamen ima stalno u srcu da nadjača ženski spol, zaboravi ljudsko i uz zvuk timpana[6] božanskih spisa preplovi Crveno more ovoga vijeka. Kada sam bio u Rimu nikada me nije došla vidjeti u takvoj žurbi da ne bi nešto pitala o Pismima. Pri tome ne bi smatrala ispravnim što bih na Pitagorin način odgovorio. Kod nje nije važio autoritet koji ne bi provjerilo rasuđivanje. Marcela je sve ispitivala i sve vagala bistrom pameću. Tako sam shvatio da mi

---

1 Već smo u prvoj knjizi kratko istaknuli vrijednost Jeronimovih *proslova:* usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac,* Makarska, 1995, 8.

2 To je Rim.

3 Albina je Marcelina majka.

4 O Marceli vidi M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 178.

5 To su prostranstva između Rima i Svete zemlje.

6 O tome instrumentu vidi J. PARISOT, *Tambour,* DB, 5, 1982-1986.

ona nije toliko učenica koliko sudac. Ovaj će posao njoj odsutnoj biti nadasve drag. Vama će koje ste tu - smatram - biti koristan. Pristupam djelu koje prije mene nisu obavili pisci našega jezika,[7] a i među Grcima ih je tek malo to učinilo kako je zahtjevalo dostojanstvo sadržaja.

Inače veoma dobro znam da je Gaj Mario Viktorin[8] koji je, kada sam bio mladićak, u Rimu poučavao u govorništvu objavio *Tumačenja Apostola*. Ali kako je bio zauzet proučavanjem svjetovne književnosti, uopće nije poznavao Sveta pisma. Razumje se da niti učen čovjek ne može dobro raspravljati o onome što mu nije poznato. J

esam li, dakle, ja lud ili preuzet jer obećajem što Mario nije mogao? Nipošto! Posve suprotno. Meni se čini da sam u tome oprezniji i strašljiviji. Osjećajući slabosti svojih sila slijedio sam Origenova tumačenja.[9] Taj je čovjek s obzirom na pavlovu *Poslanicu Galaćanima* napisao pet *Tumačenja* u doslovnome smislu riječi. Također je kratkom riječju pri obrazlaganju iste poslanice dovršio desetu knjigu svojih *Stromata*. Uz to je sastavio i razne propovijedi kao i kratke bilješke. Već bi i samo to bilo dosta. Mimoilazim Didma[10] kojega nazivam Vidiocem. Također preskačem Apolinara Laodicejskoga[11] koji je nedavno napustio Crkvu. Izostavljam i staroga krivovjernika Aleksan-dra[12] i Teodora Heraklejskoga.[13] Svi su oni o istome ostavili neka kraća tumačenja.

Da sam od spomenutih uzeo po štogod, nastalo bi nešto što se nikako ne bi smjelo prezreti. Reći ću naprosto ovo: sve

[7] Ipak je Ambrozijater tumačio Pavlove poslanice. Usp. M.G. MARA, *Patrologia*, III, Marietti, 1978, 172.

[8] Usp. M. SIMONETTI, *Mario Vittorino, Patrologia*, III, Marietti, 69.

[9] Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, I, Marietti, 1980, 322-327.339.

[10] Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, II, Marietti, 1980, 94.

[11] Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, II, Marietti, 1980, 381.

[12] Ne znamo tko je taj.

[13] Usp. É. AMANN, *Théodore d'Héraclée*, DTC, 15, 232.

sam spomenuto pročitao i veći dio zadržao u svojoj glavi. Pozvavši pisara u pero sam kazivao svoje ili tuđe. Nisam držao na pameti ni slijed ni riječi pa ni smisao.[14] Dar je, dakako, Gospodnjega milosrđa ako zbog naše neupućenosti ne propadne što su drugi dobro kazali i da ono što se vlastitima sviđalo ne naiđe na odbijanje kod tuđinaca.

Sada kratko sažimam glavnu poruku ove *Poslanice*. U predgovoru upozoravam na to da je isti sadržaj u Pavlovoj *Poslanici Galaćanima* kao i poslanici koju je napisao Rimljanima. Ipak je među njima razlika u tome da se Pavao u *Poslanici Rimljanima* služio višim razmišljanjem i dubljim dokazima. U *Poslanici Galaćanima*, tako reći, piše kao za one koje u nastavku naziva "nepametni Galaćani" (Gal 3,1) i ljudima koji su "jako nerazumni" (Gal 3,3).

Posegnuo je za takvim govorom jer je više korio nego poučavao te je opće tvrdnje izricao općim govorom da ga mogu i "nepametni" (Gal 3,1) shvatiti. Tako će na pravi put autoritet pozvati one koje razum nije mogao privoljeti. Ipak nema nijednoga Apostolova govora niti u pismu niti kada je nazočan da se on u njemu ne trudi poučiti kako su tereti drevnoga Zakona stavljeni na stranu. Učio je da je sve dokinuto što je prethodilo u pralikovima i slikama kao što su: subotnji počinak, tegoba obrezanja, slavljenje prvoga mjesečnoga dana,[15] proslava triju godišnjih svečanosti te sitničavost glede jela kao i svakodnevna pranja što se iznova onečiste. Dokinuto je kada je nastupila evanđeoska milost koju ne postiže krv od žrtava nego vjera vjernikove duše. Drugdje je dijelom - kako bi mu se to pitanje nametnulo dok drugo radi - i usput o tome raspravljao i to jedva doticao. Ali se u ovim dvjema poslanicama - rekoh - na zaseban način obrađuje prestanak drevnoga Zakona i uvođenje novoga.

[14] Jeronim želi istaknuti svoju nezavisnost u radu.

[15] Usp. F. VIGOUROUX, *Calendes*, DB, 2, 63.

Ovo je pak vlastito *Poslanici Galaćanima:* Pavao je ne piše onima koji su među Židovima povjerovali u Krista i koji su mislili kako moraju opsluživati očinske bogoslužne propise.[16] Tu Apostol piše ljudima koji su između pogana prigrlili vjeru u evanđelje pa opet otpali. Prestrašio ih je autoritet nekih koji su tvrdili da su Petar, Jakov i sve judejske Crkve Kristovo evanđelje pomiješale sa starim Zakonom. Čak su govorili da i sami Pavao jedno čini u Judeji, a drugo propovijeda narodima. Isticali su da zaludu vjeruju u Raspetoga ako smatraju da se mora zanemariti što tobože opslužuju apostolski prvaci.

Pavao zbog navedenoga tako oprezno kroči sredinom između obojega da ne izda evanđeosku milost ukoliko je pritisnut teretom i autoritetom predaka, ali također da ne bude nepravedan prema pretšasnicima dok naglašava milost ako bi išao krivudavo i nekako skriveno kroz redove. Tako je koračao da Petra pouči glede njemu povjerenoga puka iz obrezanja. Ako bi se odjednom udaljio od ranijega načina života, narod bi se sablaznio i ne bi vjerovao u Križ. Pavlu je povjereno propovjedanje poganima. Pravedno je da on kao istinu brani što Petar hini zbog uviđavnosti.[17]

Spomenuto uopće nije razumio opaki Porfirije Batanetski.[18] On nam u svojoj knjizi protiv nas predbacuje da je Pavao prekorio Petra što ne kroči ravnim putem kada navješta evanđelje. Porfirije je htio Petra optužiti za krivnju zablude, a Pavla za drskost. Općenito je optuživao zbog hinjena učenja ukoliko se crkveni prvaci međusobno ne slažu. Toga smo se - kako ste molile - maločas kratko dotaknuli: u kojem je smislu ono bilo kazano. Punije ćemo razjasniti kada

[16] Usp. F. VIGOUROUX, *Calendes,* DB, 2, 63; A. BLAISE, *Dintionnaire latin-français des auteurs chrétiens,* Brepols, 1954, 124.

[17] Poznat je spor između Jeronima i sv. Augustina glede Gal 2, 11-21. Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 91.

[18] Usp. L. VAGANAY, *Porphyre,* DTC, 12, 2555.

dođem do toga mjesta.[19] Međutim već je vrijeme da navedemo same Apostolove riječi i sve podrobno razglobimo.[20]

[19] Odnosi se na Gal 2, 11-21.

[20] Veliki smo broj Jeronimovih proslova preveli i uvrstili u knjigu *Tumačenje proroka Jone.*

PRVA KNJIGA

(Gal 1,1-3,9*)*

Prvo poglavlje
(Gal 1,1-24*)*

1,1: *"Pavao, apostol, ne od ljudi niti po čovjeku, već po Isusu Kristu i Bogu Ocu koji ga je uskrisio od mrtvih."*

Pavao ne napominje - kako neki misle - oholo već iz nužde[21] da nije apostol od[22] ljudi niti po čovjeku nego je po Isusu Kristu i Bogu Ocu.[23] To naznačuje da tim autoritetom pobije one koji su ga izbacivali iz apostolske dvanaestorice. Od nekuda bi - ne znam otkuda - nenadano banuo ili bi ga prethodnici zaredili. Rečeno se pak neizravno može tvrditi i o Petru i ostalima: evanđelje im ne predadoše apostoli već sami Isus Krist. On ih je izabrao za apostole. Sve je to priprema da nitko ne može Pavlu koji raspravlja u korist evanđeoske milosti protiv zakonskih tereta[24] predbaciti: to ti je rekao Petar; to su ti odredili apostoli; drukčije su odlučili tvoji prethodnici. Ono što Pavao čini u nastavku sada nekako očituje skrovitom riječju.

21 Pavlov su apostolat oštro napali i osporili galacijski judaizanti. Pavao dokazuje da je Apostol jer je kod obraćenja vidio uskrsloga i proslavljenoga Krista. Zato je pravi apostol. I njegovo apostolstvo potječe od Krista.

22 Upravo na temelju Gal 1,1 Jeronim ističe da je sv. Pavao pomno pazio koje riječi rabi.

23 Usp. J. GALOT, *Le mystère de la personne du Père, Gregorianum,* 77 (1996), 5-31.

24 Već tu Jeronim sažima osnovnu poruku poslanice: Pavao se bori za "milost" koja je "evanđelje" nasuprot "Zakona" koji je nesnošljivi "teret".

Uvodno naznačuje kada utvrđuje da na nj nije ništa preneseno od onih koji su - čini se - nešto.[25] Pavao piše da se odupro samome Petru u lice.[26] Kaže da ga nikakva sila nije primorala da upane u židovsko pretvaranje.[27] Ako se nekima učini preuzetim što je protiv apostola, makar skrovito, govorio onaj koji je zato putovao u Jeruzalem da s njima uskladi evanđelje da ne trči ili da nije trčao uzalud,[28] neka razjašnjenje prebaci na njega.[29]

Židovski patrijarsi sve do danas šalju apostole.[30] Oni su, mislim, i u ono doba iskvarili Galaćane te su počeli opsluživati Zakon ili su pak neki od Židova koji su povjerovali u Krista doputovali u Galaciju[31] i tvrdili[32] da zakonske obrede opslužuje i Petar, apostolski prvak, kao i Jakov, "brat Gospodnji" (Gal 1,19). Prema tome, zbog razlike između onih koje šalju ljudi i sebe koga je poslao Krist, Pavao je počeo ovim riječima: "Pavao, apostol ne od ljudi niti po čovjeku ..."

Apostol znači poslani. To je zapravo hebrejska riječ.[33] Jednakoga je značenja kao i Sila[34] koji se po tome naziva što je poslan. Židovi kažu: među samim prorocima i svetim ljudima neki su i proroci i apostoli, a neki samo proroci. Uostalom, apostol je i Mojsije kome bi kazano "ja te šaljem faraonu" i koji je sam odgovorio "pronađi drugoga koga ćeš poslati"

25 Pavao želi kazati da njegov poziv za apostola neposredno dolazi od Boga. Taj poziv nije nikako vezan uz druge apostole ma kako veliki i značajni bili.

26 Usp. Gal 2, 11-14.

27 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 7.

28 Usp. Gal 2,2.

29 Mislimo da se odnosi na sv. Pavla koji zna kako postupa pa i onda kada se "Kefi u lice suprostavlja jer je zavrijedio osudu" (Gal 2,11).

30 Zbog Jeronimova izlaganja što slijedi upotrebljavamo riječ apostol premda bi koji put bolje odgovarala riječ poslanik.

31 O Galaciji vidi drugo uvodno poglavlje br. 1.

32 Usp. drugo uvodno poglavlje br. 2.

33 O riječi apostol vidi naše četvrto uvodno poglavlje br. 23.

34 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 8.

(Izl 3, 10-11) kao i Izaija. Njemu Bog veli: "Koga ću poslati i tko će poći tome narodu" (Iz 6,8)? Otuda i sami možemo razumjeti kako se Ivan Krstitelj naziva prorokom i apostolom. Pismo kaže: "Bio je od Boga poslan čovjek kome bijaše ime Ivan" (Iv 1,6). U *Poslanici Hebrejima* Pavao[35] zato nije na početku uobičajenom navikom stavio svoje ime niti riječ apostol jer će o Kristu kazati: "Imate, dakle, Velikoga svećenika i apostola naše vjere, Isusa" (Heb 3,1). Nije bilo prikladno da se ondje gdje se Krist imao nazvati apostolom Pavao također spomene kao apostol.

Postoje pak četiri vrste apostola. Prva je ona koja nije od ljudi ni po čovjeku nego po Isusu Kristu i Bogu Ocu. Druga je doduše od Boga, ali po čovjeku. Treća je vrsta od čovjeka, ne od Boga. Četvrta nije ni od Boga ni po čovjeku ni od čovjeka već sama od sebe. Iz prve vrste može biti Izaija[36] i ostali proroci te i sami apostol Pavao koji nije poslan od ljudi niti po čovjeku već je od Boga Oca i Krista. Iz druge je vrste Jošua, Navin sin. Njega je, dakako, za apostola uspostavio Bog, ali po čovjeku Mojsiju.[37] Treća je vrsta onda kada se netko redi po ljudskoj naklonosti i želji. Tako sada vidimo da se mnogi izabiru u svećeništvo ne Božjim sudom nego otkupljenom naklonošću puka. Četvrta su vrsta lažni proroci i lažni apostoli. O njima kaže Apostol: "Takvi su ljudi lažni apostoli,[38] himbeni radnici prerušujući se u Kristove apostole" (2 Kor 11,13). Takvi govore: to veli Gospodin, ali ih Gospodin nije

[35] O pitanju autora *Poslanice Hebrejima* vidi četvrto poglavlje u uvodu ove knjige br. 10.

[36] U Iz 6,8 čitamo: "Tada čuh glas Gospodnji: Koga da pošaljem? I tko će poći? Ja rekoh: Evo me, mene pošalji!"

[37] U Pnz 34, 9 čitamo: "A Jošua, sin Nunov, bio je napunjen duhom mudrosti jer Mojsije bijaše na nj položio svoje ruke. Njega su Izraelci slušali i činili kako je Jahve naredio Mojsiju."

[38] Riječ "pseudoapostol" u svekolikome grčkome jeziku upotrijebio je samo sv. Pavao u 2 Kor 11,13. Zbog toga bi se možda smjelo reći da je on riječ skovao za vlastitu uporabu. Usp. K. H. RENGSTORF, ψευδαπόστολος, ThW, 1, 446-447.

poslao. Uostalom, Pavao nije bio takav apostol. On nije bio poslan niti od ljudi niti po čovjeku nego od Boga Oca po Isusu Kristu.

Prethodno potvrđuje - uz to što odbacuje Ebionovo[39] i Fotinovo[40] krivovjerje - da je Gospodin naš Isus Krist Bog ukoliko Apostol, jer je od Krista poslan propovijedati evanđelje, niječe da je poslan od čovjeka.[41] Na ovome se mjestu uvlače druga krivovjerja koja tvrde da je Kristovo tijelo prividno. Vele da je Krist Bog, ali da nije čovjek.[42] Tu je k tome i novo krivovjerje koje uči prepolovljeno[43] Kristovo utjelovljenje.[44] Tako se vjera Crkve nalazi usred brojnih brodolomnih krivih učenja. Kada se ispovjeda Krist kao čovjek, ušulja se Ebion i Fotin. Ako se istakne da je Bog pojave se Mani[45] i Marcion,[46] začetnik novoga učenja.[47] Neka, dakle,

[39] Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 9.

[40] Fotin je o Kristu učio da je samo čovjek. Vjerojatno je ipak prihvaćao da se čudesno začeo i rodio. Usp. G. BARDY, *Photin de Sirmium*, DTC, 12, 1534.

[41] Jeronim se u spisima češće navraća na kristološka pitanja. To pokazuje da je bio budan teolog. Upravo se u njegovo doba kristologija stala neposrednije i temeljitije izučavati.

[42] Mnogi su doceti učili da je Kristovo tijelo bilo samo prividno ljudsko tijelo.

[43] Mislimo da tu Jeronim ima pred očima apolinarizam. Apolinar je učio da Sin Božji kod utjelovljenja nije sa sobom sjedinio racionalni dio ljudske duše. To je mjesto zauzela Riječ. Prema tome, Utjelovljenje nije cjelovito već djelomično. Uzet je samo dio ljudske zbilje. Držimo da na to smjera Jeronim izričajem "prepolovljeno utjelovljenje". O Jeronimovu stavu prema Apolnaru vidi M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 166-167.

[44] Jeronim je upotrijebio riječ *dispensatio*. O njoj vidi naše drugo uvodno poglavlje br. 10.

[45] Mani je preminuo oko g. 276. O njegovu nauku o Kristu vidi G. BARDY, *Manichéisme*, 1878-1879.

[46] O Marcionu vidi u našem drugom uvodnom poglavlju br. 11.

[47] Osobno ne možemo dokučiti koje je to "novo učenje". Ako je istovjetno s "novim krivovjerjem" koje malo ranije spominje Jeronim, tada bi mogla biti riječ o apolinarizmu. Jeronim bi mislio da je Marcionova kristologija bila vrelo za Apolinarovo učenje. Povezanost između

svi zajedno čuju: Krist je i Bog i čovjek. To ne znači da je jedna osoba Bog, a druga čovjek nego znači da se onaj koji uvijek bijaše Bog zbog našega spasenja udostojao biti čovjek.

Također treba znati da u *Apostola* kod Marciona[48] ne piše "i po Bogu Ocu" jer je on izlagao kako je Krist u skladu s izrekom "razorite ovaj hram i ja ću ga podići kroz tri dana" (Iv 2,19) uskrsnuo po sebi, a ne da je uskrsnut od Boga Oca. Također drugdje piše: "Nitko od mene ne uzima moju dušu već je polažem sam od sebe. Imam vlast položiti je i imam vlast ponovno je uzeti" (Iv 10,18).

1,2: *"... i sva braća koja su sa mnom, galacijskim Crkvama."*

U drugim su poslanicama stavljeni na početku Sosten[49] Silvan i koji put Timotej. Samo se ovdje uzima ime sve braće jer je bio nužan autoritet velikoga broja. Možda su i oni potjecali iz obrezanja, a Galaćani ih nisu prezirali. Kako bi se narod popravio od najvećega je značenja da se mnogi mišljenjem u nečemu slažu.

Pavao kaže "galacijskim Crkvama". Moramo zapaziti da samo tu piše Crkvama[50] cijele pokrajine, a ne jednoj Crkvi jednoga grada. Isto tako: da Pavao Crkvama naziva one koje kasnije kori kao iskvarene zabludom. Otuda treba naučiti da riječ "crkva" može dvostruko značiti. Označuje Crkvu koja je bez bore i ljage[51] i zaista je Kristovo tijelo, ali i onu koja se bez punih i savršenih vrlina sabire u Kristovu imenu. Tako se i

apolinarizma i Marciona mogla bi biti u tome što je ljudsko tijelo kod Apolinara i Marciona u kristološkome razmišljanju izgubilo važnost, zbilju i ulogu. Marcion je u kristologiji docet. Drži da je Isusovo tijelo samo privid. Apolinar je smatrao da se zbog kristološkoga sjedinjenja ljudsko tijelo utopilo u božanstvu.

48 Taj naziv zapravo naznačuje rukovet Pavlovih pisama kako ih je Marcion prihvatio, objavio i tumačio. Usp. É. AMANN, *Marcion*, DTC, 9, 2014.

49 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 12.

50 Usp. naše prvo uvodno poglavlje br. 7. E.

51 Usp. Ef 5,27.

mudri dvostruko nazivaju: i oni koji su pune i savršene kreposti, ali i oni koji počinju te se nalaze u napredovanju. O savršenima se kaže: "Poslat ću vam mudre" (Lk 11,49). O početnicima je kazano: "Opomeni mudra i ljubit će te" (Izr 9,8). Onaj tko posjeduje potpunu i cjelovitu vrlinu, ne treba opomene. U tome smislu treba suditi i o drugim vrlinama. Pojmovi kao što su jak, razborit, pobožan, čist, pravedan i umjeren ponekad se shvaćaju u pravome, a katkada u širemu smislu.

1,3: *"Milost vam i mir od Boga Oca i Gospodina našega Isusa Krista."*

Pavao ne navodi kao u drugim pismima milost i mir Boga Oca i Gospodina našega Isusa Krista. Bez zaslužnih djela po njima[52] su nam otpušteni grijesi i poslije oproštenja vraćen je mir. Pavao već razborito vodi parnicu protiv onih koje je zaskočio Zakon te misle da se mogu opravdati po djelima.[53] Dotični moraju znati da su milošću spašeni. Dužni su ustrajati u onome što su započeli.

1,4-5: *"On je sama sebe predao za naše grijehe da nas oslobodi od sadašnjega zlog svijeta po volji Boga i Oca našega kome budi slava u vijeke vjekova. Amen."*

Niti se Sin predao za naše grijehe bez Očeve volje niti je Otac predao Sina bez Sinove volje. Naprotiv, ovo je Sinova volja: ispuniti Očevu volju. Tako sam kaže u psalmu: "Htjedoh, Bože moj, vršiti tvoju volju" (Ps 39,9). Sin se pak dao da sam kao pravednost uništi nepravednost koja bijaše u nama. Mudrost se predala da otjera bezumlje. Svetost se i jakost prikazala da dokine nečistoću i slabost. Tako nas Gospodin nije oslobodio samo za budući vijek u skladu s nadom s kojom povjerovasmo nego i ovdje od sadašnjega

52 Odnosi se na milost koja oprašta grijehe i mir koji čovjek stječe kad su mu grijesi oprošteni.

53 O opravdanju vidi u našem drugom uvodnom poglavlju br. 4.

svijeta.[54] Suumrli s Kristom preobrazujemo se u novosti pameti. Nismo od ovoga svijeta koji nas s pravom ni ne ljubi.

Potražimo kako se sadašnji svijet naziva zlim. Tu, naime, krivovjernici[55] obično nađu povod da tvrde kako je jedan Stvoritelj svjetla i budućega svijeta, a drugi tame i ovoga svijeta. Evo što mi kažemo: zlim se ne zove toliko sami vijek koji protječe noću i danju, godinama i mjesecima koliko se istim nazivom[56] naziva ono što se zbiva u svijetu. U tome se smislu kaže da danu dostaje njegovo zlo.[57] Jakovljevi se dani bilježe kao malobrojni i najgori.[58] To ne znači da je vremensko razdoblje kada je živio Jakov bilo zlo nego da ga je ono što je tada podnio mučilo različitim iskušenjima. Uostalom, u doba kada je Jakov služio za supruge i patio različitim zebnjama[59] Ezav je bio u miru.[60] Tako je, dakle, isto vremensko razdoblje jednome bilo dobro, drugome zlo. U *Propovjedniku*[61] ne bi pisalo "ne reci: raniji mi dani u odnosu na ove bijahu dobri" (Prop 7,11) da nije razlikovanja zlih.[62] Ivan kaže: "Sav je svijet položen u zlo" (1 Iv 5,19). To nije stoga što bi sami svijet bio zao već što ljudi u svijetu čine zlo. Govore: "Jedimo i pijmo. I

54 Dobro je što Jeronim naglašava sadašnju i eshatološku ulogu opravdanja. Mi smo to donekle mimoišli u svome uvodnome obrazlaganju. Cilj je opravdanju eshatološka čovjekova pravednost. U njoj će čovjek živjeti u blaženome gledanju. Ali opravdanje djeluje i u ovome životu. Opravdani čovjek već u ovome vijeku ima dijela na eshatološkim dobrima sreće i blaženstva.

55 To se odnosi na razne drevne gnostike i na maniheizam. O tome podrobnije vidi kod G. BAREILLE, *Gnosticisme*, DTC, 6, 1434-1467; G. BARDY, *Manichéisme*, DTC, 9, 1872.

56 Jeronim je napisao grčki ὁμωνύμως.

57 Usp. Mt 6,34.

58 Usp. Post 47,9.

59 Usp. Post 29,18.

60 Usp. E. PALIS, *Ésaü*, DB, 2, 1909-1912.

61 Redak se brojem slaže s Vulgatom. Ipak je Jeronimov prijevod drukčiji i nama ponešto nejasan.

62 Navodi iz Prop 7,11 nismo posve shvatili. Također nismo skroz razumjeli zašto se uopće navodi to biblijsko mjesto.

tako ćemo sutra umrijeti" (Iz 22,13). Čak i sami Apostol veli: "Iskupite vrijeme jer su dani zli" (Ef 5,16).

Okrivljuju se i planinske šume jer su pune razbojstava. Ne znači da griješi zemlja i šume i da sama mjesta prouzročuju zločin čovjekoubivstva. Proklinjemo mač kojim je prolivena ljudska krv i čašu u koju se pomješao otrov. Ali ne griješi ni mač ni čaša. Mržnju zaslužuju oni koji su se time zlo poslužili.

Tako je i s vjekom koji je vremensko razdoblje. Vijek nije po sebi ni dobar ni zao. Naziva se dobrim ili zlim po onima koji su u njemu. Radi toga moramo osuditi Valentinove ludosti i priče.[63] On je otuda što se u Pismima spominju vjekovi vijeku dodao svojih trideset eona.[64] Rekao je da su to živa bića po skupinama od četiri, osam, deset i dvanaest.[65] Valentin je iznio toliki broj vjekova koliko je Enejina krmača oprasila praščića.[66]

Također istražimo međusobno značenje za vijek, vijek vjeka i vijekovi vjekova. Gdje označuju kratko vremensko doba, a gdje vječnost? U hebrejskome OLAM[67] znači vječnost kada se piše sa slovom VAV. Kada se piše bez VAV naznačuje pedesetu godinu koju Židovi nazivaju Jubilej.[68] Stoga se onome Židovu[69] koji zbog žene i djece voli gospodara i pobožnim se uhom podvrgava službi naređuje da služi do

63 Valentinov nauk o eonima iznimno je složen. O tome vidi G. BARDY, *Valentin*, DTC, 15, 2502-2504.

64 Tu je Jeronim riječ napisao grčki.

65 Tako smo preveli po nadahnuću. Jeronim je napisao slijedeće riječi: quadradas, ogdoadas, decadas, duodecadas. O tim riječima usp. A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Brepols, 1954, 687, 576, 241, 295.

66 Eneja je znameniti junak Vergilijeva djela.

67 Jeronim je to napisao i hebrejskim slovima.

68 Jubilej nastupa svake pedesete godine. Usp. H. LESÊTRE, *Jubilaire (année)*, DB, 3, 1750-1754.

69 Odnosi se na Izl 21, 1-6.

vijeka.[70] To pak znači do pedesete godine. Moabićani i Amonićani[71] ne ulaze u Gospodnju zajednicu do petoga i desetoga koljena i do vijeka[72] jer se nastupom Jubileja dokida svako tegobno stanje.

Neki kažu da izričaj "u vIjeke vjekova" ima isti smisao kao i izrazi: u svetištu svetih, u nebu nebesa, u djelima djela, u Pjesmi pjesama.[73] I vijek posjeduje istu razliku koju imaju nebesa u odnosu na one čija su nebesa i sveto koje je svetije u usporedbi sa svetima te djela koja postaju bolja dodatkom djela kao i Pjesama koja oDskače među svim pjesmama. Vijek postaje vjekovima nanošenjem vjekova.[74] Ovaj pak vijek tako razjašnjuju što kažu da ga treba brojiti od vremena kada su stvorena nebesa i zemlja i da teče do svršetka svijeta kada će Krist suditi sve. Međutim, to opet opozivaju. Korak stavljaju u ono što je bilo ranije. Raspravljaju o prohujalim i budućim vjekovima: da li su bili dobri ili zli i hoće li se ponoviti. Upadaju u tako duboka pitanja da su o tome pitanju napisali beskrajne knjige i sveske.

Pavao pak proslov završava hebrejskom riječju amen. Septuaginta amen[75] prevodi "neka bude",[76] a Akvila "uistinu" ili "s vjerom".[77] I Gospodin u evanđelju često upotrebljava amen. Njime potvrđuje svoje riječi.[78]

1,6-7: *"Čudim se što tako brzo od onoga koji vas je pozvao milosti Krista Isusa prelazite drugome evanđelju koje nije drugo. Jedino postoje neki koji vas uznemiruju i žele promjeniti Kristovo evanđelje".*

Riječ prenošenje[79] najprije čitamo u Postanku gdje je "Bog prenio Henoka i nije se pronašao" (Post 5,24). Potom se čita u Kraljevskim knjigama kada je Ahaba[80] njegova žena Jezabela od štovanja Boga preokrenula[81] na štovanje kumira da učini u skladu sa svime što je učinio Amorejac kojega je Gospodin odbacio od lica Izraelovih sinova. Ipak su to dva prijenosa.[82] Ono je od Boga, ovo od đavla. Onaj koga Bog premjesti, ne nalaze ga njegovi neprijatelji niti mu se vrebač može primaknuti. Držim, naime, da to znači "i nije bio pronađen" (Post 5,24). Onaj pak koga mjenja đavao, mjenja se u ono što se čini da je, ali to nije.[83]

Svjetovni mudraci prebjezima[84] nazivaju ljude koji od mišljenja[85] prelaze na mišljenje. Takav je bio i onaj Dionizije koji je najprije mislio da bol nije zlo. Međutim, pošto su ga pritisnule teškoće i kada ga je izmučila bol počeo je tvrditi da je bol najveća od svih nevolja. Mudraci su Dionizija prozvali

---

70 Tu je riječ *saeculum.*

71 Usp. Pnz 23, 3-4.

72 I tu je riječ *saeculum.*

73 Možda Jeronim misli na starozavjetnu knjigu.

74 Tu nismo dovoljno razumjeli što se želi kazati. Stoga ni prijevod nije posve jasan.

75 U tekstu piše i hebrejski.

76 U tekstu piše i grčki.

77 U tekstu piše i grčki.

78 Usp. Mt 5,18.

79 Jeronim je upotrijebio imenicu *translatio* koja dolazi od glagola *transfero.* U nastavku se navraća na te riječi jer glagol stoji u Gal 1,6 kao prijevod za μετατίθημι. Imenica *translatio* može značiti "prenošenje", "prijenos", "premještaj". Slično i glagol *transfero* znači "prenositi", "premjestiti", "preobraziti". Imenica i glagol uz mjesno značenje mogu imati i preneseno značenje. Inače na glagol μετατίθημι osvrnuli smo se u drugom uvodnom poglavlju br. 13.

80 O Ahabu vidi L. MECHINEAU, *Achab,* DB, 1, 120-124.

81 Kod Jeronima piše *translatio.*

82 Kod Jeronima piše *translatio.*

83 Jeronim, očito, na tome mjestu na zaseban način shvaća *esse.*

84 U Jeronimovu izvornome tekstu piše *translatio.*

85 Jeronim je upotrijebio riječ *dogma.*

Mjenjalo[86] ili Prebjeg[87] jer se povukao od ranijega mišljenja i pao u suprotno.[88]

Pavao se, dakle, najprije čudi što su se Galaćani od evanđeoske slobode premjestili u robovanje djelima Zakona.[89] Potom se čudi što su se tako brzo izmjenili jer nije jednaka krivnja ako se čovjek teško od nečega odvrati ili se brzo izmjeni. Tako je kod mučeništva. Ne udara se istom kaznom onaj tko se bez borbe i muka smjesta požuri zanijekati i onaj koji je prisiljen zanijekati što je vjerovao jer je bio izvrnut između konjica,[90] užeta i vatre.

Propovjed je evanđelja još bila svježa. Još nije prošlo mnogo vremena kako je Apostol Galaćane od kumira[91] priveo Kristu. Čudi se, prema tome, kako su tako brzo otpali od onoga po čijem su imenu nedavno postali kršćani.[92] Ali to mjesto ima i svoj hiperbaton.[93] Može se ovim redom čitati: "Čudim se što tako brzo prelazite od Krista Isusa koji vas je poznavao na milost". On je rekao: "Nisam došao zvati" na pokoru "pravedne već grešnike" (Mk 2,17). Mi smo uistinu spašeni milošću, a ne po Zakonu.

Pavao kaže da su Galaćani prebačeni "u drugo evanđelje koje nije drugo" jer ni ne postoji što je krivo i što je u

86 Tako smo preveli nadimak *Transpositus*.

87 U Jeronima piše *Translatus*.

88 Riječ je o filozofu i književniku. Preminuo je g. 150. prije Krista. Od opširnoga njegova pisanoga djela ostao je samo jedan ulomak, Usp. D. PESCE, *Dionigi di Eraclea, Enciclopedia filosofica,* 2. EDIPEM, Roma, 1979, 968.

89 Već u drugome uvodnome poglavlju br. 3. rekosmo nekoliko riječi o Zakonu.

90 Riječ je o sredstvu za mučenje.

91 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 14.

92 Jeronim, dakle, smatra da ime kršćanin dolazi od imena Krist.

93 Jeronim je riječ napisao grčki. Hiperbaton se kod Jeronima često spominje. Inače je hiperbaton naznaka kojom se naznačuje da netko u govoru i pisanju ne upotrebljava uobičajeni raspored riječi i izričaja u rečenici.

suprotnosti s istinom.[94] Tako piše: "Gospodine, ne daj svoje žezlo onima kojih nema" (Est 14,11). Bog je pozvao ono što ne bijaše te učinio da bude što nije bilo. Međutim, ako je rečeno o onima koji su vjerovali u istoga Boga i posjedovali ista Pisma da su prešli drugome evanđelju koje nije evanđelje što moramo misliti o Marcionu i ostalim krivovjernicima[95] koji odbacuju Stvoritelja i izmišljaju Krista drugoga Boga? Navedeni ne padaju i ne iskvaruju se radi tumačenja Zakona i slova odnosno zbog spora između puti i duha već se u punome opsegu ne slažu s Crkvom.

Pavao lijepo kaže: "Osim što postoje neki koji vas uznemiruju i žele prevariti Kristovo evanđelje." Žele, reče, Kristovo evanđelje promjeniti, prevariti, poremetiti, ali ne uspjevaju. Evanđelje je takve naravi da ne može biti drukčije osim da je istinito. Svatko tko evanđelje tumači u drugome smislu i značenju nego je napisano uznemiruje vjernike. Taj prevrće Kristovo evanđelje. Čini da ono što je lice postane naličje, a ono što je naličje[96] preokreće u lice. Ako tko prihvati židovska tumačenja, baca za leđa[97] što se po svojoj biti nalazi na licu. Čak je i to prikladno što je riječ prelaženje povezana s Galaćanima jer Galacija na našemu jeziku znači prijelaz.[98]

1,8-9: *"Nego čak kada bismo vam mi ili anđeo s neba navijestili evanđelje mimo onoga koje vam navjestismo, neka je proklet. Kao što već kazasmo i sada opet kažem: ako bi vam*

94 Mislimo da Jeronim želi ovo kazati: evanđelje je vesela vijest ako je istinito. Ali ako je krivo i lažno, tada vesela vijest uopće ni ne postoji.

95 Marcion i spomenuti krivovjernici odbacuju Stvoritelja držeći da je tvar u sebi zlo. Gnostici su redovito učili da Isus iz evanđelja nema nikakve povezanosti s Bogom za koga Pismo kaže da je stvorio sve što postoji. Krist je, po gnosticima, Sin Božji koji je dobar, ali dobri Bog nije starozavjetni Bog koji stvara svijet. Na tu se napomenu o gnosticima Jeronim češće navraća u svojim biblijskim tumačenjima.

96 Inače Jeronim je upotrijebio riječ *tergum* ("leđa").

97 Tu je riječ *tergum*.

98 Jeronim drži da je riječ Galacija, kazana grčki, za hebrejske uši znači "prijelaz".

tko naviještao evanđelje mimo onoga koje primiste, neka je proklet."

Kazano možemo shvatiti i hiperbolično,[99] ali ne u smislu da bi apostol ili anđeo mogli drukčije propovjedati nego su jednom govorili. Ako bi se čak moglo dogoditi da se apostoli i anđeli promjene, ipak se ne smije odstupiti od onoga što se jednom prihvatilo. To je nadasve stoga što Apostol na drugome mjestu pokazuje čvrstoću svoje vjere. Veli: "Znam da nas ni smrt, ni život, ni anđeli, ni oblasti, ni sadašnjost, ni budućnost, ni snaga, ni visina, ni dubina, ni drugo stvorenje neće moći odvojiti od Božje ljubavi koja je u Kristu Isusu našemu Gospodinu" (Rim 8,37,39). Veli: "Istinu govorim, ne lažem jer mi svjedočanstvo pruža moja savjest" (Rim 9,1). Doista to nisu riječi čovjeka koji bi ikada mogao otpasti od vjere i ljubavi prema Kristu.

Ali neki ne prihvaćaju da je naznačeno kazano uvjetno[100] nego po istini, tj. da se na gore mogu promjeniti i apostoli i anđeli. Dotični primjećuju kako i sam Pavao zna da može pasti ako postupi lijenije. Rekao je: "Podvrgavam pak svoje tijelo i vraćam u pokornost da ne bih, dok drugima propovjedam, sam bio odbačen" (1 Kor 9,27). Također pripominju[101] da su promjenljivi anđeli koji nisu sačuvali svoje prvo mjesto nego su ostavili vlastito obitavalište te se u vječnim okovima ispod tame čuvaju za sud velikoga dana.[102] Jedino je u Boga nepromjenljiva narav. O njemu piše: "Ti si uistinu isti" (*Ps* 101,28). Sam pak o sebi kaže: "Ja sam vaš Bog i ne

[99] Jeronim je napisao *hyperbolice*. To znači pretjerano ili prekomjerno. Nije isključeno da je upravo on tu riječ uveo u latinski jezik.

[100] Jeronim se izrazio grčkim izričajem kojim se tvrdi nešto što je tek uvjetno ili je samo pretpostavka.

[101] To smo ponovili jer nam se čini da Jeronim tu sažima prigovore i primjedbe "nekih" koje nije imenovao.

[102] Usp. Jd 6.

mjenjam se" (Mal 3,6). Pao je Svjetlonoša[103] koji je jutrom izlazio. Na zemlju je oboren onaj koji je nekoć išao svim narodima.

Nadasve učeni čovjek Tertulijan[104] na tome mjestu lijepo piše protiv Apela i njegove djevice Filomene koju je opsjeo neki pokvareni anđeo đavolskoga duha. Tertulijan piše da je to onaj anđeo kojemu je davno prije nego se rodio Apeles po Apostolu u proroštvu Duha Svetoga prorečena anatema.[105] Riječ anatema[106] zapravo je židovska.[107] Nalazi se u Nunova Jošue[108] i u *Brojevima*.[109] Tada je Gospodin zapovjedio da se sve što je bilo u Jerihonu preda madijanskome proklinjanju i prokletstvu.

Neki tvrde[110] da je Krist - i apostol Pavao - sin ili sluga "dobroga Boga" koji do tada nije bio poznat te da Krist ne zna proklinjati niti zna nekoga osuditi.[111] Njih pitajmo kako se sada Kristov apostol služi židovskom, tj. Stvoriteljevom riječi[112] i želi, mada se obično ne osvećuje, da propane anđeo ili apostol.

Pavao je dodao "kako smo već rekli i sada opet kažem". Time pokazuje da je, bojeći se toga, u početku najavio prokletstvo onima koji budu drukčije propovijedali i

[103] U Jeronima piše *lucifer*. O tome vidi u našem drugom uvodnome poglavlju br. 15.

[104] Apeles je bio Marcionov učenik. Zavela ga je neka žena. O tome što Jeronim spominje Tertulijan govori u djelu *De praescr.*, c.6 i c.30: PL, 2, 21A; 49B-50A.

[105] Iz nužde smo napisali anatema.

[106] Jeronim je riječ ispisao grčki. Za nju imamo riječ prokletstvo.

[107] Jeronim zapravo želi kazati da se kod Židova rabi kao najteži oblik proklinjanja.

[108] Usp. Jš 6, 16-17.

[109] Usp. Br 21,3.

[110] Da dobijemo jasniji prijevod, malo smo odustali od doslovnosti i rasporeda koji je ostavio Jeronim.

[111] Tu je Jeronim iznio sud gnostičkih krivovjernika.

[112] To je riječ anatema ili prokletstvo.

da sada, pošto se propovjedalo, izriče ono prokletstvo koje je ranije najavio. Pavao je i sebi kojega su optuživali da jedno radi u Judeji, a drugo uči među poganima i anđelu za koga je jasno da je veći i od njegovih apostolskih predhodnika najavio prokletstvo. To je da se ne misli kako je velika Petrova i Ivanova vlast kada nije ni njemu koji je ranije učio Galaćane kao ni anđelu dopušteno drukčije propovjedati nego što su Galaćani jednom naučili. Sebe je i anđela poimence naveo, a druge bez imena. Pavao je kazao "ako vam tko bude navještao evanđelje" da u općoj naznaci predšasnicima ne nanese nepravdu, a da ipak skrovito naznači njihova imena.

1,10: *"Pridobivam li, naime, sada ljude ili Boga ili tražim da se svidim ljudima? Ako bih se još uvijek dopadao ljudima ne bih bio Kristov sluga."*

Ne mislimo kako nas Apostol poučava da po njegovu primjeru prezremo ljudske sudove. Sam je na drugome mjestu rekao: "Poznajući, dakle, strah Gospodnji uvjeravamo ljude. Bogu smo očiti" (2 Kor 5,11). Tu je i ovo: "Ne budite sablazan Židovima, poganima i Božjoj Crkvi kao što se i ja svima svime dopadam jer ne tražim što meni koristi nego mnogima da se spase" (1 Kor 10, 32-33). Ako je ikako moguće da se dopadamo Bogu i ljudima, moramo se sviđati i ljudima. Ako li se pak drukčije ne sviđamo ljudima osim da se ne dopadamo Bogu, moramo se radije dopadati Bogu nego ljudima. Inače i sam Pavao bilježi zašto se svima u svemu sviđa. Rekao je: "Ne tražim što je meni korisno nego mnogima da se spase" (1 Kor 10,33). Onaj pak tko se radi one ljubavi koja ne traži što je njezino već što je tuđe[113] svima dopada da se spase, najprije se, dakako, Bogu dopada jer se on brine za spas ljudi.

Pavao bilježi riječ "sada".[114] Tu je jdodaje na zaseban način. U tome se trenutku ljudima sviđa ili ne sviđa. Sada se

[113] Usp. 1 Kor 10,24.

[114] Grčka riječ koju je upotrijebio Pavao može se odnositi na prošlost, sadašnjost i budućnost. U skladu s time treba odabrati riječ koja

zbog evanđeoske istine ne sviđa, ali se nekoć zbog spasenja mnogih sviđao.[115] Pavao se nekoć sviđao Židovima kada je revnovao za očinskim predajama, bez pritužbe živio po Zakonu i posjedovao toliki žar i vjeru u predačke obrede[116] da je bio sudionik u Stjepanovu ubojstvu[117] i putovao u Damask da veže one koji su se udaljili od Zakona.[118] Ali pošto se od progonitelja promjenio u odabrani sud,[119] stao je propovijedati vjeru koju je napadao. Tako je počeo da se ne sviđa Židovima kojima se prije dopadao.

Evo, dakle, što Pavao kaže: zar tražim da se dopadam Židovima kada se svidjeh Bogu jer se nisam njima sviđao? Kada bih se njima dopadao još uvijek ne bih bio Kristov sluga. Potvrdio bih, jasno, Zakon, ali bih uništio milost evanđelja. Međutim, sada ne pristajem ni na hinjeno opsluživanje Zakona zato jer ne tražim da se sviđam i Bogu i Židovima. Tko god se Židovima sviđa, ne dopada se Bogu.

Sama je pak riječ "pridobiti"[120] uzeta iz ljudske uporabe kada netko ono što sam ima i što je jednom zauvijek upio kuša i drugima uliti. Tako se riječ čita na mnogim svetopisamskim mjestima. Od njih je ovo: "Nagovaranje[121] nije od onoga koji vas je pozvao" (Gal 5,8). Ali je i ono iz

odgovara. Ali i latinska riječ *modo* može imati ista značenja. Usp. G. STÄHLIN, ἄρτι, ThW, 4, 1099-1117.

[115] Nije nam jasno što zapravo Jeronim želi kazati. Čini nam se ovo: Pavao se sada ne sviđa svim Galaćanima jer ne odstupa od evanđelja makar bi to neki željeli. Nekoć im se dopadao jer je želio da se svi spase.

[116] Jeronim je upotrijebio riječ *caeremonia*. Usp. H. LESÊTRE, *Cérémonies*, DB, 2, 437-441.

[117] Usp. Dj 7,57.

[118] Usp. Dj 9,2.

[119] Usp. Dj 9,15.

[120] O izvornoj grčkoj riječi vidi R. BULTMANN, πείθω , ThW, 6, 1-7.

[121] Iznimno se rijetko rabi grčka riječ koju smo preveli "nagovaranje". Čini se da nije prije Novoga zavjeta niti postojala. U cijeloj pak novozavjetnoj Bibliji riječ čitamo jedino u Gal 5,8. Usp. R. BULTMANN, πεισμονή , ThW, 6,9.

Djela apostolskih: "Dođoše, dakle, k njemu u prebivalište mnogi Židovi. Izlagao im je, svjedočio im za Božje kraljevstvo i uvjeravao ih o Isusu pomoću Mojsijeva zakona i proroka do večeri" (Dj 28,23). Sve je to bilo stoga jer se o Pavlu razglasilo da krišom opslužuje Zakon i da je u Jeruzalemu utvrdio zajedništvo s onima koji su živjeli po židovsku.[122]

1,11-12: *"Obznanjujem vam, braćo, da evanđelje koje sam vam navjestio nije od čovjeka jer niti sam ga ja primio od čovjeka niti naučio nego je po objavi Isusa Krista."*

I to mjesto ruši Ebionovo i Fotinovo učenje jer Krist je Bog, a ne samo čovjek. Ako, naime, Pavlovo evanđelje nije po čovjeku niti ga je primio ili naučio od čovjeka nego po objavi Isusa Krista, Pavlu, očito, evanđelje nije objavio čovjek Isus Krist. Ali ako nije čovjek, slijedi da je Bog. Međutim, time ne niječemo uzetoga čovjeka već tako odbijamo da je samo čovjek.[123]

Nastaje pak pitanje da li su[124] primili evanđelje Božje Crkve po svemu svijetu ili čovječje jer koliko je ljudi među nama evanđelje naučilo po Kristovoj objavi, a nije ga naučilo od čovjeka koji je propovijedao? Na to ćemo odgovoriti da oni koji mogu kazati "zar tražite svjedočanstvo onoga koji - Krist - u meni govori" (2 Kor 13,3) kao i to "ne živim više ja već u meni živi Krist" (Gal 2,20) sami toliko ne poučavaju koliko Bog u njima. Bog govori svetima: "Ja sam rekao: bogovi ste i svi ste sinovi Previšnjega" (Ps 81,6). Odmah govori i o grešnicima: "Vi ćete pak kao ljudi umrijeti i pasti kao jedan od prvaka" (Ps 81,7).

122 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 16.

123 Možda se Jeronim nespretno izražava, ali je jasno što uči. Izričaj "uzeti čovjek" (*homo assumptus*) u onodobnoj latinskoj kristologiji naprosto znači "ljudska narav". Riječ je tako "postala tijelo" (Iv 1,14) što je "uzela lik sluge" (Fil 2,7). Inače se oko izričaja "uzeti čovjek" vodila žestoka rasprava između antiohijskih i aleksandrijih kristologa.

124 Nije nam poznato na koga se to odnosi.

Kada, prema tome, govore Pavao i Petar koji ne umiru "kao ljudi" niti se ruše "kao jedan od proroka" (Ps 81,7) očito je da su "bogovi" (Ps 81,6). Oni pak koji su "bogovi" (Ps 81,6) prenose Božje evanđelje, a ne čovječje. Marcion i Bazilid[125] i ostale krivovjerne pošasti ne posjeduju Božje evanđelje jer nemaju Duha Svetoga bez kojega evanđelje koje se uči postaje ljudsko. I ne mislimo da je evanđelje u zapisanim slovima nego u smislu. Evanđelje nije na površini nego u najdubljoj srži.[126] Nije na listovima govora nego u korjenu duha. U proroku se kaže o Bogu: "Njegovi su dobri govori s njime" (Mih 2,7). Tada je Pismo slušateljima korisno kada se ne kazuje bez Krista te kada se ne iznosi bez Oca i kada ga onaj koji propovijeda ne naučava bez Duha.

Uostalom, i đavao koji govori o Pismima, ali i sva krivovjerja - po Ezekijelu - otuda za se šiju jastuke koje stavljaju pod lakat svake dobi.[127] I ja isti koji govorim ako u sebi imam Krista, ne posjedujem ljudsko evanđelje. Međutim, ako sam grešnik, kaže mi se: "Bog je rekao grešniku zašto izražavaš moje pravednosti i u svoja usta uzimaš moju oporuku? Ti si mrzio stegu i moje si riječi bacio iza leđa" (Ps 49, 16-17). Tu je i ostalo što slijedi. Velika je opasnost u Crkvi govoriti da zbog kriva tumačenja Kristovo evanđelje ne postane čovječje evanđelje ili đavlovo što je gore.

Između "primiti" i "učiti se" ovo je razlika: onaj prima evanđelje kome se prije navijesti te se dovede da vjeruje u nj i da povjeruje kako je istinito što je napisano. Onaj pak uči tko ono što je u evanđelju oslikano kroz zagonetke[128] i usporedbe[129] spozna pošto se razglobi i razjasni. Taj spoznaje

125 O Bzilidu vidi J. QUASTEN, *Patrologia*, I. Marietti, 1980, 227-229.

126 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 17.

127 Usp. Ez 13,18.

128 Usp. 1 Kor 13,12.

129 Jeronim je upotrijebio riječ *parabola*.

ne što je objavio čovjek nego Krist koji je objavio Pavlu ili po Pavlu u kojemu govori Krist.[130]

Sama pak riječ ἀποκάλυψις, tj. objava[131] zapravo je svetopisamska riječ. Među Grcima je od svjetovnih mudraca nije nijedan upotrijebio.[132] Meni se čini da su Septuagintini prevodioci kako kod drugih riječi koje su s hebrejskoga preveli na grčki tako i kod navedene prije svega nastojali izraziti vlastitost tuđega jezika. Za nove su zbilje stvarali nove riječi da zazvoni što je prekrito i zastrto. Kada se odozgo skine zastor pokazuje se i iznosi na svjetlo. Da to bude jasnije, evo vam primjera. Mojsije je s Bogom razgovarao otkrita i otvorena lica, tj. bez vela.[133] Ali kada je govorio narodu stavljao je veo jer nisu mogli gledati u njegovo lice.[134] I pred zavjetni se kovčeg stavljao zastor.[135] Kada bi se otklonio, izlazilo bi na javu što je prije bilo skriveno i - da se poslužim samom riječju - objavljivalo.

Ako nas ljudi koji su naviknuli čitati probrane svjetovne pisce stanu ismijavati zbog jezične novotarije i priprostosti, uputimo ih Ciceronovim knjigama koje se bave filozofskim pitanjima. Neka vide kolikom je nužnošću ondje bio prisiljen iznijeti tolike izmišljene riječi koje nikada nije čulo uho latinskoga čovjeka. I to je bilo kada je prevodio na naš jezik s grčkoga koji je blizak jezik. Što li moraju trpjeti oni koji kušaju izraziti vlastitosti hebrejskih teškoća? Ipak u tolikim svetopisamskim svescima kudikamo manje ima onoga što

130 Usp. 2 Kor 13,3.

131 Vidi naše drugo uvodno poglavlje br. 18.

132 Jeronimova se tvrdnja čini čudnom, ali i netočnom. Grčki su pisci redovito rabili glagol od kojega dolazi imenica. Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1903, 226.

133 Usp. Izl 33,11.

134 Usp. Izl 34,33.

135 Usp. Izl 26, 31-32.

odzvanja kao novotarija nego što je Ciceron nagomilao u malome djelu.[136]

Kao što na početku rekosmo kada smo tumačili izreku "Pavao, apostol, ne od ljudi niti po čovjeku", tako se i sadašnje mjesto neizravno može odnositi na Petra i ostale Pavlove predhodnike. Tko za učitelja u evanđelju ima samo Krista, njega nipošto ne potiče nečiji zakon ni vlast. Pavao pak napominje onu objavu kada je, putujući u Damask, na putu zavrijedio čuti Kristov glas i zatvorenim očima gledao pravo Svjetlo svijeta.[137]

1,13-14: *"Čuste o mome životu negda u židovstvu. Preko mjere sam, naime, progonio Božju Crkvu i uništavao je. I napredovah u židovstvu više od mnogih vršnjaka u mome narodu revnujući za svojim otačkim predajama."*

To pripovjedanje kako se Pavao, negdašnji uništitelj Crkve i najzagriženiji branitelj židovstva,[138] odjednom obratio vjeri u Krista, iznimno koristi Galaćanima. I to upravo u vrijeme kada se Raspeti po prvi put naviještao u svijetu i kada su novo učenje i pogani i Židovi udaljivali od međa cijeloga kruga zemaljskoga. Galaćani su mogli kazati: ako onaj koji se od nježne dobi uputio u farizejska učenja te u židovskoj predaji nadvisivao sve svoje vršnjake sada brani Crkvu koju je nekoć najsnažnije progonio i radije, uz zavist sviju, želi posjedovati Kristovu milost i novinu[139] nego ostarjelost[140] Zakona s pohvalom mnogih, što nama treba činiti koji iz poganstva počesmo biti kršćani?

136 Ciceron je preveo nekoliko Platonovih djela, ali su se ti radovi uglavnome izgubili. Usp. L. ALFONSI, Cicerone, *Enciclopedia filosofica*, EDIPEM, 2, Roma, 1979, 253.

137 Usp. Dj 9, 1-9.

138 Vidi naše drugo uvodno poglavlje br. 19.

139 Vidi naše drugo uvodno poglavlje br. 20.

140 Vidi naše drugo uvodno poglavlje br. 21.

Pavao je lijepo dodao: "Preko mjere sam progonio Božju Crkvu." To je da se i otuda rodi udivljenje što se na vjeru nije obratio netko od ljudi koji su neznatno progonili Crkvu nego onaj koji je u progonjenju ostale nadmašivao. Dok drugo pripovjeda Pavao razborito umeće da nije toliko opsluživao Božji zakon koliko otačke, tj. farizejske predaje. Farizeji uče ljudska učenja i zapovijedi. Odbacuju Božji zakon da postave svoje predaje.[141]

Kakva li pak lijepa zapažanja i odmjerenosti u riječima! Pavao kaže: "Čuste za moje ponašanje negda u židovstvu." Reče "vladanje",[142] a ne milost. Kaza "negda", ne sada i "u židovstvu", a ne u Božjemu zakonu. "Preko mjere, naime, proganjah Božju Crkvu i pustošio sam je." Pavao je nije progonio kao drugi nego preko mjere. Mada je progon bio žestok, nije bio dovoljan. Pavao je kao kakav razbojnik Crkvu pustošio kao plijen. On ne kaže "Kristovu Crkvu" kako je tada mislio jer je Krista prezirao i progonio. Kaže kako sada vjeruje - "Božju Crkvu" - da naznači da vjeruje kako je sami Krist Bog ili da Crkva pripada istome Bogu koji je nekoć dao Zakon.

Pavao reče: "I napredovah u židovstvu više od mnogih vršnjaka u svome rodu. Bio sam veći revnitelj u predajama svojih otaca." Opet govori o napredovanju u židovstvu, a ne u Božjemu zakonu. Nije bio povrh svih nego iznad velikoga broja. Nije bio nad starima već nad vršnjacima. Tako izvještava o svome žaru prema Zakonu, ali odbacuje razmetanje. Pavao spominje očinske predaje, a ne Gospodnje zapovijedi. Naznačio je da je farizej od farizeja[143] i da je doista posjedovao žar prema Bogu, ali ne po znanju.[144] Sve pak do danas

[141] Usp. Mt 15,7.

[142] Pavlova izvorna riječ ima više značenja. Usp. G. BERTRAM, ἀναστροφή, ThW, 7, 715-714.

[143] Usp. Dj 23,6.

[144] Usp. Rim 10,2.

Kristovu Crkvu progone oni koji Pismo shvaćaju u židovskome smislu. Ruše je ne iz revnosti za Božji zakon nego jer su iskvareni ljudskim predajama.

1,15-16: *"Kada se pak svidjelo onome koji me odvojio iz utrobe moje majke i pozvao po svojoj milosti da u meni objavi svoga Sina kako bih ga navještao narodima."*

Pavao ne piše samo na tome mjestu već i Rimljanima[145] da je bio odvojen[146] za Božje evanđelje. Izvješćuje se da je i Jeremija prije nego je oblikovan u utrobi i začet u majčinu krilu bio Bogu poznat i bio posvećen.[147] Također se kaže u ime pravednika ili - kako neki misle - u Spasiteljevo ime: "Tebi sam predan iz materice, iz krila svoje majke. Ti si moj Bog" (Ps 21,11). David, naprotiv, pjeva o grešnicima: "Jer, evo, začet sam u opačinama i u grijesima me začela moja majka" (Ps 50,7). Na drugome je mjestu: "Grešnici su odvojeni od rođenja" (Ps 74,4). Za obje strane prije nego se dječaci rodiše piše: "Bog je ljubio Jakova, a mrzio Ezava" (Mal 1, 2-3). To mjesto navode krivovjernici koji uče[148] da su naravi različite: duhovna, duševna i zemljana.[149] Drže da se jedna spašava, druga propada, a da je treća po sredini.[150] Ali niti bi se ikada pravednik odabrao prije nego je štogod dobra učinio, niti bi se grešnik mrzio prije grijeha kada ne bi bila različita narav kod onih koji propadaju i koji se spašavaju.

Na rečeno se dade jednostavno odgovoriti: to se događa po Božjemu predznanju. Prije nego tko izađe iz utrobe Bog ljubi onoga za koga zna da će biti pravedan, a mrzi prije nego sagriješi onoga tko će biti grešnik. Jasno je da Božja

[145] Usp. Rim 1,1.

[146] O izvornoj riječi vidi K.L. SCHMIDT, ἀφορίζω, ThW, 5, 454-456.

[147] Usp. Jer 1,5.

[148] Riječ je o raznim gnostičkim smjerovima.

[149] Jeronim je napisao χοικός. Riječ znači "načinjen od zemlje".

[150] Očito bi se duhovna spasila, zemaljska propala, a duševna bila između spasenja i propasti.

nepravednost nije ni u ljubavi ni u mržnji već se Bog drukčije odnosi prema onima za koje zna da će biti grešnici ili pravednici. Mi kao ljudi sudimo samo po sadašnjem. Bog pak za koga je buduće već dogotovljeno sud izriče po koncu, a ne prema početku zbilja.

Izneseno je kazano s dosta jednostavnosti. Može se ponekada čitaocu svidjeti i bez potrebnoga obrazlaganja. Uostalom, oni koji nastoje dokazati kako je Bog nepravedan poslije onoga što upravo navedosmo - "grešnici su od rođenja odbačeni" - navode i ostalo što slijedi: "Od utrobe zastraniše, krivo su govorili" (Ps 57,4). Kažu: kako su grešnici smjesta od utrobe griješili i lažno govorili kada nisu mogli imati ni govor ni pamet? Koja je to pravednost Božjega predznanja[151] da jednoga ljubi i čuva prije nego se rodi, a da drugoga prezre? Razloge za to nalaze u predhodnome životu. Svatko bi smjesta od prvoga iskona po svojoj zasluzi bio dodijeljen dobrim ili zlim anđelima.[152] Čitavo ono mjesto o Jakovu i Ezau koje sada spomenusmo i koje je zabilježeno i Rimljanima[153] tako razglabaju da im se bez znoja i Krizipove[154] čemerike[155] ne bi moglo odgovoriti.

Nije pak isto kazati "da objavi svoga Sina u meni" kao reći "da meni objavi svoga Sina". Kada se nekome nešto objavljuje, može mu se objaviti ono što prije nije bilo u njemu. U kome se pak nešto objavljuje, objavljuje se ono što je ranije bilo u njemu i potom se obznanilo. Slično je ono u evanđelju:

151 Pitanje koje Jeronim obrađuje ni najmanje nije jednostavno. O njemu stoljećima raspravljaju najveći teolozi. Redovito uče da Bog pozna svaki ljudski čin bez obzira kada se dogodi. Pozna i buduće čine svakoga pojedinca. Usp. A. MICHEL, *Science de Dieu*, DTC, 14, 1598-1620.

152 Pretpostavka o predegzistenciji duša dugo se održala u ranijim stoljećima.

153 Usp. Rim 9,13.

154 Krizip je stoički filozof i obnovitelj toga filozofskoga smjera. Vjerojatno Jeronim njega ima na umu.

155 Jeronim je upotrijebio riječ *helleborus*.

"Posred vas stoji koga ne poznate" (Iv 1,26). I drugdje piše: "Bijaše pravo svjetlo koje prosvjetljivaše svakoga čovjeka koji dolazi na svijet" (Iv 1,9). To očito pokazuje da se u svim ljudima po naravi nalazi spoznaja o Bogu i da se nitko ne rađa bez Krista i da svatko u sebi ima sjemenje mudrosti, pravednosti i drugih kreposti. Radi toga mnogi bez vjere i Kristova evanđelja čine ponešto mudro ili sveto: slušaju roditelje, siromahu pružaju ruku, ne tlače susjede, tuđe ne otimlju. Većma se podlažu Božjemu sudu imajući u sebi kreposna počela i Božje sjemenje, ali ne vjeruju u onoga bez kojega ne mogu biti.[156]

Međutim, može se i drukčije shvatiti da se Sin Božji objavio u Pavlu: narodi koji prije nisu poznavali Boga upoznali su ga po Pavlovoj propovijedi.

1,16: *"Odmah ne pristadoh uz tijelo i krv."*

Ipak je grčki[157] bolje rečeno: "Ne raspravih s tijelom i krvi".[158] Znam da mnogi smatraju kako se kazano odnosi na apostole. Čak i Porfirije[159] predbacuje što se Pavao poslije Kristove objave nije udostojao poći ljudima i s njima raspraviti pitanje: da ga nakon Božje pouke poučava tijelo i krv. Glede mene osobno: bilo daleko da Petra, Ivana i Jakova smatram tijelom i krvlju što ne može baštiniti Božje kraljevstvo.[160] Ako

156 Jeronim vjerojatno želi kazati da mnogi čine dobro makar se nisu svjesno opredjelili za Boga i jasno u nj povjerovali. Čak se stječe dojam da je na tome mjestu stanovito protuslovlje.

157 Vidi naše drugo uvodno poglavlje br. 22.

158 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 23.

159 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 184-185.

160 Riječ smo već spomenuli u bilješci 149. Nije isključeno da je taj pridjev skovao upravo sv. Pavao na temelju Post 2,7. Svakako pridjev kod Pavla stječe veće teološko značenje. To se dade vidjeti iz 1 Kor 15, 47-49. Ista će riječ kao osnovna ući kasnije u gnostička razmišljanja. Usp. E. SCHWEIZER, χοικός, ThW, 9, 460-468.

su apostoli koji su duhovni tijelo i krv što ćemo misliti o zemljanima?[161]

Pavao poslije Kristove objave nije raspravljao s tijelom i krvi jamačno zato jer ne htjede biserje bacati pred svinje ni sveto davati psima.[162] Gledaj što piše o grešnicima: "Duh moj neće ostati u tim ljudima jer su tijelo" (Post 6,3). S ljudima koji su tijelo i krv koja Petru ne objavi Sina Božjega[163] Apostol nije usporedio evanđelje koje mu je bilo objavljeno već ih je polako od puti i krvi obratio u duh i tek im tada povjerio evanđeoska skrovita otajstva.

Ali bi netko mogao kazati: ako Pavao nije odmah evanđelje uskladio s puti i krvi, tada se podrazumjeva da ga je kasnije usporedio s krvlju i tijelom te se tumačenje kojim se ispričavaju apostoli kako nisu tijelo i krv ne može održati. Na početku, doduše, nije uskladio s tijelom i krvlju, ali je - rekoh - naknadno raspravio. To nas razlaganje sili da tako raspore-dimo te "smjesta" ili "odmah" ne vežemo s "tijelom i krvi" već učinimo da se poveže s prethodnim i čita "kada se svidjelo onome koji me odijelio od utrobe moje majke". Potom dolazi "da u meni objavi svoga Sina" i na kraju "da ga smjesta navjestim među poganima". Sada počinje pravi početak: "Nisam raspravio s tijelom i krvlju."

Bolje je držati da je ovo smisao: Pavao je smjesta poslije Kristova ukazanja poslan propovijedati poganima evanđelje. Nije stao niti vrijeme razvukao nekim otezanjem i s ljudima razglabao Gospodnje objavljenje. Naprotiv, otišao je u Arabiju[164] i opet se vratio u Damask.[165] Potom je navještao

161 O riječi "zemljan" vidi upravo napisanu bilješku.

162 Usp. Mt 7,6.

163 Usp. Mt 16, 17.

164 Vidi naše drugo uvodno poglavlje br. 24.

165 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 25.

evanđelje tri godine.[166] Tek je onda pošao u Jeruzalem vidjeti Petra, Ivana i Jakova.

1,17: *"Niti sam išao u Jeruzalem svojim prethodnicima, apostolima."*

Da je Pavao rekao o apostolima "nisam raspravljao s tijelom i krvi", zašto bi bilo potrebno isto ponoviti govoreći: "Niti otiđoh u Jeruzalem svojim predšasnicima, apostolima." Prema tome, treba držati onaj smisao koji smo sprijeda izložili.

"Nego sam otišao u Arabiju i opet se vratio u Damask." Izgleda da se međusobno ne slaže povijesni tijek.[167] Luka, naime, u *Djelima apostolskim*[168] izvještava: Pavao je poslije vjere u Krista mnogo dana u Damaku smjelo govorio; nastale su mnoge zasjede; noću je u košari[169] spušten po zidu; došao je u Jeruzalem nastojeći da se pridruži učenicima. Budući da su ga oni izbjegavali i bojali se da mu pristupe, Barnaba je Pavla doveo apostolima i tu je ispripovjedio kako je na putu vidio Gospodina i u Damasku s pouzdanjem djelovao u Gospodnje ime. Rečeno je: "Bio je s njima. Ulazio je u Jeruzalem i izlazio. Djelovao je s pouzdanjem u ime Gospodnje. Govorio je i raspravljao s ljudima, a oni su tražili da ga ubiju. Kada su braća to shvatila, odvedu ga u Cezareju i pošalju u Tarz" (Dj9,28-30).

Međutim, Pavao ovdje[170] kaže da je najprije išao u Arabiju te se opet vratio u Damask. Poslije tri godine pošao je u Jeruzalem, vidio Petra i s njime ostao petnaest dana. Osim s Jakovom, Gospodnjim bratom, s nikim se drugim nije sastao. Budući da se to odsutnima moglo učiniti dvojbenim, Pavao

166 Usp. J. CAMBIER, *Paul*, DBS, 7, 293-294.

167 Poteškoća se sastoji u tome kako uskladiti Dj 9, 19-27 i Gal 1, 17-19. Ta dva mjesta treba dobro imati pred očima da se razumije daljnji slijed rasprave. Inače navedena teškoća traje do danas. Usp. J. CAMBIER, *Paul*, DBS, 7, 293-294.

168 Usp. Dj 9, 19-30.

169 Usp. H. LESÊTRE, Panier, DB, 4, 2075-2076.

170 Usp. Gal 1, 17-18.

potvrđuje pozivanjem na svjedočanstvo pa kaže: "Što vam velim, evo pred Bogom je da ne lažem" (Gal 1,20).

Smijemo, dakle, držati da je, po Lukinu izvještaju, Pavao pošao u Jeruzalem, ali ne kao svojim prethodnicima apostolima da nešto od njih nauči već da otkloni napad od progonstva koje se protiv njega razbuktalo u Damasku zbog Kristova evanđelja. U Jeruzalem je tako došao kao u bilo koji drugi grad. Ali je radi zasjeda otuda smjesta otputovao i došao u Arabiju ili Damask. Potom bi se nakon tri godine otuda vratio u Jeruzalem vidjeti Petra.

Ili je bilo ovako: čim se Pavao krstio i pošto se okrijepio blagovanom hranom zadržao se nekoliko dana s učenicima koji su bili u Damasku. Uz začuđenje svih u židovskim sinagogama odmah je propovijedao: Isus je Sin Božji. Potom je otišao u Arabiju i u Damask se vratio iz Arabije. Tu je proveo tri godine. Pismo svjedoči za te mnoge dane kada kaže: "Pošto su se navršili mnogi dani, Židovi su vjećali da ga ubiju" (Dj 9,23). Međutim Pavao je saznao za židovske zasjede. Židovi su danju i noću čuvali vrata da ga ubiju. Pavla pak noću uzmu njegovi učenici, spuste ga po zidu. Spustili su ga u košari. Pošto je stigao u Jeruzalem, nastojao se pridružiti učenicima. Luka je mimoišao Arabiju zato jer Pavao možda u Arabiji[171] nije učinio ništa dostojno apostolata. Luka je u zgusnutom kazivanju radije ono iznio što se činilo dostojno Kristova evanđelja. Ipak se ne smije Apostolu pripisati lijenost ako je uzalud bio u Arabiji: bio je neki Božji naum i naredba da šuti. I kasnije čitamo: Pavao i Sila otiđoše, ali im je Duh Sveti zabranio naviještati u Aziji.[172]

Novo tumačenje: "Nego odoh u Arabiju i opet se vratih u Damask." Što mi koristi[173] taj izvještaj ako čitam da je

[171] Usp. J. CAMBIER, *Paul*, DBS, 7, 277-281.

[172] Usp. Dj 16,6.

[173] U 2 Tim 3,16 čitamo: "Sve Pismo, bogoduho, korisno je za poučavanje." To je Jeronimov egzegetski zakon.

Pavao, pošto mu se objavio Krist, smjesta otišao u Arabiju i odmah se iz Arabije vratio u Damask, a ne znam što je tamo radio? Koju korist ima taj put tamo i amo? Kada sami Apostol u ovoj istoj poslanici raspravlja o Abrahamu, Agari i Sari pruža mi priliku za dublje shvaćanje. Veli: "To je kazano slikovito. To su dva saveza. Jedan je s brda Sinaja u Arabiji. On podvrgava u ropstvo. To je Agara jer brdo je Sinaj u Arabiji i s njome je spojen, a ona je sada Jeruzalem" (Gal 4, 24-25).

Pavao uči da se Stari zavjet, tj. služavkin sin, nalazi u Arabiji koja imenom znači "ponizna" i "koja umire". Čim je, dakle, Pavao povjerovao obratio se zakonu, prorocima i otajstvima Staroga zavjeta koji se već našao na zalazu. Kod njih je tražio Krista. Bilo mu je naređeno da ga propovijeda među poganima. Pošto ga je pronašao, tamo se nije duže zadržao. Vratio se u Damask, tj. Kristovoj krvi i muci. Osnažen proročkim čitanjem otuda putuje u Jeruzalem, mjesto motrenja i mira. Pavao neće toliko od apostola učiti koliko će s njima razgovarati o evanđelju koje je naučio.[174]

1,18: *"Potom, nakon tri godine, dođoh u Jeruzalem vidjeti Petra."*

Pavao nije pošao gledati Petrove oči, obraze i lice: da li je mršav ili debeo, da li je svinuta ili ravna nosa i da li čelo zastire kosom odnosno na glavi - kako Klement izvještava u svojim *Putovanjima*[175] - ima ćelu. Mislim da ne dolikuje apostolskoj ozbiljnosti da je Pavao nakon tolike - trogodišnje - pripreme na Petru htio gledati nešto ljudsko. Pavao je Petra motrio onim očima s kojima se i sada motri u njegovim poslanicama. Kefu je Pavao vidio očima s kojima svi umni sada gledaju samoga Pavla. Ako tko ne drži tako, neka sve to poveže s gornjim

[174] Da se razumije Jeronimovo alegorijsko tumačenje Pavlova puta u Arabiju, povratka u Damask i odlaska u Jeruzalem treba imati na umu da za nj Arabija znači "umiranje", Damask "piće krvi", a Jeruzalem "motrenje mira". Stoga Arabija može biti slika Staroga zavjeta, Damask Gospodnje muke i Jeruzalem blaženoga gledanja.

[175] Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 26.

tumačenjem da apostoli nisu međusobno ništa razlagali. To što je Pavao odlučio putovati u Jeruzalem, išao je vidjeti[176] apostola, a ne s nakanom da se pouči jer je i on imao istoga začetnika[177] propovjedanja. Pošao je iskazati čast apostolu koji je to ranije postao.

"I kod njega sam ostao petnaest dana."

Onome tko se onoliko vremena pripremao posjetiti Petra nije bilo potrebito dugo savjetovanje. Premda se nekima čini suvišnim razgledati i brojeve koji su u Pismima, ipak smatram da petnaest dana nije bez značenja. Toliko je Pavao proboravio kod Petra. Oni naznačuju punu spoznaju i cjeloviti nauk. U psaltiru ima petnaest pjesama.[178] Također je petnaest stupnjeva[179] po kojima se usinje da se Bogu pjeva i da pravednik uziđe u Božje svetište i tu bude.[180] Pošto je Ezekiji bilo dato da živi razdoblje od petnaest godina, zaslužio je da na stupnjevima dobije znak.[181] Isto tako Božje svečanosti počinju od petnaestoga dana.[182]

Budući da slijedimo dvostruko[183] tumačenje, Pavao stoga navodi petnaest dana kako bi pokazao da nije bilo puno vremena da može nešto naučiti od Petra. Tako se sve vraća na

176 U Gal 1,18 piše da je Pavao išao u Jeruzalem "vidjeti" Petra. U izvorniku stoji ἱστορέω. Ta se riječ u cijelome Novome zavjetu susreće jedino u Gal 1,18. Očito je da nema neposrednu povezanost s onim što obično nazivamo povijest. Usp. F. BÜCHSEL, ἱστορέω, ThW, 3, 399.

177 To je Isus Krist koji je pozvao i Petra.

178 Vjerojatno se odnosi na psalme 109 do 133. Usp. *Degrés*, DB, 2, 1340.

179 Usp. Degrés, DB, 2, 1340.

180 Jeronim je napisao riječ *atrium*.

181 Tu je riječ o sinu i nasljedniku judejskoga kralja Ahaza. Ezekija je bio od kuge obolio na smrt. Od Boga je molio da mu poštedi život. Bio je uslišan. Život mu je produžen za petnaest godina. Kao potvrda za to dogodilo se čudo: sjena se na sunčanome satu okrenula natrag. Usp. E. MANGENOT, *Ezéchias*, DB, 2, 2141-2148.

182 Usp. Lev 23,6; Br 29,12.

183 Tekst je stavljen u zagrade.

onaj smisao od kojega se i pošlo: Pavla nije poučavao čovjek nego Bog.

1,19: *"Drugoga pak koga od apostola nisam vidio osim brata Gospodnjega, Jakova."*

Sjećam se da sam na bratski poticaj za rimskoga boravka objavio knjigu[184] o trajnome djevičanstvu svete Marije. Tu sam morao duže raspravljati o onima koji se nazivaju Gospodnja braća.[185] Zato moramo biti zadovoljni s onim kako smo onda pisali. Sada se ovim zadovoljavamo: Jakov se naziva "Gospodnjim bratom" (Gal 1,19) radi izvrsna ćudoređa, neusporedive vjere i ne osrednje mudrosti. On je prvi bio na čelu one Crkve koja se prva, vjerujući u Krista, sakupila od Židova.

Jasno je da se i drugi apostoli nazivaju Gospodnjom braćom. Piše u evanđelju: "Idi, reci mojoj braći: odlazim svome Ocu i vašemu Ocu i svome Bogu i vašemu Bogu" (Iv 20,17). U psalmu stoji: "Kazat ću tvoje ime svojoj braći. Sred zbora ću te opjevati" (Ps 21,23).

Ipak se poglavito naziva "bratom" (Gal 1,19) onaj kome je Gospodin, odlazeći Ocu, preporučio "sinove"[186] svoje majke. Poput Joba[187] i ostali se patrijarsi,[188] dakako, nazivaju Božjim slugama. Ipak kao da je Bog u Mojsiju nekako imao naročitoga slugu da bi o njemu bilo napisano "ali ne kao moj sluga Mojsije" (Heb 3,5). Tako se - kako već rekosmo - i blaženi Jakov na poseban način zaiva "Gospodnji brat" (Gal 1,19).

Da se pak uz dvanaestoricu također neki nazivaju apostolima, ovo je razlog: svi su nazvani apostolima koji su vidjeli Gospodina i kasnije ga navještali. Napisano je Korinćanima: "Ukazao se Kefi, a potom jedanaestorici i zatim

184 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 44-48.

185 Usp. Mk 6,3.

186 Nismo dokučili na što se izričaj odnosi.

187 Usp. Job 1,8.

188 Usp. H. LESÊTRE, *Patriarche*, DB, 4, 2184.

se očitovao više od petstotina braće zajedno. Potom se ukazao Jakovu, onda svima apostolima" (1 Kor 15, 8-7). Kako je pak vrijeme polako prolazilo oni koje je Gospodin odabrao redili su druge apostole. To izjavljuje riječ upućena Filipljanima. Pavao veli: "Smatrah pak nužnim da vam pošaljem Epafrodita,[189] svoga brata, suradnika i suborca, a vašega apostola i poslužitelja u mojoj potrebi" (Fil 2,25). O takvima je napisano Korinćanima da su "apostoli Crkava, na Božju slavu" (2 Kor 8,23).[190]

Stoga je jako pogriješio onaj koji je mislio da je ovaj Jakov[191] apostol iz evanđelja, Ivanov brat,[192] koji je po svjedočenju *Djela apostolskih* za Krista prolio krv.[193] Ovaj je pak Jakov[194] s nadimkom Pravedni bio prvi jeruzalemski biskup. Bijaše muž takve svetosti i glasa u narodu da su ljudi uz takmičenje željeli dotaknuti rese njegove odjeće.[195] Židovi su i njega kasnije strmoglavili s Hrama. Za nasljednika je imao Šimuna[196] koji je i sam, po predaji, raspet za Gospodina.

Pavao, dakle, niječe da se s ikim od apostola sastao osim sa spomenutima. Inače bi nastalo potajno[197] protivljenje: ako te nije poučio Petar, za učitelje si imao druge apostole. Međutim, Pavao ih nije vidio, ali ne iz prezira nego jer su se raspršili po cijelome svijetu da propovijedaju evanđelje.

---

189 Usp. F. VIGOUROUX, *Épaphrodite*, DB, 2, 1820.

190 U čitanju "Božja slava" Jeronim nije osamljen. Tekst inače nije siguran.

191 To je Jakov iz Gal 1,19. Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 27.

192 To je Jakov Zebedejev. Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 27.

193 Usp. Dj 12,2.

194 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 27.

195 Usp. E. LEVESQUE, *Frange*, DB, 2, 2394-2398.

196 Taj je Šimun umro kao mučenik za cara Trajana oko g. 107. Neki ga poistovjećuju sa Šimunom spomenutim među "Isusovom braćom" (Mt 13,55; Mk 6,3). Usp. *Simon*, DB, 5, 1741; J.A. SELBIE, *Simon*, DoB, 4, 519.

197 Jeronim misli da bi tako u sebi mogao postupiti čitalac.

1,20: *"A što vam pišem, pred Bogom, evo, da ne lažem."*

To se, najprije, dade shvatiti jednostavno. Ovako: što vam pišem, istina je. Potvrđujem Bogom kao svjedokom: ništa nije iskićeno umjećem riječi niti ikakvom laži. Ali se dade i uzvišenije shvatiti i čitati: što vam pišem pred Bogom, tj. dostojno Božjega pogleda. Zašto je pak dostojno Božjega pogleda? Zato što "ne lažem". Gospodnje su oči na pravednima,[198] a lice svoje odvraća od gledanja bezbožnih. Tako i sada: što se piše pred Gospodinom je jer ja koji pišem nisam lagao. Da sam lagao, ne bi bilo pred Gospodinom. Tako se ne razumjeva samo to što Pavao piše sada Galaćanima već općenito sve njegove poslanice. Nije lažno što piše niti se njegovo srce razlikuje od riječi.

1,21: *"Potom dođoh u krajeve Sirije i Cilicije."*

Pavao poslije motrenja Jeruzalema dolazi u Siriju koja kod nas znači "uzvišena" i "visoka". Potom prelazi u Ciliciju[199] koju je želio "uzeti" u Kristovu vjeru propovijedajući joj poziv na pokoru jer Cilicija znači "uzimanje" ili "tužno pozivanje".

1,22-24: *"Osobno pak bijah nepoznat židovskim Crkvama koje su bile u Kristu Isusu. Samo su čule: onaj koji nas je nekoć progonio, sada navješta vjeru koju je negda uništavao. I zbog mene su slavile Boga."*

Crkve što bijahu u Judeji Pavla su poznavale samo po čuvenju. Od njih ga je veći broj vidio kao progonitelja nego kao apostola. Ali Sirija, dijelovi Cilicije, Arabija i Damask možda ga poznavahu u glavu jer učitelj naroda nije Kristovo evanđelje propovijedao Židovima nego narodima. Evo što Pavao čini u biti: uči da kod onih istih koje prije proganjaše ne bi nikada mogao postati slavan da sud onih koji su ga ranije slabo poznavali nije potvrdio njegovo propovjedanje. Također

---

198 Usp. Ps 33,16.

199 O razlogu zašto se u Gal 1,21 zajedno spominju Sirija i Cilicija vidi E. BEURLIER, *Cilicie*, DB, 2, 767.

se neprimjetno vraća naumljenome. Potvrđuje kako je tako malo vremena proveo u Judeji da je vjernicima ostao licem nepoznat. Pavao time pokazuje da za učitelje nije imao ni Petra, ni Jakova, ni Ivana već Krista koji mu je objavio evanđelje.

Istovremeno moramo zapaziti da je Pavao ranije rekao[200] kako je uništavao Crkvu, a ovdje vjeru: ondje ljude, ovdje zbilju. Sada može zgodnije proslijediti: "Navješta vjeru koju je nekoć uništavao". To se ne bi moglo jednako shvatiti o Crkvi.

200 Usp. Gal 1,13.

DRUGO POGLAVLJE

(Gal 2, 1-21)

2,1-2: *"Zatim nakon četrnaest godina opet uziđoh u Jeruzalem s Barnabom, a povedoh i Tita. Uzišao sam pak po objavljenju i s njima - napose uglednijima - razložih evanđelje koje navještam poganima da uzalud ne trčim ili da nisam trčao."*

Latinski je prevodilac[1] prethodno rekao "pristadoh" na mjestu gdje piše: "Smjesta ne pristadoh uz tijelo i krv" (Gal 1,16). Na sadašnjem je mjestu bolje preveo "razložih" umjesto "pristadoh".[2] Još ću točnije reći: grčka riječ ἀνεθέμην[3] ima drukčiji smisao nego kod nas jer mi s prijateljem razglabamo što znamo. U njegovo krilo i savjest odlažemo što znamo da se zajedničkim vjećanjem potvrdi ili odbaci.

Pavao, dakle, penje se u Jeruzalem poslije četrnaest godina. Ranije putovaše samo da vidi Petra i kod njega je ostao petnaest dana. Sada kaže da je stoga putovao da s apostolima razloži evanđelje. Pavao je poveo obrezanoga Barnabu[4] i od

1 Mislimo da se to odnosi na prevodioca koji je prije Jeronima prevodio.

2 Evo o čemu je riječ u cijelome ulomku: Pavao je u Gal 1,16 napisao προσανεθέμην što je "latinski prevodilac" preveo *adquievi*. Također je u Gal 2,2 napisano ἀνεθέμην. Sada je pak "latinski prevodilac" preveo *contuli*. Jeronim smatra da je taj drugi način bolji. I sam je kod Gal 1,16 predlagao riječ *confero*. Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 22.

3 O složenome obliku toga glagola vidi u prethodnome poglavlju bilješku 157.

4 O Barnabi usp. E. Le CAMUS, *Barnabé*, DB, 1, 1461-1464.

pogana Tita s kožicom da svaka riječ bude pod ustima dvojice i trojice svjedoka.[5]

Ali jedno je razglabati, drugo učiti se. Među onima koji razlažu postoji jednakost dok je između onoga koji uči i koji se poučava manji koji se poučava. Pavao je na početku kada je povjerovao apostole vidio u prolazu. Poslije - kako sam kaže - sedamnaest godina[6] s njima u punini razgovara i ponižava se. Istražuje da možda uzalud ne trči ili nije trčao. Bilo je to iz dva razloga: da se očituje Pavlova poniznost ukoliko je onaj koji je već učitelj narodima u cijelome svijetu došao svojim predšasnicima, apostolima, i da Galaćani nauče kako njegovo evanđelje nisu odbili ljudi koji stajahu na čelu Crkvama u Judeji. Pavao istodobno onima koji su od njega mnogo doznali tumači da je zbog vjere u Krista i evanđeoske slobode prekoračio Zakon, narušio Mojsija,[7] posve dokinuo obrezanje. Usudio se povesti Tita, neobrezana čovjeka. Usred tolikoga židovskoga mnoštva i neprijatelja koji su tobože iz oduševljenja prema Zakonu željeli ispiti njegovu krv ni sam ni Tito nisu, svladani strahom, podlegli sili. To je moglo imati oproštenje zbog autoriteta starješina, radi broja Crkava koje su od Židova vjerovale u Krista ili zbog tadašnjih prilika: da istodobno ne podnose onoliku zavist.[8]

Neki kažu da je Pavao[9] poslije četrnaest godina onda uzišao u Jeruzalem kada je, po *Djelima apostolskim,* među antiohijskim vjernicima nastala nesloga u pitanjima opsluživanja ili napuštanja Zakona. Pavao je pristao poći u Jeruzalem i pričekati presudu starješina. Tada su poslani Pavao i Barnaba.[10]

---

5 Usp. Pnz 19,15.

6 Misli se: otkada se Pavao obratio.

7 Odnosi se na Zakon koji potječe od Mojsija.

8 Jeronim se niže na to dijelom navraća i tada donekle razjašnjuje što tu govori.

9 O datumu postanka *Poslanice Galaćnima* vidi u našem drugom uvodnom poglavlju br. 1.

10 Usp. Dj 15,2.

Upravo bi to[11] pisalo u latinskim izdanjima: "Privremeno pristadosmo na podlaganje da evanđeoska istina ostane kod vas" (Gal 2,5).[12] Pavao i Barnaba pristali bi[13] da ih u Jeruzalem šalju za nešto što je jasno, ali kao da je sumnjivo da se za vjernike utvrdi kako i sud starješina potvrđuje milost evanđelja i da kod nikoga više ne bude dvojbe da je obrezanje dokinuto. Apostolskim je pismom naređeno[14] da se s onih koji od pogana povjeruju u Krista skine jaram Zakona.

Pavao kaže: "S njim sam - posebice s onima koji su ugledniji - razložio evanđelje koje propovijedam među narodima da ne trčim u prazno ili da nisam trčao." To se može i ovako razumjeti: s apostolima je krišom razgovarao o milosti evanđeoske slobode i ostarjelosti dokinutoga Zakona radi velikoga mnoštva židovskih vjernika koji još nisu mogli čuti da je Krist ispunjenje i konac Zakona.[15] Oni su, uz Pavlovu odsutnost, po Jeruzalemu govorili da on zaludu trči ili je trčao jer misli da se ne smije opslužibati stari Zakon. Pavao se nije prestrašio da je kroz sedamnaest godina propovijedao krivo evanđelje. Htio je svojim predšasnicima pokazati da utaman ne trči[16] i nije trčao jer su tako mislile neznalice.

2,3-5: "*Ali ni Tito koji bijaše sa mnom, makar potjecaše od pogana, nije bio prisiljen da se obreže. A zbog lažne braće što se ušuljaše i uvukoše uhoditi našu slobodu koju imamo u Kristu Isusu da nas vrate u ropstvo ni za čas im ne popustismo podlaganjem kako bi kod vas ostala istina evanđelja.*"

---

11 Misli se na činjenicu da je Pavao pristao putovati u Jeruzalem. Jeronim se niže na to opet vraća.

12 Jeronim niže naznačuje u kojem smislu treba razumjeti ako doista treba tako čitati izjavu u Gal 2.5.

13 Usp. Dj 15,2.

14 Usp. Dj 15,28.

15 O Zakonu kazasmo nekoliko rečenica u svome drugome uvodnome poglavlju br. 3.

16 O trčanju i općenito o športskome rječniku kod Pavla usp. M. MANDAC, *Športski rječnik na novozavjetnim stranicama,* SB, 36 (1996), 191-204.

Premda Tito[17] potjecaše od pogana[18] nije ga nikakav strah mogao prisiliti da se obreže u Jeruzalemu, u glavnome židovskome gradu. Tu je Pavao plamtio[19] tolikim ogorčenjem[20] zla govora[21] protiv Mojsija[22] da su ga Židovi kasnije gotovo ubili,[23] ali ga je tribun[24] oslobodio.[25] I svezan je poslan u Rim Cezaru.[26] Kada je tako, kako neki misle da se mora čitati "njima smo za čas podlaganjem popustili da kod vas ostane evanđeoska istina" (Gal 2,5)? Kako misle da treba shvatiti da se Tito kojega se ranije nije moglo prisiliti na obrezanje potom obrezao i pokorio? Ili koja je to evanđeoska istina popustiti židovskome licemjerju te ono što si prije smatrao otpatkom[27] i kao gubitak prezreo opsluživati i držati da je nešto što nije ništa? Međutim, žestoko se protivi i smislu same poslanice

17 Redovito se smatra da je Tito bio poganskoga podrijetla. Usp. C. TOUSSAINT, *Tite*, DB, 5, 2248.

18 U izvorniku piše *gentes*. To neposredno znači "narodi". O tome pojmu usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 28.

19 Usp. Dj 21, 15-38.

20 Jeronim je upotrijebio riječ *invidia*. Riječ znači "zavist" i "mržnja". Mislimo da ta značenja ne odgovaraju Jeronimovu mjestu. Vlastiti izbor opravdavamo navodima iz A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Brepols, 1954, 471.

21 Jeronim je upotrijebio riječ *blasphemia*. Mi smo je preveli doslovno: usp. S. MONY, *Blasphème*, DB, 1, 1806.

22 Sigurno Jeronim ima na pameti Zakon.

23 Usp. Dj 23,12.

24 Tu je riječ o vojnome tribunu. Tribun je naziv za časnika u rimskoj vojsci. U vrijeme nastanka novozavjetnih spisa tribuni su zapovjedali vojničkoj postrojbi koja se zvala legija i brojila šest tisuća vojnika. U legiji je bilo šest tribuna koji su se na zapovjedanju legijom smjenjivali svaka dva mjeseca. Usp. H. LESÊTRE, *Tribun*, DB, 5, 2314.

25 Usp. Dj 23,10.

26 Usp. Dj 25, 9-12.

27 Jeronim je napisao *scybala*. Riječ je grčka. Podrijetlo joj još uvijek nije utvrđeno. U Novome zavjetu čita se jedino u Fil 3,8. Riječ po sebi naznačuje ono što se odbaci kao otpad ili ostatak. To može biti ostatak kod jela, ali i pjena koju uz ostalo more odbacuje. Potom riječ znači odbacivanje na stranu probavljene hrane kod čovjeka ili životinje.

Galaćanima pozivanje na obrezanje. Pavao u cijelome štivu svoje riječi ide za tim da pouči kako je on koji je Hebrej od Hebreja[28] nekoć opsluživao sva djela Zakona i bio po farizejskome propisu obrezan osmi dan[29] zbog Kristove milosti sve to zanemario. Kada je otišao u Jeruzalem i kada su ga lažna braća[30] koja su iz obrezanja povjerovala htjela natjerati da obreže Tita, ni on ni Tito nisu podlegli nasilju da bi očuvali istinu evanđelja. Ako pak kaže da je svladan silom da obreže Tita kako Galaćane odvraća od obrezanja kada ni Tita koji je od pogana i koji je bio s njime nije u Jeruzalemu uspio osloboditi? Prema tome, moramo čitati prema grčkim izdanjima: "Njima ni za trenutak ne popustismo podlaganjem" (Gal 2,5). Tada se kao dosljedno dade razumjeti "da istina evanđelja ostane kod vas" (Gal 2,5).

Ali ako se nekome dopada vjerodostojnost latinskoga izdanja,[31] moramo prihvatiti raniji smisao: privremeno popuštanje nije bilo Titovo obrezanje nego odlazak u Jeruzalem. Pavao i Barnaba pristali bi putovati u Jeruzalem kada je buknula svađa zbog Zakona u Antiohiji[32] da apostolsko pismo[33] potvrdi Pavlovo mišljenje i kod Galaćana ostane evanđeoska istina koja nije u slovu nego u duhu: nije u

28 Usp. Fil 3,5; 2 Kor 11,22; Dj 21,39; 22,3.

29 Usp. Fil 3,5.

30 Riječ "lažni brat" kršćanska je kovanica. Rabi se u Novome zavjetu u 2 Kor 11,26 i Gal 2,4. Pavao je riječju "brat" zamjenio naziv "kršćanin". Samo je onaj brat kao kršćanin tko je dionik jedne te iste vjere. Suprotno je "lažni brat". Nije u vjeri "brat" jer vjeruje krivo i lažno. Usp. K. H. SCHELKLE, *Bruder*, RAC, 2, 638; J. RATZINGER, *Fraternite*, DS, 5, 1146; H.F. von SODEN, ψευδάδελφος, ThW, 1,146.

31 U latinskome prijevodu Gal 2,5 glasi: "Njima smo za čas popustili." U grčkome izvorniku piše suprotno: "Nismo im ni za čas popustili." Jeronim je jasno rastumačio kako shvaća oba čitanja i koji im daje smisao.

32 Usp. Dj 15, 1-2.

33 Usp. Dj 15,23.

tjelesnome smislu već u duhovnome razumjevanju[34] i nije u vidljivome židovstvu već u skrovitome.[35]

Trebamo pak znati da je u izreci "a radi ušuljane lažne braće" (Gal 2,4) veznik *a* suvišan. Ako se čita, ništa mu ne odgovara niti ga zaključuje. Ovo je redoslijed u čitanju i smislu: ni Tito koji bijaše sa mnom, premda je potjecao od pogana, nije bio prisiljen da se obreže. Pavao neposredno dodaje koji je bio razlog da se mimo volje prisili na obrezanje. Kaže: "Radi prišuljane braće koja se uvukoše izvrgnuti opasnosti našu slobodu koju imamo u Kristu Isusu da nas vrate u ropstvo," Oni su nas strašili prijetnjama. Htjeli su nas zbog mnoštva od Kristove slobode predati u ropstvo Zakonu. Ali im nismo ni privremeno popustili i obrezali Tita čak i pod uvjetom što nas je i stanovita skrb za crkveni mir mogla ispričati. Sve smo to učinili da vi nemate jnikakav razlog odustati od evanđeoske milosti. U Jeruzalemu, dakle, među takvim Židovima dok su tu i tamo prijetila lažna braća, a dijelom su nas obuzdavali i oni koji su bili starješine ne uspješe nas nikakvom silom i razlogom prinukati da opslužujemo obrezanje. Vi koji potječete od pogana, vi u Galaciji, vi kojima se ne može nanijeti nikakva prisila, od svoje volje odstupajući od milosti prijeđoste zastarjelosti već dokinutoga Zakona.

2,6: "*Od onih koji se ukazivahu da jesu nešto, kakvi su neki negda bili, uopće mi nije do toga: Bog ne gleda tko je tko.*"

Pavao veli: makar[36] je Gospodin sa sobom uzeo apostole Petra i Ivana i mada su ga oni vidjeli preobražena na brdu,[37] i premda je na njih položen temelj Crkve, za mene nema nikakve razlike. Ja, naime, ne govorim protiv onih koji su u

34 Tu je Jeronim zgusnuto naveo razne razine kod razumjevanja i tumačenja Svetoga pisma. O tome vidi M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 199-205.

35 Usp. Rim 2, 28-29.

36 Jeronim razmišljanje stavlja u usta apostolu Pavlu. Tako često postupa.

37 Usp. Mt 17, 1-2.

ono doba slijedili Gospodina. Govorim protiv ljudi koji sada Zakon pretpostavljaju milosti. Ne umanjujem predšasnike niti nečim optužujem starješine već to kažem jer Bog ne gleda tko je tko.[38] Ne gleda tko je Mojsije, ne gleda je li tko David, ne motri tko je bilo tko drugi. Neće, dakle, gledati niti tko su oni koji se pričinjaju da privremeno popuštaju nekima iako sami misle što i ja. Sam Petar kaže: "Znam uistinu da Bog ne gleda tko je tko. Njemu je mio tko ga se na svakome mjestu boji i postupa pravedno" (Dj 10, 34-35).

Onim, dakle, dokazom kojim se sveti Petar osobno služi protiv ljudi što su se sablaznili zbog Kornelija[39] koji je - makar od pogana - bio kršten, ali nije obrezan, i kojim smiruje kako nije mogao zanijekati vodu[40] onima koji primiše Duha Svetoga sada se sveti Pavao služi protiv samoga Petra: Bog ne gleda tko je tko već svakoga sudi po istini. Pavao se tako pažljivo i oprezno kreće između hvale i prijekora Petru da prethodnome apostolu iskazuje čast, a ipak mu se, prisiljen istinom, odvažno suprostavlja "u lice" (Gal 2,11).

"*Meni, naime, viđeni nisu ništa pružili.*"

Pavao je gore s njima raspravljao i mnogo im ispripovjedio što je među poganima učinio. Oni njemu nisu ništa pružili. Samo su potvrdili što je rekao, dali mu desnicu zajedništva i potvrdili da je njihovo i Pavlovo evanđelje jedno. Opet treba zapaziti da je u grčkome isti glagol - "pružiše" - o kojemu smo prethodno razglabali.[41]

2,7-9: "*Nego, naprotiv, tada vidješe da je meni povjereno evanđelje neobrezanja*[42] *kao Petru obrezanja.*[43]

38 Usp. u našem drugom uvodnom poglavlju br. 29.

39 Usp. Dj 10, 1-48.

40 To je krštenje.

41 Vidi bilješku pod brojem 2.

42 Riječ je o ljudima koji nisu bili obrezani. Židovi su ih smatrali poganima.

43 To su Židovi.

Onaj, naime, koji je po Petru djelovao u apostolstvu obrezanja, djelovao je i po meni među poganima. I pošto spoznaše milost koja mi je dana, Petar i Jakov i Ivan koji se ukazivahu da su stupovi, meni i Barnabi pružiše desnice zajedništva: kako smo mi za pogane, a oni za obrezanje."

Tu je hiperbaton.[44] Stavivši na stranu mnogo toga što je u sredini, ovako se ukratko može čitati: meni nisu ništa pružili oni koji su istaknutiji već su, zauzvrat, meni i Barnabi pružili desnice[45] zajedništva. Ili je - Pavao ne ističe sebe - ovo skriti smisao: meni oni koji se pokazivahu nečim nisu ništa dodali već sam, naprotiv, ja njima dao ukoliko postaše čvršći u milosti evanđelja. Ovo je pak sav smisao onoga što Pavao kaže: jedan te isti je povjerio evanđelje za neobrezanje meni, a Petru za obrezanje. Mene je poslao poganima, njega postavio u Judeji. Ni pogani se u odrasloj dobi nisu mogli mučiti nekorisnom bolju obrezivanja niti uzdržavati od jela na koja su uvijek bili naviknuti i koja je Bog stvorio za uporabu. Ali ni oni koji su između Židova povjerovali i bili obrezani te su iz običaja kao druge naravi smatrali da više posjeduju od drugih naroda nisu lako mogli prezreti ono čime su se dičili.

Prema tome, Božja je providnost obrezanima dala jednoga apostola koji se naoko priklonio sjenama Zakona, a za neobrezanje odredio drugoga koji smatra da evanđeoska sloboda nije robovanje nego slobodna vjera. To je da se ne pojavi pod nikakvom izlikom zapreka za vjeru te se u Krista ne vjeruje zbog obrezanja ili neobrezanja. Tako govorimo da bi Petar koji i sam u *Djelima apostolskim*[46] svjedoči da nijedan čovjek nije nečist i koji je to vidio u onoj posudi koju su s neba spustila četiri anđela[47] naučio kako ništa ne znači je li tko

[44] Jeronim je napisao grčki.

[45] Bio je običaj da se utanačeni ugovor ili savez potvrdi stiskom desne ruke. U taj okvir može se staviti i napomena iz Gal 2,9. Usp. W. GRUNDMANN, δεξιός, ThW, 2, 37-39.

[46] Usp. Dj 10, 34-35.

[47] Usp. Dj 10, 9-16.

Židov ili poganin. Kao da je spomenuto zaboravio te bi mislio da se povrh milosti evanđelja mora opsluživati Zakon! Petar se pričinjao[48] da država i Zakon kako bi Židove polako odvratio od drevnoga načina života. Židovi nisu mogli toliki trud opsluživanja i najpomnije vladanje u starome životu smjesta odbaciti kao nečist i gubitak. Otuda razabiremo da su Petar, Jakov i Ivan zato pružili desnicu zajedništva Pavlu i Barnabi da se zbog različitoga postupanja ne misli da je Kristovo evanđelje različito već da je jedno zajedništvo obrezanih i neobrezanih.

Pavao je lijepo napomenuo kada reče: "Onaj koji je djelovao po Petru na apostolatu obrezanja ..." Tako nitko neće pomisliti da on ocrnjuje Petra. Najprije je iznio njegove pohvale da se shvati kako Petar zato dijelom prihvaća[49] da stekne one koji su mu bili povjereni između Židova te ih očuva u Kristovoj vjeri i evanđelju. Pavao također ovo podrazumjeva: ako je Petar bez grijeha činio ukoliko je privremeno opsluživao nedopušteno[50] da ne izgubi one koji su mu povjereni, tada on kudikamo više mora za evanđeosku istinu činiti što mu je povjereno za neobrezanje da se zbog tereta i težine Zakona od vjere i povjerenja u Krista ne udalje narodi.

Ovdje se javlja potajno pitanje: zar, dakle, Petar ne bi priveo vjeri da je naišao na pogane? Zar Pavao ne bi da je neke pronašao od obrezanja pozvao na Kristovo krštenje? Upit se tako rješava što kažemo da je za Židove i pogane po jedan imao osnovno poslanje da oni koji brane Zakon imaju koga će slijediti i da oni koji su milost pretpostavljali Zakonu ne budu bez učitelja i predvodnika. Obojica su imali zajedničku nakanu da Kristu iz svih naroda okupe Crkvu. Čitamo da je i sveti Petar

[48] Usp. H. LESÊTRE, *Simulation*, DB, 5, 1747.

[49] Usp. 1 Kor 9, 19-22.

[50] Usp. Gal 2, 11-12.

krstio poganina Kornelija,[51] ali i to da je Pavao iznimno često Krista navještao u židovskim sinagogama.[52]

"Petar i Ivan i Jakov koji se ukazivahu da su stupovi...". Prethodno o apostolima čitamo triput: "posebice onima koji se pričinjahu" (Gal 2,2); "od onih koji se ukazivahu da su nešto" (Gal 2,6) i "meni koji se ukazivahu da jesu nešto, ništa ne pružiše" (Gal 2,6). S puno sam skrbi tražio što bi značilo što Pavao reče "koji se ukazivahu". Pavao me sada oslobodio svakoga skrupula jer je dodao "koji se ukazivahu da su stupovi".[53] Prema tome, apostoli su stupovi Crkve.[54] To su nadasve Petar, Jakov i Ivan. Od njih su dvojica zaslužila s Gospodinom uzaći na brdo[55] dok treći u *Otkrivenju* navodi Spasitelja kako kaže: "Tko pobjedi učinit ću ga stupom u hramu svoga Boga" (Otk 3,12). Tako nas uči da stupovima Crkve mogu postati svi koji pobjede protivnika.[56] Pišući Timoteju Pavao kaže: "Da znaš kako treba da se ponašaš u Božjoj kući koja je Crkva živoga Boga, a stup i temelj istine" (1 Tim 3,15). To nas s ostalim poučava da se u Pismima stupom nazivaju apostoli, svi vjernici kao i sama Crkva i da uopće nema razlike da li se nešto kaže o tijelu ili udovima jer se tijelo dijeli na udove, a udovi pripadaju tijelu.

Pružiše, dakle, Petar i Jakov i Ivan - oni, očito, bijahu stupovi - desnice zajedništva Pavlu i Barnabi. Međutim, desnice nisu dali Titu koji je bio s njima. On, naime, još nije dopro do mjere da mu se podjednako mogu sa starješinama povjeriti Kristovi poslovi i da u pothvatu može zauzeti mjesto koje držahu Barnaba i Pavao.

---

51 Usp. Dj 10,48.

52 Usp. Dj 9,20; 17, 1-2.

53 Vidi u našem drugom uvodnom poglavlju br. 30.

54 Stup je kod gradnje osnovno počelo. Budući da je Pavao Crkvu nazvao hramom, nije čudno što je apostole nazvao njezinim stupovima. Usp. U. WILCKENS, στῦλος, ThW, 7, 732-736.

55 Usp. Mt 17, 1.

56 To je đavao.

2,10: *"Samo neka se sjećamo siromaha, a skrbio sam da se to i čini."*

Sveti su siromasi[57] o kojima apostoli naročitu brigu nalažu Pavlu i Barnabi oni koji su povjerovali između Židova te dobitak za svoje posjede podastrli apostolskim nogama da se razdijeli potrebnima.[58] Ili su to ljudi koje su sunarodnjaci, rođaci i roditelji držali vrijednima prezira i kazne jer su tobože odbjeglice od Zakona i jer su povjerovali u raspetoga čovjeka. Kolikim se trudom sveti Pavao apostol trudio da im posluži svjedoče njegove poslanice. On piše Korinćanima i Solunjanima i svim Crkvama među narodima da taj dar[59] što se nosi u Jeruzalem pripreme sami ili po drugima koji im se svide. Zato sada sa sigurnošću izjavljuje: "Bilo mi je na brizi da to i učinim."

I na drugi se način može shvatiti riječ "siromasi". O njima se kaže u evanđelju: "Blaženi siromasi duhom jer je njihovo kraljevstvo nebesko" (Mt 5,3). Takvi zaslužuju biti u apostolskome sjećanju. Ali siromasi su i oni o kojima piše kod Salamona: "Otkupljenje je ljudskoj duši vlastito bogatstvo" (Izr 13,8).

Siromah uistinu ne podnosi prijetnju. Budući strah od kazni ne može čuti siromašni u vjeri, siromašni u milosti.[60] Taj ne posjeduje duhovna dobra niti pozna Pisma koja se uspoređuju sa zlatom, srebrom i dragim kamenjem. Ukoliko, dakle, zdravima nije potreban liječnik nego onima koji su bolesni,[61] zato dolikuje apostolima u zajedništvu desnica da ne preziru siromahe, da ne preziru grešnike nego da ih se uvijek sjećaju. Tako se Pavao sjeća čovjeka kojega je privremeno rastužio u prethodnome pismu da se obavljenom tjelesnom

---

57 Usp. H. LESÊTRE, *Pauvre*, DB, 4, 2234-2236.

58 Usp. Dj 2,45.

59 Usp. 1 Kor 9,5.

60 Tvrdnja nam je donekle nejasna.

61 Usp. Mt 9,12.

pokorom spasi u duhu.[62] U drugoj ga poslanici vraća u Crkvu da ga ne proguta još veća tuga. Pavao moli sve da ga učvrste u ljubavi i oproste bratu kao što je i sam svakome od njih oprostio pred Kristovim licem.[63] Tako je ispunio ugovor[64] koji je sklopio u Jeruzalemu da će se uvijek sjećati siromaha.

2,11-13: *"Ali kada je Petar došao u Antiohiju, suprostavio sam mu se u lice jer je zaslužio prijekor. Prije, naime, nego dođoše neki od Jakova, blagovao je s kršćanima od pogana.[65] Kada su pak došli, povlačio se i odvajao jer se bojao onih koji su kršćani iz obrezanja.[66] I drugi su Židovi[67] pristali na njegovo pričinjanje tako da su na hinjenost povukli i Barnabu."*

To što je Petar prije nego su neki došli iz Jeruzalema u Antiohiju jeo s vjernicima iz poganstva pokazuje kako nije zaboravio naredbu da nijednoga čovjeka ne naziva nečistim i gnusnim.[68] Ipak se malo od druženja s vjernicima od pogana odvojio zbog onih koji su držali da se još uvijek mora opsluživati Zakon. Tako su jednako postupili i drugi koji su bili od Židova. Čak je i Barnaba koji je s Pavlom propovjedao evanđelje bio naveden isto uraditi. Stoga se one koji su u Antiohiji od pogana prešli na vjeru prisiljavalo da pristupe teretima Zakona. Ljudi nisu shvatili Petrov postupak kojim je želio da se spase Židovi nego su zaključili kako je to smisao evanđelja. Kada je apostol Pavao uvidio da se u opasnosti

62 Usp. 1 Kor 5, 1-5.

63 Usp. 2 Kor 2, 7-8.

64 Usp. Dj 10, 9-16.

65 Tako smo preveli riječ *gentes*. Mislimo da Petar u Antiohiji nije blagovao s poganima, tj. s ljudima koji nisu bili ni Židovi ni kršćani. Jeo je s vjernicima koji su s poganstva prešli na kršćanstvo. Pavao je u tome smislu rabio riječ *gentes*. Jasno je da u izvorniku ne piše "kršćani". Vidi također drugo poglalje br. 28.

66 U izvorniku piše samo "obrezanje". Držimo da se na tome mjestu riječ odnosi na kršćane koji su prethodno bili Židovi i zato "obrezani".

67 Mislimo da i to označuje kršćane koji su prethodno bili Židovi.

68 Usp. Dj 10,15.

nalazi Kristova milost, stari se borac poslužio novom ratnom vještinom da Petrov postupak kojim je Petar htio da se Židovi spase sam novim načinom protivljenja popravi. Petru se odupro u lice, ali ne napadajući nakanu već mu se nekako na vani usprotivio. Tako će se time što se Pavao suprostavio i Petra ukorio[69] spasiti oni koji su iz progonstva povjerovali.

Ako pak netko misli da se Pavao uistinu usprotivio Petru i zbog evanđeoske istine neustrašivo prethodniku učinio krivo, to mu neće stajati. I sam je, naime, Pavao Židovima bio Židov da stekne Židove.[70] I Pavao će biti kriv za istu himbu kada je u Kenhreji[71] ošišao glavu[72] te u Jeruzalemu kao ošišan prikazao prinos.[73] Ali i Timoteja je obrezao.[74] Obavljao je i *nudipedalia*[75] što sasvim očito pripada židovskim obredima. Ako, dakle, ni onaj koji bijaše poslan propovjedati narodima nije držao bez osnova kazati "budite bez sablazni Židovima i Božjoj Crkvi kao što se i ja svima u svemu dopadam jer ne tražim što je meni korisno nego mnogima da se spase" (1 Kor 10, 32-33) te ako čini štogod što bi se protivilo evanđeoskoj slobodi da ne sablazni Židove kojom se vlašću, kojim čelom

69 Spor između Pavla i Petra u Antiohiji predmet je stoljetnoga istraživanja do danas. Već znamo da je isto bilo sadržaj dopisivanja između Augustina i Jeronima. O tome vidi M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 90-107. Od suvremenih autora spominjemo samo ove: J.B. COLSON, *Judéo-chrétiens*, DBS, 4, 1310-1311; J. CAMBIER, *Paul*, DBS, 7, 297-298; E. TOBAC, *Galates*, DTC, 6, 1042-1043; L. MARCHAL, *Judéo-chrétiens*, DTC, 8, 1685-1687.

70 Usp. 1 Kor 9,20.

71 Kenhreja je korintska luka. Usp. E. Le CAMUS, *Cenchrés*, DB, 2, 403.

72 Usp. H. LESÊTRE, *Nazaréat*, DB, 4, 1520.

73 Usp. Dj 24,11.

74 Usp. Dj 16,3.

75 S Jeronimom smo upotrijebili riječ *nudipedalia*. Riječ korjenski znači bosonogost. Inače riječ označuje vjerske čine koji su se vršili bosih nogu. Kod drevnih naroda bilo ih je mnogo. I Mojsiju je kazano: "Izuj obuću s nogu jer mjesto na kojem stojiš sveto je tlo" (Izl 3,8). Ne bismo pak znali kazati na što je Jeronim točno smjerao vežući *nudipedalia* uz sv. Pavla. U Židova je postojao obred bosonoga hoda.

usuđuje u Petra koji je bio apostol za obrezanje ono pokuditi što je, očito, učinio i sam kao apostol naroda?

Već prije kazasmo: Pavao se na javan način suprostavio Petru i drugima da hinjeno prekoravanje ispravi pričinjanje kako se Zakon mora opsluživati jer je to štetilo onima koji su povjerovali od pogana. Tako će se spasiti jedan i drugi narod. Petra će slijediti oni koji hvale obrezanje, a koji se ne žele obrezati propovijedat će Pavlovu slobodu. Pavao je izričaj "bijaše vrijedan prijekora" zato vezao uz odustajanje od jela da shvatimo kako Petar nije toliko za Pavla bio prijekoran koliko za braću s kojom je najprije jeo, ali se kasnije od njih odvratio.

Da je pričinjanje povremeno korisno i da mu se mora pribjeći, neka nas pouči primjer izraelskoga kralja Jehua[76] koji ne bi mogao smaknuti Balove svećenike da nije hinio kako želi štovati kumir. Rekao je: "Pokupite mi sve Balove svećenike jer ako je Ahab služio u malom, ja ću služiti u mnogom" (2 Kr 10,18). Tako je i David pred Ahimelekom[77] promjenio svoje lice, ostavio ga i otišao.[78]

Premda su bili pravedni ljudi, nije čudno da su u nekome trenutku nešto hinili zbog svoga ili tuđega spasa. I sami je naš Gospodin koji nema grijeha ni tijela grijeha uzeo pričinjenost grešnoga tijela da nas, osudivši grijeh u tijelu, u sebi učini Božjom pravednošću.[79] Jamačno je Pavao čitao da je Gospodin naredio u evanđelju: "Ako protiv tebe sagriješi tvoj brat, pođi i

[76] Usp. H. LESÊTRE, *Jéhu*, DB, 3, 1246.

[77] Usp. P. RENARD, *Achimeléch*, DB, 1, 140-142.

[78] O Davidovu se pretvaranju izravno govori u 1 Sam 21,14. Tu pak David nije više s Ahimelekom već kod Filistejaca. Jeronim tu zgodu ne navodi.

[79] U pojašnjenje te Jeronimove rečenice ne ulazimo jer bi trebalo imati pred očima cjelovitije njegovu kristologiju i soteriologiju. To, koliko znamo, nije nitko temeljito istražio. Ipak je čudno što se Jeronim nije sjetio napomene iz Lk 24,28 kada se Isus "pričinio da ide dalje". Suvremeni egzeget kaže da postoji dopušteno pričinjanje: usp. H. LESÊTRE, *Simulation*, DB, 5, 1747.

ukori ga između sebe i njega samoga. Ako te posluša, stekao si svoga brata" (Lk 17,3). Budući da je Gospodin zapovjedio da se tako postupi i s najmanjom braćom, kako se Pavao usudio najvećega od apostola javno prekoriti tako smiono i tako postojano ako se i Petru nije svidjelo što je tako ukoren? Pavao nije Petru htio nanijeti nepravdu jer je o njemu ranije rekao: "Dođoh u Jeruzalem posjetiti Petra i kod njega sam ostao petnaest dana. Od apostola nisam nikoga drugoga vidio" (Gal 1,18). Opet reče: "Onaj koji je djelovao s Petrom u apostolatu obrezanja ..." (Gal 2,8). I niže kaza: "Petar i Jakov i Ivan ukazaše se stupovima" (Gal 2,9). Postoji i drugo što Pavao iznosi kao Petrove pohvale.

Kada sam kao momčić u Rimu vodio rasprave i kada sam se izmišljenim prepirkama vježbao za prave okršaje, više sam puta odlazio u sudske parnice. Vidio sam kako se veoma učeni govornici međusobno spore s tolikom žestinom da su često ostavljali parnice i zapadali u vlastite prijekore i uzajamno se zubom grizli iz šale. Ako oni to čine, a da kod optuženih ne padnu u nikakvu sumnju da napuštaju svoju dužnost i varaju narod koji stoji naokolo što mislimo da su Petar i Pavao, takvi crkveni stupovi i tolike posude mudrosti trebali činiti kod podjeljenosti između vjernika iz židovstva i poganstva? Što osim da njihova hinjena svađa bude izmirenje vjernika i da se svetom svađom među njima složi vjera Crkve?

Ima ljudi koji misle[80] da Cefa o kojemu Pavao ovdje piše da mu se suprostavio u lice nije apostol Petar nego netko drugi koji se između sedamdeset učenika[81] naziva tim imenom. Kažu da se Petar ne bi nipošto mogao povući od blagovanja s vjernicima iz poganstva jer je on krstio Kornelija.[82] Kada se vratio u Jeruzalem, napali su ga vjernici iz obrezanja i kazali: "Zašto si išao ljudima koji imaju prepucij i zašto si jeo s

[80] Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 100.

[81] Možda se zapravo misli na onih sedamdeset i dva učenika iz Lk 10,1.

[82] Usp. Dj 10, 1-48.

njima" (Dj 11,3)? Poslije ispričanoga viđenja, Petar je svoj odgovor zaključio ovim svršetkom: "Ako im je, dakle, Bog udijelio istu milost kao i nama koji vjerovasmo u Gospodina Isusa Krista, tko sam to ja da bih mogao spriječiti Boga? Kada su to čuli, umuknuli su i slavili Boga govoreći: Bog je, prema tome, i poganima dao pokoru za život" (Dj 11, 17-18).

Uostalom[83] ni Luka, pisac povijesti,[84] uopće nema nikakva spomena o tome neslaganju[85] niti kaže da je Petar ikada bio s Pavlom u Antiohiji. Uz to, i Porfirijeva[86] bi hula bila osnovana ako bi se vjerovalo da je Petar pogriješio ili da je Pavao drsko pobio apostolskoga prvaka.

Navedenima kao prvo odgovaram: mi ne poznamo nikoga drugoga - ne znam koga - s imenom Cefa. Nema drugoga osim onoga koji se u evanđelju[87] i drugim Pavlovim poslanicama[88] kao i u ovoj istoj čas bilježi Cefa, čas Petar. To pak nije zato što bi jedno značilo Petar, drugo Cefa. Naprotiv, ono što mi latinski i grčki nazivamo stijena,[89] Židovi i Sirijci zbog srodnosti njihova jezika kažu *cefa*.[90] Spomenutome se tumačenju, nadalje, protivi sav tijek *Poslanice* gdje je izravno riječ o Petru, Jakovu i Ivanu. Nije čudno ako je Luka prešutio onu zgodu kada je, slobodom povjesnika, mimoišao i mnogo drugoga za što Pavao svjedoči da je pretrpio. Nije smjesta ni protuslovno ako jedan razborito smatraše dostojnim izvještaja dok je drugi to uz ostalo izostavio. Potom: predaja je da je Petar bio prvi biskup Antiohijske crkve[91] i da je otuda prešao u

83 Slijede novi prigovori ljudi s kojima Jeronim tu raspravlja.

84 Riječ je o sv. Luki, piscu *Djela apostolskih*.

85 Odnosi se na izvještaj u Gal 2, 11-14.

86 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 184-185.

87 Usp. Iv 1,42.

88 Usp. 1 Kor 1,12; 3,22; 9,5; 15,5.

89 Zanimljivo je da se "stijena" grčki kaže πέτρα, a latinski *petra*.

90 *Kefa* doslovno znači "stijena": usp. F. VIGOUROUX, *Céphas*, DB, 2, 429.

91 Usp. A. TRICOT, *Pierre*, DTC, 12, 1753.

Rim. To je Luka posve izostavio. Skroz na kraju: ako zbog Porfirijeve hule moramo izmisliti drugoga Cefu da se ne vjeruje kako je Petar pogriješio, moramo iz božanskih Pisama puno izbrisati jer Porfirije to ocrnjuje budući da ne razumije. Ali protiv Porfirija ćemo, ako Krist zapovijedi, ratovati i u drugome djelu. Sada prelazimo na ostalo.

2,14: *"Ali kada sam vidio da ne idu ravnim korakom prema evanđeoskoj istini, pred svima sam rekao Petru."*

Kao što ljudi koji uz zdrave korake hine da su hromi nemaju manu u nogama već hramlju iz određenoga razloga, tako je i s Petrom. On je znao da nije ništa ni obrezanje ni kožica već vršenje Božjih naredaba. Prethodno je jeo s vjernicima iz poganstva, ali se privremeno od njih odvojio da vjernike od Židova ne izgubi iz Kristove vjere. Stoga mu se Pavao na način da se pričinjao u lice usprotivio i pred svima prigovorio. Nije to toliko da pokudi Petra koliko da se poprave oni zbog kojih je Petar hinio. Ili je to bilo stoga da se s vjernika iz židovstva udalji oholost, a od vjernika iz poganstva očajanje.

Ako se pak nekome ne sviđa to tumačenje kojim se pokazuje da nije ni Petar pogriješio niti Pavao drsko prekorio starijega, mora razjasniti s kojom dosljednošću Pavao drugome predbacuje što je i sam činio.

"Ako ti, makar si Židov, živiš kao vjernik iz poganstva, a ne kao judeokršćanin, kako poganokršćane siliš živjeti židovski"!?

Pavao neporecivim dokazom veže Petra i još više po Petru one koji su ga prisilili da među njima nastane spor. Pavao veli: ti, Petre, koji si rođenjem Židov, od nježne dobi obrezan i vršiš sve zakonske propise sada znaš da zbog Kristove milosti to nema nikakve koristi već da sve bijaše ogled i slika budućega. Ti s onima koji su od pogana blaguješ jelo, ali ne s pretjeranom tjeskobom kao prije već jedeš slobodno i ne obazireš se na ništa. Kako onda ljude koji su od pogana

povjerovali siliš da žive po židovsku kada se sada od njih udaljuješ i kao od okuženih dijeliš i odvajaš? Ako su, naime, nečisti od kojih odstupaš, stoga odstupaš jer nisu obrezani. Siliš ih da se obrežu i postanu Židovi, a ti si, sam rođeni Židov, živio kao poganokršćanin. Pavao drage volje navodi razlog zašto se s Petrom sporio: svojim je pričinjavanjem vjernike iz poganstva tjerao da žive po židovsku ako ga žele nasljedovati.

2,15: *"Mi smo rođenjem Židovi, a ne grešnici od pogana."*

Kod toga se mjesta ušuljaju krivovjernici[92] koji su smislili štošta smješno i neprikladno. Kažu da duhovna narav ne može griješiti kao što ni zemaljska narav ne može učiniti ništa čestito. Te bismo zapitali zašto su se s pitome masline[93] odlomile grane i zašto su se na korijen pitome masline nakalemile grane s divljake ako nitko ne može pasti iz dobra niti ustati iz zla? Ili: kako je Pavao prije progonio Crkvu ako je potjecao iz duhovne naravi, a kasnije postao apostol ako se rodio iz gliba zemaljskoga? Ako krivovjernici ustvrde da Pavao nije bio od zemlje, navest ćemo njegove riječi: "Bijasmo po naravi sinovi gnjeva kao i drugi" (Ef 2,3). Rođenjem je Židov tko je od Abrahama i osmi dan po rođenju obrezan.[94] Nije po naravi Židov čovjek koji je kasnije postao od pogana.[95]

Da cijelo dokazivanje sažmem u kratku riječ, evo koji je smisao satkan: mi, to smo ja i ti, Petre. Pavao je umješao svoju osobu da se ne misli kako Petru nanosi krivicu. Reče: po rođenju smo Židovi. Vršili smo što je zapovjedio Zakon. Nismo grešnici iz poganstva. Oni su, uzevši općenito, grešnici jer služe kumirima ili ih sada držimo nečistima jer znamo da se

[92] Razni su gnostici tvrdili da se ljudi po naravi dijele na duhovne i zemaljske. Duhovni nužno čine dobro, a zemaljski zlo. Jeronim pokazuje neodrživost te podjele.

[93] Usp. Rim 11, 17-24.

[94] Usp. Fil 3,5.

[95] Tvrdnja nam nije jasna.

ne možemo spasiti djelom iz Zakona nego vjerom u Krista. Povjerovali smo u Krista da nam ono što nam nije dao Zakon, udijeli vjera koju imamo u Kristu. Odstupili smo od Zakona u kome se nismo mogli spasiti. Pristupili smo vjeri u kojoj se ne traži tjelesno obrezanje već pobožnost čistoga srca.

Sada se odvajajući od vjernika iz poganstva naznačujemo[96] to da je nečist svatko tko nije obrezan. Prema tome, vjera je u Krista - ranije mišljasmo da se u njoj spašavamo - više službenica grijeha nego opravdanja koje obrezanje dokida, ali je nečist tko ga ne bi obavio. Međutim, bilo daleko od mene da opet tražim što jednom sruših i spoznah da mi nije bilo od koristi. Kada sam jednom odustao od Zakona, mrtav sam za Zakon da živim u Kristu. Prikovan sam na njegov križ i preporođen za novoga čovjeka. Više postojim po vjeri nego po tijelu i s Kristom sam ostavio svijet. Što sam jednom prigrlio, držim. Krist za me nije utaman umro. U njega bih zaludu povjerovao da sam se bez vjere u nj mogao spasiti u starome Zakonu.[97]

2,16: *"Znajući pak da se čovjek ne opravdava po djelima Zakona nego po vjeri u Isusa Krista i mi povjerovasmo u Krista Isusa da se opravdamo u Kristovoj vjeri, a ne po djelima Zakona."*

Neki kažu: ako je istina što Pavao tvrdi da se nitko ne opravdava po djelima Zakona već po vjeri u Isusa Krista, bili su nesavršeni patrijarsi i proroci i sveti koji su živjeli prije Kristova dolaska. Dotične moramo upozoriti da se ovdje kaže kako nisu postigli pravednost oni koji vjeruju da se čovjek može opravdati samo po djelima. Sveti pak koji su u davnini živjeli opravdani su po vjeri u Krista. Abraham je vidio Kristov dan i

[96] Jeronim je istaknuo zbog čega je Pavao u "mi" iz Gal 2,15 sebe povezao s Petrom.

[97] Jeronim je u svome ulomku toliko zgusnuo biblijskih mjesta da ih ne možemo zasebno navoditi.

veselio se,[98] Mojsije je od egipatskoga blaga smatrao većim bogatstvom Kristove poruge[99] jer je gledao na naplatu.[100] Izaija je također vidio Kristovu osobu kako spominje Ivan evanđelist.[101] Juda pak općenito kaže: "Želim vas podsjetiti, premda jednom zauvijek sve znate, kako je Isus izbavio narod iz egipatske zemlje, a potom uništio one koji nisu vjerovali" (Jd 5).

Prema tome, ne osuđuju se toliko djela Zakona koliko oni koji se pouzdavaju u to da se mogu opravdati samo djelima, a Spasitelj kaže učenicima: "Ako vaša pravednost ne bude posve nadmašivala pismoznansku i farizejsku, nećete ući u nebesko kraljevstvo" (Mt 5,20). Na ovome mjestu moramo promisliti koliko je propisa u Zakonu, a nitko ih ne može ispuniti. Treba, naprotiv, reći da nešto od Zakona obistinjuju i oni koji ga ne poznaju. Primjeri su: ne spavati s muškarcima ženskim snom, ne činiti preljub, ne udarati već, naprotiv, častiti oca i majku i drugo vršiti što je naređeno. Ali ako nam spomenuti navedu primjere svetih ljudi koji su, živeći pod Zakonom, vršili što se odnosilo na Zakon, reći ćemo da se Zakon ne nameće pravedniku nego bezbožnima, grešnicima, okaljanima i nečistima.[102] Onaj koga je Bog poučio nema potrebe da ga tko drugi poučava o ljubavi. Pavao kaže: "Nema potrebe da vam pišem o ljubavi. Vi ste sami od Boga poučeni da se međusobno ljubite".

2,16-18: *"Radi toga se nijedno tijelo neće opravdati po djelima Zakona. Ako pak tražimo da se opravdamo u Kristu, a i sami se nađosmo grešnicima, je li Krist službenik grijeha? Daleko od toga! Ako, naime, ono ponovno gradim što sam razorio, pokazujem se prekršiteljem"* (1 Sol 4,9).

---

98 Usp. Iv 8,36.

99 Usp. Heb 11,23 i Rim 15,3.

100 Usp. Heb 11,26.

101 Usp. Iv 12,41.

102 Usp. 1 Tim 1, 9-10.

S djelima se Zakona neće opravdati ono tijelo[103] o kojemu piše: "Svako je tijelo sijeno i sva je njegova slava kao cvijet s njive" (Iz 40,6). Ali se iz vjere u Isusa Krista opravdava ono tijelo o kojemu se kaže kod otajstva uskrsnuća: "Svako će tijelo vidjeti Božje spasenje" (Lk 3,6). Međutim, evo i skromnijega tumačenja: nekoć se iz Zakona nije opravdavalo svako tijelo nego samo oni ljudi koji su živjeli u Palestini. Ali sada se iz vjere u Isusa Krista opravdava svako tijelo jer se Kristova Crkva rasprostire po svemu svijetu.

2,19: *"Ja sam, naime, po Zakonu umro Zakonu da živim Bogu."*

Jedno je umrijeti po Zakonu, drugo umrijeti Zakonu. Tko umre Zakonu, za nj je živio prije nego je umro. Opsluživao je: subote, mlađake, svečane dane, znakovitu[104] primjenu žrtava, židovske priče i rodoslovlja. Ali pošto je došao Krist i zakon o kojemu Pavao piše "znamo da je zakon duhovan" (Rim 7,14), po evanđeoskome je zakonu umro prethodnome Zakonu. Duša se - po onome što piše Rimljanima[105] - zvala preljubnicom ako se za muževa života preudavala. Kada joj je umro muž, a to je stari Zakon, udala se za "duhovni zakon" (Rim 7,14) da plod donese Bogu.[106] Radi toga joj je kazano i u Hošei: "Po meni se našao tvoj plod" (Hoš 14,9). Na nju se lijepo primjenjuje otajstvena izreka: "Tko je mudar pa će to razumjeti i, shvaćajući, to spoznati" (Hoš 14,10)?

Tko, dakle, po duhovnome zakonu umre Zakonu slova, živi Bogu jer nije bez Božjega zakona već je u Kristovu zakonu. Tko pak zbog grijeha umre zakonu, on je, doduše,

---

103 U ulomku se stalno ponavlja riječ *caro*. Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 6.

104 Kod Jeronima piše *typicus*. Riječ naznačuje da su starozavjetne žrtve bile znak onoga što je imalo doći u Novome zavjetu.

105 Mislimo da se odnosi na Rim 7,14. Inače se u Rim 13,9 zabranjuje preljub.

106 Usp. Rim 7,4.

mrtav, ali se o njemu ne može reći što slijedi: da živi Bogu.[107] Da postoji i drugi zakon - duhovni - osim Zakona slova Apostol uči i drugdje kada kaže: "I tako: zakon je svet; i zapovijed je sveta i pravedna i dobra" (Rim 7,12). Ezelijel pak u Božje ime o židovskome narodu kaže: "Izveo sam ih iz egipatske zemlje i odveo ih u pustinju. I dao sam im svoje zapovijedi i pokazao sam im svoje propise. Čovjek će ih vršiti i u njima živjeti" (Ez 20, 10-11). Potom bilježi o onome zakonu koji je razlog srdžbe[108] i kome je i Apostol umro: "Dao sam im zapovijedi koje nisu dobre i propise u kojima neće živjeti" (Ez 20,25). Isto je naznačeno i u psalteriju: "Budući da nisam poznavao isprazno slovo,[109] ući ću u jakost Gospodnju" (Ps 70, 15-16).

"S Kristom sam prikovan na križ."

Stoga što je Pavao rekao da je po Zakonu mrtav Zakonu, pokazuje kako je umro. "S Kristom sam pribijen na križ" noseći svoj križ, slijedeći Krista i moleći u svojoj muci "sjeti me se kada dođeš u svoje kraljevstvo" (Lk 23,42). Odmah je čuo: "Danas ćeš biti sa mnom u raju" (Lk 23,43). Ako netko na zemlji umrtvi udove i umre svijetu, upriličuje se smrti Isusa Krista. Razapinje se s Isusom i znamen svoje umrtvljenosti[110] pribija na drvo Gospodnje muke.

2,20: *"Živim, ali ne više ja, nego živi u meni Krist."*

Ne živi više onaj koji je nekoć živio u Zakonu, tj. koji je progonio Crkvu. U Pavlu živi Krist: mudrost, jakost, riječ, mir, radost i druge kreposti. Onaj koji ih ne posjeduje, ne može kazati: "U meni živi Krist." Sve to u vlastito ime Pavao razglaba o Petru protiv Petra.

---

107 Usp. Gal 2,19.

108 Usp. Rim 4,15.

109 Na latinskome piše *litteratura.*

110 Usp. P. RENARD, *Mortification,* DB, 4, 1313-1314.

"Što pak živim u tijelu ..."

Jedno znači biti u tijelu, drugo živjeti u tijelu. "Oni koji su u tijelu, ne mogu se dopadati Bogu" (Rim 8,8). Stoga se veli onima koji ćuderedno žive: "Vi niste u tijelu" (Rim 8,9).[111]

"U vjeri živim u Sina Božjega koji me je ljubio i sebe predao za me."

Pavao kaže Rimljanima o Bogu da nije poštedio svoga Sina već ga "predao za nas" (Rim 8,32). Sada pak kaže o Kristu da je sam sebe predao. Reče: "Koji me je ljubio i sebe predao za me". U evanđelju gdje se nabrajaju apostoli piše: "I Juda Iškariotski koji ga je i predao" (Lk 6,16). Opet piše u evanđelju: "Približio se, eto, koji će me predati" (Mt 26,46). O svećeničkim prvacima i narodnim starješinama Pismo napominje da su Isusa osudili na smrt, svezali ga, doveli i predali namjesniku Pilatu.[112] Potom piše o Pilatu: "Otpustio im je Barabu, a predao im Isusa, bičevana, da ga raspnu" (Mt 27,26).

Prema tome, i Otac je predao[113] Sina i sam je Sin sebe predao. Predadoše ga također Juda, svećenici i starješine. Na kraju ga je njemu predana sami Pilat predao. Ali Otac je predao da spasi propali svijet. Sam se Isus predao da izvrši Očevu i svoju volju. Juda, svećenici, narodne starješine i Pilat u neznanju Život predadoše smrti.[114] Budući da je Gospodin sam sebe predao za naše spasenje, blažen je veoma sretan tko - ukoliko u njemu živi Krist - po svakoj misli i djelu može kazati: "Živim u vjeri u Sina Božjega koji me je ljubio i sebe za me predao."

---

111 Izdavač tu naznačuje stanovitu tekstualnu poteškoću.

112 Usp. Mt 27,1-2; Mk 15,1.

113 Kao što je Jeronim stalno upotrebljavao *tradere* i mi smo "predati". O izvornoj grčkoj riječi vidi F. BÜCHSEL, παραδίδωμι, ThW, 2, 171-174.

114 Usp. Dj 3,15; Iv 14,6.

2,21: *"Božju milost ne odbacujem. Ako je, naime, pravednost po Zakonu, Krist je, dakle, uzalud umro."*

Božju milost odbacuje i onaj koji poslije evanđelja živi u Zakonu, ali i onaj koji se poslije krštenja kalja grijesima. Tko može kao Apostol kazati "njegova milost u meni nije bila bez učinka" (1 Kor 15,10), taj s pouzdanjem izgovara i ovo: "Ne odbacujem Božju milost" (Gal 2,21). Ono što slijedi, veoma je nužno protiv ljudi koji smatraju da se i poslije Kristove vjere moraju opsluživati propisi Zakona. Ali mora se kazati: "Ako je pravednost po Zakonu, Krist je, dakle, uzalud umro." Neka spomenuti jasno pokažu kako Krist nije uzalud umro, ako djela opravdavaju. Međutim, iako su tupi neće se usuditi reći da je Krist umro bez razloga. Silogizminu dijelu koji se tu navodi, a to je "ako je, naime, pravednost po Zakonu, Krist je, dakle, uzalud umro", moramo dodati ono što se dosljedno dodaje i ne može se zanijekati - ali Krist nije uzalud umro - i zaključiti: pravednost, dakle, nije po Zakonu.

Dotle je protiv Petra. Sada se Pavao vraća Galaćanima.

TREĆE POGLAVLJE

(Gal 3, 1-9)

3,1: *"O nerazumni Galaćani, tko vas je opčarao?"*

To se mjesto može shvatiti dvostruko. Galaćani su nazvani nepametnima jer su s višega pali na niže: počeli su s duhom, a završili tijelesno.[1] Ili je to zato što svaka pokrajina ima svoja obilježja. Pjesnik Epimenid[2] uistinu kaza da su Krećani uvijek lažljivi, opake zvijeri, lijeni trbusi. Apostol to potvrđuje.[3] Latinski povjesnik[4] ističe da su Mauri[5] isprazni, a Dalmatinci okrutni. Svi pjesnici Frižane[6] sramote kao strašljivce. Filozofi se hvale da se u Ateni rađaju sjajni umovi. Tulije[7] kod G. Cezara[8] Grke grdi kao nepouzdane. Govori o "nepouzdanim Grcima ili strašnim barbarima". U govoru *Za Flaka*[9] spominje "urođenu nepouzdanost i učenu ispraznost". Sva Pisma[10] predbacuju samome Izraelu otežalo srce i tvrdu šiju.

Smatram, dakle, da i Apostol na spomenuti način udara Galaćane obilježjem njihove pokrajine. Neki zaranjaju u duboka pitanja. Gotovo pod izgovorom da izbjegavaju

---

1 Usp. Gal 3,3.

2 O njemu vidi u našem četvrtome uvodnome poglavlju br. 14.

3 Usp. Tit 1,12.

4 Ne znamo na koga se odnosi.

5 Riječ je o stanovnicima na sjevernoj afričkoj obali. Zemlja je Mauretanija.

6 Frižani su stanovnici maloazijske pokrajine Frigije.

7 To je Ciceron.

8 Preveli smo kako piše, ali se vjerojatno odnosi na Ciceronov spis *Ep. ad C. Caesarem.*

9 To je naziv za Ciceronov govor.

10 Usp. Izl 32,9.

krivovjerje koje naučava različitosti naravi[11] kažu da Tirani, Sidonci, Moabićani, Amonejci, Idumejci, Babilonci i Egipćani i svi narodi što se spominju u Pismima posjeduju zbog predhodnih razloga stanovite osebujnosti. To vele da se ne dovede u sumnju Božja pravednost jer se tvrdi da svaki pojedini narod ima vrlinu ili manu koju drugi ne posjeduje. Mi ta visoka razmišljanja ne otkanjamo. Ipak ćemo slijediti što već istaknusmo: Pavao Galaćanima predbacuje bezumlje stoga što nisu zbog nepameti sposobni rasuditi između duha i slova zakona ili ih kori zbog plemenske mane jer su nepoučljivi, smušeni i dosta spori u odnosu na mudrost.

Izričaj što slijedi -"tko vas je opčarao"[12] - moramo razjasniti dostojno Pavla koji je, doduše, nevješt govoru, ali ne i znanju.[13] Pavao, dakako, nije znao biti čarobljak o kojemu se obično misli da šteti. On se služio običnom riječju. Tu je kao i drugdje posegnuo za riječi svakodnevnoga propovjedanja. U *Izrekama* čitamo: "Dar je muka zavidnikovim očima" (Izr 23,6). Što se kod nas kaže "zavidnik" grčki se istaknutije rekne opčinitelj.[14] U *Mudrosti* koja se naznačuje Salamonovom piše: "Opčaranost zloće potamljuje dobro" (Mudr 4,12). Nanizani nas navodi uče da zavidnika muči tuđa sreća ili da je

11 To su učili gnostici.

12 Tu je na latinskome *fascinare*. Riječ može značiti "začarati", "urećі", "opčiniti", ali i "zavidjeti". Jeronim je u istome ulomku naveo dosta riječi koje se izvode od spomenute i stoga u biti mogu imati napomenuta značenja. O tome i o Pavlovom izvornom glagolu vidi F. VIGOUROUX, *Fascination*, DB, 2, 2180-2181; G. DELLING, βασκαίνω, ThW, 1, 595-596.

13 Usp. 2 Kor 11,6.

14 Jeronim je upotrijebio riječ *invidus*. Ona znači "zavidnik". Rekao je da Grci imaju istaknutiju riječ i pred očima ima βάσκανος. Sam ju je preveo *fascinator*. Inače grčka riječ označuje nekoga tko gleda "zlim okom" i koji "baca urok". Ali također označuje čovjeka koji je "zavidan". Latinska riječ *invidus* znači "zavidan", "zavidnik". Ne vidimo da može imati svezu s bacanjem uroka. Prema tome latinska se i grčka riječ samo dijelom podudaraju po smislu. Osobno ne vidimo zašto je Jeronim u svoj tekst uveo riječ *invidus*.

onaj u kome su neka dobra na šteti kada mu drugi zavidi, tj. po zavidniku. Kaže se u pravome smislu riječi da urok šteti dojenčadi, nježnoj dobi i onima koji još ne upiru čvrstom stopom korak. Stoga neki pogani kaza: "Ne znam koje mi oko začarava sitnu janjad."[15]

Da li je to istina ili nije,[16] Bog zna jer se može dogoditi da tome grijehu služe i zlodusi. Kada spoznaju da su neki započeli s Božjim djelom ili u njemu uznapredovali, odgovaraju ih od dobrih djela.

Ovo je sada posrijedi: smatramo da je primjer uzet iz pučkoga uvjerenja. Kao što se kaže[17] da nježnoj dobi šteti urok, tako su i Galaćani koji su nedavno rođeni u Kristovoj vjeri i hranjeni mlijekom, a ne tvrdom hranom[18] pretrpjeli štetu kao da ih je netko opčarao. Povratili su jelo Duha Svetoga jer im je želudac odbacio vjeru. Ako tko proturječi, neka razjasni kako se iz općega poimanja preuzelo: uvalu Titana[19] u Kraljevskim knjigama,[20] Sirene[21] i Onocentaure[22] u Izaiji[23] te

15 Preuzeto je iz Vergilijeve treće ekologe.

16 Napomena nam se čini neobičnom.

17 Jeronim se sada jasno ograđuje od uroka i čaranja.

18 Usp. 1 Kor 3,2.

19 Titani su bili u grčkoj mitologiji Gejini i Uranovi sinovi. Bilo ih je šest. S vlasti su zbacili vlastitoga oca, ali je i njih srušio Zeus. Usp. *Titan*, DB, 5, 2247.

20 Sada se označuje kao 2 Sam 23,13. To je u Vulgati 2 Kr 23,13.

21 O Sirenama već govori Homer kao o dvjema sestrama koje glasom vabe mornare. Omamljuju ih i ubijaju. Kasnije se počelo govoriti da ih je četiri i da su ptice s djevojačkim licem. Usp. *Sirenes*, DB, 5, 1795-1796.

22 Usp. H. LESÊTRE, *Onocentaure*, DB, 4, 1821-1822.

23 Usp. Iz 34,14.

Arktura,[24] Oriona[25] i Plejade[26] u Jobu[27] kao i drugo tome slično. Svi ti nazivi, dakako, imaju razloge i izvore u poganskim pričama.

Na ovome mjestu zapitajmo Marciona koji odbacuje proroke kako tumači ovo što slijedi.

"Pred čijim je očima unaprijed ocrtan u vama raspeti Krist."

Nama je unaprijed dobro ocrtan Krist.[28] Sav proročki zbor proriče Isusov križ i muku, ćuške i bičeve da Gospodnje raspelo ne upoznamo samo iz evanđelja u kome se iznosi da je raspet već da upoznamo mnogo prije nego se udostojao sići na zemlju i uzeti čovjeka koji je raspet.[29] Za Galaćane nije mala pohvala da su tako povjerovali u Raspetoga kako im je prethodno opisan. Čitajući proroke i upoznavši sva otjastva Staroga zakona do vjere su došli putem i redom.

---

24 Usp. J. THOMAS, *Arcturus*, DB, 1, 937.

25 U mitologiji je Orion bio sjajni, jaki i iznimno lijepi lovac. Bio je na veliku glasu. Po njemu se zove sjeverno zvježđe što donosi oluju i kišu. Usp. H. LESÊTRE, *Orion*, DB, 4, 1891-1893.

26 Plejade su bile Atlasove i Plejonine kćeri. Bilo ih je sedam. Zeus ih je postavio za zvijezde. To su vlašići koji određuju plovidbu. Usp. H. LESÊTRE, *Pleiades*, DB, 5, 464-465.

27 Usp. Job 9,9.

28 Način Jeronimova tumačenja je jasan. On polazi od neposrednoga i doslovnoga značenja upotrebljenoga grčkoga glagola koji znači "unaprijed opisati". Stari zavjet je unaprijed jasno orisao Isusovu muku i smrt. Ali isti grčki glagol ima još jedan smisao koji također treba držati na umu. On znači "oglasiti", "lijepiti oglas", "istaknuti proglas". Upravo je to oznaka prvotnoga Pavlova propovjedanja. To je znamenito kerigmatsko propovjedanje kada vjesnik ili poslanik dođe s vješću. On je oglasi i proglasi. Pri tome kaže javno što je bitno. Tako je Apostol u Galaciji navjestio Raspetoga. Držimo da ovim dodatkom upotpunjujemo Jeronimovo tumačenje. O glagolu "unaprijed opisati" ili "oglasiti" usp. G. SCHRENK, προγράφω, ThW, 1, 771-772.

29 Taj način govora ne zbunjuje jer se zna što za Jeronima u kristologiji znači "uzeti čovjek" (assumptus homo"). To je naznaka za cjelovitu Kristovu ljudsku narav.

U nekim se rukopisima čita: "Tko vas je opčarao da ne vjerujete istini?" Ali smo to izostavili jer se ne nalazi u Adamancijevim[30] primjercima.

3,2: *"Samo ovo hoću od vas doznati: jeste li primili Duha zbog djela Zakona ili po slušanju vjere?"*

Pavao kaže: ima puno toga što vas kroz pitanje može prisiliti da evanđelje stavite pred Zakon. Ali kako ste bezumni i jer to nikako ne možete ispitati s vama govorim jednostavnim govorom. Pitam ono što je očito: da li su vam Duha Svetoga kojega ste primili dala djela Zakona - opsluživanje subote, obrezanje i strogo održavanje mlađaka - ili slušanje vjere po kojoj ste kao pogani povjerovali? Međutim, ne može se nijekati da Duha Svetoga i vrline koje su s početkom vjere slijedile primljenoga Duha niste dobili zbog djela Zakona nego zbog vjere u Krista. Otuda je jasno da ste počeli s boljim i pali na lošije.

Pažljivo uočimo da Pavao nije rekao: od vas želim doznati da li ste Duha primili po djelima. On je dodao "iz djela Zakona". Znao je, naime, da je satnik[31] Kornelije Duha primio zbog djela, ali ne zbog djela Zakona koji nije poznavao.[32] Ako se kaže suprotno, zaključak je da se Duha Svetoga može primiti, a da se vjera ne počuje. Naš je odgovor: Kornelije[33] je primio Duha, ali zbog poslušane vjere i naravnoga zakona[34] koji govori u našim srcima da moramo činiti što je dobro i izbjegavati zlo. Napomenusmo da su po njemu nekoć bili opravdani Abraham, Mojsije i drugi sveti i da ga u nastavku može osnažiti vršenje djela i pravednost Zakona.

---

30 To je Origen.

31 Usp. E. BEURLIER, *Centurion*, DB, 2, 427-429.

32 Usp. E. BEURLIER, *Corneille*, DB, 2, 1012-1013.

33 Usp. Dj 10,47.

34 Treba zapaziti neobičnost Jeronimova tumačenja.

Ipak se to ne odnosi na tjelesni Zakon nego na duhovni zakon jer je zakon duhovan.[35]

Iako vjeru stavljamo na prvo mjesto, zato ne uništavamo djela Zakona[36] niti složno s nekima govorimo: činimo zlo dok ne dođe dobro. Osuda je takvih pravedna.[37] Mi milost pretpostavljamo ropstvu. Kažemo da iz ljubavi činimo što Židovi vrše iz straha. Oni su sužnji, mi smo sinovi. Njih se tjera na dobro, a mi dobro prihvaćamo. Prema tome, iz vjere u Krista ne rađa se dopuštenje da se čini zlo nego se iz ljubavi prema vjeri uvećava volja za dobrim djelom ukoliko ne činimo dobro jer se bojimo Suca već jer znamo da se to dopada onome u koga vjerujemo.

Netko će postaviti pitanje: ako naša vjera dolazi jedino od slušanja[38] kako mogu postati kršćanima ljudi koji se rode gluhi. Svatko može iz veličine i ljepote stvorenja spoznati Boga Oca. Stvoritelj se, dosljedno, upoznaje po stvorovima.[39] Kristovo se rođenje, križ, smrt i uskrsnuće ne može upoznati osim po slušanju. Prema tome, gluhi nisu kršćani ili ako su gluhi kršćani, krivo je što Apostol drugdje kaže: "Vjera je, dakle, od slušanja, a slušanje po Božjoj riječi" (Rim 10,17).

Onaj tko se zadovoljava jednostavnim odgovorom na primjedbu kaže da Pavao nije rekao općenito da vjera svih dolazi od slušanja. Izričaj "vjera od slušanja" može se shvatiti djelomično i cjelovito. Kod onih je "vjera od slušanja" koji čuju i povjeruju. Međutim, onaj tko nastoji tome skrupulu doskočiti, prije će pokušati utvrditi da nijemi mogu naučiti evanđelje pomoću znakova, na temelju dnevnoga života i - da tako kažem - po govornom kretu čitavoga tijela. Tu je, potom, i ovo: Božja Riječ kojoj nije ništa gluho govori prije svega

35 Usp. Rim 7,14.
36 Usp. Rim 3,31.
37 Usp. Rim 3,8.
38 Usp. Rim 10,17.
39 Usp. Mudr 13,5.

onim dušama o kojima i sama kaže u evanđelju: "Tko ima uši da čuje, neka sluša" (Lk 8,8). U *Otkrivenju* veli: "Tko ima uho, neka sluša što Duh govori Crkvama" (Otk 2,11). Izaija kaza: "Gospodin mi nadoda uho" (Iz 50,5). Riječ je o drugome čovjeku kojemu u tajnosti govori Bog[40] koji izriče u njegovu srcu "Abba, Oče" (Rim 8,15). Često smo isticali: kao što tijelo ima sve udove, tako i duša ima sve udove i osjetila i između ostalih uši. Tko njih ima, neće mu naročito trebati ove tjelesne uši da upozna Kristovo evanđelje.[41]

Ujedno i to zapazite da se tu bez ikakva dodatka podrazumjeva govor o Duhu Svetome kojega dobivamo Božjim, a ne ljudskim darom. O njemu drugdje piše: "U svemu je vječni Duh" (Mudr 12,1). Isto tako: "Sami Duh pruža svjedočanstvo našemu duhu" (Rim 8,16). Na drugome mjestu piše: "Nitko ne zna što je u čovjeku osim čovjekova duha koji je u njemu" (1 Kor 2,11). U Danijelu[42] piše: "Dusi i duše pravednih blagosivljajte Gospodina" (Dan 3,86).

3,3: *"Zar ste toliko ludi da započeste s Duhom, a sada dokončaste tijelom?"*

Kako su Galaćani ludi ako su primili Duha Svetoga? Pitanje smjesta rješavamo: Galaćani su, doduše, počeli s Duhom, ali su dokončali[43] tjelesno jer im je Duh bio oduzet. Radi toga su bez koristi trpjeli što su prepatili. David je poslije grijeha molio da mu se to ne dogodi. Rekao je: "Svoga Duha Svetoga ne uzmi od mene" (Ps 50,13).

40 To se odnosi na Duha Svetoga kako pokazuje navođenje Rim 8,15. Za ono doba to je neobičan način govora.
41 Tu je bez dvojbe pred nama ulomak Jeronimove mistike.
42 Nije nam jasno zašto je Jeronim tu naveo 1 Kor 2,11 i Dan 3,86.
43 Usporedba je zanimljiva i iznimna. Galaćani su na jedan način započeli, na drugi dovršili. Početak i kraj nisu jednaki već različiti. Tako riječ ἐπιτελέω u Gal 3,3 ima stanovito vremensko značenje koje je dosta neuobičajeno i rječnici ga redovito ne navode. Usp. G. DELLING, ἐπιτελέω, ThW, 8, 62-63.

Pažljivo zapazite da se kaže kako u tijelu dovršava tko Pisma slijedi od slova do slova. Radi toga se ono što piše Korinćanima - "u tijelu živeći ne vojujemo po tijelu" (2 Kor 10,3) - može ovako bolje shvatiti: o onima se kaže da se bore u tijelu koji su Stari zavjet skromno[44] rastumačili. Oni su što slijede duhovno tumačenje, dakako, u tijelu jer imaju isto Pismo, ali ne vojuju po tijelu jer su od tijela prešli Duhu.

Recimo da ćete susresti čovjeka koji je kao poganin najprije povjerovao i ruku stavio na Kristov plug.[45] Tako je, uz vodstvo nekoga pametnoga učitelja, putem Zakona došao do evanđelja da je sve što ondje piše o suboti, beskvasnome kruhu, obrezanju i žrtvama shvatio kako je dostojno Boga. Ali ga je poslije čitanja evanđelja osvjedočio neki Židov ili židovski pristaša. Ostavio je sjene i oblake alegorije i Pisma tumači kako su napisana.[46] Takvome čovjeku možete kazati: zar si toliko lud da si počeo s Duhom, a sada dovršavaš tjelesno?

3,4: *"Toliko ste uzalud pretrpjeli, akoje zaista utaman."*

Pogledajmo nesretne Židove s kolikom stiskom u savjesti[47] i trudom opsluživanja žive među drugim narodima govoreći: ne dodiruj, ne okušaj, ne stavljaj na se. Tako ćemo potvrditi kako je istina što se kaže: "Toliko ste pretrpjeli zaludu."[48] Međutim, izričaj "ako je pak utaman" tvrdnju ne ublažuje niti dovodi u dvojbu glede Galaćana jer je kazana o onima koji se poslije Zakona mogu opet vratiti evanđelju. Ipak

44 Jeronim vjerojatno želi reći doslovno.

45 Usp. Lk 9,62.

46 Jeronim ima pred očima kruto doslovno tumačenje gdje je odsutan svaki duh.

47 Tako smo preveli riječ *superstitio*. Ona označuje da netko "odveć skrupulozno opslužuje" neki vjerski propis. Ali je *superstitio* također vjersko opsluživanje koje se protivi utvrđenim običajima i zakonima. Riječ se čita i u Vulgati gdje označuje religiozno djelovanje kome se osporava ispravnost i zakonitost. Usp. H. LESÊTRE, *Superstition*, DB, 5, 1882-1883.

48 U izvorniku je riječ εἰκῇ. Naznačujemo njezina dva osnovna značenja: "uludo" i "bez temelja". Usp. F. BÜCHSEL, εἰκῇ, ThW, 2, 377-378.

se izreka može ovako bolje razumjeti: kada su Galaćani tek povjerovali u Raspetoga, pretrpjeli su mnoge pogrde od Židova i od pogana. Nisu podnijeli najmanja progonstva. Sada im se predbacuje da su zaludu trpjeli ako otpadaju od Kristove milosti zbog koje su mnogo prepatili. Tu je i ova nada: kao što se o čovjeku koji se trudio zbog Kristove vjere i potom pao u grijeh kaže da je prethodno uzalud pretrpio dok griješi, tako opet da ono ne gubi ako se iznova vrati na pređašnju vjeru i ranije nastojanje.[49]

Novo tumačenje: ako mislite, veli,[50] da poslije milosti treba slijediti obrezanje, a sve do ovoga časa živjeste bez obrezanja, slijedi da se na ništa svodi sve što ste pretrpjeli. Međutim, meni se čini da niste uzalud trpjeli jer znam da Zakon ne vrijedi poslije evanđelja. Ili ovako: nije bila mala šteta ako ste, obavljajući obrezanje, izgubili samo raniji trud oko vjere, ali se sada tome gubitku pridružuje i kazna za prijestup. Tako ste prošlo uzalud pretrpjeli, ali ćete i u buduće biti mučeni.

Neki, dosta proizvoljno, ovako shvaćaju: promotrite raniju slobodu milosti i terete sadašnjega opsluživanja u Zakonu i vidjet ćete koliko ste mnogo utrošili beskorisna truda. Ipak se ne smije sasvim očajavati nad posljedicom te zablude ukoliko ste u nju navedeni iz žara za Boga. Oproštenje se može udijeliti onima koji su u neznanju. Uvjet je da se obratite na bolje i naučite da se u vama pokolebalo znanje, a ne nastojanje.

3,5: *"Onaj, dakle, tko vam je udijelio Duha i u vama sazdaje vrline: je li to zbog djela Zakona ili zbog slušanja vjere?"*

"Udijelio" moramo čitati kao sadašnje vrijeme, tj. dodjeljuje. Tako je objavljeno da se uvijek, svaki sat i čas dostojnima daje Duh Sveti te da se toliko koliko tko

49 Misao je složeno kazana, ali ni tekst nije u izdanju siguran.

50 Jeronim razmišljanje stavlja Pavlu u usta.

uznapreduje u Božjemu djelu i ljubavi u sebi ima kreposti Duha Svetoga. Njih do punine dovodi slušanje[51] vjere, a ne djela Zakona. To ne znači da se djela Zakona moraju osuditi[52] i da treba težiti za vjerom bez nakita[53] nego da se sama djela okite vjerom u Krista. Poznata je ona misao mudroga čovjeka kako vjernik ne živi od pravednosti nego pravednik iz vjere.[54] Istovremeno se pokazuje da su Galaćani, primivši s vjerom Duha Svetoga, posjedovali darove moći. To su: proricanje, raznovrsni jezici, liječenje bolesti i ostale sile koje se u *Poslanici Korinćanima* broje među darove.[55] Ipak su nakon svega toga Galaćane zaveli krivi učitelji jer možda nisu imali dar razlučivanja duhova.[56]

Također moramo uočiti da se kaže kako moći djeluju u onima koji ne drže evanđeosku istinu kao i u onima koji su, mada nisu išli za Gospodinom, u njegovo ime obavljali znakove.[57] Na to se posebice tužio Ivan: "Učitelju, vidjeli smo nekoga da u tvoje ime istjeruje zloduha i zabranili smo mu jer ne ide s nama" (Mk 9,37). To je protiv krivovjernika koji misle da otuda što učine neki znak dobivaju potvrdu za svoju vjeru. Premda su jeli i pili u ime Gospodnje - i oni imaju svetogrdni oltar - i makar se razmeću da su Spasiteljevim zazivanjem učinili mnogo znakova, zaslužit će čuti na Sudnji dan: "Nisam vas pozvao. Odstupite od mene koji činite bezakonje" (Mt 7,23).

---

51 U izvorniku je riječ ἀκοή. Već ju je Apostol upotrijebio u Gal 3,2. Riječ označuje sluh koji je osjetilo, uho kojim se sluša i slušanje kao ono što se dobilo preko uha kroz sluh. U Novome zavjetu može označiti propovijed i najveštaj, Pavao tako riječ rabi u Gal 3,2 i Gal 3,5. On ima pred očima propovijed o vjeri. Nju vjernici čuju uhom kada imaju osjetilo sluha. Usp. G. KITTEL, ἀκοή, ThW, 1, 222-223.

52 Ovdje je dobro imati pred očima razmišljanje u Jak 2, 14-26.

53 Tako smo zbog mjesta preveli riječ *simplex*.

54 Usp. Heb 2,4.

55 Usp. 1 Kor 12, 4-12.

56 Usp. 1 Kor 12,10.

3,6: *"Kao što je Abraham vjerovao Bogu i ubrojeno mu je u pravednost."*

Marcion je od toga mjesta do onoga gdje piše "koji su iz vjere, blagosivljaju se s vjernim Abrahamom" (Gal 3,9) izbrisao iz svoga Apostola.[58] Ali koja je korist što je to odbacio kada se drugo što je ostavio protivi njegovoj ludosti.

Abraham je povjerovao Bogu kada je otišao iz svoje domovine u zemlju koju nije poznavao. Vjerovao je da će Sara kao devedesetgodišnja neplodnica roditi. Abraham je čuo Božje obećanje da će se u Izaku pozvati njegovo sjeme. Samoga je Izaka prinosio za žrtvu, a ipak nije posumnjao u Gospodnje obećanje.[59] Takvome se s pravom vjera ubraja u pravednost. Nadmašio je djela Zakona. Kod Boga je zaslužio ljubavlju, ne strahom.

3,7: *"Spoznajte, dakle, da su oni koji su od vjere Abrahamova djeca."*

Pavao potpunije u *Poslanici Rimljanima* raspravlja o tome da je Abrahamu u prepuciju, a ne obrezanju, vjera ubrojena u pravednost.[60] Pažljivo motreći uči da su Abrahamova djeca svi što su povjerovali onim duhom kojim je povjerovao neobrezani Abraham koji je kliktao da bi vidio dan Gospodnji. Vidio ga je i radovao se.[61] Radi toga je rečeno i nevjernim Židovima: "Da ste Abrahamova djeca, činili biste Abrahamova djela" (Iv 8,39). U vrijeme kada je to kazano koja je druga djela Gospodin čekao od Židova ako ne vjeruju u Sina Božjega kojega je Otac poslao i koji kaže: "Tko vjeruje u me, ne vjeruje u me nego u onoga koji me je poslao" (Iv 12,44)? Radi toga se na drugome mjestu onima koji su ushićeni zbog drevnosti i plemenitosti svoga roda odgovara:

---

57 Tu i niže na taj način prevodimo riječ *signum*. Ona može značiti i "čudo".

58 Odnosi se na Marcionovo izdanje Pavlovih spisa.

59 Usp. Post 12,4; 18,10; 22,3.

60 Usp. Rim 4,1.

61 Usp. Iv 8,56.

"Ne recite: za oca imamo Abrahama jer Bog može od ovoga kamenja podići Abrahamovu djecu" (Mt 3,9). Nitko ne dvoji da tu kamenje naznačuje tvrda poganska srca koja su se kasnije smekšala i primila pečat vjere.

Neka marljivi čitalac nabroji vrline s kojima se Abraham prije obrezanja svidio Bogu. Koje god ljude pronađeš u sličnu djelu reci da su djeca Abrahama koji je opravdan u prepuciju i koji nije obrezanje dobio zbog zasluga od djela nego kao znak za prethodnu vjeru. Iz Abrahamova je sjemena trebao niknuti Krist. Bilo je dato obećanje da će u njemu biti blagoslov svih naroda. Radi toga je providnosni Bog stanovitim žigom[62] obrezanja obilježio izraelsko stado da se potomstvo ljubljenoga Abrahama ne pomješa s ostalim narodima te njegova obitelj polako ne postane neizvjesna.[63] Tako će se, živeći među Egipćanima, Asircima, Babiloncima i Kaldejcima, razlikovati po tome pečatu. Uostalom, kroz četrdeset godina u pustinji nitko nije obrezan jer su sami živjeli bez mješanja s drugim narodima.[64] Čim je narod prešao jordansku obalu i židovsko mnoštvo unišlo u palestinsku zemlju nužno obrezanje predusreće buduću grešku zbog mješanja s narodima. To što piše[65] da je narod obrezao Isus,[66] znači da je u pustinji prestalo obrezanje koje se razborito obavljalo u Egiptu. Ali isto tako znači da je Gospodin Isus Krist očistio vjernike duhovnim obrezanjem.[67]

3,8-9: *"Pismo, predviđajući da Bog narode opravdava na temelju vjere, nagovjestilo je Abrahamu: u tebi će se blagosloviti svi narodi. Prema tome, s vjerom se Abrahamovom blagoslivlju oni koji su iz vjere."*

---

62 Jeronim je napisao *cauterium*. Riječ, očito, potječe od grčke riječi koja znači "žig".

63 Usp. Post 17,10.

64 Usp. Jš 5, 5-6.

65 Usp. Jš 5, 2-3.

66 Namjerno smo radi konteksta zadržali taj oblik Jošuina imena.

67 To je krsno otajstvo.

Rečeno ne znači da samo pismo, tj. crnilo i kožice koje su bez osjetila mogu unaprijed znati budućnost već znači da Duh Sveti i smisao koji se nalazi u slovu prorekoše što će se zbiti poslije mnogo stoljeća. Navod je uzet iz *Postanka*. U vlastitome svesku glasi ovako: "I u tvome će se sjemenu blagosloviti svi puci" (Post 12,3). Kada to primjenjuje na Krista Pavao kaže: "Ne piše *i sjemenju* kao u mnogima nego kao u jednini *i sjemenu tvome* koji je Krist" (Gal 3,16).

S obzirom gotovo na sve navode koji su iz Starih knjiga preuzeti u Novi zavjet moramo zapaziti da su se evanđelisti ili apostoli pouzdavali u pamćenje te bi protumačili sami smisao, red bi često izmjenili, a katkada riječi izostavljali ili dodavali.[68]

Nitko pak ne sumnja da svi narodi nisu bili blagoslovljeni u Izaku i Jakovu ili dvanaestorici patrijarha i drugima koji potječu iz Abrahamova roda. Blagoslovljeni su u Kristu Isusu po kome svi puci slave Boga i na zemlji blagosivlju novo ime.[69]

Međutim, može se shvatiti da je Apostol navod o sjemenu uzeo i iz drugoga mjesta *Postanka* gdje bez sumnje za Abrahama piše da ga je "Bog izveo vani i kazao mu: tako će biti tvoje sjeme i povjerova Abraham Bogu i bi mu ubrojeno u pravednost" (Post 15, 5-6).

Svi, dakle, koji vjeruju blagosivlju se s vjernim Abrahamom o kome se zbog njegove odlične vjere u Boga izvješćuje da je prije svega u Boga povjerovao. To je kao i s Enošem. O njemu zbog temeljitoga ufanja u Boga čime je otskakao između ostalih piše da je zazivao Gospodina Boga.[70] Ne znači da se Abel o kome Gospodin[71] reče "krv brata tvoga

---

68 Usp. L. VENARD, *Citations de l'Ancient Testament dans le Nouveau Testament*, DBS, 2, 23-51.

69 Usp. Otk 2,7.

70 Usp. Post 4,26. Riječ je o Setovu sinu Enošu. Usp. E. PALIS, *Énos*, DB, 2, 1812.

71 Odnosi se na Kaina.

k meni vapi" (Post 4,10) i drugi unaprijed nisu ufali zazvati Boga. Znači da se svatko naziva po onome svojstvu koje najviše posjeduje.

DRUGA KNJIGA

(Gal 3,10-5,6)

Što sam, razglabajući u prvoj knjizi *Tumačenja Poslanice Galaćanima* kada raspravljah o vlastitostima naroda[1] ostavio nedirnuto, čini mi se da je nužno na to se sada vratiti u drugoj knjizi. Navraćamo se na ova pitanja: tko su Galaćani, otkuda i kamo su se selili, da li ih je zemlja koju sada nastavljaju rodila kao urođenike ili prihvatila kao pridošlice te da li su ženidbama izgubili svoj jezik ili su i novi naučili, a svoj nisu zaboravili.[2]

Marko Varon, iznimno pozorni istraživalac svih starina i drugi koji su ga slijedili o tome su plemenu predali mnogo toga što je dostojno pamćenja.[3] Međutim, mi nakanismo da u Božji hram nećemo uvoditi neobrezane ljude.[4] Uz to, naprosto izjavljujem da je već minulo mnogo godina što prestadosmo to čitati.[5] Zato iznosimo riječi našega Laktancija. U njima je u trećemu svesku za Proba izrazio mišljenje o tome narodu.[6] Laktancije kaže: "Gali su se, od starine, zbog tjelesne bjeline

---

1 Odnosi se na tumačenje Gal 3,1.

2 Što suvremeni autori misle o pitanjima koja su već zanimala Jeronima može se vidjeti kod: E. BEURLIER, *Galates*, DB, 3, 60-61; E. BEURLIER, *Galatie*, DB, 3, 77-80; W.M. RAMSAIS, *Galatia*, DoB, 81-91.

3 Riječ je o rimskome piscu i učenjaku koji je umro g. 27. prije Krista. Spominjemo njegovo djelo *Antiquitates rerum humanarum et divinarum*. To djelo ima na pameti Jeronim.

4 Čini nam se da je Jeronim tu ponešto ironičan.

5 O Jeronimovu stavu prema svjetovnim piscima vidi M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 28.

6 Laktancije je kršćanski pisac koji je preminuo oko g. 317. Jeronim vjerojatno ima pred očima Laktancijeva pisma upućena Probu. Danas su nam nepoznata. Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, I, Marietti, 1980, 619.

nazivali Galaćani. I Sibila[7] ih tako naziva. To htjede naznačiti pjesnik[8] kada kaže: *vratovi kao mlijeko, zlatom oviti.* Inače je mogao reći da su bijeli. Otuda, dakako, pokrajina Galacija.[9] Kada su Gali u nju nekoć došli, pomješali su se s Grcima. Radi toga se onaj kraj najprije zvao Galska Grčka,[10] a kasnije Galija".[11]

Nije čudno što je Laktancije to kazao o Galaćanima i spomenuo da su se zapadni narodi koji su u sredini ostavili ogromna zemaljska prostranstva zaustavili na istočnim stranama svijeta kada su - suprotno - i grčka plemena s istoka prodrla do zapadnoga kraja. Masiliju[12] su uspostavili Focejci[13] koji su, kaže Varon, trojezični jer govore grčki, latinski i galski. Grad Rodu[14] sagradili su rodski naseljenici.[15] Otuda je dobila ime rijeka Rodan.[16] Na stranu ostavljam stanovnike Tira, utemeljitelje Kartage i Agenorova grada. Mimoilazim Liberovu[17] Tebu[18] koja je utemeljena u Africi. Taj se grad sada naziva Tebestija. Ostavljam onaj libijski dio koji je pun grčkih gradova. Prelazim na Hispaniju.[19] Zar Sagunt[20] nisu utemeljili

7 Vjerojatno se odnosi na jednu od Sibila koje spominje Varon. Njega navodi Laktancije. Obojicu Jeronim spominje u svome ulomku. Usp. P. BATIFFOL, *Sibyllins (Oracles)*, DB, 5, 1689-1694.

8 Odnosi se na Vergilija.

9 Redovito se kaže da *Galatia* korjenski dolazi od grčke riječi koja znači "mlijeko".

10 Tako smo preveli *Gallograecia.*

11 Tu nam je Jeronim sačuvao ulomak izgubljenoga Laktancijeva djela.

12 To je današnji grad Marseille. - Većinu podataka ovdje dugujemo rječniku M. Divkovića.

13 Focejci su stanovnici jonskoga grada Focija.

14 Usp. FORCELLINI, *Lexicion*, 3, 962.

15 To su stanovnici otoka Roda.

16 To je rijeka Rona.

17 To je pjesnički naziv za Kartagu.

18 Tako se zvalo više gradova. Poznata je Teba u Beociji i Egiptu.

19 Ona je zapremala pirinejski poluotok.

20 Taj se grad nalazio u sjevernoistočnoj Hispaniji. Sada je španjolski Murriedro.

Grci koji su odselili s otoka Zakinta?[21] Ne kaže li se da su grad Tarteson što se sada naziva Karteja[22] osnovali Jonski Grci? Zar naznake grčkoga jezika ne pokazuju hispanske planine Kalpe,[23] Idrus[24] i Pirineji kao i Afrodizijski otoci[25] te Gimneziji koji se zovu Baleari? Sama se Italija, zaposjednuta grčkim stanovništvom, nekoć nazivala Velika Grčka. Nipošto se ne može nijekati da su Rimljani potekli iz roda azijskoga čovjeka Eneje. Otuda dolazi da se često na Zapadu nađu svojstva grčke umne oštrine i da na Istoku zaudara barbarska glupost. Mi ne kažemo da se iz oba kraja svijeta ne rađa različito. Kažemo da se velikim dijelom i drugo naziva što nije slično.[26] Stoga nije čudno što se Galaćani nazivaju ludima i veoma sporima za shvaćanje kada i Hilarije, "Rodan" lativnske rječitosti, i sam Gal, rođen u Piktaviju u himničkoj pjesmi Gale naziva nepoučljivima.[27] Gali i sada obiluju govornicima što toliko ne dolazi od marljivosti kraja koliko od zanosna govora kod govornika jer se Akvitanija[28] silno razmeće grčkim podrije-tlom. Galaćani pak nisu doputovali s te strane svijeta već od okrutnih Gala.

Želite li, Paulo i Eustohijo, znati kako je Apostol obilježio svaku pojedinu pokrajinu po njihovim vlastitostima? Sve do danas ostaju isti tragovi vrlina ili mana. Pavao hvali vjeru rimskoga puka.[29] Gdje se drugdje s tolikim marom i učestalošću ide u crkvu i na mučeničke grobove? Gdje nalik na

21 Riječ je o otoku u Jonskome moru. Sada se zove Zante.

22 Riječ je o gradu u drevnoj Hispaniji.

23 To je gibraltarsko gorje.

24 Ne znamo na što se odnosi.

25 Riječ je o otoku.

26 Završetak nam misli nije posve jasan.

27 Tu je riječ o sv. Hilariju. U svojoj ga napomeni Jeronim naziva *Rhodanus* što je zapravo ime rijeke Rona. Jeronim također za Hilarija kaže da je *Gallus*. Hilarije je doista Gal, ali treba zapaziti da latinski *gallus* znači "pjetao". Sam pak Jeronim govori o Hilariju kao pjesniku. Sami smo u prvoj knjizi istaknuli povezanost između Jeronima i Hilarija: usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 22, 175.

28 To je južni dio negdašnje Galije.

29 Usp. Rim 1,8.

nebeski grom odzvanja amen i gdje se tresu prazni kumirski hramovi? To ne znači da Rimljani imaju drugu vjeru već vjeru kao i sve Kristove crkve, ali znači da je kod njih veća pobožnost i jednostavnost u vjerovanju. Međutim, Pavao im, zauzvrat, predbacuje lakovjernost i oholost. Evo gdje lakovjernost: "Molim vas, braćo, da pripazite na ljude koji izazivaju razdore i sablazni mimo nauka koji ste vi čuli. Udaljite se od njih jer takvi ne služe Kristu, našemu Gospodinu, nego svome želucu. Oni slatkim riječima i blagoslovima zavode srca nevinih. Vaša se pak poslušnost razglasila u svakome mjestu. Prema tome, radujem se zbog vas i želim da budete mudri u dobru i jednostavni u zlu" (Rim 16, 17-19).

Pavao Rimljane kori i zbog oholosti: "Ne uznosi se nego strahuj" (Rim 11,2). Također: "Ne želim, braćo, da ne poznate tajnu da niste sami po sebi pametni" (Rim 11,25). Jednako u ovome što slijedi: "Po milosti, naime, koja mi je dana kažem svima koji su među vama: ne cijenite se više nego što se treba cijeniti već se cijenite razumno" (Rim 12,3). Još otvorenije: "Radujte se s veselima, plačite s rasplakanima, isto mislite međusobno ne zanoseći se visokim nego prijanjajući uz ponizno. Ne mislite u sebi da ste mudri" (Rim 12, 15-16).

Pavao i Korinćanima predbacuje da su im žene nepokrivene glave i da muževi gaje kose.[30] Predbacuje im da u hramovima jedu što nije ni dobro ni zlo[31] kao i to da su naduti svjetovnom mudrošću[32] i da niječu tjelesno uskrsnuće.[33]

[30] Usp. 1 Kor 10, 14-15.
[31] Tu Jeronim vjerojatno ima na umu pitanje blagovanja mesa žrtvovana kumirima. Usp. *Idolothyte,* DB, 3, 830.
[32] Usp. 1 Kor 10, 14-15.
[33] Jeronim vjerojatno ima na pameti 1 Kor 15,12.

Da izneseno[34] dijelom traje do danas, ne može sumnjati tko vidi da se Makedonci[35] u Ahaji[36] hvale zbog ljubavi, gostoprimstva i primanja braće. Stoga im[37] Pavao piše: "Nije nam potrebno da vam pišemo o ljubavi prema bratstvu jer ste sami naučili od Boga da se između sebe ljubite. To doista činite prema svojoj braći u cijeloj Makedoniji" (1 Sol 4,9). Međutim, prigovara im što dokoni obilaze kuće, čekaju tuđu hranu i žele se pojedincima svidjeti. Hodaju tamo i amo i javljaju što se kod koga događa. U nastavku slijedi: "Molim vas, braćo, da više obilujete i nastojite biti spokojni te vršite svoj posao i radite svojim rukama kako smo vam naredili te da časno živite kod onih koji su vani i da ništa ne želite od ničijega" (1 Sol 4, 10-11). Kako pak ne bi tko pomislio da napomena radije dolazi iz učiteljske službe nego što je pučka mana, Pavao u drugoj poslanici istima naglašava i ponavlja govoreći: "Kada, naime, bijasmo kod vas rekli smo vam da ne jede tko ne želi raditi. Čusmo da neki među vama hodaju bez predaha. Ništa ne rade već djeluju znatiželjno.[38] Tima koji su takvi dojavljujemo i molimo ih u Gospodinu Isusu Kristu da jedu svoj kruh radeći u šutnji" (2 Sol 3, 10-12).

Bilo bi dugo ako bih htio iz Apostola[39] i svih Pisama nabrojiti vrline ili mane pojedinih naroda kada se upravo vratismo na ono što smo rekli, tj. da su Galaćani nazvani ludima i bezumnima. Tko sa mnom promatra glavni galacijski grad Anciru[40] zna koliko je do sada razdire podjela i koliko je

[34] Narodi imaju vlastite mane i vrline.
[35] U vrijeme Novoga zavjeta postojala je rimska pokrajina *Macedonia:* usp. E. BEURLIER, *Macédoine,* DB, 4, 474-478; E. BEURLIER, *Macédonien,* DB, 4, 478.
[36] Usp. E. JACQUIER, *Achaïe,* DB, 1, 128.
[37] Odnosi se na Solunjane koji su Makedonci. Solun je u ono doba makedonski grad: usp. F. VIGOUROUX, *Thessalonique,* DB, 5, 2191.
[38] U izvorniku je zapravo grčki glagol koji naznačuje zlu i nezdravu znatiželju.
[39] To je Pavao.
[40] Usp. C. KARALEVSKY, *Ancyre,* DHGE, 2, 1538-1543.

sramote raznovrsna mišljenja. Ostavljam po strani Katafrižane,[41] ofite,[42] borborite[43] i manihejce.[44] Ti su nazivi ljudske nevolje već poznati. Tko je pak ikada u nekome dijelu rimskoga svijeta čuo za pasalorincite,[45] askodrole,[46] artotirite[47] i ostale koji su više nakaze nego imena? Sve do danas postoje tragovi drevne ludosti.

Još samo jedno dodajemo i vraćamo obećano u uvodu. To je da Galaćani uz grčki jezik kojim govori cijeli Istok imaju vlastiti jezik koji je gotovo isti kao kod Trevirana.[48] Nije važno ako su u njemu što iskvarili kada su i Afričani dijelom izmjenili fenički jezik,[49] a i sami se latinski svaki dan mjenja po pokrajinama i s vremenom. Ali se sada vratimo na posao.

---

41 To su zapravo montanisti. Tako se nazivaju po Frigiji gdje su se pojavili i najživlje djelovali. O njima vidi G. BARDY, *Cataphrygiens*, DHGE, 11, 1487; G. BARDY, *Montanisme*, DTC, 10, 2355.

42 Riječ je o skupini koja se zove po grčkoj riječi za zmiju. Članovi su udruge štovali zmiju zvanu Eva. O njima vidi E. AMANN, *Orphites*, DTC, 11, 1063-1075; G. QUISPEL, *Orphiten*, LThK, 7, 1178-1179.

43 To su članovi gnostičke skupine. Nazvani su tim imenom jer bi se mazali blatom. Predbacivali su im veliku nemoralnost. Usp. K. ALGERMISSEN, *Borborianer*, LThK, 2, 605-606; G. BARDY, *Borboriens*, DTC, 2, 1032-1033; G. BARDY, *Borboriens*, DHGE, 9, 1178-1179.

44 Odnosi se na Manijeve sljedbenike.

45 Riječ je o sljedbi gdje članovi opslužuju šutnju. Otuda im naziv. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Brepols, 1954.

46 Vjerojatno je riječ o krivovjernicima koji bi nosili nekakvu vreću da naznače kako su novi mjeh pun evanđeoskoga vina. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 100.

47 To su bili montanisti koji su kod bogoslužja prinosili kruh i sir. Otuda su dobili ime. Usp. G. BAREILLE, *Artotyrites*, DTC, 1, 2035-2036; P. De LABRIOLLE, *Artotyrites*, DHGE, 4, 825-827; J.R. GEISELMANN, *Artotyriten*, LThK, 1, 911.

48 To su germanska plemena.

49 Galaćani su, po Jeronimu, govorili i latinski.

TREĆE POGLAVLJE

(Gal 3, 10-29)

3,10: *"Koji god su, naime, od djela Zakona, pod prokletstvom su zakona jer piše: proklet svatko tko ne ustraje u svemu što piše u knjizi Zakona da to čini."*

Na ovo navikoh: svaki put kada apostoli nešto navode iz Staroga zavjeta uzimam izvorne knjige i pogledam kako to piše na vlastitim mjestima. Tako sam u *Ponovljenome zakonu*[1] kod Septuagintinih prevodilaca našao da gornji navod glasi ovako: "Proklet svaki čovjek koji ne ustraje u svim riječima ovoga Zakona da ih vrši. I sav će narod reći: neka bude" (Pnz 28,26). Kod Akvile[2] pak zvuči ovako: "Proklet tko ne čuva riječi ovoga Zakona da ih vrši. I sav će narod reći: uistinu." Simah[3] ima: "Proklet tko ne potvrdi riječi ovoga Zakona da ih vrši. I reći će sav narod: amen." Teodocion[4] je ovako preveo: "Proklet tko ne stavi u snagu riječi ovoga Zakona da ih vrši. I reći će sav narod: Amen."

Iz iznesenoga shvaćamo da je Apostol kao i drugdje više naveo smisao navoda nego riječi. Također smo nesigurni da li su Sedamdesetorica prevodilaca dodali "svaki čovjek" i "u svemu" ili je tako bilo u iskonskome hebrejskome te su Židovi kasnije to izbrisali. Na tu me pak dvojbu potiče to što su izričaji "svaki" i "u svemu" nekako nužni za pravi smisao da

---

1 Pavao je u Gal 3,10 naveo Pnz 27,26.

2 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 165-166.

3 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 187.

4 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 187-188.

se dokaže ovo: koji god su od djela Zakona[5] pod prokletstvom su.[6] To Apostol kao muž hebrejske stručnosti i u Zakonu veoma učen ne bi nikada naveo da se nije nalazilo u hebrejskim knjigama. Iz toga razloga opet sam čitao samaritanske hebrejske sveske i našao napisano KOL što znači "svaki" ili "svemu". To se slaže sa Septuagintinim prevodiocima. To su Židovi uzalud izbacili da se ne vidi kako su pod prokletstvom ako ne mogu sve ispuniti što je zapisano jer drevnija Pisma drugoga vremena svjedoče da je ono napisano. Da pak nitko ne može ispuniti Zakon i sve činiti što je naređeno, Apostol svjedoči i drugdje. Kaže: "Što je bilo nemoguće Zakonu jer je zbog tijela onemoćao Bog je, poslavši svoga Sina u obličju grešnoga tijela i s obzirom na grijeh, osudio grijeh u tijelu" (Rim 8,3).

Može nam se, ako je prethodno istina, predbaciti: onda su pod prokletstvom i Mojsije i Izaija i ostali proroci koji su bili pod djelima Zakona. To se neće bojati da prizna ko pročita kako piše Apostol: "Krist nas je otkupio postavši za nas prokletstvo" (Gal 3,13). Odgovorit će da je svaki sveti u svoje vrijeme za narod postao prokletstvo.[7] Tko to pripiše i pravednim muževima neće smjesta pružiti dojam da oduzima Spasitelju koji tobože ne bi, "postavši za nas prokletstvo" (Gal 3,13), imao ništa osobito i izvrsno kada su i drugi postali za druge prokletstvo. Nitko, naime, od spomenutih, makar osobno postao prokletstvo, nije nikoga oslobodio od prokletstva izuzevši samoga Gospodina Isusa Krista. On je svojom dragocjenom krvlju[8] od prokletstva Zakona oslobodio i sve nas kao i njih same, tj. Mojsija, Arona te sve proroke i patrijarhe. Da ne smatrate kako je to kazano iz moga razmišljanja, Pismo

5 Odnosi se na Židove kojima je dat Zakon.

6 Usp. F. BÜCHSEL, κατάρα, ThW, 1, 449-451.

7 Šteta je što Jeronim nije obrazložio što misli. O prokletstvu u Pismu vidi C. SENFT, *Malédiction*, VB, 166.

8 Usp. Ef 1,7; Kol 1,14.

svjedoči da je Krist - "Božja milost" ili "od Boga"[9] kako se čita u nekim primjercima - "umro za sve" (2 Kor 5,15). Ako je za sve, i za Mojsija je i za sve proroke od kojih nijedan nije mogao staru zadužnicu koja je napisana protiv nas uništiti i pribosti je na križ.[10]

"Svi su sagriješili i potrebni su Božje slave" (Rim 3,23). To je milost. I Propovjednik je potvrdio tu tvrdnju: "Na zemlji nema pravedna čovjeka koji čini dobro i ne griješi" (Prop 7,21). Uostalom, Apostolova riječ i u nastavku očito uči da se ni Mojsije niti neki slavni drevni muž nije mogao kod Boga opravdati po Zakonu. Ovo slijedi:

3,11-12: *"Budući da se u Zakonu nitko ne opravdava kod Boga, očito je da pravednik živi iz vjere. Zakon pak nije iz vjere već tko to bude opsluživao, živjet će u tome."*

Navod kojim se dokazuje da pravednik živi iz vjere, a ne od djela, Pavao je uzeo od Habakuka. Sedamdesetorica prevodilaca navod su ovako izrazili: "A pravednik živi od moje vjere" (Hab 2,4). Akvila i Teodocion ovako: "A pravednik živi iz njegove vjere", tj. Božje. Također moramo zapaziti da prorok nije rekao: čovjek ili muž živi iz vjere. Inače bi pružio priliku da se prezru kreposna djela. Rekao je "pravednik živi iz vjere" da tko god bude vjeran i po vjeri živi drukčije ne može doći vjeri ili u njoj živjeti ako prethodno nije pravedan te se do vjere kao kakvim stepenicama popne čistoćom života. Može se, dakle, dogoditi da je netko pravedan, a ipak ne[11] bi živio bez Kristove vjere. Ako čitatelja uznemiri skrupul neka prihvati Pavlove riječi u kojima o sebi kaže da je "po pravednosti koja je u Zakonu bez prigovora" (Fil 3,6). Pavao je, dakle, onda bio u Zakonu pravedan, ali još nije mogao živjeti jer još u sebi nije imao Krista koji kaže: "Ja sam život" (Iv 11,25). Vjerujući poslije u Krista, počeo je i živjeti.

9 Ne znamo što Jeronim zapravo misli.

10 Usp. Kol 2,14.

11 Tu je tekst u izdanju nesiguran.

I mi učinimo nešto slično s tim što je kazano "pravednik živi iz vjere" i recimo: čisti živi iz vjere, mudri živi iz vjere, jaki živi iz vjere. I od drugih dijelova kreposti iznesimo blizu misao protiv onih koji, iako ne vjeruju u Krista, misle da su jaki, mudri, umjereni ili pravedni. Neka znaju da bez Krista bez kojega je svaka vrlina u nedostatku nitko ne živi.

Sadašnji se navod može i ovako čitati: *"Jer pravednik od vjere"* - tek se potom doda - *"živi."*[12]

Pavao pak veli: "Zakon nije iz vjere već tko ga bude vršio, živjet će u tome." To posve očito pokazuje da se ne govori naprosto o životu već o životu koji se na nešto odnosi. Dakako, "pravednik živi od vjere". Nije dodano ni u ovome ni u onome. Tko pak živi u Zakonu i vrši ga, živi u tome, tj. u tome što čini, što je smatrao dobrim. Samo za djela koja je učinio prima nagradu svoga truda. To je dug život - kako misle Židovi - ili uklanjanje kazne po kojoj pogiba prekršitelj Zakona.

Ne mislimo da su riječi "živjeti u njima"[13] Apostolove. One su proroka Ezekijela[14] koji kaže: "Izveo sam ih u pustinju i dao im svoje naredbe i pokazao im svoje zapovjedi. Čovjek koji ih bude vršio, u njima će i živjeti" (Ez 20, 10-11). Onaj koji je rekao da će živjeti ljudi koji se budu vladali po zapovijedima i propisima, dodao je: "I dadoh im ne dobre zapovijedi i propise u kojima neće živjeti, u njima" (Ez 20,25). Kojega li razmišljanja u riječima! Gdje je kazao "dao sam im zapovijedi i propise u kojima će živjeti, u njima" nije dodao "dobre". Ali gdje je utvrdio "u kojima neće živjeti, u njima" dodao je: "I dao sam ne dobre zapovijedi i propise u kojima

[12] Vjerojatno Jeronim misli da bi se dalo odvojiti izričaj "pravednik od vjere" i riječ "živi". Osobno ne vidimo kako bi se to dalo postići.

[13] U Gal 3,12 radi stila i jasnoće napisali smo "u tome".

[14] Bog govori po proroku.

neće živjeti, u njima". Ali o tome više u Ezekijelu.[15] Sada se vratimo slijedu *Poslanice.*

3,13: *"Krist nas je otkupio iz prokletstva Zakona postavši za nas prokletstvo."*

Na to se mjesto ušuljao Marcion s obzirom na Stvoriteljevu vlast. On Stvoritelja ozloglašuje kao krvoločna, okrutna i osvetoljubiva. Marcion tvrdi da nas je otkupio Krist koji je Sin drugoga, dobroga Boga. Ali da je razumio čime se razlikuje "kupiti" od "otkupiti" ukoliko tuđe kupuje tko kupuje, a tko otkupljuje ono otkupljuje što je zapravo bilo njegovo pa prestalo biti njegovo, nikada ne bi jednostavne svetopisamske riječi preokrenuo u ocrnjivanje. To je njegovo mišljenje.

Krist nas je, dakle, otkupio od zakonskoga prokletstva koje je određeno za grešnike. On preko proroka kori grešnike govoreći: "Svojim ste, eto, grijesima predani i vašu sam majku ostavio u vašim bezakonjima" (Iz 50,1). To isto ponavlja i Apostol kada kaže: "Ja sam tjelesan, prodan pod grijeh" (Rim 7,14). Prokletstva Zakona koja su u *Levitskome zakonu* i *Ponovljenome zakonu*[16] ne zbivaju se po Bogu kao izvoru nego se proročkim duhom najavljuje ono što će se onima dogoditi koji budu griješili. Ako bi nas netko na to želio prisiliti Apostolovim svjedočanstvom kada reče "koji god su od zakonskih djela, pod prokletstvom su jer piše: proklet svatko tko ne ustraje u svemu što je napisano u knjizi Zakona da to čini" i ako bi tvrdio da su svi koji bijahu pod Zakonom bili prokleti, pitat ćemo ga da li su prokleti ili nisu oni koji su pod Kristovim evanđeljem, a ne vrše njegove zapovijedi. Rekne li da su prokleti, ono će imati u evanđelju što mi imamo u Zakonu. Ako zaniječe da su prokleti, onda su evanđeoske

[15] Jeronim vjerojatno ima na umu svoje tumačenje dotičnoga biblijskoga mjesta. Tumačenje za Ez 20,10.12 nalazi se u PL, 25, 190, a za Ez 20,25 u PL, 25, 192-194.

[16] Usp. H. LESÊTRE, *Mal'Ediction,* DB, 4, 617-619.

zapovijedi uzalud postavljene i bez nagrade će biti oni koji ih ispune. Na ovaj se pak način rješava oboje: kao što nas je Krist Isus oslobodio od prokletstva Zakona jer je za nas postao prokletstvo, tako nas i od prokletstva evanđelja što se stavlja na one koji ne vrše njegove zapovijedi oslobađa Krist jer je sam za nas postao prokletstvo znajući da se ne otpušta ni najmanji dio talenta[17] kao što se traži posljednji kvadrant.[18]

3,13-14: *"Naime, zapisano je: proklet tko god visi na drvu da Abrahamov blagoslov bude u Kristu Isusu za narode, da obećanje Duha primimo po vjeri."*

Prije nego raspravimo o smislu i apostolovim riječima čini nam se pravednim da navod *Ponovljenoga zakona*[19] odakle ga je i Apostol preuzeo ukratko razglobimo i usporedimo s ostalim izdanjima. Sedamdesetorični su prevodioci to mjesto ovako preveli: "Ako pak na nekome bude grijeh i osuda na smrt i umre, objesite ga o drvo. Njegovo tijelo neće spavati na drvu već ga, ukapajući, ukopajte toga dana jer je od Boga proklet svatko tko visi na drvu. I nećeš onečistiti svoju zemlju koju će ti u baštinu dati Gospodin Bog tvoj."[20] Akvila je preveo: "I kada bude na mužu grijeh za smrtnu osudu te bude pogubljen i objesit ćeš ga na drvo, neće njegovo truplo ostati na drvetu nego ćeš ga, ukapajući, pokopati taj dan jer je Božje prokletstvo tko je obješen. I nećeš zanečistiti svoje tlo koje će ti za baštinu dati Gospodin Bog tvoj". Simah je preveo: "Ako čovjekov grijeh bude za smrtnu osudu, njegov leš neće prenoćiti na drvetu već ćeš ga pokopom ukopati toga dana jer je zbog hule na Boga obješen i nećeš nečistiti svoju zemlju koju će ti za baštinu dati Gospodin Bog tvoj." Teodocion je preveo: "Budući da će na čovjeku biti grijeh za

17 Usp. Mt 25,28. O talentu usp. *Talent*, DB, 5, 1974-1975.

18 Usp. Lk 12,59. O kvadrantu kao novčiću vidi L. FILLION, *Quadrans*, DB, 5, 901-902.

19 Usp. Pnz 21,23.

20 To je Pnz 21, 22-23.

smrtnu osudu te će umrijeti, objesit ćeš ga na drvo. Njegov leš neće spavati na drvu jer ćeš ga ukopom istoga dana pokopati jer je obješeni Božje prokletstvo. I nećeš nečistiti svoju *adama*[21] koju će ti dati Gospodin Bog u baštinu." Međutim, ADAMA[22] na hebrejskome jeziku znači "zemlja" ili "tlo". Na onome pak mjestu gdje su Akvila i Teodocin slično preveli kazavši "jer je obješenik Božje prokletstvo", u hebrejskome je ovako: KI KLALATH ELOIM THALUI. Te je izričaje onaj krivovjernički vođa Ebion koji je pola kršćanin, a pola Židov ovako preveo: "Jer je obješeni Božja uvreda."[23]

Sjećam se da sam u *Raspravi Jasona i Papiska*[24] koja je napisana na grčkome jeziku ovo otkrio: Božje je prokletstvo tko je obješen.[25] Govorio mi je Židov[26] koji me dijelom uputio u Pisma da bi se moglo i ovako čitati: jer je, uvredljivo, Bog obješen.[27] Prethodno smo zato naveli jer je pitanje nadasve glasovito. Nama Židovi obično kao sramotu predbacuju da je naš Spasitelj i Gospodin bio pod Božjim prokletstvom.

Najprije moramo uočiti da nije svatko tko je obješen o drvo proklet kod Boga nego tko je sagriješio i zbog zločina bio osuđen na smrt i podignut na križ. Ali dotični nije zato proklet jer je raspet nego jer je upao u takvu krivnju da je zaslužio da se raspne. Potom treba kao proturazlog navesti ono što se niže iznosi kao uzrok za vješala. Pismo kaže da je dotični raspet zbog proklinjanja i hule protiv Boga. To je jasnije preveo Simah rekavši "jer je obješen radi hule na Boga". Napokon, pitajmo protivnike da li su obješeni o drvo Ananija,

21 Riječ znači "zemlja": usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 47.

22 Jeronim je dodao i hebrejsko pisanje.

23 Jeronim je izreku napisao i grčki.

24 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 31.

25 Jeronim je izreku napisao i grčki.

26 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 200-201.

27 Vidi se neobičnost izreke.

Azarija i Mišael[28] kada se nisu htjeli pokloniti Nabukodonosorovu kumiru? Da li će i Eleazara,[29] devedesetogodišnjaka, za vrijeme sirijskoga kralja Antioha kao i slavnu majku sa sedam sinova[30] smatrati prokletima ili najdostojnijima svakoga blagoslova? Da se na križ koji je Haman pripravio Mardoheju nije sam popeo po svojoj zasluzi, mislim da bi se Mardohej na križ popeo kao svet čovjek, a ne kao proklet.[31] Time se i drugim sličnim potvrđuje da je onaj proklet koji je počinio zločin koji završđuje vješala, a ne čovjek koji je raspet zbog sudačke nepravde, neprijateljske moći, povika puka, zavišću vlasti ili zbog kraljevske srdžbe. Nekoć je zbog Izebelina pisma Nabota na smrt osudio cijeli grad Jizrel.[32] Ali se njegova krv kao Kristov pralik poslije mnogo stoljeća osvećuje. Gospodin je rekao Hošeji: "Nazovi njegovo ime Jizrael jer ću do malo osvetit Jizraelovu krv nad Jehuovim domom" (Hoš 1,4). Toliko protiv Židova.

Ali razglabanje vratimo sebi. Ne mogu razumjeti zašto je Apostol onome što piše - "proklet od Boga svatko tko visi na drvetu" (Pnez 21,23) - nešto oduzeo ili dodao. Ako je već slijedio autoritet Sedamdesetorice prevoditelja trebao je dodati i Božje ime kako su oni objavili.[33] Inače, ako je kao Hebrej od Hebreja,[34] smatrao najtočnijim ono što je čitao na svome jeziku, nije trebao navesti niti "svaki" niti "na drvu" jer toga nema u hebrejskome. To me opominje da su drevne hebrejske knjige drukčije glasile nego što sada glase ili je Apostol - kako sam već ranije rekao - naveo svetopisamski smisao, a ne riječi. Čak se još sigurnije smije držati da je nakon Kristove muke

28 Usp. Dn 3,20.
29 Usp. 2 Mak 6, 18-31.
30 Usp. 2 Mak 7, 1-41.
31 Usp. Est 7,10.
32 Usp. 1 Kor 21, 1-16.
33 Jeronim se pita zašto je Pavao u navodu iz Pnz 21,23 izostavio riječ Bog.
34 Usp. 2 Kor 11,22.

netko dodao Božje ime u hebrejska i naša izdanja da nam doznači sramotu što vjerujemo u Krista, prokleta od Boga.

Smionom nogom kročim u taj okršaj. Pozivam se na knjige kako nigdje ne piše da je Bog nekoga prokleo. Gdje god se navodi prokletstvo, nikada se ne dodaje Božje ime. Zmiji je kazano: "Prokleta ti od svih životinja" (Post 3,14). Adamu je rečeno: "Prokleta zemlja u tvojim djelima" (Post 3,17). Kainu se kaže: "Proklet ti na zemlji" (Post 4,11). Drugdje: "Prokleti dječak Kanan, bit će sluga svojoj braći" (Post 9,25). I na drugome je mjestu također rečeno: "Proklet njihov bijes jer je odvažan i njegova srdžba jer je tvrda" (Post 49,7). Bilo bi dugo kada bih nabrajao sva prokletstva koja su zabilježena u *Levitskome zakoniku, Ponovljenom zakonu* i kod Navina Isusa.[35] Ipak u nijednome od njih nije dodano Božje ime. To ide dotle da je i sami đavao koji za Joba obećaje da će huliti ako se pritisne teškim tjeskobama to[36] naznačio s bolje strane. Rekao je: "U lice će te prokleti" (Job 1,11). U Kraljevskim knjigama piše da je Nabot zato kamenovan "jer je hulio Boga i kralja" (1 Kr 21,10).

Ali nikoga ne smije potresati što je Krist za nas postao prokletstvo jer ga je Bog o kome se kaže da ga je učinio prokletstvom, za nas učinio grijehom[37] premda Krist nije poznavao grijeha. Isto tako Spasitelj se lišio Očeve punine i uzeo lik sluge.[38] Život je umro.[39] I Božja se Mudrost naziva ludost da ono što je bilo ludo, ali Božje, postane mudrije od ljudi.[40] Također u Šezdeset i osmome psalmu o sebi[41] kaže:

35 Jeronim ima na pameti Jošuniu knjigu.
36 Misli se prokletstvo.
37 Usp. 2 Kor 5,21.
38 Usp. Fil 2, 6-7.
39 Usp. Dj 3,15.
40 Usp. 1 Kor 1,25.
41 Odnosi se na Krista. Šteta je što Jeronim nije naznačio u kojemu smislu taj navod Krist govori o sebi.

"Bože, ti znaš moju nerazumnost i od tebe nisu sakriveni moji prijestupi" (Ps 68,7).

Gospodnja je, dakle, grdnja naša slava. Gospodin je umro da mi živimo. On je sišao u podzemlje da mi uziđemo na nebo. Gospodin je postao ludost[42] da mi budemo mudrost. On se lišio Božje punine i lika uzmimajući oblik sluge[43] da u nama pribiva punina božanstva[44] i od slugu postanemo gospodari. On je visio na drvetu da, privezan o drvo, uništi grijeh koji smo počinili na drvetu spoznaje dobra i zla.[45] Gospodnji je križ gorku vodu preokrenuo u slatki tijek.[46] Također je podigao izgubljenu sjekiru, palu u dubinu, bačenu u Jordanske vode.[47]

I na samome kraju: Krist je, kažem, postao prokletstvo. Rekoh postao, a ne rođen da se blagoslovi koji su bili Abrahamovi po njemu kao začetniku i predovdniku prenesu narodima. Isto tako: da se obećanje[48] Duha po vjeri u Krista u nama ispuni. Obećanje trebamo dvostruko shvatit: kao duhovne darove sila[49] ili kao duhovno shvaćanje Svetoga pisma.[50]

3,15-18: *"Braćo, govorim kao čovjek. Čak ljudski potvrđeni savez nitko ne prezire ili nadopunja. Abrahamu su i*

42 Usp. 1 Kor 1, 18-29.

43 Usp. Fil 2, 6-7.

44 Usp. 2 Pt 1,4.

45 Usp. Post 2,9.

46 Usp. Izl 15, 22-25.

47 Usp. 2 Kor 6, 1-7.

48 Riječ "obećanje", najuže vezanu uz Duha svetoga, čitamo u Lk 24,49 i Dj 1,4. Duh Sveti je obećanje koje se obistinilo na Duhove. To je obećanje bilo slutnja svelikoga Staroga zavjeta.

49 Usp. 1 Kor 12, 1-11.

50 Jeronimovo je tumačenje Gal 3,13 dugo, složeno i priličito teško. To je posve razumljivo jer nije lako razjasniti povezanost "prokletstva" s Kristom. Možda je, unatoč tome, Pavlova misao jednostavnija nego se na prvi pogled pričinja: Krist je na se preuzeo prokletstvo koje je ljude pritištalo zbog njihovih grijeha. Time je prokletstvo dokinuo i uništio kao i ljudski grijeh.

njegovu potomku kazana obećanja. Ne kaže i potomcima kao mnogima nego i tvome potomku ukoliko je jedan koji je Krist. Ovo pak kažem: savez od Boga potvrđen ne čini Zakon koji je dat poslije četristo i trideset godina nevaljanim da se poništi obećanje. Abrahamu je Bog dao po obećanju."

Apostol je svima postao sve da sve pridobije.[51] Dužnik je Grcima i barbarima, mudrima i neukima.[52] Za Galaćane je koje malo ranije naziva ludima postao lud. Za njih se nije služio istim dokazima kojima i kod Rimljana nego jednostavnijima koje mogu shvatiti i ludi i to gotovo s raskršća.

Ali da se ne pričini kako je to učinio iz nesposobnosti i bez vještine, prethodno smiruje pametna čitatelja s postavljenim uvodom: "Braćo, govorim kao čovjek." Ono što ću kazati, ne kažem po Božju, ne govorim po skrovitoj mudrosti ni u skladu s onima koji mogu jesti kruto jelo nego kao za one koji se zbog nejakosti želuca hrane mliječnom kapi i uopće nisu sposobni slušati što je teško.[53] Stoga Korinćanima, među kojima se čulo o takvome bludu[54] kojega nema ni među poganima, Pavao kaže: "Ja govorim, a ne Gospodin" (1 Kor 7,12). Istima veli u *Drugoj poslanici:* "Što govorim, ne kažem po Gospodinu već kao u bezumlju" (2 Kor 11,17).

Neki smatraju da je Apostol kazao "braćo, po ljudsku govorim" jer je kanio raspravljati o ljudskoj oporuci, oporučiteljevoj smrti te ostalim sličnim ljudskim primjerima. Ali se meni čini da je ono stavljeno za uvod i radi toga što dotični misle, ali nadasve zbog onoga što slijedi. To je: "Ne veli *i potomcima*[55] kao mnogima nego *i tvome potomku* kao

51 Usp. 1 Kor 9,22.

52 Usp. Rim 1, 13-14.

53 Usp. 1 Kor 3,2.

54 Usp. 1 Kor 5,1.

55 Utvrđujemo kratku napomenu u svezi s riječi σπέρμα i *semen*. Riječ se čita u Gal 3,15. Grčka riječ u osnovi označuje zrno pohranjeno u zemlju da nikne biljka. Kada se u Pismu primjeni na ljude označuje potomstvo dotičnoga čovjeka. I latinska riječ znači sjeme, ali također može značiti

jednome koji je Krist". Prošao sam sva Pisma po smislu i sjećanju.[56] Nigdje nisam našao da piše bilo u dobrome bilo u lošemu značenju u množini potomstva.[57] Uvijek je u jednini.

Pavao je dodao: "Govorim o savezu[58] potvrđenom po Bogu." Ako tko pažljivo usporedi hebrejske spise i druga izdanja s prijevodom Sedamdesetorice prevodilaca, ustanovit će da ondje gdje piše *testamentum*[59] zapravo ne piše *testamentum* već *pactum*[60] što se hebrejskim jezikom kaže BERITH.[61] Otuda je jasno da je Apostol postupio kako je obećao. Kod Galaćana se nije služio kovanim značenjima nego svakodnevnima i priprostima[62]. Učenima bi se mogli i ne dopasti da Pavao na početku nije napisao: "Govorim po ljudsku."

Kada se na tome mjestu računaju godine od onoga vremena kada je Gospodin rekao Abrahamu "i u potomku će se tvome blagosloviti svi narodi" (Post 22,18) do zakonodavca Mojsija da li ih je četiri stotine i trideset[63] ili kako u *Postanku*[64] Bog obećaje samome Abrahamu da će nakon četiri stotine godina njegova djeca izaći iz zemlje robovanja? Pitanje nije neznatno. Mnogi su ga istraživali, ali ne znam da li je netko pronašao. U istoj se knjizi[65] o Tamari i njezinim dvama mališanima čita slijedeće: prvi je ruku izbacio onaj koji se zove

sin ili potomak. Usp. H. LESÊTRE, *Semence*, DB, 5, 1595-1596; S. SCHULZ, σπέρμα, ThW, 7, 537-538, 545-547; J. PATRICK, *Seed*, DoB, 4, 429.

56 Jeronim se poslužio riječju *memoria*. Smisao bi pak tražio da se pred očima ima izravno i neposredno pregledavanje Pisma.

57 Odnosi se na *semina*. Riječ se čita u Gal 3,16.

58 Vidi u našem drugom uvodnome poglavlju br. 32.

59 Tako piše u Gal 3,17.

60 Riječ znači: "nagodba", "dogovor", "ugovor".

61 U izvorniku piše i hebrejski.

62 To je, dakle, odnos između *testamentum* i *pactum*.

63 To piše u Gal 3,17.

64 Odnosi se na post 15,13.

65 Usp. Post 38, 27-30.

Zara.[66] Primalja mu je privezala crveni konac.[67] On je pak opet ruku povukao unutra. Ruku je pružio drugi koji se zove Fares.[68] To odgovara sadašnjemu mjestu. Pokazuje da je u djelu Zakona Izrael povukao svoju ruku okaljanu krvlju proroka i samoga Spasitelja. Poslije toga je nahrupio poganski narod. Češće se kaže da je zbog njega uništena i otklonjena pregrada koja je bila između Židova i pogana.[69] To je da postane jedno stado i jedan pastir[70] i da bude slava, čast i mir svakome tko čini dobro, najprije Židovu pa Grku.[71]

Jednostavni pak smisao što se na tome mjestu ispreda ima ovu snagu: Apostol uči da ne može Zakon koji je naknadno dan ukinuti obećanja koja su prethodno poklonjena Abrahamu. Naknadno ne prosuđuje ranije, a Abrahamu su obećanja dana pred četiri stotine i trideset godina da će se u njemu blagosloviti svi narodi. Opsluživanje Zakona da u njemu živi tko ga bude vršio[72] dato je Mojsiju na sinajskome brdu poslije četiri stotine i trideset godina.

Ipak se ovdje kao suprotno moglo pitati: zašto je, dakle, bilo potrebno dati Zakon nakon toliko vremena kada je zbog danoga Zakona mogla niknuti sumnja da je dokinuto obećanje, a dat je Zakon koji neće koristit ako ostaje obećanje? Apostol je to pitanje previdio. U nastavku ga sam sebi postavlja i tumači. Kaže:

3,19-20: *"Dakle, što? Zakon je postavljen radi prekršaja dok ne dođe potomak kome je dato obećanje. Stavljen je po*

66 Usp. Mt 1,3. Vidi *Zara*, DB, 5, 2530.

67 Riječ je *coccinum:* usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 162.

68 Usp. Mt 1,3. Vidi *Pharès*, DB, 5, 205.

69 Usp. Ef 3,14.

70 Usp. 10,16.

71 Usp. Rim 2,10.

72 Usp. Ez 20,21.

anđelima u Posrednikovu ruku. Posrednik pak nije jednoga,[73] *a Bog je jedan."*

Obećanje koje bijaše dano Abrahamu ostaje. Budući pak da se zato pričinjalo da je Zakon koji je kasnije dat donesen uzalud, Pavao razjašnjuje zašto je dat. Kaže "radi prekršaja". Nakon uvrede puka u pustinji, nakon teleta kome se klanjalo i mrmljanja protiv Boga[74] došao je Zakon koji će zabranjivati prekršaje. "Zaista se Zakon nije postavio za pravednoga već za nepravedne i nepokorne, bezbožne i grešnike" (1 Tim 1,9). Ali ponovit ću i ono što prethodi. Nakon klanjanja kumirima čemu su se odali u Egiptu tako da su zaboravili Boga svojih otaca i potom govorili "to su, Izraele, tvoji bogovi koji te izvedoše iz egipatske zemlje" (Iz 32,4) utvrđen je obred štovanja Boga i kazna za prijestupnike "po[75] ruci posrednika" Krista Isusa jer je po njemu sve postalo i "bez njega nije ništa nastalo" (Iv 1,3). To nije samo nebo, zemlja, more i sve ostalo što gledamo nego također i ono što je po Mojsiju kao jaram Zakona naloženo tvrdome narodu.

Pavao također piše Timoteju: "Naime, jedan je Bog, jedan i posrednik Boga i ljudi, čovjek Krist Isus" (1 Tim 2,5). Pošto se zbog našega spasenja udostojao roditi iz Djevičina krila, posrednik Boga i ljudi, čovjek Krist Isus, naziva se posrednik. Prije nego je uzeo ljudsko tijelo i kod Oca bio "u početku" (Iv 1,1) Bog-Riječ, samo se za svete kojima je upravljena Božja riječ - za Henoha, Nou, Abrahama, Izaka, Jakova te potom Mojsija sve proroke koje spominje Pismo - naziva Posrednik bez dodatka čovjek. Još ga nije uzeo.

Pavao kaže da je "Zakon priopćen po anđelima". On želi da se to ovako shvati: gdje se u cijelome Starome zavjetu najprije spomene da se vidio anđeo i zatim naznači da Bog

[73] Podrazumjeva se: gdje je jedna strana.

[74] Usp. Izl 32, 1-10.

[75] Tu u latinskome piše *in*. Dajemo mu uzročno značenje. Tako postupamo i niže.

govori, zaista se od brojnih službenika ukazao neki anđeo. Ali po njemu govori Posrednik koji izjavljuje: "Ja sam Bog Abrahamov, Bog Izakov i Bog Jakovljev" (Izl 3,6). Nije čudno što Bog govori po anđelima. On također po anđelima koji su u ljudima govori prorocima. Zaharije kaže: "I reče anđeo koji govoraše preko mene" (Zah 2,3). Potom dodaje: "Ovo veli svemogući Gospodin" (Zah 2,8). Anđeo o kojemu je rečeno da je u proroku nije se usuđivao reći u vlastito ime: "Ovo kaže svemogući Gospodin" (Zah 2,8).

Posrednikovu "ruku" moramo shvatiti kao moć i silu onoga koji je kao Bog s Ocem jedno, a različitim se od njega shvaća po ulozi posrednika.

Budući da je redoslijed u štivu doista pobrkan i poremećen hiperbatonom,[76] nama se čini da ga ovako treba rasporediti: Zakon je po anđelima stavljen[77] u Posrednikovu ruku; zbog prekršaja je raspoređen po anđelima dok ne dođe potomak kome je dato obećanje. Nema pak dvojbe da potomak označuje Krista. Iz Matejeva se početka potvrđuje da je Abrahamov sin. Pismo izvješćuje: "Knjiga postanja Isusa Krista sina Davidova, sina Abrahamova" (Mt 1,1).

3,21-23: *"Zar je, dakle, Zakon protiv Božjih obećanja? Daleko od toga! Da je, naime, bio dat Zakon koji bi mogao oživljavati, pravednost bi bila iz Zakona. Ali je Pismo sve zatvorilo pod grijeh da se obećanje dade vjernicima po vjeri u Isusa Krista."*

[76] To je naznaka za neuobičajen redoslijed riječi u rečenici.

[77] Tako smo preveli zagonetni *ordinare* iz Gal 3,19. Jeronim, čini nam se, drži da su anđeli kao službenici stavili u posrednikovu ruku. Kada je posrednik Mojsije, misao je jasna. Ali ako je riječ o Kristu, misao se teže shvaća i tada nije lako razumjeti *ordinare*. Naši prevodioci kada prevode Gal 3,19 rabe ove glagole: "odrediti", "sastaviti", "saopćiti". Razliku nije teško uočiti. Pavao se poslužio riječju διατάσσω. O njoj vidi G. DELLING, ThW, 8,35. O ulozi anđela, po Ocima, na temelju Gal 3,19 i sličnih biblijskih mjesta vidi G. BAREILLE, *Ange d'apres les Peres*. DTC, 1, 1213.

Kao što je Posrednik između Boga i ljudi bio u sredini između onoga tko Zakon daje i onoga tko ga prima, tako se i Zakon koji je dat poslije obećanja ušuljao u sredinu između obećanja i njegova ispunjenja. Ne smijemo držati da Zakon isključuje obećanje. Čini se, naime, da ga - prije data - dokida jer dolazi iza njega. Naprotiv, otuda što Zakon nije mogao oživljavati niti ono udijeliti što je prvo obećanje obećalo, očito je dat za čuvanje, a ne uništenje obećanja. Da je, naime, bio dat Zakon koji može udijeliti život i ono pružiti što je obećanje obećalo, mislilo bi se da je Zakon zaista isključio obećanje. Međutim, Zakon je, kako ranije rekosmo, dat radi prekršaja. Zapravo pokazuje krivima grešnike kojima je poslije obećanja dat kao straža i - reći ću - kao zatvor. Budući da nisu u nevisnosti htjeli slobodnim odlučivanjem čekati obećanje, zapleteni su u zakonske lance i svedeni na robovanje zapovijedima da ih opslužuju do dolaska buduće vjere u Krista. Ona donosi ispunjenje obećanja.

Ne smije se, dakako, misliti da je Pismo vrelo grijeha jer se kaže da je sve bilo zatvoreno pod grijeh. Zapovijed koja se zakonom naređuje više grijeh pokazuje i kori nego je uzrok grijeha. Ni sudac nije začetnik zločina kada zle ljude baca u lance. On ih utamničuje i vlašću svoje presude proglašuje štetnima da ih kasnije, predložene za kaznu, poglavar oslobodi ako hoće.

3,24-26: *"Zakon je, dakle, bio naš nadziratelj u Kristu da se opravdamo iz vjere. Ali pošto dođe vjera, više nismo pod nadzornikom. Svi ste, naime, Božji sinovi po vjeri koja je u Kristu Isusu."*

Nadziratelj se dodjeljuje još mladima da se obuzda nezauzdana dob i obuzdaju srca sklona pogreškama. Tada se nježna mladež privikava poslovima i, prinukana strahom od kazne, priprema za viša učenja iz filozofije i upravljanje javnim. Ipak nadzornik nije učitelj i otac niti onaj koji se poučava očekuje nadzornikovu baštinu i znanje. Nadzornik čuva tuđega sina. Kasnije će se od njega odvojiti kada sin

dostigne propisano vrijeme da preuzme baštinu. Uostalom, to znači i sama riječ "pedagog". Sastoji se od toga što se dotični brine za dječaka, tj. što ga vodi.[78]

Jednako je i Mojsijev Zakon kao kakav stroži nadziratelj dan raspuštenome narodu da ga čuva i pripremi za buduću vjeru. Pošto je ona došla i mi povjerovali u Krista, više nismo pod nadzornikom. Skrbnik i čuvar odstupaju. Nazivamo se pravim Božjim sinovima. Bogu nas ne rađa dokinuti Zakon već majka vjera koja je u Kristu Isusu. Ali ako netko nakon navršenoga tijeka svoje dobi kada se već zove baštinik i slobodnjak i sin želi biti pod nadziratelјem, neka zna da ne može živjeti po zakonima mališana. Gdje se, naime, može sada vršiti zapovijed "triput će se na godinu pred Gospodnjim licem pojaviti svako tvoje muško" (Izl 23,17) kada je Jeruzalem razoren i Hram srušen do praha? Gdje će biti vječni žrtveni oganj što sliči nebeskome zvježđu[79] kada je posve srušen žrtvenik? Koja će se moći odrediti kazna grešnima kada Pismo kaže "uklonite zlo iz svoje sredine" (Pnz 13,8) dok su Židovi robovi, a Rimljani gospodare? Tako se događa da ne žive ni kod oca ni pod nadziratelјem jer se ni Zakon ne može ispunjati po nadolasku vjere niti se opslužuje vjera jer se čezne za nadziratelјskim Zakonom.

3,27-28: *"Jer koji god ste kršteni u Kristu, odjenuste se Kristom. Ne postoji Židov ni Grk. Ne postoji rob ni slobodnjak. Ne postoji muško ni žensko. Svi ste, naime, jedno u Kristu Isusu."*

Pavao pokazuje kako se po vjeri rađamo Božjom djecom u Kristu Isisu. Kaže: "Koji god ste se krstili u Kristu, odjenuste se Kristom." Da je pak Krist za odjevanje potvrđuje ne samo

---

78 Tu Jeronim upozorava da se riječ παιδαγωγός koja se nalazi u Gal 3,24 sastoji od dviju riječi: "dječak" i "voditi". U drevna se vremena "pedagogom" nazivao rob kojemu je bila dužnost djecu voditi u školu. Usp. G. BERTRAM, παιδεύω, ThW, 5, 596-624.

79 Nije nam jasno što Jeronim kaže.

navedeno mjesto nego i drugo gdje Pavao potiče na isto: "Vi se odjenite Gospodinom Isusom Kristom" (Rim 13,14). Koji su se krstili u Kristu, obukli su, dakle, Krista. Otuda je očito da oni koji nisu obučeni Kristom, nisu bili kršteni u Kristu. Onima koji su vjernici i za koje se misli da su primili Kristovo krštenje kazano je: "Vi se odjenite Gospodinom Isusom Kristom" (Rim 13,14).

Ako netko primi samo ovo tjelesno pranje što se motri tjelesnim očima, nije obukao Gospodina Isusa Krista. I onaj je Šimun iz *Djela apostolskih*[80] primio kupelj vodom, ali jer nije imao Duha Svetoga, nije bio odjenut Kristom. I krivovjernici i licemjeri i oni koji sramotno žive, ukazuju se, da su, doduše, primili krštenje, ali ne znam da li posjeduju Kristovu odjeću.[81] Stoga pazimo da se ni među nama ne nađe netko da se zato što nema Kristovu odjeću ne optuži da nije kršten u Kristu.[82] Netko koji je jednom obukao Krista i koji se, stavljen u vatru, zažari žarom Duha Svetoga,[83] ne raspoznaje se je li zlato ili srebro. Dokle god žar tako proniče kovinu, postoji samo jedna ognjena boja. Odjelom se te vrste dokida svaka različitost glede roda, stanja i tijela. Naime, "ne postoji ni Židov ni Grk". Naznaku Grk moramo razumjeti u smislu poganin jer Helen[84] znači dvoje: Grk i poganin. Židov nije zato bolji što je obrezan niti je poganin stoga lošiji jer posjeduje kožicu. Naprotiv, po kakvoći je vjere Židov odnosno Grk bolji ili gori.[85] Ni "roba" ni "slobodnjaka" ne razdvaja položaj nego vjera jer i rob može biti bolji od slobodnjaka kao što i slobodnjak može kakvoćom vjere biti ispred roba. Jednako: "muško" i "žensko" razlikuje tjelesna snaga i slabost. Uostalom, vjera se

[80] Usp. Dj 8, 9-13.

[81] Ne znamo koga Jeronim tu ima na umu.

[82] Čini se da Jeronim želi ovo naglasiti: život mora biti u skladu s krštenjem.

[83] Jeronim, očito, ima na pameti učinke krsta i potvrde.

[84] U tekstu piše grčki.

[85] Usp. W. WINDISCH, Ἕλλην, ThW, 2, 501-514

mjeri po odanosti duha. Također često se dogodi da je žena razlog muževa spasenja ili da muž pretekne ženu u opsluživanju vjere.

Tako je, dakle, s time. Kristovim se krštenjem i njegovom odjećom[86] dokida svaka razlika u odnosu na rod, društveni položaj i tijelo. Zato smo "svi jedno u Kristu Isusu" da kao što su Otac i Sin u sebi jedno tako i mi u njima budemo jedno.[87]

3,29: *"Ako ste Kristovi, onda ste Abrahamovo potomstvo, baštinici po obećanju."*

Obećanja su dana Abrahamu i njegovu potomku koji je Krist Isus. To traži da se oni koji su Kristovi sinovi,[88] tj. njegovo potomstvo, također nazovu Abrahamovim potomstvom čije su potomstvo od potomstva. Svaki put kada se naš Gospodin Isus nazove Abrahamovim izdankom to uistinu treba shvatiti tjelesno jer se Krist rodio iz njegova plemena. Kada je riječ o nama koji smo, prihvativši Spasiteljevu propovijed, u nj povjerovali i stekli plemenitost Abrahamova roda kome je dato obećanje, tada sjeme moramo shvatiti duhovno. Odnosi se na vjeru i propovijed.

Još ćemo pozornost svrnuti na slijedeće: kada Pavao govori o Gospodinu u množini piše obećanja. "Obećanja su dana Abrahamu i njegovu potomku" (Gal 3,16). To je Krist Isus. Ali kada govori o onima koji su po Kristu Abrahamovo potomstvo, riječ je obećanje u jednini kao na sadašnjemu mjestu: "Prema tome, Abrahamovo ste potomstvo, baštinici po obećanju." Bijaše, naime, dolično da se ono što se u jednome Kristu reklo za mnoge kao jednina stavi u mnoge ljude.[89]

Slijedi ...

[86] Tu Jeronim razmišlja ovjernicima koji su prethodno bili Židovi ili pogani.

[87] Odnosi se na sakramentalnu milost.

[88] Usp. Iv 17,22.

[89] Misao je složena.

ČETVRTO POGLAVLJE

(Gal 4,1-31)

4,1-2: *"Kažem pak da se baštinik sve vrijeme što je nejak uopće ne razlikuje od roba premda je gospodar svega. Naprotiv, pod skrbnicima je i upraviteljima do vremena koje je otac odredio."*

Taj malodobni baštinik koji se nimalo ne razlikuje od sluge već je pod skrbnicima i upraviteljima do vremena koje je otac odredio naznačuje svekoliki ljudski rod do Kristova dolaska i - reći ću više - do svršetka svijeta. Kao što, naime, svi ljudi umiru u prvostvorenome Adamu,[1] tako i svi oni koji su se rodili prije Kristova dolaska oživljuju u Drugome Adamu.[2] Otuda dolazi da smo i mi u ocima služili Zakonu i da se oni u sinovima spašavaju po milosti. To shvaćanje odgovara katoličkoj Crkvi koja uči jednu providnost Staroga i Novoga zavjeta. U vremenu ne razdvaja one koje je po položaju združila. Svi smo sagrađeni na temelju apostola i proroka. Drži nas zaglavni kamen, Isus Krist, naš Gospodin.[3] Otklonivši središnju pregradu u svome tijelu Krist je uništio neprijateljstvo dvaju naroda.[4] Teškoću je drevnoga Zakona zamjenio cjelovitošću evanđeoskih učenja. U Kristu smo, zaista jedan kruh[5] i dvojica se složismo na zemlji.[6] I kao što smo mi

---

1 Usp. Rim 5,12.
2 Usp. 1 Kor 15,22.
3 Usp. Ef 2,20.
4 Usp. Ef 2,14.
5 Usp. 1 Kor 10,17.
6 Usp. Mt 18,19.

utemeljeni na prorocima, tako su i patrijarsi opstojali na osnovi apostola.

Ali može se shvatiti da su skrbnici i upravitelji proroci. Svaki su nas dan njihove riječi poučavale o Spasiteljevu dolasku. Tako smo ranije govorili o Mojsijevu zakonu koji je bio skrbnik. Međutim, mogu biti i anđeli malenih. Oni svaki dan motre Očevo lice i mole za njih.[7] O anđelima je rečeno: "Poslat će Gospodnje anđele u krug onih koji ga se boje i izbavit će ih" (Ps 33,8). Mogu[8] se također uzeti za svećenike i starješine koji su nekoć nad narodom gospodarili, a sada se drži da daju primjer.

S pravom se kaže da su pod skrbnicima i upraviteljima oni koji posjeduju duh straha i još nisu zavrijedili primiti Duha slobode i posinovljenja.[9] Djetinja se dob straši u odnosu na grijeh. Boji se skrbnika. Ne vjeruje da je slobodna mada ima narav koja gospodari.

U skladu s oba shvaćanja - rekosmo da su skrbnici i upravitelji proroci ili anđeli - onaj je mališan tako dugo pod upraviteljima i skrbnicima dok ne napuni zakonsku dob potpuna čovjeka.[10] Zakonsko se pak vrijeme po rimskim zakonima dovršava s dobi od dvadeset i pet godina. Stoga se Kristov dolazak odnosi na potpunost ljudskoga roda. Čim je Krist došao, odmah smo uzrasli do potpunoga čovjeka. Od nas odlazi nadziratelj i skrbnik. Tada, po Gospodnjoj vlasti, dobivamo na uživanje posjed baštine u kojoj smo se rodili, ali smo na neki način bili smatrani za tuđince.

4,3: *"Tako smo i mi, dok bijasmo malodobni, robovali počelima svijeta."*

---

7 Usp. Mt 6,18.

8 Jeronim tumači na što se mogu odnositi "skrbnici" i "upravitelji" iz Gal 4,2.

9 Usp. Rim 8,15.

10 Usp. Ef 4,13.

One iste koje gore naziva "skrbnici i upravitelji" (Gal 4,2) oslovio je "počelima svijeta". Najprije smo bili podloženi pod te čelnike. Budući da još nismo bili u stanju shvatiti dolazak Sina Božjega, poučavani smo u posredništvu. Neki misle da su "počela svijeta" oni anđeli koji predsjedaju osnovama svijeta. To su: zemlja, voda, vatra i zrak. Bilo je nužno da ti gospodari upravljaju prije nego tko povjeruje u Krista. Mnogi smatraju da su "počela svijeta" nazvani nebo i zemlja i ono što oni obuhvaćaju. Grčki mudraci, barbarski narodi i Rimljani - stjecište svih praznovjerja - štovali su sunce, mjesec, more, šumske i planinske bogove. Toga se oslobodismo kada je Krist došao. Razumjeli smo da je riječ o stvorenjima, a ne o božanstvu. Neki "počela svijeta" tumače kao da su Mojsijev zakon i proročki govori. Po njima smo, tako reći, dobili što su u Pismima počeci i uvodi. To je strah Božji koji je začetak mudrosti. Onima, napokon, koji su već trebali biti savršeni, ali su zanemarili istinu i još se uvijek u nauku drže početaka, Apostol[11] piše u *Poslanici Hebrejima:* "Premda biste zbog vremena morali biti učitelji, vama je opet potrebno da vas se upućuje u to što su osnovni počeci Božjih govora" (Heb 5,12).

Nama se kao protudokaz može navesti da apostol Pavao, pišući Kološanima, spominje druga "počela svijeta". Tada kaže: "Pazite da vas tko ne zavede filozofijom i ispraznom prijevarom po ljudskim predajama, po počelima svijeta, a ne po Kristu" (Kol 2,8). Ali time što je Pavao dodao "po ljudskim predajama" i "po ispraznoj prijevari" pokazuje da ne spominje ista počela kod Kološana i Galaćana. Mi smo se tih[12] počela oslobodili pošto je došla "punina vremena" (Gal 4,4) i kada, uspinjući se uzvišenijem, primismo posinovljenje. O njima[13] se u nastavku ništa takva ne kaže. Počela se

---

11 Usp. naše četvrto uvodno poglavlje br. 10.

12 Mislimo da se odnosi na "počela svijeta" iz Gal 4,3.

13 Odnosi se na Kol 2,8.

jednostavno uzimlju za slova. Prema tome, može se - kako kazasmo - Mojsijev zakon i proroke smatrati počelima slova jer se s njima vežu slogovi i riječi. Slova se uče ne radi njihove koristi nego zbog tuđe zbilje: da možemo čitati sastavljeni govor u kojemu se više pazi na smisao i redoslijed među riječima nego na slova kao počela.

Dok smo "počela svijeta" protumačili kao Zakon i proroke, "svijet" se obično uzima za one koji su u svijetu. Sami Pavao kaže: "Bog bijaše u Kristu kada je sa sobom pomirio svijet" (2 Kor 5,19). I u evanđelju piše: "I svijet nasta po njemu i svijet ga nije prihvatio" (Iv 1,10).

Neki pak tu slobodnije lutaju. Budući da Zakon posjeduje sjenu budući dobara,[14] istražuju da li smo u drugome svijetu o kojemu Spasitelj kaže "ja nisam od ovoga svijeta" (Iv 8,23) najprije bili mališani podloženi osnovnim počelima. Međutim, polako se penjemo do najvišega i opet stečemo posinovljeno mjesto koje smo nekoć izgubili.[15]

4,4-5: *"Ali kada je došla punina vremena, Bog je poslao svoga Sina, rođena iz žene, stavljena pod Zakon da otkupi one koji bijahu pod Zakonom kako bismo opet dobili sinovsko posinovljenje."*

Pažljivo uočite da Pavao nije rekao "rođen po ženi". To pak hoće Marcion i druga krivovjerja koja zamišljaju Kristovo prividno tijelo. Rekao je "iz žene" da vjerujemo kako se Krist rodio "iz" nje, a ne "po"[16] njoj. Pavao je svetu i blaženu Gospodinovu majku nazvao "žena",[17] a ne djevica. To isto piše u *Evanđelju po Mateju*[18] kada se Marija naziva Josipovom

[14] Usp. Heb 10,1.

[15] Nije isključeno da Jeronim tu ima pred očima origenistička razmišljanja.

[16] Doceti i gnostici nisu vjerovali da Isus ima zbiljsko ljudsko tijelo već samo prividno. Zato se zapravo i nije rodio od žene nego jedino prošao kroza nju kao kroz prolaz.

[17] Latinska je riječ *mulier*. Ona zapravo označuje žensku osobu ne određujući njezino stanje: je li udata ili nije, da li je djevica ili nije.

[18] Ono "po Mateju" ispisano je grčki.

suprugom.[19] Ali je i sami Gospodin oslovljava "ženom" (Iv 2,4). Nije, naime, bilo nužno uvijek nekako oprezno i bojažljivo[20] reći djevica jer riječ "žena" radije naznačuje rod nego mužev snošaj. Isto se tako u skladu s grčkim shvaćanjem γυνή dade prevesti "supruga" i "žena".[21] Ali sve to stavimo na stranu: kao što se Krist podložio Zakonu da otkupi one koji bijahu pod Zakonom, tako se htio roditi iz žene radi onih koji su se rodili od žene. U rijeci je Jordanu kao pokornik, mada je bio slobodan od grijeha, zato primio krštenje[22] da pouči kako se drugi moraju očistiti po krštenju i novim posinovljenjem od Duha roditi za sinove. Ivan Krstitelj to uopće nije razumio. Isusa je odvraćao da pristupi kupelji. Govorio je: "Ja se moram od tebe krstiti" (Mt 3,14). Međutim, smjesta je poučen o otajstvu: "Pusti sada jer nam tako dolikuje ispuniti svu pravednost" (Mt 3,15). To je da onaj koji je došao zbog ljudskoga spasenja ništa ne izostavi od ljudskoga djelovanja.

Netko bi mogao pitati i kazati[23] da li se Isus zato podložio Zakonu[24] da one otkupi što bijahu pod Zakonom jer bi inače bilo nemoguće otkupiti one koji su bili pod Zakonom da se sami Krist nije rodio pod Zakonom? Ili se Krist rodio nepodložan Zakonu da otkupi one koji nisu bili pod Zakonom? Ili, ako se nije rodio neizuzet ispod Zakona, onda nije otkupio one koji nisu bili pod Zakonom? Ali ako bijaše moguće otkupiti one koji su bili bez Zakona tako da se Krist ne rodi bez Zakona, znači da se suvišno rodio pod Zakonom

[19] Tu je riječ *uxor*. Riječ prvotno znači "supruga". Jeronim vjerojatno ima na pameti Mt 1,20 i Mt 1,24. Inače na tim mjestima u Vulgati piše *conjux* što također znači "supruga".

[20] To je doba kada se mnogo raspravlja o Marijinu djevičanstvu.

[21] Riječ γυνή piše u Gal 4,4. Ona prvotno znači "žena" u smislu žensko biće.

[22] Usp. Mt 3, 13-17.

[23] Odlomak koji slijedi dosta je zakučast. Mi ga teže razumjemo.

[24] Tu treba dobro zapaziti da riječ Zakon zapravo označuje židovski narod. Židovi su bili "pod Zakonom". Drugu narodi nisu imali taj Zakon. To znači da su bili "bez Zakona".

kako bi otkupio one što su bili pod Zakonom. Sva ta pitanja s malo riječi rješava tko se posluži onim navodom: "I ubrojen je s onima koji bijahu bez Zakona" (Lk 22,34). U latinskim je rukopisima zbog jednostavnosti prevodilaca slabo objavljeno: "I ubrojen je sa zločincima." Ali moramo znati da za Grke jedno znači ἄνομος što tu piše,[25] a drugo ἄδικος što se nalazi u latinskim svescima.[26] Onaj se naziva ἄνομος tko je bez zakona i ne obvezuje ga nikakav propis dok ἄδικος znači "zločinački" ili "nepravedni". Stoga i sam Apostol kaže na drugome mjestu: "Kada nisam bio bez Božjega zakona već sam bio u Kristovu zakonu" (1 Kor 9,21). I u tome navodu na grčkome uistinu piše ἄνομος. Onaj koji je tu dobro preveo[27] mogao je istu riječ i ondje[28] jednako prevesti da ga nije zavarala dvoznačnost.[29]

Netko će drugi oštrije promatrati samu riječ "otkupiti". Reći će da ona naznačuje da su otkupljeni oni koji su najprije bili Božji dio i zatim prestali to biti dok oni koji nisu bili pod Zakonom, nisu toliko otkupljeni koliko kupljeni. Zato Pavao piše Korinćanima među kojima se čulo za blud kakva nema ni među poganima: "Kupljeni ste cijenom" (1 Kor 5,1). Nije napisao otkupljeni jer nisu bili pod Zakonom. Primamo, dakle, posinovljenje Božje djece. Po Kristu otkupljeni, prestajemo btiti u ropstvu počela svijeta i pod vlašću skrbnika. Pokazasmo koja je razlika između otkupiti i kupiti. Tako pogledajmo koja je razlika između primiti i steći.

4,6: *"Budući pak da ste Božji sinovi, otposla Bog Duha svoga Sina u naša srca. On kliče: Abba, Oče."*

25 Odnosi se na Lk 22,37.

26 Jeronim želi kazati da je prevedeno kao da tako piše, a ne piše.

27 Prijevod glasi: "bez zakona".

28 Odnosi se na Lk 22,37. Tu je ista riječ u Vulgati prevedena "bezbožan".

29 Jeronim sam prizna da se dvije riječi o kojima govori dadu blisko shvatiti. Mi moramo kazati da nismo shvatili kako je Jeronim pomoću Lk 22, 37 rastumačio pitanje koje je tim navodom razjašnjavao.

Apostol Pavao jasno spominje tri duha.[30] Na ovome je mjestu Duh Sina Božjega: "Posla Bog Duha svoga Sina u naša srca." Na slijedećem mjestu spominje Božjega Duha: "Božji su sinovi oni koje vodi Božji Duh" (Rim 8,11). Duha Svetoga spominje ovdje: "Vaša su tjelesa hram Duha Svetoga koji je u vama" (1 Kor 4,19). Također evanđelje pokazuje da je Duh Sveti različit od Sina Božjega: "Tko rekne riječ protiv Sina čovječjega, oprostit će mu se. Ali tko rekne protiv Duha Svetoga, neće mu se oprostiti ni ovdje ni u budućemu životu" (Mt 12,32).

Izneseno stoga kazasmo jer mnogi zbog neupućenosti u Pisma - to čini i Firmijan[31] u osmoj knjizi *Pisama Demetrijanu* - tvrde da se Duh Sveti katkada naziva Ocem, katkada Sinom. Dok mi razgovjetno vjerujemo u Trojstvo, dotični ne prihvaćaju njegovu zbilju nego ime.[32] Da se ne zadržavam dugo jer ne pišem raspravu već tumačenje kratko ću iz Pedesetoga psalma pokazati da se razlikuju tri duha. Prorok kaže: "Čisto srce, Bože, stvori u meni i Prava duha obnovi u mojoj nutrini. Ne odbaci me od svoga lica i Duha Svetoga ne uzmi od mene. Vrati mi radost svoga spasenja i osnaži me Pravim duhom" (Ps 50, 12-14). Prorok Oca naziva Pravim duhom jer je Sin iz Oca, a ne Otac iz Sina. Pravim duhom istine i pravednosti označuje Krista Gospodina jer je Otac "dao Sinu sav sud" (Iv 5,22). Tako kaže David: "Bože, sud svoj daj kralju i svoju moć kraljevu sinu" (Ps 71,2). Samoga pak Duha

30 Nama je neobičan taj govor o "tri duha". Jeronim izričaj rabi i niže. Cijelo nam se Jeronimovo razlaganje pričinilo nerazgovjetnim. Imamo dojam da se tu zajedno našlo više slojeva. Jeronimovu se stranicu ne bismo usudili izdvojeno tumačiti. U tu bi svrhu trebalo dobro poznavati Jeronimov trojstveni nauk i njegovu pneumatologiju. Nama nije poznato da je to netko temeljito istražio.

31 To je crkveni pisac Laktancije. Tekst koji Jeronim napada nije sačuvan. Usp. A. PALMIERI, *Esprit-Saint*, DTC, 5, 716-717.

32 Jeronim ima na pameti drevne Sabelijeve sljedbenike i njihov modalizam.

Svetoga prorok naziva jasnim imenom.[33] Međutim, što se po imenima i osobama razlikuje, udruženo je bitnošću i naravlju.[34] Za istoga se Duha zbog jedinstva naravi bez razlike čas kaže da je Očev, čas Sinov.

Pavao dokaz kojim nastoji dokazati da mi više nismo pod Zakonom nego pod milosti Gospodina Isusa dovršava navednim završetkom. Prethodno je kazao: da dobijemo sinovsko posinovljenje. Sada s Duhom kojega imamo u sebi utvrđuje da smo Božji sinovi. Veli da se nikada ne bismo usudili kazati "Oče naš, koji jesi na nebesima, sveti se ime tvoje" (Mt 6,9) bez osvjedočenja da u nama obitava Duh[35] i da snažnim glasom smisla i pouke kliče: "Abba, Oče." Abba je hebrejska riječ. Znači isto što i otac.

Pismo se na mnogim mjestima pridržava običaja da hebrejsku riječ bilježi s vlastitim prijevodom: "Bartimej, sin Timejev" (Mk 10,46); "aser, bogatstvo" (Post 49,20); "Tabita, Košuta" (Dj 9,36); a u *Postanku* "mesech, ukućanin" (Post 15,3). Postoji i drugo tome jednako.

Hebrejskim se i sirijskim jezikom *oče* kaže *abba*. Naš je Gospodin u evanđelju[36] naredio da nikoga ne zovemo ocem osim Boga. Stoga ne shvaćam s kojim pravom u samostanima tom riječju nazivamo druge ili pristajemo da nas se tako oslovljava. Spomenuto doista zapovijeda onaj koji je kazao da se ne smijemo zaklinjati.[37] Ako drukčije tumačimo kada je u pitanju otac, prisiljeni smo drukčije misliti i o zaklinjanju.

33 Jeronimovo nam tumačenje Ps 50, 12-14 izgleda veoma neobičnim. Čak je za nas izvor poteškoće za shvaćanje njegova ulomka.

34 Jeronimov nauk o Duhu Svetome kratko spominje A. PALMIERI, *Esprit-Saint*, DTC, 5, 750. On je naveo rečenicu koja je povod našoj bilješci. Pri tome je dodao Jeronimovu tekstu riječ *personae*. U našem je izdanju nema. Mislimo da je dodatak suvišan.

35 Usp. 1 Kor 4,19.

36 Usp. Mt 23,9.

37 Usp. Mt 5,34.

Treba također reći da u Pismima poklik ne znači izricanje jakoga glasa već veličinu znanja i učenja. I u *Izlasku* Gospodin odgovara Mojsiju: "Što k meni vičeš" (Izl 14,15)? Ipak uopće nije prethodio nikakav glas. Pismo je vikom nazvalo skrušeno srce koje sa suzom uzdiše za narod.

Zaključimo: kao što je Božji sin onaj tko ima Duha Sina Božjega, tako se, naprotiv, ne može zvati Božjim sinom tko nema Duha Božjega Sina.[38]

4,7: *"Više, dakle, nije rob nego sin. Ako pak sin, i baštinik po Kristu."*

Pavao kaže: budući da imate Duha Božjega Sina koji u vama kliče "Abba, Oče", niste počeli biti robovi nego sinovi jer se ranije ništa ne razlikovaste od roba makar bijaste Božja narav.[39] Ali ako ste sinovi, dosljedno je što vam pripada baština. Kao što ste Božji sinovi jer ste primili Duha Božjega Sina tako ste iz ropstva prešli u slobodu. Baštinici ste s Očevim baštinikom Kristom Isusom koji u ime uzetoga čovjeka[40] kaže u psalmu: "Gospodin mi je rekao ti si moj sin, danas sam te rodio. Traži od mene i dat ću ti narode, tvoju baštinu, i tvoj posjed, međe zemlje" (Ps 2,7-8).

Što pak kažemo na ovome mjestu, treba prigrliti i na drugima. Posredstvom se jednine razlaže o cijelome ljudskom rodu.[41] Svi, naime, koji vjerujemo, jedno smo u Kristu Isusu. Članovi smo njegova tijela. Kada dopremo do savršena čovjeka, on nam je glava jer je Krist glava muža.

4,8-9: *"Ali tada, dakako, ne poznajući Boga, služili ste onima koji naravlju nisu bili bogovi. Sada pak poznajete Boga*

38 Opet ističemo da zbog načina kako Jeronim pojašnjuje Ps 50, 12-14 nismo sigurni da smo dobro razumjeli i preveli ovo njegovo tumačenje Gal 4,6. Mi smo slijedili uobičajeniji način shvaćanja Pavlove izreke.

39 Očito to znači isto što i "Božji sin".

40 Izraz označuje Kristovu ljudsku narav.

41 Jeronim želi kazati da ono što se tvrdi o ljudskoj Kristovoj naravi koja je jedna vrijedi za cijeli ljudski rod.

- još točnije: on vas pozna - kako se ponovno vraćate slabim i siromašnim počelima kojima opet želite služiti?"

Pavao kori Galaćane koje su od služenja kumirima priveli[42] vjeri pravoga Boga. Galaćani su napustili kumire koji po naravi nisu bili bogovi. Upoznali su Boga odnosno on je njih upoznao. Također su primili Duha posinovljenja. Kako žele poput mališana biti pod starateljima i nadzirateljem? Vraćaju se slabim i siromašnim počelima koja su zato bila data u pustinji[43] narodu koji je slab i siromašan shvaćanjem jer nije mogao primiti i zadržati ono što je uzvišenije.

Ista počela[44] koja je Pavao sada nazvao "slabima i siromašnima", prethodno je označio samo kao "počela svijeta" (Gal 4,3). Gdje su nazvana "počela svijeta" (Gal 4,3), nije dodano "slaba i siromašna". Ali, zauzvrat, gdje su nazvana "slabima" (Gal 4,9), prešućena je - kako već rekosmo - riječ "svijet". Stoga zaključujem: dokle god je netko mališan i nije ispunio vrijeme određeno od oca da se može zvati sinom i baštinikom, pod počelima je svijeta. To je Mojsijev zakon. Kada se pak, nakon slobode koja se daje sinu, opet vrati Zakonu želeći se obrezati i opsluživati svekoliko slovo židovske stege, tada takvome ono što mu prije bijahu samo počela svijeta postaje slabo i siromašno. To pak do te mjere ništa ne koristi svojim štovateljima da im ne pruža ni ono što je prije pružalo. Razoren je Jeruzalem, Hram i oltar.

Netko će ovdje uložiti prigovor. Reći će: dobro, neka su Zakon i propisi koji su napisani u Zakonu "slaba i siromašna počela". Neka oni koji su spoznali Boga odnosno oni koji su - radije - spoznati od njega ne moraju opsluživati Zakon. U protivnome neće toliko prestati slaviti Boga od koga su spoznati koliko će se vratiti bogovima koji to nisu po naravi.

42 Vjerojatno se odnosi na Pavla i njegove suvremenike.
43 Odnosi se na izraelski narod koji je poslije izlaska iz Egipta boravio u pustinji.
44 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 33.

Mojsije i proroci opsluživahu Zakon, ali ne bi poznavali Boga niti bili spoznati od njega ili ako su poznavali Boga ni najmanje nisu ispunjali zakonske odredbe. Međutim opasno je kazati jedno i drugo: nisu vršili zakonske propise i tako upoznali Boga odnosno nisu poznavali Boga dok su opsluživali slaba i siromašna počela Zakona. Prigovor se dade tako razriješiti što ćemo dotičnima reći: Pavao je za Židove postao Židov da pridobije Židove.[45] U Kenhreji je zbog obećanja ošišao kosu,[46] a u Jeruzalemskome hramu obavio *nudipedalia*.[47] Obrijao je glavu[48] da stiša zavist onih koji su za nj obavješteni da radi protiv Mojsijeva zakona i Boga proroka.[49] Tako su, dakako, i sveti ljudi vršili što je u Zakonu, ali su radije slijedili smisao nego slovo Zakona. Oni nisu ništa manje od Abrahama željeli skinuta zastora s lica[50] vidjeti Kristov dan.[51] Vidjeli su ga i radovali se. Slabome su narodu postali slabi da pridobiju slabe. Za one koji su bili pod Zakonom kao da su i sami bili pod Zakonom da ih odvoje od kumira na koje su se naviknuli u Egiptu. Besmislica je da Mojsije i drugi koji su razgovarali s Bogom bijahu u takvu položaju da im ne vjerujemo. Vrijeme što ga je Otac predvidio došlo je. Oni su se oslobodili zakonskoga robovanja i postignuli sinovsko posinovljenje. S Kristom su započeli baštiniti. Sve što je Božja mudrost udijelila Sinu koji je jedan, isto je dala svakome od svetih, ali uvijek u vlastitome redu i rasporedu.

45 Usp. 1 Kor 9,20.
46 Usp. Dj 18,8.
47 Vidi bilješku 75. kod bilježaka za drugo poglavlje u prijevodu ove poslanice.
48 Usp. Dj 21,24.
49 Usp. Dj 21, 20-21.
50 Usp. 2 Kor 3,13.
51 Usp. Iv 8,56.

Kada kažemo da je Mojsijev zakon slabo i siromašno počelo, krivovjernici[52] dobivaju priliku da kude Stvoritelja što je stvorio svijet i uspostavio Zakon. Njima ćemo odgovoriti što smo gore rekli: Zakon je slabo i siromašno počelo onima koji mu se vraćaju nakon evanđeoske milosti. Prije pak nego je došlo "vrijeme" (Gal 4,4) koje je odredio Otac, Zakon se nije nazivao toliko slabim i siromašnim počelom koliko počelom svijeta. Uostalom, prije nego je Kristovo evanđelje bljesnulo u cijelome svijetu, zakonske su odredbe imale svoj sjaj. Ali kada je zasjalo jače svjetlo evanđeoske milosti i Svjetlo se pravde razlilo po čitavome svijetu, sakrila se svjetlost zvijezda i potamnile su njihove zrake. Stoga je Apostol kazao na drugome mjestu: "Čak i nije proslavljeno što je bilo u toj mjeri proslavljeno radi prevelike slave" (2 Kor 3,10). Isto drugim riječima kaže i sada. Tvrdi: Mojsijev je zakon prije evanđelja bio bogat, jak i jasan. Poslije Kristova dolaska u odnosu je na nj nekako slab i siromašan. Oslabio ga je i dokinuo onaj koji je veći od Salamona i Hrama i Jone.[53]

Isto tako piše: "Treba da on raste, a ja da se smanjujem" (Iv 2,30). Držim da to nije toliko rečeno zbog Ivana koliko radi Zakona jer uvijek niže ustupa mjesto višemu i savršeno se pretpostavlja početku. Inače ćemo potvrditi slaba i siromašna počela, židovske predaje i razumjevanje u skladu s prostim slovom. Takve su naredbe koje nisu dobre i zakoni koji nisu dobri. Međutim, duhovno je tumačenje Zakona snažno i bogato. Zato Zakon uopće ne treba nazvati počelom.[54] Ako je počelo, to je zbog usporedbe s budućim vijekom i životom kojim sada u Kristu Isus žive anđeli i višnje sile. Kada se Zakon

[52] Odnosi se na sve koji su kao gnostici odbacivali tvar.

[53] Usp. Mt 12,42; 6,41.

[54] U izvorniku piše *elementum*. Ta riječ u otačkim djelima ima više značenja. Ovdje spominjemo osnovna. *Elementum* je abecedno slovo. Također je osnovna zasada bilo koje znanosti. Nije rijetko da se *elementum* odnosi na temeljna počela od kojih je sazdan svijet. To su: zemlja, voda, zrak i oganj. Zvijezde su počela kao i udovi ljudskoga tijela. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 303; A. LUMPE, *Elementum*, RAC, 4, 1075-1076.

usporedi sa židovskim shvaćanjem, onda se ne naziva toliko počelom - to jest početkom - koliko savršenstvom.

Pavao kaže: "Sada pak poznajete Boga. Zapravo on je vas spoznao". To pokazuje da su Galaćani poslije štovanja kumira upoznali Boga odnosno da su zapravo oni prosuđeni dostojnima Božje spoznaje. To ne znači da Bog, Stvoritelj svega, nešto ne bi znao nego se kaže da samo one prizna koji su zabludu zamjenili pobožnošću. "Bog pozna svoje" (2 Tim 2,19). I Spasitelj kaže u evanđelju: " ... ja sam dobri pastir i poznam svoje i mene poznaju moji" (Iv 10,14). Suprotno veli bezbožnima: "Ne poznam vas, odstupite od mene, počinitelji zla" (Lk 13,27). I ludim djevicama kaže: "Ne znam tko ste" (Mt 25,1).

4,10-11: *"Opslužujete dane i mjesece i vremena i godine. Bojim se za vas da nisam zaludu djelovao među vama."*

Tko se ne klanja Ocu u duhu i istini,[55] ne pozna najsubotniji počinak za svete. O njemu kaže Bog: "Kada bi unišli u moj počinak" (Ps 94,11)! Tko se ne sjeća onih vremena o kojima piše "sjetite se vjekovnih dana" (Iz 46,9) kao što i drugdje piše"sjećao sam se drevnih dana i u pameti imao vječne godine" (Ps 86,6) opslužuje židovske dane i mjesece i vremena i godine. Ti su dani: subota, mjesečni počeci,[56] dani od desetoga prvoga mjeseca do četrnaestoga što se pridržava žrtvovanju pravoga janjeta[57] te dani od četrnaestoga istoga mjeseca do dvadeset i prvoga kada se jede beskvasni kruh,[58] ali ne iskrenosti i istine nego u starome kvascu farizejske zloće i opačine.[59] Tko poslije beskvasnih kruhova židovskim obredom broji sedam tjedana slavi dan

[55] Usp. Iv 4,23.

[56] Židovi su obredom slavili svaki prvi dan u mjesecu. Usp. H. LESÊTRE, *Néoménie*, DB, 4, 1588-1591.

[57] Usp. Izl 12,3.

[58] Usp. Izl 12,18. Također vidi J. THOMAS, *Azyme*, DB, 1, 1311-1314.

[59] Usp. 1 Kor 5,8.

izraelske Pedesetnice[60] kao i zvuk truba prvoga dana sedmoga mjeseca.[61] Oni također opslužuju židovske dane: desetoga dana istoga sedmoga mjeseca zadovoljštinu,[62] post[63] i uobičajeno podizanje šatora.[64] Mjeseca pak opslužuju oni koji štuju prvi i sedmi mjesec[65] jer ne razumiju otajstvo istine. Vremena štuju oni koji triput svake godine dolaze u Jeruzalem. Smatraju da ispunjaju Gospodnju zapovijed kada kaže: na tri godišnja vremena za me obavite svečanost - svetkovinu beskvasnoga kruha, svetkovinu žrtve prvina i blagdan berbe na kraju godine.[66] Drugdje piše: "U tri godišnja vremena pred licem Gospodina Boga tvoga pojavit će se svako tvoje muško" (Izl 34,23).

Kada Pavao kaže "i godine" (Gal 4,10) mislim da je to kazao o sedmoj godini oproštenja i o pedesetoj godini koju Židovi nazivaju Jubilej.[67]

Ovo mjesto[68] Apostol potpunije tumači Kološanima kada kaže: "Neka vas, dakle, nitko ne sudi po jelu ili piću ili po dijelu svečanoga dana ili po prvome u mjesecu ili po subotama. To su sjene budućega" (Kol 2,16). Tu je Pavao napisao "dio svečanoga dana". To je radi razlikovanja trajnoga svetkovanja da ne bismo kratki i - reći ću - neki dio čitavoga tijela nego sav raspon svoga života u Kristu posvetili trajnome svetkovanju. Da pak poveže prethodno s naknadnim,

60 Kod Židova je između Pashe i Pedesetnice trebalo proteći punih sedam tjedana. Usp. H. LESÊTRE, *Pentecôte*, DB, 5, 119-123.

61 O upotrebi trube u starozavjetnome bogoslužju usp. J. PARISOT, *Trompette*, DB, 5, 2324-2325.

62 O svečanosti dana zadovoljštine koji su Židovi slavili desetoga dana sedmoga mjeseca kroz godinu vidi H. LESÊTRE, *Expiation*, DB, 2, 2136-2139.

63 Riječ je o postu za dan davanja zadovoljštine. Usp. H. LESÊTRE, *Jeûne*, DB, 3, 1528.

64 Blagdan šatora je počinjao petnaestoga dana sedmog mjeseca. Usp. H. LESÊTRE, *Tabernacles*, DB, 5, 1961.

65 Usp. Lev 23, 5-41.

66 Usp. Izl 23, 14-17.

67 Usp. H. LESÊTRE, *Jubilaire (année)*, DB, 3, 1750-1754.

68 Riječ je o Gal 4,10.

Apostol smjesta u istoj poslanici nadopunja i naznačuje što misli o Mojsijevu zakonu i suvišnoj brizi o jelima. Reče: "Ako ste umrli s Kristom s obzirom na počela ovoga svijeta, zašto se još vežete kao da živite u ovom svijetu? Nećete da dotičete niti okušate niti dirate. Sve to propada sa samom uporabom kao ljudske zapovijedi i učenja" (Kol 2, 20-22).

Netko će protusloviti: ako nije dopušteno opsluživati dane, mjesece, vremena i godine, i mi upadamo u isto zlo. Opslužujemo srijedu, petak i dan Gospodnji.[69] Također opslužujemo četrdesetodnevni post, vazmenu svetkovinu, radost Pedesetnice[70] i različita vremena utvrđena u čast mučenika već prema raznolikosti pokrajina.

Tko na primjedbu bude odgovarao jednostavno, reći će da židovski dani opsluživanja nisu kao i naši. Mi ne slavimo pashu beskvasnih kruhova nego Vazam uskrsnuća i križa. Niti po izraelskome običaju kod Pedesetnice brojimo sedam tjedana već štujemo dolazak Duha Svetoga.[71] Neki su dani zato određeni da svi zajedno dođemo na jedno mjesto da nepropisno okupljanje naroda ne umanji vjeru u Krista. To nije stoga što bi dotični dan kada se sdastajemo bio svečaniji nego da se svakoga dana kada se moramo okupiti iz uzajamne nazočnosti rodi veće veselje.

Međutim, onaj tko na postavljeno pitanje kuša temeljitije odgovoriti tvrdi da su svi dani jednaki. Krist se ne raspinje samo petkom i ne uskrsava jedino na Gospodnji dan već je sveti uskrsni dan uvijek i uvijek se blaguje Gospodnje tijelo. Postove su i okupljanja među dane rasporedili razboriti ljudi radi onih koji se više predaju svijetu nego Bogu. Oni ne mogu, čak i ne žele da se čitavo vrijeme svoga života skupljaju u

69 To je nedjelja.

70 To su Duhovi.

71 Jeronim kako se vidi iz nastavka želi kazati da je za kršćane Duh Sveti trajna zbilja, a ne prolazna uspomena kao Pedesetnica kod Židova.

crkvu i prije ljudskih poslova Bogu prinesu žrtvu svojih molitava.

Uostalom, koliko je ljudi koji uvijek bar to malo vremena opsluže što je propisano da se moli i posti? Jasno je da nam je dopušteno uvijek postiti i trajno moliti i u veselju bez prekida blagovanjem Gospodnjega tijela slaviti Dan Gospodnji. Ali nije tako i Židovima dopušteno u svako doba žrtvovati jagnje,[72] slaviti Pedesetnicu,[73] pričvršćivati šatore[74] pa i svaki dan postiti.

Pavao je pomno između apostolske vlasti i blagosti sveta čovjeka vagao riječi kada je napisao: "Bojim se za vas da možda nisam bez koristi među vama radio." Da je naprečac htio osuditi, uistinu bi kazao: bojim se za vas jer sam bez koristi djelovao među vama. Međutim, vidio je da Galaćani imaju žara za Boga, ali ne u skladu sa znanjem.[75] Apostol nije posve očajno nad spasenjem onih koje je zavela zabluda. Ipak ih ne ostavlja bez prijekora da njima ne pruži priliku da ustraju u zabludi, a drugima da jednako pogrješe. Pavao je napisao "bojim vas se" u smislu "bojim se za vas". Učitelj radi zaludu kada učenike potiče na više, a oni se okreću natrag, padaju na manje i niže.

4,12: *"Budite kao i ja jer i ja sam kao vi."*

Pavao tu kaže slijedeće: ja sam za vas "slabe" (1 Kor 9,22) postao slab. Ne mogoh vam govoriti kao "duhovnima nego tjelesnima i malenima u Kristu" (1 Kor 3,1). Budući da još niste mogli blagovati "tvrdu hranu" (Heb 5,12), samo sam vas napajao evanđeoskim "mlijekom" (1 Kor 3,2). Nisam htio da trajno ostanete u djetinjoj dobi. Htjedoh vas polako dovesti do mlade dobi i mladosti da možete jesti "krutu hranu" (Heb

72 To se odnosi na Pashu koja se slavi isključivo u zapovjeđenome roku.
73 Židovi su Pedesetnicu slavili u strogo određenome vremenu.
74 To se odnosi na blagdan Sjenica.
75 Usp. Rim 10,2.

5,12). Poput mene[76] i vi morate biti kao što sam i ja, tj. čeznuti za savršenijim, ostaviti mlijeko, prijeći na jače jelo i uzvišeniju hranu. Ali Pavao to kaže kao Spasiteljev nasljedovatelj.[77] Spasitelj se nije "kao plijena držao svoje jednakosti s Bogom nego se ponizio uzimljući Slugin lik te obličjem postao čovjek" (Fil 2, 6-7) da mi od ljudi postanemo bogovi[78] i više ne umiremo već da se, suuskrsnuti s Kristom, nazovemo njegovim prijateljima i braćom. Tako će učenik biti kao i učitelj i sluga kao gospodar.[79]

Ali mjesto se može i ovako shvatiti: molim vas, braćo, veli, prezrevši židovsko opsluživanje dana, mjeseci, vremena i godina jer su to sjene "budućega" (Heb 10,1) slijedite mene. U Zakonu sam živio "bez pritužbe" (Fil 3,6). Ali sam sve smatrao blatom i otpadom da steknem Krista. Kao što ste vi sada bijah i ja kada su me vezala ista opsluživanja. Kristovu sam Crkvu jer to nije vršila progoneći pustošio.

4,12-13: *"Braćo, molim vas, uopće me niste uvrijedili. Znate pak da sam već davno propovijedao po tjelesnoj slabosti."*

To u smislu nastavka poveži s prethodnom mišlju. Da to postane očevidnije, utvrđujemo slijedeći red: molim vas, braćo, budite kao i ja jer sam i ja kao vi. Tome je ovo jednako: "Molimo umjesto Krista, izmirite se s Bogom" (2 Kro 5,20). I ovo: "Molim prije svega da se obavljaju prošnje, molitve, molbenice i zahvalnice za sve ljude" (1 Tim 2,1). Riječi su pak Petra koji kaže: "Starješine među vama molim ja sustarješina i svjedok Kristove muke" (1 Pt 5,1).

To i nas poziva na poniznost. Također odbacuje oholost kod biskupa koji se, nekako ušančeni kao u kakav višnji

76 To jest: kao što se Pavao znao upriličiti vjernicima, neka i oni slijede njegov primjer.
77 Usp. 1 Kor 4,16.
78 To je kršćanski govor o pobožanstvenjenju. Usp. M. MANDAC, *Bazilije Veliki. Duh Sveti*, Makarska, 1978, 54-56.
79 Usp. Mt 10,24.

čardak, jedva udostoje pogledati smrtnike i riječi upraviti ljudima koji su sluge kao i oni. Neka od Apostola nauče da se "braćom" nazivaju zalutali i nerazumni Galaćani. Neka poslije ukora nauče blage Pavlove riječi kada kaže "molim vas". Što pak moli jest to da budu njegovi nasljedovatelji kao i on sam Kristov.[80] Štoviše, ako slijedim ovo mjesto, Pavao i ne traži ništa veliko. Moli da kao što je sam od većega postao manji, tako neka se i oni od manjega popnu na više.

Veli: "Ništa me niste uvrijedili." Učenik vrijeđa učitelja ako svojom nemarnošću upropasti njegov nauk i trud. Galaćani nisu uvrijedili Apostola jer su do toga časa čuvali njegovo evanđelje i naloge. Ili pak ovako: kada sam vam na početku navijestio evanđelje i zbog slabosti vašega tijela propovjedao kao mališanima jer niste mogli primiti viša otajstva te sam da pridobijem vas slabe sebe samoga prikazivao slabim zar me niste primili "kao anđela, kao Krista Isusa" (Gal 4,14)? Prema tome, u ono me vrijeme niste ničim uvrijedili. Zbog vas ponizna i odbačena smatraste me sličnim Sinu Božjemu. Kako biste me uvrijedili dok vas pozivam na više? Ovako: ako upropastite moj trud i ako sada uzaludnim naporom ožalostite onaj način kojim se pokazivah malenim.

Pavao pak propovijeda Galaćanima u skladu s tjelesnom slabosti, ali ne svojom nego slušalaca. Galaćani nisu mogli tijelo podložiti Božjoj riječi. Kao puteni nisu bili sposobni ništa primiti od duhovnoga razumjevanja. Da to bude jasnije, donijet ćemo navod. Po tjelesnoj slabosti propovijeda tko ovo kaže: "Ako se ne uzdržavaju, neka stupe u brak" (1 Kor 7,9). Također: "Supruga je slobodna ako joj premine muž. Neka se uda za koga hoće, ali samo u Gospodinu" (1 Kor 7,39). Ali ne poučava po tjelesnoj slabosti tko izjavljuje: "Ako si slobodan od žene, ne traži ženu" (1 Kor 7,27). Isto tako: "Vrijeme je da i oni koji imaju žene, budu takvi kao da ih nemaju" (1 Kor 7,29). Jedno su, naime, zapovijedi za duhovne, drugo za

[80] Usp. 1 Kor 11,1.

putene. Također, jedno se zapovijeda po naređenju, a drugo je što je po dopuštenju.

4,14: *"Ni svoju kušnju koja je bila u mome tijelu niste prezreli niti odbili već ste me primili kao Božjega anđela, kao Krista Isusa."*

To je mjesto nejasno. Treba ga oštroumnije razmotriti. Pavao kaže: već sam vam ranije propovijedao kao mališanima i dojenčadi u skladu sa slabošću vaše puti. Počeo sam s malenim i - da se tako izrazim - gotovo sam kod vas tepao. Takvo postupanje i hinjenost slabašne propovijedi bijaše moje ponašanje, ali vaše iskušenje da li će vam se to dopasti i da li će vam se pričiniti velikim što je samo po sebi bilo neznatnije i što sam iznosio kao skromno. Ali vi to niste shvatili kao maleno nego kao veliko. Toliko ste se divili da ste mene koji sam to govorio primali kao anđela i - da više reknem - kao Sina Božjega. To, dakle, vaše iskušenje kojim sam vas ja iskušavao u tjelesnome navještanju svoga govora nije bilo prezreno ni jeftino. Naprotiv, imalo je više dostojanstva nego sam procijenio.

Isto se mjesto može i ovako razjasniti: kada dođoh k vama, nisam došao s mudrim govorom. Došao sam kao skroman i prezren čovjek. Nisam nosio ništa velika: Raspetoga! Prema tome, kada me vidjeste kako u tijelu, posve podložnu slabostima, obećajem kraljevstvo nebesko, niste me ismijali niti me držali vrijedna prezira. Razumjeli ste da je niskost moga tijela i priprostost samoga vanjskoga izgleda zbog vašega iskušenja: da li ćete prezreti onoga koga nevjernici smatraju bijednim. Naprotiv, toga ubogoga, obična i neznatna primili ste kao anđela i više nego anđela.

Možemo čak sa sigurnošću misliti da je Apostol u vrijeme kada je prvi put došao Galaćanima bio bolestan i da ga je neka tjelesna slabost razarala. Ipak nije ustuknuo niti šutnjom prigušio glas da ne navješta započeto evanđelje. Postoji predaja da je Pavao često trpio od najteže glavobolje i da je to Sotonin glasnik koji mu se suprostavlja, u tijelu ga

ćuška da se ne uznese.[81] Ta slabost i ta tjelesna bolest bijahu za one kojima se propovijedalo evanđelje iskušenja: da li će prezreti onoga koji obećaje uzvišeno, a vide da je podvrgnut tjelesnim bolestima. Osim toga, može se i ovo kazati: Pavao je na početku svoga dolaska među Galaćane podnio uvrede, progonstva i tjelesne udarce od onih koji su se protivili evanđelju. To je bila kušnja za nj, ali progonstvo za Galaćane koji su motrili gdje se udara Kristov apostol.

Pavao također kaže: "Primili ste me kao anđela, kao Krista Isusa." Time pokazuje da je Krist veći od anđela. Psalmist je Krista zbog utjelovljenja opjevao kao manjega. Rekao je: "Umanjio si ga nešto manjim od anđela" (Ps 8,6). Isto tako Pavao pokazuje da su u početku njegove riječi toliko vrijedile da su se držale za anđelove i Kristove.

4,15-16: *"Gdje je, dakle, vaše blaženstvo? Odajem vam, naime, priznanje da biste, kada bi bilo moguće, svoje oči iskopali i meni dali. Postadoh vam, prema tome, neprijatelj govoreći vam istinu?!"*

Blažen je tko ide stazom kreposti, ali ako dopre do vrlina. Ne koristi što si se uklonio od mana ako ne dosegneš najbolje. Nisu, naime, toliko hvale vrijedni počeci u dobrim nastojanjima koliko kraj. I u vinogradu postoje mnogi stupnjevi do tijeska. Najprije je nužno da loza propupa u list i kroz cvijet pruži nadu te se potom, kada opane cvijet, oblikuje lik budućega grozda koji će, zgnječen u tijesku, kapati slatki mošt. Jednako postoje posebni pomaci i kod pouke o blaženstvima: da netko čuje Božju riječ, primi je u se, da u nutrini njegove duše odraste i dospije do rođenja. Ali kada se rodi, hrani se mlijekom. Čovjek preko djetinjstva, dječaštva, mladićke dobi i mladenaštva dolazi do odrasloga čovjeka.[82]

---

[81] Usp. 2 Kor 12,7.

[82] Jeronim je tu nabrojio doba ljudskoga života. Prvo je *infantia*. Riječ doslovce označuje vrijeme kada je čovjek *in-fans*, tj. dok još ne govori. Potom slijedi *pueritia*. *Puer* znači "dječak". To je razdoblje od djetinjstva do 17. godine. Sada dolazi *adolescentia*. Proteže se od 17. godine do

Rekosmo, dakle, da pojedini stupnjevi u skladu sa svojim napredcima imaju blaženstvo. Ali ako djelu nedostaje konac i - da se tako izrazim - zadnja ruka, sav će trud biti uzaludan. Reći će se: "Gdje je, dakle, vaše blaženstvo?"

Pavao kaže: u ono vrijeme kada ste evanđelje prihvatili po tijelu nazvao sam vas blaženima jer ste u početku bili revni. Unatoč tome, sada sam jer ne vidim zabat postavljen na zgradu nego jedva položene neke temelje prisiljen kazati "gdje je, dakle, vaše blaženstvo" kojim sam vas hvalio smatrajući da ste blaženi. Zaista i sam priznajem: makar sam propovijedao ono što je skromno i premda su me pogađala progonstva, tako ste me u počecima voljeli da biste kada bi bilo moguće - to što govori treba shvatiti hiperbolično - sebi izvadili oči i meni dali da više svjetla motrim nego vi svi. Zbog neizrecive ljubavi prema meni željeli ste da sami budete slijepi da se u mome srcu začne više evanđeoskoga svjetla. Htjeli ste da na vašu štetu poraste moja korist. I to je bilo u ono vrijeme kada sam vam kao mališanima i dojenčadi navještao zbog slabosti vašega tijela ono što je maleno i skromno. Čak se tada zbog nepravda prema mome tijelu nisam ni pričinjao dostojnim povjerenja.

Sada jer vas od počela, slogova i djetinjih čitanja stadoh zvati na uzvišenije učenje da u ruke uzmete knjige te naučite riječi koje su pune pouke i smisla vi se opirete, srdite. Savršenost u naucima čini vam se teška. Toliko su vas obuzeli drugi osjećaji da mene koga ste primili kao anđela i Krista i kome htjedoste dati svoje oči sada smatrate neprijateljem jer vam navještam punu istinu. Pavao je misao ublažio s ukusom rekavši: "Zar sam vam postao neprijatelj ukoliko vam govorim istinu?" Time pokazuje kako početno propovjedanje nije bilo toliko istina koliko sjena i slika istine. Toj je misli slična ona

plemenita misao rimskoga pjesnika da "istina rađa mržnju, popustljivost prijatelje".[83]

Ipak zapazi koliko je Pavao bolji od pjesnika. Apostol je za one koje je oslovio ludima i koje je nazvao mališanima navedenu misao ublažio i učinio posebnom. Zaista ju je upravio ljudima koji su Galaćani. Pjesnik je iznio opći sud koji zastupaju svi ljudi. Tako je jako pogriješio jer "popustljivost" za koju je držao da stvara prijatelje ako se istina odgurne i nije "popustljivost" nego ulagivanje i dodvaranje. Očito je da je to radije morao proglasiti potajnim neprijateljstvom nego prijateljstvom.

Istodobno moramo voditi računa i o slijedećem: dok i danas mališanima, dojenčadi i onima u čijim srcima Krist nikada ne raste niti napreduje u dobi, mudrost i milosti kod Boga i ljudi[84] Pisma doslovno tumačimo, oni nas hvale, prihvaćaju, dive nam se. Ali kada dotične počnemo pozivati da prijeđu na više oni od naših glasnika postaju neprijatelji. Radije slijede Židove nego apostole što su od farizejskoga nauka i predaja odstupili i pristupili samome Kristu koji je pomirilište[85] i punina Zakona.[86] Spomenuti se ne udostojavaju prihvatiti božansku riječ koja učiteljima Crkve nalaže da se penju do viših učenja i da svim silama podignu glas te se ne boje buke nedoraslih što uokolo galame. Rečeno je: "Popni se na visoku goru ti koji navještaš Sionu. U snazi digni svoj glas ti što propovijedaš Jeruzalemu. Podigni, nemoj se bojati" (Iz 11,9).

četrdesetih godina s time da čovjek s dvadesetom godinom uđe u razdoblje koje se zove *juventus*. Poslije četrdesete godine pa do šezdesete čovjek je *senior*, "stari". Iza šezdesete je *senex*, "starac".

83 Riječ je o Terenciju i njegovu djelu *Andria*.

84 Usp. Lk 2,52.

85 Izvorno je riječ o zlatnome pokrovu zavjetnoga kovčega. Pavao se na nj poziva u Rim 3,25. Vidi H. LESÊTRE, *Propitiatoire*, DTC, 5, 747-748.

86 Usp. Mt 5,17.

4,17-18: *"Puni su zauzetosti za vas - ne dobronamjerno - nego žele vas isključiti da vi njih slijedite. Uvijek pak u dobru nastojte oko dobra, a ne samo kada sam nazočan kod vas."*

Oni se dobro natječu koji kada zapaze da su u nekima milosti, darovi, vrline i sami zažele biti takvi. Nastoje nasljedovati vjeru, život i marljivost onih koji su navedenim zaslužili nabrojeno. O tome i Apostol kaže: "Natječite se za duhovno, a poglavito da proričete" (1 Kor 14,1). Potom: "Tako i vi jer ste takmičari oko duhovnoga. Radi izgradnje Crkve tražite da obilujete" (1 Kor 14,12). I opet: "Tako se, braćo, natječite za proricanje i ne zabranjujte govoriti jezicima" (1 Kor 14,39).

Međutim, neki se ne natječu dobro. Riječ je o ljudima koji ne žude toliko da sami budu bolji i zato ne nasljeduju one koji su dostojni takmičenja. Oni zapravo nastoje te iste učiniti gorima i pokvarenim ih zauzimanjem povući nazad. Iznijet ću primjer. Netko je kršćanin: čita Mojsija i proroke. Zna da je sve za onaj narod prethodilo u sjeni i slici i da je sve bilo zapisano zbog nas radi kojih su nastupili konci vjekova.[87] Kršćanin obrezanje ne shvaća prvenstveno kao obrezanje prepucija nego ušiju i srca. S Kristom je uskrsnuo i traži što je gore.[88] Oslobodio se od bremena i robovanja Zakonu koji naređuje: ne dotiči, ne okušaj, ne onečišćuj.[89] Ako netko zaželi svetopisamskim riječima toga osvjedočiti da napisano[90] ne prihvati tropološki[91] nego po slovu koje ubija te javno postane Židov, a ne u skrovitosti,[92] takav se za onoga ne zauzima dobro. Zapravo se žuri da čovjeka koji se hitrim korakom penje na više povuče pa da radije slijedi njega koji ide natraške ili ga uistinu mnogo ne gura naprijed.

87 Usp. 1 Kor 10,11.

88 Usp. Kol 3,1.

89 Usp. Kol 2,21.

90 Usp. 2 Kor 3,6.

91 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 205.

92 Usp. Rim 2,28.

Pavao, dakle, govori Galaćanima koje su zakonske pristaše navele da njih nasljeđuju, makar su zapravo oni trebali slijediti Galaćane. Budući da je prirodno da niže postaje veće, a neveće niže, Pavao veli: "Nastojte o dobru u dobru." To znači: ne slijedite pristalice židovskoga opsluživanja nego se povedite za onim što je dobro. Tko se povodi za nečijim bogatstvom, moći i ugledom, ne trudi se toliko oko dobra koliko oko onoga što se mora izbjegavati. Vi pak, zauzvrat, u dobru čeznite za dobrim. Radije tražite duhovno nego tjelesno da protivnici ne bi vas naučili biti Židovima nego vi njih biti kršćanima. To radite uvijek da ustrajnim korakom možete doprijeti do kraja dobroga djela. Vi ste se, doduše, u dobru trudili oko dobra ranije kada sam bio kod vas. Ali pošto sam od vas otišao, izgubili ste sve što sam vam predao. Ponovno vas je iz sigurne postaje i pouzdane luke na pučinu povukao val koji se vratio natrag.

Nije čudno što su se Galaćani izmjenili kada je otputovao Apostol, odabrani sud,[93] a u njemu je govorio Krist Gospodin.[94] Čak zapažamo da se i sada isto događa u Crkvama. Recimo da se u Crkvi pojavi neki učitelj[95] urešen riječju i životom. On slušatelje kao kakvim ostanima potiče na kreposti. Vidimo da sav narod hita, plamti i nastoji oko milostinje, posta, čistoće, primanja siromašnih, pokapanja i tome slično. Ali kada se taj udalji, sve se polako suši i zbog uskraćivanja hrane slabi, blijedi, poboljeva. Nastupa slabljenje svega što je ranije bilo snažno. Radi toga jer je žetva velika, a radnika malo, molimo Gospodara žetva da pošalje poslenike žeti.[96] Neka klasje kršćanskoga naroda što se nalazi u Crkvi pripremljeno za

[93] Usp. Dj 9,15.
[94] Usp. 2 Kor 13,3.
[95] Jeronim je upotrijebio riječ *doctor*. Tako imamo *doctor in Ecclesia*. Ne bismo znali kazati koliko je Jeronim pridonio kasnije utvrđenome nazivu *doctor Ecclesiae*. Usp. E. VALTON, *Docteur de l'Église*, DTC, 4 1509-1510; H. RAHNER, *Kirchenlehrer*, LThK, 6, 229-231; B. FORSHAW, *Doctor of the Church*, NCE, 4, 938-939.
[96] Usp. Mt 9,37.

budućи pšenicu požanju, pokupe, snesu u žitnicu. Neka nipošto ne dopuste da propane.

Sada o iskvarenome žaru[97] i nadmetanju.[98] O tome je drugdje kazano: "Ne zavidite zlima" (Ps 36,1). Ovdje Pavao kaže: "Za vas se žarko zauzimaju,[99] ali ne dobro." Postoji i drugačija skrb. Njome su se Jakovljevovi sinovi brinuli[100] za svoga brata Josipa[101] kao i Marija s Aronom o Božjemu prijatelju Mojsiju.[102] Na žar ni one[103] ni ove[104] nije ponukalo to da Josip i Mojsije budu bolji: njima je bilo žao što su ovi bolji. Ta je briga bliska zavisti.

Predugo bi bilo kada bih iz svetopisamske riznice htio iznijeti sve vrste dobroga ili zloga takmičenja. O dobrome takmičenju čitamo kod Finesa,[105] Ilije,[106] Matatije[107] i apostola Jude, ali ne izdajnika. Juda je zbog velike sile revnosti u sebi dobio nadimak Revnitelj.[108] Zli je žar Kainov prema Abelu[109] i drugih prema drugima. Spomenimo polet čovjeka o kome piše: "I dođe mu duh žara" (Br 5,14). Možda je taj žar nešto srednje i zato ne smije staviti ni na dobru ni na zlu stranu. Radije se, između obojega, naziva ljubomorom.[110]

[97] Upotrebljena je višeznačna riječ *zelus*. Usp. H. LESÊTRE, *Zele*, DB, 5, 2536-2537.
[98] Tu je riječ *aemulatio*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Brepols, 1954, 65.
[99] Riječ je *aemulor*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 65. Riječ se čita u Gal 4,17 dvaput, a u Gal 4,18 jedanput.
[100] Glagol je *zelor*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 864.
[101] Usp. Post 37,1.
[102] Usp. Br 12,2.
[103] To su Josipova braća.
[104] To su Marija i Aron.
[105] Usp. Br 25,7.
[106] Usp. 1 Kor 19,10.
[107] Usp. 1 Mak 2,7.
[108] Usp. Dj 1,13. Vidi H. LESÊTRE, *Zélote*, DB, 5, 2537.
[109] Usp. Post 4, 1-16.
[110] Upotrebljena je riječ *zelotypia*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 864.

Novo tumačenje: ljudi iz obrezanja vidjeli su da Galaćani koji potječu od pogana obiluju darovima Duha Svetoga. Sami pak ne govore jezicima i nemaju darove da ozdravljuju ni milost da proriču. Potaknuti porivima zavisti željeli su Galaćane privesti zakonskim teretima da i oni počnu biti njima jednaki.

4,19: *"Moja dječice koju opet rađam dok se u vama ne oblikuje Krist."*

S koliko se poteškoća i boli zametak donosi iz utrobe izjavljuje prvo prokletstvo kada se kaže: "U žalosti ćeš rađati djecu" (Post 3,16). Kada, dakle, Pavao želi pokazati učiteljsku brižljivost za učenike i koje osjećaje trpi da njegovi sljedbenici ne otpadnu od spasenja veli: "Dječice moja koju iznova rađam." Na drugome je mjestu kao otac rekao: "Ako u Kristu imate deset tisuća učitelja, ipak nemate mnogo otaca" (1 Kor 4,15).[111] Sada u Kristu više ne govori kao otac nego kao majka da Galaćani prema sebi spoznaju strepnju i ljubav obaju roditelja. I Mojsije je nešto loše govorio o narodu: "Zar sam ja sav taj narod primio u krilu" (Br 11,12)? Tko je - pomislit ćeš - od nas tako zabrinut za spas učenika da se ne muči nekoliko sati ili najviše dva do tri dana već čitavo vrijeme svoga života dok se u njima ne oblikuje Krist?

Pavao se poslužio primjerom trudne žene koja začinje i u sebi oblikuje sjeme. To s pomnjom shvatimo da možemo razumjeti što se kaže. Prirode se ne smijemo stidjeti nego je častiti. Najprije se u ženino krilo položi neoblikovano sjeme. Ono kao kakvim ljepilom prione uz njezine brazde i tlo. Sjećajući se svoga početka o tome prorok kaže: "Tvoje su oči vidjele moju nesastavljenost" (Ps 138,16). Potom se kroz devet mjeseci budući čovjek uz zgušnjavanje krvi zgušnjuje, dobiva tijelo, hrani i stječe razdiobu. Pošto se u utrobi stane micati, u

[111] Ponešto je čudna sudbina Pavlova govora o "ocima" u 1 Kor 4,15. Često se ističe da je to podloga za naziv Crkveni "oci". Ali ovdje također treba navesti Gospodnju zapovijed: "Ni ocem ne zovite nikoga na zemlji" (Mt 23,9).

utvrđeno vrijeme izlazi na svjetlo. Rađa se uz takve teškoće s kakvima se kasnije othranjuje.

Slično je i sa sjemenom Kristove riječi kada padne u slušateljevu dušu. Raste po svojim stupnjevima i u velikoj je pogibelji - mnogo toga izostavljam, a lako možemo tjelesni opis prenijeti na duhovno shvaćanje - dok ne rodi tko začne. Konac marljivosti ne nastupa smjesta već je početak duga napora da se ustrajnom ishranom i pažnjom djetinjstvo koje pije mlijeko dovede do pune Kristove dobi.

U braku je muževo sjeme često razlog što se ne rađaju djeca. Katkada neplodna žena ne zadržava sjeme. Često nijedan bračni drug nije sposoban roditi. Ili je, zauzvrat, jedan i drugi plodan. Jednako se ta četverostruka dioba održava i kod onih koji siju Božju riječ: neki učitelj ispuni svoju dužnost, ali je slušalac neplodan; slušatelj je dobra dara, ali zbog učiteljevih nesposobnosti propadne sjeme riječi; poučavani je jednako glup kao i onaj koji poučava. Rijetko se događa da se učitelj i učenik podudare: da onaj toliko uči koliko ovaj može shvatiti ili da poučavani može toliko prihvatiti koliko učitelj uliti.

Međutim, sada smo svi suci. Ipak ne znamo koji je psalam, koji dio proroštva, koje poglavlje u Zakonu, a s lakoćom govora odvažno tumačimo što uopće ne razumjemo. Ne stoji do nas da se Krist oblikuje u narodu: da svatko - vrativši se svojoj kući - ima Božje sjeme te da može kada začne s prorokom kazati: "Od tvoga smo straha, Gospodine, začeli i rodili. Na zemlji sazdasmo sinove tvoga spasenja" (Iz 26, 17-18). Dotični prelaze među apostole i zaslužuju čuti od Gospodina: "Tko god izvrši volju moga Oca, on je moj brat i sestra i majka" (Mt 12,50). Različiti su nazivi pokazali različitost u napretcima.

Krist se oblikuje u vjerničkim srcima kada im se otkriju sva otajstva i jasno im postane što se činilo tamnim. Ali i ovo treba zapaziti: tko je po grijehu na neki način prestao biti čovjek, učitelj ga začinje posredstvom pokore i opet se u njemu

obećaje Kristovo oblikovanje. To je protiv novacijanaca koji niječu da ozdravljuju ljudi koje su jednom uništili grijesi.[112]

4,20: *"Sada bih želio biti kod vas i promjeniti svoj glas jer se u vama sramim."*

Božansko pismo izgrađuje i kada se čita, ali mnogo više koristi ako se od slova prijeđe u glas te onaj koji je preko pisma poučavao slušatelje poučava nazočan. Živi glas zaista ima veliku moć. To je kada iz usta svoga začetnika odzvanja glas koji se iznosi i razdvaja onim izgovorom kojim se rodio u srcu svoga čovjeka. Budući, dakle, da Apostol zna da veću snagu ima riječ koja se upućuje nazočnima želi riječ poslanice, riječ zbijenu u slova, promjeniti u nazočnost. Kako je to nadasve koristilo onima koji su bili zavedeni u zabludu, želi ih živom riječi opet povući istini. To je stoga što se stidio u njima. Ali to je mnogo točnije kazano grčki jer ἀποροῦμαι [113] ne naznačuje toliko sramotu što se u Grka kaže αἰσχύνη[114] odnosno σύγχυσις[115] nego naznačuje oskudicu i siromaštvo. Ovo je, dakle, smisao: želio bih sada biti kod vas i nazočan osobno reći riječ pisma jer u vama oskudjevam, tj. nemam plodove koje učitelji obično imaju od učenika. Bez koristi je posijano sjeme nauka kada u vama posve trpim siromaštvo i mogu reći Jeremijinu riječ: "Nisam se okoristio niti mi je itko bio od koristi" (Jer 15,10).

Navedeno se mjesto može i drukčije tumačiti. Apostol Pavao Židovim je postao Židov da zadobije Židove, a za one koji su bili pod Zakonom kao da je i sam bio pod Zakonom i

[112] Novacijanci su otpalima od vjere odricali mogućnost oproštenja. Usp. F.X. MURPHY, *Penitential Controversy,* NCE, 11, 85; J. QUASTEN, *Novatianismus,* LThK, 7, 1062-1064; P.H. WEYER, *Novatian,* NCE, 10, 534-535.

[113] U Gal 4,20 Pavao je napisao ἀποροῦμαι . Jeronim je u pravu kada kaže da taj glagol znači "oskudjevam". Latinski je prevodilac odabrao riječ *confundor* što znači "smesti se", "sramotiti se".

[114] Riječ znači "sramota".

[115] Riječ znači "smetnja", "pomutnja".

slab slabima da pridobije slabe.[116] Svoj je glas mjenjao prema kakvoći onih koje je želio spasiti. Poput glumca je držanje i glas mjenjao u različite oblike jer je postao prizor[117] svijetu, anđelima i ljudima.[118] Pavao nije bio ono što je hinio da je. Samo se pričinjao kako je to da koristi drugima.[119]

Pavao vidi da Galaćanima treba drugi nauk. Oni se trebaju spasiti drugim putem, a ne onim kojim su iz poganstva na početku bili privedeni Kristovoj vjeri. Prisiljen je kazati: "Sada bih želio biti kod vas i promjeniti svoj glas jer se sramim u vama". Veli: nevidim da imam koristi ako govorim što sam prije govorio. Stoga jer ne znam što bih poduzeo i, vučen na različito, trgam se, u pomutnji sam i razdirem se. Kada liječnici vide da im snaga umjeća kod prvoga lijeka ne vrijedi, prelaze na drugi. Toliko dugo iskušavaju što će od svega koristiti dok ne dopru do iscjeljenja. Što se nikako nije dalo izliječiti nekim mekim oblogom, ozdravlja oštrijim praškom i tvrđim liječenjem. Tako postupam i ja jer se u vama stidim i od neznanja okrećem tamo i amo. Htio bih, nazočan, iz svojih usta iznijeti glas pisma da vas osobno prekorim strože nego je obično. Poslanica, naime, ne može izraziti onoga tko kori. Ne može učiniti da zazvoni vika razljućenoga niti može slovima rastumačiti bol srca.

Tumačeno možemo i jednostavnije razjasniti. Sada sam kod vas upotrijebio umiljate riječi. Rekao sam: "Braćo, molim vas" (Gal 4,12). Također: "Dječice moja koju opet rađam dok se Krist ne oblikuje u vama" (Gal 4,19). Međutim, makar sam

[116] Usp. 1 Kor 9, 20-22.

[117] U izvorniku se čita riječ θέατρον. U grčkome se rabi od Herodota pa unaprijed. Septuaginta riječ nije upotrijebila. Po sebi θέατρον može označavati zgradu gdje se nalazi prostor za prikazivanje kazališnoga djela. Nadalje označuje samo prikazivanje kao i gledatelje koji motre što se prikazuje. Usp. H. LESÊTRE, *Theatre,* DB, 5, 2159-2160; A.C. HEADLAM, *Theatre,* DoB, 4, 742.

[118] Usp. 1 Kor 4,9.

[119] Usp. H. LESÊTRE, *Simulation,* DB, 5, 1747.

umiljato i blago kao otac kod vas govorio, zbog one ljubavi zbog koje ne trpim da moji sinovi propadnu i da su trajno u zabludi sada bih htio biti prisutan kada me ne bi vezali moji okovi.[120] Umiljatu bih riječ zamjenio riječima čovjeka koji kori. Nisam površan ako se čas umiljavam, čas srdim. Goni me ljubav, goni me bol govoriti različitim osjećajima. Ne znam za kojim bih riječima prije posegnuo i kojim vas lijekom moram liječiti jer sam smeten u odnosu na vas.

4,21: *"Vi mi recite koji želite biti pod zakonom zar niste čuli zakon?"*

Moramo uočiti da se tu zakonom naziva povijest u *Postanku,* a ne kako se pučki smatra zakon koji se vrši ili izbjegava. Zakonom se naziva sve što je izneseno o Abrahamu, njegovim ženama i djeci.[121] Na drugome mjestu čitamo da se proroci nazivaju zakonom.[122] Prema tome, zakon[123] čuje čovjek koji - po Pavlu - ne gleda njegovu vanjsku stranu nego proniče njegovu srž. Zakon ne sluša tko kao Galaćani vrše samo vanjsku koru.

4,22-23: *"Piše, naime, da je Abraham imao dva sina: jednoga od ropkinje, a jednoga od slobodne. Ali se onaj od ropkinje rodio po tijelu, a po obećanju onaj od slobodne."*

Veoma je teško dokazati da se samo Izak kojega je rodila Sara rodio po obećanju, a ne i Izmael koji se rodio od egipatske ropkinje Agare. Pismo, naime, izješćuje da je zbog Sarina proganjanja trudna Agara pobjegla i da je k njoj u pustinju došao anđeo. Opomenuo ju je da se podloži gospodaričinoj vlasti.[124] Taj je isti anđeo rekao ovo: "Umnažajući umnožit ću tvoje potomstvo i od mnoštva se neće brojiti" (Post 16,10). Potom - nitko, dakako, neće sumnjati da

120 Ne znamo o kojim je "okovima" riječ.
121 Usp. Post 12,1.
122 Usp. Iv 6,45.
123 Odnosi se općenito na Stari zavjet.
124 Usp. Post 16, 4-9.

su to riječi obećanja - kaza o Izmaelu: "On će biti seoski čovjek, njegove ruke na svima i ruke sviju na njemu. Boravit će nasuprot lica sve svoje braće" (Post 16,12).

Međutim, može se odgovoriti da je manje vlasti anđelovo obećanje nego Božje. Kao što zvijezda ne sjaji kada izađe sunce, tako potamne i anđelove riječi u usporedbi s Božjim obećanjem. Izblijede i ne ubrajaju se u ništa. Ipak se čini da navedeno obećanje ima stanovitu vrijednost. Ali ga smjesta obescjenjuje moć navoda koji slijedi. Piše: "Abraham reče Bogu: neka ovaj Izmael živi pred tvojim očima" (Post 17,18). Bog mu je ovako odgovorio: "Sara, tvoja žena, rodit će ti, eto, sina i ti ćeš mu nadjenuti ime Izak. I uspostavit ću svoj savez s njime vječnim savezom i s potomstvom njegovima poslije njega. O Izmaelu pak reče: evo, uslišao sam te i eto sam ga blagoslovio i uvećat ću ga i snažno ću ga umnožiti. Rodit će dvanaest naroda i njega ću dati za velik narod, ali svoj savez utvrđujem s Izakom kojega će ti roditi Sara u ovo vrijeme naredne godine" (Post 17, 18-20). Iz tih je riječi samoga Boga očito da se Izmael rodio po obećanju. Poteškoća se pak tako rješava što se obećanje u strogome smislu ispunja davanjem saveza. Isto tako jedno je blagosloviti, uvećati i snažno umnožiti što piše o Izmaelu, a drugo uspostaviti baštinika po savezu što piše o Izaku: "Svoj savez s njime i njegovim potomstvom poslije njega utvrdit ću kao vječni savez" (Post 17,19). U nastavku piše: "Svoj ću savez utanačiti s Izakom kojega će ti roditi Sara" (Post 17,21).

Jedno su darovi, drugo imetak; jedno su zapisi, drugo baština. Čitamo pak da su sinovima Abrahamovih suložnica dani darovi dok je Sarinu sinu ostavljena baština cijeloga imanja. Isto tako jedno je - kazasmo - blagoslov i zapisi, drugo je savez. Ali se o Izmaelu može kazati i to da je anđeo ili Bog govorio poslije nego se začeo. O Izaku je Bog obećao prije nego se začeo u Sarinu krilu.

Toliko o tome jer toliko podnosi osrednjost naše darovitosti. Uostalom, ako netko može nešto bolje pronaći

kako Izmael koji se rodio od sluškinje nije sin po obećanju nego Izak koji je od slobodne, neka radnije čuje kako kaže Apostol: "Ako nešto drugo mislite i to vam je Bog objavio" (Fil 3,15).

Sada ukratko krenimo uzvišenijemu. Najprije recimo da se nitko od nas ne rađa po obećanju dok se poučava jednostavnim svetopisamskim riječima i još uvijek uživa u židovskim tumačenjima. Kada se pak popne do uzvišenijega i spozna duhovni zakon, tada se rađa iz obećanja. Reći ću otvorenije: svaki se dan od Abrahama oni rađaju koji čine Abrahamova djela. Od egipatske se ropkinje rađaju oni koji opet u strahu imaju duh ropstva. Od slobodne se Sare rađaju ljudi koji su primili Duha posinovljenja.[125] Tu nam je slobodu darovao Krist. Židovima koji su još uvijek htjeli biti sinovi ropkinje Gospodin veli: "Ako ostanete u mojoj riječi, zaista ćete biti moji učenici i upoznat ćete istinu i istina će vas osloboditi" (Iv 8, 31-32). Židovi nisu znali da je otajstveno što je kazano. Rekli su: "Mi smo Abrahamovo potomstvo i nismo nikada nikome robovali. Kako ti kažeš: bit ćete slobodni? Isus im je odgovorio: uistinu, uistinu vam kažem da je svatko tko griješi sluga grijeha. Sluga pak ne ostaje zauvijek u kući, a sin ostaje za vazda" (Iv 8, 33-34). Ako smo robovi grijeha, rodila nas je egipatska Agara. Ali ako grijeh ne vlada u našemu smrtnome tijelu,[126] zaista smo Božji sinovi.

4,24: *"To je kazano kao alegorija".*

U strogome smislu alegorija potječe iz spisateljskoga umjeća. U školi kao mališani učimo čime se ona razlikuje od metafore i drugih tropa.[127] Alegorija jedno kaže riječima, drugo znači po smislu. Puna su je govornička i pjesnička djela. Nije malim dijelom ni Božansko pismo njome otkano. To je razumio apostol Pavao koji se dijelom dotaknuo i svjetovne

[125] Usp. Rim 8,15.
[126] Usp. Rim 6,12.
[127] Te smo riječi morali upotrijebiti.

knjige. Poslužio se riječju slika da naznači alegoriju kako se kod Grka naziva. Time pokazuje u kojemu se zapravo značenju na tome mjestu rabi grčka riječ. Da je pak Pavao poznavao, makar i nesavršeno, svjetovnu književnost svjedoče njegove riječi: "Kazao je netko od njih, njihov vlastiti prorok: Krećani su vječni lažljivci, zle životinje, lijeni trbusi" (Tit 1,12). To je polustih pjesnika Epimenida[128] kojega se sjeća Platnon i ostali drevni pisci. Pošto je na Areopagu kod Atenjana izvršio svoju dužnost, Pavao je dodao ovo: "Kao što rekoše neki od važnih pjesnika: njihov smo rod" (Dj 17,28). Taj se polustih nalazi kod Arata[129] koji je pisao o nebu i zvijezdama. Tu je i ono: "Dobre običaje kvare posve zli razgovori" (1 Kor 15,33). Taj je trimetarski jamb uzet iz Menandrove komedije.[130]

Iz navedenoga je kao i drugoga očito da je Pavao poznavao svjetovnu književnost i da ono što je ovdje rekao alegorijom drugdje naziva duhovnim shvaćanjem. Tako izričaj "znamo da je Zakon duhovan" (Rim 7,14) zamjenjuje izričaj alegorija ili alegorijski kazano. Pavao drugdje piše: "Svi su jeli istu duhovnu hranu i pili isto duhovno piće. Pili su iz duhovne stijene koja ih je slijedila. Stjena pak bijaše Krist" (1 Kor 10, 3-4). Nema nikoga tko sumnja da tu alegorijski treba shvatiti manu, ključanje nenadanoga vrela i samu stijenu koja prati.

Znam da se kao suprotno dade slijedeće navesti: "Braćo, ako se čovjek zatekne uključen u neki zločin, vi duhovni takvoga poučite u duhu blagosti" (Gal 6,1). Na drugome je mjestu: "Duhovan sve rasuđuje, a njega nitko ne prosuđuje" (1 Kor 2,15). Tu, doista, riječ duhovan drukčije zvuči nego smo gore rekli. Ali mi kažemo da je duhovan tko sve sudi, a njega nitko ne sudi. Duhovan je čovjek koji pozna sva svetopisamska otajstva i uzvišeno ih shvaća. Videći Krista u

[128] Usp. u našem četvrtome uvodnome poglavlju br. 14.
[129] Usp. E. JACQUIER, *Aratus*, DB, 1, 882-883.
[130] Usp. *Ménandre*, DB, 4, 960.

Božanskim knjigama, u njih ne pripušta nikakvu židovsku predaju.

4,25-26: *"One*[131] *su dva saveza: jedan s brda Sinaja. On rađa za ropstvo. To je Agara. Sinaj je brdo u Arabiji. Susjedno je onome što je sada Jeruzalem i robuje sa svojom djecom. Ali je slobodan onaj Jeruzalem koji je gore. On je majka svih."*

S obzirom na to mjesto ovo je tumačenje gotovo općenito: ropkinja Agara uzima se za Zakon i židovski narod, a slobodna Sara za Crkvu koja se okupila iz poganskih naroda. Ona je majka svetih jer Pavao kaže: "Ona je majka sviju." Dugo nije rađala: prije nego se Krist rodio od Djevice. Bila je neplodna dok uz podsmjeh svijeta nije rodila Izaka od izabranoga oca čije ime odzvanja uzvišenim učenjima. Abraham, naime, na našemu jeziku[132] znači "otac odabran zvukom".

Ime Agara[133] u prijevodu znači "naseljenje stranaca",[134] to jest "boravak u tuđini" ili "boravak u inozemstvu" ili "boravljenje". Agara je rodila Izmaela koji sluša samo Božje zapovijedi i nije čovjek grub, krvoločan i ne hodi pustim. Protivnik je svoj svojoj braći rođenoj od slobodne. Odupire im se protivnim čelom. Nije čudno što Stari savez koji je utvrđen i zapisan na brdu Sinaju[135] što se nalazi u Arabiji[136] i graniči s ovim sadašnjim Jeruzalemom nije vječan jer se "naseljenje stranaca"[137] razlikuje od brojnoga i trajnoga posjeda. Ali i ime brda Sinaj znači "kušnja", a Arabija znači "zapadanje". Onaj Jeruzalem, naprotiv, što je gore i koji je slobodan i majka je

131 Odnosi se na Agaru i Saru.
132 Usp. E. MANGENOT, *Abraham*, DB, 1, 74.
133 Usp. E. MANGENOT, *Agar*, DB, 1, 262-263.
134 Tu je Jeronim napisao παροικία. Riječ naznačuje boravak u tuđemu svijetu.
135 Usp. A. LEGENDRE, *Sinai*, DB, 5, 1751-1783.
136 Usp. J. HALÉVY, *Arabie*, DB, 1, 856-866.
137 Jeronim je tako pojasnio Agarino ime.

svetih pokazuje da je ovaj Jeruzalem - što je sada tu dolje - uronjen u niskost i slabost.

Postoje i oni koji drukčije shvaćaju "dva saveza". Oni Staro i Novo božansko pismo uzimlju za ropkinju i slobodnu ženu u skladu s raznolikošću razumjevanja i rasudbi onih koji čitaju. Dotični drže da se ljudi koji još uvijek robuju slovu i posjeduju duh straha u smislu ropstva rađaju od egipatske Agare, a da su oni koji se popnu na više i alegorijski žele razumjeti napisano Sarina djeca. Na našemu jeziku Sara[138] znači "ona koja počinje",[139] tj. *princeps*[140] u ženskome rodu. Isti tvrde da za navedenim posižu iz nužde što bi bilo nepravedno misliti da su se od ropkinje rodili Mojsije i svi proroci, a bilo tko od pogana od slobodne. Radi toga je bolje da ne mislimo samo o onima koji su u Crkvi u skladu s poimanjima - kako već rekosmo - da su jedni robovi, drugi slobodni nego o bilo kojemu pojedinačnome čovjeku. Dok slijedi slovo izvještaja, sin je ropkinje. Ali kada Isus razotkrije Pisma te se dotičnome zapali srce i u lomljenju kruha raspozna onoga koga prije nije vidio,[141] tada se i taj čovjek naziva Sarinim sinom.

Mjesto gdje je Apostol rekao "to je alegorijsko" (Gal 4,24) i ono što slijedi Marcion i Mani nisu htjeli ukloniti iz svoga izdanja. Držali su da se mora ostaviti protiv nas jer se Zakon mora drukčije razumjeti nego je napisan. Budući da se mora tumačiti alegorijski - to i sami tvrdimo kao što i Pavao to uči - nije ustanovljen po čitateljevoj volji niti vlasti onoga koji je pisao.[142] Ali Marciona i Manija pobija upravo ono što su kanili sačuvati protiv nas: Mojsije, sluga Boga stvoritelja, pisao

138 Usp. *Sara*, DB, 5, 1474-1475.
139 Jeronim je napisao i grčki.
140 Riječ znači "prvi".
141 Usp. Lk 24, 13-35.
142 Misao nam nije jasna.

je duhovno jer isto uči i "njihov Apostol", a oni tvrde da je on propovjednik drugoga Krista i boljega Boga.[143]

4,27: *"Jer piše: raduj se neplodna koja ne rađaš. Klikni i uzvikuj ti koja ne rađaš jer su sinovi osamljene mnogo brojniji nego one koja ima muža."*

Sinagoga je za muža imala Zakon. Bijaše po Aninu proroštvu[144] nekada plodna djelom. Nerodna je Crkva dugo bez muža Krista i bez ikakva nagovora riječi od zaručnika ležala u pustinji. Međutim, pošto je Sinagoga u svoje ruke primila knjigu otpuštenja i sav mužev nakit preokrenula u ukras kumira, tada je muž od naroda - kako je istrunio pređašnji pojas - za svoje bokove[145] načinio novi pas i nove hlače.[146] Čim se Crkva sjedinila s mužem, začela je i rodila. Gospodin preko proroka uzvikuje u Izaku: "Istodobno se rodio narod" (Iz 41,4).[147] To je kada je jednoga dana u *Djelima apostolskim* povjerovalo tri tisuće[148] ili pet tisuća ljudi.[149] Ne mislim da je nužno govoriti o kršćanskome mnoštvu i židovskoj malenkosti kada u cijelome svijetu blješte barjaci križa, a po gradovima se pojavi jedva koji značajniji Židov.

4,28: *"Mi smo pak, braćo, poput Izaka sinovi obećanja."*

Nema nikakve poteškoće shvatiti da je Apostol i njemu slični kao Izak sin obećanja. Ali je Origen, tumačeći mjesto, Apostolov navod ovako zabilježio: "Vi ste, braćo, kao Izak sinovi obećanja". Otuda nastaje pitanje kako Pavao koji je

143 Jeronim se trudi pokazati da su Marcion i Mani u vlastitim sudovima protuslovni.
144 Usp. 1 Kor 1,20.
145 Usp. Jer 13,7.
146 Tu je zapravo riječ o stanovitome širome omotu koji pokriva srednji dio tijela i gornji dio nogu. Usp. P. RENARD, *Caleçon*, DB, 2, 60-63.
147 Vjerojatno je prijevod vlastit Jeronimu.
148 Usp. Dj 2, 41.
149 Usp. Dj 4,4.

Galaćane nazvao ludima[150] i kazao da su počeli s duhom i završili s tijelom[151] sada Galaćane nazvao sinovima obećanja poput Izaka? Recimo, dakle, da Apostol Galaćane naziva sinovima obećanja poput Izaka zato jer nije posve očajao nad njihovim spasenjem i jer drži da će se opet vratiti Duhu s kojim su počeli i biti sinovi slobodne. Ali su sinovi ropkinje ako s tijelom dožive kraj.

4,29-31: *"Nego kako je onda onaj koji se rodio po tijelu progonio onoga koji je po duhu, tako je i sada. Ali što kaže Pismo? Istjeraj ropkinju i njezina sina jer ropkinjin sin neće biti baštinik s mojim sinom Izakom. Prema tome, braćo, nismo sinovi ropkinje nego slobodne."*

Ne smatram da se ne može naći gdje je Izmael progonio Izaka. Ipak navodim samo to da se Sara, kada je egipćankin sin koji je bio stariji po rođenju igrao s Izakom, rasrdila i kazala Abrahamu: "Otjeraj ropkinju i njezina sina jer ropkinjin sin neće biti baštinikom s našim sinom Izakom" (Post 21,22). Doista je obična igra između djece nedostojna protjerivanja i odreknuća. Ali Apostol je Židov sa Židovima.[152] Učio je kod nogu učitelja Gamalijela koji je farizeje kada su se razjarili protiv Gospodina utišao savjetom.[153] Apostol je iz riječi Sare koja kaže "neće baštiniti ropkinjin sin s mojim sinom Izakom" razumio da ono nije bila priprosta igra. Izmael je bio stariji po rođenju. Obrezan u onoj dobi kada je već mogao razumjeti i osjetiti što se s njime zbilo možda je kao takav za se prisvajao pravo prvorođenca. Pismo je svađu među dječacima nazvalo igrom. Sara te riječi nije podnijela. Nije trpjela pokušaj ropkinjina sina da od sitne dobi sebi prisvaja pravo prvorođenca. Srdito je kazala: *"Otjeraj ropkinju s njezinim sinom jer ropkinjin neće biti baštinik s mojim sinom Izakom."*

150 Usp. Gal 3,1.
151 Usp. 3,3.
152 Usp. 2 Kor 11,22; Fil 3,5.
153 Usp. Dj 22,3.

Budući pak da se prvorođenima uvijek duguje veće, Abrahamu se učinilo krutim ne samo da Izmael prestaje biti prvi već da ni s mlađim ne primi jednaki dio. Zato Bog koji je htio da slobodna bude unutra, a da se ropkinja otjera veli Abrahamu: "Neka ti ne bude teško zbog dječaka i ropkinje. Sve što ti rekne Sara, poslušaj njezin glas jer će ti se potomstvo zvati u Izaku" (Post 21,12).

Tada je, dakle, stariji brat Izmael progonio Izaka koji se još hranio mlijekom i bio mališan. Izmael je sebi prisvajao povlasticu obrezanja i prava prvorođenca. Tako se i sada Izrael po tijelu uznosi, nadima i ustaje protiv mlađega brata koji je kršćanski narod od poganstva. Pogledajmo židovsku ludost: ubili su Gospodina i proroke i progonili apostole. Protive se i Božjoj volji. Židovi su protiv kršćana pokrenuli kudikamo teža progonstva nego pogani. Tako nas uče povijesne knjige.

Čudimo li se Židovima? Ali danas oni koji su u Kristu ništetni i žive puteno progone ljude koji su se rodili "iz vode i Duha" (Iv 3,5) i koji su s Kristom uskrsnuli i traže ono što je "gore, a ne dolje" (Kol 3,1). Neka takvi čine što hoće, neka s Izmaelom progone Izaka. Ali će se vani istjerati sa svojom majkom, egipatskom ropkinjom. Neće dobiti baštinu koju će dobiti samo onaj tko se rodio iz obećanja.

I ovo je ogledno: onaj koji se rodio po tijelu proganja duhovnoga. Duhovan čovjek nikada ne proganja putenoga već mu oprašta kao neodgojenu bratu. Duhovni zna da brat s vremenom može napredovati. Kada vidi srdita egipćankina sina, sjeti se jedinoga Oca koji je stvorio svjetlo, volove i komarca i da u velikoj kući nije samo zlatno i srebreno suđe nego isto tako drveno i glineno.[154]

Recimo, dakle, s apostolom Pavlom: "Nismo sinovi ropkinje već slobodne." U Kristu oslobođeni počujmo riječi koje Gospodin kaže Židovima: "Ako ostanete u mojoj riječi, spoznat ćete istinu i istina će vas osloboditi" (Iv 8, 31-32). I

[154] Usp. 2 Tim 11,20.

Apostol govoraše oslobođen tom istinom: "Premda sam slobodan od sviju ..." (1 Kor 9,19). "Tko griješi, rob je grijeha" (Iv 8,34). Budući da je Pavao znao kako je slobodan od svih mana, od svake pohote i zablude, s pravom je uživao u Kristovoj slobodi. Rekao je: "Nismo sinovi ropkinje već slobodne. Tom nas je slobodom Krist oslobodio."

PETO POGLAVLJE

(*Gal* 5,1-6)

5,1: *"Stojte i ponovno se ne vežite jarmom ropstva."*

I to pokazuje da ne stoji tko prijanja uz ropski jaram. Čovjek kojega je Krist obdario slobodom tako je dugo bio pod jarmom koliko je dugo u strahu posjedovao ropski duh[1] i slijedio zakonska počela.[2] Pavao kaže "stojte". Time potiče na čvrstu i postojanu vjeru u Krista da Galacijske crkve ostanu u Spasitelju čvrstom stopom. O tome pravednik govori na drugome mjestu: "Stavio je na stijenu moje noge" (Ps 39,3) što je umjesto "na Krista". Tako ih neće svaki vjetar nauka[3] nositi naokolo ni vući na različito. Stoga je kazano onima koji stoje: "Tko stoji, neka pazi da ne padne" (1 Kor 10,12). Na drugome je mjestu: "Stojte, odvažno radite, osnažite se" (1 Kor 16,13). To je zato da stoje s onim kojega je Stjepan, ustrajan kod mučenja, vidio kako stoji s Očeve desne[4] i koji je kazao Mojsiju: "Ti pak stoj[5] sa mnom" (Izl 34,2).

Pavao jarmom[6] naziva kruti, teški i mučni Zakon koji je svoje vršitelje tegobnim naporom iscrpljivao danju i noću. Tako u *Djelima apostolskim* govori i Petar: "Zašto nastojite braći na vrat staviti teški jaram koji ne mogosmo nositi ni mi ni naši očevi" (Dj 15,10)?

---

1 Usp. Rim 8,15.
2 Usp. Gal 4,9.
3 Usp. Ef 4,14.
4 Usp. Dj 7,55.
5 Pavao rado rabi taj glagol u imperativu. Usp. W. GRUNDMANN, στήκω, ThW 635-637.
6 Usp. H. LESÊTRE, *Joug*, DB, 3, 1700-1702.

Pavao je dodao: "Nemojte ponovo ..." To ne znači da su Galaćani ranije vršili Zakon već da je također težak jaram kumira. Pritisnut njime egipatski je narod potonuo u Crveno more.[7] U istome je smislu Pavao prethodno kazao: "Kako se iznova okrećete slabim i oskudnim počelima kojima opet želite služiti održavajući dane, mjesece, vremena i godine" (Gal 4, 9-10)? Galaćani su na propovijed apostola Pavla ostavili kumire. Smjesta su se uzdignuli do evanđeoske milosti. Nisu se vraćali ropstvu židovskoga Zakona koji ranije nisu nikada upoznali. Ali htijući opsluživati vremena, tjelesno se obrezati i prinositi žrtve od mesa, na neki su se način vratili istom čašćenju kojemu su ranije robovali kod klanjanja kumirima. Ljudi kažu da prepucij nemaju egipatski svećenici, Izmaelci[8] i Madijanci.[9] Kamo sreće da ne znamo kako narodi opslužuju dane, mjesece i godine i da s njima nikada nemamo neku podudarnu svečanost!

5,2: *"Evo, ja vam, Pavao kažem: ako se obrežete, Krist vam ništa ne koristi."*

U evanđelju Spasitelj reče učenicima: "Tko vas sluša, mene sluša; tko vas primi, mene prima" (Lk 10,16). I Apostol isto svjedoči kada izjavljuje: "Živim, ali ne više ja, nego zaista u meni živi Krist" (Gal 2,20). I drugdje: "Tražite li dokaz onoga koji - Krist - u meni govori" (2 Kor 13,3)? To očito dokazuje ono što sada govori: "Evo vam kažem ja, Pavao." Ne smijemo shvatiti da su to jedino Pavlove riječi nego i Gospodinove. Pavao je u *Prvoj Korinćanima* najprije napisao: "Onima koji su u braku ne navještam ja nego Gospodin" (1 Kor 7,10). Potom je dodao: "Drugima ja naređujem" (1 Kor 7,12). Ali da se njegova vlast ne uzme za neznatnu kaže: "Mislim da i ja imam Duha Božjega" (1 Kor 7,40). Budući da u Pavlu govori Duh i Krist, ne smije ga se prezirati. Pavao

---

7 Usp. Izl 15,10.
8 Usp. A. LEGENDRE, *Isma'Elites*, DB, 3, 992-993.
9 Usp. J. BONACCORSI, *Madianites*, DB, 4, 534-536.

govori kao da se povodi za prorocima: to kaže svemogući Bog.[10]

Reče: "Evo, ja, Pavao kažem vam: ako se obrežete, Krist vam ništa ne koristi." To postaje snažnije ako se poveže s početkom gdje Apostol veli: "Pavao, apostol, ali ne od ljudi niti po čovjeku nego po Isusu Kristu" (Gal 1,1), i tako dalje. Stoga slušatelje ne pokreće toliko vlast poslanoga koliko onoga koji šalje.

Međutim, netko može prigovoriti da se navedenome mjestu protivi što Pavao piše Rimljanima: "Obrezanje, dakako, koristi ako vršiš Zakon" (Rim 2,25). I niže: "Prema tome, što je veće od Židova ili koja je korist od obrezanja? Velika u svakome slučaju jer su najprije njima povjerene Božje riječi" (Rim 3, 1-3). Ako pak onima koji su bili obrezani Krist ništa ne koristi, kako koristi obrezanje opslužiteljima Zakona? To se rješava ovim odgovorom kada kažemo: poslanica koja je napisana Rimljanima, napisana je onima koji su povjerovali od Židova i pogana. Pavlu je trebalo da se ne uvrijedi nijedan narod već da oba zadrže vlastitu povlasticu: da se pogani ne obrezuju niti da se obrezanima vraća prepucij.

Pišući Galaćanima Pavao se poslužio drugim dokazom. Oni koji su povjerovali nisu došli iz obrezanja nego od pogana. Obrezanje nije moglo koristiti ljudima koji bi se poslije evanđeoske milosti opet vratili zakonskim počelima. Povijest izvješćuje u *Djelima apostolskim:* kada su neki iz obrezanja ustali i tvrdili da se oni koji su od pogana povjerovali moraju obrezati i opsluživati Mojsijev zakon, zajedno su se sastali starješine koji bijahu u Jeruzalemu i apostoli. Pismeno su odredili da se onima ne nameće jaram Zakona i da više ne opslužuju osim što će se čuvati mesa žrtvovana bogovima, krvi, bluda i - kako piše u nekim primjercima - udavljenoga.[11]

[10] To je česti starozavjetni proročki izričaj.

[11] Usp. Dj 15, 5-20.

O tome da obrezanje nema nikakve koristi ne smije ostati nikakva sumnja. Zbog ljudi koji su povjerovali između Židova Pavao je u *Poslanici Rimljanima* ublažio sud o obrezanju. Polako idući zadnjemu dijelu te poslanice[12] radi prethodnoga je pokazao da ništa ne vrijedi ni obrezanje ni prepucij. Rekao je: "Prema tome, obrezanje nije ništa niti je prepucij nešto nego opsluživanje Božjih zapovijedi" (1 Kor 7,19). Toliko je obrezanje ništa da ni Izraelovoj kući koja se hvalila obrezanjem nije ništa koristilo. Prorok, naime, kaže: "Svi su narodi neobrezani tijelom, a Izraelova je kuća neobrezana srcem" (Ez 44,9). Čak je neobrezani Melhizedek blagoslovio obrezanoga Abrahama.[13]

Pavao kaže: "Ako se obrežete ..." To zvuči kao da je htio kazati ako se tijelom obrežete. On na drugome mjestu obrezanje ne naziva obrezanjem nego osakaćenjem. Reče: "Gledajte osakaćenost! Obrezanje smo mi koji služimo u Božjemu Duhu i dičimo se u Kristu i ne uzdamo se u tijelo" (Fil 3, 2-3). Ne uzda se u tijelo tko od Krista čeka svu korist i ne sije u tijelo da od tijela žanje raspadljivost nego u duh iz kojega rađa vječni život.[14]

Pomnije treba razmotriti izreku: "Ako se obrežete, Krist vam ne koristi ništa". Ne samo što Galaćanima ako se obrežu samo obrezanje ništa ne koristi u Kristu nego kada se obrežu poslije vjere u Kristu propadaju sve kreposti ako su ih možda posjedovali u Kristu izvan obrezanja. Što onda? Zar Timoteju obrezanje nije ništa koristilo? Koristilo je "mnogo na svaki način" (Rim 3,2). Timotej se nije toliko stoga obrezao jer bi držao kako od samoga obrezanja može imati nekakve koristi koliko da druge pridobije. Postao je Židovima Židov da svojim

[12] Jeronim niže ne navodi tu poslanicu.

[13] Usp. Post 14,19.

[14] Usp. Gal 6,8.

obrezanjem Židove privede vjeri u Krista.[15] Obrezanje onda ne koristi kada se misli da po sebi koristi.

5,3: *"Svjedočim pak da je svaki čovjek koji se obreže dužan vršiti sav Zakon."*

Bog je obrezanje najprije zapovjedio Abrahamu[16] i potom po Mojsiju u Zakonu. Ali nije naredio samo obrezanje[17] nego još mnogo toga da se opslužuje. Zapovjedio je[18] da se u Jeruzalemu slave svečani dani. Naredio je prinošenje žrtava, trajno jutarnje i večernje žrtvovanje janjeta samo na jednome mjestu, odmor za zemlju svake sedme godine, pedesetu godinu oproštenja, ali i ostalo što svaki čitalac može za se lako izvući iz Pisama.

Ebiona i njegove sljedbenike koji misle da se Kristovi vjernici poslije evanđelja moraju obrezati prisilit ćemo da obavljaju obrezanje i drugo što se zapovijeda ili ako nije moguće da se vrši sve neka prestane i obrezanje koje se kao beskorisno s ostalim stavlja na stranu. Međutim, ako odgovore da moraju samo činiti što je moguće kad Bog od nas ne traži što ne možemo već što možemo izvršiti, uzvratit ćemo im: nije svojstveno istome Bogu htjeti da se Zakon opslužuje i napustiti one koji Zakon vrše. Ili: kako da zbog zanemarenoga Zakona one čini krivcima koji sve kada bi i htjeli ne mogu ga u cjelini ispuniti?

Mi pak slijedimo duhovni zakon koji kaže: "Ne zavezuj usta volu koji vrše" (Pnz 25,4). Poput Pavla shvaćamo izreku "zar se Bog brine za volove" (1 Tim 5,18; 1 Kor 9,9). Radi nas je rečeno da se opslužuje blaga subota,[19] a ne da se subotom veseli naš vol i magarac i prosto blago. Riječ je o onim ljudima i blagu o kojemu piše: "Spasit ćeš, Gospodine,

[15] Usp. 1 Kor 9,20.
[16] Usp. Post 17,10.
[17] Usp. Lev 12,3.
[18] Usp. Izl 23, 14-17; 29, 39-42; Lev 25, 4-10.
[19] Usp. Iz 58,13.

ljude i blago" (Ps 35,7). Ljudi: to su razumni i duhovni muževi, a blago su oni koji su sporijega shvaćanja i koje duhovni poučavaju opsluživati Gospodnje subote.

Gore je kazano: "Ako se obrežete, Krist vam ništa ne koristi." Potom slijedi: "Svjedočim da je svaki čovjek koji se obreže dužan opsluživati sav Zakon." Navedeno se ne protivi onome što smo izložili. Slušatelji Zakona nisu pred Bogom pravedni. Opravdat će se vršitelji zakona.[20] Vršitelj je zakona čovjek koji može kazati "nismo obrezanje" (Fil 3,3) i "u tajnosti Židov" (Rim 2,29) i "znamo da je Zakon duhovan" (Rim 7,14). Čovjek pak koji slijedi osakaćenost[21] i slovo koje ubija nije izvršitelj Zakona nego je zapravo neprijatelj Zakona. To naročito vrijedi nakon Spasiteljeva dolaska. Spasitelj onima koji mu se obrate skida sa srca zastor da otkritim licem motre Gospodnju slavu te se iz ostarjeloga slova preobraze u novost duha.[22]

5,4: *"Vi koji se opravdavate u Zakonu s obzirom ste na Krista prazni. Otpali ste od milosti."*

Kao što nitko ne može služiti dva gospodara,[23] tako je istodobno teško ispunjati sjenu i istinu Zakona. Sjena je u Starome zakonu dok ne svane dan i dok se sjene ne uklone. Istina je u Kristovu evanđelju: "Po Isusu Kristu došla je milost i istina" (Iv 1,17). Prema tome, onaj gubi Kristovu milost i ostavlja evanđelje koje je držao tko smatra da se opravdava nekakvim zakonskim opsluživanjem. Pošto je izgubio milost, otpada od Kristove vjere i ne djeluje u njegovu djelu. Izreka κατργήθητε ἀπὸ τοῦ χριστοῦ ne prevodi: "Postali ste od Krista prazni." Tako je slabo prevedena na latinski. Prevodi se:

[20] Usp. Rim 2,13.
[21] Jeronim se vjerojatno tako izruguje obrezanju koje se uzima za posvemašnju vrijednost među Židovima.
[22] Usp. 2 Kor 3, 16-18; Rim 7,6.
[23] Usp. Mt 6,24.

"Prestali ste u njegovu djelu."[24] Ono što je Pavao gore posebno naredio o obrezanju kada kaza "ako se obrežete, Krist vam ništa ne koristi", sada se bolje shvaća jer se obuhvaća cijeli Zakon: u Kristovu djelu uopće ne napreduju ljudi koji vjeruju da se opravdavaju bilo kakvim opsluživanjem.

5,5: *"Mi pak duhom iz vjere iščekujemo nadu pravednosti."*

Pavao je napisao duh da se razlikuje od slova. Izričaj "nada pravednosti" označuje Krista jer je on istina, strpljivost, nada, pravednost i sve vrline. Mi čekamo njegov drugi dolazak. On će sve suditi.[25] Više neće biti strpljivost nego pravda da svakome naplati po njegovim djelima.[26]

Apostol i njemu slični, čekajući nazočnost toga Boga, govore: "Dođi kraljevstvo tvoje" (Mt 6,10). Kada Sin preda Bogu i Ocu kraljevstvo i u svim se podložnima i sam podloži, tada se Glava podlaže i u tijelu te je Bog sve u svima.[27] Onaj, naime, koji je sada dijelom preko pojedinaca onda će početi biti cjelovit po svima.[28]

5,6: *"Jer u Kristu Isusu niti što vrijedi obrezanje niti kožica nego vjera koja djeluje preko ljubavi."*

Oni koji žele živjeti u Kristu Isusu moraju čeznuti za krepostima i izbjegavati mane. Ono što je u sredini između vrlina i pogrešaka niti se mora izbjegavati niti željeti. To je obrezanje i kožica kao i ostalo tome slično. Obrezanje doista

24 U pitanju je glagol καταργέω koji može značiti "učiniti nedjelatnim", "osuditi na nedjelatnost", "isključiti", "uništiti", "dokinuti". Usp. G. DELLING, καταργέω, ThW, 1, 453-455.

25 Usp. 2 Tim 4,1.

26 Usp. Rim 2,6.

27 Usp. 1 Kor 15,28.

28 Tu Jeronim duboko i sjajno razmišlja o Kristovu otajstvenome tijelu koje će tek s paruzijskim danom postati potpuna zbilja.

koristi ako vršiš zakon.[29] Onima koji su živjeli u Zakonu nije zato bilo korisno što su bili obrezani nego jer su njima bile povjerene Božje riječi.[30] Ljudi koji su ih provodili u djelo nisu bili tuđi spasenju. Neka nas ne uznemiri što je Sefora uzela kamen, obrezala sina i od muža odvratila anđela da ga ne uguši[31] ili kako se drukčije nalazi zapisano u hebrejskome.[32] Pavao nije toliko posvjedočio da obrezanje sada uopće ne koristi koliko da ono ne vrijedi u Kristu Isusu. Riječ je o vremenu otkada evanđelje blista u cijelome svijetu. Otada je suvišna tegoba obrezanja. Ono je kao i drugo u Zakonu vrijedilo kada su se vršiteljima Zakona obećavali tjelesni blagoslovi: ako budu ispunjali Zakon, bit će blagoslovljeni u gradu, polju; imat će pune žitnice i mnogo drugoga što se nalazi u obećanjima.[33]

Mi pak želimo vrijediti i biti snažni u Kristu Isusu, tj. u pravome obrezanju, a ne u židovskoj osakaćenosti. "Nije Židov tko je na javi niti je obrezanje koje se vidi na tijelu nego je Židov u skrovitosti i obrezanje srca u duhu, a ne slovu" (Rim 2, 28-29). U Kristu, dakle, ništa ne koristi obrezanje tijela nego srca i ušiju. To otklanja onaj židovski prijekor: "Evo, obrezane su vam uši, a ne možete čuti" (Izl 6,12).

Koristi obrezanje usana. Mojsije se iz poniznosti optuživao da ga još ne posjeduje. Tako piše u hebrejskome: "Ja pak kožicu imam na usnama" (Izl 6,12). Obrezanje pruža veliku korist kod spolnih udova jer se čistoćom odsjeca nečistoća.

Prema tome, u Kristu Isusu ne vrijedi ni obrezanje ni tjelesna kožica jer je to po sredini: nalazi se između mana i

29 Usp. Rim 2,25.

30 Usp. Rim 3,2.

31 Usp. Izl 4, 24-26. O Mojsijevoj ženi Sefori vidi *Séphora*, DB, 5, 1622-1623.

32 Usp. Izl 4, 24-26.

33 Usp. Pnz 28, 3-14.

vrlina. Ali vrijedi vjera koja djeluje po ljubavi. To je kao i da se potvrdi vjera koja se Abrahamu ubrajala u pravednost.[34] I svako djelo vjere jer sve ovisi o ljubavi. U dva se naređenja ljubavi - "ljubit ćeš svoga Boga i ljubit ćeš bližnjega" (Mt 22,40) - stavlja sav Zakon i proroci. Spasitelj je ustvrdio da se Zakon i proroci u tome sastoje. Pavao pak na drugome mjestu kaže: "Ne čini preljub, ne kradi, ne poželi i ako postoji druga zapovijed sažima se u ovoj riječi: ljubit ćeš svoga bližnjega kao sebe" (Rim 13,9).

Svaka se, dakle, zapovijed sažima u kazanome: "Ljubit ćeš svoga bližnjega kao sebe" (Rim 13,9). Najviše pak vrijedi vjera koja djeluje po ljubavi. Budući da je tako, očito je da djelovanje vjere po ljubavi sadrži puninu svih propisa. Kao što je, po apostolu Jakovu, vjera bez djela mrtva,[35] tako se bez vjere djela, makar dobra, smatraju mrtvima. Imaju li, dakle, oni koji ne vjeruju u Krista, a poštena su vladanja, nešto od kreposnih djela? Primjer vjere koja djeluje po ljubavi pruža ona raspuštenica koja je Gospodinu, dok je sjedio u farizejevoj kući, suzama oprala noge, kosom ih osušila i pomašću namazala. Farizeju koji je mrmljao Gospodin je iznio usporedbu s dužnicima pet denara odnosno pedeset denara.[36] Kazao je: "Radi toga ti kažem: opraštaju joj se mnogi grijesi jer je mnogo ljubila" (Lk 7,47). Obrativši se pak samoj ženi rekao je: "Tvoja te je vjera spasila. Idi u miru" (Lk 7,50). Na tome se mjestu jasno vidi da je spomenuta žena imala vjeru koja je djelovala po ljubavi i mnogo vrijedila u Kristu.

Možda će netko kazati: Pavao je dobro pokazao da obrezanje u Kristu ništa ne vrijedi. On je inače znao da je nekoć vrijedilo. Je li tko dvojio o kožici da bi Apostol rekao "ni prepucij" (Gal 5,6)? Mi doista gledamo mnoge kršćane - tj. naše ljude koji su s divlje masline nakalamljeni na korijen

34 Usp. Post 15,6.
35 Usp. Jak 2,20.
36 Usp. Lk 7, 36-50.

pitome masline[37] - kako kliču protiv slomljenih grana židovskoga naroda. Govore: više vrijedi prepucij u kojem se Abraham svidio Bogu i vjera mu se ubrojila u pravednost[38] nego obrezanje koje je dano kao znak vjere i nije koristilo Izraelu koji ga je imao. Vidimo da je sada najbrižljivije isključeno i to presizanje nekih.

37 Usp. Rim 11,17.
38 Usp. Post 15,6.

TREĆA KNJIGA

(*Gal* 5,7-6,18)

Sastavljamo, Paulio Eustohijo, ovaj treći spis za *Poslanicu Galaćanima*. Naša nam slabost nije nepoznata. Osjećamo da potočić tanke slabosti jedva šumi neznatnim šumorom. Ali se ljudi već i u Crkvama tuže na ovo: napuštena je apostolska jednostavnost i čistoća riječi. Kao da se sastanci obavljaju u ateneju[1] i slušaonicama[2] govor se uljepšava lažju govorničke vještine. Poput kakve javne žene izlazi pred slušateljstvo ne toliko da pouči narode nego da traži naklonost puka. Slično psalteriju[3] i svirali što slatko pjeva raznježuje osjećaje kod slušatelja. Zato se uistinu na naša vremena može primjeniti Ezekijelova izreka kada mu Gospodin reče: "Za njih si postao kao glas citare[4] što glatko svira i dobro je usklađena. Oni slušaju tvoje riječi, ali ih ne vrše" (Ez 33,32).

Što da radim? Zar da šutim? Ali piše: "Pred lice svoga Gospodina nećeš se pojaviti prazan" (Izl 33,15). Izaija - makar u hebrejskim[5] svescima - uzdiše: "Jao meni bjednome što sam šutio" (Iz 6,5). Hoću li govoriti? Ali šum je hebrejskoga čitanja iskvario svu ljepotu latinske riječi i draž latinskoga izražavanja. I sami znate da je već više od petnaest godina[6]

1 Jeronim sigurno ima pred očima rimski zavod gdje se učeno poučavalo.
2 Jeronim se poslužio riječju *auditorium*. Riječ, uz drugo, znači mjesto gdje poučava filozof.
3 Psalterij je glazbalo: usp. J. PARISOT, *Psaltérion*, DB, 5, 803-307.
4 Usp. *Cithare*, DB, 2, 789.
5 Riječ je o Bibliji na hebrejskome jeziku.
6 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 28.

otkada mi u ruke nije nikada ušao ni Tulije[7] ni Maron.[8] Nikada ne posegoh za nijednim poganskim piscem. Ako se otuda, dok govorimo, nešto ušulja, toga se sjećamo kao kroz maglu davnoga sna. Koliko sam neumornim učenjem napredovao u onome jeziku[9] prepuštam sudu drugih. Osobno znam što sam izgubio u svome. Tome pridolazi i to što zbog bolesti očiju i cijeloga tijela sam ne pišem svojom rukom niti radom i marljivošću mogu nadoknaditi sporost kazivanja. O Vergiliju se priča da je svoje knjige usporedio medvjedima što oblizuju mlade. Kada ja priskrbim pisara, smjesta govorim što mi dođe na usta. Ako pak želim malo razmišljati da kažem nešto bolje, pisar me šutke prekorava. Grči ruku, nabire čelo i cijelim tijelom svjedoči da je uzalud nazočan.

Mada govor krene od govorničkoga dara prave nadarenosti te je vrstan po iznalaženjima i ukrašen cvijećem riječi, ipak ako nije temeljito pregledan i izglađen rukom svoga začetnika, nije sjajan, nema ozbiljnost pomješanu s ukusom. Naprotiv, sliči bogatim neotesancima. Bogatstvo ga radije kudi nego resi. Čemu sve to? Zato, jasno, da bude odgovor vama i drugima koji će možda htjeti čitati: ja ne pišem pohvalni govor[10] ili raspravu[11] nego tumačenje. To znači da mi nije nakana da se hvale moje riječi nego da se ono što je netko drugi rekao onako razumije kako je kazano. Moja je dužnost nejasno razjasniti, očito dotaknuti, kod dvojbenoga se zadržati. Radi toga mnogi djelo tumačenja[12] nazivaju razjašnjenjem. Ako tko traži govornu vještinu ili uživa u govorničkim

7 To je Ciceron.
8 To je Vergilije.
9 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 27.
10 Jeronim je napisao *panegyricus*. Riječ je podrijetlom grčka i znači "ono što se odnosi na narodnu svečanost". Otuda dolazi značenje "pohvala rečena na narodni blagdan" i naprosto "svečani govor".
11 Tu se Jeronim poslužio riječju *controversia*. Riječ može značiti "učena prepirka". Jeronim je takvih napisao veći broj.
12 Jeronim razjašnjuje radni postupak koji se obično naziva "komentar".

vježbama, na oba jezika ima Demostena i Tulija, Polemona[13] i Kvintilijana.[14] Kristova crkva nije skupljena od Akademije[15] ni od Liceja[16] nego od najpriprostijega puka. Zato i Apostol kaže: "Braćo, pogledajte svoj saziv: nema mnogo plemenitaša nego što je ludo od ovoga svijeta odabrao je Bog da smete mudre. I slabo je svijeta Bog odabrao da smete jako. Bog je odabrao što je u ovome svijetu priprosto i prezreno i što nije da uništi ono što je" (1 Kor 1, 26-26).

Budući da svijet nije upoznao Boga na temelju reda, raznovrsnosti i postojanosti stvorenja, svidjelo se Bogu vjernike spasiti po "ludosti propovjedanja" (1 Kor 1,21), a ne mudrošću riječi da bez učinka ne bude Kristov križ. Jer gdje je mudrac, gdje jezikoslovac,[17] gdje istraživač prirodnih uzroka? Propovjedanje nije ni po uzvišenim riječima mudrosti nego po očitovanju kreposti i duha da vjernička vjera ne bude u ljudskoj mudrosti već Božjoj sili. Radi toga i sam Apostol reče istim Korinćanima: "Kad, braćo, ja dođoh k vama, nisam vam došao s visokim govorima i mudrošću navjestiti Gospodnje svjedočanstvo. Nisam mislio da među vama znam išta osim Krista Isusa i to raspetoga" (1 Kor 2, 1-2). Ali da se ne pomisli kako je Pavao, to govoreći, navjestitelj ludosti, umom koji predviđa što se moglo predviditi kaže: "Naprotiv, govorimo Božju mudrost u otajstvu. Ona je skrivena. Nju nije spoznao nijedan prvak ovoga svijeta" (1 Kor 2,7).

Koliko ljudi sada čita Apostola? Koliko ljudi pozna Platonove knjige ili ime? Jedva ih po zakutcima spominju dokoni starci. Sav pak svijet razgovara o našim nenaobra-

13 Bio je grčki filozof.

14 Riječ je o slavnome rimskome govorniku koji je pisao kako se vrsno govori.

15 Akademija je bila znamenita grčka škola.

16 Tako se nazivala škola koju je ustanovio Aristotel.

17 Jeronim je napisao *grammaticus*. To je stručni pojam drevnoga školstva. Naznaka je za nastavnika koji poučava zakone o jeziku i tumači razne pisce. Usp. H.I. MARROU, *Augustinus und das Ende der antiken Bildung*, Schöningh, 1981, 9.

ženima i ribarima.[18] O njima bruji svekoliki svijet. Prema tome, jednostavnim govorom treba razglabati njihove jednostavne riječi. Rekoh riječi, ne smisao. Uostalom, ako po vašim molitvama[19] budem kod tumačenja poslanica imao onoga Duha koga su oni imali koji su ih kazivali u pero, uvidjet ćete da se u poslanicama nalazi tolika veličina i širina istinske mudrosti kolika je u svjetovnih književnika bila nadutost i taština.

Ukratko vam iznosim tajnu svoga shvaćanja: onaj tko preko mene namjerava razumjeti Apostola ne bih želio da teško razumije moje spise i traži drugoga tumača da shvati tumača. Ali već je vrijeme da prođemo preostalo.

18 Odnosi se na apostole.

19 Odnosi se na Paulu i Eustohiju.

PETO POGLAVLJE

(*Gal* 5,7-26)

5,7: *"Dobro ste trčali. Tko vas je spriječio da se ne pokoravate istini?"*

To što je latinski prevodilac sada napisao "ne pokoravate se istini", - i piše na grčkome[1]- prethodno je pak preveo "ne vjerovati istini" (Gla 3,1). Mi smo na mjestu koje odgovara[2] naznačili da se ta izreka ne nalazi u drevnim rukopisima iako su tom pogreškom natrunjeni i grčki primjerci. Smisao je pak ovaj: klanjali ste se Ocu u duhu i istini[3] i primili od Kristove punine.[4] Znali ste da je po Mojsiju narodu samo dat Zakon, ali se nije vršio. Milost i istina nisu samo dati po Isusu Kristu već su i izvršene.[5] Budući, dakle, da ste onako lijepo trčali više služeći istini nego slikama koji vas je pokvareni učitelj smeo da slijedite sjenu Zakona, a napuštate istinu evanđelja?

Slijedi: "S nikim se niste složili." Međutim, to nismo našli zabilježeno ni u grčkim knjigama niti u knjigama koje su razjašnjavale Apostola. Zato se čini nužnim da se izostavi.

5,8: *"Vaše osvjedočenje nije od onoga koji vas je pozvao."*

Našao sam u latinskim rukopisima ovako napisano: "Vaše je osvjedočenje od Boga koji vas je pozvao." Mislim pak da je pisalo "od onoga". Ali kako se zbog sličnosti nije

[1] Jeronim je dio retka napisao grčki.

[2] Jeronim je tumačeći Gal 3,1 upozorio da to nije bilo u Origenovu izdanju.

[3] Usp. Iv 4,23.

[4] Usp. Iv 1,16.

[5] Usp. Iv 1, 16-17.

razumjelo, umjesto "od onoga" proširilo se na "iz Boga". Međutim, tako se ne može održati ni smisao. Pavao je upravo optužio Galaćane zašto se ne pokoravaju istini i pokazao da stoji do njihove odluke da se pokoravaju ili ne pokoravaju. Sada, zauzvrat, tvrdi da poslušno osvjedočenje onih koji se pozivaju ne zavisi toliko od njih koliko od onoga tko zove. Prema tome, bolje se i točnije ovako čita: "Vaše osvjedočenje nije od onoga koji vas je pozvao". Jedno je, naime, Božje djelo, a drugo ljudsko. Božje je djelo pozvati, ljudsko vjerovati ili ne vjerovati. Ako se slobodna ljudska volja igdje potvrđuje iz Pisama, tada ovdje: "Ako budete htjeli i ako me poslušate ..." (Izl 19,5). I opet: "A sada, Izraele, što traži od tebe Gospodin Bog tvoj" (Pnz 10,12)? Ipak se to nadasve potvrđuje ovim navodom. Jednostavniji, misleći kako časte Boga ako je naše opredjeljenje u njegovoj vlasti, iz štiva su izostavili česticu *ne* i Apostolu pripisali suprotan smisao.[6]

Bilo, dakle, da je riječ o dobru ili zlu, u pitanju nije Bog kao niti đavao jer naše opredjeljenje nije od onoga tko nas je pozvao već od nas koji se s onim koji nas zove složimo ili ne složimo.

Drugo tumačenje: to osvjedočenje koje sada slijedite nije od Boga koji vas je pozvao u početku nego od onih koji su vas naknadno zbunili.

5,9: *"Malo kvasa uskisa čitavo tijesto."*

U našim rukopisima piše loše: "Malo kvasa pokvari cijelo tijesto." Prevodilac je više preveo svoju misao nego Apostolove riječi.[7] Ali Pavao se tom istom mišlju služi i kod Korinćana gdje naređuje da se onaj koji je posjedovao ženu svoga oca udalji iz sredine, podvrgne pokori, postovima i bolestima na razaranje i tjelesnome trpljenju da se duh spasi za dan Gospodina Isusa Krista. Pavao kaže: "Vaše slavlje nije

[6] Odnosi se na Gal 5,8.

[7] Riječ upotrebljena u izvorniku znači "kvasom uskisati", "ukvasiti". Usp. H. WINDISCH, ζύμη, ThW, 2, 904-908.

dobro. Zar ne znate da malo kvasca pokvari svekoliko tijesto" odnosno - kako već ispravismo - "ukvasa cijelo tijesto" (1 Kor 5,6)? Smjesta je dodao: "Očistite stari kvasac[8] da bude novo tijesto kao što ste beskvasni. Naša je Pasha žrtovani Krist. Stoga ne blagujemo u starome kvascu niti u kvascu zloće i opačine nego u beskvasju iskrenosti i istine" (1 Kor 5, 7-8).

Sada pak Apostol istom mišlju uči da se duhovni crkveni kruh koji silazi s neba[9] ne smije kaljati s židovskim tumačenjem. I Gospodin isto naređuje učenicima: neka se čuvaju farizejskoga kvasca.[10] Pojašnjavajući to, evanđelist dodaje: "Govorio im je o farizejskome nauku" (Mt 16,12). Što je pak taj drugi farizejski nauk ako ne tjelesno opsluživanje Zakona? Ovo je, dakle, smisao: ne mislite da se ne moraju prezreti zasjede malobrojnih ljudi koji su došli iz Judeje i uče drukčije.

Iskra je nešto maleno i kada se gleda gotovo se ne vidi. Ali ako zahvati gorivo i nađe čime će se hraniti, makar je mali plamičak, zapali zidine, gradove, ogromne šume i predjele. I kvasac o kome je u evanđelju[11] u drugome značenju sročena usporedba pričinja se nešto neznatno i ništavno. Ali kada se raspe po brašnu svojom snagom iskvari cijelo tijesto. Sve što je pomješano prijeđe u njegovu snagu. Tako je i s pokvarenim učenjem. Počinje od jednoga i na početku nađe jedva dva ili tri slušatelja. Međutim, polako se kao rak ušulja u tijelo.[12] Poput pučke je izreke: šuga jedne ovce zablati cijelo stado.

Čim se, dakle, žižak pojavi mora se ugasiti i kvasac udaljiti od blizine s tijestom. Gnjilo se tijelo mora odsjeći, a šugava životinja udaljiti iz ovčijega tora. Inače će cijela kuća, tijesto, tijelo i ovce izgorjeti, iskvariti se, sagnjiti, propasti. Arije

[8] Usp. H. LESÊTRE, *Levain*, DB, 4, 197-199.
[9] Usp. Iv 6,51.
[10] Usp. Mt 16,6.
[11] Usp. Lk 13,21.
[12] Usp. 2 Tim 2,17.

u Aleksandriji bijaše jedna iskra, ali jer nije smjesta utrnuta njezin je plamen opustošio cijeli grad.

5,10: *"Ja za vas imam pouzdanje u Gospodinu da nećete ništa drukčije misliti."*

Pavao ne govori kako neki drže s nagađanjem nego s proročkim duhom da će se Galaćani vratiti na put koji su ostavili. On koji je druge sokolio da se takmiče za milosne darove i još više da prorokuju[13] sam je, pun iste milosti, govorio: "Dijelom spoznajemo i dijelom prorokujemo" (1 Kor 14,1). Pavao je, dakle, duhom predvidio da Galaćani neće ništa drugo vjerovati nego u što su poučeni preko poslanice. Stoga kaže: "Ja se pouzdajem u Gospodinu za vas da ništa drugo nećete misliti." Isto naznačuje time što je dodao Gospodnje ime. Da je, naime, nagađanjem rečeno prosuđivao, mogao je izjaviti: "Ja se pouzdajem u vas." Ali dodavši "u Gospodinu" pokazao je što je spoznao da će biti jer je pouzdanje imao po stanovitome božanskome duhu.

"Onaj pak tko vas uznemiruje, snosit će osudu, ma bio tko bio".

Neki kažu da Pavao kriomice sramoti Petra. Sam je ranije zapisao[14] da mu se odupro u lice jer nije kročio evanđelju ravnom nogom. Ali niti je Pavao tako oštrim prijekorom govorio o crkvenome prvaku niti je Petar to zaslužio jer bi bio krivac za uznemirenost Crkve. Radi toga moramo misliti da je kazano upravljeno protiv nekoga drugoga koji je bio s apostolima ili je došao iz Judeje ili povjerovao između farizeja. Svakako se, tko bio da bio, kod Galaćana držao velikim kada snosi osudu za uznemirenu Crkvu.

Snositi pak sud istovjetno je s onim što je Pavao u nastavku kazao drugim riječima: "Svatko će nositi svoj teret"

[13] Usp. 1 Kor 14,1.
[14] Usp. Gal 2,11.

(Gal 6,5). Smatram da se u Pismu teret[15] uzima u dobrome i lošem značenju. Želim kazati: za one koje pritišću teški grijesi i za one koji nose laka bremena kreposti. Pokornik o grijesima kaže u Psalmu: "Moja su se bezakonja uzdignula preko moje glave. Kao teško me breme pritisnuše" (Ps 37,5). Glede vrlina i nauka o krepostima Spasitelj kaže: "Moj je jaram sladak i moje breme lako" (Mt 11,30). Da se i nauk uzima za teret postaje očito u evanđelju. Farizeji privezuju teške terete koji se ne mogu nositi. Stavljaju ih na ljudska leđa, a sami ih ni jednim prstom ne dotiču.[16]

Koliko je težak prekršaj nekoga uznemiriti iz mira i spokojna ljudska srca uznemiriti nekim valovima svjedoče Spasiteljeve riječi apostolima: "Neka se ne uznemiruje vaše srce i ne bojte se" (Iv 14,1). Bolje je za onoga tko uznemiruje i sablažnjuje nekoga u Crkvi da mu se o vrat priveže mlinski kamen i s njime baci u more nego da sablazni jednoga od ovih najmanjih koje pokazuje Spasitelj.[17] Galaćani su, dakle, bili poljuljani između duha i slova, obrezanja i osakaćenja, skrovitoga i javnoga židovstva. Nisu znali što bi radili.

Kraće se može i ovako razjasniti: ma tko bio onaj tko vas vuče na farizejski nauk i želi da se tjelesno obrežete, makar je vješt govornik i razmeće se znanjem o Zakonu, kažem samo to što ni sami ne možete odbiti: taj će za svoj posao snositi osudu i za svoj rad dobiti plaću.

5,11: *"Ako, braćo, ja propovjedam obrezanje zašto još uvijek podnosim progonstvo? Prema tome, sablazan je Križa otklonjena-* ili kako bolje piše na grčkome - *prestala."*

Čitamo u *Djelima apostolskim* što apostol Pavao često spominje u svojim pismima: da je od Židova pretrpio brojna progonstva jer je učio da se oni koji su od pogana povjerovali

[15] Usp. H. LESÊTRE, *Fardeau,* DB, 2, 2177-2179.
[16] Usp. Mt 23,4.
[17] Usp. Lk 17,2.

u Krista ne moraju obrezati.[18] Oni o kojima Pavao gore kaže "tko vas uznemiruje, snosit će sud, ma tko je da je" dodavali su da prevare Galaćane i ovo: ne samo što Petar i Jakov i Ivan i drugi apostoli u Judeji opslužuju obrezanje već je i sami Pavao koji vas drukčije uči nego je prava istina obrezao Timoteja.[19] I Židovima je često postajao Židov[20] jer ga je prisilila istina.

Pavao sada želi to mišljenje iščupati iz glalatskih duša. Zato kaže: "Ako, braćo, ja navještam obrezanje, zašto još trpim progonstvo?" Veli: sva židovska mržnja prema meni i mahnitost kojom protiv mene mahnitaju nije zbog ničega drugoga osim toga što učim da se vjernici iz progonstva ne moraju obrezati i suvišne i već dokinute zakonske terete opsluživati. Budući da podnosim progonstvo, očito je da ne propovijedam obrezanje koje uništavam. Od Židova ne trpim toliko progonstvo jer navještam Raspetoga i što kažem da je Isus koga prorekoše Zakon i proroci Krist koliko jer učim da je Zakon dovršen.

Da je Križ za Židove sablazan i pogane ludost[21] pokazuje sami naš Gospodin koji se naziva kamenom spoticanja i stijenom sablazni.[22] Križ pak nije ono zbog ničega drugoga, mislim, već stoga što je propovijed s punim jedrima jedrila prema slušateljima, ali čim je došla do Križa spotaknula se i uopće više nije mogla dalje ići slobodnim tijekom. Ali je taj Križ što je kod Židova sablazan i kod naroda ludost, nama koji vjerujemo istina i mudrost. "Krist je Božja moć i Božja mudrost" (1 Kor 1,24). Da zbog onoga što se nazivaše ludost ludo Božje postane mudrije od ljudi i da zbog onoga što je slabost i sablazan slabo Božje bude moćnije od ljudi,[23] Pavao

[18] Usp. Dj 21,21; 1 Kor 7,18.
[19] Usp. Dj 16,3.
[20] Usp. 1 Kor 9,20.
[21] Usp. 1 Kor 1,23.
[22] Usp. 1 Pt 2,8.
[23] Usp. 1 Kor 1, 18,30.

kaže: budući da ostaje Kristov križ, a ja trpim progonstvo koje ne bih trpio da sablazan ne ostaje, uzalud neki tvrde da ja propovijedam obrezanje. Progonstvo podnosim zato što ga napadam.

5,12: *"Kamo sreće da bi se uškopili koji vas uznemiruju!!*

Nastaje pitanje kako je Pavao - učenik onoga koji kaže "blagosivajte one koji vas proklinju" (Lk 6,28), a i sam veli "blagosivajte i ne proklinjite" (Rim 12,14) te na drugome mjestu "Božje kraljevstvo neće posjedovati oni koji proklinju" (1 Kor 6,10) - sada prokleo ljude koji uznemiruju Crkve u Galaciji. Prokleo je kletvom koja želi: "Kamo sreće da se uškope oni koji vas uznemiruju!" Uškopljenje je bilo tako prezrena tegoba da se državnim zakonima kažnjavao tko bi ga izvršio na ljudima koji se protive dok se čovjek koji sebe uškopi smatrao sramotnim.

Tvrdi se: da bude istinito ono "živi u meni Krist" (Gal 2,20) kao i ono "zar tražite svjedočanstvo onoga tko - Krist - u meni govori" (2 Kor 13,3), riječ se proklinjanja zaista ne može smatrati riječju Krista koji kaže: "Učite se od mene jer sam ponizan i blag i umiljat u srcu" (Mt 11,20). Također se misli da Pavao zapravo nije mogao obuzdati stanovitu nabujalu ljutnju. Nije nasljedovao onoga što kao janje pred onim tko ga striže nije otvorio svoja usta[24] i one koji su proklinjali nije zauzvrat prokleo.[25] Osuđen predao se smrti.

Onaj tko bude odgovarao umjesto Pavla ovo će reći: riječi koje je Pavao rekao nisu toliko riječi gnjeva protiv protivnika koliko ljubavi prema Božjim Crkvama. Pavao je vidio da se cijela pokrajina koju je osobno svojom krvlju i pogiblima od kumira priveo Kristovoj vjeri uznemirila nenadanim nagovaranjem. Nije se mogao uzdržati zbog apostolske boli, očinske boli. Promjenio je glas. Na one s

[24] Usp. Iz 53,7.

[25] Usp. 1 Pt 2,23.

kojima je bio umiljat ljutio se da ljude koje nije mogao zadržati blagošću zadrži barem prijekorom. Nije čudo što je Apostol kao čovjek kojega još zatvara slaba posuda i u svome tijelu vidi drugi zakon koji ga zarobljava i vodi pod zakon grijeha[26] jednom ono kazao u što sve, zapažamo, sveti ljudi često upadali. Međutim, može se reći i to, makar se nekome činilo suvišnim, da Pavao nije toliko one prokleo koliko je za njih molio da izgube one djelove tijela koji su ih nagonili da griješe. Kao što je kazano u evanđelju da je nekome bolje ući u nebesko kraljevstvo bez oka i bez ruke i bez noge i bilo kojega drugoga tjelesnoga uda nego čitav otići u pakao[27] tako Pavao sada dotičnim želi da radije izgube jedan tjelesni dio nego da budu radi cijeloga tijela osuđeni na vječni oganj.[28] Ako pogani negdja napadnu to mjesto, pokazali smo kako im se može odgovoriti.

Mi se sada okrećemo protiv krivovjernika, tj. protiv Marciona, Valentina i svih koji se žeste protiv Staroga zavjeta. Kojim razlogom oni koji Stvoritelju predbacuju da je krvoločan, strogi ratnik i strašan sudac navedeno žele ispričati kod Apostola dobroga Boga?[29] Uistinu smatram da u Starome zakonu[30] nema tako strašne i okrutne osude prema nekome kao što je: "Kamo sreće da se uškope koji vas uznemiruju!" Spomenuti ne mogu kazati da je Apostol molio za Kristove neprijatelje koji su uznemirivali njegovu Crkvu. Ne mogu reći da je ono kazano iz ljubavi jer sama težina riječi pokazuje da je tu puno žestine i srdžbe. Što god, dakle, krivovjernici iznesu kao ispriku za Apostola, mi time branimo Stari zakon.

[26] Usp. Rim 7,23.

[27] Usp. Mt 18, 8-9.

[28] Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 218-220.

[29] Izričaj je značajan za spomenute krivovjernike. Oni su Boga objavljenoga u Novome zavjetu nazivali "dobri Bog" dok su Stvoritelja jer je stvorio tvar držali i nazivali zlim. Po dotičnim je krivovjernicima tvar i tijelo vrelo svih zala.

[30] Usp. P. RENARD, *Castration*, DB, 343-344.

5,13: *"Vi ste, braćo, doista pozvani na slobodu, samo ne slobodu, izliku tijelu."*

Podrazumjeva se: ne pružajte prigodu tijelu.

Budući pak da se to[31] ne nalazi na grčkome, dodao je latinski prevodilac. Kako je to mjesto dosta teško, rado smo doslovce naveli iz desete knjige *Stromata*.[32] Ne znači da se svaka pojedinost ne može razjasniti na svome mjestu i svojim smislom nego da mjesto, odvojeno od prethodnoga sklopa, sačinjava zasebnu tešku jedinicu. Ako se kazano shvati onako kako zvuči, čini se da se pojavljuje neuobičajeno, naprečac i u međusobnome protuslovlju. Ovo su, dakle, Origenove riječi: "Mjesto[33] je teško i nama se čini da ga treba rastumačiti kako slijedi. Tko je slobodan i u odličnijem smislu slijedi duh[34] i istinu odbacuje prethodne slike[35] i slovo.[36] Ali ne smije zbog toga prezreti slabije i pružiti priliku onima koji ne mogu misliti uzvišenije da posve nad sobom očajaju. Premda su slabi i po usporedbi se s duhom nazivaju tijelo,[37] ipak su Kristovo tijelo.[38] Ako slobodan čovjek razumije otajstvo ljubavi koja služi slabijima, neka učini štogod za slabe da zbog njegova znanja ne propadne brat za kojega je Krist umro.[39] Pomno,

31 Odnosi se na "ne dajte".

32 Riječ je o Origenovu djelu. Ulomak se čita u PG, 11, 105-108. Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, 2, Marietti, 1980, 339; G. BARDY, *Origene* DTC, 11, 1503.

33 To je Gal 5,13. Osobno ne razumjemo zašto Origen i Jeronim to mjesto obilježuju kao "veoma nejasno" i "teško mjesto".

34 Upotrijebljena je riječ *spiritus*, duh. Riječ se u ulomku rabi raznoliko te može označavati Duha Svetoga, ljudski duh, duh koji kršćaninu daje Duh Sveti i duh kao duhovni smisao Svetoga pisma.

35 Upotrijebljena je riječ *typus*. Poznata je njezina egzegetska vrijednost.

36 U izvorniku je riječ *littera*. Ta riječ često naznačuje strogo doslovni smisao u Bibliji.

37 Tu je riječ *caro*. Poput prethodne riječi, mada znači "tijelo", može označiti doslovni smisao.

38 To je nauk o Kristovom otajstvenome tijelu što je Crkva.

39 Usp. 1 Kor 8,11.

dakle, pazi da li se taj smisao taka iz onoga što slijedi. Pavao kaže: *Vi ste, braćo, pozvani na slobodu.* Stoga sada čujte: *Samo slobodu ne dajte tijelu za povod.* Treba da viši iz ljubavi služe nižima jer tko želi biti veći, bit će svima sluga.[40] Neka, dakle, duhovni ne razdire Kristove članove i neka im ne pruži priliku da izgrizu onoga tko izaziva. Inače će se međusobno izjesti.[41] Treba, dakle, da čovjek koji duhovno živi i u duhu slijedi svetopisamske riječi ne obistinjuje u njima tjelesnu želju. Ako pak izreku *živite Duhom i nećete ispunjati tjelesnu želju* (Gal 5,16) shvaćamo - kako mnogi misle - jednostavno protiv nakane i sadržaja cijele *Poslanice,* Pavao će smjesta protiv toga ustati jer neposredno slijedi: *Ako vas vodi Duh, niste pod Zakonom* (Gal 5,19).

Dok je dotle stanovitim dijelom govor[42] u sebi povezan, opet nas, ako slijedimo jednostavno tumačenje u raspravljanju o tijelu i duhu iznenada vodi do ispremješanih naredaba. Evo: *Očita su tjelesna djela* (Gal 5,19). To su ta i ta. Ali i s druge strane: *Plod je pak Duha ljubav* (Gal 5,22). I ostalo. Međutim, kod toga ne smijemo očajati nad povezanošću jer povijest božanskih knjiga sadrži tjelesna djela. Ne pomaže mnogo onima koji je shvate doslovno. Tko neće naučiti da se oda zapuštenosti i da blud uzme za nešto beznačajno kada pročita[43] da je Juda ulazio kod rasputešnice kao i to da su patrijarsi istovremeno imali mnogo žena? Kako neće biti potaknut na štovanje kumira tko pomisli da krv bikova i ostale žrtve *Levitskoga zakona* ništa više ne znače nego što je zapisano u slovu? Da bi svetopisamska riječ učila neprijateljstvo posve otvoreno, dokazuje se ovim mjestom: *Blažen onaj, bijedna kćeri Babilonska, tko ti uzvrati tvoju naplatu kojom si nas naplatila. Blažen tko bude držao i za stijenu privezano tvoje*

40 Usp. Mt 20,27.

41 Usp. Gal 5,15.

42 Odnosi se na Pavlovu riječ iz *Poslanice Galaćanima* u tumačenome ulomku.

43 Usp. Post 38,14.

mališane" (Ps 136, 8-9). Dokazuje se i iz ovoga: *Jutrom sam ubijao sve grešnike zemlje* (Ps 100,8).

Isto vrijedi i o drugome što je tome slično. Odnosi se na prepirke, zaviđanje, srdžbu, svađe, razdore.[44] Ako ne shvatimo nešto što je uzvišenije primjeri nas povijesti radije pozivaju na spomenuto nego nas od toga sprječavaju. I krivovjerja su prije potekla iz tjelesnoga shvaćanja Pisma nego - kako mnogi smatraju - iz djela naše puti. Čak iz slova Pisma učimo zavist i opijanje. Noa se opio poslije potopa[45] i patrijarsi kod brata Josipa u Egiptu.[46] Također u *Knjigama o kraljevima*[47] opisuju se gozbe, a David je plesao i slavio uz talambas[48] pred kovčegom Božjega saveza.[49] I tome slično. Nastaje pitanje kako nas jednostavna svetopisamska riječ što se zove tijelo potiče na trovanje i zlotvorna umjeća ako ne prijeđemo na duh istoga Pisma. Smatram da to očituje to što su Danijel i tri mladića[50] deset puta mudriji nego vrači, čarobnjaci, Gazareni[51] i Kaldejci[52] te što je Mojsije upućen u svu egipatsku mudrost i znanje.[53]

Prema tome, prigoda je za mnoga zla ako tko ostane kod tjelesnoga u Pismu. Oni koji ga budu tjelesno vršili, neće postići Božje kraljevstvo. Zato tražimo duh i plodove Pisma o kojima se ne kaže da su očiti. Plod se duha u Pismima pronalazi uz veliki trud i znoj i uz dostojno istraživanje.

---

44 Sve to potječe iz neprijateljstva i pokazuje neprijateljstvo.

45 Usp. Post 9,21.

46 Usp. Post 43,34.

47 Među *Kraljevske* knjige ubrajaju se obje *Samuelove*.

48 Usp. J. PARISOT, *Tambour*, DB, 5, 1983-1986.

49 Usp. 2 Sam 6, 1-23.

50 Riječ je o osobama koje nam opisuje Danielova proročka knjiga.

51 Mislimo da se odnosi na stanovnike Gaze. Usp. G. GATT, *Gaza*, DB, 3, 118-124. Također vidi *Gazéen*, DB, 3, 125.

52 Usp. *Chaldéen*, DB, 2, 509-510.

53 Usp. Dj 7, 22. - Upozoravamo da nam Origenova tvrdnja nije posve jasna.

Stoga držim da je Pavao pažljivo i oprezno rekao o tjelesnim svetopisamskim značenjima: *Očita su tjelesna djela* (Gal 5,19). Ali o duhovnim značenjima nije kao tu napisao očit je plod duha već je napisao: *Plod je pak duha ljubav, radost, mir* (Gal 5,22). I ostalo. Ako ostavimo slike i prijeđemo svetopisamskoj istini i duhu, smjesta nam se kao prvo ukazuje ljubav. Krećući otuda k radosti dopiremo do mira po kojemu stječemo strpljivost. Velim: tko da se pouči u milosrđu i dobroti kada spozna da su ona tužna mučenja i bojevi u Zakonu - tako se nekima ukazuju - kao i zatori naroda i proročke prijetnje narodima više lijekovi nego kazne? Gospodin se ne srdi zauvijek.[54] Kada nam, dakle, to postane jasno, imat ćemo razložitiju vjeru. Umjerenost će slijediti ispravno vladanje, a za njom će doći uzdržljivost i čistoća. Poslije toga za nas će sve početi biti zakon". Origen dotle.[55]

Kazano možemo i sami nadopuniti. Recimo da je onima koji su iz zakonskoga robovanja pozvani na evanđeosku slobodu ranije rečeno: "Stojte i nemojte iznova prijanjati uz jaram sužanjstva" (Gal 5,1). Također se sada potiču da slijede laki Kristov jaram i ugodne evanđeoske zapovijedi. Neka pozvani nipošto ne pomišljaju da im je dopušteno samu tu slobodu u življenju uzeti kao prigodu za tijelo, tj. da žive u skladu s tijelom, da se tjelesno obrežu. Naprotiv, neka radije stoje u duhu. Neka tjelesni prepucij odsjeku duhom i neka s težnjom prema višnjem - duhovnom - napuste niskost slova.

Dade se pak i drukčije shvatiti. Netko može kazati: ako sam, Pavle, prestao biti pod Zakonom i od ropstva pozvan na slobodu, tada moram živjeti onako kako dolikuje slobodi, a ne vezati se nekim zapovijedima. Naprotiv: dužan sam što mi se svidi i što volja predloži činiti, ispuniti, slijediti. Na to odgovara

---

54 Usp. Iz 57,16.

55 Dobro je što je Jeronim sačuvao navedeni Origenov ulomak. Rijetko se gdje može pročitati tako jasno izložen odnos između doslovnoga i duhovnoga smisla u Svetome pismu.

Apostol: mi smo doista pozvani na slobodu duha, ali tako da sama sloboda ne robuje tijelu. I ne mislimo da nam sve koristi jer je dopušteno.[56] Suprotno! Budući da smo prestali biti robovi Zakona i postali slobodni, još više po ljubavi jedni drugima služimo da prekobrojne zakonske zapovijedi obuhvatimo jednim člankom ljubavi.

5,14-15: *"Po ljubavi pak služite međusobno jer se sav Zakon ispunja jednom izrekom: ljubi svoga bližnjega kao samoga sebe."*

Pavao je bio slobodan u odnosu na sve. Ipak se iz ljubavi učinio slugom svima da mnoge pridobije.[57] On s pravom potiče i druge da jedni drugima služe iz ljubavi koja ne traži što je njezino nego što je bližnjega.[58] Onaj, naime, tko želi postati prvi, bit će svima sluga.[59] Spasitelj koji je u Božjemu liku nije grabežom držao što je jednak Bogu nego je sebe učinio praznim, uzeo oblik sluge i bio u položaju čovjeka. Sebe je ponizio postavši poslušan do smrti i to smrti na križu.[60] Sve što smo i mi ranije, očito, radili pod nuždom zakona, sada jer smo slobodni znamo da nam to treba poput Spasitelja radije vršiti iz ljubavi. Ljubav je takva krepost da se u njoj uglavljuje sav Zakon.

Apostol i na drugome mjestu nabraja dobrobiti ljubavi pa kaže da ona "ne zavidi, ne radi krivo" (1 Kor 13,4). Pošto je po sredini mnogo razglabao na kraju zaključuje: "Ljubav se svemu nada, sve podnosi, nikada ne prestaje" (1 Kor 13, 7-8). I Spasitelj u evanđelju kaže da je znak njegova učenika ljubiti bližnjega.[61] Mislim da se to ne odnosi samo na ljude nego i na anđele. Isto je rečeno i drugim riječima: "Što ne želite da se

[56] Usp. 1 Kor 6,12.
[57] Usp. 1 Kor 9,19.
[58] Usp. Fil 2,4.
[59] Usp. Mk 10,44.
[60] Usp. Fil 2, 6-8.
[61] Usp. Iv 13,35.

vama radi, ne činite drugima. I što želite da vama čine ljudi, to isto jednako činite i vi njima" (Mt 7,12). Ne želim da mi se žena odvede u preljub, ne želim da mi se odnese imetak, ne želim da me se upropasti krivim svjedočenjem. Također - da kratkom riječju sažmem i suprotno - s ljutnjom podnosim da mi se učini nešto nepravedno. Ako to isto što se prema meni čini iz ljubavi drugima učinim ili želim, ispunja se sav Zakon. Nije teško uočiti kako se sve zapovijedi - "nećeš ubiti, nećeš učiniti preljub, nećeš krasti, nećeš kazati krivo svjedočanstvo" (Izl 20, 13-14) i drugo tome slično - vrše jednim opsluživanjem: ljubavlju. Ali, evo, što je teško pokazati: kako se u jednoj zapovijedi ljubavi sažimlju žrtve koje se naređuju u *Levitskome zakonu* te uzdržavanje ili neopsluživanje glede jela jer se jedna zovu čista, a druga nečista i neprekidno godišnje vraćanje svečanosti. Možda ovako: da se čovjek tako postavi pa tvrdi kako je Zakon duhovan[62] te da smo prije dolaska pravoga Svećenika služili slikama i uzorcima nebeskoga. Ali pošto je on jednom zauvijek sebe prikazao za žrtvu i svojom nas krvlju otkupio, sva se naznačena raznolikost i teškoća prethodnoga Zakona ispunila u njegovoj ljubavi prema ljudima.

Otac je do te mjere ljubio svijet da je za nas dao svoga preljubljenoga i jedinorođenoga Sina.[63] Čovjeku koji je, živeći trajno po duhu umrtvio tjelesna djela[64] i kojega ljubi Spasitelj te se nipošto ne zove sluga već prijatelj,[65] više nije naložen Zakon. On je bio ustanovljen za bezbožne i opake.[66]

Dok sve što je teže, makar skromnim dijelom vršimo, samo ono ne činimo što je lakše da se učini, ali bez čega je prazno sve što radimo. Tijelo kod posta osjeća tegobu, bdjenja ga troše, milostinja se traži uz napor, kod mučenja se krv, mada

[62] Usp. Rim 7,14.
[63] Usp. Iv 3,16.
[64] Usp. Rim 7,13.
[65] Usp. Iv 15,15.
[66] Usp. 1 Tim 1,9.

vjera plamtila, ne prolijeva bez boli i straha. Ima ljudi koji sve to čine. Jedino je ljubav bez truda. Budući da samo ona čisti srce, đavo je napada u nama da ne bismo Boga gledali čistim srcem. Dok sjedim i govorim protiv svoga brata i pred sina svoje majke stavljam spoticalo[67] te kada me izjeda tuđa sreća i kada tuđe dobro pretvaram u svoje zlo, zar se u meni ne obistinjuje ovo što slijedi: "Ako se međusobno grizete i izjedate, pazite da jedan drugoga ne pojedete" (Gal 5,15)?

Ljubav je rijedak posjed. Tko po uzoru na Apostola želi sam za svoju braću "biti odvojen od Krista" (Rim 9,3)? Tko s tužnima cvili i s veselima se raduje?[68] Koga ubija bratova smrt? Svi smo mi više ljubitelji samih sebe nego Božji ljubitelji. Uoči kolika je vrlina ljubav. Ako bismo mučeništvo podnijeli sa željom da ljudi štuju naše ostatke i ako bismo neustrašivo, ali slijedeći javno mišljenje, prolili krv i ako bismo svoje imanje razdali do prosjaštva, to djelo ne zaslužuje toliko nagradu koliko kaznu. Tu je radije patnja za nevjernost nego vijenac za pobjedu.[69]

5,15: *"Ako se, naime, međusobno grizete i izjedate, pazite da jedan drugoga ne pojedete."*

To se dade razumjeti i jednostavno: da se međusobno ne ocrnjujemo; da se ne nastojimo osvetiti proklinjanjem; da ne želimo, ako smo rastuženi, rastuživati; da poput zvijeri ne grizemo i ne budemo ugrizeni te da poslije ugriza dolazi kraj i izjedanje.

Da protiv smisla i slijeda cijele *Poslanice* Pavao odjednom ne donosi izvanredne propise, bolje je navedeno tako razumjeti da sve povežemo s obrezanjem i opsluživanjem Zakona. Pavao kaže: ako vas drugi uznemire, vi se smutite. Ako čitate cijelo Pismo i tako shvatite kako je napisano - "oko

67 Usp. Ps 49,20.
68 Usp. Rim 12,15.
69 Jeronim, očito, pretpostavlja da se dotično mučeništvo i siromaštvo prihvatilo bez ljubavi, iz čisto ljudskih pobuda i poticaja.

za oko, zub za zub" (Pnz 19,21) - srdžba žudi za osvetom, a osveta nanosi bol. Ne samo što Zakon to ne priječi već uistinu i u biti naređuje kada uspostavlja pravdu. Zaključak je: da porobljeni porobi; ranjeni rani i uništeni sam ugrize. Tako je ono što se pričinjalo pravdom izjedanje. Jedan nije osvećen već su obojica dokončana.

5,16: *"Velim: hodite duhom i nećete ispunjati želju tijela."*

I to u skladu s gornjim shvaćamo dvostruko. Kažemo: oni koji su duhom umrtvili tjelesna djela[70] i sijali u duh, iz duha žanju vječni život.[71] Svaki put kada osjete kako ih draži tjelesna pohota, ne udovoljuju njezinoj žudnji već je obuzdavaju duhom. Ako je ipak ispune, samo se naoko privremeno ulaguju. Takvi u skladu s mišljenjem povjesnika[72] rado žive pod zapovjeđu duha i uz služenje tijela.

Recimo da postoji i drugo tumačenje. Budući da je Zakon duhovan,[73] a ni Židov nije tko je to na vani nego u skrovitosti[74] i obrezanje srca u duhu, ne slovu,[75] vjernici žive duhom i ne ispunjavaju želju tijela. Oni duhovno izlaze iz Egipta. Duhovno jelo i piće crpe iz duhovne stijene.[76] Vjernici se ne prosuđuju po jelu, piću, po dijelu svečanoga dana, po mlađaku i suboti[77] već se u svemu ponašaju duhovno. Ne provode u djelo želju tjelesnoga Zakona ili slova već žanju plod duhovnoga shvaćanja.

Neki za ovo mjesto iznose i treće tumačenje. Ali se ono ne razlikuje mnogo od drugoga. Dotični tvrde da se tjelesna

70 Usp. Rim 8,13.
71 Usp. Gal 6,8.
72 Odnosi se na Salustija.
73 Usp. Rim 7,14.
74 Usp. Rim 2, 28-29.
75 Usp. Rim 2,29.
76 Usp. 1 Kor 10,4.
77 Usp. Kol 2,16.

želja nalazi u onima koji su nedorasli u Kristu[78] dok je put duha u potpunim muževima.[79] Ovo bi bio smisao: idite u ozbiljnosti duha, tj. putem savršena čovjeka i nećete u djelo provoditi želje mališana.

5,17: *"Tijelo, naime, žudi protiv duha, a duh protiv tijela. To se međusobno jedno drugome protivi da ne vršite što biste htjeli."*

Tijelo se naslađuje sadašnjim, duh vječnim i budućim. Duša se nalazi[80] usred toga rata jer ima u svojoj vlasti dobro i zlo, htjeti i ne htjeti. Ipak htjeti i ne htjeti ne posjeduje trajno. Može se, naime, dogoditi da duša pristane uz tijelo i vrši tjelesna djela, ali potom preko pokore sama sebe ugrize, sjedini se s duhom i vrši njegova djela. Pavao kaže "to se", tj. tijelo i duh, "međusobno protivi", tj. "da ne činite što želite". Time nam nije dokinuo vlastitu slobodnu volju ako pristajemo uz tijelo odnosno duh. To znači da ono što činimo nije, strogo govoreći, naše već se uzima za samo djelo tijela ili duha.[81] Kada se ustanovljuju djela tijela i duha, traži se silan napor i veliko raspravljanje da se pronađe nešto srednje što - čini se - ne pripada ni tijelu ni duhu. Nazivamo se tjelesnima[82] kada se posve odamo pohotama. Duhovni smo[83] kada slijedimo kao predvodnika Duha Svetoga, tj. kada mislimo što nas on uči i kada se učimo od začetnika. Smatram da su filozofi ljudi duše.[84] Oni drže da su njihove misli mudrost. O njima se s

78 Usp. 1 Kor 3,1.

79 Usp. Ef 4,13.

80 Cijeli se ulomak odvija u ozračju podjele ljudskoga bića na tijelo, dušu i duh.

81 Jeronim zapravo želi naglasiti djelatnu ulogu tijela i duše u nastanku ljudskoga tijela.

82 Usp. Rim 7,14; 1 Kor 3, 1-3.

83 Usp. Gal 6,1; 1 Kor 3,1.

84 Jeronim je napisao *animales*. Očito taj pridjev dolazi od *anima*. Mislimo da se *animales* ne može prevesti jednom riječju, zato smo napisali "ljudi duše". Sam pak Jeronim u ulomku tumači kako se može shvatiti pojam

pravom kaže: "Čovjek duše[85] ne prihvaća što je od duha. Njemu je to ludost" (1 Kor 2,14).

Da kazano bude jasnije poslužit ćemo se kojim primjerom. Nazivi su: tijelo, duša, zlato, duh, vatra. Tako dugo dok se zlato nalazilo u zemlji, gubi svoj naziv i nosi naziv po zemlji s kojom je pomješano. Ali kada se razluči od zemlje te dobije izgled i naziv zlata, zove se zlato, ali još nije ispitano. Kada se ispeče u ognju i očisti, tada dobije sjaj zlata i blistavot svoga ukrasa. Tako je i duša po sredini između zemlje i vatre, tj. posred tijela i duha. Kada se preda tijelu, naziva se tijelo, a kada duhu, zove se duh. Ako pak duša povjeruje vlastitome razmišljanju i smatra da istinu nalazi bez milosti Duha Svetoga označuje se kao nečisto zlato nazivom čovjeka s dušom.[86]

Isto se mjesto može kako slijedi bolje rastumačiti i tako postaje jedan niz i cjelina koja se iznutra povezuje i u sebi ne razbija. Braćo, iz ropstva Zakonu pozvani ste na slobodu evanđelja. Zaista vas molim da slobodu ne zlorabite za raspuštenost. Ne mislite da vam sve koristi što se dopušta i ne pružajte prigodu tijelu i raskalašenosti. Štoviše, naučite da je ova sloboda još veće služenje: ranije je Zakon iznuđivao posluh od onih koji su se protivili, a sada jedni drugima služite iz ljubavi. Sav onaj teret Zakona i bezbrojne zapovijedi milost evanđelja nije toliko izbacila koliko skratila u samo jednu riječ, ljubav: da bližnjega ljubimo kao sami sebe[87] jer tko ljubi bližnjega ispunja sav Zakon[88] ukoliko bližnjemu čini dobro i ne nanosi zlo. Ako prestane ljubav i nema ljubavi kojom se ispunja svekoliki zakon, među ljudima će zavladati stanovito javno razbojništvo. Bjesneći jedni protiv drugih i međusobno se grizući, ljudi će jedni druge uništiti. Vi pak, braćo, zato

"duša". U svezi s riječju "duša" vidi u našem drugom uvodnom poglavlju broj 6.

85 Tako smo preveli *animalis homo*.

86 I zvorno piše *animalis homo*.

87 Usp. Mt 22,39.

88 Usp. Rim 13,8.

morate živjeti po duhovnome zakonu da ne obistinjujete tjelesne želje. Tijelo se boji studeni, glad odbacuje, slabi od bdjenja, izgara pohotama, žudi za mekušnim i ugodnim. Duh, naprotiv, želi što je tijelu suprotno i što ga nastoji oslabiti. Ovo se događa: prestali ste biti pod sužanjstvom Zakona, ali ne mislite da ste zato slobodni. Naprotiv, znajte da vas naročito sputava zakon naravi jer narav nije prestala čim Zakon ne zapovijeda. Zato djela ne slijede vaše htjenje već ste često prisiljeni činiti što ne želite činiti jer se tijelo suprostavlja duhu.

Radi toga vas, braćo, žarko molim da svoju slobodu ne ustupate kao priliku za tijelo. Radije služite duhu da počnete činiti što hoćete i ništa ne dugujte Zakonu, tj. ne budite pod tijelom. Uistinu ćete moći u evanđelju onda imati slobodu od dokinutoga Zakona kada vas tijelo uopće ne bude sililo činiti što ne želite već kada naučite da niste pod Zakonom jer služite duhu.

Gore smo ovo mjesto počeli razglabati dvojakim shvaćanjem. Stoga sada moramo dodati što smo izostavili. "Tijelo žudi protiv duha", a to znači: povijest i tjelesno razumjevanje Pisma suprostavlja se alegoriji i duhovnome učenju. "Duh pak protiv tijela ..." što znači: uzvišenije se opire odbačenome, vječno prolaznome, istina sjeni. Tjelesni se svetopisamski smisao ne može ispuniti jer nismo sposobni izvršiti sve što je napisano. To pokazuje da se u našoj moći ne nalazi sposobnost ispunjenja Zakona jer ako bismo i htjeli slijediti slovo, to nemogućnost ne dopušta.

5,18: *"Ako se, naime, vodite Duhom, niste pod Zakonom."*

Tu nije riječ o duhu o kojemu Apostol kaže na drugome mjestu: "Sam Duh pruža svjedočanstvo našemu duhu da smo djeca Božja" (Rim 8,16). Hoću reći da nije govor o čovjekovu duhu koji je u čovjeku već da Pavao naznačuje Duha Svetoga. Kada njega slijedimo, postajemo duhovni i prestajemo biti pod Zakonom. Treba, dakle, istaknuti da tu Duh nije naznačen s

članom[89] niti s kakvim dodatkom kao što na drugim mjestima čitamo "duh blagosti" i "duh vjere". Duh se naprosto naziva Duh. Budući da mi u svome jeziku nemamo člana,[90] naša mala primjedba, očito, ima veće značenje u grčkome jeziku nego našemu.

Ako čovjek koga vodi Duh nije pod Zakonom, na ovome mjestu nastaje pitanje s obzirom na Mojsija i proroke. Da li su imali Duha makar su živjeli pod Zakonom? To Apostol niječe. Da li su imali Duha i zato nisu pod Zakonom? To Apostol ovdje tvrdi. Treće je: da li su živjeli pod Zakonom i nisu imali Duha? Grijeh je pak to vjerovati o takvim ljudima. Mi ćemo kratko na to odgovoriti da nije isto biti pod Zakonom i kao da netko je pod Zakonom kao što nije isto biti u "obličju grešnoga tijela" (Rim 8,3) i u "grešnome tijelu" (Rim 7,25). Nije isto prava zmija i slika mjedene zmije koju je Mojsije objesio u pustinji.[91] Dakle: sveti proroci i Mojsije hodili su u Duhu i živjeli po Duhu. Nisu živjeli pod Zakonom nego kao da su živjeli pod Zakonom da se vidi, doduše, da su pod Zakonom, ali da pridobiju one koji su bili pod Zakonom i da od skromnosti slova pozovu na uzvišenost duha. Uostalom, i Pavao je za Židove postao Židov i svima sve da sve pridobije.[92] On nije rekao "nastao pod Zakonom" nego "kao pod Zakonom nastao" (1 Kor 9,21). To je da pokaže kako osobno nije čuvao istinu Zakona već sličnost. Čini nam se da smo riješili postavljeno pitanje.

Ali što ćemo učiniti s onim Pavlovim navodom gdje on kaže: "Kada pak nasta punina vremena, Bog posla svoga Sina, rođena od žene, stavljena pod Zakon da otkupi one koji su bili pod Zakonom" (Gal 4, 4-5)? Ako je, naime, Krist bio pod

---

89 Jeronim je zabilježio i grčku riječ i upozorio da u Gal 5,18 uz nju ne stoji član.

90 Tu također piše i grčki.

91 Usp. Br 21,9.

92 Usp. 1 Kor 9, 19-20.

Zakonom, a ne kao pod Zakonom, isprazno je cijelo naše prethodno raspravljanje. Međutim, i ta se napomena rješava na svome mjestu. Onaj koji se zato podložio pod Zakon da otkupi one koji su bili pod Zakonom dragovoljno se podložio Zakonu jer je, dakako, bio slobodan od Zakona. Bio je mnogo slobodniji od Pavla koji svjedoči da nije bio pod Zakonom nego kao pod Zakonom.[93] Kao što je Krist sišao u gnusobu i bezdan smrti zbog nas koji smo u molitvi govorili "tko će me osloboditi od tijela ove smrti" (Rim 7,24), tako se htio roditi "od žene" i biti "pod Zakonom" (Gal 4,4) da spasi one koji su se rodili od žene i pod Zakonom. Jasno je da se Isus nije rodio od "žene", tj. udate nego od djevice. Djevica je doista netočno nazvana suprugom. To je radi onih koji nisu znali da je ona djevica. Radi onih, dakle, koji su smatrali da sveta Marija ima muža umjesto djevica piše žena.[94] Tako se zbog ljudi koji su držali da je Krist pod Zakonom i nisu znali da je za one koji su pod Zakonom kao pod Zakonom kaže: i Krist se podložio pod Zakon.

5,19-21: *"Djela su tijela očita. To su: blud, nečistoća, razvratnost, služenje kumirima, vračanja, neprijateljstva, svađe, natjecanja, srdžbe, spletke, razdori, krivovjerja, zavisti, pijančevanja, pretjerano jelo i tome slično. Ovo vam unaprijed kažem kao što sam vam i rekao: oni koji to čine neće posjedovati Božje kraljevstvo."*

Kada smo ranije govorili o tijelu i duhu, naveli smo trostruko tumačenje: oni su tjelesni koji kao maleni i puteni ne mogu u Kristu primati tvrdo jelo i hranu odrasle dobi[95] ili su tjelesni oni koji po židovskome načinu slijede samo povijest i jednostavni smisao[96] ili pak u skladu s jednostavnim

[93] Usp. 1 Kor 9,21.

[94] Taj ulomak treba popuniti onim što je Jeronim napisao izravno tumačeći izričaj "rođen od žene" (Gal 4,4). Očito mu je stalo da naglasi Isusovo djevičansko začeće i rođenje.

[95] Usp. 1 Kor 3, 1-2.

[96] Jeronim želi reći da samo doslovce tumače Pismo.

tumačenjem tijelo i duh postoje u čovjekovu umišljaju te se djela po različitosti biti dijele na djela tijela odnosno duha. Meni se čini da se djela tijela što se sada ovdje spominju - bludnost, nečistoća, raskalašenost i drugo što slijedi - više odnose na jednostavno poimanje tijela i duha nego na tijelo kao Zakon i mališane u Kristu. Na onome smo mjestu gdje smo ranije iz desete knjige Origenovih *Stromata* govor preveli doslovno iznijeli što se i o tome može misliti.

Pavao kaže: "Djela su pùti očita." Time dokazuje da je po sebi očito da su zla i da se moraju izbjegavati. Ona su to toliko da i oni koji ih čine nastoje sakriti što rade ili su samo onima očita koji su povjerovali u Krista. Mnogi se pogani hvale sa svojim sramotama i smatraju da su sa sramotnim činima ako su udovoljili požudi postigli nekakvu pobjedu. Međutim, i to je s ukusom što je Pavao djela smjestio u tijelo, a plodove u duh jer opačine u sebi dovršavaju i propadaju dok vrline rađaju i obiluju plodovima. Duša se pak - kako ranije rekosmo - nalazi na stanovitoj sredini. Ili se poveže s tijelom te se o njoj kaže "moj duh neće ostati u tim ljudima jer su puteni" (Post 6,3) ili se sjedini s duhom te prelazi u riječ duh. "Tko pak prione uz Gospodina, jedan je duh" (1 Kor 6,17).

Prvo je, dakle, djelo tijela blud.[97] Pavao je na početak stavio što je jasno da ne dvojimo o onome što je u sredini. "Sve što čovjek učini, izvan tijela je, ali tko griješi bludno griješi protiv svoga tijela" (1 Kor 6,18). Mi nismo svoji jer smo kupljeni za cijenu. Proslavljujemo i nosimo Boga u svome tijelu.[98] Bludnik stoga počinja veći grijeh što uzima Kristove članove i čini ih udovima raspuštenice. Bit će dvoje u jednome tijelu.[99] Tko je nevjernik i ne vjeruje u Krista, svoje udove čini

[97] Upotrijebljena je riječ *fornicatio*. Ona u Pismu označuje svaki grijeh protiv šeste Božje zapovijedi. Slično riječ rabe i Oci. Usp. H. LESÊTRE, *Fornication*, DB, 2, 2314-2317; A. BLAISE; *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Brepols, 1954, 361.

[98] Usp. 1 Kor 6, 19-20.

[99] Usp. 1 Kor 6, 15-16.

udovima raspuštene žene. Ali tko vjeruje i griješi bludno, Kristove članove čini udovima bludnice. Ne znam, naprotiv, da li nevjernik u svome bludu oskvrnjuje ili podiže hram kumiru. Zlodusi se najviše štuju opačinama. Samo ovo znam da onaj tko bludniči, pošto je povjerovao u Krista, oskvrnjuje Božji hram.

Drugo se djelo tijela naziva nečistoća.[100] Nju slijedi raspuštenost.[101] U Starome zakonu o strašnim zločinima što se kradomice događaju i koje je i spomenuti najnečasnije da se ne zanečiste usta onoga tko govori i uši slušatelja Pismo je općenito i skupno kazalo: "Izraelovu djecu od svake nečistoće učinite čednima" ili "časnima" (Lev 15,31). I Pavao na ovome mjestu nečistoćom i raskalašenoću nazva druge iznimne požude pa i same bračne čine ako se ne vrše čedno i pošteno kao pred Božjim očima da samo služe za djecu.

U popisu tjelesnih djela štovanje kumira[102] zauzima četvrto mjesto. Tko se jednom prepusti raskalašenosti i požudi, ne poštuje Spasitelja. Inače se svako čašćenje kumira naslađuje svečanošću, proždrljivošću, trbuhom i onim što je ispod trbuha. Da se ne bi pričinilo kako u Novome zavjetu nije zabranjeno vračanje[103] i vračarsko umjeće, i to se napominje među tjelesnim djelima jer se često događa da bjednici po čarobnjačkim trikovima ljube i budu ljubljeni. Poslije vračanja dolazi neprijateljstvo.[104] Kolika mu je krivnja pokazuje naznaka da je očito zlodjelo. Koliko je do nas, ne smijemo biti nikome

100 Tu je riječ *immunditia*. U otačkim djelima općenito naznačuje ljudsku duhovnu nečistoću. Otuda *immunditio* stječe značenja koja su stanovita podrazdioba općega pojma. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 409.

101 Tu je riječ *luxuria*. Riječ obuhvaća sve oblike ćudoredne nečistoće. Usp. H. LESÊTRE, *Luxure*, DB, 4, 436-437.

102 Usp. F. PRAT, *Luxure*, DB, 4, 436-437.

103 Latinska je riječ *veneficium*. Ona znači "trovanje", ali isto tako "općinjavanje". Mislimo da je Jeronim riječ uzeo za "vračanje". O vračanju usp. H. LESÊTRE, *Magie*, DB, 4, 562-569.

104 Tekst je tu nesiguran.

neprijatelji već sa svima biti u miru. Ali ako, govoreći istinu, steknemo neke neprijatelje, mi dotičnima zapravo nismo neprijatelji nego su oni neprijatelji istini. Ono što je u *Postanku* kazano Abrahamu - "bit ću neprijatelj tvojim neprijateljima i protivit ću se tvojim protivnicima" (Post 12,3) - treba razumjeti kao i prethodno. Abraham zapravo spomenutima nije neprijatelj nego su oni neprijatelji Abrahamovih vrlina i vjere kojom je, odbacivši kumire, štovao spoznatoga Boga. Međutim, naređeno je izraelskome narodu da vječnom mržnjom i neslaganjem prenesenim na potomke u potomcima bude neprijatelj Madijancima.[105] Ali to je kazano kao ljudima koji su bili pod nazirateljem i koji su na drugome mjestu zasłužili čuti "mrzit ćeš svoga neprijatelja" (Mt 5,43). Ili ovako: nije nastalo neslaganje ljudi nego ćudorednoga ponašanja. Kao što je Bog korisno utvrdio neprijateljstvo između zmije i žene da njihovo prijateljstvo ne bude čovjeku na štetu,[106] tako je i s Izraelcima i Madijancima: više se osuđuje različit život nego jedan narod.

Među putenim djelima sedmo mjesto zaprema prepiranje.[107] Među manama je smješteno pod posvećenim i odličnim brojem sedam. "Gospodnji se sluga ne treba prepirati već treba da je prema svima blag, da je velikodušni učitelj i da s blagošću poučava čak i one koji se protivnim suprostavljaju" (2 Tim 2, 24-25).

Poslije prepiranja kao osmo slijedi natjecanje.[108] To se izrazitije i poznatije kaže grčkim jezikom ζῆλος.[109] Ne znam tko je od nas bez te mane. I patrijarsi su se zlo natjecali sa

105 Usp. Br 31,3.

106 Usp. Post 3, 15-24.

107 Latinska je riječ *contentio*. Može značiti "ljubomora", "žestina", "ljubav prema prepirci" i "raspravi". Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 213.

108 Latinska je riječ *aemulatio*. Izražava zavidno takmičenje. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 65.

109 Riječ znači: "revnost", "težnja", "zavist", "ljubomora".

svojim bratom Josipom.[110] Mariju i Arona, Božjega proroka i svećenika, silno je obuzela ta strast. Bila je tolika da je ona o kojoj Pismo kaza riječ kako je "Marija, proročica, uzela talambas" (Izl 15,20) - i ostalo - potom bila protjerana van tabora. Bila je onečišćena opačinom kuge. Odvajanjem je izvršila pokoru dužu od sedam dana.[111]

Sada dolazi srdžba[112] koja ne čini Božju pravednost[113] i vrsta je bijesa. Ovo je razlika između gnjevnosti i srdžbe: gnjevni se čovjek uvijek ljuti, srditi se privremeno rasplamti. Ne znam tko može posjedovati Božje kraljevstvo ako se iz kraljevstva odvaja tko se ljuti.[114] I svađe[115] - Grci drugo nazivaju govoreći ἐριθεῖαι[116] jer se "svađa" grčki kaže μάχη[117] - sprečavaju od Božjega kraljevstva. Kada je netko trajno spreman na protuslovlje i uživa u tuđemu gnjevu nastupa ἐριθεία. Taj se rječka ženskom svađom i izaziva na prepiranje. To se kod Grka drugom riječi kaže φιλονεικία.[118] Ali i neslaganja[119] su putena djela. To je kada netko koji nipošto nije savršen u istome smislu i istome značenju kaže: "Ja sam Pavlov, a ja Apolonov, a ja Cefin, a ja Kristov" (1 Kor 1,12). Čak se to isto neslaganje zapazi i u domovima. Postoji neslaganje muža i žene, oca i sina, brata i brata, sluge i drugoga

110 Usp. Post 37,11.

111 Usp. Br 12,15.

112 Usp. P. RENARD, *Colère*, DB, 2, 833.

113 Usp. Jak 1,20.

114 Usp. Mt 5,22.

115 Latinski je *rixa* što znači "raspra", "svađa". Neobično je što je riječju *rixa* prevedena riječ ἐριθεία.

116 Tako piše u Gal 5,20. Grčka riječ znači "bitka", "speltka". Inače rijetko se upotrebljava. Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 804. - Jeronim s pravom upozorava da ἐριθεία povratno ne znači "svađa".

117 Grčka riječ prvotno znači "boj", "bitka". Također može značiti "svađa".

118 Riječ znači "natjecanje", "nadmetanje", "ljubomora".

119 Latinski je *dissensio*. U otačkim djelima riječ pretežito znači "raskol", "krivovjerje", "krivo učenje". Čak naznačuje nepodudaranje u evanđeoskim izvještajima. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 283.

sluge, vojnika i bojnoga druga, umjetnika s umjetnikom istoga pothvata. Katkada se dogodi da nastane neslaganje u svetopisamskim tumačenjima. Otuda izviru i krivovjerja koja se sada ubrajaju među tjelesna djela. Bogu je neprijateljska putena mudrost.[120] Također su neprijateljska sva kriva učenja što se protive Bogu. Dosljedno je što se i krivovjerja koja su neprijateljska Bogu ubrajaju u djela puti. Grčki αἵρεσις[121] znači odabiranje. Svatko, naime, za se odabire ono učenje koje smatra boljim. Tko god, dakle, drukčije shvaća Pismo nego traži smisao Duha Svetoga kojim je napisano, makar se nije udaljio od Crkve, može se nazvati krivovjernim. Pripada u putena djela jer je odabrao lošije.

Krivovjerja slijedi zavist.[122] Mislimo da ona nije isto što i takmičenje.[123] Takmičenje se može uzeti i u dobrome smislu. To je kada se netko trudi postići i ono što je bolje. Zavist pak uznemiruje tuđa sreća. Ona se dijeli na dvije strasti: kada se netko nalazi u nečemu pa ne želi da i drugi budu u tome ili kada vidi da je drugi bolji trpi što mu nije jednak. Neki se suvremenik, prevodeći grčki stih u elegijskome metru, lijepo našalio o zavisti. Kazao je: "Ništa nije od zavisti pravednije. Ona najprije glođe svoga začetnika i muči duh". Veoma je lijepo djelo napisao i Ciprijan s naslovom *Ljubomora i zavist*.[124] Tko ga je čitao neće oklijevati zavist uvrstiti među putena djela. Ovo je razlika između zavidnika i onoga kome se zavidi: zavidan je čovjek koji zavidi sretnijemu, a onaj kome se zavidi trpi zavist od drugoga.

120 Usp. Rim 8,7.

121 Na grčkome riječ znači "zauzeće", "izbor", "sklonost", "mišljenje".

122 Latinska je riječ *invidia*. Ona ima više značenja: "zloba", "neprijateljstvo", "mržnja", "ljutitost". Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 471.

123 Latinska je riječ *zelus*. Ona istodobno znači "žar", "revnost", "zavist", "ljubomora", "ljubav". Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 865.

124 Usp. M. MANDAC, *Sv. Ciprijan: Jedinstvo Crkve, Euharistija, Molitva Gospodnja*, Makarska, 1987, 29; J. QUASTEN, *Patrologia*, I, Marietti, 1980, 592.

Među tjelesnim djelima pijanstvo[125] zauzima četrnaesto mjesto. Ni pijanice neće posjedovati Božje kraljevstvo. I Gospodin kaza učenicima: "Pazite da vam možda srca ne oteščaju u vinu i pijanstvu" (Lk 21,34). Vinom se uništava čovjekovo osjećanje, noge se ruše, pamet treperi, raspaljuje spolna strast. Zato Apostol uzvikuje: "I vino u kojemu je raskalašenost" (Ef 5,18). Svatko je gospodar svoga suda, a ja slijedim Apostola: u vinu je raspojasanost, u vinu je pijanstvo. Da pijanstvo i razvratnost treba brojiti među tjelesna djela, ne može nijekati ni čovjek kojim te strasti gospodare. Neki smatraju da mi u svezi s knjigom[126] koju sam napisao o čuvanju djevičanstva treba spočitnuti što sam kazao da mlade žene moraju vino izbjegavati kao otrov. Ipak se ja za to mišljenje neću pokajati. Tu smo zapravo osudili učinak vina, a ne Božje stvorenje. Djevici koja gori od vlastite vreline dobi uskratili smo dopuštenje da pod izlikom kako malo pije ne popije više te propadne. Uostalom, znamo da se vino posvećuje u Kristovu krv, a i Timoteju je zapovjeđeno neka pije vino.[127] Pijanstvo pak može nastati od vina kao i drugih vrsta pića koja se čine na različit način. Zbog toga se i o Svetome[128] kaže: "Neće piti vino ni opojno[129] piće" (Lk 1,15). Opojno piće[130] je pijanost. Ali da netko tko ne pije vino ne pomisli kako smije drugo piti, onim se otklanja isprika. S vinom se otklanja sve što može opiti.

125 Latinski je *ebrietas*. O vinu u Pismu vidi H. LESÊTRE, *Vin*, DB, 5, 2434-2436.

126 Jeronim je često pisao o djevičanstvu. Nije lako pogoditi na koje svoje djelo misli dok to piše.

127 Usp. 1 Tim 5,23.

128 Odnosi se na Ivana Krstitelja.

129 Upotrijebljena je riječ *sicera*. Riječ je hebrejska podrijetlom. Označuje opojno piće koje nije vino. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 758.

130 Tako smo preveli riječ *sicera*.

Pretjerivanje u jelu[131] petnaesto je i zadnje djelo među tjelesnim djelima. "Narod je jeo i pio i ustao igrati" (Izl 32,6). Uvijek se uz pijanstvo veže raspojasanost. Neki plemeniti govornik, opisujući pijanca probuđena iz sna, lijepo kaže: "Niti je budan mogao zaspati ni pijan bdjeti." Tom je mišlju izrazio da dotični nije bio ni mrtav ni živ.

Dugo je bilo sva tjelesna djela navoditi i sastaviti popis opačina. Pavao sve sažima u jedan izričaj kada kaže "i tome slično". Kamo sreće da bismo sve tako lako mogli izbjeći kako je lako razumjeti! Pavao veli: "Kažem vam kako i kazah: oni koji to čine, neće postići Božje kraljevstvo." Gdje je prethodno govorio, rekao je: "Neka ne vlada grijeh u vašem smrtnome tijelu da slušate njegove želje" (Rim 6,12). Sve su spomenute vrste grijeh. Možda smo se sada duže zadržali nego je bilo potrebno da ih razlučimo. U duši, dakle, u kojoj vlada grijeh, ne može vladati Božje kraljevstvo. "Koje je zajedništvo pravednosti i nepravde? Koje je zajedništvo svjetla i tame? Kakvo je slaganje Krista i Beliala[132] (2 Kor 6, 14-15)? I to mislim da ćemo postići Božje kraljevstvo ako smo slobodni od bludnosti, štovanja kumira i čaranja. Ali nas, eto, iz Božjega kraljevstva isključuju: neprijateljstva, prepirka, gnjev, svađa, nesloga, pijanstvo kao i drugo što se drži neznatnim. Nije važno ako koga iz blaženstva isključi jedno ili mnogo toga kada sve jednako isključuje.[133]

U latinskim izdanjima u ovom su popisu opačina zabilježbom navedeni preljub,[134] razvrat[135] i ubojstva.[136] Ipak moramo znati da nije spomenuto više od petnaest putenih djela o kojima i raspravljasmo.

131 Latinska je riječ *comessatio*.

132 Pavao tu đavla naziva Belial, Usp. H. LESÊTRE, *Bélial*, DB, 1, 1561-1562.

133 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 220.

134 Jeronim je napisao *adulterium*.

135 Latinski je *impudicitia*. Riječ je u Gal 5,19.

5, 22-23: *"Plod duha je ljubav, radost, mir, velikodušnost, dobroćudnost, dobrota, vjera, blagost, uzdržljivost. Protiv njih nema zakona."*

Koja je druga vrlina između plodova duha trebala zauzeti prvenstvo ako ne ljubav[137] bez koje se druge kreposti ni ne smatraju vrlinama jer se iz ljubavi rađa sve što je dobro? Ljubav i u Zakonu i u evanđelju dobiva prvo mjesto: "Ljubit ćeš Gospodina Boga svoga iz svega svoga srca i iz sve svoje duše i iz sve svoje snage. I ljubit ćeš svoga bližnjega kao samoga sebe" (Pnz 6,5; Mt 12,37). Već smo ranije ukratko dotaknuli kolikim je dobrima do vrha ispunjena ljubav. Sada će biti dosta makar nešto malo reći: ljubav ne traži što je njezino nego što je tuđe.[138] Premda je netko svojom manom neprijatelj onome tko ljubi i nastoji njegov mir uzburkati u valove mržnje, taj se ipak nikada ne uznemiruje jer nikada ne misli da Božje stvorenje zaslužuje mržnju. Ljubav pokriva "mnoštvo grijeha" (1 Pt 4,8). Gospodin pak kaže ovo: "Ne može dobro stablo donijeti zle plodove ni loše stablo donijeti dobre plodove" (Mt 7,18). Držim da to nije toliko kazano o ljudima koliko o plodovima tijela i duha jer duh ne može nipošto učiniti djela nabrojena kao tjelesna niti tijelo obilovati onim plodovima koji nastaju iz duha. Ali može se dogoditi zbog posjednikove nepažnje da duh što prebiva u čovjeku ne posjeduje svoje plodove i da tijelo, zauzvrat, prestane griješiti kada umrtvi svoje čine. Ipak se ne dođe sve dotle da zanemareno stablo duha donosi putena djela niti da obrađeno stablo tijela donese duhovne plodove.

Među duhovnim plodovima na drugo je mjesto postavljena radost.[139] Stoici koji protančanije razlikuju riječi

136 Latinski je *homicidia*. Riječ je u Gal 5,21.

137 Latinski jezik za riječ "ljubav" ima tri riječi: *amor, dilectio* i *caritas*. Kršćanski ih pisci otačkoga doba redovito uzimlju istoznačno.

138 Usp. 1 Kor 13,5.

139 Latinski je *gaudium*. Usp. F. VIGOUROUX, *Joie*, DB, 3, 1597-1601.

smatraju da je jedno radost, drugo veselje.[140] Kažu da je radost uzdignuće duha na ono što je dostojno ushita, a veselje razuzdano podizanje duha kada se ne pozna mjera i čovjek se veseli u zbiljama koje su pomješane s opačinom. Neki, naprotiv, ističu nasladu[141] radosti, ali ne onu što tijelo potiče na putenu strast,[142] podražava osjetila i umiljava se slatkim osjećajem. Riječ je zapravo o drugoj s njome ista imena.[143] Ta naslada bez ustezanja i bez ikakva ukrasa radosti svoj glas uzdiže u smjehu. Ako je to istina i ako razlikovanje među riječima kod dotičnih ne vara niti sebe vara, pripazimo nije li možda radi toga kazano: "Bezbožnima nema radosti, kaže Gospodin" (Iz 57,21). Istodobno treba i to zamjetiti da radost dolazi nakon ljubavi. Tko nekoga ljubi, uvijek se raduje njegovoj sreći. Ako vidi da je zavaran kakvom zabludom i da se upropastio sklizavošću grijeha, tugovat će i požuriti se da ga izvuče. Ipak radost neće moći zamjeniti tugom jer zna da nijedno razumno biće ne propada vječno kod Boga.[144]

Treći je plod duha mir po kojemu je Salamon koji je bio Kristov pralik dobio ime.[145] Psalmist pjeva i o Crkvi: "Njezino je mjesto sazdano u miru" (Ps 75,3). I među osam evanđeoskih blagoslova piše: "Blaženi mirotvorci jer će se zvati Božjim sinovima" (Mt 5,9). U prvome se pak stepenišnome psalmu pjeva: "Bit ću miroljubiv s onima koji su mrzili mir" (Ps 119,7). Ali ne mislimo da se mir mora tražiti samo u tome da se s drugim ne svađamo. Kristov je mir - to je naša baština - onda s nama kada nas u mirnoj duši ne uznemiruju nikakve strasti.

140 Latinski je *laetitia*.

141 Latinski je *voluptas*. Usp. H. LESÊTRE, *Plaisir*, DB, 5, 456-457.

142 Latinski je *libido*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 497.

143 Jeronim je tu zabilježio grčku riječ.

144 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 219-220.

145 Usp. 2 Sam 12,24.

Nakon mira slijedi velikodušnost[146] odnosno mudrost jer se na oba načina smije prevesti μακραθυμία.[147] Tome je suprotna malodušnost[148] o kojoj piše: "Malodušni je veoma nerazuman. Tko je strpljiv i sve podnosi, mudar je čovjek" (Sir 7,9). Veoma se naglašeno[149] naziva mudrim kao što i u *Izrekama* piše: "Velikodušan je čovjek velik u mudrosti" (Izr 14,29).

Dobroćudnost ili ljubaznost - kod Grka χρηστότης[150] znači oboje - blaga je, umiljata i smirena krepost. Prilagođuje se druženju sa svim dobrima. Poziva na prisnost sa sobom, nagovorom je blaga, umjerena u ponašanju. Stoici i nju ovako određuju: dobroćudnost je vrlina koja je po sebi usmjerena činiti dobro. Od dobroćudnosti se puno ne razlikuje dobrota jer je i ona, očito, spremna na djelovanje. Razlika je u tome što dobrota može biti veoma tužna te čela navorana od stroga života činiti dobro i udijeliti što se traži. Ipak kao društvo nije ljupka niti sve poziva svojom ugodnošću. Dobrotu Zenonov i sljedbenici[151] određuju ovako: dobrota je krepost koja koristi ili krepost iz koje nastaje korist ili krepost zbog same sebe ili osjećanje koje je vrelo koristi.

Sedmo i svetije mjesto među plodovima duha posjeduje vjera koja se i drugdje ubraja među troje, a to je: nada, vjera i ljubav.[152] Nije čudno što se ufanje ne nalazi u ovome popisu[153] jer je u vjeri sadržano čemu se nadamo. Pišući Hebrejima[154] Apostol ovako obilježuje vjeru: "Vjera je bit zbilja u koje se nada, dokaz za ono što se još nije očitovalo" (Heb 11,1). Ako

146 Latinski je *longanimitas*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 501.
147 Riječ piše u Gal 5,22 i znači "strpljivost".
148 Latinski je *pusillanimitas*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 686.
149 Jeronim je to napisao i grčki.
150 Tako piše u izvorniku.
151 Zenon je vođa stoičke filozofske škole.
152 Usp. 1 Kor 13,13.
153 Misli se Gal 5, 22-23.
154 Usp. naše četvrto uvodno poglavlje br. 10.

ono o čemu se nadamo da će doći i još nije obistinjeno vjerom posjedujemo, nadajući se držimo što vjerujemo. Isto tako nastaje pitanje kako se vjera nalazi u ljubavi. Nikada se, tko ljubi, ne smatra uvrijeđenim i nikada se drugo ne prihvaća i ne ljubi osim što se ljubi.[155] Kada se pak ljubav daleko udalji i vjera istodobno ustukne.

Poslije vjere spomenuta je blagost koja se protivi gnjevu, svađama, neslogama. Ona se nikada ne da izazvati na ono što joj je suprotno. Blagost s dobra stabla duha rađa dobre plodove. Zbog nje je Božji sluga Mojsije zavrijedio dobiti svjedočanstvo Pisma koje kaže: "Mojsije bijaše blaži od svih ljudi na zemlji" (Br 12,3). Reče "na zemlji" jer nije mogao biti blaži od onih koji su gledali Boga licem u lice. Često smo prisiljeni mnogo toga činiti po tjelesnoj slabosti. I o Davidu, premda mnogi to smatraju prorečeno o našemu Gospodinu što ni sami ne niječemo, Duh Sveti kao o slici budućega[156] pjeva: "Sjeti se, Gospodine Davida i sve njegove blagosti" (Ps 131,1). Davidova je blagost nadasve blistala prema Saulu,[157] Absalonu[158] i Semeju.[159] Prvi ga htjede ubiti, drugi je, smišljajući novotarije, nastojao oteti vlast, a treći je na nj bacao kamenje i sipao prašinu te vikao i govorio: "Iziđi, iziđi, bezbožni mužu" (2 Sam 16,7).

Među plodovima duha na koncu se smješta uzdržljivost. Nju ne smijemo samo pojmiti kao čistoću već isto tako kao suzdržljivost u odnosu na jelo i piće, srdžbu, uznemirivanje uma i strast ocrnjivanja. Razlika je između umjerenosti i uzdržljivosti u tome što se umjerenost nalazi u savršenim ljudima i svojstvo je potpune vrline. Spasitelj je o tima kazao:

155 U tekstu je nesigurnost. Mi smo uz veliki napor dobili nekakav prijevod.
156 David je bio Kristov pralik.
157 Usp. H. LESÊTRE, *Saül*, DB, 5, 1500-1507.
158 Usp. E. PALIS, *Absalom*, DB, 1, 92-99.
159 Usp. *Séméi*, DB, 5, 1591-1592.

"Blaženi krotki jer će oni posjedovati zemlju" (Mt 5,4). O sebi kaza: "Učite se od mene jer sam krotak i ponizan i blag srcem" (Mt 11,29). Uzdržljivost je na putu do kreposti, ali još nije doprla do potpunoga ostvarenja jer se u onome tko se suzdržava još uvijek u pameti rađaju pohote koje zanečišćuju voditeljsku razumnu moć. Ipak čovjeka koji misli ne svladavaju niti odvuku na čin. Uzdržljivost nije nužna samo u željama i požudi već kod sva tri poremećaja što su bol, radost i strah.

Protiv navedenih plodova duha "nema zakona" (Gal 5, 23). "Zakon nije dat za pravednoga već za nepravedne, nepodložne, bezbožne i grešne" (1 Tim 1,9). Zakon mu kaže: "Nećeš preljubiti, nećeš ubiti, nećeš krivo svjedočiti, nećeš varati, nećeš željeti tuđe, nećeš se krivo kleti, nećeš krasti" (Izl 20, 13-17). Za me su suvišne zakonske naredbe ako navedeno uopće ne činim jer u meni vlada duh svojim plodom koji je ljubav. Uostalom, i svjetovni su umni filozofi smatrali da ono što javni zakoni naređuju da ljudi prisilom vrše ljubav uvjeri da isto čine dragovoljno.

5,24: *"Oni pak koji su Kristovi raspeli su tijelo s manama i požudama."*

Origen je to mjesto povezao s prethodnim i ovako čitao: "Protiv takvih ne postoji Zakon. Oni su raspeli Kristovo tijelo s manama i požudama." Na latinskome zvuči da su oni koji pripadaju Kristu raspeli svoje tijelo s manama i pohotama. Origen ne kaže tako nego da su oni raspeli Kristovo tijelo s manama i požudama. Origen istražuje kako se kod ljudi koji imaju duhovne plodove i pred kojima je Zakon prestao postojati razapinjanje Gospodnjega tijela iznosi kao pohvala kada se u *Poslanici Hebrejima* bilježi kao pokuda: "Opet u samima sebi raspinju Sina Božjega i izvrgavaju ruglu" (Heb 6,6). Umjesto "opet raspinju" u grčkome se kao bolje nalazi jedna složena riječ - ἀνασταυροῦντες[160] - koju možemo

[160] Tako piše u izvorniku. Samo u Heb 6,6 u cijelome Novome zavjetu dolazi glagol ἀνασταυρόω: usp. J. SCHNEIDER, ThW, 7, 584.

prevesti "još jednom raspinjući".[161] Najprije, dakle, treba shvatiti da je jedno "raspeti" a drugo "opet raspeti" i potom da nije isto "opet raspeti" Sina Božjega i "raspeti" Kristovo tijelo s manama i požudama. Kristovo tijelo nije prvotno i u najstrožemu smislu Sin Božji nego Isus Krist koji "u početku bijaše" (Iv 1,1) kod Oca Riječ-Bog. Riječ je "postala tijelo" (Iv 1,14). Sin je sebe učinio praznim i uzeo oblik sluge[162] da raspne tijelo i oplijeni prvaštva i vlasti te nad njima na Križu slavi pobjedu. Tako se ispunja Apostolova riječ: "Što je umro za grijeh, umro je jedanput" (Rim 6,10).

Ako su, dakle, naša tjelesa Kristovi članovi, slijedi da je i naše tijelo Kristovo tijelo. Njega raspesmo po Kristu mrtveći na zemlji blud, nečistoću, strast, zlu čežnju i pohotu. Sada se o nama pohvalno kaže: oni koji su tijelo Krista Isusa raspeli s mana i požudama. U svome tijelu trajno nosimo Isusovu smrt da se u našemu tijelu očituje i njegov život.[163] Međutim, ne traži se mali napor da u sadašnjemu vijeku tako živimo da se već sada u našemu tijelu očituje Isusov život. Tako će po Duhu koji prebiva u nama[164] oživjeti i naša smrtna tjelesa.

Gdje je latinski prevodilac stavio *mane* u grčkome se čita παθήματα što znači *patnje*. Ali *patnja* može značiti i bol i ostale tjelesne muke. Zato je Apostol oprezno dodao *požude* da se ne misli kako kod duhovnih ljudi niječe tjelesnu narav već mane.

Ako slijedimo opće izdanje[165] i čitamo "oni koji su Kristovi, raspeli su tijelo s manama i požudama", tada je napomena u ovome: kazati da dotični nisu raspeli Kristovo tijelo nego svoje.

[161] Jeronim je napisao *rursus crucifigentes* i *recrucifigentes*. Osobno ne vidimo razliku među tim izričajima.

[162] Usp. Fil 2, 6-7. - Čitatelj je mogao zapaziti neobičnost Origenova tumačenja. Ali se ne smije zaboraviti da teologija pozna razvoj.

[163] Usp. 2 Kor 4,10.

[164] Usp. Rim 8,11.

Gotovo zaboravih drugo tumačenje. Već sam kazao da se sve što se odnosi na Zakon mora povezati s obrezanjem. Prema tome, ovo je smisao: oni u kojima su duhovni plodovi - ljubav, radost i ostalo - tjelesna su razumjevanja Pisma što se sada naziva Kristovo tijelo raspeli s njegovim strastima i čežnjama koje malenima i dojenčadi rađaju podloge za opačine. Onaj je raspeo Kristovo tijelo tko ne vjeruje u skladu s tijelom povijesti već kao predvodnika slijedi duh alegorije.

5,25: *"Ako živimo po duhu, po duhu i idimo."*

Upotrijebimo tu izreku protiv ljudi koji ne žele Pisma duhovno razumjeti. Tko je pak tko s duhom[166] živi ako ne naš skroviti čovjek koji ponekad običava živjeti i po tijelu? Ali kada živi po duhu, s duhom i hoda. Kada pak želi ići u tijelu, živ je mrtav. Čovjek koji je savršen u Kristu, uvijek živi u duhu. Pokorava se duhu, nikada ne živi u tijelu. Tko se, naprotiv, posve preda tijelu i prepusti strastima, nikada ne živi u duhu. Između tih u sredini su ljudi koje ne možemo nazvati ni duhovnima ni tjelesnima. Oni se kolebaju između vrlina i mana. Sada ih privuče bolje i duh su, sada ih obori tjelesna požuda i tijelo su.

5,26: *"Ne budimo pohlepni za ispraznom slavom jedni druge izazivajući, međusobno zavideći."*

Jednu jedinu grčku riječ - κενόδοξοι[167] - latinski je prevodilac izrazio opisno s tri riječi. Kako mnogo odrednica i značenja ima "slava" dokazuju filozofske knjige i dva Ciceronova sveska *O slavi.*

165 Tu izričaj *vulgata editio* označuje grčko prihvaćeno izdanje Pisma.

166 U Gal 5,25 riječ "duh" preveli smo usklađeno Jeronimovu načinu shvaćanja. Dojma smo da on tu "duh" poima antropološki. To smo istaknuli jer se redak u novo doba obično shvaća pneumatološki.

167 Riječ se nalazi u Gal 5,26. Po sebi znači "praznoslavan". Riječi koje tu Jeronim spominje jesu: "isprazan", "slava" i "pohlepan".

Mi pak koji ne kušamo razjašnjavati korjenska značenja riječi[168] nego svetopisamski smisao navedeno ćemo mjesto s prethodnim ovako povezati: ako po duhu živimo, pokoravajmo se duhu i međusobno nipošto ne služimo po Zakonu već po ljubavi. Ne smijemo se prepirati s obzirom na svetopisamska tumačenja i govoriti: bolje je obrezanje, nije nego prepucij; treba odbaciti povijest, a slijediti alegoriju; nipošto, alegorija je isprazna i sjenovita i nije usađena u nikakvo korjenje istine. Otuda se dogodi da se rode međusobne zavisti. Pravao kaže: "Hoće vas isključiti da njih nastojite dostići" (Gal 4,17). Oni zapravo ne žele poučiti istinu Zakona nego njime vezati.

Ali da posve ne zaobiđemo riječ "slava", ostavljajući filozofima njihove trice, iznijet ćemo nešto iz Pisama. Riječ slava označuje dobar glas kod puka i pohvalu stečenu ljudskom naklonošću gdje se kaže: "Sve čine da ih ljudi slave" (Mt 23,5). I drugdje: "Kako možete vjerovati tražeći slavu jedan od drugoga" (Iv 5,44)? Na istome se mjestu "slava" rabi u dobrome smislu: "A ne tražite slavu od onoga koji jedini jest" (Iv 5,44). Otuda uočavamo da ista riječ čas znači krepost, čas opačinu. Ako slavu tražimo od ljudi, opačina je; ako od Boga, krepost je. Bog nas potiče na pravu slavu govoreći: "One ću slaviti koji me budu slavili" (1 Sam 2,30). U božanskim Pismima slava znači i drugo kada se ljudskim pogledima pruža nešto uzvišenije i božanskije. Gospodnja se slava vidjela u Šatoru i slava bijaše u Hramu koji je sagradio Salamon.[169] Bijaše i na Mojsijevu licu kada nije znao da mu je lice proslavljeno.[170] Mislim da i Apostol govori o toj slavi lica: "Svi mi, promatrajući Gospodnju slavu otkrita lica, preobrazujemo se u istu sliku iz slave u slavu kao od Božjega Duha" (2 Kor 3,18). I sam je Spasitelj nazvan "sjajem slave i

168 Jeronim je napisao *etymologia.* To spominjemo jer će na koncu zapadnoga otačkoga razdoblja Izidor Seviljski napisati djelo s naslovom *Etymologiae.*

169 Usp. 1 Kor 7,11.

170 Usp. Izl 40, 32-33.

lik Božje biti" (Heb 1,3). I Stjepan je vidio Božju slavu i Isusa gdje stoji s njegove desne.[171]

Ali, hajde, da i mi sebi dopustimo stvarati riječi jer - kako netko[172] kaza - za nove zbilje treba stvoriti nove riječi. Budući da je ovdje rečeno "ne budimo pohlepni za ispraznom" ili "praznom slavom", mi tvrdimo da su oni željni potpune slave koji žude za Božjom slavom i hvalom dostojnom moći i motrenjem koje pokazuje nešto božanskije. Radi toga su naši na mnogim mjestima[173] umjesto "slava" preveli "veličanstvo".

Već dugo želim skočiti u riječ, ali me zadržava strah od govora. Ipak ću kazati. Neću prešutjeti svoju strast, ali ne u odnosu na bogatstvo, moć, ljepotu i tjelesnu ljupkost. To se, očito, ubraja u tjelesna djela. Ako se milostinja dijeli zbog pohvale, isprazna je slava. Isto je i duga molitva i bljedilo koje slijedi post. To nisu moje riječi nego Spasitelja koji govori u evanđelju.[174] I sama čistoća u braku, udovištvu, kod djevica, često traži ljudski pljesak. Evo što se malo prije bojah reći, a mora se kazati: ako se samo mučeništvo zato podnese da nam se braća dive i da nas hvale, zaludu se prolila krv. Neka progovori Apostol, neka rekne odabrani sud: "Ako predam svoje tijelo da se slavim, a nemam ljubavi, ništa mi ne koristi" (1 Kor 13,3).

Pavao je kazao: "Poznam čovjeka u Kristu. Pred četrnaest je godina da li u tijelu, ne znam, da li izvan tijela, ne znam, Bog zna, bio ponesen do trećega neba" (2 Kor 12, 2-3). I malo niže: "Ponesen u raj čuo je tajne riječi koje čovjeku nije dopušteno kazati" (2 Kor 12,4). Pavlu, rekoh, koji navedeno kaza i koji je od svih više radio[175] da ga ne uzoholi

171 Usp. Dj 7,55.
172 To je bio Ciceron.
173 Misli se: kod prevođenja Pisma.
174 Usp. Mt 6, 2-16.
175 Usp. 1 Kor 15,10.

veličina objave bi dat sotonim glasnik da ga udara[176] te se ne uznese. Doista je triput molio Gospodina da se poslanik udalji od njega, ali mu bi kazano: "Dosta ti je moja milost jer se snaga usavršuje u slabosti" (2 Kor 12,9).

Što je do te mjere Božje djelo koliko čitati Pisma, propovijedati u crkvi, željeti svećeništvo, služiti pred Gospodnjim oltarom? Ali i to niče iz žudnje za slavom ako se vlastito srce ne čuva svom pažnjom. Možeš vidjeti - to i Tulije[177] kaže - mnoge koji pišu svoje knjige o preziranju slave, ali zbog slave na početak stavljaju natpise vlastitoga imena. Tumačimo Pisma. Često mjenjamo pisaljku. Pišemo što je dostojno da se čita. Ali ako se ne čini zbog Krista nego radi uspomene kod potomaka i glasa među narodima, sav će posao biti uzaludan. Bit ćemo kao talambas što odzvanja i cimbal[178] koji ječi.[179] Vidiš mnoge kako se međusobno prepiru oko Pisama i od Božje riječi prave športsko natjecanje. Međusobno se izazivaju i ako su pobjeđeni zavide: pohlepni su za ispraznom slavom.

Znam da u latinskim rukopisima u onome navodu koji smo prethodno istaknuli - "ako predam svoje tijelo da se hvalim" - umjesto "da se hvalim" stoji "da se spalim". Kod naših se zavukla pogreška zbog sličnosti riječi jer se kod Grka "da se spalim" i "da se hvalim", tj. καυθήσομαι i καυχήσομαι razlikuju jednim dijelom slova.[180] Međutim, i kod samih su Grka primjerci različiti.

176 Usp. 2 Kor 12,7.
177 To je Ciceron.
178 Usp. J. PARISOT, *Cymbale*, DB, 2, 1163-1165.
179 Usp. 1 Kor 13,1.
180 Razlika je samo u θ i χ.

ŠESTO POGLAVLJE

(*Gal* 6,1-18)

6,1: *"Ako, braćo, čovjek nenadano pane u neki grijeh, vi ga koji ste duhovni poučite u duhu blagosti pazeći na samoga sebe da i ti ne budeš iskušan."*

Znao je Pavao da je štovatelj onoga Boga koji ne želi grešnikovu smrt već pokoru.[1] Znao je da s izuzetkom Trojstva svako biće, ako i ne griješi, ipak može sagriješiti. Zato čovjeka koji je duhovan potiče da iz straha kako sam ne bi sagriješio ruku pruži palome. Pavao pala u grijeh lijepo naziva čovjekom koji može umrijeti. Samim nazivom pokazuje lomnost položaja. Tako će biti dostojan oproštenja tko kao čovjek, prevaren zabludom i upao u ponor, sam sebe bez pomoći i pomoćnika ne može podignuti. Duhovnome nije dodano čovjek već mu se zapovijeda kao bogu[2] da čovjeka već obuzeta grijehom pouči ili - kako u grčkome[3] piše bolje - usavrši u duhu blagosti. Onaj tko se usavršava, ne oskudjeva u svemu nego u nečemu.

Uostalom, ako dotični nije sagriješio mnogim grijesima već je upao u neku manu, neka duhovni u popravljanju grešnika primjeni duh dobrostivosti i blagosti. Neka čovjeka koji je sagriješio ne nastoji popraviti kada je tvrd, srdit i tužan. Neka ga, naprotiv, pozove obećavajući spasenje i nudeći oproštenje. Neka navede Kristovo svjedočanstvo kada pritisnute teškim teretom Zakona i grijeha zove svome slatkome

[1] Usp. Ez 18,11.

[2] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 267.

[3] Odnosi se na καταρτίζω. Riječ znači "dovršiti" ili "usavršiti".

jarmu i lakome bremenu da nauče kako je u srcu ponizan i dobrostiv i blag te će naći mir svojim dušama.[4]

Poslužimo se ovim navodom[5] protiv krivovjernika koji izmišljaju priče o naravima. Vele da je duhovni čovjek dobro stablo i da nikada ne rađa zlim plodovima. Apostol, čiju vlast i oni slijede, kaže, eto, da mogu sagriješiti i oni koji su duhovni ako se uznositošću srca uzohole i panu. Čak i mi svjedočimo da "zemljani"[6] postaju duhovni ako se vrate onome što je bolje.

Nama se može suprostaviti ono što Pavao piše Korinćanima: "Što želite? Da k vama dođem sa šibom ili u ljubavi i duhu blagosti" (1 Kor 4,21)? Ako ondje kaže da grešnicima ne dolazi u duhu blagosti već sa šibom kako ovdje na one koji su zatečeni u nekome grijehu ne primjenjuje šibu nego duh blagosti? Ali ondje govori ljudima koji poslije grijeha ne osjećaju vlastitu pogrešku i nisu se htjeli podložiti svojim starješinama i popraviti pokorom. Gdje je pak grešnik svjestan svoje rane i dolazi liječniku da ozdravi, tu nije nužna šiba nego duh blagosti.

Možda će se i ovo pitati: ako netko grešnika mora stoga poučiti u duhu dobrostivosti jer pazi na se da i sam ne bude iskušan, znači li to da onaj tko je siguran u svoj razum i zna da ne može pasti ne mora u duhu dobrostivosti poučiti grešnika? Na to odgovaramo: premda je pravedni pobjednik, znajući uz koliki je trud pobjedio, još više će grešniku dodijeliti oproštenje. I Spasitelj je, jednak nama u svemu osim u grijehu,

[4] Usp. Mt 11,29.

[5] Mislimo da se odnosi na Gal 6,1.

[6] Jeronim je napisao i grčki. O grčkoj riječi vidi E. SCHWEIZER, χοικός, ThW, 9, 460-468.

zato kušan[7] da, poučen[8] svojim primjerom kako je teška pobjeda u tijelu, može s našim slabostima supatiti i suosjećati.[9]

Ako je tko do starosti došao kao djevica, neka oprosti onome koga je nekoć prevarila vrelina mlade dobi jer zna uz kakve je poteškoće prevalio onu dob. Kada tko nekoga vidi u mukama odbiti patnje kod ispovjedanja Kristova imena, neka ima sućut s nijekateljevim ranama i neka se ne čudi toliko što je onaj svladan koliko da je sam pobjedio.

Također zapazite piščevu opreznost. Pavao nije kazao: pazeći na se da i ti ne paneš. Napisao je: "Da i ti ne budeš iskušan". Ponekada je u našoj vlasti biti pobjeđen ili pobjediti, ali je u iskušavateljevoj vlasti kušati. Ako je Spasitelj kušan,[10] tko može biti siguran da će nekušan prebroditi mora ovoga života?

Ljudi koji misle da je Pavao kazao po istini, a ne iz ponižnosti "makar sam nevješt jeziku, ipak nisam znanjem" (2 Kor 11,6) brane dosljednost ovoga mjesta. Pavao je pravilno morao kazati: vi koji ste duhovni takvoga poučite u duhu dobrostivosti motreći sami sebe da i vi ne budete kušani. Nije išlo da umjesto množine napiše jedninu. Pavao, dakle, kao Hebrej od Hebreja[11] i čovjek koji bi bio nadasve upućen u materinski jezik, nije tuđim jezikom mogao izraziti duboka značenja niti se preko mjere brinuo za riječi kada je imao osiguran smisao.

Toliko o jednostavnome razumjevanju. Da pak redom prijeđemo na drugo tumačenje, ovo mjesto moramo razjasniti pomoću konca *Poslanice Rimljanima* gdje je Pavao slično pisao o židovskim jelima i opsluživanjima. Ljude koji su odbacili zapovijedi što su po slovu Zakona, nazvao je jakima i

[7] Usp. Mt 4, 1-11.
[8] Razumljivo je što drugi rukopis bilježi "poučavajući".
[9] Usp. Heb 4,15.
[10] Usp. Mt 4, 1-11.
[11] Usp. 2 Kor 11,22.

savršenima, a one koji su se još uvijek vodili drevnim običajem slabima i malenima. Pavao je uočio da postoji svađa između duhovnih i tjelesnih. Upozorio je duhovne da ne prezru tjelesne. Rekao je: "Slaba u vjeri prihvatite, ali ne u raspravama mišljenja. Jedan drži da sve jede, a tko je slab, jede povrće. Onaj koji jede, neka ne prezre onoga koji ne jede, a tko ne jede, neka ne osudi onoga koji jede. Bog ga je prihvatio. Tko si ti da sudiš tuđega slugu? Svome Gospodinu stoji ili pada. Ali će on stajati jer je moćan Bog da ga utvrdi" (Rim 14, 1-4). Razglobivši u sredini mnogo u tome smislu Pavao na kraju dodaje: "Nemoj zbog jela uništiti Božje djelo" (Rim 14,20). I opet: "Mi, jači, dužni smo podnositi slabosti slabijih, a ne sebi ugađati. Neka se svatko od vas sviđa svome bližnjemu za dobru izgradnju" (Rim 15, 1-2).

6,2: *"Nosite breme jedan drugoga i tako ćete ispuniti Kristov zakon."*

I psalmist svjedoči da je grijeh breme. Kaže: "Opačine se moje digoše na moju glavu. Pritisnule su me kao težak teret" (Ps 37,5). I Zaharija je vidio kako opačina u ženskoj spodobi sjedi na talentu olova.[12] Spasitelj je za nas nosio taj teret učeći nas svojim primjerom što moramo činiti. On nosi naše opačine i za nas se žalosti.[13] One koji su pritisnuti teretom grijeha i Zakona poziva na lako breme kreposti. Kaže: "Jaram je moj ugodan i moje breme lako" (Mt 11,30).

Tko, dakle, ne očajava nad bratovim spasenjem nego pruža ruku onome tko moli i koliko je do njega plače s ucviljenim i sa slabim je slab te tuđe grijehe uzima za svoje, po ljubavi ispunja Kristov zakon. Što je Kristov zakon? "Ovo je moja zapovijed: da se međusobno ljubite" (Iv 13,34). Koji je zakon Božjega Sina? "Ljubiti jedan drugoga kao što sam i ja vas ljubio" (Iv 13,34). Kako je nas ljubio Sin Božji? "Od ove ljubavi nema veće nego da netko svoju dušu položi za svoje

[12] Usp. Zah 5,7.
[13] Usp. Iz 53, 4-5.

prijatelje" (Iv 15,13). Tko ne posjeduje blagost niti se zaodjeo nutrinom milosrđa i suza, premda je duhovan, neće ispuniti Kristov zakon.

Ali i ovo mjesto povežimo s prethodnim jer slijedimo dvostruko tumačenje. Ako je netko slab u vjeri i još se hrani djetinjim mlijekom pa ne može tako brzo od zakonskoga opsluživanja prijeći na duhovna otajstva, vi koji ste snažniji nosite njegove terete kako po vašemu znanju ne bi propao brat za kojega je Krist umro.[14] Nosi pak bratove potrebe tko pomaže siromahu opterećenu teretom neimaštine i sebi stječe prijatelje nepravednim novcem.[15] Njemu će iza uskrsnuća reći Krist: "Dođite meni, blagoslovljeni Oca mojega. Zaposjednite kraljevstvo spremljeno za vas od stvaranja svijeta. Ogladnjeh, naime, i dadoste mi jesti; ožednio sam i dali ste mi piti" (Mt 25, 34-35).

Učeći u drugoj poslanici Timoteja Pavao je također u istome smislu dodao: "Bogatašima ovoga svijeta zapovjedi da ne misle na veliko" - to je umjesto *ne oholiti se*[16] - "niti se pouzdaju u nesigurno" bogatstvo nego u Boga koji obilno daje da se uživa. Neka čine dobro, budu bogati dobrim djelima; neka lako udjeljuju, budu zajedničari, sebi sabiru dobar temelj da postignu pravi život" (1 Tim 6, 17-19). Tko postiže "pravi život" (1 Tim 6,19) - to znači onoga koji kaže "ja sam život" (Iv 14,6) - ispunio je Kristov zakon koji vodi u život.

6,3: *"Ako, naime, tko smatra da je nešto premda nije ništa, sam sebe zavodi".*

Ako netko ne želi nositi tuđa bremena već je kao nemilosrdan zadovoljan samo svojim djelom i vrlinom i ne

[14] Usp. 1 Kor 8,11.

[15] Usp. Lk 16,9.

[16] Jeronim smatra da tako treba prevesti izravnu apostolovu riječ ὑψηλοφρονέω. Ona doista znači "biti ohol": usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 2016.

traži što je tuđe nego što je njegovo[17] znači da je jedino svoj ljubitelj, a ne i Božji. Sam sebe zavodi.

Redak se može dvostruko čitati i dijeliti. Ili ovako "ako netko smatra da je nešto premda nije ništa" ili ovako "ako netko smatra da je nešto" te se potom doda "premda nije ništa, sam sebe zavodi". Zadnja podjela bolje zvuči na grčkome nego latinskome. Smisao je prve podjele ovaj: tko drži da je nešto, a nije ništa, sam sebe obmanjuje. Drugi je smisao uzvišeniji i nama se više dopada: ako netko drži da je nešto jer sam misli da je nešto, a ne po blagosti prema bližnjemu već se prosuđuje po svome djelu i radu - zadovoljan samo svojom krepošću - taj zbog same te preuzetosti postaje ništa. Sam sebe vara. To je bolje kazano grčkim φρεναπατᾶ. To znači vara svoju pamet. Umjesto toga latinski je prevodilac stavio "sam sebe zavodi". Svoju pamet vara tko o sebi misli da je mudar, dok je - po Izaiji - mudar u sebi i pametan u svojim očima.[18]

Tumačenje se ovoga mjesta povezuje s obrezanjem i Zakonom ovako: tko je duhovan, a nema milosrđa prema bližnjemu već prezire malena jer je sam viši sam sebe vara. Ne zna da je zakon duha u tome da se uzajamno ljubimo.

6,4: *"Neka svatko ispita svoj posao i tako će slavu imati samo u sebi samome, a ne u drugome."*

Ovo je smisao: ti koji se smatraš duhovnim i snažniji si od slabosti drugoga, ne trebaš gledati na slabost paloga već motriti svoju jakost. Ti nisi zato savršen kršćanin ako netko drugi ne može u punini od židovstva prijeći na kršćanstvo. Ako te ne grize vlastita savjest, slavu imaš u samome sebi, a ne u drugome. Športaš nije stoga jak jer pobjedi slaba i nadvisi protivnikove mlitave udove nego ako je snažan te se slavi u svojoj jakosti, a ne tuđoj slabosti.

[17] Usp. Fil 2,21.

[18] Usp. Iz 5,21.

Navedeno se može i drukčije razjasniti. Tko posjeduje svijest o dobru djelu i samoga sebe, promatrajući svoje djelo, ne kori, ne smije se zbog toga veličati pred drugim i svoju slavu vani iznositi i drugima priopćivati i uznošenje tražiti od ljudske naklonosti. "Neka je daleko od mene da se slavim osim u križu Gospodina našega Isusa Krista. Meni je po njemu svijet raspet i ja svijetu" (Gal 6,14). Onaj tko slavu traži od drugoga, tome nije svijet raspet niti je on sam raspet s Kristom. Taj dobiva što je tražio od ljudi, svoju plaću.

6,5: *"Svatko će, naime, nositi svoje breme."*

To se pričinja suprotnim prethodnome gdje Pavao kaže: "Nosite breme jedan drugoga" (Gal 6,2). Ako svaki pojedinac bude nosio svoje breme, neće moći nositi breme drugoga. Ali moramo zapaziti da je Apostol ondje naredio da se kao grešnici međusobno u ovome životu pomažemo i da u ovome vijeku budemo jedan drugome od pomoći. Ovdje pak govori o Gospodnjemu sudu nad nama. Gospodin nas neće po grijehu i usporedbi s drugim koji je lošiji prosuditi grešnima ili svetima već po našemu činu da svakome plati po njegovu djelu.

Kratka nas navedena misao uči, makar skrovito, novom nauku koji je skrovit: dok smo u sadašnjemu svijetu možemo međusobno jedan drugome pomoći molitvama ili savjetima. Kada pak dođemo pred Kristovo sudište za nikoga se ne mogu zauzeti ni Job ni Danijel ni Noa[19] već svatko nosi svoje vlastito breme.

6,6: *"Onaj koji se poučava riječi, neka onome koji ga uči udijeli dio u svojim dobrima."*

Marcion je to mjesto tako rastumačio što je mislio da vjernici i katekumeni moraju zajedno moliti i da učitelj mora sudjelovati u molitvi s učenicima. Marciona je najviše ponijelo ono što slijedi, "u svim dobrima". Međutim, da je bila riječ o

[19] Usp. Ez 14,14.

molitvi, ne bi trebalo naređivati onome tko se poučava[20] nego onome koji dotičnoga uči, tj. ne učeniku nego učitelju. Čak se ni ostalo što slijedi ne slaže s Marcionovim tumačenjem: "Što čovjek posije, to će i požeti" (Gal 6,8). Također: "Dok činimo dobro, ne malakšimo jer ćemo u svoje vrijeme žeti ako ne sustanemo" (Gal 6,9).

Ovo je, dakle, smisao: Pavao je ranije zapovjedio duhovnima da ljude koji nenadanu padnu u kakav grijeh pouče u duhu blagosti i da, noseći breme jedan drugome, ispune Kristov zakon. Sada, zauzvrat, onima koji su još uvijek bili dosta slabi, učenici i puteni naređuje da onako kao što sami od učitelja žanju duhovno, tako učiteljima udjele što je za tijelo. Oni se toliko posvećuju božanskome poučavanju i poslu da nemaju potrebno za ovaj život. Neka bude ono što piše o mani: "S mnogim se nije bilo u preobilju ni s malim u oskudici" (Izl 16,18).

Pavao je na tome mjestu prema pučkome običaju i općem načinu "darovima" nazvao jelo i odjelo i ostalo što ljudi broje u dobra. "Ako imamo jelo i odjelo, budimo time zadovoljni" (1 Tim 6,8). Nije čudno što je Pavao nazivom dobra označio što je nužno za tijelo kada se i naš Spasitelj onima koji se nisu vinuli do vrhunca kreposti već su još kročili po nižemu i molili da im se uveća vjera rekao: "Ako, dakle, vi, makar ste zli, znate svojoj djeci dati dobre dare, koliko će više vaš nebeski Otac dati dobra onima koji ga mole" (Mt 7,11)!

Osobno mislim da je i Job, govoreći ženi kao jednoj od nerazumnih žena jer je onako mislila o bogatstvu za tijelo, kazao: "Ako smo iz Božje ruke primili dobra ..." (Job 2,10). Također je o tjeskobama i pritiscima i kušnji što donose pobjedu kazano: "Zašto ne bismo podnosili nevolju" (Job 2,10)? Prema tome, zlo i dobro ne nalaze se u bogatstvu i poteškoćama nego u krepostima i opačinama. Zato pravednik

[20] Upotrijebljena je riječ *catechizo:* usp. H.W.S. BEYER, κατηχέω, ThW, 3, 638-640.

kaže u Psalmu: "Tko je čovjek koji želi život, čezne vidjeti sretne dane? Svoj jezik udalji od zla i tvoja usta neka ne reknu prijevaru. Ustukni od zla i čini dobro" (Ps 33,13).

Zlo je u pravome smislu ono što se mora izbjegavati, a dobro ono što moramo činiti. Onaj bogataš u evanđelju nije posjedovao znanje o zlu i dobru. Zapravo je rodnost zemlje držao za dobra jer kaza: "Imaš, dušo, dobra stavljena za puno godina. Počivaj, jedi, pij i veseli se" (Lk 12,19). I onaj koji ležaše u grimizu i obilovaše užicima, u paklu čuje Abrahama: "U svome si životu primio svoja dobra" (Lk 16,25).

Ali i na ovo moramo pripaziti da se možda smije i ovako razumjeti: učenicima se naređuje da ljude koji ih uče i priopćuju riječ slušaju, budu poučljivi i pokažu se lakima, ali tek u onome što je dobro, duhovno, a ne iskvareno krivovjerničkom ili židovskom iskvarenošću.

6,7: *"Ne varajte se, Bog se ne da prevariti jer što čovjek posije, to će i požeti."*

Pavao je u duhu predvidio da oni što se poučavaju i učiteljima moraju pribaviti utrošak i nužno za život mogu uprijeti prstom u siromaštvo i kazati: ove mi godine njiva zbog suše nije rodila; tuča je uništila vinograd; porezi su odnijeli dohotke koji su se mogli ostvariti; nemam odakle dati što se nalaže. Zato je dodao: "Ne varajte se, Bog se ne da prevariti". Reče: Bog zna vaša srca, nije mu nepoznato vaše bogatstvo. Vjerojatna isprika može nekako umiriti čovjeka, Boga ne može zavarati.

Apostol istodobno potiče na ono što je naređeno da se učini. To je nazvao sjemenom. Tako se neće držati izgubljenim što će se primati umnoženom trajnošću. Sličnim je primjerom poučio Korinćane o smislu davanja i primanja: "Tko škrto sije, škrto će i žeti i tko sije u blagoslovu, od blagoslova će i žeti: svatko kako u srcu ima nakanu, ali ne iz tuge ili prisile jer Bog ljubi radosna darovatelja" (2 Kor 9, 6-7).

6,8: *"Tko, naime, sije u svoje tijelo, iz tijela će i žeti raspadljivost. Ali tko sije u Duha, od Duha će žeti vječni život."*

Sve što govorimo, radimo, mislimo tijelom se i Duhom sije u dvije njive. Ako je dobro što izlazi iz ruke, usta i srca obilovat će - sijano u Duhu - plodovima za vječni život. Ako je zlo, donijet će nam, primljeno od njive koja je tijelo, urod raspaljivosti.

Drugo tumačenje: tko Zakon poima tjelesno, očekuje tjelesna obećanja koja se raspadaju u ovome vijeku. Tko je pak duhovni slušalac, "sije u Duhu i od Duha će žeti vječni život". Istovremeno moramo uočiti povezanost u govoru i povezati je s prethodnim. Kada sije u Duhu, čovjek se zove čovjekom, ali pošto stane žeti vječni život, možda je prestao biti čovjek.[21]

Kasijan[22] je držao da je Kristovo tijelo prividno. Mislio je da je svako sjedinjenje muška i ženska nečisto. Taj najoštriji enkratitski herezijarh prilikom naznačenoga Pavlova navoda protiv nas se poslužio ovakvim dokazivanjam: ako će od tijela žeti raspadljivost tko sije u tijelo, a u tijelo sije tko se združi sa ženom, onaj, dakle, tko segne za ženom i sije u njezino tijelo, od tijela će žeti raspadljivost.

Kasijanu ćemo najprije odgovoriti da Pavao nije rekao tko sije "u tijelo" nego "u svoje tijelo". Nitko pak ne liježe sa samim sobom i ne sije u svoje tijelo. Nadalje, Kasijanu sada navedenu primjedbu uz izričaj "u svome tijelu" iz preobilja dopuštamo. Moramo dodati da, po njemu, i oni koji jedu, piju, spavaju i nešto čine zbog tjelesnoga osvježenja siju u tijelo i od njega žanju raspadljivost. Međutim, možda će se Kasijan uteći tome što će kazati da ljudi koji piju, jedu ili spavaju sve to ipak

---

21 Tu niti nam je misao jasna niti je tekst siguran.

22 Riječ je o Juliju Kasijanu koji je djelovao u Egiptu oko g. 170. Iz nekoliko ulomaka koji su se sačuvali iz njegova djela vidi se da je zabacio svaki seksualni čin. Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, 1, 242.

čine s razumom u ime Gospodnje.[23] Ne siju u tijelo već u Duhu. Jednako ćemo i mi njemu odgovoriti da oni koji slijede prvu Božju odluku i razborito provode u djelo "rastite i množite se i napučite zemlju" (Post 1,22) ne siju u tijelo već da siju u Duhu. Prema tome, Kasijanovo je zaključivanje ništetno i krhko. Prvoga slušaoca zavara sofizam. Uostalom, ako se zaključivanje pomno razmotri, lako se rješava. Ne možemo, naime, reći da su Abraham Izak i Jakov kao i ostali sveti ljudi koji su se rodili iz obećanja[24] kao i sami Gospodinov preteča - i on se rodio u tijelu - niknuli iz raspadljive klice. Također treba i to zapaziti da se za onoga tko sije u tijelo bilježi s dodatkom "svoje tijelo". Ali o onome tko "sije u Duhu", nije kazano "u svome duhu" nego naprosto "u Duhu". Tko, naime, sije dobro, to ne sije u svome duhu već u Božjemu Duhu[25] od kojega će i žeti vječni život.

6,9: *"Čineći pak dobro, ne malakšimo jer ćemo u svoje vrijeme žeti ako ne posustanemo."*

Pavao na ustrajni trud sokoli one koji u ovome životu čekaju plaću za dobro djelo jer ne znaju da je jedno vrijeme sjetve, drugo žetve. Djela su u ovome životu sjetva. Ona se siju u Duhu ili tijelu. Žetva je budući sud. Tada ćemo po kakvoći i različitosti sjetve požeti različite žetve: strostruki, žezdesetorostruki i tridesetostruki urod.[26] Tu žetvu ne može nitko požeti ako sustane. "Tko ustraje do konca, taj će se spasiti" (Mt 10,22). Isto je naređeno i na drugome mjestu: "Ne malakši" (Iz 5,27)! Kako bi to bilo da mi malakšemo u

[23] Usp. 1 Kor 10,31.

[24] Usp. Heb 11,9.

[25] To je razlog zašto smo ranije ulomak dijelom shvatili pneumatološki. Ali znamo da se izričaj "Božji Duh" ne bi, strogo govoreći, u Jerinomovu načinu izražavanja morao razumjeti pneumatološki. Čak nam se čini da Jeronim naznakom želi kazati: Bog je duh. Ali napomenom da u Gal 6,8 Apostol "jednostavno" kaže "u Duhu" donekle upućuje na pneumatološko razumjevanje.

[26] Usp. Mk 4,8.

dobrome djelu kada grešnici svaki dan napreduju u opakim djelima!

6,10: *"Dokle, dakle, imamo vremena, činimo dobro svima, a prvenstveno domaćima u vjeri."*

Vrijeme je sjetve, rekosmo, sadašnje vrijeme i život koji trčimo. U njemu nam je moguće sijati što hoćemo. Kada pak prođe ovaj život, prestaje vrijeme djelovanja. Zato i Spasitelj kaže: "Radite dok je dan. Noć će doći kada već nitko neće moći raditi" (Iv 9,4). Za nas se pojavila Božja Riječ, pravo sunce. Zvjeri su se prikupile na svoje ležaje. Kao ljudi krenimo na svoj posao i radimo do večeri kako se otajstveno pjeva u Psalmu: "Postavio si tmine i nastala je noć. U njoj prolaze šumske zvijeri.. Lavlja mladunčad riče da ugrabi i od Boga sebi traži jelo. Pojavi se sunce, zvjeri se skupe i spavat će na svojim ležajima. Čovjek izlazi na svoj posao i svoj rad do večeri" (Ps 103, 20-23).

Bilo da smo bolesni ili zdravi, neznatni ili moćni, siromašni, bogati, priprosti, ugledni, gladni ili siti, sve činimo u Gospodnje ime sa strpljivošću i vedrinom. Tada će se na nama obistiniti ono što piše: "Onima koji ljube Gospodina sve surađuje na dobro" (Rim 8,28). Glede same srdžbe i pohote i nepravde koja želi osvetu, ako se obuzdam te zbog Boga šutim i ako se kod svakoga uboda poriva i poticaja na opačine sjetim Boga koji me odozgo gleda, navedeno mi postaje prigodom za pobjede. Kod darivanja ne recimo: taj je prijatelj, onoga ne poznam; taj treba primiti, onoga odbiti. Nasljedujmo svoga Oca koji čini da se njegovo sunce rađa nad dobrima i zlima i da kiši nad pravednima i nepravednima.[27] Vrelo je dobrote za sve otvoreno. Iz njega jednako piju rob i slobodnjak, pučanin i kralj, bogat i siromah. Kada se svjetiljka zapali u kući, jednako svijetli svima.[28] Ako se pak uzde dobrohotnosti bez razlike

[27] Usp. Mt 5,45.

[28] Usp. Mt 5,15.

raspuštaju za sve, koliko ipak više za domaće u vjeri i kršćane koji imaju jednoga Oca i nazivaju se nazivom istoga Učitelja.[29]

Čini mi se da ovo mjesto možemo povezati i s prethodnim. U tome slučaju Pavao učitelje naziva domaćima u vjeri. Sprijeda je naredio da učiteljima njihovi slušaoci posluže svime što se smatra dobrim.

Kratko je trkalište ovoga života. Samo ovo što kazujem, govorim u pero, pišem, popravljam, ponovno čitam za me u mome vremenu raste ili opada. Za Vespazijanova sina Tita koji je za osvetu Gospodnje krvi razorio Jeruzalem i potom kao pobjednik ušao u Rim kažu da je bio tolike dobrote da je, sjetivši se neke noći kasno pri blagovanju kako toga dana nije ništa dobro učinio, prijateljima izjavio: danas sam izgubio dan. Mi mislimo da sebi ne gubimo sat, dan, trenutke, vrijeme, razdoblja kada govorimo uzaludnu riječ za koju ćemo polagati račun na Sudnji dan.[30] Ako je Tito bez Zakona, bez evanđelja, bez Spasiteljeve i apostolske pouke spomenuto po naravi kazao i učinio, što treba da činimo mi na čiju osudu Junona[31] posjeduje žene jednom udavane, Vesta[32] djevice, a drugi kumiri osobe što se uzdržavaju?

Blaženi evanđelist Ivan do kraja je starosti boravio u Efezu. Jedva je u crkvu donošen među rukama učenika. Nije mogao u glas nadovezati mnogo riječi. Kod pojedinih okupljanja obično nije govorio osim ovo: dječice, međusobno se ljubite. Kada je učenike i braću koja su bila nazočna konačno svladala dosada što su uvijek slušali isto, rekli su: učitelju, zašto uvijek to govoriš? On je odgovorio mišlju dostojnom Ivana: jer je naredba Gospodnja; ako se samo provede u djelo, dosta je. Toliko o sadašnjoj Apostolovoj zapovijedi: "Svima činite dobro, a najviše domaćima u vjeri."

---

29 Naziv kršćanin dolazi od Krist.

30 Usp. Mt 12,36.

31 To je rimska božica.

32 To je rimska božica.

6,11: *"Pogledajte kakvim vam slovima pišem svojom rukom."*

Oni što htjedoše da se Galaćani obrežu razglasili su da Pavao jedno čini, a drugo propovijeda i da svojim postupkom uništava propovijed. Tvrdio bi da je Zakon dokinut, a sam živio po Zakonu. Budući da Pavao nije osobnom prisutnošću kod svih mogao ispraviti to mišljenje - spriječili su ga okovi koje je podnosio kao svjedočanstvo za Krista - sebe zamjenjuje pismima. I da ne nastane kakva dvojba o predmjevnoj poslanici, od ovoga mjesta do kraja piše sam svojom rukom. Tako pokazuje da je prethodno drugi bilježio.

Da su pak lažni učitelji u Pavlovo ime slali pisma, Pavao očituje pišući Solunjanima: "Molimo vas, braćo, za dolazak Gospodina našega Isusa Krista i za naše združenje s njima da se ne date brzo pokrenuti od svoga mišljenja niti se plašite ni duhom ni riječju ni poslanicom tobože od nas poslanom kao da nastupa dan Gospodnji. Neka vas nitko ne zavede na nikakav način" (2 Sol 2, 1-3). I da cijelu poslanicu koju je slao liši svake dvojbe svojom je rukom na kraju potpisao. Rekao je: "Pozdrav mojom rukom, Pavlovom. To je znak u svakoj poslanici: tako pišem. Milost Gospodina našega Isusa Krista sa svima vama" (2 Sol 3,17-18). Pismo koje je kazao u pero za Kološane jednako je potpisao svojom rukom: "Pozdrav mojom rukom, Pavlovom. Sjećajte se mojih okova" (Kol 4,18).

Gdje god je znao da su nazočni krivi učitelji koji mogu njegovom vlašću sijati nova učenja,. Pavao je poslanicu potpisivao vlastitom rukom. Pišući, napokon, Korinćanima među kojima su vladali razdori i podjele ukoliko svatko govoraše "ja sam Pavlov, a ja Apolonov, a ja Cefin" (1 Kor 1,12), Pavao je poslanicu potpisao ovom napomenom: "Pozdrav mojom rukom, Pavlovom. Ako netko ne ljubi Gospodina Isusa Krista, neka je proklet. *Marana*[33] *tha*" (1 Kor 16, 21-22). I ostalo.

---

33 Usp. u našem drugom uvodnom poglavlju br. 34.

Htijući, dakle, radi navedenoga uskratiti svaku priliku krivim učiteljima koji su i Galaćane odvraćali od evanđeoske istine Pavao je kraj pisma dovršio zabilježbom vlastite ruke. Rekao je: "Gledajte kakvim sam vam slovima pisao." To nije zato što su slova bila velika kako inače zvuči na grčkome[34] nego jer su bila njima poznati tragovi njegove ruke. Dok razgledaju zavijutke slova, neka misle da motre njega koji je pisao.

Čudim se kako je veoma učeni muž našega vremena na ovome mjestu rekao nešto smješno. Kazao je: Pavao je bio Hebrej i nije poznavao grčka slova. Ali jer je nužda tražila da svojom rukom potpiše poslanicu protiv običaja je savite crte slova jedva izražavao velikim crtama.[35] Čak je znake svoje ljubavi prema Galaćanima time pokazao što je zbog njih kušao učiniti i ono što nije mogao.

Pavao je, dakle, poslanicu pisao velikim slovima jer je u slovima bio ogromni smisao koji je bio izražen Duhom Boga živoga, a ne ni crnilom ni pisaljkom. Pavao je pak dodao "mojom rukom". Pod "rukom" razumijemo djela. Iz toga razloga često piše i u proroka: "Božja se riječ dogodila u Jeremijinoj ruci" (Jer 37,2) odnosno u Hagajevoj ruci.[36] To je zato da po toj sličnosti znamo kako se Božja riječ zbila i u Pavlovoj ruci. Pavao nije samo onda pisao velika slova Galaćanima nego isto tako i svima danas. Premda su maleni potezići s kojima su napisana Pavlova slova, poslanice su velike jer je u poslanicama veliki smisao.

6,12: *"Ljudi koji se žele svidjeti u tijelu sile vas da se obrežete samo da ne trpe progonstvo zbog Kristova križa."*

Pavao je već pokazao od kojega mjesta piše svojom rukom. Sada razvija što je napisao.

---

34 Jeronim je tu zabilježio grčki.

35 Riječ je *apex:* usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 87-88.

36 Usp. Hag 1,3.

Gaj Cezar, Oktavijan August i Tiberije, Augustov nasljednik, proglasili su zakone da Židovi koji su se razišli po cijelome prostoru Rimskoga carstva žive po vlastitome obredu i opslužuju očinske ceremonije. Prema tome, svakoga tko je bio obrezan, makar vjerovao u Krista, pogani su smatrali Židovom. Onaj pak tko je bez obrezanja prepucijem pokazivao da nije Židov podlijegao je židovskim i poganskim progonstvima. Ta su, dakle, progonstva htjeli izbjeći ljudi koji su Galaćane zavodili. Učenicima su kao obranu savjetovali obrezanje koje Apostol sada naziva pouzdanjem u tijelo: neka za vrijeme progonstva obrezanje istaknu kod pogana kojih su se bojali i kod Židova koji su se htjeli dopadati. Ni Židovi ni pogani nisu mogli progoniti one koje vidješe kako obrezuju prozelite i da sami vrše propise Zakona.

6,13: *"Zakon ne opslužuju ni oni koji su obrezani nego žele da se vi obrežete da bi se slavili u vašemu tijelu."*

Zakon se, veli, ne može ispuniti zbog tjelesne slabosti. Stoga i Židovi više opslužuju ljudske propise i učenja nego Božje zapovijedi. Ne opslužuju tjelesni zakon jer je nemoguće, ali ni duhovni koji ne shvaćaju. Zbog toga se samo oko toga trude, to rade i nastoje da se kod Židova slave nasiljem nad vašim tijelom. Razmeću se da su se zbog njihova učenja obrezali kršćani iz poganstva. Sve to pak čine da se dopadnu Židovima i da se upokoji zavist dokinutoga Zakona.

6,14: *"Neka je pak od mene daleko da se hvalim osim u križu Gospodina našega Isusa Krista po kome mi je svijet raspet, a ja svijetu."*

U Kristovu se križu može hvaliti samo čovjek koji ga nosi, slijedi Spasitelja,[37] raspinje svoje tijelo s manama i opačinama,[38] umre svijetu, ne gleda što se vidi nego što se ne

---

37 Usp. Lk 9,23.

38 Usp. Gal 5,24.

vidi,[39] vidi da je svijet raspet i da prolazi njegov lik.[40] Za pravednika je onaj svijet raspet o kojemu Spasitelj kaže: "Ja sam pobjedio svijet" (Iv 16,33). Također: "Ne ljubite svijet" (1 Iv2,15). Jednako: "Niste Duha primili od svijeta" (1 Kor 2,12). Čovjek kojemu je svijet raspet, za nj je svijet mrtav i već mu je došao svršetak svijeta. Postao je dostojan novoga neba, nove zemlje i novoga saveza. Taj pjeva novi himan, prima novo ime[41] upisano u kamen. Nitkó ga ne pozna do li onaj koji ga je primio.

Nastaje pitanje kako Pavao sada izjavljuje "bilo od mene daleko hvaliti se osim u križu Gospodina našega Isusa Krista" kada se na drugome mjestu hvali drugim. Tu kaže: "Po vašoj slavi koju imam u Kristu Isus" (1 Kor 15,31). I opet: "Rado ću se dičiti u svojim slabostima da u meni prebiva Kristova jakost" (2 Kor 12,9). Na drugome mjestu: "Meni je kudikamo bolje umrijeti nego da netko uništi moju slavu" (1 Kor 9,15). I drugo što je napisano na taj način. Ali moramo znati da se sva spomenuta slava odnosi na Križ: slava je Križ. Što god se dostojno ispuni u vrlinama, to se zbiva zbog Gospodnje muke.

6,15: *"Niti je, naime, obrezanje nešto niti kožica već novo stvorenje."*

Premda su vjernik i nevjernik po bitnosti jedno, na dvojicu se dijele različitošću shvaćanja. Apostol kaže: "Sa sebe svucite staroga čovjeka s njegovim djelima, ali obucite novoga koji se po Stvoriteljevoj slici obnavlja za spoznaju" (Kol 3, 9-10). Kao što je to, tako je i sa svijetom. Makar je u biti jedan, po smislu postaje drugi i drugi. Svijet je grešniku star, svetome nov. Budući da je za svetoga bio raspet, beskorisno mu je obrezanje i prepucij: ni Židov ni poganin već novo stvorenje u

[39] Usp. 2 Kor 4,18.
[40] Usp. 1 Kor 7,31.
[41] Vidi u našem drugom uvodnom poglavlju br. 20.

koje se, suobličeno slavi Kristova tijela,[42] preobrazuje tijelo naše niskosti. Staro je odista prošlo. Sve je, evo, postalo novo.[43] I kao što je jedna slava sunca, druga mjeseca i treća zvijezda jer "zvijezda se, jasno, slavom razlikuje od zvijezde, tako je i uskrsnuće mrtvih" (1 Kor 15, 41-42). Istom se riječju o uskrsnuću slaže i Danijel kada veli: "Mnogi će usnuli ustati iz praha zemaljskoga: ovi za vječnost, a oni za vječnu sramotu i pomutnju" (Dan 12,2). Također: "Razumni će sjati kao sjaj svoda" (Dan 12,3). O pravednima kaže: "Mnogi su zauvijek kao zvijezde" (Dan 12,3). Među suncem, mjesecem, nebeskim svodom i zvijezdama niti što vrijedi obrezanje ni prepucij nego novo stvorenje bez onih tjelesnih djelova što se mogu rezati. Tako je i s nama koji ljubimo Boga i kojima je pripravljeno što oko nije vidjelo ni uho čulo niti je ušlo u ljudsko srce.[44] Kada se iz skromnoga tijela preobrazimo u slavno tijelo Gospodina Isusa Krista,[45] imat ćemo ono tijelo koje Židov ne može rezati niti poganin držati s prepucijem. Ono ipak neće biti drukčije glede biti. Bit će različito s obzirom na slavu: "Treba da ovo smrtno obuče besmrtnost i da se ovo raspadljivo zaodjene neraspadljivošću" (1 Kor 15,53).

I blaženi je evanđelist Ivan o tome mislio slično. Rekao je: "Sada smo, predragi, Božja djeca i još se nije očitovalo što ćemo biti. Znamo da ćemo, kada se bude očitovalo, biti s njime slični jer ćemo ga gledati kakav je sam" (1 Iv 3,2). Još se, dakle, nije očitovalo ono slavno tijelo Isusa Krista što je posjedovalo i poslije uskrsnuća tragove čavala i ulazilo kroz zatvorena vrata.[46] Mi koji smo već sada u krštenju s Kristom zajedno uskrsnuli i koji smo preporođeni za novoga čovjeka[47]

[42] Usp. Fil 3,21.
[43] Usp. 2 Kor 5,17.
[44] Usp. 1 Kor 2,9.
[45] Usp. Fil 3,21.
[46] Usp. Iv 20, 26-27.
[47] Usp. Kol 3,12.

ne služimo ni obrezanju ni kožici. Vjerujemo da smo već sada što ćemo biti.

6,16: *"I koji god slijede ovo pravilo, na njih mir i milosrđe i na Božjega Izraela."*

Sve se ravna po pravilu. Pokazuje se da li je krivo ili ispravno kada se primjeni pravilo. Tako je i Božji nauk kao kakvo pravilo za govor. On prosuđuje među pravilnim i nepravilnim. Tko njega bude slijedio, posjedovat će u sebi mir koji nadvisuje svaki osjećaj.[48] Poslije mira imat će milosrđe koje se nadasve odnosi na Božjega Izraela. Naziva se Božjim Izraelom za razliku od Izraela koji je prestao biti Božjim Izraelom. Židovi kažu da oni to jesu. Ipak nisu već lažu jer su od sotonine sinagoge.[49] Ne čudi se ako po uzoru na duhovnog Izraela postoji tjelesni Izrael koji ne posjeduje mir ni milosrđe. O njemu je napisano i Korinćanima: "Gledajte Izraela po tijelu" (1 Kor 10,18). Podjednako su po uzoru na Boga i Gospodina mnogi bogovi i mnogi gospodini na nebu i na zemlji.[50] Pavao je lijepo jednom riječju kazao Božji Izrael da poslanicu dovrši prema zamišljenome naumu. Zbog toga se sve što je prethodno rekao nije kroz raspravu učilo bez razloga već s razlogom.

6,17: *"Neka mi ubuduće nitko ne bude tegoban."*

Izreka ne znači da se Pavao umorio poučavati. Znači da ima posao kao i ratar ako se osuši nasad koji je posadio i brigu poput pastira ako se ovce koje je skupio raspršene razderu. Na grčkome se, svakako, bolje čita: "Neka mi ubuduće nitko ne pribavlja posao", tj. da među vama nemam opet potrebe djelovati. Učitelju priskrbljuje posao tko drukčije živi i osjeća nego je on učio i činio.

Pavao možda predusreće i osporavanje ljudi koji bi unaprijed htjeli protusloviti. Kod Korinćana je to obuhvatio

[48] Usp. Fil 4,7.
[49] Usp. Otk 2,7.
[50] Usp. 1 Kor 8,5.

riječju o pokrivanju glave kod žene, a ne kod muža.[51] Rekao je nakon mnogoga: "Ako se netko ukazuje svadljivim, mi taj običaj nemamo, ali ni Božja Crkva" (1 Kor 11,16). To znači: kazasmo što smo držali poštenim i pravednim. Ako netko ne želi pristati uz istinu pa traži što bi odgovorio i što potkrepljuje suprotno, neka zna da nije dostojan odgovora jer je više spreman na svađu nego pouku.

"Ja pak nosim znakove Gospodina Isusa na svome tijelu."

Tko se obrezuje poslije Kristova dolaska u tijelu ne nosi biljege Gospodina Isusa već ima slavu u svojoj smetenosti.[52] Onaj pak nosi znamenje Gospodina Isusa u svome tijelu tko je bio preko mjere pod udarcima: često u zatvorima, triput šiban, jednom kamenovan i drugo što je navedeno u slavnome popisu.[53] U svome tijelu snažno nosi biljege Gospodina Isusa i onaj koji trapi svoje tijelo i podlaže služenju da ne bude odbačen dok drugima propovijeda.[54] I apostoli su se radovali jer su bili dostojni podnijeti sramotu za Isusovo ime.[55]

6,18: *"Milost Gospodina našega Isusa Krista s duhom vašim, braćo. Amen".*

Milost Gospodina našega Isusa Krista bila s vašim duhom, a ne nesloga, robovanje Zakonu, svađa, prepiranje. I to nipošto s tijelom, nipošto s dušom jer ste, postavši duhovni, prestali biti tijelo i duša ili jer se u bitnome nalazi i ono što je niže. Duša pak i tijelo podložni su duhu. O njemu i *Propovjednik* kaže: "Duh će se vrątiti onomu koji ga je dao" (Prop 12,7). I Pavao na drugome mjestu reče: "Sam Duh pruža svjedočanstvo našemu duhu" (Rim 8,16).

[51] Usp. 1 Kor 11, 4-7.
[52] Usp. Fil 3,19.
[53] Usp. 2 Kor 11, 23-25.
[54] Usp. 1 Kor 9,27.
[55] Usp. Dj 5,4.

Ipak ova milost Gospodina Isusa nije sa svima nego s onima koji zaslužuju da ih Apostol nazove braćom: vjernom i pravom braćom. To znači i hebrejska riječ *amen*. Sedamdesetorica prevodilaca *amen* prevode "neka bude", a Akvila, Simah i Teodocion "vjerno" ili "uistinu". U Starome zavjetu po određenome običaju zaklinjanja Bog svoje riječi potvrđuje govoreći "tako živio ja, kaže Gospodin" (Br 14,28). Zaklinje se i po svetima: "Tako živjela tvoja duša" (Jdt 12,4). Kao u Starome zavjetu tako i naš Spasitelj u evanđelju riječju *amen* pokazuje da je istina što govori.[56] Da *amen* izražava slušateljev pristanak i da je znamen istine uči nas i *Prva Korinćanima* u kojoj Pavao kaže: "Uostalom, ako duhom budeš blagoslovio tko će popuniti mjesto neupućenoga? Kako će reći *amen* na tvoje blagoslivanje kad ne zna što govoriš" (1 Kor 14,16). Pavao time pokazuje da neupućeni ne može odgovoriti da je istinito što se kaže ako nije shvatio što se uči.

[56] Usp. Mt 5,18.

TUMAČENJE POSLANICE EFEŽANIMA

PROSLOV

Ako nešto[1] postoji, Paulo i Eustohijo, što pametna čovjeka drži u ovome životu i što mu savjetuje da ostane smirena duha sred svjetskoga pritiska i vihora mislim da je na prvome mjestu razmatranje i poznavanje Pisma. Mi se od ostalih živih bića nadasve time razlikujemo što smo razumno živo biće[2] i što možemo govoriti. Sav se pak razum i govor nalazi u božanskim knjigama. Po njima upoznajemo Boga i doznajemo zašto smo stvoreni. Radi toga se čudim da je bilo ljudi koji su se osobno odali neradu i snu te ne žele naučiti što je sjajno. Čak smatraju da treba koriti ljude koji se trude oko spomenutoga. Takvima bih mogao dosta strogo uzvratiti - te ih ukratko otpustiti uvrijeđene ili umirene - da je puno bolje čitati Pisma nego čeznuti za uvećanjem i gomilanjem blaga. Kazat ću ono što bih postigao i pred najnepravednijim sucem: meni se sviđa moj spokoj i samoću držim ugodnijom od svake glasovitosti. Kao što osobno ne kudim i ne osuđujem što oni čine, tako moraju i oni meni ostaviti moje trice. Jesam li malo učen? Što te se to tiče? Čitaj učenijega! Ako s grčkoga ne prevodim kako treba na latinski, čitaj Grke ako znaš taj jezik. Ako si samo Latin, ne sudi o badava darovanome i poklonjenu konju - kako kaže pučka izreka - ne zaviruj u zube. Da li te vezane ruke vučem na sud jer naše ne pišeš? Mene će čitati tko

[1] Proslov je već preveden za knjigu gdje Jeronim tumači proroka Jonu.

[2] To je glasovita odrednica za čovjeka ukoliko je *animal rationale*.

je od mene neukiji. Ako ti možda napišeš svoje izreke, Tulije[3] će im se diviti! Da li je od pisanja Tertulijan odvraćao blaženoga mučenika Ciprijana, Ciprijan Laktancija,[4] a Laktancije Hilarija? Drugi sitniš koji u svojim knjigama o meni brblja prešućujem. Kada ne bi postojalo maleno, veliko ne bi moglo odskakati. Ne kaže se prvo ako ne dolazi drugo i treće. Ne uzlazimo do najvišega ako se ne penjemo po nižemu.

Stoga vas koje ste tu kao i svetu Marcelu - jedinstveni udovički uzor - usrdno zaklinjem da moja djela olako ne dajete klevetnicima i zavidnicima. Sveto ne dajite psima i pred svinje ne stavljajte biserje.[5] Budući da se ne mogu povesti za dobrim, čine jedino što mogu: zavide. Smatraju da su time učeni i naobraženi ako druge ogovaraju. Takvima, molim, odgovorite da sami upru pero te povežu - kako se kaže - tri riječi. Neka se malo oznoje i sami sebe iskušaju. I neka iz vlastitoga truda nauče opraštati trudbenicima. I sami znate da ste me natjerali na ovaj posao tumačenja jer sam se protivio i opirao. Od mladosti nisam nikada prestao čitati ili pitati učene ljude o onome što nisam znao. Nisam kao većina sama sebe imao za učitelja. Nekoć sam najviše iz toga razloga otišao u Aleksandriju posjetiti Didima i njega pitati glede svih sumnja koje sam imao u Pismima. Ipak je nešto posebno pisati vlastita djela primjerice o škrtosti, vjeri, djevičanstvu, udovicama i o svakome predmetu svjetovnu učenost povezati s navodima tu i tamo pronađenima u Pismima. Jedno je kićenu raspravu hvaliti općim mjestima, a posve drugo zalaziti u prorokov i apostolov smisao, razumjeti zašto su pisali, kojim su razmatranjem ukrijepili svoje mišljenje, što je u Starome zakonu vlastito za

3 Tulije je Ciceron.

4 Usp. B. ALTANER-A. STUIBER, *Parologie*, Herder, 1966. 185-188.

5 Usp. Mt 7,6.

Idumejce,[6] Moabićane,[7] Amonite,[8] Tirane, Filistejce,[9] Egipćane i Asirce odnosno u Novome zavjetu za Rimljane, Korinćane, Galaćane, Filipljane, Solunjane, Židove, Kološane i za *Poslanicu Efežanima* koju sada držimo u rukama. Prava je nužnost da sve ima različite razloge, sadržaje i povode. To traže različitosti mjesta, vremena i ljudi za koje su poslanice pisane.

Blaženi Ivan piše u svome *Otkrivenju* sedmerim Crkvama.[10] U svakoj od njih kudi posebne mane i hvali naročite kreposti. Jednako postupa i sveti apostol Pavao. U pojedinim Crkvama liječi nanesene rane, ali sve oči ne vida jednom pomašću kako čini loš liječnik.

Na vašu smo zamolbu već pred nekoliko dana kazali što nam se čini o *Poslanici Galaćanima*. Sada prelazimo na *Poslanicu Efežanima*. To je Apostolovo središnje pismo kako redoslijedom tako i smislom. Nazivam ga središnjim ne zato što dolazi nakon prvih i što prethodi zadnje već onako kako se srce živoga bića nalazi po sredini. Tako možete razumjeti u koje je poteškoće i kako duboka pitanja poslanica umješana.

Apostol je pisao Efežanima koji štuju Dijanu,[11] ali ne onu koja lovi i drži luk te je opasana nego mnogosisu Dijanu. Tako je nazivaju Grci - "mnogosisom"[12] - da već samim kipom lažu kako je Dijana hraniteljica svih žena i svega živoga. Pavao je pisao glavnome azijskome gradu u kojemu tako vladaše idolopoklonstvo i opsjene magičnih umjeća da je Demetrije[13] kazao: "Hram će se velike božice Dijane smatrati

6 Usp. A. LEGENDRE, *Iduméens*, DB, 3, 833-837.

7 Usp. *Moabite*, DB, 4, 1178.

8 Usp. A. LEGENDRE, *Amonites*, DB, 1, 494-499.

9 Usp. F. VIGOUROUX, *Philistins*, DB, 5, 286-300.

10 Usp. Otk 4,4.

11 Usp. E. BEURLIER, *Diane*, DB, 2, 1405-1409.

12 Jeronim je to napisao grčki.

13 Usp. E. LEVESQUE, *Démétrius*, DB, 2, 1364-1365.

za ništa. Veličina će se one uništiti koju štuje cijela Azija i čitavi svijet" (Dj 19,27).

Pavao je u Efezu boravio tri godine, danju i noću. Tu je propovijedao da se lako osvoje hramovi manjih gradova kada se uništi kula idolopoklonstva. Samo Pismo izvješćuje kako je Pavao, propovijedajući Efežanima, kazao: "Zato bdijte sjećajući se da tri godine noću i danju nisam prestajao svakoga od vas sa suzama opominjati. Sada vas preporučam Bogu i riječi milosti onoga koji je moćan da gradi i da vam udijeli baštinu među svim svetima" (Dj 20, 31-32).

Onima je bilo potrebno da ih Apostol preporuči Bogu koje dugo vrijeme držaše đavolska zabluda i koji su znali da postoje stanovite duhovne sile. Također su neku sličnost božanstva spoznali u utrobama, kod augura[14] i u proricanjima.[15] Stoga im Pavao opet veli: "Radi toga vas ovoga dana pozivam za svjedoke da sam osobno čist od svake krvi. Nisam se sustezao da vam navijestim svekoliku Božju volju" (Dj 20,27). Na istome mjestu kaže: "Nisam ništa izostavio od onoga što vam koristi, a da vam ne navijestim i ne učim javno i po kućama" (Dj 20,20). Pavao je čitao u Ezekijela da će se od stražara, iz ruku onoga koji nije narodu dojavio neprijateljski dolazak, tražiti krv građana.[16] Spomenuo je da je Efežanima nagovijestio potpunu Božju volju i sve što će im koristiti da se oslobodi od njihove krvi. Da pak znate kako su se oni koji povjerovaše u Efezu podlagali đavolskim opsjenama i vještinama čaranja piše u istim *Djelima apostolskim* gdje se kaže: "A mnogi od onih koji su se bavili vračanjem donosili su knjige te ih spaljivali na očigled sviju. Kada proračunaše njihovu vrijednost, ustanoviše da su vrijedile pedeset tisuća srebrenika. Tako se riječ Gospodnja silno nastavila širiti i pokazivati svoju moć" (Dj 20, 19-20). Sve smo to stoga

14 Usp. F. VIGOUROUX, *Augures*, DB, 1, 1234-1235.
15 Usp. H. LESÊTRE, *Divination*, DB, 2, 1443-1448.
16 Usp. Ez 33,6.

iznijeli da pokažemo zašto je Apostol upravo u ovoj poslanici nagomilao otajstvena značenja i tajna otajstva nepoznata vjekovima i zašto je učio o sili svetih i suprotnih moći. Učio je što su zlodusi, kolika im je snaga, što su bili ranije te kako su srušeni i uništeni poslije Kristova dolaska. Pavao o njima kaže: "Nama se nije boriti protiv tijela i krvi nego protiv knezova i vlasti, protiv ravnatelja ovih tmina, protiv nebeskih zlih duhova" (Ef 6,12). Na drugome mjestu veli: "U Efezu ću ostati do Pedesetnice. Otvorena su mi široka i djelotvorna vrata, ali su i protivnici mnogi" (1 Kor 16, 8-9). I ostao je u Efezu do Pedesetnice. To je vrijeme radosti i pobjede kada ne sagibamo koljena već se, uskrsli s Gospodinom, uzdižemo do nebeskih visina. Pavao je ostao jer su mu bila otvorena vrata i to ne sitna već velika vrata da, svladavši i nadjačavši jakoga njegovu kuću zauzme, opljačka i razori[17] te odvede "zarobljeno roblje" (Ef 4,8). Protivnik je okupio čete svojih pomoćnika i svom se vojskom borio protiv Apostola, ali je svladan.

Kakvi su pak Efežani najbolje će se iz spomenutoga potvrditi. Ivan je imao obznaniti otajstvo davnoga Gospodnjega rođenja. Prislonio se na Isusov bok i potok učenja crpio iz najčišćega izvora.[18] Tako su i Efežani nahrupili na vrat Pavla na odlasku. Svojim su poljupcima i zagrljajim pokazali da s njime posjeduju istu riznicu znanja. Suzama su posvjedočili čežnju za učiteljem.[19]

U proslovu ističem da znate ovo: Origen je napisao tri sveska o ovoj poslanici. I mi smo ga dijelom slijedili. Također su neka manja tumačenja objavili Apolinar i Didim. Iz njih smo zaista samo nešto malo uzeli. Kod toga smo nešto po vlastitome nahođenju dodali ili oduzeli da upućeni čitalac odmah od početka vidi da li je ovo djelo naše ili tuđe.

17 Usp. Mt 12,20.
18 Usp. Iv 13,25.
19 Usp. Dj 20,37.

PRVA KNJIGA

(Ef 1,1-2,22)

PRVO POGLAVLJE

(*Ef* 1,1-23)

1,1: *"Pavao apostol Isusa Krista po Božjoj volji."*

Ako prijedlog *po* naznačuje služenje onoga po kome se djelo obavlja, meni se čini da se ovdje[1] smisao slaže s ovom izrekom: "Nitko k meni ne dolazi ako ga meni nije privukao moj Otac" (Iv 6,44). Zbog toga ni ono što se čita u Ivanovu evanđelju - "sve je postalo po njemu" (Iv 1,3), bez dvojbe[2] po Sinu - nije uvredljivo za Gospodina našega Isusa Krista jer bi tobože bio manji ukoliko se pokorava Očevoj volji. Tako se ni sada ne vrijeđa Oca jer je po[3] njegovoj volji Pavao apostol Isusa Krista.

---

1 Odnosi se na Ef 1,1.

2 *Per illud* iz Iv 1,3 radi jasnoće smo preveli "po njemu".

3 Treba imati na pameti da se u Jeronimovo doba u srž trojstvenih rasprava uvelo pitanje točne uporabe prijedloga *ex* (iz), *per* (po) i *in* (u). Neki su htjeli da se Ocu pripiše *ex* jer je posvemašnje i jedino konačno vrelo za sve. Sinu su pripisivali *per*. Mislili su da se time izražava Sinova posrednička uloga. Za Duha su ostavljali *in*. Krivovjerni su teolozi otuda zaključivali da je samo Otac u puninii Bog dok Sin i Duh nemaju puninu božanstva. Pravovjerni su Oci na čelu s Bazilijem Velikim mislili da Pismo bez ikakve razlike na božanske Osobe primjenjuje navedene prijedloge. Držimo da se nešto od te rasprave zrcali i kod Jeronima kada u svome razglabanju govori o prijedlogu *per*. Jeronim spominje Bazilija i njegovo znamenito djelo gdje raspravlja o Duhu Svetome. To se vidi iz PL, 23, 747A. Teolozi Crkve povest će se za Bazilijem Velikim i odbiti krivovjerničku razdiobu prijedloga *ex, per,* i *in*.

Drugi pak navedeno mjesto ovako shvaćaju: smatraju da izreka "Pavao apostol Isusa Krista po volji Božjoj" pokazuje tko je Krist. Kao što se za Krista kaže da je Božja Mudrost i Riječ i snaga i istina i uskrsnuće i život,[4] tako se također naziva "volja". Neki opet misle kako nema razlike da li je Pavao kazao "po Božjoj volji" ili "iz Božje volje" jer se Apostol tim prijedlozima služi bez ikakve razlike te da isto znači "po Božjoj volji" kao da je kazao "iz Božje volje".

"Svima svetima koji su u Efezu."

Neki koji su znatiželjniji više nego je nužno drže da su zbog onoga što je kazano Mojsiju - "ovo ćeš reći Izraelovim sinovima: onaj koji me poslao" (Izl 3,14) - i oni koji su u Efezu sveti i vjerni nazvani po riječi bitnost.[5] Kao što se po svetome nazivaju sveti, po pravednome pravedni i mudrome mudri, tako se i po onome "koji jest" (Izl 3,14) nazivaju oni koji "jesu" (Ef 1,1). Jednako tako po istome Apostolu Bog je odabrao ono što ne bijaše da uništi ono što je bilo.[6] Spomenuti su i samo Pismo koje je navedeno kao svjedočanstvo tako razjasnili da uništenje onoga što bijaše shvatimo iz nastavka gdje Pavao kaže: " ... da se pred Božjim licem ne hvali nijedno tijelo" (1 Kor 1,29).

Uvijek isti vele: ako netko tko iz toga što nije postojao od Boga dobije da postoji, ali zahvalnost ne iskazuje Darovatelju već misli da opstoji svojom zaslugom i snagom, smjesta se uništava u opstanku i počinje ne biti što i bijaše.[7]

---

4 Usp. 1 Kor 1,24; Iv 1,14; 14,6; 11,25.

5 Tu Jeronim navodi tumačenje po kojemu *sunt* iz Ef 1,1 treba vezati uz *est* iz Izl, 3,14. Vjernici su nosili ime *Sunt* jer je Bogu ime *Est*. O tome vidi P. BENOIT, *Éphésiens*, DBS, 7, 196. - Napominjemo da smo u uvodu kratko istaknuli poteškoću vezanu uz izričaj "u Efezu" iz Ef 1,1. Usp. naše treće uvodno poglavlje br. 1.

6 Usp. 1 Kor 1,28.

7 Ta je misao dosta složena. Vjerojatno se s njome želi reći da svako stvorenje bitno ovisi o Bogu. Sve je stvoreno iz ništavila. Zato je svako stvorenje u svojoj biti ništavilo. Ako se od Boga odvoji, vraća se u svoj iskonski bitak, a to je ništavilo.

Drugi pak jednostavno smatraju da navedeno nije pisano onima koji "jesu" već onima koji su u Efezu sveti i koji su vjernici.

"I vjernicima u Kristu Isusu."

To je zato jer se žena koja ne vjeruje posvećuje u bratu koji je vjernik i muž koji nije vjernik posvećuje u ženi koja je vjernica.[8] Čak je i posuđe sveto[9] kao i nijemo blago što se Bogu žrtvuje u Hramu.[10] Pavao je one koje nazva svetima također nazvao i vjernicima jer vjera potječe iz slobodne odluke vlastitoga razuma. Posvećenje se neki put dobiva bez naše volje od posvetiteljeve darežljivosti.

I to što Pavao kaže "vjernicima u Kristu Isusu", napisano je za razlučivanje najpažljivijega promatranja. Zaista postoje raznovrsni vjerni, ali nisu u Kristu Isusu. Ako netko vraća povjereno blago, ako tko ne zaniječe polog, ukazuje se vjernim prijateljem. Spreman je radije iznevjeriti dušu nego povjerenje. To čitamo o nekim filozofima, ali je isto učinila i atenska javna žena da se filozofi ne bi previše hvalili. Dotični je, doduše vjeran, ali nije vjernik u Kristu Isusu.

1,2: *"Milost vam i mir od Boga Oca našega i Gospodina Isusa Krista."*

Ovako: treba oboje dovesti u svezu s jednim i drugim, tj. milost i mir uz Boga Oca i uz Gospodina našega Isusa Krista ili uz jednoga jedno: da se milost poveže uz Boga Oca, a mir uz Krista. Uistinu neposredno slijedi: "Na čast slave njegove milosti u kojoj nas je proslavio u Ljubljenome" (Ef 1,6). Tako je Očeva milost u tome što se udostojao za naše spasenje poslati Sina. Sinov je mir u tome što smo se po njemu izmirili s Ocem. Sin je uništio srednju prijevornicu. U svome je tijelu izbrisao neprijateljstva i dvoje učinio jednim.[11]

---

[8] Usp. 1 Kor 7,14.
[9] Usp. Br 4,12.
[10] Usp. Br 29,2.
[11] Usp. Ef 2,4.

1,3: *"Blagoslovljen Bog i Otac Gospodina našega Isusa Krista. On nas je blagoslovio svakim duhovnim blagoslovom na nebesima, u Kristu."*

Bog koji je dobar po biti i naravi nas čini dobrima svojim zajedništvom. On veli Izraelu: "Budite sveti jer sam ja svet" (Lev 20,7). Isto tako sami Blagoslovljeni čini da smo blagoslovljeni. Zakonodavac udjeljuje blagoslove. Gospodnji je blagoslov na pravednikovoj glavi.[12] Ime toga blagoslova nosi Baruh što na našemu jeziku znači "blagoslovljeni."[13]

Bog nas nije blagoslovio u jednome blagoslovu već u svima. To pak ne znači da svi dobivamo sve nego da zato što pojedinci od svih imamo ili neki neke ili veći broj, po pojedinima posjedujemo sve. Također nije riječ o zemaljskim nego duhovnim blagoslovima. Postoje, naime, i zemaljski blagoslovi: da netko ima djece, obiluje u bogatstvu, uživa u časti i zdravlju. Taj zemaljski blagoslov ide sve do nerazumnoga blaga. I o praroditeljima bi kazano: "Gospodin ih blagoslovi i reče: rastite i množite se" (Post 1,22).

Duhovni su blagoslovi na nebesima jer zemlja ne prihvaća duhovni blagoslov. Čak ni one blagoslove koji se u *Levitskome zakoniku*[14] obećavaju opslužiteljima Božjih zapovijedi - to su: zaimati[15] tuđim narodima, da su žitnice pune žita, biti blagoslovljen u gradovima, na njivama - nećemo vidjeti ispunjene na prorocima, ljudima koji su lutali u ogrtačima i kozjim kožama. Oni su u siromaštvu, zebnji, pustim brdima, pećinama i kamenim špiljama izbjegavali nasrtaje ljudi koji su ih progonili.[16] Prema tome, sve moramo shvatiti duhovno, a duhovno se ne iščekuje u zemaljskome obitavalištu nego na nebesima.

---

[12] Usp. Izr 10,6.
[13] Usp. *Baruch*, DB, 1, 1475.
[14] Usp. Lev 26, 3-13.
[15] Usp. Pnz. 28, 3-12.
[16] Usp. Heb 11, 35-39.

Pavao kaza: "Blagoslovio nas je svakim blagoslovom na nebesima". To kao da se već zbilo u prošlosti, a ne da se obećaje za budućnost, tj. blagoslovio je, a ne blagoslovit će. Nastaje pitanje: kako nas je Bog, dok smo još na zemlji, blagoslovio nebeskim blagoslovom. Budući da je naše prebivanje na nebu[17] i nismo od ovoga svijeta[18] nego smo svukli sliku zemaljskoga i nosimo lik nadzemaljskoga[19] te ne živimo u tijelu već u duhu[20] i blago sebi stječemo na nebu gdje nam je i srce,[21] kaže se da smo sada blagoslovljeni nebeskim blagoslovom. Odnosno ovako: ukoliko je svaki duhovni blagoslov u Kristu, mada je na zemlji, ipak se ubraja u nebeske. Reče: "Blagoslovi nas u svakome duhovnome blagoslovu na nebesima u Kristu" - u Božjoj Riječi, mudrosti, istini i drugim krepostima.

Izreku "blagoslovljen Bog i Otac Gospodina našega Isusa Krista" možemo dvostruko čitati: neka je blagoslovljen Bog koji je Stvoritelj svega. Tu nastaje dioba. Potom slijedi: koji je "Otac Gospodina našega Isusa Krista". Ili na ovaj način: da se izričaj "Bog i Otac" zajednički odnosi na "našega Gospodina". "Blagoslovljen Bog" onoga čovjeka koji je uzet i "Otac" onoga koji je "u početku" (Iv 1,1) bio "kod Boga" (Iv 1,1) Bog-Riječ. To ne znači da je uzeti čovjek drugi, a drugi Riječ koja je uzela nego da se jedan te isti iz različitih razloga čas naziva uzvišenim, čas poniznim.[22]

1,4: *"Kao što nas je izabrao u njemu prije postanka svijeta da pred njim budemo sveti i bez ljage."*

---

17 Usp. Fil 3,20.

18 Usp. Iv 15,19.

19 Usp. 1 Kor 4,19.

20 Usp. Rim 8,9.

21 Usp. Mt 6, 20-21.

22 To je ustaljeni način kako je Jeronim izražavao jedinstvo Kristove božanske osobe i dvojstvo božanske i ljudske naravi.

Umjesto "postanak svijeta" u grčkome se nalazi napisano πρὸ.καταβολῆς κόσμου Međutim, καταβολή ne znači isto što i postanak.[23] Stoga ćemo i mi zbog siromaštva jezika i novosti zbilja - netko i kaza da je grčki govor širi i jezik sretniji - pokušati ne toliko prevesti riječ po riječ[24] jer je to nemoguće nego stanovitim obilaženjem protumačiti smisao riječi. U strogome se značenju kaže καταβολή[25] kada netko leži na dnu i s visokoga šalje na niže mjesto odnosno kada neka zbilja započinje. Radi toga se za one koji polažu prve temelje za buduće zgrade rekne da su dolje stavili začetke temelja.[26]

Budući, dakle, da Pavao htjede pokazati kako je Bog svijet zasnovao iz ničega, uz svijet nije povezao "stvaranje" ni "sazdavanje" niti "stvorenost" već καταβολή, tj. početak temelja. To je da ne bi kao kod Manija i drugih krivovjerja što pretpostavljaju Stvoritelja i tvar nešto predhodilo stvorenjima od čega bi stvorenja bila načinjena nego da sve počne opstojati iz ništavila. To što je Pavao posvjedočio da smo odabrani prije stvaranja svijeta da budemo sveti i bez grijeha pred njim, tj. pred Bogom, pripada Božjemu predznanju. Kod Boga je sve što će biti već učinjeno.[27] Sve mu je poznato prije nego bude.[28] Kao što je i sam Pavao predodređen u krilu svoje majke[29] i Jeremija je u utrobi posvećen, odabran, osnažen i u smislu Kristova pralika kao prorok poslan narodima.[30]

---

23 Latinska je riječ *constitutio*. Ona znači "osnutak", "stvaranje", "uređenje" svijeta: usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 209.

24 To je znamenita Jeronimova odrednica doslovnoga prevođenja: *verbum de verbo*, tj. riječ po riječ, riječ za riječ, od riječi do riječi, riječju na riječ. Jeronim kao iskusni prevodilac dobro uviđa da je takvo prevođenje, uza svu želju, svaki put "nemoguće".

25 Usp. naše treće uvodno poglavlje br. 3.

26 Sam je Jeronim tako preveo zabilježenu grčku riječ.

27 Usp. Prop 3,17.

28 Usp. Dan 13,42.

29 Usp. Gal 1,15.

30 Usp. Jer 1,5.

Jedan pak kuša pokazati[31] da je Bog pravedan jer ne odabire po prethodnoj rasudbi svoga znanja nego po zasluzi svakoga odabranika. Tvrdi da su prije vidljivih stvorenja - neba, zemlje, mora i svega što to sadrži - postojala druga nevidljiva stvorenja. Među njima su bile i duše koje su zbog nekih razloga, samo Bogu poznatih, bačene dolje u ovu dolinu suza, mjesto naše žalosti i putovanja. Sveti je, nalazeći se tu, molio da se vrati u prethodno obitavalište. Govoraše: "Jao meni jer se produžilo moje progonstvo. Stanovao sam s cedarskim[32] stanovnicima. Moja duša mnogo putovaše" (Ps 119, 5-6). I na drugome mjestu: "Ja sam bijedan čovjek. Tko će me osloboditi od tijela ove smrti" (Rim 7,24)? Također: "Bolje je vratiti se i biti s Kristom" (Fil 1,23). I drugdje: "Prije nego bijah ponižen, ja sam griješio" (Ps 118,67). I drugo tome slično.

Kažu: prije nego su duše oborene u svijet i svijet koji je i sam odbačen na najniže nastao od duša koje na njemu borave, Bog je odabrao Pavla i njemu slične što su pred njim bili sveti i bezgrešni. Izbor se vrši samo gdje su mnogi i odabiranje se obavlja gdje su neki neznatniji. Kada je Nabukodonosor za Babilonskoga sužanjstva narod odveo u Kaldeju,[33] bili su poslani proroci Ezekijel, Danijel, tri mladića, Hagaj i Zaharija, ali ne što bi i sami zaslužili ropstvo već da sužnjima budu na utjehu. Tako su u ono odbačenje svijeta bili oboreni oni koje je Bog odabrao prije nego je postao svemir da grešne duše poučavaju i da im služe. One će se na njihovu propovijed vratiti na ono mjesto s kojega su se srušile. To bi bilo ono što Mojsije kaže u Osamdeset i devetome psalmu: "Postao si nam, Gospodine, utočište s pokoljenja na pokoljenje prije nego se

[31] Očito Jeronim ima na pameti Origena i origeniste. Zato niže veli "kažu".

[32] Drugi se Izmaelov sin zvao Cedar. Od njega je poteklo arapsko pleme Cedar. I pokrajina se zove Cedar. Usp. A. LEGENDRE, *Cédar*, DB, 2, 357-360.

[33] Kaldeja je bila dio Mezopotamije: usp. E. PANNIER, *Chaldée*, DB, 2, 505-509.

učvrstiše brda i nasta zemlja i krug zemaljski" (Ps 89, 1-2). To znači da je Bog prije nego je postao svijet i započelo svekoliko rađanje bio utočište svojim svetima.[34]

Pavao, nadalje, kaže "da budemo sveti i neporočni pred njim". Ovo je pak razlika između svetoga čovjeka i čovjeka bez grijeha: može se misliti da je sveti i bezgrešan, ali neporočni nije ujedno i sveti. Mališani su, dakako, neporočni jer u neiskvarenome tijelu nisu počinili nijedan grijeh. Ipak nisu sveti jer se svetost stječe voljom i naporom. Isto tako može se kazati da je bezgrešan onaj tko ne čini grijeha dok je svet tko je pun kreposti. To je u skladu s onim što piše u nekome psalmu: "Tko hodi bez ljage i vrši pravednost ..." (Ps 14,2). Ali piše i u *Pjesmi nad pjesmama:* "Sva si lijepa, najdraža moja, i ljage nema na tebi" (Pj 4,7).

Nastaje pitanje: kako je tko pred Bogom svet i bezgrešan kada prorok svjedoči govoreći: "Pred licem se tvojim neće opravdati sav živi" (Ps 142,2). Ili su Efežani pred Bogom sveti i bez grijeha te je krivo kazano "pred licem tvojim neće biti pravedan sav živi" ili je, ako se nitko ne opravdava pred Božjim pogledom, krivo što je prethodilo: da su sveti i bez grijeha pred licem Božjim. Na to se mora dvostruko odgovoriti. Pavao ne kaže: izabrao nas je prije stvaranja svijeta kada smo bili sveti i neporočni. On kaže: "Izabrao nas je da budemo sveti i bez grijeha". To znači: koji prije nismo bili sveti i bez grijeha da to budemo poslije. To se može kazati i o grešnicima koji se obrate na bolje te će ona misao stajati: "Pred licem tvojim neće biti pravedan sav živi", tj. u cijelome svome životu, kroz sve vrijeme što ga je proveo u ovome svijetu.[35] To se tako shvaća i protiv onoga je tko kaže[36] da su duše zbog svetosti i odsutnosti svake grešne opačine izabrane

[34] Do tuda, očito, teče origenističko tumačenje.

[35] Ta misao kao tumačenje izričaja "sav živi" (*omnis vivens*) iz Ps 142,2 razjašnjuje završnicu Jeronimova razmatranja.

[36] To je, po Jeronimu, Origen.

prije nego je nastao svijet. Ali već ranije kazasmo da se ne odabire Pavao i oni koji su mu slični jer su bili sveti i bezgrešni nego se izabiru i predodređuju da u životu što slijedi po djelima i vrlinama postanu sveti i bezgrešni. Treba, nadalje, i to zapaziti da Psalmist nije kazao: pred tvojim se licem neće opravdati svaki živi. Rekao je "sav živi". To znači da se neće svi opravdati već će se opravdati neki.[37]

1,5: *"U ljubavi nas predodredi za sinovsko posinovljenje po Isusu Kristu za sebe."*

To se može dvostruko čitati: da se "ljubav" veže s prethodnim ili s narednim. S prethodnim ovako: "Da budemo sveti i bezgrešni pred njim u ljubavi". Potom bi slijedilo: "Predodredivši nas za sinovsko posinjenje po Isusu Kristu za se". S narednim na ovaj način: "U ljubavi nas predodredi za sinovsko posinovljenje po Isusu Kristu za se".

Latinska riječ[38] ne naznačuje razliku grčkih riječi προορίσας[39] i ὁρισθέντος.[40] Prva se odnosi na one koji prethodno nisu postojali, ali se o njima mislilo prije nego postadoše. Potom su nastali. Druga se riječ odnosi na onoga kome nije prethodila nijeda ni misao ni volja već uvijek bijaše i nikada nije počeo biti.[41] Zato se s pravom sada o onima koji, makar ranije nisu bili i potom su postali, kaže προορισθέντες.[42]

[37] Misao je jasna kada se prisjetimo kako Jeronim tumači izričaj "sav živi". Na latinskome za "sav" piše *omnis*. *Omnis* znači "sav" i "svaki".

[38] Misli se na *praedestinatio* iz Ef 1,5. Po sebi *praedestinatio* može značiti "od sve vječnosti pripraviti unaprijed", "predodrediti". Tu je začetak nauka o predodređenju. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 644; R. GARRIGOU-LAGRANGE, *Prédestination*, DTC, 12, 2809-3022.

[39] Čita se u Ef 1,5. Glagol znači "unaprijed utvrditi", "unaprijed utanačiti". Riječ se dosta rijetko upotrebljava i kasno javlja. U Septuaginti je nema, a u Novome zavjetu svega šest puta. Usp. K.L. SCHMIDT, προορίζω, ThW, 5, 457.

[40] Čita se u Rim 1,4. Tu se odnosi na Krista. Naši su preveli "proslavljen", "određen", "pokazao se". Usp. K.L. SCHMIDT, ὁρίζω, ThW, 5, 453-454.

[41] To je Krist.

[42] To su stvorenja.

O Sinu, tj. o Gospodinu našemu Isusu Kristu, na drugome mjestu piše ὁρισθέντος[43] jer uvijek bijaše s Ocem i nikada mu nije prethodila očinska volja da bi bio. Otuda zaključujemo da Otac uvijek bijaše i uvijek je bio Sin te da je u onima ista narav u kojima je jednaka vječnost.

Ali treba istaknuti i ovo: premda nas Bog predodređuje ili unaprijed određuje za sinovsko posinovljenje po Isusu Kristu, ipak ne možemo prije biti sinovi ako ne prihvatimo vjeru i razumjevanje njegova Sina Isusa Krista. Krist je Sin po naravi, mi pak posinovljenjem. On je uvijek bio Sin, a mi smo, prije nego smo postali, bili predodređeni. Duha smo pak posinovljenja primili kada smo povjerovali u Sina Božjega.

"Po dobrohotnosti svoje volje".

Riječ εὐδοκία[44] koja je na latinski prevedena riječju *placitum*[45] sastoji se od dviju cjelovitih riječi: od εὖ[46] i δοκεῖν,[47] od *bene*[48] i *placitum*.[49] To bismo mogli kazati *beneplacitum*[50] jer sve što se svidi ne znači odmah da je dobro što se dopalo. Samo se ondje kaže εὐδοκία[51] gdje se ono što se svidjelo s pravom potvrđuje kao *placitum*.[52] Tu su pak riječ Sedamdese-

[43] To je u Rim 1,4.

[44] Usp. naše treće uvodno poglavlje br. 5.

[45] Riječ *placitum* za naše latinske rječnike znači "mnijenje". Ali ona u biti znači "ono što se sviđa", "dopada". Stoga, uz "mišljenje", znači "želja", "žudnja", "slaganje". Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 627.

[46] To znači "dobro", "pravo".

[47] Riječ znači "misliti", "pričinjati se", "pokazati se dobrim". Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 527-528.

[48] Riječ znači "dobro".

[49] Vidi prethodno bilj. 45.

[50] Naši latinski rječnici nisu naveli *beneplacitum*. Ona znači "dobro uživanje", "dobra želja", "dobra volja". Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 114.

[51] Vidi prethodno bilj. 44.

[52] Vidi prethodno bilj. 45.

torica prevodilaca prevela od hebrejske riječi RESON[53] smišljajući za nove zbilje nove riječi.

Na ovome mjestu nalaze priliku ljudi[54] koji smatraju da su prije stvaranja svijeta duše u nebeskome Jeruzalemu boravile s anđelima i s drugim imenima za moći. Misle da se ne može smatrati niti Božjom dobrohotnošću niti da je na pohvalu njegove slave ni milosti što se na različitoj strani svijeta neki rađaju u oskudici, kao barbari, robovi, bolesni, a drugi bogati, Rimljani, slobodni, zdravi, neplemenitaši i plemenitaši. Tako je ako ne prethode uzroci da svaka duša po zasluzi ne primi u dio između nabrojenoga.

Dotični također kažu da poznaju, ali ne razumiju ono što je napisano Rimljanima: "Zar lončar nema vlast da od iste grude jedan sud načini za čast, drugi za sramotu" (Rim 9,21)? Oni to svode na isti smisao: kao što se ako ne vjerujemo u budući Božji sud zaludu u ovome svijetu provodi čestit ili zao život, radin ili lagodan, tako i različitost kod rođenja u ovome svijetu pogađa Božju pravednost ako nisu prethodile zasluge u duša. Kažu: ako to ne shvatimo tako, niti će biti Božja dobrohotnost niti na čast njegove slave i milosti što je jedne izabrao prije postanka svijeta da budu sveti i bez grijeha i imaju posinovljenje po Isusu Kristu dok je druge odredio za najnižu sudbinu i vječne kazne.

1,6: *"Na pohvalu slave svoje milosti u kojoj nas je zamilovao u Ljubljenome."*

Je li, kažu,[55] pohvala slave Božje milosti neke u Kristu obdariti milošću,[56] druge spremiti za vječne patnje? Ili: zavoljeti Jakova prije nego nastane u utrobi, a Ezava mrziti

53 U izdanju piše i hebrejskim slovima.

54 Riječ je o Origenu i origenistima.

55 Odnosi se na origenovce.

56 Tu smo s "obdariti milošću" preveli *gratificare*. Inače riječ može značiti "nadariti", "udijeliti milost", "zahvaliti". Usp. A. BLAISE, *Dictionnaie*, 380.

prije nego učini što zaslužuje mržnju[57] ako ne prethode razlozi koji potvrđuju Božju pravednost. Međutim, svaka se milost[58] koju dobivamo na slavu i pohvalu onoga koji nas je obdario milošću obistinjuje u Ljubljenome, tj. u našemu Gospodinu i Spasitelju jer se bez mudrosti, istine, pravednosti, mira, otkupljenja i drugih kreposti ne može zamisliti nijedno dobro.[59]

Ne treba kod toga voditi računa što u latinskim izdanjima piše "u svome ljubljenome Sinu",[60] a ne jednostavno "u Ljubljenome".[61] Čak da je dodano "Božjem Ljubljenome" ili "Očevu Ljubljenome" razumjevanje bi bilo jednostavno i postalo općim mišljenjem. Otac, naime, ljubi Gospodina našega Isusa Krista. Ali ne bismo ništa velika pridonijeli Sinovoj vlastitosti kada bi Sin bio tako ljubljen kao i ostalo. Bogu je upravljena riječ: "Sve ljubiš i ništa ne odbacuješ od onoga što si načinio. Ni ne mrziš što si sazdao" (Mudr 11,25). Da je bila antiteza "u kojoj nas je milošću obdario više od svih", iščezlo bi svako spoticanje jer znamo da je Bog ljubio i patrijarhe i proroke i sve svete muževe. Ali je Pavao zborio bez omeđenja i kazao "u Ljubljenome". Stoga mi se čini da to treba tako shvatiti da se usput čuje "od svih". Krist je, češće isticasmo, mudrost, mir, čistoća.[62] I ostalo. Sve su to nazivi za vrline. Njih ljube i oni koji ih ne mogu vršiti. Nema čovjeka koji je tako osvjedočen u zlo da neće kazati da i sam ljubi mudrost i pravednost.

Glede Božje biti slaže se mišljenje svih ljudi da je božanska i da se lako ne shvaća ničijim umom te da se svatko vara kada misli da je takva ili onakva. Isto je u odnosu na Krista ukoliko izražava razne vrline. Svi ga ljube makar mnogi

57 Usp. Rim 9, 11-13.

58 To je Jeronimov odgovor.

59 Jeronim često bilježi da je Krist sažetak svih kreposti i da od njega kršćani dobivaju vrline.

60 Tako piše u Vulgati.

61 Tako je u grčkome izvorniku.

62 Usp. 1 Kor 1,30.

ne mogu činima potvrditi da ga ljube. Smatram da je Krist "ljubljeni" koji se spominje i u Izaiji: "Ljubljenome ću pjevati himan ljubljenoga, svoga vinograda" (Iz 5,1). Također: "Ljubljenome je načinjen vinograd" (Iz 5,1). I u Dvadeset i osmome psalmu: "Gospodin će slomiti libanonske cedre i rasjeći ih kao libanonsko tele. Ljubljeni je kao mlado od jednorožnika" (Ps 28, 5-6).[63]

1,7: *"U kojemu imamo otkupljenje po njegovoj krvi, otpuštenje grijeha".*

Otkupljuje se čovjek koji je zarobljenik i koji je prestao biti slobodan. Pao je pod neprijateljsku vlast. Tako smo, neki kažu,[64] i mi u ovome svijetu robovi. Pod ropskim nas jarmom drže prvaci i sile.[65] Okovima svezane ruke ne oslobađasmo niti oči uzdižemo uzgor prije nego što je došao Otkupitelj. Ali, vele,[66] tko je tolik i takav da može svojom cijenom otkupiti cijeli svijet? Isus Krist je dao vlastitu krv i obdario nas slobodom. Izbavio nas je iz ropstva. Doista, ako vjerujemo poganskim povjestima da su Kodro,[67] Kurcije[68] i Deciji Miševi[69] svojom smrću zaustavili kuge, gladi i ratove za gradove, koliko se više mora prosuditi mogućim kod Božjega Sina da svojom krvlju dade cijenu ne za jedan grad već čitavi krug zemaljski?[70]

63 Po latinskom smo upotrijebili riječ "jednorožnik". Nekoć se u priči govorilo o nekoj čudesnoj i čudovišnoj životinji s jednim rogom sred čela. Usp. H. LESÊTRE, *Licorne*, DB, 4, 244-245; A. BLAISE, *Dictionnaire*, 857.

64 Ne znamo na koga se odnosi.

65 Usp. Ef 1,21.

66 Taj nam je "vele" nejasan.

67 Riječ je o posljednjem atenskome kralju. Usp. FORCELLINI, *Lexicon*, 1, 613.

68 Riječ je o stanovitome mladiću i njegovoj žrtvi za spas domovine. Usp. FORCELLINI, *Lexicon*, 1, 827.

69 Bila su tri Decija: otac, sin i unuk. Nadimak im je bio Miševi. Poginuli su da spase domovinu. Usp. FORCELLINI, *Lexicon*, 2,19.

70 Osobno smo iznenađeni Jeronimovom usporedbom.

Kristova se krv i tijelo dvostruko shvaćaju. Riječ je o onoj duhovnoj i božanskoj krvi i tijelu[71] o kojemu je sam Krist rekao: "Moje je tijelo zaista jelo i moja je krv uistinu piće" (Iv 6,56). Također je kazao: "Ako ne blagujete moje tijelo i ne pijete moju krv, nećete imati u sebi vječni život" (Iv 6,54). Ali može biti riječ o tijelu koje je raspeto i krvi koju je vojnik prolio kopljem.[72] U skladu s tom razlikom uzima se i u Gospodnjim svetima razlika krvi i tijela: jedno je tijelo i krv koje će gledati Božje spasenje,[73] drugo je tijelo i krv što ne može baštiniti kraljevstvo Božje.[74]

Dosljedno piše da smo poslije otkupljenja Kristovom krvlju primili oproštenje grijeha jer da nismo otkupljeni zaludu nam se opraštaju grijesi. Oproštenje grijeha prije ni ne možemo dobiti ako krvavi pobjednik nije za nas primio cijenu.[75]

1,8: *"Po bogatstvu svoje milosti koja je obilovala u nama."*

Tko razumije izreku "spašeni ste milošću, a ne djelima" (Gal 2,8) i u evanđelju dužnika od pedeset i pet stotina denara[76] i to da više ljubi kome se više otpušta, taj može znati da je u nama izobilovala Božja milost sukladno svome bogatstvu. Nadasve je obilovala u Crkvi sabranoj od pogana jer je ona bila tuđa izraelskome savezu i obećanjima. Izraelovim zlodjelom postignuli smo spasenje.

Zar nije obilje milosti u Pavlu i drugim svetima o kojima se kaže "ne znate li da ćemo suditi anđele" (1 Kor 6,3) i na drugome mjestu "u njega žele gledati anđeli" (1 Pt 1,12) i

71 Jeronim ima na pameti euharistijsko otajstvo.

72 Usp. Iv 19, 33-34.

73 Usp. Lk 3,6.

74 Usp. 1 Kor 15,50.

75 Tu se Jeronim izražava u smislu teorije o otkupljenju koja se redovito naziva "teorija đavlovih prava".

76 Usp. Lk 7, 41-43.

opet "Oče, daj da kao što smo ja i ti jedno tako i oni budu u nama jedno" (Iv 17,21)? To bogatstvo milosti u sebi ne ostavlja neplodnim tko se, koliko može ljudska krhkost, napreže, radi i trudi i s Apostolom govori: "Njegova milost nije u meni bila neplodna" (1 Kor 15,10). Tko padne na niže jer je zaboravio veličinu dobročinstva, osiromašenjem se u njemu smanjuje bogata Božja milost i izobilna darežljivost.

1,9: *"U svoj mudrosti i razumnosti objavio nam je otajstvo svoje volje."*

Stoici drže da se razlikuje mudrost i razumnost. Kažu da je mudrost spoznaja božanskih i ljudskih zbilja, a razumnost samo smrtnih. Po toj razdiobi možemo mudrost smatrati spoznajom vidljivoga i nevidljivoga, a razumnost samo vidljivoga.[77]

Traži se, dakle, kako nam je Bog u svoj mudrosti i razumnosti obznanio tajnu svoje volje. Kod toga najprije tumačimo jednostavno: otajstvo je Božje volje naše otkupljenje i oproštenje grijeha po krvi njegova Sina u skladu s bogatstvom Božje milosti koja je obilovala u nama. To znači da mi koji vjerujemo u Gospodnju muku koja je nevjernicima ludost[78] posjedujemo mudrost i razumnost.

Bog nam je, nadalje, po svojim Pismima objavio sva svoja otajstva: kako je najprije sazdao nebo i zemlju i kako je sve što je unutar toga učinio, rasporedio i razdijelio; kako je oblikovan čovjek i svijet napučen do Kristove muke; kako se po vidljivome spoznaje nevidljivo.

Napokon: da nam i za zemaljska bića treba mudrosti i pameti. Koliko ih među nama pozna ono što ptice drži u zraku, ribe u vodama, što giba ljudske korake i uzrokuje bijes divljih zvijeri?

Međutim, pametan će nam čitalac smjesta suprostaviti slijedeće: ako Pavao zna dijelom i dijelom proriče i na zemlji

[77] U ulomku se razmišlja na temelju riječi *sapientia* i *prudentia*.

[78] Usp. 1 Kor 1,23.

gledaše kroz ogledalo u zagonetci[79] kako je njemu ili Efežanima objavljena tajna u svoj mudrosti i razumjevanju? Ta nas teškoća sili mjenjati redoslijed u čitanju i čitati: "Po dobrostivosti svoje volje na pohvalu slave svoje milosti u kojoj nas je pomilovao u Ljubljenome u kojemu imamo otkupljenje po njegovoj krvi, otpuštenje grijeha sukladno bogatstvu njegove milosti koja je obilovala u nama u svoj mudrosti i razumnosti." Dotle teče razdioba da se izričaj "sva mudrost i razumnost" poveže s onim što je prethodilo. Potom započinje: "Obznanio nam je tajnu svoje volje po svojoj dobrohotnosti." Ako se i zadrži misao da spomenuti dijelom vide i dijelom proriču, sada se može kazati da im je otajstvo objavljeno u svoj mudrosti i razumnosti. To ipak ne znači da su u svoj mudrosti i razumnosti spoznali otajstvo nego da im je Bog u skladu s time koliko su mogli razumjeti objavio otajstvo u svoj mudrosti i razumjevanju.

"Po svojoj dobrostivosti što je odredio u njemu u rasporedbi punine vremena."

Apostol je ranije kazao "po dobrohotnosti svoje volje" (Ef 1,5). Sada kaže "po svojoj dobrostivosti". Izostavio je "volja". Ondje je napisao προορισμός,[80] tj. "predodređenje za sinovsko posinovljenje po Isusu Kristu" (Ef 1,5), a ovdje πρόθεσις[81] što znači odredba.[82] Ljudi što obično razlikuju riječi tvrde da je razlika između predodređenja i odredbe to što predodređenje neke zbilje puno ranije dobiva oblik u pameti onoga koji utvrđuje što će se dogoditi dok je odluka onda kada je izvedba već blizu i misao gotovo slijedi djelo.

[79] Usp. 1 Kor 13, 9-12.

[80] Tu Jeronim bilježi imenicu od glagola upotrijebljena u Ef 1,5. Naši grčki rječnici imenicu ne spominju. Ona znači "unapredno određivanje". Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1648.

[81] Usp. naše treće uvodno poglavlje br. 10.

[82] Latinska je riječ *propositio*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 678.

To što Pavao veli "odredio u njemu" odnosi se na "otajstvo" ukoliko je ranije kazao da nam "obznani otajstvo svoje volje" (Ef 1,9). To je otajstvo utanačenje punine vremena da se sve ispuni kada se dovrši vrijeme. Kao što baštiniku, dok je maloljetan, premda su dobra njegova, baština ne pripada,[83] tako se ostajstvo koje je Bog predodredio za posinovljenje svoje djece nije moglo prije izvršiti nego mu je nastupilo vrijeme. O tome Pavao na drugome mjestu kaže u jednini: "Kada je došla punina vremena, Bog je poslao svoga Sina" (Gal 4,4) koji nije prije mogao doći dok se ne napuni otajstvo vremena.

1,10: *"Ujediniti u Kristu, u njemu, sve što je na nebu i na zemlji."*

Umjesto "uglaviti" u latinskim rukopisima piše "obnoviti".[84] Čudim se zašto se nisu prevodioci poslužili samom grčkom riječi[85] kada se kao u grčkome prihvaća dijalektička[86] sloboda i filozofija. Odvjetnici u zaglavcima ili prije zaključka na koncu parnica da se prisjete suci i oni koji su slušali rasprave obično sroče zaglavak[87] da ono o čemu su ranije šire raspravljali kasnije sažmu u kratak izričaj. Tako se svatko tko je čuo počne sjećati.

---

83 Usp. Gal 4, 1-2.

84 Tako i sada piše u Vulgati.

85 .O njoj vidi u našem trećem uvodnom poglavlju br. 9.

86 Jeronim je upotrijebio pridjev *dialecticus* koji naznačuje ono što se odnosi na "dijalektiku". U Jeronimovo doba, ranije i kasnije "dijalektika" kao pojam ima dosta opsežan i raznolik sadržaj. Dijalektika se poistovjećivala s logikom. Ali dijalektika je i upućivanje u to kako se znanstveno vodi rasprava da se istina odvoji od laži i kako se protivnika uvjeri u svoj sud osnosno poljulja u njegovom. Dijalektikom se općenito nazivalo uvođenje u znanstvenu metodu rada. Usp. FORCELLINI, *Lexicon*, 2, 92; H.I. MARROU, *Augustinus und das Ende der antiken Bildung*, F. Schöningh, 1981. 169.

87 Jeronim je napisao grčku riječ ἀνακεφαλαίωσις. Ta riječ znači "kratki pregled", "sažetak", "zaglavak". Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 124 i ono što smo kazali o glagolu iz kojega je nastala ovdje naznačena imenica. O tome vidi u trećem uvodnom poglavlju br. 9.

Na ovome mjestu ovo je smisao: svekolika je skrb[88] koja je počela i prije svijeta i kasnije bila u svijetu o nevidljivim i vidljivim stvorenjima obećavala dolazak Božjega Sina. Adama koji je potjeran iz raja,[89] imao je natrag pozvati Spasitelj. Uništeno je jezično jedinstvo pri građenju kule[90] nagovjestilo dar jezika u *Djelima apostolskim*.[91] Izak je kao Gospodnji pralik sam nosio svoj križ.[92] Samson koji je gajio svetu kosu, ljubio zagrljaje siromašne Dalile i priznao sve tajne svoga srca[93] označio je Spasiteljevo otajstvo i otajstvo doista siromašne Crkve od pogona koja je u oskudici. Prema tome, u Gospodinovu križu i njegovoj muci sve je opet skupljeno, tj. sve je uvršteno u taj sažetak.[94]

Da kazano bude jasnije, navodimo primjer iz svakodnevnoga života. Potrošio sam, na primjer, dvadeset denara, pa pet i opet drugih petnaest. U različito sam vrijeme također dao trideset denara i triput po deset. Ako sve to želim zajedno zbrojiti, zbroj će mi narasti do broja sto i u jednome ću broju imati što sam ranije izdao. Tako se sva otajstva i sva drevna skrb[95] koja se vodila ne samo na zemlji već isto tako na nebu dovršava u Kristovoj muci. Pošto je Krist za me jedanput trpio, bio ukopan, uskrsnuo i pobjednik uzišao Ocu više nije nužno da imam drevni broj jer u jednome držim sve. Pažljivo zapazite da se u Kristovoj muci nalaze uglavljene ne samo sve svetopisamske povijesti koje kao obistinjene na zemlji nabraja Duh Sveti nego i na nebu i koje su nam skrivene.

---

88 Jeronim je napisao riječ *dispensatio*. O njoj vidi u našem drugom uvodnom poglavlju br. 10.

89 Usp. Post 3,27.

90 Usp. Post 11, 4-8.

91 Usp. Dj 2,3.

92 Usp. Post 22,6.

93 Usp. Suci 16,17.

94 I tu je već naznačena riječ ἀνακεφαλαίωσις.

95 I tu je već spomenuta riječ *dispensatio*.

1,11: *"U njemu smo pozvani na udio, predodređeni smo po odredbi onoga koji sve čini po odluci svoje volje."*

Riječ baština i svojina čime postajemo Kristov dio pokazuje da smo od jedne vlasti prešli drugoj i da smo u skladu s onim što piše u *Ponovljenome zakonu* - "kada je Najviši dijelio narode i rasijao Adamove sinove" (Pnz 32,8) - iz anđeoske vlasti[96] preneseni u Gospodnji dio.[97] Oni[98] su držali tuđe što im je povjereno ili što su stekli. Ovaj[99] natrag prima svoje. Zarobljeno je roblje poveo kada je uzišao u vis.[100] To znači da je one koji su ranije bili zarobljeni da propadnu sam zarobio za život te opet vratio u nebo. Tako je na neki način roblje zarobljeno. Drugim su zarobljenjem oslobođeni oni koji su prije bili zasužnjeni.

Treba zapaziti da se i tu zajedno nalaze προορισμός[101] i πρόθεσις,[102] tj. predodređenje[103] i odredba.[104] Po tome Bog čini sve prema odluci svoje volje. Ipak se ne događa Božjom voljom i odlukom sve što se zbiva u svijetu. Inače bi se Bogu mogla ubrojiti i zla. Ali sve što Bog čini, on čini s odlukom i voljom. Sve je puno Stvoriteljeve različitosti i moći. Mi ljudi želimo mnogo učiniti odlukom, ali volju nipošto ne slijedi učinak. Bogu se nitko ne može oduprijeti[105] te ne učini sve što je htio.[106] Bog pak hoće ono što je puno razložitosti i

96 Nije isključeno da je Jeronim tu pod utjecajem Origenova učenja o anđelu kao onome koji vlada nad narodom koji mu je povjeren. Usp. G. BAREILLE, *Ange*, DTC, 1, 1215-1216.

97 U pozadini je Pnz 32, 8-9.

98 To bi se moglo odnositi na anđele ili ljude.

99 To se, mislimo, odnosi na Krista.

100 Usp. Ef 4,8; Ps 67,19.

101 Usp. bilješku 80.

102 Usp. bilješku 81.

103 Usp. bilješku 38.

104 Usp. bilješku 82.

105 Usp. Ps 75,8.

106 Usp. Ps 113,3.

razboritosti. Želi da se svi spase i dođu do spoznaje istine.[107] Ali kako se nitko ne spašava bez vlastite volje jer imamo slobodu odlučivanja, Bog hoće da mi hoćemo dobro: da kada htjednemo i sam u nama želi ispuniti svoju odluku.

1,12: *"Da budemo na pohvalu njegove slave mi koji se ranije ufasmo u Gospodinu."*

Da je Pavao samo rekao "ufasmo se u Kristu" i da nije zabilježio "ranije ufasmo" što se grčki kaže προηλπικότας,[108] smisao bi bio jasniji: da su oni što se nadaše u Kristu kockom pozvani i predodređeni po odredbi onoga koji sve čini po odluci svoje volje. Međutim, dodatak priloga[109] odvodi nas na ono shvaćanje u kojemu smo ranije raspravljali. Tada smo tumačili ono što piše: "Koji nas je blagoslovio svakim duhovnim blagoslovom na nebesima u Kristu kao što nas je odabrao u njemu prije stvaranja svijeta da budemo sveti i bezgrešni pred njim" (Ef 1, 3-4). Dakle: kao što nas je već blagoslovio svakim duhovnim blagoslovom na nebu i odabrao nas prije stvaranja svijeta, tako se i sada kaže da smo se ranije nadali u Kristu, od vremena kada smo odabrani, predodređeni i blagoslovljeni na nebesima.

Jedan tumač[110] ne podržava učenje da smo bili i uzdali se u Kristu prije nego smo živjeli u ovome tijelu. Poimanje predbacuje drugdje. Kaže: kod dolaska Gospodina Spasitelja kada se bude na njegovo ime poklonilo svako koljeno nebesnika, zemnika i podzemnika i kada svaki jezik prizna da je Gospodin Isus Krist u slavi Boga Oca[111] i pošto mu bude sve podloženo,[112] jedni će mu se podložiti s voljom, drugi

107 Usp. 1 Tim 2,4.

108 Riječ znači "davno prije se nadati". Usp. R. BULTMANN, προηλπίζω, ThW, 2, 531.

109 Misli se "ranije".

110 Ne znamo na koga Jeronim misli.

111 Usp. Fil 2, 10-11.

112 Usp. 1 Kor 15,28.

prisiljeni. Oni što su se prije nazočnosti Kristova veličanstva uzdali u nj, bit će na pohvalu slave njegove. Oni se zovu ἀπηλπικότας.[113] Oni pak koji budu prisilno vjerovali u ono vrijeme kada Vladaoca neće moći nijekati ni đavao ni njegovi poslanici, ufat će se, ali ne na "pohvalu slave njegove" (Ef 1,12).

Zapažamo pak da se to dijelom i sada ispunja jer je jedna nagrada za onoga tko s voljom slijedi Boga, druga za onoga tko na silu. Uostalom, neka je s krive nakane ili po istini: samo neka se Krist navješta.[114] Ipak neka zna tko se nada i tko se ranije nadao da će po različitosti nade dobiti različitu plaću.

1,13: *"U njemu ste i vi čuvši riječ istine evanđelja svoga spasenja - u njemu vjerujući - zapečaćeni Duhom Svetim obećanja."*

Nema dvojbe da "u njemu" znači u Kristu. Između ostalih koji su čuli i vi ste, Efežani, čuli riječ istine, evanđelje svoga spasenja. Pošto ste mu povjerovali, opečaćeni ste Duhom Svetim obećanja.

Međutim, stječe se dojam da izreka ne stoji kod redoslijeda čitanja niti da onome što je najprije kazano - "u njemu i vi čuvši riječ istine evanđelja svoga spasenja" - ono što slijedi nešto uzvraća jer se smjesta stavlja drugi "u njemu" koji je suvišan. Kada se otuda izostavi štivo se može dati na čitanje.[115] Pavao je pak to trpio[116] iz prekomjerne ljubavi prema Kristu: onoga koga je ljubio uvijek je spominjao, čak gdje je suvišno i van redoslijeda. To može marljivi čitalac i bez nas naći u svim njegovim pismima. Tako i sada na drugo

[113] Tu tekst nije siguran. O upotrebljenoj grčkoj riječi usp. R. BULTMANN, ἀπελπίζω, ThW, 2, 530-531.

[114] Usp. Fil 1,18.

[115] Jeronim drugi "u njemu" iz Ef 1,13 stilski drži suvišnim.

[116] Misli se: stilski suvišno dodavanje izričaja "u njemu".

mjesto stavljeni izričaj "u njemu" očito remeti raspored u retku i raniju izreku ostavlja neka visi.[117]

Za Efežane nije pak mala pohvala što nisu slušali propovjedanje nego riječ istine. Velik je, naime, razmak između propovjedanja i riječi istine. To čitamo i u drugoj poslanici. Pavao kaže: "Ni moja riječ ni moja propovijed nisu u uvjerljivim riječima mudrosti nego u očitovanju duha i istine" (1 Kor 2,4). Pažljivije potražimo gdje je drugdje napisano da je netko poslušao riječ istine da bi se iz navedenoga jasno moglo razotkriti Pavlovo mišljenje. Potražimo gdje je evanđelje spomenuto s dodatkom, gdje bez dodatka. Evo primjera gdje je s dodatkom: "Moje evanđelje" (Rim 16,25), "evanđelje Isusa Krista" (2 Kor 2,12), "vječno[118] evanđelje" (Otk 14,6) i što Pavao sada kaže Efežanima "evanđelje vašega spasenja" (Ef 1,13). Bez dodatka je kada Pavao kaže o Luki: "Njegova je slava u evanđelju po svim Crkvama" (2 Kor 8,1).

Čovjek koji je poslušao riječ istine i u nju povjerovao zapečaćuje se Duhom Svetim obećanja. Ima pak mnogo ljudi koji su slušali, ali su ostali nevjernici. Uopće nisu primili pečat Duha Svetoga. Rečeno je i tirskome prvaku: "Ti si pečat Božje sličnosti" (Ez 28,12). Božji pečat: kao što je prvi čovjek stvoren na Božju "sliku i sličnost" (Post 1,26), tako u drugome preporođenju tko god dobije Duha Svetoga od njega je opečaćen te prima Stvoriteljevu sliku.

Također treba istražiti gdje je drugdje napisano "Duh Sveti obećanja" i što to znači. Osobno smatram da Duh Sveti čini svetim onoga kome je bio uliven, a Duh mudrosti, mudrim; razumnosti, razumnim; savjeta, sigurnim i promišljenim; jakosti, jakim; znanja, učenim; pobožnosti, pobožnim;

[117] U tome slučaju izreka doista zvuči nepotpuno.

[118] Origen je učio da se u Pismu sve duhovno odnosi na "vječno evanđelje".

straha, bojaznim. Duh Božji čini da se čovjek boji od straha.[119] Jednako Duh obećanja ili Božji Duh onoga u kome bude obitavao čini bogom[120] i jamcem.[121] Tako je kao što u protivnome nečisti duh čini čovjeka nečistim. Nečisti stanovnik sebi priprema nečistu kuću, a bludni duh stvara bludnike. O njima kaže prorok: "Zavedeni su duhom bluda" (Hoš 4,12). Zli duh ljude čini zlima i pokvarenima, a đavolski đavolske. Kakva se tekućina ulije u novi sud, takav miris i zadah sud dugo zadržava.

1,14: *"On je zalog naše baštine za otkupljenje posinovljenja na hvalu njegove slave."*

Latinski je prevodilac za ἀρραβών stavio *pignus*. Ali ἀρραβών ne znači isto što i *pignus*. Αρραβών[122] se daje kao kakav dokaz i obaveza za buduću kupnju. *Pignus*,[123] tj. ἐνέχυρον,[124] pruža se kao zamjena za posuđeni novac da onda kada se novac vrati vjerovnik vrati *pignus* onome tko je vratio dugovano. Opet ondje gdje Pavao kaže "za otkupljenje posinovljenja" u grčkome nije υἱοθεσία [125] nego περιποίησις [126] što možemo prevesti "stjecanje" ili "posjedovanje". Ipak ne izrazismo smisao riječi. Mnogo je riječi koje se s grčkoga ne mogu prevesti na latinski ni s hebrejskoga na grčki kao, zauzvrat, ni s latinskoga na grčki ni s grčkoga na hebrejski.

Prema tome, svaki čovjek koji primi ne samo Duha Svetoga nego Duha Svetoga obećanja istodobno stječe predujam[127] baštine. Ta je baština vječni život. Po predujmu se

119 Usp. Iz 11,2.

120 To je trajna otačka misao.

121 Usp. G. BARDY, *Dons du Saint-Esprit*, DS, 3, 1585.

122 Riječ je u tekstu napisana latinskim slovima. Mi smo je radi jasnoće napisali izvorno. O njoj vidi J. BEHM, ἀρραβών, ThW, 1, 474.

123 Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 625; H. LESÊTRE, *Gage*, DB, 3, 43-44.

124 Riječ znači "zalog".

125 Riječ znači posinjenje.

126 Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1535.

127 U izdanju je napisano *arrhabo*.

procjenjuje kakva će biti buduća kupovina ili posjed. Evo primjera: od deset zlatnika, dobro od sto zlatnika i od sto zlatnika posjed od tisuću zlatnika. Jednako se po vrsnoći predujma raspoznaje veličina baštine koja će kasnije uslijediti. Premda je netko svet i savršen i po općemu se sudu smatra dostojan blaženstva, ipak je nada za buduću baštinu predujam postignuti Duh. Ako je toliki predujam kakvo će biti samo posjedovanje? Ali kako predujam koji nam se daje nije izvan nas već je u nama, tako se i sama baština - to je Božje kraljevstvo[128] koje je u nama - nalazi unutra u nama. Koja baština može biti veća nego pameću razmatrati i gledati ljepotu Mudrosti, Riječi, Istine, Svjetla te razgledati neiskazivu i veličanstvenu narav samoga Boga ispromatrati bit svega što je stvoreno na Božju sličnost? Sami se Duh Sveti obećanja koji je predujam naše baštine sada zato daje svetima da se otkupe i s Bogom sjedine "na pohvalu njegove slave". To ne znači da je Bogu potrebita nečija pohvala već Božja pohvala koristi hvaliteljima: dok posredstvom pojedinih djela spoznaju Božje veličanstvo i veličinu od čuda ga zapanjenosti najedanput stanu hvaliti.

1,15-18: *"Stoga i ja, čuvši za vašu vjeru u Gospodinu Isusu i*[129] *prema svima svetima, ne prestajem zahvaljivati za vas sjećajući vas se u svojim molitvama da vam Bog Gospodina našega Isusa Krista, Otac slave dade Duha mudrosti i objave u spoznavanju njega - prosvjetljene oči vašega srca."*

Premda prijevod izražen riječ po riječ može kod pametna čitatelja ispričati Apostola što pruža dojam da se misao javlja bez ikakve vezanosti sa suštinom i postaje solecizam,[130] ipak nedostatak odzvanja i na grčkome. Stoga ćemo i mi radije odgovoriti grčkim opadačima. Kušat ćemo po

128 Usp. Lk 17,21.

129 Vulgata iza *i* ima riječ "ljubav". Redovitije tako piše i u izvornim izdanjima.

130 Solecizmom se naziva pogreška u odnosu na pravilan govor.

smislu dovesti u red redoslijed čitanja da kažemo: "Čuvši za vašu vjeru u Gospodinu Isusu i prema svim njegovim svetima i videći različitost vaše vjere prema Gospodinu i prema svim njegovim svetima, ne prestajem zahvaljivati i sjećati vas se u svojim molitvama da vam Bog Gospodina našega Isusa Krista, a Otac slave, dade Duha mudrosti i objave." Izreka što slijedi "prosvjetljene oči vašega srca" dade se kao hiperbaton[131] ovako uvrstiti: "Stoga i ja, čuvši za vašu vjeru u Gospodinu Isusu - u njegovoj spoznaji rasvjetljene oči vašega srca - i prema svima svetima ne prestajem se zahvaljivati za vas, sjećajući vas se u svojim molitvama da vam Bog Gospodina našega Isusa Krista, Otac slave, dade Duha mudrosti i objave za spoznavanje da znate koja je nada vašega[132] poziva". Itd.

Izričaj pak "Bog Gospodina našega Isusa Krista, a Otac slave" treba ovako shvatiti: kao što je sam Gospodin naš Isus Krist Riječ, mudrost, istina, mir, pravednost, jakost,[133] također je slava. To je u skladu s onim što se drugdje kaže: "Pojavit će se Božja slava" (Lev 9,23). Gotovo u cijelome Starome zakonu piše da se Božja slava vidjela nad šatorom svjedočanstva.[134] I psalmist pjeva: "Ustani, slavo moja, ustani" (Ps 107,3). Ta je Slava, prosvjetljujući svijet svojim bljeskom, sebi iz djevičine utrobe sazdala hram.[135] Tome je hramu Otac slave Bog. Gdje je Krist Slava, tu se jedino kaže Otac, a gdje Isus, ondje se bez ikakva dodatka kaže "njegov Bog". Prema tome, taj Bog uzetoga čovjeka,[136] a Otac Slave, mudrosti i istine daje onima

[131] Hiperbaton je neuobičajeno i neprirodno raspoređivanje riječi u rečenici. Jeronim često spominje hiperbaton.

[132] U izvorniku piše "njegov".

[133] Usp. Iv 1,1; 14,6; 1 Kro 1,30.

[134] Usp. Br 9,15.

[135] Usp. Iv 2,19.

[136] I to je dio Jeronimove naročite kristologije i teologije. Posjeduje vlastiti izražaj.

koji vjeruju u njegova Sina Duha mudrosti i objave da postanu mudri i Gospodnju slavu motre otkrita lica.[137]

Ali kada ta mudrost i objava vjernike učini mudrima i otkrije im skrovita otajstva, odmah se dogodi da posjeduju "prosvjetljene oči". Te riječi potvrđuju da se po udovima vanjskoga čovjeka također govori o udovima nutarnjega čovjeka. Pavao je, eto, očito imenovao oči srca koje ne možemo razumjeti bez uma i razuma. Tome odgovara i psalmistina izreka: "Rasvjetli moje oči da nikada ne zaspem na smrt" (Ps 12,4). I drugdje: "Mudracu su oči u njegovoj glavi" (Prop 2,14). Ako izričaj "oči srca"[138] shvatimo doslovno, jasno je da su oči u glavi ne samo mudra nego i luda čovjeka. Ali "mudračeva glava" znači "razum" jer je to drugi naziv za pamet, duh i voditeljsko u srcu.

To što Pavao reče "u njegovu spoznavanju" - ἐπιγνώσει αὐτοῦ - neki[139] tako shvaćaju kao da je između γνῶσις i ἐπιγνωσις,[140] tj. između "znanja"[141] i "spoznavanja"[142] ovo razlika: znanje se odnosi na ono što ranije nismo znali i kasnije smo počeli znati, a spoznavanje se odnosi na ono što smo nekoć znali pa prestali znati te se kasnije toga opet sjetili. Dotični imaju pred očima stanoviti raniji život na nebu. Pošto smo bili protjerani u ova tjela i zaboravili Boga Oca, sada ga po objavi spoznajemo u skladu s onim: "Opet će se sjetiti i obratiti Gospodinu svi krajevi zemlje" (Ps 21,28). Spomenuti navode i drugo što je tome slično.

[137] Usp. 1 Kor 13,12; 2 Kor 3, 7-13.

[138] Po Bibliji i zato po Pavlu srce je sjedište i središte razumnosti, volje i osjetljivosti. Usp. J. CAMBIER, *Paul*, DBS, 349; J. BEHM, καρσία, ThW, 3, 609-614; J. LAIDLAW, *Heart*, DoB, 2, 317-318.

[139] Odnosi se na Origenove pristaše.

[140] Redovito se γνῶσις uzima za "znanje", a ἐπίγνωσις za znanje koje dosegne puninu. Usp. R. BULTMANN, γιγνώσκω, ThW, 1, 688-719; J. DENNEY, *Konwledge*, DoB, 3, 8-10.

[141] Latinski je *notio*, "znanje".

[142] Latinski je *agnitio*, "spoznaja".

1,18-20: *"... da znate koja je nada njegova poziva i koje bogatstvo njegove baštine u svetima i koja uzvišena veličina njegove snage prema nama koji vjerujemo po djelovanju moći njegove jakosti kojom je djelovao u Kristu kada ga uskrisi od mrtvih."*

Čovjek kome je jednom, po Pavlovoj molitvi, bio dat Duh mudrosti i objave da gleda s otvorenim očima srca, znat će što je pozvanima pripremljeno i u što se trebaju nadati Božji sveti. Bog će to obilato i darežljivo dati onima koji budno čekaju njegovu baštinu. Za tu je spoznaju nužna u onima koji se po uzoru na Pavla zovu vjernicima veličina Božje sile kojom je Bog djelovao u Kristu Isusu kojega je uskrisio od mrtvih. Baština se može shvatiti dvostruko. Ovako: da je Prvorođenac svekolikoga stvorenja[143] baštinik duše Gospodina našega Isusa Krista i čovjeka koji je uzet iz duše i tijela,[144] da mi s baštinikom duše baštinimo Boga-Riječ.[145] Ili ovako: da je naša baština u Kristu jedno božanstvo Oca i Sina i Duha Svetoga. Kao što se baštinom nazivaju kuće i dvorci koje posjeduju baštinici, tako je sami Bog baština vjernika i svetih. Piše i u Starome zavjetu: "Levijevim sinovima nećete dati baštinu među njihovom braćom jer sam ja njihov dio" (Br 18,20). I drugdje: "Gospodin je njihova baština" (Pnz 18,2). I sveti koji zna da izvan Boga ništa nema odvažno kaže: "Ti si dio moje baštine i moje čaše" (Ps 15,5).

Ne traži se, dakle, neznatan trud da spoznamo nadu poziva i bogatstvo Božje baštine za svete. Da to spoznamo potrebna nam je ona moć kojom se poslužio Bog kada je uskrsnuo svoga Sina. Njega nije od mrtvih uskrsnuo jedanput već zauvijek. Učinio ga je slobodnim između mrtvih,

143 Usp. Kol 1,15.

144 Među Ocima do sada nismo naišli na takvo kristološko razmišljanje. Pretpostavljamo da bi Jeronim tu mogao biti pod Origenovim utjecajem. Nama nije u potpunosti jasno što Jeronim tvrdi.

145 Ta nam je misao nova i dijelom nejasna.

nezanečišćena nijednom zarazom smrti.[146] Krist svaki dan uskrsava od mrtvih: svaki dan uskrsava u pokornicima. To ne znači da nije i po tijelu imao vlast položiti svoju dušu i opet je natrag uzeti[147] - nitko je ne oduzima već je od sebe polaže - nego da se zbog utjelovljenja[148] tijela i Sina kaže kako je Bog i Otac uskrisio čovjeka i Sina.[149]

1,20-21: *"I posjede ga sebi zdesna na nebesima iznad svakoga vrhovništva i vlasti i moći i gospodstva i svakoga imena što se imenjuje ne samo na ovome svijetu nego i u budućemu."*

Pavao je ljudskom usporedbom naznačio Božju moć. Ne znači pak da se postavlja prijestolje[150] te Bog Otac na nj sjeda i uza se ima Sina koji sjedi već je to zato što mi drukčije osim po vlastitim riječima ne možemo razumjeti da on sudi i vlada. Tu pripada i ono što piše u Sto i devetome psalmu: "Rekao je Gospodin mome Gospodinu sjedni mi zdesna dok položim tvoje neprijatelje za podnožje[151] tvojim nogama" (Ps 109,1). Ako pak po vladarevu običaju Sin sjedi s desne[152] Očeve, nužno je da je, po istoj usporedbi, veći od onoga koji sjedi na lijevoj strani.[153] Ali da znamo kako se to drukčije shvaća nego zvuči slovo, uči nas isti Psalam u nastavku. Kaže: "Ti si svećenik zauvijek po redu Melhizedekovu. Gospodin ti je

146 Usp. Ps 87,6; 15,10.

147 Usp. Iv 10,18.

148 Jeronim se poslužio rječju *despensatio*. O njoj vidi bilj. 88.

149 Tu nam je Jeronimovo razlaganje nejasno. On vjerojatno s riječima "tijelo" i "čovjek" naprosto pred očima ima Kristovu ljudsku narav. Naznakom Sin želi naznačiti Kristovo božanstvo, ali također jedinstvo osobe Utjelovljenoga.

150 Usp. H. LESÊTRE, *Trône*, DB, 5, 2327-2328; O. SCHMITZ, θρόνος, ThW, 3, 160-167.

151 Usp. E. MANGENOT, *Escarbeau*, DB, 2, 1912-1915.

152 Usp. H. LESÊTRE, *Main*, DB, 4, 513; W. GRUNDMANN, δεξιός, ThW, 2, 37-39.

153 Usp. H. LESÊTRE, *Main*, DB, 4, 584.

zdesna" (Ps 109, 4-5). Budući da Sin sjedi Ocu zdesna kako se opet kaže da je Otac njemu zdesna? Ili u kojemu je smislu zemlja podnožje Sinovim nogama, a nebo njegovo prijestolje kada on, veli Izaija,[154] zemlju drži u šaci i nebo mjeri razmakom dlana?[155] Što netko drži, to ne može biti unutar onoga koji drži niti netko može držati zatvoreno u ruci ono što, po običaju onoga tko sjedi, zaprema.[156]

Moramo, dakle, smatrati da za svakoga blizinu s Bogom ili veliku udaljenost od njega ne određuje prostorna razdaljina nego zasluge. Stoga su sveti kod Boga, a grešnici se o kojima prorok kaže "poginut će, eto, oni koji se udalje od tebe" (Ps 72,27) uklanjaju od svake blizine s njime. Izričaj "biti Bogu zdesna ili slijeva" treba tako razumjeti da su sveti s njegove desne, a grešnici s lijeve strane. Spasitelj je isto potvrdio u Evanđelju kada napominje da su ovce zdesna, a jarci slijeva.[157]

Ali i sama riječ "sjediti" naznačuje kraljevsku vlast kojom Bog iskazuje dobročinstvo onima nad kojima se udostoji "sjediti", tj. s njima upravljati, držati ih u svome slavlju i na vlastiti mig obratiti vratove ranije razuzdane i slobodne.

Poslije iznesenoga nastaje pitanje kako se dade razumjeti ono što slijedi: "... iznad svakoga vrhovništva i vlasti i moći i gospodstva i svakoga imena što se imenuje ne samo na ovome svijetu nego i u budućemu". Već smo govorili o desnima i lijevima i o sjedenju. Sada moramo tražiti gdje je Apostol našao zapisano i odakle je na srijedu iznio ta četiri imena. Velim: vrhovništvo, vlast, moć i gospodstvo. Nije, naime, dopušteno misliti da je Pavao koji je bio upućen u božansko pismo nešto kazao što se ne bi nalazilo u svetim knjigama. Smatram, dakle, da je on iz židovskih predaja iznio na srijedu

154 Usp. Iz 40,12.
155 Usp. E. BEURLIER, *Mesure*, DB, 4, 1042.
156 Tu Jeronima nismo posve razumjeli.
157 Usp. Mt 25,33.

ono što je skrovito ili je ono što je napisano kao povijest razumio uzvišenije jer je shvatio da je Zakon duhovan. Ono što se u *Brojevima* i *Kraljevskim knjigama*[158] izvješćuje o kraljevima, knezovima, vojvodama, tribunima i satnicima razumio je da je to slika drugih glavara i vladara. To znači: da su na nebu vrhovništva, vlasti, moći, gospodstva i druga imena za službe. Ne možemo ih imenovati ni mi niti ih je, mislim, mogao izbrojiti Pavao ukoliko je u tijelu koje opterećuje.

Ako postoje vrhovništva, vlasti, moći i gospodstva nužno slijedi da imaju podložnike, one koji ih se boje i one koji im služe te one koje oni snaže svojom snagom. Ta podjela službi ne postoji samo sada nego će biti i u budućemu svijetu. Tako preko pojedinih napredovanja, časti, uspona, ali i padova pojedinac raste ili opada. Nalazi se pod jednim ili drugim vlasništvom, vlašću, moći i gospodstvom. Mi se kao mali ljudi brzo raspanemo u prah i pepeo. Ali ako se dogovorom ljudi uzdignemo do kraljeva imamo tako raznovrsne i mnogobrojne službe da ih lakše možemo zapaziti nego izreći. Tako, na primjer, upravitelj za građanski dio ima suce, pokrajine i svoj red. Vojska se pak dijeli na brojne upravitelje, vođe, više časnike i višestruke rodove. Hoćemo li misliti da je Bog, Gospodar gospodara i kralj kraljeva,[159] zadovoljan samo jednim služenjem?

1,22-23: *"I sve je podložio njegovim nogama. I njega je, povrh svega, postavio glavom Crkve koja je njegovo tijelo, punina onoga koji se svime ispunja u svima."*

Tome se suprotinim pričinja ono što piše drugdje: "Još ne vidimo da mu je sve podloženo" (Fil 3,21). Ali i ovo: "Treba da on vlada dok ne stavi sve neprijatelje pod njegove noge" (1 Kor 15,25). Ako Kristu još nije sve podloženo i ako je potrebno da on kraljuje dok mu se sve ne podloži kako je Bog sada "pod njegove noge sve podložio" (Ef 1,22)? To je

158 Odnosi se na obje knjige Samuelove i obje o Kraljevima.
159 Usp. 1 Tim 6,15; Otk 19,16.

nadasve kada Pavao i na drugome mjestu svjedoči: "Pošto mu pak bude sve podloženo i sam će se Sin podložiti onome koji mu je sve podložio da Bog bude sve u svima" (1 Kor 15,28).

Pavao, dakle, po predznanju kao već dogođeno navodi što će se zbiti u skladu sa smislom koji gore izložismo gdje kaže: "Blagoslovio nas je svim duhovnim blagoslovom na nebu u Kristu" (Ef 1,3). Ali ako navedeno moramo uzeti za prošlo, tada trebamo ovako tumačiti: ono što se Kristu ne podlaže dragovoljno, služi mu ustrojem naravi. Tako je sa zlodusima, Židovima i poganima. Kristu ne služe niti su podastriti njegovim nogama, a ipak, jer ih je on stvorio za dobru stranu, podloženi su i protiv volje njegovoj vlasti makar se protiv njega bore voljom slobodnoga odlučivanja. U isti se smisao uklapa i ono što slijedi: "I njega je, povrh svega, stavio glavom Crkve koja je njegovo tijelo." Kao što glava ima više sebi podložnih udova od kojih su neki krivi i sakati, tako i Gospodin naš Isus Krist jer je glava Crkve za članove ima sve ljude koji se skupljaju u Crkvi bili sveti ili grešnici. Ali sveti se podlažu dragovoljno, grešnici silom. Tako biva da su i neprijatelji podvrgnuti njegovim nogama.

Čini se da zbog iznesenoga s onim što Pavao kaže "sve" nastaje pitanje. Ono, naime, što piše "sjedni mi zdesna dok ne podložim tvoje neprijatelje pod tvoje noge" (Ps 109,1) i što drugdje piše "treba da on vlada dok ne podloži sve neprijatelje pod njegove noge" (1 Kor 15,25) ne iziskuje naročito tumača: kada se ono što je neprijateljsko nadjača, podvrgava se pobjednikovim nogama i prelazi pod pobjednikovu vlast. Ali zašto se sve, to jest prijestolja,[160] gospodstva, vlasti i ostale moći koje se nisu nikada protivile Bogu podlažu Kristovim nogama, ostaje nejasno. Može se odgovoriti da nitko nije bez grijeha. Ni same zvijezde[161] nisu pred Bogom čiste. Svako se stvorenje boji Stvoriteljeva dolaska. Stoga se kaže da Spasiteljev križ nije

[160] Usp. O. SCHMITZ, θρόνος , ThW, 3, 167. Također vidi Kol 1,16.

[161] Usp. Job 15, 14-15.

očistio samo ono što je na zemlji nego i ono što je na nebesima.

Drugi[162] pak "sve" ne veže uz sveukupnost nego samo uz ono o čemu se raspravljalo[163] ili tumači po načinu izreke: klicao je cijeli grad. To ne znači da nitko nije bio odsutan iz grada već se po najvećemu dijelu naziva i ono što je manje. I sam Pavao kaže: "Svi traže svoje, a ne ono što je Božje" (Fil 2,21). Također: "Svi su me napustili" (2 Tim 4,9-11). To ne znači da su Pavla ostavili Timotej i drugi učenici koji su s njime bili u ono vrijeme kada je pisao pisma. Pavao se tuži da su ga napustili mnogi, tj. svi, najveći dio. Nešto slično tome odzvanja i u psalmu: "Svi se udaljiše, zajedno su postali beskorisni. Nema čovjeka koji čini dobro, nema nijednoga" (Ps 13,3). Ali ako su se svi udaljili, otišao je i taj koji govori. I drugdje: "Ja sam kazao u ludilu svoje pameti da je svaki čovjek lažac" (Ps 115,11). To što je kazao ili je istina ili je laž. Ako je svaki čovjek lažac, i onaj je, dakle, koji govori lažac. Ali ako je lažac i sam koji govori, nije istina ni to što kaže da je svaki čovjek lažac. Ako je misao istinita, riječ "svi" moramo razumjeti kako smo gore kazali: veliki dio ljudi kaže.

Apostol je napisao "poučavajući svakoga čovjeka" (Kol 3,16) ne što je poučio sve ljude jer su mnogobrojni koji do danas nisu čuli ni za Apostolov nauk ni ime već što uči i potiče one koji su u Crkvi i žele znati što je Božje.

Slijedi: "Punina onoga koji se ispunja svime u svima." To trebamo razumjeti kao i ono: "Tada će mu se podložiti onaj koji je sebi sve podložio da Bog bude sve u svima" (1 Kor 15,28). Sada je Bog u pojedincima po djelovima: u jednome je pravednost, drugome čistoća, u drugome umjerenost, u drugome mudrost, u drugome jakost. Teško je da istodobno čak u svetim i savršenim muževima budu sve vrline. Kada na koncu povijesti i na svršetku svijeta sve bude Bogu

[162] Ne znamo na koga se odnosi.

[163] Vjerojatno se odnosi na pokorene neprijatelje.

podloženo ispunit će se sve u svima da se zbog toga što je Bog pun svih kreposti sve ispuni u svima. Tada će svi imati sve što su ranije posjedovali pojedini kroz pojedino.

Pavao kaže: "I njega je ponad svega postavio glavom Crkve koja je tijelo njegovo, punina onoga koji se svime ispunja u svima". I tu se Crkva može shvatiti ne samo od ljudi nego također od anđela, svih moći i razumnih stvorenja. Čak se ni izričaj "koji se u svima ispunja svime" ne smije nipošto shvatiti onako kako se čuje jer Pavao ne veli "koji sve ispunja u svima" nego "koji se svime ispunja u svima". Jedno je, jasno, "ispuniti", a drugo "ispuniti se" jer je glagol prvo aktiv, potom pasiv. Kao što se, dakle, ispunja car ako mu se svaki dan uvećava vojska, nastaju nove pokrajine i raste množina naroda, tako se i Gospodin naš Isus Krist time što mu svi vjeruju i svaki dan pristupaju njegovoj vjeri sam uvećava u svima. Ipak je to tako da se sve ispunja u svima, tj. da su oni koji u nj vjeruju puni svih vrlina te u skladu s evanđeljem čine da on napreduje u dobi, mudrosti i milosti ne samo kod Boga nego i kod ljudi.[164]

[164] Usp. Lk 2,52.

DRUGO POGLAVLJE
(2,1-22)

2,1-5: "*... i vas jer bijaste mrtvi zbog svojih padova i grijeha u kojima nekoć živjeste po vijeku ovoga svijeta, po prvaku vlasti zraka, duhu koji sada djeluje u sinovima nevjere. Među njima smo i mi svi nekoć živjeli u žudnjama svoga tijela vršeći zahtjeve puti i misli i bijasmo naravlju sinovi gnjeva kao i ostali, ali nas je Bog koji je bogat u milosrđu zbog velike svoje ljubavi kojom nas je ljubio i makar bijasmo mrtvi po grijesima suoživio s Kristom.*"[1]

Prije nego razglobimo značenje riječi, čini nam se da moramo za čitanje utvrditi slijedeći redoslijed: "I vas je jer bijaste mrtvi zbog svojih posrtaja i grijeha s Kristom suoživio[2] Bog koji je bogat u milosrđu zbog velike ljubavi svoje kojom nas je ljubio. Premda smo bili mrtvi zbog prekršaja u kojima smo nekoć živjeli po vijeku ovoga svijeta, po prvaku vlasti zraka, duhu koji sada djeluje u sinovima nevjere među kojima i mi svi življasmo nekoć u pohotama svoga tijela vršeći volju tijela i pameti i bili smo po naravi djeca srdžbe, suoživio nas je s Kristom."

Tu kao da općenito[3] čujemo dvaput kazano "suoživio je s Kristom".[4] Na onome mjestu gdje Pavao kaže "Bog pak koji

[1] Upozoravamo na prividnu suprotnost između "vas" na početku i "nas" na kraju navoda. Sadržajem i smislom "vas" i "nas" na tome mjestu znače isto i pokazuju da je Pavao u pismu propovjednik.

[2] Tu se može imati pred očima krsni učinak.

[3] U tekstu je zapravo napisan grčki izričaj ἀπὸ κοινοῦ. Našli smo ga u rječniku, ali ga nismo mogli iskoristiti za ovaj rad. Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1110.

[4] Tako se zaista dobiva dobar smisao.

je bogat u milosrđu" uzročni veznik[5] držimo dodanim od neukih pisara te se pogreška polako zavukla ili ga je Pavao koji je bio nevješt pisanju, ali ne znanju,[6] suvišno upotrijebio.

Očito se kaže da je grijeh smrt duše. To je otuda što Pavao veli: "I vas ukoliko ste bili mrtvi zbog padova i grijeha ..." To je u skladu s onim što piše kod Ezekijela: "Ona će duša umrijeti koja bude sagriješila" (Ez 18,20). Grčki se "padovi" kaže παραπτώματα[7] To je po korjenskome značenju grčkoga jezika i riječ je vlastita za Pisma. Točnije bi se "padovi" preveli πλημμέλειαι.[8]

Istražimo što znače i čime se "padovi" razlikuju od "grijeha", tj. u čemu je razlika između παραπτώματα i ἁμαρτίας.[9] Kaže se da su παραπτώματα i ἁμαρτίας nešto kao začeci za grijehe kada se ušulja potiha misao i mi stanovitim dijelom pristanemo, ali nas ipak još nije prisilila na pad. Stoga i piše u osamnaestome psalmu: "Tko će shvatiti padove" (Ps 18,13), tj. παραπτώματα? Zaista je teško razumjeti korjene i početke grijeha.

Također tražimo što znači "u kojima nekoć hodiste po vijeku[10] ovoga svijeta".[11] Da li postoji i drugi svijet koji ne pripada ovome svijetu nego drugim svjetovima? O njima

5 Mislimo da se odnosi na česticu δέ iz Ef 2,4.

6 Usp. 2 Kor 11,6.

7 Usp. W. MICHAELIS, παράπτωμα, ThW, 6, 170-173.

8 Riječ znači: greška, pogreška, prijestup, grijeh, zabluda.

9 Riječ ἁμαρτία doista je ključna u Pavlovu teološkome rječniku. Spominjemo da Apostol njome označuje stanje što se proteže od Adamova pada do Kristova dolaska i vjerničkoga krštenja. Dok Krist nije došao i dok se pojedinac ne krsti, svatko je pod grijehom i zato nema u sebi nadnaravnoga života koji omogućuje sjedinjenje s Bogom.

10 Upotrijebljena je riječ *saeculum*. O njezinim brojnim značenjima usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 732-733. - Jeronim izrijekom kaže da je *saeculum* također naziv za đavla.

11 Tu je riječ *mundus*. Ima mnogo značenja. Vidi A. BLAISE, *Dictionnaire*, 544.

Klement[12] piše u *Poslanici:* "Ocean i svjetovi koji su s druge strane." Postoji li samo jedan svijet, ovaj, koji teče od početka vijeka kada je stvoren do svoga kraja pa nestaje? Da li se prvak ovoga zraka koji sada djeluje u djeci nevjere drugim imenom naziva svijet? Napisano je i Galaćanima: "... da nas izvuče iz sadašnjega opakoga svijeta" (Gal 1,4). I u ovoj istoj poslanici piše: "... iskupljujući vrijeme jer su dani zli" (Ef 5,16). Jakovljevi se dani zato nazivaju skromnima i veoma zlima[13] što je vrijeme ovoga života dok se nalazimo zatvoreni u svijetu teško i puno truda ili jer se - kako gore rekosmo - sama sotona ovoga svijeta naziva riječju vijek. Pavao odmah u nastavku kaže o sotoni: "Po prvaku vlasti zraka, duha koji sada djeluje u sinovima nevjere." Prvak je zraka i duh vlasti koji je u ovome zraku đavao. On sada djeluje u nevjernim sinovima. Ali u onima koji vjeruju u Gospodinu ne može djelovati. Niže Pavao kaže o đavlu: "Nije nam boriti se protiv tijela i krvi nego protiv prvaštava i vlasti, protiv ravnatelja ovih tama, protiv zlih duhova u nebesima" (Ef 6,12). To ne znači da đavao i njegovi pratitelji mogu prebivati u nebu iz kojega su po vlastitoj zasluzi istjerani. Nebom se naziva ovaj zrak koji je nad nama. Tako glasi Spasiteljeva riječ: "Motrite ptice nebeske" (Mt 6,26), itd. Jasno je da ptice ne lete po nebu već po zraku.

Slijedi: "... u kojima smo i mi nekoć živjeli u požudama svoje puti vršeći volju tijela i pameti." Izričaj "u kojima" moramo povezati s "padovima" (Ef 2,1). Pavao je, naime, zabilježio dvoje,[14] ali je tvrdnju "i vi jer bijaste mrtvi zbog svojih padova i grijeha" usmjerio na "grijehe" rekavši "u kojima ste nekoć hodali".[15] Međutim, kako nije ništa slično napisao iza "padova" što bi moglo ispuniti smisao sada kaže

12 Riječ je o Klementu Rimskome i njegovu pismu pisanu oko g. 96. korintskim vjernicima. Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, 1, 46-64.

13 Usp. Post 47,9.

14 Mislimo da se odnosi na izričaj "padovi i grijesi" iz Ef 2,1.

15 U Ef 2,2 Pavao je upotrijebio περιπατέω. O tome glagolu vidi H. SEESEMANN, περιπατέω, ThW, 5, 944-945.

"u kojima" - padovima - "i mi svi življasmo".[16] Tko pak izjavljuje da je živio ispovjeda prošle padove, a ne sadašnje. Kaže: nekoć nismo živjeli u jednoj žudnji već u žudnjama svoga tijela. "Tijelo žudi protiv duha, a duh protiv tijela" (Gal 5,17). Ne vršismo jednu tjelesnu volju već mnoge, ali ne samo putene volje nego i volje umova. Umjesto "umova" u latinskim rukopisima piše mišljenja.[17]

Držim da je razlika između grijeha puti i uma to što je tjelesni grijeh nečistoća i razuzdanost i ono što u pohotama vrši njegovu službu, a prekršaj se umova odnosi na mišljenja što se protive istini i na krivovjerničku zloću. Možemo kazati da neki krivovjernici - to je rijetkost - provode zahtjeve uma, a ne prohtjeve tijela. Mnogi pak postupaju protiv crkvenih zahtjeva glede tijela, a ne uma. Ali su brojni i oni koji istodobno pristaju na volje puti i uma. To nismo kazali jer krivovjernici ne bi vršili putene volje. Zaista je kod njih više tjelesnih pogrešaka nego kod naših ljudi. Rečeno kazasmo da se na primjeru lakše može razumjeti što smo naumili.

Pavao veli: "I naravlju bijasmo sinovi gnjeva kao i ostali." Neka odgovore krivovjernici[18] koji uporno tvrde da su naravi različite kako Pavao - on je odista, bez sumnje, duhovne naravi - bijaše naravlju sin srdžbe kao i drugi koji se još uvijek nalaze u zabludi. Mi kao prvo kažemo da su svi ljudi djeca srdžbe. To su zbog niskosti i smrtnosti tijela[19] i što ljudski razum od djetinjstva naginje zloći.[20] Radi toga kaže Salamon: "Nema pravednika na zemlji koji čini dobro i ne griješi"

16 U Ef 2,3 Pavao se poslužio glagolom ἀναστρέφω. O tome glagolu vidi G. BERTRAM, ἀναστρέφω, ThW, 7, 715-717.

17 U Ef 2,3 Pavao je napisao riječ διάνοια. Latinski ju je prevodilac preveo *cogitatio*, a Jeronim predlaže *mens*. O izvornoj riječi vidi J. BEHM, διάνοια, ThW, 4, 961-965.

18 Jeronim ima pred očima gnostike i manihejce.

19 Usp. Fil 3,21; Rim 7,24.

20 Usp. Post 8,21.

(Prop 7,21). Ili je ono[21] zato jer od trenutka kada možemo posjedovati spoznaju o Bogu i kada dođemo do zrelosti svi griješimo ili djelom ili jezikom ili mišlju. Prema tome, bili smo sinovi gnjeva kao i drugi i svi sveti ljudi koje je od srdžbe oslobodila Kristova krv. Ako Pavao koji je besprijekorno živio po pravednosti koja je bila u Zakonu[22] kaže da je naravlju bio sin srdžbe zašto se bojimo posvjedočiti da su bili sinovi gnjeva svi prethodni sveti? O svima se njima zaista može kazati: "Kada je nastupio Zakon, grijeh je oživio, a oni su umrli" (Ri, 7, 9-10).

Izričaj "sin srdžbe" treba shvatiti kao izričaje "sin propasti", "sin bezakonja", "sin smrti".[23] Izričaji ne kažu da nekakva srdžba, smrt, bezakonje i propast postoje u vlastitoj naravi koja može imati djecu. Oni naznačuju da se dotični nazivaju sinovima one zbilje koja djeluje u pojedincima. Tako je kao što se sinovima pakla nazivaju oni koji izgaraju u paklenome ognju.[24]

Jedan drugi smatra da se spomenuti nazivaju "sinovima gnjeva" kao "sinovi đavla" jer je đavao propast, srdžba i smrt. "Smrt je, jačajući, gutala."[25] Također: "Uništit će se zadnji neprijatelj, smrt" (1 Kor 15,26). Samome je đavlu kazano: "Postao si propast."[26] Reče "postao si" vlastitom voljom, a nisi od početka bio tako stvoren. Prema tome, kaže se smrt[27] jer je đavlovom zavišću smrt ušla u krug zemaljski[28] i po đavlu su umrli oni koji su prije živjeli. Đavao je i propast jer

21 To jest da su svi ljudi djeca gnjeva.

22 Usp. Fil 3,6.

23 Usp. Iv 17,12; 1 Sol 2,3.

24 Usp. Mt 23,15.

25 Izdavač je tu naznačio Ps 52. prema LXX. Mi navod nismo uspjeli ustanoviti. U izdanju su navodi iznimno često netočni. Čak smo uzalud pogledali u PL, 29, 223-224 jer se tamo nalazi Ps 52.

26 Izdavač je naveo Ez 28,24 prema LXX.

27 Odnosi se na đavla.

28 Usp. Mudr 2,24.

upropašćuje sve koje zavede. Kao prethodno tako se naziva i srdžbom zbog one istine koju obavlja protiv čovjeka.

Ima nekih koji smatraju da "Božja srdžba" naznačuje đavla kada je David - to je u Kraljevskim[29] knjigama - brojio izraelski narod izazivajući protiv sebe Božji gnjev jer Pismo kaže: "I poče se Božja srdžba raspaljivati protiv Izraela i potakla je Davida govoreći ..." (2 Sam 24,1). Naime, Pismo nije u skladu s vlastitosti grčkoga jezika reklo u ženskome rodu za Božju srdžbu λέγουσα, tj. "koja govori" nego u muškome rodu: Božja srdžba λέγων, tj. koja veli.[30] Gospodin šalje srdžbu i gnjev posredstvom najgorih glasnika.[31]

Dakle, Bog je bogat u milosrđu i bogat je s obzirom na ljubav kojom je ljubio ljudski rod. Ta ljubav nije jedna već mnoga. Kada bijasmo mrtvi radi svojih prijestupa Bog nas je oživio. Nije nas samo oživio. Bilo bi to malo za njegovu dobrotu i veličinu. Oživio nas je s Kristom Isusom. S Kristom nam je udijelio jedan te isti život.

Neki su kod onoga što sada izložismo - "i bijasmo naravlju djeca gnjeva" - umjesto "narav" jer je riječ φύσις[32] nejasna preveli "posve" ili "općenito". Ali ako bi tako i zvučalo, treba tumačiti u skladu s onim što smo kazali.

"Milošću ste spašeni."

Ako patnje ovoga svijeta nisu dostojne buduće slave što će se očitovati u nama,[33] spašeni smo više milošću nego

29 Riječ je zapravo o 2 Sam 24,1.

30 Razlaganje je na tome mjestu ponešto zakučasto. Po nekim tumačima koje Jeronim ne naznačuje u 2 Sam 24,1 progovara "srdžba". Kako je riječ "srdžba" i na grčkome ženskoga roda, trebalo bi da u 2 Sam 24,1 piše λέγουσα, a ne λεγών kako doista piše. Otuda dotični tumači zaključuju da zapravo "srdžba" naznačuje đavla.

31 Usp. Ps 77, 49. - Najgori su glasnici đavli.

32 Riječ φύσις ima nezamjenjivu ulogu u povijesti kršćanske svekolike misli. Riječ znači "narav". Usp. H. KÖSTER, φύσις, ThW, 9, 246-271.

33 Usp. Rim 8,18.

djelom.[34] Gospodinu, naime, ne možemo ničim uzvratiti za sve što nam je dao.[35]

2,6: *"I suuskrsnuo i učinio zajedno sjediti na nebesima u Kristu Isusu."*

Pavao je sprijeda kazao da je Bog Krista uskrisio od mrtvih i učinio da sjedne njemu zdesna na nebu povrh svakoga vrhovništva i vlasti i moći i gospodstva i svakoga imena koje se ne samo spominje u ovome vijeku nego i u budućemu.[36] Sada je dodao: "I nas je, naime, uskrsnuo s njime i učinio sjediti na nebu sebi zdesna." Pita se, dakle, kako je Bog koji nas je spasio i uskrsnuo učinio da zajedno sjedimo s Kristom?

Onaj tko jednostavnije odgovara tvrdi ovo: Pavao je rekao po Božjemu predznanju kao da se već zbilo što će se dogoditi. Svetopisamski je, naime, običaj da se koji put buduće prebaci u prošlo vrijeme. Tako je, na primjer, o Gospodnjemu križu kazano: "Proboli su moje ruke i noge" (Ps 21,17). Drugdje piše o njegovoj muci: "Vođen je kao ovca za žrtvu" (Iz 53,7). Također o nepravdama s bičevima: "Mi smo iscjeljeni njegovom modricom" (Iz 53,5). Tu je i ovo: "Odveden je u smrt zbog grijeha moga naroda" (Iz 53,8). To je zato da se ljudska nada ukoliko je buduće uvijek nesigurno ne koleba i ne kleca. Ono se što Bog pozna kao buduće - a kod Boga nije ništa nesigurno - navodi kao već dogođeno. Budući da prošlo, po filozofima, ne može ne biti učinjeno, oni će koji su spomenuto čuli, makar je buduće, držati kao već obistinjeno.

Netko drugi tko uskrsnuće i Kristovo kraljevstvo shvaća duhovno nije oklijevao kazati da sveti već sjede i vladaju s Kristom. Nitko nije svet dok živi u tijelu, ali ima domovinu na nebu[37] iako korača zemljom. Čak se sav, prestajući biti tijelo,

34 Ipak Jeronim zapravo želi reći da spašava samo milost. To pokazuje rečenica koja zaključuje razmišljanje.

35 Usp. Ps 1115,12.

36 Usp. Ef 1, 20-24.

37 Usp. Fil 3,20.

preobrazuje u duh. Tako s Kristom sjedi na nebu. Božje je kraljevstvo, dakako, u nama[38] i gdje je naše blago, ondje će biti i naše srce.[39] Čvrsti i postojani sjedimo s Kristom, Mudrošću, Riječi, pravednošću, istinom.

Međutim, može se i ovo kazati: kao što smo primili "predujam" (Ef 1,14) Duha Svetoga, ali još nismo postigli svu njegovu puninu, tako s Kristom sjedimo i vladamo. Još nismo postigli puno sjeđenje na nebesima.

2,7: *"Da pokaže u vjekovima koji će doći obilna bogatstva svoje milosti u dobroti prema nama u Kristu Isusu."*

Kolika je veličina dobročinstva i koliko obilna milost kojom nas Gospodin, oslobođene od prevrata ovoga svijeta, čini s Kristom sjediti i vladati najviše se otuda potvrđuje što će on pokazati svim razumnim stvorenjima ne kroz jedan vijek već sve vjekove svoju slavu prema nama. Pokazat će i svoja bogatstva. Mi smo nekoć bili pod zakonom pakla. Tako smo zbog opačina i grijeha kao putenih djela bili određeni za muke. Sada pak u Kristu vladamo i s njime sjedimo. Ali ne sjedimo na nekom niskome mjestu nego povrh svakoga vrhovništva, vlasti, moći, gospodstva i svakoga imena koje se imenuje ne samo u ovome svijetu nego i u budućemu.[40] Ako, naime, od mrtvih uskrsnuli Krist sjedi zdesna Bogu u nebu nad svakim vrhovništvom i vlasti i moći i ostalim i ako mi s Kristom sjedimo i vladamo, nužno je da i mi sjedimo nad onim nad čim i on sjedi.

Međutim, poman čitalac smjesta postavlja pitanje. Kaže: zar je, dakle, čovjek veći od anđela i svih moći na nebu? Opasno je pak odgovoriti da se vrhovništva, vlasti, moći, gospodstva i svako ime što se ne imenuje jedino u ovome vijeku nego i u budućemu - pogotovu što je sve podloženo pod noge Kristu - ne odnosi na dobru nego na suprotnu stranu. Pogibeljno je kazati da će nad odbjeglim anđelima, prvakom ovoga svijeta[41] i Luciferom koji je jutrom izlazio[42] na kraju s Kristom sjediti sveti iskazujući svjedočanstvo onima koji su sada podzemni i koji se na zlo služe slobodom te lutaju na sve strane i strovaljuju se kroz bezdane grešnika. Kada bi pak nad njima sjedili, počeli bi se ravnati po volji sjedilaca.

Ono što Pavao veli -"da pokaže u vjekovima koji će doći obilna bogatstva svoje slave u dobroti prema nama u Kristu Isusu" - jedan je autor vezao uz to shvaćanje da nismo spašeni svojom zaslugom nego Kristovom milošću te da je znak veće dobrote umrijeti za grešnike nego pravedne. "Možda se za dobra netko usudi poginuti" (Rim 5,7). Isto tako: da će nam dati što oko nije vidjelo ni uho čulo niti je unišlo u ljudsko srce.[43] Dijelom je Bog to već dao u Kristu Isusu jer se bez Krista ništa ne može nazvati dobrim.

2,8-9: *"Postali ste, naime, spašeni po vjeri i to ne od sebe. Božji je dar, ne zbog djela da ne bi tko sebe hvalio."*

Bog će, kaza Pavao, obilna bogatstva svoje milosti zato u dobroti pokazati kroz naredne vjekove jer ste milošću spašeni po vjeri, a ne po djelima. I sama ta vjera nije od vas nego od onoga koji vas je pozvao. To je stoga da se ne bi možda u nas ušuljala potajna misao: ako nismo spašeni svojim djelima, jesmo jamačno spašeni po vjeri te se na drugi način svojim spašavamo. Pavao je, dakle, dodao i kazao da ni sama vjera nije od naše volje nego je Božji dar. Time se ne dokida ljudsko slobodno odlučivanje, ali ni to da nije do onoga koji trči i hoće nego do milosrdnoga Boga.[44] Uistinu i sama sloboda slobodnoga odlučivanja za začetnika ima Boga. Sve potječe od Božjega dara kada je Bog i to dao da hoćemo dobro. Zato je to sve da se ne bi netko hvalio kako je od samoga sebe spašen, a ne od Boga.

---

38 Usp. Lk 17,21.
39 Usp. Mt 5,21.
40 Usp. Ef 1,21.

41 Usp. Iv 14,30.
42 Usp. Iz 14,12.
43 Usp. 1 Kor 2,9.
44 Usp. Rim 9,16.

2,10: *"Njegovo smo stvorenje, stvoreni u Kristu Isusu, u dobrim djelima koja je Bog pripravio da u njima hodimo."*

Pavao je naveo razloge zašto smo spašeni milošću po vjeri. Ali ni samo[45] to nije od nas već je Božji dar. Pavao kaza: "Njegovo stvorenje." To znači da je Božje što živimo, shvaćamo i možemo vjerovati. Bog je, naime, naš stvoritelj. Također pomno zamjetite da Pavao nije kazao njegovo smo obličenje i oblikovanje nego "njegovo smo stvorenje". Oblikovanje početak vuče iz praha zemaljskoga,[46] a stvorenje je steklo iskon po Božjoj slici i sličnosti.[47] Ono što je zajedno stavljeno u Sto i osamnaestome psalmu znači različito: "Ruke me tvoje učiniše i oblikovaše" (Ps 118,73). Stvaranje zauzima prvo mjesto. Potom je oblikovanje. Riječi stvaranje i utemeljenje obično se vežu uz velika djela. Primjer je: ovaj je grad utemeljen, svijet je stvoren od početka, svaki je sveti u samome sebi čitav svijet po različitim učenjima i vrlinama. Radi toga se sada za nas kaže da smo stvoreni u Kristu. Stvoreni smo "u dobrim djelima" koja sami učinismo ili ćemo učiniti ili u drugim stvorenjima na koja se prenosi naše vladanje. To je zato da živimo u onome što je Bog pripravio. Već nam je data velika nada dok hodimo[48] u onome što je Bog lako pripravio.

Tako najednom dođosmo do riječi stvaranje. Mudrost pak u Salamonovim *Izrekama* kaže da je ona stvorena početkom Božjih putova.[49] Mnogi iz straha da ne budu prisiljeni Krista nazvati stvorenjem niječu svekoliko Kristovo otajstvo. Kažu da u spomenutoj Mudrosti nije označen Krist nego svjetovna mudrost. Mi slobodno obznanjujemo da nije opasno o onome kazati da je stvorenje koga u svoj vjeri svoje

45 Misli se vjera.

46 Usp. Post 2,7.

47 Usp. Post 1,26.

48 Izvorna riječ naznačuje ćudoredno vladanje u životnome gibanju.

49 Usp. Izr 8,22.

nade priznajemo crvom, čovjekom, raspetim i prokletstvom.[50] To je nadasve zato kada sama Mudrost iz dvaju redaka što prethode obećaje da će ono kazati što je poslije vjekova.[51] Ali vjekove je stvorio Krist. Prema tome što potom veli[52] ono je što je obećao da će reći poslije vjekova. Ono što slijedi[53] ne odnosi se na Božju narav[54] nego na otajstvo Utjelovljenja premda u hebrejskim izdanjima ne stoji "Gospodin me je stvorio početkom svojih putova" već "Gospodin me je posjedovao" (Izr 8,22).

Postoji pak velika razlika između posjedovanja i stvaranja jer onaj koji se posjeduje taj svakako jest i postoji i vlastit je koji se posjeduje.[55] Onaj je osnivatelj[56] koji prije nije bio nego je postao ili se pak od onoga što je bio preinačuje u drugo kao što se sada i o nama kaže da smo "stvoreni u Kristu Isusu" (Ef 2,10). Mi smo doista stvoreni, ali ne jer ranije nismo bili već smo stvoreni u dobrim djelima. Isto misli i David u Pedesetomu psalmu. Veli: "Čisto srce stvori, Bože, u meni" (Ps 50,11). Sigurno je prije grijeha imao čisto srce kada je Gospodin kazao o njemu: "Nađoh Davida, Jesejeva sina, po svome srcu" (Dj 13,22). Međutim, kao što tu stvaranje znači obnavljanje, tako se u nama i u Kristu stvaranje i utemeljenje može shvatiti kroz pojedinačna djela i napredovanja: da se svakodnevno u vjernicima ukoliko se po različitim zaslugama nazivaju brdima, uvalama, brežuljcima i ravnicama Krist stvara, rađa i utemeljuje.

50 Očita je biblijska pozadina toga nabrajanja

51 Pomišljamo da se odnosi na govor Mudrosti u Izr 8, 22-36. Dva bi retka bila u Izr 8, 20-21.

52 Mislimo da se odnosi na Izr 8, 22-36.

53 Valjda iza Izr 8,22.

54 Nije isključeno da ovdje treba imati pred očima činjenicu da su arijevci na temelju *creavit* u Izr 8,22 tvrdili da je Krist Božje stvorenje. Jeronim, čini nam se, ne niječe *creavit*, ali u izričaju nazire govor o Utjelovljenju.

55 Tu je tekst nesiguran. Nama ni misao nije posve jasna.

56 Tako smo preveli riječ *creator*. Tu nam misao nije jasna.

2,11-12: *"Radi toga se sjećajte da ste nekoć bili u tijelu narodi koji su nazivani prepucij od onoga obrezanja koje se zove rukome obavljenim na tijelu. U ono, naime, vrijeme bijaste bez Krista, udaljeni od izraelskoga življenja i tuđinci za saveze obećanja. Niste imali nadu i u svijetu bijaste bez Boga."*

Nazivajući Efežane narodima u tijelu, Pavao pokazuje da nisu bili narodi u duhu kao što su, naprotiv, Židovi u duhu narodi i u tijelu Izraelićani.[57] Prema tome, Židovi se i narodi dijele na četiri način. Jedno su obrezani u tijelu i duhu. Takvi su bili Mojsije i Aron, apostoli i Natanael čije je tajno židovstvo motrio Gospodin kada reče: "Evo zaista Izraelca u kojemu nema prijevare" (Iv 1,47). Drugo su oni koji nisu obrezani ni tijelom ni duhom. Takvi su bili Nabukodonosor i faraon i danas mnoštvo barbarskih i rimskih naroda koji ne vjeruju u Boga. Treći su oni koji su samo obrezani na tijelu, ali imaju neobrezan duh. Njima kaže prorok: "Obrežite se svome Bogu i ne obrezujte tijelo svoga prepucija" (Jer 4,4). I drugdje: "Svi su narodi obrezani tijelom, Izraelova kuća neobrezanici su srcem" (Jer 9,26). Četvrti su oni o kojima se sada kaže: "Nekoć, naime, bijaste narodi u tijelu. Od onoga se obrezanja što se zove u tijelu obavljeno rukom zovete prepucij." Takvo je danas svekoliko vjerničko mnoštvo i pun ga je sav svijet od naroda. Prema tome, da se razlikuju od duhovnoga židovskoga naroda Efežani se nazivaju narodom u tijelu jer su po duhu Izraelci. Kada Pismo i na drugome mjestu spominje tjelesni Izrael kaže: "Gledajte Izrael po tijelu" (1 Kor 10,8). Nije, naime, bio Izrael u duhu.

Pavao je također lijepo odmjerio riječi "koji ste nazvani prepucij". Kaže "nazvani ste prepucij od obrezanja koje se naziva u tijelu obavljeno". Nije rekao bijaste. Ono obrezanje nije obrezanje već samo sebi prisvaja to ime. Po istini je obrezanje načinjeno rukom, ne duhom.[58] Isto tako treba

[57] O riječi "narodi" vidi naše drugo uvodno poglavlje br. 28.

[58] Jasno je da se to odnosi na židovsko obrezanje.

pripaziti da smo mi o kojima Apostol spomenu kako smo bez Krista negda bili udaljeni od izraelskoga života te bili stranci glede Božjih obećanja i saveza sada, pošto smo povjerovali u Krista, primili Božja obećanja i saveze. Poput toga također se o nama kaže da imamo život s Izraelom. Sav se zakonski život u nama ispunja jer je zakon duhovan.[59] Mi se zapravo u duhu obrezujemo i opslužujemo subotu. Prinosimo duhovne žrtve.[60] Budući da je uništen židovski hram i oltar, mi Bogu prinosimo desetine svojih plodova. Mi žrtvujemo bezgrešno janje i pashu blagujemo opasanih bokova i spremni.[61] Kao što se kaže obrezanje rukom obavljeno na tijelu, tako se za razliku od toga misli da postoji drugo obrezanje koje nije - rekosmo - učinjeno rukom već duhom.

Pavao kaže: "Nemajući nadu i bez Boga u svijetu." To ne znači da Efežani nisu prije nego su povjerovali u Krista imali više bogova i štovali ih nego da oni koji su bez pravoga Boga nemaju nikakvoga boga. Pavao je također značajno dodao "bez Boga u svijetu". Dakako da su Efežani imali Boga. Bog je prije znao da će ga imati. Nisu kod Božjega predznanja bili bez Boga, ali su bez Boga bili u svijetu.

2,13-14: *"Sada pak u Kristu Isusu vi koji negda bijaste daleko postadoste blizu u Kristovoj krvi jer on je naš mir."*

Bog je posvuda i sav je svugdje. Tko se od njega može odijeliti kada je sve u njemu? Sam kaže po proroku: "Ja sam bliži Bog, a ne iz daleka" (Jer 23,23). I psalmist svjedoči: "Ako se popnem na nebo, ti si tu. Ako siđem u podzemlje, tu si" (Ps 138,8). Makar je u Bogu sve, ipak se kaže da je on daleko od grešnika po izreci: "Daleko je Bog od bezbožnih" (Izr 15,29). Taj od koga su bezbožni daleko, bliz je svetima. Uostalom, premda je i od Efežana bio daleko, postao je blizu u Isusovoj krvi. Pažljivije treba zapaziti da se bez krvi Gospodina

[59] Usp. Rim 7,14.

[60] Usp. 1 Pt 2,5.

[61] Usp. Izl 12, 6-11.

Isusa nitko ne približava Bogu jer je on naš mir. Kaže: "Dajem vam svoj mir, ostavljam vam svoj mir" (Iv 14,27).

Kao što Mudrost[62] čini mudre, pravednost pravedne, svetost svete i život žive, tako i sami mir čini da smo smireni i da govorimo: "S onima koji su mrzili mir bio sam miroljubiv" (Ps 119,7). Ako je Krist vjernički mir, slijedi da nema Krista tko je bez mira.

2,15-18: *"On oboje čini jednim. Srednji je ogradni zid - neprijateljstvo - uništio u svome tijelu. Dokinuo je zakon zapovijedi u učenjima da u sebi obojicu zasnuje jednim novim čovjekom. Uspostavio je mir da s Bogom pomiri jednoga i drugoga. Po križu je - u njemu - uništio neprijateljstvo. Došao je navijestiti mir vama koji ste bili daleko kao i mir onima koji su blizu. Po njemu, naime, obojica imamo u jednome Duhu pristup Ocu."*

On je posredni[63] zid[64] i ograda[65] što je po sebi razlučivala oba naroda. O njemu i u *Postanku* kod rođenja blizanaca kaže primalja: "Zašto je zbog tebe razoren plot" (Post 38,29)? U svome je, dakle, tijelu Spasitelj[66] uništio tjelesnu mudrost koja je Bogu neprijateljska.[67] On je zakonske naredbe zamjenio evanđeoskim učenjima da od Židova i poganina stvori jedan kršćanski narod. Mir i slogu je navjestio nama koji smo bili daleko i drugim Židovima koji su iz Izraela povjerovali po apostolima. Poslije toga po njemu pristupismo Bogu i spoznasmo da u Duhu imamo jednoga Oca. Ispunilo se

[62] Slijedi niz naziva za Krista i njegovo djelovanje. Često se ponavlja u Jeronimovim spisima.

[63] Mislimo da Jeronim u tome vidi naznaku da je Krist posrednik.

[64] Točan bi prijevod bio "srednji zid". U grčkome piše μεσότοιχον. To je jedino mjesto gdje se riječ pojavljuje u Novome zavjetu. Teško je kazati što točno znači. Usp. C. SCHNEIDER, μεσότοιχον, ThW, 4, 629.

[65] Latinska je riječ *maceria* i prijevod je za Pavlovu riječ koja znači "ograda", "plot".

[66] Radi toga mislimo da se prethodno odnosi na Krista.

[67] Usp. Rim 8,7.

što je Gospodin rekao u evanđelju. Kazao je: "I bit će jedan pastir i jedno stado" (Iv 10,16). Isto tako: "Imam i druge ovce koje nisu iz ovoga stada" (Iv 10,16). Time je označio nas koji ćemo se sabrati između pogana.

Neprijateljstvo koje je uništeno u Spasiteljevu tijelu također je dokončano po Kristu. Piše: "... da s Bogom izmiri obojicu u jednome tijelu dokrajčivši neprijateljstvo po križu, u njemu". Ali ne piše - kako stoji u latinskim izdanjima - u samome sebi. To je zbog nejasnoće kod grčke zamjenice jer se ἐν αὐτῷ može shvatiti "u sebi" i "u njemu", tj. u križu kao križu jer je σταυρός u grčkome muškoga roda.

Zakon se naredaba prometnuo u učenja[68] kada se obrezanje, subotnje opsluživanje - što je ostavljeno Božjemu[69] narodu - te Pashu, Pedesetnicu i ne pojavljivanje praznim pred Božjim licem shvatilo uzvišenije nego zvuči. Od toga se odstupilo jer slovo ubija. Tada započesmo slijediti Duha koji oživljava.[70]

Pavao kaže: "Došao je navjestiti mir vama koji ste daleko", tj. poganima, "i mir onima koji su blizu". To su Židovi. Meni se čini da je on tu drugim riječima zabilježio navod iz Izaije i svetopisamskom se izrekom poslužio kao svojom. Piše kod Izaije: "Vidjeh njegove putove i ozdravio sam ga i utješio sam ga i dadoh mu pravu utjehu: mir na mir onima koji su bili daleko i onima blizu" (Iz 57, 18-19). To je kazano po općem prijevodu.[71] Uostalom, tko čita Apostolovo mjesto gdje on o Kristu napominje da je uspostavio mir "po krvi svoga križa za one koji su bili na zemlji i one koji su bili na nebesima" (Kol 1,20) te i ostalo što se kaže na istome

[68] Tu je u latinskome kao i grčkome upotrijebljena riječ *dogma*. Pavao riječ bilježi jedino u Ef 2,15 i Kol 2,14. Riječ korjenski znači "mišljenje" i "naređenje". To će se značenje dugo zadržati.

[69] Usp. Heb 4,9.

[70] Usp. 2 Kor 3,6.

[71] To je Septuaginta.

mjestu neće misliti da smo bili daleko mi koji se nazivamo Izrael po duhu, a da su Židovi koji se samo nazivaju Izrael po tijelu bili blizu. Dotični će sve to shvaćanje sačuvati za anđele, nebeske moći i ljudske duše, tj. da je Krist u svojoj krvi sjedinio zemaljsko i nebesko ukoliko se ranije međusobno razdijelilo.

Dobri je Pastir bolesnu ovcu ponovno vratio u brda i pridružio ostalima.[72] Drahmu što se zagubila dodao je drahmama što su se sačuvale.[73] Zakonske je zapovijedi sveo na one propise po čijem je uzoru i slici Mojsije - kako je vidio - načinio što je trebalo načiniti u svetištu.[74] Tako se obistinjuje da je Gospodnji križ koristio ne samo zemlji već i nebu, ne samo ljudima nego i anđelima. Sve je stvorenje očišćeno krvlju svoga Gospodina.

Pavao kaže: "... *da u sebi od dvojice sazda jednoga novoga čovjeka.*" Čini se da to bolje odgovara ranijem razmišljanju o Židovima i poganima. Ali je Apostol to uskladio svome shvaćanju. Veli da će čovjek, stvoren po Božjoj "slici i sličnosti" (Post 1,26), nakon izmirenja dobiti onaj lik koji sada imaju anđeli, a čovjek ga izgubio. Pavao govori o novome čovjeku koji se svaki dan obnavlja. Boravit će u novome svijetu kada nastane novo nebo i nova zemlja.[75] Piti će novu čašu Isusovu u Božjemu kraljevstvu[76] i pjevati novu pjesmu[77] te uživati u čitanju Staroga i Novoga zavjeta.

Drugdje piše: "Evo činim novo što sada nastaje" (Iz 43,9). To će drugi razumjeti tako što će držati kako se početak obnove zbiva u ovome vijeku. Ali neka zna da se savršena i potpuna novost uopće ne može obistiniti na ovome svijetu.

---

72 Usp. Lk 15, 4-7.
73 Usp. Lk 15,8.
74 Usp. Izl 25, 1-40.
75 Usp. Iz 65,17.
76 Usp. Mk 4,25.
77 Usp. Ps 32,3. O toj novosti vidi u našem drugom uvodnome pogl. br. 20.

Kao što sada gledamo kroz ogledalo[78] u zagonetci,[79] a onda ćemo licem u lice,[80] tako će se uspostava novoga čovjeka u punoći i savršeno provesti u djelo pošto se sjedini nebesko i zemaljsko i kada Ocu pristupimo u jednome duhu, osjećanju i jednome mišljenju.

Ne znam što Pavao takva u drugoj[81] poslanici - ako je netko prihvaća - svim pametnim čitateljima naznačuje kada kaže: "Svi su oni primili svjedočanstvo vjere, ali ne dobiše obećano jer je Bog za nas predvidio nešto bolje da oni bez nas ne dođu do savršenstva" (Heb 11, 39-40). Radi toga zajedno uzdiše cjelokupno stvorenje[82] s nama koji uzdišemo u ovome šatoru.[83] Tuguju s nama koji se od straha Božjega začinjemo u krilu i bojimo se. Stvorenje očekuje objavljenje Božje djece[84] da se oslobodi od ispraznosti robovanja kojemu je sada podloženo. Tada će biti jedan pastir i jedno stado.[85] Ispunit će se Gospodnja molitva kada kaže: "Budi volja tvoja kako na nebu tako i na zemlji" (Mt 6,10).

2,19-22: *"Niste, dakle, više tuđinci ni privremeni stranci već ste građani svetih i Božji ukućani. Nadograđeni ste nad temelj apostola i proroka. Sam Krist Isus je najviši zaglavni kamen. U njemu cijela zgrada sjedinjena raste u sveti hram u Gospodinu u kome se i vi u duhu suizgrađujete za Božje obitavalište."*

---

78 Usp. G. KITTEL, ἔσοπτρον, ThW, 2, 693-694; G. KITTEL, ἔσοπτρον, ThW, 1, 177-179; H. LESÊTRE, *Miroir*, DB, 4, 1123-1125; J. HASTINGS, *Glass*, DoB, 191.
79 Usp. G. KITTEL, αἴνιγμα, ThW, 1, 177-179; H. LESÊTRE, *Enigme*, DB, 2, 1807-1809.
80 Usp. 1 Kor 13,12.
81 Usp. naše četvrto uvodno poglavlje br. 10.
82 Usp. Rim 8,22.
83 Usp. 2 Kor 5,4.
84 Usp. Rim 8,19.
85 Usp. Iv 10,16.

Pavao je gore kazao "tuđi savezima i obećanju". Sada na to uzvraća: "Niste, dakle, više tuđinci ni prolazni stranci." I na ono se što je prethodno zapisano "daleki od izraelskoga življenja" sada navraća: "Građani ste svetih i Božji ukućani." To mjesto najviše govori protiv onih što se trude uvesti različite naravi.[86] Kako su, naime, tuđinci postali građani svetih i kako su Božji ukućani negda bili udaljeni od izraelskoga života ako se narav[87] ne može promjeniti ni na bolje ni na gore?

Slijedi: "Sagrađeni ste na temelju apostola i proroka". To više odgovara prvome nego drugom tumačenju kada sprijeda rekosmo da je prije Kristove muke Izrael bio blizu, a pogani daleko. Inače se tim navodom možemo služiti protiv Marciona i drugih drevnih krivovjernika koji kažu da je različit Bog Zakona i evanđelja.[88]

Ako, naime, nipošto nisu tuđinci ni privremeni stranci nego su sugrađani svetih i Božji ukućani nazidani na apostolski i proročki temelj dok je najviši zaglavni kamen[89] sami Krist Isus u kome sva sjedinjena zgrada raste u sveti hram u Gospodinu u kome se i Efežani suizgrađuju za Božji šator u duhu, jedan je Bog jednoga zdanja i hram koji je podignut na temelju apostola i proroka. Ako pak cjelokupna sjedinjena zgrada raste u sveti hram u Gospodinu treba svim trudom nastojati da postanemo ono kamenje o kojemu piše: "Svete se stijene miču na zemlji" (Zah 9,16). Kada budemo žive stijene, okresane sa svake strane, izbrušene, bez ikakve hrapavosti ugrađujemo se u hram i postajemo obitavalište za Boga. U nama se stvara zavjetni kovčeg, čuvar Gospodnjega zakona, a

86 To su najrazličitiji gnostici.

87 Jeronim je napisao *natura*, ali riječ ne uzima u filozofskom ni teološkome značenju. To je očito.

88 Gnostici su smatrali da je Bog u Starome zavjetu zao jer je stvorio tvar, izvor svakoga zla. Dobrim su pak držali Boga koji se objavio u Novome zavjetu.

89 Usp. J. JEREMIAS, ἀκρογωνιαῖος, ThW, 1, 792-793; *Angulaire (pierre)*, DB, 1, 601; J. PATRICK, *Stone*, DoB, 4, 617-619.

Kerubini,[90] mnoštvo znanja, i nutrina naših grudi prelazi u novu riječ. Zovemo se DBIR.[91] To možemo izraziti kao "proročanstvo" ili "odgovor" ili, ako doslovce prevedemo, reći "proricanje"[92] da nam s Apostolom navre riječ: "Zar tražite dokaz onoga koji - Krist - u meni govori" (2 Kor 13,3)?

Sva zgrada, sagrađena na apostolskome i proročkome temelju, može označivati ne samo nas nego i nebeske moći da sve zajedno bude Božje obitavalište u duhu. Kažu[93] kako nije dolično da zgrada, sazdana i složena od ljudi, izraste u sveti hram u Gospodinu i postane Božje prebivalište u duhu, a da se smatra kako su anđeli i sve božanske sile što na nebu služe Bogu odstranjene iz toga blaženstva.

Najviši je kutni kamen što drži oba naroda ili, po drugome tumačenju, spaja nebesko i zemaljsko Krist naš Gospodin. On je kamen s brda bez ruke klesan.[94] O njemu svjedoči i psalmist kada kaže: "Kamen koji su odbacili graditelji, taj je postao glava kuta. To je učinio Gospodin" (Ps 118,22). Krista su odbacili farizeji koji su mislili da posjeduju spoznaju Zakona i Božji su hram gradili sa zapovijedima Zakona. Bog ga je pak uzeo za kamen zaglavni da, sam po sredini, sadrži dva zida i da po njemu oba naroda imaju pristup Bogu. Ta je zaglavna stijena nevjernicima spoticajna stijena i kamen sablazni. Tko na nj padne, smrvit će se, a na koga se on obori, smrskat će ga.[95]

90 Usp. H. LESÊTRE, *Chérubin*, DB, 2, 658-673.

91 U tekstu piše i hebrejskim slovima.

92 Jeronim je napisao *locutorium* kao prijevod za λαλητήριον. Obje riječi rabi samo on. Za latinsku vidi A. BLAISE, *Dictionnaire*, 500. Grčku rječnici ne navode.

93 Ne znamo na koga se to odnosi.

94 Usp. Dn 2,45.

95 Usp. Lk 20, 17-18.

DRUGA KNJIGA

(3,1-4,30)

Po vašim molitvama, Paulo[1] i Eustohijo,[2] pristupamo knjizi u svezi s Efežanima.[3] Taj ćemo novi dar poslati u Rim ne što će se vjeće učenih udostojati to čitati i unesti u knjižnice predšasnika nego što sveta Marcela[4] u pismima želi da to učinimo. Svaki put kada se sjetim njezine revnosti, oštroumlja i rada sama sebe osuđujem s lijenosti. Nalazeći se u samostanskoj samoći[5] i motreći s druge strane onu štalu gdje su se hitri pastiri[6] poklonili Djetetu što cvili ne uspjevam učiniti što plemenita žena[7] posred obiteljske buke i skrbi za kuću izvrši ustrajnim poslom. Radi toga i nju i vas i one koji će možda ovo čitati zajedno molim da znate kako ne iznosim dugo razmišljenu i glađenu riječ. Da razotkrijem svetopisamska otajstva služim se gotovo riječima s raskršća. Čak koji put ponekih dana doprem do broja od tisuću redaka. Neka se početo tumačenje Apostola dokonča molitvama samoga Pavla čije poslanice kušamo razjasniti.

1 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 182.
2 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 171.
3 To je upravo ovo tumačenje.
4 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 178-179.
5 Jeronim se nalazi u betlehemskome samostanu.
6 Usp. Lk 2, 8-16.
7 To je Marcela. O njoj vidi: M. MANDAC, *Ssveti Jeronim,* 170-179.

TREĆE POGLAVLJE

(3,1-21)

3,1-4: *"Radi toga, ja, Pavao, uznik Isusa Krista za vas narode... uz uvjet da ste poslušali rasporedbu Božje milosti koja je meni dana za vas. Bi mi, naime po objavi obznanjeno otajstvo kako sam ukratko ranije napisao kao što možete, ako čitate, shvatiti moje razumjevanje u Kristovu otajstvu".*

Najpomnije smo ispitali redoslijed govora i štivo propovjedanja. Ne mogasmo naći ništa što bi tumačilo ono što je Pavao stavio na početku: "Radi toga, ja, Pavao, uznik Isusa Krista za vas narode".[8] Pavao nije kazao "radi toga, ja, Pavao" to učinih ili to sam odnosno ono učio već je izreku ostavio u zraku[9] i prešao na drugo. To mu možda možemo i previdjeti jer je i sam to priznao rekavši: "Ako sam nevješt riječi, nisam pak mudrosti" (1 Kor 11,6). Radije kod njega tražimo red u smislu nego među riječima. On se može ovako postaviti: "Radi toga, ja, Pavao, uznik Krista Isusa i sužanj za vas koji potječete od pogana, spoznao sam otajstvo[10] da ga i vama predam kao što sam u ovome istome pismu ranije malo govorio. Morate pak čuti rasporedbu[11] Božje milosti koja je meni dana za vas iz pogana, za koje sam i uznik Isusa Krista".

8 Usp. naše drugo uvodno poglavlje br. 28.
9 Otuda točkice u našemu prijevodu.
10 Pavao je napisao riječ μυστήριον. U latinskome je *mysterium.* Općenito se kaže da μυστήριον u Pavla naznačuje skrovitu vječnu Božju nakanu da spasi sve narode, a ne samo Židove. Pavao je odabran da razotkrije i navjesti to "otajstvo".
11 Usp. u našem trećem uvodnom poglavlju br. 6: "rasporedba" je οἰκονομία.

To što je Pavao sužanj Isusa Krista može se odnositi i na mučenje. Na drugome smo mjestu pokazali[12] da je Pavao, bačen u Rimu u verige, ovu poslanicu poslao u isto vrijeme kao i pismo Filemonu, Kološanima i Filipljanima. Budući pak da na više mjesta čitamo kako se ovo tijelo naziva dušinim zatvorom gdje se duša drži zatvorena kao u zatvoru[13] velimo da Pavla stežu tjelesne spone zato se ne vraća i nije s Kristom da bi se po njemu među poganima u cjelini dovršili propovjedanje. Ipak neki[14] ovdje uvode drugi smisao. Pavao bi prije nego se rodio bio od majčine utrobe preodređen i posvećen za propovijed poganima. Potom bi prihvatio tjelesne uze.

Mislim da je na ovome mjestu[15] samo izražavanje s greškom. Pavao je trebao reći: "Radi toga, ja, Pavao, sužanj Isusa Krista za vas, narode, spoznao sam otajstvo kao što sam kratko već napisao da možete razumjeti ako čitate." Umjesto toga on veli: "Radi toga, ja, Pavao, uznik, po objavi mi je bilo obznanjeno otajstvo", itd. Ako netko može na temelju povezanosti riječi i govora pokazati da je Apostol bio besprijekoran i nije zapadao u gramatičke pogreške, njega treba radije slušati. Kada mi naznačismo gramatičke greške ili nešto takva nismo optuživali Apostola kako nas zlonamjerno ocrnjuju. Radije smo bili Apostolovi branitelji. Pavao kao Hebrej od Hebreja[16] bez biranosti govorničkih riječi, bez sklada među riječima i bez ljepote u govoru[17] nikada ne bi bio sposoban sav svijet privesti Kristovoj vjeri da je svijetu evanđelje naviještao u mudrosti riječi, a ne u Božjoj sili. I sam kaže Korinćanima: "Kada sam, braćo, došao k vama, nisam došao navjestiti vam Božje svjedočanstvo u odličju riječi i pameti" (1 Kor 2,1). I opet: "Moja

12 Odnosi se na *Tumačenje Poslanice Filemonu.*

13 Već je Sokrat tijelo smatrao tamnicom duše.

14 Mislimo da su to origenisti.

15 Upravo se tumači.

16 Usp. Fil 3,15.

17 O Pavlu kao piscu usp. J. CAMBIER, *Paul,* DBS, 7, 329-341.

riječ i moja propovijed nije u primamljivim izričajima razuma nego u očitovanju duha i moći da vaša vjera ne bude u ljudskoj mudrosti nego u Božjoj sili" (1 Kor 2,4-5).

Taj, dakle, koji čini pogreške u riječima, ne može izbaciti hiperbaton[18] i izreku zaključiti, sebi odvažno pripisuje mudrost. Kaže: "Meni je, naime, po objavi otkriveno otajstvo kako sam ukratko već zabilježio." Doista tko razmotri što prethodi u ovoj poslanici, vidjet će da su Pavlu objavljena otajstva. U svome se govoru njih malim dijelom dotaknuo. Nije toliko iznio što je spoznao koliko iz neznatnoga pokazao što je prešutio. Veli: "Koliko, čitajući, možete shvatiti" moju misao ili mudrost "u Kristovu otajstvu." Upravo smo kazali u *Proslovu* da nijedno od Pavlovih pisama ne sadrži toliko otajstava niti je prožeto tolikim skrivenim značenjima. Apostol se diči da ih pozna. Pokazuje da nam ih je kratko naznačio da opet pažljivije čitamo što je napisano.

3,5-7: *"To drugim pokoljenjima, ljudskim sinovima, nije bilo poznato kao što je sada objavljeno u Duhu njegovim svetim apostolima i prorocima da su narodi subaštinici, sutjelesnici i sudionici obećanja u Kristu po evanđelju kojemu sam postao službenik po daru Božje milosti koja mi je dana djelovanjem njegove moći."*

Apostol je gore dijelom izložio Kristovo otajstvo. Ipak se čini da moramo podrobnije razglobiti kako je ono bilo nepoznato ostalim pokoljenjima. Da li su ga poznavali ili nisu Abraham, Jakov, Mojsije, Izaija i drugi proroci? Pismo spominje da su nabrojeni prorekli Kristov dolazak i poziv pogana. Abraham je vidio Kristov dan i radovao se.[19] Njemu bi kazano: "U tvome će se sjemenu blagosloviti svi narodi" (Post 22,18). Jakov o onome koji će se pojaviti iz Jude proročki kaže: "On će biti iščekivanje naroda" (Post 49,18). Mojsije je od egipatskoga blaga većim bogatstvom držao Kristovu

18 Hiperbaton je neprirodno raspoređivanje riječi u govoru i pisanju.

19 Usp. Iv 8,56.

porugu.[20] Izaija kaže: "Evo djevica će začeti i roditi" (Iz 7,14). Također veli: "Bit će Jesejeva mladica i onaj koji će ustati da vlada narodima. U njega će se ufati narodi" (Iz 11,10). Da ne bude dugo, neka je dosta što ćemo iz psalama navesti malo: "Klanjat će se pred njegovim licem sve obitelji naroda" (Ps 21,28). I opet: "Svi će mu narodi služiti" (Ps 71,11). I još očitije o izraelskome narodu i Gospodinu Spasitelju: "Obiđi taj vinograd i zakrili njega koga je posadila tvoja desnica i sina kojega si za se potvrdio" (Ps 79, 15-16). U nastavku se naznačuje Sinovo tjelesno utjelovljenje: "Neka tvoja ruka bude na čovjeku tvoje desnice i na Sinu čovječjem koje ga si za se utvrdio" (Ps 79,18).

Moramo, prema tome, poput Montana[21] prihvatiti da su patrijarsi i proroci govorili u bunilu i da nisu shvaćali što su kazivali ili je - ako je to bezbožno - proročki duh bio podvrgnut prorocima te su, jasno, razumjeli što su izjavljivali. Ali ako su shvatili, nastaje pitanje kako Pavao sada kaže da je objavljeno Kristovim apostolima što nije bilo poznato drugim pokoljenjima. Treba, dakle, odgovoriti da je Pavao pomno i jasno posvjedočio kako je otajstvo bilo nepoznato ljudskim sinovima, a ne Božjim sinovima kojima je upravljena riječ: "Ja rekoh: bogovi ste i svi ste sinovi Svivišnjega" (Ps 81,6). To znači da su Božja otajstva poznavali oni koji su primili Duha posinovljenja među kojima su bili patrijarsi i proroci. Ali ako se to ne prihvati i ako se čini preveć nasilnim i nategnutim, riječ će se premjestiti tamo gdje će se kazati da Pavao nije rekao određeno ni općenito da Gospodnje otajstvo u potpunosti nije bilo nepoznato drugim naraštajima nego da drevni patrijarsi i proroci nisu poznavali tako kako je sada objavljeno Gospodnjim svetima i apostolima. Jedno je, naime, u duhu spoznati buduće, a drugo to gledati provedeno u djelo.

[20] Usp. Heb 11,26.

[21] Montan je začetnik zasebnoga duhovnoga pokreta. Sam je sebe proglasio naročitim propovjednikom Duha Svetoga. Otpao je od Crkve. Djelovao je u Maloj Aziji oko g. 170.

Radi toga se za Ivana kaže da je veći od svih proroka.[22] Onoga, naime, koga su drugi prorekli, on je vidio i pokazao prstom govoreći: "Evo Jaganjca Božjega; evo onoga koji oduzima grijehe svijeta" (Iv 1,29). U istome se smislu može rastumačiti i ovo: "Mnogi su proroci i pravednici željeli vidjeti što ste vi vidjeli, ali nisu vidjeli i čuti što vi čuste, ali nisu čuli" (Lk 10,24).

Željeli su, dakle, vidjeti i čuti što kao buduće spoznaše. Ako nisu poznavali buduće kako su mogli željeti što uopće nisu poznavali? Čitamo u Kraljevskim knjigama kako je Gospodin Salamonu u snu dao obećanje kada reče: "Radi toga što si od mene molio tu riječ i nisi tražio za se mnoge dane niti si iskao bogatstvo ni duše svojih neprijatelja već si molio da shvatiš i čuješ sud, evo uslišao sam tvoju riječ. Dao sam ti razborito i mudro srce kakva nije bilo prije tebe i poslije se tebe neće pojaviti ravan tebi" (1 Kr 3, 11-12). Kako neki misle da je Kristovim apostolima objavljeno Kristovo otajstvo koje bijaše nepoznato Salamonu kada je božanska riječ obećala da će Salamon biti mudriji od svih apostola i prethodnih patrijarha? Salamon i sam o sebi kaže s pouzdanjem: "Bog me je naučio mudrost. Spoznao sam shvaćanje svetih" (Mudr 7,22).

Čak se i David diči znanjem skrovitoga otajstva. Kaže: "Očitovao si mi nejasno i tajno od svoje mudrosti" (Ps 50,8). I onome koji je sebi pljeskao zbog mudrosti Bog kaže po proroku: "Zar si ti mudriji od Danijela" (Ez 28,3)?

Treba, dakle, prihvatiti tumačenje o kojemu već gore raspravljasmo: patrijarsi i proroci nisu poznavali Kristovo otajstvo onako kako je sada očitovano apostolima jer je jedno nešto držati rukama, drugo kao buduće predvidjeti u duhu. Ili moramo kazati: kao što lica ne sliče licima, tako ni srca srcima. I po Apostolu su darovi različiti: jedan posjeduje proroštvo, drugi vrste jezika, drugi darove iscjeljenja, drugi pomaganja i

[22] Usp. Lk 7,28.

ravnanja. Onaj je mudar, ovaj vjeran. Taj obiluje znanjem tajni, onaj je zadovoljan samo jednostavnom vjerom.[23]

Svi ljudi nisu po uzoru na Salamona[24] jednako govorili o naravi zvjeri, ptica i biljaka da bi raspravljali od libanonskoga cedra do hisopa[25] što se probija kroz zid. Salamon, zauzvrat, nije možda onako kao Mojsije gledao sve vrste žrtava i Božjega štovanja niti mu je Gospodin govorio licem u lice. Isto tako nije imao niti razumio toliki razmještaj suđa čemu je Gospodin na brdu Mojsiju pokazao uzorak.[26]

Kao što su patrijarsi i proroci - treba vjerovati - imali nešto što apostoli nisu imali, tako su, zauzvrat, apostoli zbog potrebe vremena i propovjedanja evanđelja bolje poznavali Kristovo otajstvo. Njega su, dakako, u davnini poznavali i sveti muževi, ali ne tako kao apostoli kojima je bilo naređeno propovijedati.

Koje je pak to otajstvo što kao sada nije bilo objavljeno drugim naraštajima? Ono, razumije se, koje je navedeno: "... da su narodi subaštinici, sutjelesnici i sudionici obećanja u Kristu Isusu po evanđelju kojemu je postao službenik" Pavao "po daru Božje milosti koja je dana" njemu "po djelovanju sile njegove" (Ef 5,6-7). Znam da onim dodatkom one sveze kojom se kaže "subaštinici", "sutjelesnici" i "sudionici" u latinskome jeziku stvara nelijepo izražavanje. Ali jer je tako u grčkome i jer su pojedine riječi, slogovi, zavijutci i točke u Božanskim pismima puni smisla,[27] stoga se radije želimo izvrgnuti pogibli pri sastavljanju i građi riječi nego kod razumijevanja.

---

23 Usp. 1 Kor 12, 4-11.

24 Usp. 1 Kor 4,33.

25 F. HY, *Hysope*, DB, 3, 796; E. LEVESQUE, *Hysope*, DB, 3, 796-800.

26 Usp. Izl 33,41; 25, 1-40.

27 Jedva se jače može naglasiti vrijednost svega u Pismu. - Inače se Jeronimova stilska primjedba odnosi na riječi kojima u ulomku prethodi "sa".

Prema tome, narodi su s Izraelom subaštinici ili su - to smatramo boljim - subaštinici s Kristom i Kristovi subaštinici da Bog bude naša baština. To piše i na drugome mjestu: "Božji baštinici, a Kristovi subaštinici" (Rim 8,17). To ne znači da se među nama dijeli neki posjed nego da je sami Gospodin naša baština i posjed. Rečeno je: "Bog je vaša baština" (Pnz 18,2). I drugdje: "Gospodin je moj dio i moja baština" (Ps 15,5). Ovo pak znači "subaštinici": kao što su u jednome tijelu mnogi udovi kao na primjer oči, ruke, uši, noge, trbuh i koljena i, premda su u jednome tijelu, imaju svoje različitosti te se međusobno jedni zbog drugih vesele i žaloste, tako i oni koji su u Kristu povjerovali makar imaju različite darove ipak su obuhvaćeni u jednome tijelu Crkve. I u dvjema gornjim riječima, tj. u onome što Pavao kaže "subaštinici" i "sutjelesnici", moglo se u jednome tijelu pomisliti na štogod različito. Ali radi onoga što je dodao "i sudionici obećanja u Kristu Isusu" posve je otklonjena svaka različitost. Ondje je sve zajedničkog gdje je jedno sudjelovanje.

Pavao je također lijepo dodao "po evanđelju kojemu sam postao službenik darom milosti koja mi je data djelovanjem njegove moći". To je da pokaže Božju milost, a ne svoju zaslugu. Pavao je znao da je bio progonitelj i da je pustošio Kristovu Crkvu. Iz te se poniznosti posve isključuje opačina oholosti. Neki misle da Pavla zbog nje treba prekoriti jer je kazao da je njemu objavljeno otajstvo koje bijaše nepoznato patrijarsima i prorocima. Međutim, učenik poniznosti ne bi se nikada napuhao riječima oholosti kada kaže da je bio službenik evanđelja ne svojom zaslužbom nego Božjom milošću.

Oni koji tvrde da proroci nisu razumjeli što su kazali i da su kao u bunilu govorili uz sadašnji navod u potvrdu svoga mišljenja donose onaj koji se nalazi u mnogim izdanjima *Poslanice Rimljanima*. Tu čitaju: "Onome pak koji vas može učvrstiti mojim evanđeljem i propovijedanjem Isusa Krista po objavi otajstva skrivena vječnim vremenima, ali koje je sada

objavljeno po proročkim spisima i po dolasku Isusa Krista ..." (Rim 16, 25-26), i ostalo. Tima kratko odgovaramo: u prošlim vremenima Kristovo otajstvo nije prešućeno onima koji su ga kao buduće prorekli nego za svekolike narode kojima je kasnije objavljeno. Također treba navesti da se tajna naše vjere ne može objaviti osim preko proročkih pisama i Kristova dolaska. Neka, dakle, oni što ne razumiju proroke niti ih žele znati jer tvrde da su zadovoljni samo evanđeljem znaju da ne poznaju Kristovo otajstvo što je u vječnim vremenima bilo nepoznato svim narodima.

3,8-9: *"Meni koji sam najmanji od svih svetih data je ta milost da među poganima navještam neistraživa Kristova bogatstva i sve prosvjetlim glede rasporedbe otajstva skrivena od vjekova u Bogu koji je sve stvorio."*

Ne mislim da se apostol Pavao usaglasio s tajnom svoga uma da bi kazao kako je doista najmanji od svih svetih koji su, na primjer, bili u Efezu, Korintu, Solunu ili koji su povjerovali po cijelome svijetu. Premda je znak poniznosti kazati da je netko najmanji od svih svetih, grijeh je laži jedno držati zatvoreno u srcu, a drugo staviti na jezik. Treba, dakle, otkriti razlog zašto je Pavao zaista bio najmanji od svih svetih, ali ipak nije otpao od apostolskog dostojanstva.

Gospodin u evanđelju kaže učenicima: "Tko među vama želi biti veći, neka bude manji. Tko želi biti prvi, neka od svih bude posljednji" (Mt 20, 26-27). To je Pavao vršio djelom. Govoraše: "Mislim da je Bog nas apostole pokazao zadnjima, kao određene za smrt" (1 Kor 4,9). Prema tome, od svih koji su žudili zbog Krista biti slabi apostol Pavao bijaše slabiji i zato veći. On kaže: "Od njih sam svih više radio, ali ne ja nego je Božja milost sa mnom" (1 Kor 15,10). Radi te poniznosti što je najniži od svetih Pavlu je data ta milost da među poganima navješta neistraživa Kristova bogatstva i iznosi "rasporedbu otajstva što je skriveno od vjekova u Bogu koji je sve stvorio".

Ali ako su Kristova bogatstva neistraživa kako se navješćuju u narodu? Ako je otajstvo od vjekova sakriveno u

Bogu s kojim se razlogom po Pavlu iznosi među pogane? Međutim, dvostruko se mora shvatiti "neistraživa" i "skriveno". Bogatstva su bila ranije neistraživa, ali su sada poslije Gospodinove muke otkrivena. Ili ovako: bogatstva su bila po svojoj naravi neistraživa, ali su spoznata pošto ih je Bog objavio. Jedno je, naime, doći do tajne vlastitom znatiželjom - to prestaje biti neistraživo pošto se nađe - a drugo je kada se vlastitom marljivošću tajna uopće ne može shvatiti nego se shvati po Božjoj milosti. Kada to shvatiš i drugima pokažeš, ipak ostaje neistraživo. Što je do tebe, tebi je bilo skriveno prije nego je objavljeno.

Psalmist svjedoči da su Kristova bogatstva neistraživa. Njemu upravlja riječ govoreći: "Kako je beskrajna veličina tvoje dobrote koju si sakrio za one što te se boje" (Ps 30,22). Ta su bogatstva Kristove dobrote bila svim minulim stoljećima skrita u Bogu koji je stvoritelj svega. Gdje su Marcion, Valentin i svi krivovjernici koji tvrde da je jedan stvoritelj svijeta, tj. vidljivih bića, a drugi nevidljivih? Ne znam da li za onoga koji je uvijek nepoznat vele da je pravedan, ali kažu da je dobar jedino Kristov Otac. Ali, evo, propovijeda se da je Bog u kome je od svih unazad minulih vjekova bilo skriveno Kristovo otajstvo Stvoritelj svega. Otuda je očito da je jedan te isti Bog Novoga i Staroga zavjeta.

Ipak se otajstvo skriveno od vjekova može razumjeti i drukčije: da ga nisu shvatili sami vjekovi, tj. sva duhovna i razumna stvorenja koja su u vjekovima. Tako se izražava Pavao u *Poslanici Galaćanima* kada kaže: "... da nas izvuče iz ovoga opakoga vijeka" (Gal 1,4). Ali i na drugome mjestu veli: "... da pokaže u budućim vjekovima" (Ef 2,7). To je umjesto da kaže: onima svima koji će doći u idućim vjekovima koji će se dogoditi.

3,10-11: *"... da se sada vrhovništvima i vlastima na nebesima obznani po Crkvi mnogovrsna Božja mudrost po vječnome naumu. Nju je izvršio u Kristu Isusu našemu Gospodinu."*

Dar je Božje milosti koja je dana Apostolu da navješta neistraživa bogatstva Kristova i među poganima naučava otajstvo koje od vjekova bijaše nepoznato. Ista je tajna bila Pavlu objavljena zato da se ne samo narodima već također vrhovništvima i vlastima posredstvom Crkve objavi mnogostruka Božja milost. Ona je u skladu s drevnim vjekovima nekoć određena, a sada je očevidno dovršena u Kristu. Ako je nebeskim vrhovništvima i vlastima koje moramo smatrati svetima i Božjim službenicima, premda ih neki[28] uzimlju za prvaka ovoga zraka[29] i njegove poslanike, bila nepoznata mnogovrsna Božja mudrost koja im je sada obznanjena po Crkvi, koliko je više bila nepoznata patrijarsima i prorocima? Gore smo pokazali da oni nisu bili u neznanju Kristova otajstva nego da ga nisu poznavali kao apostoli.

Božja je mudrost mnogovrsna. To se kaže grčkom riječi πολυποίκιλος.[30] Mudrost se - da tako kažem - naziva mnogostranom. Sada je po Božjoj Crkvi objavljena vrhovništvima i vlastima. Bog ju je nekoć kao buduću odredio u svome umu. Po onome što gledamo spoznajemo da je sada dovršena. Kristov križ nije koristio samo nama nego i anđelima i svim moćima na nebu. Objavio je otajstvo koje ranije nisu poznavali. Nebesnici se dive Bogu koji se s tijelom vraća na nebo i govore: "Tko je taj što uzlazi iz Edoma?[31] Haljine su mu crvene iz Bosora.[32] Tako je divan u bijeloj haljini" (Iz 63,10)! I na drugome mjestu: "Tko je taj kralj slave? Gospodin sila sami je kralj slave" (Ps 23,10).

28 Tu pomišljamo na origeniste.

29 Usp. Ef 2,2.

30 U cijelome Novome zavjetu riječ čitamo samo u Ef 3,10. Ona znači "veoma raznoliki". Usp. H. SEESEMANN, πολυποίκιλος, ThW, 6, 484.

31 Edom znači "crvenožuti". To je nadimak za Ezava i zemlju koja se po njemu zove Edom. Usp. *Édom*, DB, 2, 1589.

32 Istočno od Jordana tri su grada, po Vulgati, nosila ime Bosor. Usp. *Bosor*, DB, 1, 1856.

Ne mislimo, dakle, da je u Crkvi vjera jednostavna već da je mudrost mnogovrsna i mnogostrana. Nije samo različita nego se razlikuje mnogom raznovrsnošću. Promatraš Kristovu zipku, ali gledaj i nebo.[33] Zamjećuješ dijete što cvili u jaslama, ali istodobno poslušaj anđele koji slave.[34] Herod proganja, ali se mudraci klanjaju.[35] Farizeji ne znaju, ali zvijezde pokazuju.[36] Sluga krsti, ali se čuje kako odozgo odzvanja Božji glas.[37] Isus se uranja u vodu, ali silazi golubica, zapravo Duh u golubici.[38] Isus ulazi u muku i boji se trpjeti. Želi da čaša mimoiđe, ali Petra prekorava što se straši čaše.[39] Što je pametnije od te "ludosti" (1 Kor 1,18)? Što je urešenije od te različitosti i skrovitije od mudrosti koju je Bog "izvršio u Kristu Isusu našemu Gospodinu" (Ef 3,11)?

Veći je broj istraživača mogao zbog redoslijeda i sveze u Pavlovu govoru shvatiti da je Crkva postala πρόθεσις,[40] tj. *propositio*[41] koju imamo u latinskome izraženu srednjim rodom *propositum*.[42] Unatoč tome, može odzvanjati da je u Kristu mudrost obistinjena više nego drugo. "Božje je ludo mudrije od ljudi" (1 Kor 1,25). Ali ako se po otajstvenim značenjima kaže da je Mudrost u Kristu postala, neka arijevci shvate da se uzalud hvale s onim navodom u kojemu Mudrost veli da je na iskonu Božjih putova stvorena, rođena i utemeljena. Mudrost je, po arijevcima, stvorena. Nije se mogla

33 Usp. Lk 2, 7-14.

34 Usp. Lk 2, 7-14.

35 Usp. Mt 2,16.

36 Usp. Mt 2,16.

37 Usp. Mt 3, 16-17. Kod Jeronima piše "Spiritus in columba."

38 Usp. Mt 3, 16-17.

39 Usp. Mt 26,37; 16, 21-22.

40 Vidi u našem trećem uvodnome poglavlju br. 10.

41 Riječ znači "otajstvo", "savjet". Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 676.

42 Riječ znači "nacrt", "nakana". Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 676.

roditi. Ali ako je rođena kako se kaže da je i utemeljena i stvorena?[43]

3,12: *"U kome imamo pouzdanje i pristup u povjerenju po vjeri u njega."*

Nama pouzdanje u Boga kao ni čistoću savjesti o kojoj se kaže "ako nas savjest ne prekorava imamo pouzdanje u Boga" (1 Iv 3,21) ne može ništa tako pružiti kao Riječ, istina, mudrost i pravednost što se sve poima u Kristu.[44] Kao što nam navedeno daje pouzdanje u Boga, tako i pristup da se naša pamet uzdigne do Boga i pomnije razmatra te nešto od Božjega veličanstva uzme za se i sebi prisvoji i da nekako od sunčevih zraka uzajmi sjaj i bljesak svjetla. Tada će kazati: "Nad nama je, Gospodine, naznačeno svjetlo tvoga lica" (Ps 4,7).

Prema tome, veliko je ne samo imati pouzdanje već ga također imati u povjerenju. Isto je tako veliko ne imati samo pristup nego da bi taj pristup bio čvršći imati ga u povjerenju. Počelo je i izvor toga pouzdanja i pristupa vjera u Krista. Tko, dakle, sve vrši s razumnošću i s redom, taj vjeruje u Krista kao Riječ i razumnost. Tko je uspio shvatiti mudrost, vjeruje u Krista Mudrost, a koji je razumio istinu, vjeruje u Krista Istinu. U nj vjeruje kao Pravednost tko živi pravedno. Nije potrebno duže govoriti jer mi se često nametnula nužda isto kazati o Kristu.

3,13: *"Radi toga molim da ne biste smalaksali u mojim patnjama za vas što je vaša slava."*

To što je sada latinski prevodilac napisao "da ne malakšete" može se zbog nejasnoće grčkoga izričaja i ovako čitati: "Da ne malakšem ..." Tada je smisao: "Radi toga molim da ne malakšem u svojim mukama za vas", itd. Apostol, dakle, moli i to nadasve ište od Gospodina da ne klone u

[43] Usp. Izr 8, 22-30. - Arijevci su se oslanjali na navedeni ulomak.

[44] Usp. 1 Kor 1,30. - Jasno je da Jerom želi kazati da je Krist Riječ i drugo navedeno.

svojim teškoćama. Vidio je da se evanđelje navješta od Jeruzalema do Ilirika. Išao je u Rim, putovao ili kanio otići u Hispaniju.[45] Sav se svijet zbog njegova učenja oslobodio prvakove vlasti.[46] Kumiri su opustošili, hramovi ostali prazni štovatelja i ispunjali se gnusom i nečistoćom. Radi toga sva đavolska vojska, svekoliko mnoštvo neprijateljskih sila protiv njega se, utvrdivši bojni red, borilo da bi zbog patnje i stiske prestao propovjedati Kristovo evanđelje i, umoran, jednom stao počivati. Pavao, dakle, kaže ovo: "Molim da ne sustanem u svojim patnjama za vas." Vaše je spasenje razlog za sve što trpim, podnosim i patim dok vam želim navjestiti evanđelje. Sve su moje patnje "vaša slava".

Međutim, Pavao je govorio kao nevješt. Množini "patnjama" dodao je jedninu "slava" i rekao "u mojim patnjama za vas što[47] je slava vaša" umjesto da rekne: "Te su patnje vaša slava". Možda će netko pomisliti da se navedeno mora povezati s prethodnijim i zbog hiperbatona[48] s "pouzdanjem" ili "pristupom" ili s "vjerom" te reći: u tome[49] imamo pouzdanje, pristup i vjeru. To je pouzdanje, pristup i vjera "vaša slava". Ipak radije treba slijediti prvo mišljenje.[50]

U skladu se s onim što je latinski prevodilac izrazio - "zato molim da ne malakšete u mojim patnjama za vas što je vaša slava" - može rastumačiti kako Pavao moli za Efežane da se u njegovim pritiscima ne zamore i malakšu. Tome smislu kudikamo bolje odgovara što slijedi: "Stoga sagibam svoje koljeno kod Oca Gospodina našega Isusa Krista da vam dade te se po bogatstvu njegove slave učvrstite jakošću" (Ef 3,14-16).

[45] To je današnja Španjolska.

[46] Misli se na đavla.

[47] Tu smo kao i na početku preveli slobodno.

[48] Često se to spominje.

[49] Možda se odnosi na početne riječi u Ef 3,12.

[50] To jest: pretpostaviti stilski nedostatak.

Efežanima je uistinu bila nužna snaga da ih muke ne svladaju. Netko će reći: ako su oni bili u tjeskobama, Pavao je s pravom mogao moliti za njih da ne klonu i ne umore se. Međutim, upravo je smješno da Pavao koji se nalazi u teškoćama moli da Efežani ne posustanu u njegovome trudu. Da bismo rješili to pitanje, naznačimo slijedeći navod: "Niste svoju kušnju u mome tijelu ni prezreli ni odbacili" (Gal 4,13). Ta izreka pokazuje da je u Pavlovu tijelu nastalo drugima iskušenje. Pogledajmo ljude cijeloga svijeta - stavimo na stranu one za koje se drži da vjeruju u Krista - i vidjet ćemo da ih najviše iskušava ovo pitanje: zašto se svetim ljudima i onima koji služe Bogu događaju mnoge suprotivštine dok, naprotiv, zločinci, bezbožni i ocoubice sjaju, u snazi su, bogati i moćni. David na svoja usta izriče njihove riječi. Veli: "Kako je Bog Izraelov dobar ispravnima srcem. Moje su se noge gotovo skliznule. Gotovo su se moji koraci rasuli jer sam zavidio bezbožnima motreći mir grešnika" (Ps 72, 1-3), i ostalo. Potom dodaje: "Ja pak rekoh: bez razloga sam bio pravedan u svome srcu i među nevinima prao svoje ruke i bio cijeli dan bičevan" (Ps 72, 13-14).

Nije, prema tome, čudno da su Efežani kada su Pavla u Efezu i Aziji pritisnule mnoge stiske upali u iskušenje i nužno trebali pomoć njegovih molitava da ne posustanu u njegovim nevoljama. Piše i u *Djelima apostolskim* da je Apostol mnogo pretrpio u Efezu[51] i Aziji.[52] Ipak još doznajemo iz samih Pavlovih pisama u kojima kaže: "Ako sam se po ljudsku u Efezu borio protiv zvjeri, što mi koristi ako mrtvi ne ustaju" (1 Kor 15,32)? U *Drugoj Korinćanima* izjavljuje: "Neću, braćo, da ne znate o našoj patnji koja se zbila u Aziji jer smo bili preko mjere, preko snage opterećeni tako da smo i za život zdvajali. Sami smo u samima sebi imali odgovor smrti da ne budemo pouzdani sami u se već u Boga koji podiže mrtve. On

[51] Usp. Dj 19,8.
[52] Usp. Dj 21,7.

nas je oslobodio i oslobađa od takvih smrti. Nadamo se da će nas i oslobađati" (2 Kor 1, 8-10). Što misliš koliki je teret patnji Pavla prisilio kazati: On nas je oslobodio od takvih i tolikih smrti?

Pavao, prema tome, s pravom moli da ne klone vjera Efežana u njegovim stiskama i tjeskobama koje zato trpi što Efežanima propovjeda evanđelje. Te su pak nedaće kod nevjernika kazne. Kod vjernika su slava i pobjeda jer pobjediti u tjeskobama znači ne popustiti protivnicima.

3,14-15: *"Zato prigibam svoja koljena pred Ocem Gospodina našega Isusa Krista. Od njega se naziva svako očinstvo na nebesima i na zemlji."*

Kao što smo sprijeda pokazali da po uzoru na tjelesna svjetlila postoje duhovne oči, tako i sada moramo razumjeti da su jedno koljena vanjskoga čovjeka, drugo nutarnjega. Ono, naime, što se kaže u Izaiji "učvrstite klonule ruke i klecava koljena" (Iz 35,3) i što sam Apostol veli na drugome mjestu - "da se u Isusovu imenu pokloni svako koljeno nebeskih, zemaljskih i podzemnih bića" (Fil 2,10) - ne odnosi se na tjelesna koljena. Odnosi se na podložnost uma, naklonost duše i poslušnost srca koje se izjednačuje sa zemljom. Tako i psalmist pjeva govoreći: "Duša je moja prionula uz tlo" (Ps 118,25). Duša je duhovna i netjelesna zbilja: kako je mogla prionuti uz tlo, tvarnu zbilju?

Recimo da na Isusovo ime sagiblju koljena zemaljska bića. Možemo li tvrditi da anđeli i ostale sile koje su na nebesima posjeduju tjelesni lik te da u Isusovo ime prigibaju koljeno ili da će kod podzemnika duše, oslobođene spona tijela, prignuti koljeno koje nemaju? Kao što se, dakle, o nekome tko se podlaže Spasitelju kaže da mu sagiba koljeno, tako piše o onome tko je rob grijeha[53] opet ima ropski duh u strahu[54] da je grijehu prignuo koljeno. Gospodin kaže:

[53] Usp. Iv 8,35.
[54] Usp. Rim 8,15.

"Ostavio mi je sedam tisuća muževa koji nisu prignuli koljeno pred Balom" (1 Kr 19,18), tj. pred kumirom i grijehom. Tko je bludnik, hoda po bludilištima i oko bludnica koljeno prigiba bludu. Srdit se čovjek svinutim koljenom klanja gnjevu. Tko uzima novac i kome je trbuh bog[55] koljeno sagiba pohlepi i rasipnosti. Da li je uopće nužno pojedinačno nabrajati? Svaki put pred đavlom sagibamo koljeno kada griješimo.

To smo duhovno rastumačili. Ipak nismo odmah dokinuli običaj da se moli kako piše: da se Bogu u molitvama klanjamo podloženim koljenom i da koljenom prikovanim uz pod većma dobijemo što od njega tražimo. Čitamo kako je i Pavao tako molio na obali[56] i da su klecanja u molitvi propisana. Međutim, kao što to izgrađuje jednostavne, tako učimo da je pravo klanjanje u duhu. Mnogi se, naime, klanjaju tjelesnim koljenima, ali nisu nikada sagnuli koljeno duše. Drugi se uspravnim tijelom mole Bogu, ali su se posebice prignuli duhom.[57]

Slijedi "pred Ocem od kojega se naziva svako očinstvo na nebesima i na zemlji", a ne kako je dodano u latinskim rukopisima "pred Ocem Gospodina našega Isusa Krista". Treba čitati samo "pred Ocem" da se ime Boga Oca ne povezuje s Gospodinom našim Isusom Kristom već sa svim razumnim bićima.[58]

Treba, dakle, ispitati kako se po Bogu Ocu imenuje svako očinstvo na nebesima i na zemlji. Prije nego to malo obradimo odmah valja zapaziti da Pavao nije kazao: od kojega se svako očinstvo na nebu i na zemlji rađa ili stvara. Rekao je: "Iz kojega se svako očinstvo na nebesima i na zemlji imenuje." Jedno je, naime, zaslužiti naziv očinstva, drugo imati

55 Usp. Fil 3,19.

56 Usp. Dj 21,5.

57 Usp. H. LECLERCQ, *Genuflexion*, DACL, 6, 1017-1021; H. LESÊTRE, *Genuflexion*, DB, 3, 192-193.

58 U izvorniku zaista ne piše "Gospodin naš Isus Krist".

dijela u naravi. Grčki se očinstvo kaže πατρία,[59] a hebrejski MISPHAHHATE,[60] tj. srodstvo ili obitelj. U *Brojevima* čitamo: "Obavite popis cijele izraelske zajednice po srodstvima i plemenima, po kućama očinstva, po broju njihovih imena" (Br 1,2). I nešto niže: "To bijahu odabranici zajednice, prvaci plemena, vođe Izraela po svojim očinstvima" (Br 1,16). O Levijevu plemenu također čitamo: "Bog je u Sinajskoj pustinji govorio Mojsiju. Rekao je: pobroj Levijeve sinove po kućama njihovih očinstava, po njihovim plemenima, po njihovim srodstvima. Svako muško od mjeseca pa dalje, popišite ih" (Br 3,15). Toliko o izraelskome narodu i o svećeničkome i levitskome plemenu.

Razmišljajući u sebi gdje sam čitao riječ očinstvo[61] o poganskim narodima nisam drugo našao osim navod iz Dvadeset i prvoga psalma u kome piše: "I sve će se obitelji[62] pokloniti pred njegovim licem". Tu je također i navod dvadeset i osmoga psalma: "Prikažite Gospodinu, obitelji naroda, prinesite Gospodinu mladunčad od ovnova" (Ps 28,1).

Prema tome, Bog je ime svoje biti i bitnosti udijelio i ostalim počelima da se i za njih rekne da jesu. To ne znači da jesu po naravi - bilo je negda vrijeme kada svemir nije postojao i opet će se, ako Bog hoće, vratiti u ništavilo - nego da se kaže da bitak imaju kao dar Božje dobrote. Poput toga Bog je od sebe svima darovao ime očinstva. Gospodin u *Izlasku* kaže: "Ja sam koji jesam" i "ovo ćeš kazati Izraelovim sinovima: onaj koji jest, poslao me k vama" (Izl 3,14). Jasno je da su postojali anđeli, nebo, zemlja, more i sami Mojsije kome je Gospodin govorio i Izrael i Egipćani kojima je i protiv kojih je Mojsije kao prvak i protivnik bio poslan.

59 Usp. G. SCHRENK, πατρία, , ThW, 5, 1017-1021.

60 U tekstu je napisano i hebrejskim slovima.

61 Latinska je riječ *paternitas*. O njoj usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 600.

62 Latinska je riječ *patria*.

Kako kao sebi vlastito Bog uzima zajedničko ime bitka? Iz ovoga, rekosmo, razloga: ostalo je od Božjega dobročinstva dobilo da postoji. Bog je vječan, nema odnikuda početak. Sam je svoj izvor i uzrok svoje biti. Ne može se zamisliti da od drugdje postoji. I kod vatre je jedno toplo, drugo se stoplilo. Vatra se ne da zamisliti bez topline. Ostalo što se ognjem zagrije, od njega dobiva toplinu i polako se, ako vatra iščezava te se smanji toplina, vraća u svoju narav i uopće se ne naziva toplim. U istome se smislu i u evanđelju onome koji Spasitelja nije smatrao Božjim Sinom nego dobrim učiteljem kaže: "Zašto me nazivaš dobrim? Nitko nije dobar ako ne jedini Bog" (Lk 18,19)? Ali također čitamo da je zemlja dobra[63] i čovjek dobar[64] i da je pastir dobar.[65] Međutim, nitko nije po naravi dobar osim sami Bog. Druga bića postižu Božjom dobrotom da se nazovu dobra.

Kao što, dakle, jedini dobri tvori dobre i kao što jedini besmrtni udjeljuje besmrtnost i jedini istiniti udjeljuje ime istine, tako i jedini Otac jer je Stvoritelj svega i uzrok biti za sve ostalima daje da se nazivlju ocima. Od zemaljskoga promotrimo nebesko. Bog je prvoga stvorio Adama.[66] Bog mu je bio i stvoritelj i otac. Adam jamačno zna da Bogu Ocu duguje što je nastao. Oni pak što su se rodili od Adama ocem uzimaju onoga od koga su potekli. Radi toga u *Evanđelju po Luki,* kada se polako unazad brojio naraštaj od Krista preko Davida i Abrahama, Pismo na koncu kaže: "Sinovi Setovi, sinovi Adamovi, sinovi Božji" (Lk 3,28). To je da pokaže kako se riječ očinstva na zemlji prvo porodila od Boga.

Pitanje pak nastaje iz kojega se razloga i na nebu od Boga naziva svako očinstvo. Mi nismo iz Abrahamova roda. Ali ako imamo njegovu vjeru nazivamo se Abrahamovim

63 Usp. Lk 8,8.
64 Usp. Mt 12,35.
65 Usp. Iv 10,10.
66 Usp. Post 1, 26-27.

sinovima. Također svojim ocima oslovljavamo patrijarhe i proroke ako nas, jasno, od njih ne odijele naši grijesi. Mislim da tako anđeli i druge moći imaju među nebesnicima prvake svoga roda. Njih uživaju nazivati ocima. Ne može se reći arhanđeo bez anđela niti se nazivaju vrhovništva, vlasti i moć ako nemaju niže koji su podložni.

Može se i ovo kazati: otuda što je Bog Otac našega Gospodina Isusa Krista po biti Otac te Jedinorođenac nije posinovljenjem Sin već po naravi, ostala su bića očinski naziv zavrijedila posinovljenjem. Što god pak kažemo o Ocu i Sinu znajmo da je to rečeno i o Duhu Svetome. I naš Spasitelj zna da je otac[67] jer kaže: "Sine, opraštaju ti se tvoji grijesi" (Mk 2,5). Također kaže: "Kćeri, vjera te je tvoja spasila" (Mt 9,22). Isto tako reče: "Sinovi moji, još sam malo s vama" (Iv 7,33). Pravedni se pak po Duhu Svetome posinovljuju za sinove.[68]

Valentin[69] smatra da izlaženja[70] i sjedinjenja najbolje potvrđuje navedeno mjesto. Uopće nije razumio da se - kako gore kazasmo - na nebu i na zemlji po uzoru na Boga Oca očinstva nazivaju, a ne bivaju.

3,16-19: *"Neka vam po bogatstvu svoje slave dade da se po njegovu Duhu učvrstite snagom u nutarnjemu čovjeku; da Krist po vjeri prebiva u vašim srcima; da ukorjenjeni i utemeljeni možete sa lsvima svetima shvatiti što je širina, dužina, dubina i visina; da također spoznate Kristovu ljubav koja nadilazi znanje i da se ispunite u svakoj Božjoj punini."*

Pavao kaže: prigibam svoja koljena pred Ocem po čijem se uzoru naziva svako očinstvo u nebu i na zemlji. Molim ga i srdačno tražim da vam udijeli snagu svoje slave, tj. svoga

67 Unatoč Jeronimovim primjedbama kršćanska predaja, koliko znamo, nije redovito slijedila taj način govora.
68 Iz konteksta se vidi što Jeronim želi kazati.
69 Riječ je o znamenitome gnostiku iz drugoga stoljeća. Usp. G. BARDY, *Valentin,* DTC, 15, 2497-2519.
70 Jeronim je upotrijebio Valentinovu riječ koja naznačuje čin izbacivanja, proizvodnja, izlaženja.

veličanstva te imate udioništvo. Neka vas osnaži i učvrsti po Duhu Svetome jer bez Duha Svetoga nema nikakve jakosti. Neka vas pak učvrsti i osnaži za nutarnjega čovjeka. Ne tražimo, naime, tjelesne moći nego moći za dušu. Ne čeznemo da se ukrijepi vanjski već nutarnji čovjek. Pošto se Krist nastani u nutarnjemu čovjeku, boravi u nutarnjemu temelju samoga nutarnjega čovjeka, tj. u našim srcima, a nipošto ne obilazi svim njegovim dijelovima. Molimo da stanuje u razumnosti nutarnjega čovjeka i tu uspostavi svoje prebivalište i sjedište. Sve se to zbiva po vjeri ako vjerujemo u Krista. Zato Pavao veli: "Neka Krist po vjeri prebiva u vašim srcima." To obitavanje koje se uspostavlja početkom vjere ima korjenje i temelj u ljubavi da zato što smo Božja "njiva" i Božja "građevina" (1 Kor 3,9) sve u ljubavi raste i izgrađuje se.

Ali kada, ukorjenjeni i utemeljeni u ljubavi, sa svim pouzdanjem pameti spoznamo da Krist obitava u nutarnjemu čovjeku, tada ćemo s ostalim svetima i mi težiti tome da bistrim duhom spoznamo što je širina, dužina, dubina i visina. Ipak nije u pitanju samo to nego ćemo željeti doznati najveće znanje, Kristovu ljubav. Pošto se sve to u nama upotpuni redom i redoslijedom, onda ćemo se u svemu ispuniti Božjom puninom. Međutim, najprije od tjelesa naučimo širinu i dužinu, dubinu i visinu, da preko toga možemo prijeći na duhovno polje. Kao primjer uzmimo širinu ovoga neba i zemlje, tj. cijeloga svemira od Istoka do Zapada. Dužina je od juga do sjevera, a dubina je u bezdanima i u podzemlju.

Međutim, mnogi s Propovjednikom tvrde da je nebo okruglo i da se okreće kao kugla.[71] Nikakva pak okruglost ne posjeduje širinu, dužinu, visinu i dubinu već je jednaka u svim djelovima. Zato nas nužnost sili shvatiti kako se visina odnosi na anđele i višnje moći. Dubina: to su podzemnici i što je ispod njih. Dužina i širina: to je ono što je u sredini između višnjih i podzemnih bića. Budući da je nužno da svatko bude bliz

[71] Usp. Prop 1,6.

višnjim ili podzemnim bićima, sve što počne kretati boljem i nebeskome i uspinjati se do drugoga nazivamo dužina. Onim bićima koja su bliska nižemu dijelu i strovaljuju se u mane, nadjeva se ime širina: "Širok je i prostran put koji vodi u smrt" (Mt 7,13).

Sve se kazano dade shvatiti i u križu Gospodina našega Isusa Krista. Kada se Krist popeo u visinu, vodio je zarobljeno roblje, ali je sišao i u nutrinu zemlje.[72] Poslije visine i dubine propovijed je Križa izišla u sav svijet. Tako obuhvaća visinu, dubinu, dužinu i širinu. Nije čudno što Kristov križ obuzima sve kada istu vlast ima svatko tko je bio s Kristom suraspet. Najprije će spoznati širinu počinjući od najnižega i spoznajući najneznatnije. Potom će naučiti dužinu: one koji se, dok su još na zemlji, žure prema najuzvišenijem i najvišem. Poslije toga će upoznati neprijateljske i suprotne sile koje u svijetu vode protiv nas rat. Na koncu će spoznati visinu jer ćemo učiniti, pošto spoznamo protivnike, da nam budu pod nogama. Tada ćemo zaslužiti da se popnemo do visoka i uzvišena.

Ne smijemo držati da ćemo samo svojim trudom, ukorjenjeni i utemeljeni u ljubavi, moći sa svima svetima shvatiti što je širina, dužina, dubina i visina ako također svim marom ne želimo odlično znanje, Kristovu ljubav: da nam bude poznata presjajna, a ne jednostrana ljubav. Ipak nije kraj ni posjedovanje znanja o presjajnoj Kristovoj ljubavi ako ne dodamo i to da slijedimo najodličnije znanje: ljubav.

Iz prethodnoga treba uočiti da Krist ima veliku i golemu ljubav prema znanju: ljubi one koji ga žele spoznati te dan i noć razmišljaju o njegovu zakonu[73] i riječi pretvaraju u djela. Što ustima smisle rukom dovrše.[74] Tko je takav da je dostojan svojim znanjem imati prekomjernu Kristovu jasnoću ništa drugo ne treba razmatrati mimo znanja. Tako će se ispuniti u

[72] Usp. Ef 4,8.
[73] Usp. Ps 1,2.
[74] Usp. Rim 2,13.

svoj Božjoj punini, ne samo u ovome vijeku već i u budućemu. Na taj će se način onaj koji je sada počeo biti pun u nastojanju po čitanju kasnije savršenije ispuniti Bogom koji je punina svega. Tako će se ispuniti.

3,20-21: *"Onome pak koji može preko svega obilnije činiti nego molimo ili shvaćamo po snazi koja djeluje u nama: njemu slava u Crkvi i Kristu Isusu u svim pokoljenjima vijeka vjekova. Amen."*

Pavao je ranije rekao: "Stoga savijam svoja koljena pred Ocem od kojega se imenuje svako očinstvo na nebesima i na zemlji da vam po bogatstvu dade osnažiti se jakošću" (Ef 3, 14-16), i ostalo. Sada tome dodaje: "Onome pak koji može učiniti preko svega obilnije nego molimo ili razumjemo ..." Pavao ovo pokazuje: da je po ljudskoj slabosti molio ono što se za Efežane činilo korisnim. Ali kada je posrijedi istina same zbilje Bog može više udijeliti nego se moli i učiniti da učinci nadvise naše nade jer mi ni ne znamo moliti ono što treba.[75] Dapače, često molimo protiv sebe smatrajući da je to za nas. Koliko bi bilo bolje bludniku[76] da je bolestan i da ga muči slabost nego da Kristov hram načini raspušteničinim udovima? Bog je, dakle, moćan udijeliti više ne samo od onoga što molimo već i preko onoga što razumjemo.

Katkada se dogodi da svoj osjećaj ne izrazimo glasom i da riječi ne iskažu razum. Šutljivim razmišljanjem i neizrecivim uzdasima - kako kaže[77] sam Apostol - molimo što ne možemo kazati. Bog će, dakle, udijeliti više nego tražimo ili razumjemo po onoj snazi koja djeluje u nama. Kao što nam sada ne daje po našoj zasluzi već nam štošta daje preko želja što se ne usudimo moliti niti bismo smatrali da to zaslužujemo da smo molili. Tako neka i ostalo udijeli što um nije sposoban smisliti ni jezik izreći.

---

75 Usp. Rim 8,26.
76 Usp. 1 Kor 6,15.
77 Usp. Rim 8,26.

Prema tome, neka je slava samome Bogu: prvo u Crkvi koja je čista jer nema ljage ni bore[78] i koja zato može primiti Božju slavu jer je Kristovo tijelo,[79] a potom u Kristu Isusu jer u tijelu uzetoga čovjeka[80] kome pripadaju svi vjernici kao članovi tjelesno stanuje sve božanstvo.[81] Ta se pak slava ne postiže samo kroz sadašnje vrijeme i dovršava u budućim vjekovima. Ona neiskazivom vječnošću ostaje, raste i uvećava se kroz sve naraštaje.

---

78 Usp. Ef 5,26.
79 Usp. Kol 2,17.
80 To je naznaka za Kristovu ljudsku narav.
81 Usp. Kol 2,9.

ČETVRTO POGLAVLJE

(4,1-30)

4,1: *"Prema tome, molim vas ja, uznik u Gospodinu, da hodite dostojno poziva kojim ste pozvani."*

Pavao to može napisati ukoliko je u Kristovim okovima i ukoliko se nalazi u zatvoru za mučenje. Ipak je bolje ako kažemo: Gospodnji je sužanj, u Kristovoj ljubavi. Tome je svjedok i Klement u *Poslanici Korinćanima*[1] kada piše: "Tko bi mogao iskazati svezu Božje ljubavi?" Također čitamo u Prvoj knjizi[2] kraljeva: "Poslije tih se riječi dogodilo da se Jonatanova duša povezala s Davidovom dušom" (1 Sam 18,1). Prorok o apostolima kaže: "Poslije tebe će doći ruku svezanih željezom" (Ps 106,15). Oni koji Krista ljube slijede ga vezani svezama ljubavi.

Postoji pak i drugo tumačenje. Bit će u čitateljevoj vlasti da ga prihvati ili ne. Ovo se tijelo naziva sponom duše. Budući da je Pavao ovo tijelo dobio radi služenja evanđelju, dosljedno se naziva Kristovim uznikom. Ovo se tijelo zove svezom. Da se oni koji su svezani u tijelu nazivaju uznicima zemlje svjedoči i Jeremija u drugome alfabetu[3] govoreći "da pod svojim nogama ponizi sve uznike zemlje" (Tuž 3,34). To isto čitamo i drugdje. Kazano je u Kristovo ime: "Iziđite k onima koji su bili u okovima i objavite onima koji su u tminama" (Iz 49,9). Možda tu prorok naznačuje sponu grijeha i tmine neznanja što je uništeno Kristovim dolaskom i propovjeđu.

---

1 Vidi: M.J. ROÜET De JOURNEL, *Enchiridion patristicum*, Herder, 1932, 8.

2 Jeronim je Samuelove knjige bilježio kao Kraljevske. To zato spominjemo jer se u izdanju navode Kraljevske knjige.

3 Time se obilježavaju jedinice u knjizi kada se naznačuju slovima alfabeta. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 73.

Međutim, ima mjesta i za ranije tumačenje: da su uzi tijelo, a tame ovo zemaljsko boravište gdje su ravnatelji tmina i tamna brda.[4] Zabranjeno nam je da ih dodirujemo nogama.

Pavao pak kaže: "... da živite dostojno poziva kojim ste pozvani". Smatramo da živi dostojno poziva tko hodi s onim koji kaže "ja sam put" (Iv 14,6) i tko ne skreće ni desno ni lijevo i svoju nogu otklanja od svakoga zlog puta.[5] Na njemu se ispunja: "Gospodin ravna čovjekovim koracima" (Ps36,23).

4,2: *"Sa svom poniznošću i blagošću, sa strpljivošću ..."*

Tko zna da je zemlja i pepeo te se domalo rastvara u prah nikada se neće uznijeti ohološću. I onaj tko spozna Božju vječnost i vidi kratki razmak ljudskoga života koji je kao hip uvijek će imati pred svojim očima svršetak i bit će ponizan i malen. "Raspadljivo tijelo opterećuje dušu i ovaj zemaljski šator pritišće misao što se brine za mnogo" (Mudr 9,15). Stoga recimo sa svom poniznošću: "Gospodine, moje srce nije uznosito niti su uznosite moje oči" (Ps 130,1). Puna pak poniznost nije toliko u riječima koliko u duhu da savjest zna da smo ponizni. Tako nikada nećemo pomisliti da nešto znamo, shvaćamo ili da nešto jesmo.

Riječ je pak o toj blagosti koju ne potresa nikakva strast i posebice je ne remeti srdžba i bijes. Tko nju posjeduje, postiže blaženstvo što ga je obećala Gospodnja riječ.[6] Posjedovat će zemlju, tj. zapovjedat će svome tijelu i podloženome gospodariti.[7] Ovo je prva baština blagoga: u tijelu ne živi tjelesno. Neki pak navoranim čelom, spuštenih obrva i zvučnim riječima za se prisvajaju učiteljsku i sudačku vlast. Od nadutosti nisu naučili ništa dostojna već da sva priprosta braća uvide da usporedbom s njima neke zbilje ne znaju.

---

4 Jeronim češće kaže da su "brda" znamen đavla jer je đavlova oholost velika kao kakva planina.

5 Usp. Iz 30,21.

6 Usp. Mt 5,5.

7 Valjda se odnosi na "podloženo" tijelo.

"Međusobno se podnoseći u ljubavi ..."

Tko razumije što znači "međusobno se podnoseći u ljubavi" neće pomisliti da se ta zapovijed odnosi na svete ljude nego na one koji se nalaze na početku kreposti. Sveti međusobno neće imati što bi podnosili nego oni koje kao ljude još uvijek svladava neka strast. Nije čudo što Efežani slušaju navedeno kada u vjerničkome mnoštvu ima nekih koji se još uvijek međusobno moraju podnositi. Meni se čini da to isto znači i ono što je napisano Galaćanima: "Međusobno nosite breme jedan drugoga" (Gal 6,2).

Ali oba navoda možemo i drukčije tumačiti: reći da oni ispunjaju nošenje međusobnoga tereta i međusobno podnošenje u ljubavi koji su bogati te olakšavaju oskudicu siromašnih. Ako netko bolesnome bratu iskaže ulogu, u ljubavi ga podnosi. Ako netko tko u celibatu provodi blaženi život pomogne nekome tko ima ženu i djecu, a ni sama sebe ne može hraniti i utješi ga kako može, pohvalit će se da je nosio tuđi teret. Recimo da postoji netko tko gleda kako mu u siromaštvu propada majka ili sestra udovica, ali im ne može pomoći. Tko takvome pruži ruku, podnio ga je u ljubavi.

Bilo da se slijedi prvi ili drugi smisao, tko nema ljubavi ne tješi brata koji je sagriješio niti onoga koji je siromašan. Taj prezire Apostolove riječi jer on upozorava: "Mi koji smo jači moramo nositi slabosti slabih, a ne ugađati samima sebi" (Rim 15, 1).

4,3-4: *"Trudite se sačuvati jedinstvo Duha u svezi mira: jedno tijelo i jedan Duh kao što ste i pozvani u jednoj nadi svoga poziva."*

Efežanima koji su već postigli jedinstvo Duha Svetoga s pravom se kaže: "S brižnošću čuvajte jedinstvo Duha u sponi mira." Onome tko nešto posjeduje naređuje se skrb da to čuva, a onome tko nema zapovijeda se napor da to uzmogne steći. To se mjesto nadasve protivi krivovjernicima koji su uništili i iskvarili sponu mira. Oni misle da održavaju jedinstvo Duha, ali se jedinstvo Duha održava u svezi mira. Kada svi ne govorimo

isto već jedan kaže "ja sam Pavlov, a ja Apolonov, a ja Cefin" (1 Kor 1,12) razdjeljujemo jedinstvo Duha: komadamo na dijelove i članove. Neka nitko smjesta ne rekne slijedeće: kako su, dakle, različite milosti i različiti darovi kada se mora držati jedinstvo Duha? Darovi su zaista različiti, ali su u istome Duhu. I službe su različite, ali je isti Gospodin. Također su djelovanja raznovrsna, ali je isti Bog koji sve čini u svima.[8]

Pavao kaže "jedno tijelo i jedan Duh". To se shvaća jednostavno kao jedno Kristovo tijelo koje je Crkva ili tijelo koje se Krist udostojao uzeti od Djevice. Tako Efežani neće pomisliti da se Krist utjelovio svaki put kada se ukazao u Starome zavjetu.

I jedan Duh Sveti: jedan je darovatelj i posvetitelj svega. Ili se "jedno tijelo" odnosi na život i djela što se grčki kaže πρακτικὸς βίος,[9] a "jedan duh" na znanje i razmatranje što se zapravo događa u srcu i što Grci nazivaju θεωρία.[10]

Kada, dakle, netko postane član Crkve i ne odijeli se od njezinoga jednoga Duha, dosljedno je što će biti u jednoj nadi poziva. Pita se kako je jedna jedina nada poziva kada su kod Oca različiti stanovi.[11] Na to da je jedna nada poziva odgovaramo: nebesko je kraljevstvo kao jedna kuća Boga Oca, ali su u jednome domu različiti stanovi. "Jedna je slava sunca, druga mjeseca, treća zvijezda" (1 Kor 15,41). Možda se protanačnije naznačuje to da se na koncu i dovršetku zbilja sve treba uspostaviti u prvotno stanje kada svi postanemo jedno tijelo i preoblikujemo se u savršena čovjeka[12] i ispuni se

---

[8] Usp. 1 Kor 12, 4-6.

[9] To je, grubo rečeno, "praktični život". Grčka riječ πρακτικός može značiti "onaj koji djeluje", "djelatan", "učinkovit". Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire,* 1616.

[10] Od mnogobrojnih značenja te riječi spominjemo "gledanje", "razmatranje", "razmišljanje". Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire,* 933.

[11] Usp. Iv 14,2.

[12] Usp. Ef 4,13.

Spasiteljeva molitva za nas: "Oče, daj da kao što smo ti i ja jedno tako i ovi budu u nama jedno" (Iv 17,21).

Poznato mi je da kod onoga što sada izložismo "u brizi očuvanja jedinstva Duha u svezi mira" mnogi ne prihvaćaju da je riječ o Duhu Svetome nego o osjećaju pameti i mišljenja radi čega je kod svih vjernika bila jedna duša i jedno srce.[13] I Apostol zapovijeda djevici da bude sveta "i tijelom i duhom" (1 Kor 7,34), tj. djelom tijela i osjećajem pameti. Međutim, opće se tumačenje također može nategnuti na posebno: da jedinstvo Duha u sponi mira opslužuje čovjek koga ne nosi svaki vihor nauka[14] niti se kao lud mjenja poput mjeseca[15] da čas služi đavlu, čas Bogu. Neka ima "jedno tijelo" dobrih djela i neka uvijek svoje tijelo izručuje Bogu za hram. Neka ima i "jednoga Duha" jer uvijek misli isto u "jednoj nadi poziva" ukoliko nikada ne dvoji o obećanjima već se čvrstom pameću pouzdaje u uskrsnuće i uspostavu svega.

4,5-6: *"Jedan Gospodin, jedna vjera, jedno krštenje, jedan Bog i Otac svega: povrh svih je i po svima i u svima."*

Kao što je vjera drugo nego krštenje, Bog i Gospodin, isto se tako kao troje pojedinačno što se spominje zajedno razlikuje krštenje, Gospodin i Bog. To pak govorim zbog Sabelija[16] koji smatra da su Bog Otac i Sin jedan te isti. Sabelije stapa osobe jer u obojici uočava jedno te isto božanstvo. Ipak se evo najočitije nazivaju "jedan Gospodin" Sin i "jedan Bog Otac". To je potpunije napisano Korinćanima: "Ali nama je jedan Bog Otac iz kojega je sve i jedan Gospodin naš Isus Krist po kome je sve i mi smo po njemu" (1 Kor 8,6). Kao što Bogu Ocu Sin ne oduzima da ne bude

13 Usp. Dj 4,32.

14 Usp. Ef 4,14.

15 Usp. Prop 27,11.

16 Sabelije je živio u Rimu početkom trećega stoljeća. Učio je da su trojstvene Osobe samo oblici iste osobe. To je Bog Otac. Sabelijev se nauk uz sabelijanizam također naziva modalizam i patripasijanizam. Iz samih se naziva vidi zašto.

Gospodin makar se za sama njega veli Gospodin, tako ni Otac ne oduzima Sinu da je Bog, a naziva se samo Bogom Ocem. Čitamo i na drugome mjestu: "Znajte da je sam Gospodin Bog" (Ps 109,2). I drugdje: "Gospodin Bog tvoj, jedan je Bog" (Pnz 6,4).

Ako je, kako misle arijevci,[17] Bog samo Bog Otac, istom će dosljednošću samo Gospodin biti Isus Krist te Otac neće biti Gospodin ni Sin Bog. Ali bilo daleko da u vladanju[18] nije božanstvo ili u božanstvu imenovanje.[19] Jedan je Gospodin i jedan je Bog jer je vladanje Oca i Sina jedno božanstvo. I vjera se zato naziva jednom jer jednako vjerujemo u Oca i u Sina i u Duha Svetoga. I krst je jedan: istim se načinom krstimo za Oca i Sina i za Duha Svetoga. Triput se uranjamo da se očituje jedno trojstveno otajstvo. Ne krštavamo u imenima Oca i Sina i Duha Svetoga već u jednome imenu[20] koje se razumije u smislu Bog.[21] Čudim se kojom mudrošću u jednome imenu, istome djelu i istome otajstvu Arije,[22] Makedonije[23] i Eunomije[24] zamišljaju različitost naravi: nesloga se u bezboštvu slaže. U Sinu i Duhu Svetome drže nečisti izvor stvorenja te izvedoše različite potoke krivovjerja.

"Jedno krštenje": to je protiv Valentina koji zahtjeva dva krštenja i protiv svih krivovjernika[25] da znaju kako ne

17 To su Arijevi sljedbenici. Jeronim je naznačio njihovu osnovnu tvrdnju.

18 Jeronim je zbog naziva *Dominus* upotrijebio riječ *dominatio*.

19 Upotrijebljena je riječ *nominatio*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 557.

20 Usp. Mt 28,19.

21 I kasniji će teolozi prihvatiti to razmišljanje.

22 Riječ je o Ariju osuđenu na saboru u Niceji g. 325.

23 Bio je carigradski biskup oko g. 360. Redovito se bilježi da je Makedonijev nauk bio u pneumatologiji nedostatan.

24 O njemu vidi M. MANDAC, *Sveti Jeronim, Tumačenje Matejeva evanđelja*, Makarska, 1996, 23.

25 O Valentinu vidi M. MANDAC, *Sveti Jeronim, Tumačenje Matejeva evanđelja*, Makarska, 1996, 36. - Inače ne znamo koje druge krivovjernike Jeronim ima pred očima. Također nam nije poznato koliko je Jeronim bio upućen u teološku raspravu oko krštenja koje se obavlja u heretičnim zajednicama.

posjeduju krštenje već da se životno vrelo nalazi u jednoj Kristovoj Crkvi. Može se reći jedno krštenje i tako što se broji jedno krštenje premda se zbog trojstvenoga otajstva triput uranjamo. Također je jedno krštenje u vodi, u Duhu i u ognju.[26] Gospodin o njemu kaže: "Trebam se krstiti krstom" (Lk 12,50). I drugdje: "Krstit ćete se mojim krštenjem" (Mk 10, 39).

Raznovrsnost prijedloga ondje gdje se kaže "jedan je Bog i Otac svega koji je nad svima i po svima i u svima" pruža različito razumjevanje. Bog Otac je "nad svima" jer je vrelo svega. Sin je "po svima" jer sve prolazi i po svemu ide. Duh Sveti je "u svima" jer ništa nije bez njega. Ipak se ne smije misliti da je "jedan Bog i Otac" zajednički za "sve", tj. da se ime Oca može primjeniti na nerazumne životinje. Za deset ljudi zajedno od kojih je pet sinova, a pet slugu kazali bismo: jedan je gospodar i jedan je otac te desetorice, ali, jasno, nije svima ni otac niti je svima gospodar. Tako je i s onim što Pavao kaže "jedan Bog i Otac sviju". Treba razumjeti da je jednima otac, drugima Bog.[27]

Nešto slično o stvorenjima i Bogu naslućuje Zenon[28] sa svojim stojicima. Njega slijedi Vergilije[29] koji kaže: "Bog hoda po svim zemljama i morskim prostranstvima." Isto tako veli: "Duh od početka iznutra hrani nebo i zemlju, razlivenu mokru pučinu, svijetli mjesečev krug i titanske zvijezde. Duša ulivena kroz zglobove pokreće sav svijet i mješa s ogromnim tijelom."

Neki smatraju da to što piše "ponad nas i po nama i u nama" moramo tako povezati s Ocem i Sinom i Duhom Svetim da je Otac "povrh svega" jer je vrelo svega, a Sin "po

26 Možda tu Jeronim ima na pameti mučeništvo, ali se ne smije previdjeti niti izreka u Mt 3,11.

27 Čini nam se da Jeronim želi kazati kako je za ljude Bog Otac, a za nerazumna stvorenja Bog, tj. stvoritelj.

28 Zenon je živio krajem četvrtoga stoljeća prije Krista.

29 Vergilije je preminuo g. 19. prije Krista.

svima" jer je sve stvoreno po Sinu, dok je Duh Sveti "u svima" jer se daje vjernicima. Hram smo Duha Svetoga, a Otac i Sin u nama prebivaju.

4,7: *"Svakome je pak od nas data milost po mjeri Kristova dara."*

Premda je Bog Otac nad svime i po svima i u svemu, ipak se milost vjernicima daje po mjeri. To ne znači da Bog daje Duha i milost na mjeru jer njegovoj veličini nema međe.[30] Znači da tekućinu ulijeva po mjeri sudova. Toliki udjeljuje dar koliki može primiti onaj kome se daje. Bog ne daje Duha na mjeru[31] niti može imati mjeru što se posvuda jednako razlijeva. Da to bude jasnije poslužimo se primjerom makar je usporedba nesavršena i nepotpuna. Ipak se po primjeru može razumjeti što se kaže.

More je zaista beskrajno i njegovu mogućnost primanja pozna samo Bog. Stoga ako netko mnogim ljudima želi predati prema onome što mogu voziti, nužno je da svakome dade po mjeri i da njegovi[32] dijelovi prime mjeru dok mu je cjelina neizmjeriva.[33] Tako je i Duh Sveti uistinu beskrajan. Ne ograničuje ga nikakva međa. Ipak se svakome daje po onome koliko koristi. Istovremeno treba zapaziti da nam je ta ista milost o kojoj se kaže da je sada udaljena data po mjeri Kristova dara.

4,8: *"Zato kaže: uzašavši na visinu odveo je zarobljeno roblje. Dao je darove među ljudima."*

Pavao je gore kazao: "Svakome je od vas data milost po mjeri Kristova dara" (Ef 4,7). Da pak potvrdi kako je te iste darove - njih malo niže nabraja govoreći "on je neke postavio za apostole, neke za proroke, neke za evanđeliste, a neke za pastire i učitelje" (Ef 4,11) i ostalo - dao Spasitelj svjedočan-

30 Usp. Ps 144,13.

31 Usp. Iv 3,34.

32 Pomišljamo, radi slike, da se "njegovi" i "mu" odnosi na more.

33 Tu je i tekst nesiguran i usporedba nejasna.

stvo je uzeo iz Šezdeset i sedmoga psalma. Tako znamo da je ljudima razdjeljen onaj plijen koji je zaslužio pobjednik Krist.

Uzlazeći na vis vodio je zarobljeno roblje. To smo mi koji smo se sabrali od naroda i sada vjerujemo u Krista. Bili smo, makar smo Božje stvorenje, zasužnjeni od đavla i razdjeljeni njegovim pomagačima. Ali je, po Ezekijelu,[34] došao Gospodin naš Isus Krist noseći sa sobom suđe zarobljeništva i pokrite glave da ga neprijatelji ne prepoznaju. Otpuštenje je propovjedao onima koji su bili zarobljeni, a oslobođenje onima koji su držani u okovima.[35] Oslobodio nas je od dušmanskih okova i lanaca kao i onu ženu u evanđelju o kojoj je sam Spasitelj rekao: "Zar ovu Abrahamovu kćer koju je sotona vezao već osamnaest godina nije trebalo razriješiti od toga lanca na subotnji dan" (Lk 13,16)?

Nas, oslobođene i novim sužanjstvom lišene drevnoga sužanjstva, Spasitelj je sa sobom odveo u nebo. Pobjednik je svima koje je otrgao iz ruke neprijatelja udijelio razne milosne darove. Pavao je ovdje lijepo napisao: "Dao je darove među ljudima" (Ef 4,8). U psalteriju pak piše: "Uzeo je darove među ljudima" (Ps 67,19). Ondje se zato s pravom kaže "uzeo" jer se još nije bilo dogodilo već se obećalo kao buduće. Sada kada Apostol ovdje piše stoga ne piše "uzeo" već "dao" jer je Krist već dao i Crkve su osnovane po cijelome svijetu.

Neki su ovo mjesto ovako razjasnili: Gospodin naš Isus Krist kao pobjednik je zato uzišao na nebo da odonuda za čuvanje svojih Crkava pošalje anđele i druge moći. Kako je ovaj zemaljski kraj nedostojan da tu borave uzvišene sile, one su na neki način pretrpjele zarobljivanje. Stoga, kažu, Krist uzlazi na visinu da zarobljujući roblje podijeli ljudima darove.

Sve to Apostol iznosi da bi - jer ranije kaza "podnosite jedni druge u ljubavi, brižljivo čuvajte jedinstvo Duha u svezi

[34] Usp. Ez 12, 3-6.
[35] Usp. Iz 61,2.

mira" - poučio kako je Crkva jednodušna u različitim darovima i da se smjesta ne pruži prigoda za raskole i nesloge ukoliko je svatko od nas po mjeri Kristova dara primio darove. Darovi nisu isti već smo svi pozvani u jedno tijelo i jednome Duhu. To znači: kao što je jedan Gospodin, jedna vjera, jedno krštenje i jedan Bog Otac, tako smo i mi u ljubavi jedno te isto ako u svezi mira čuvamo jedinstvo Duha.

4,9: *"To što uziđe što je ako ne da je također sišao u podzemnost zemlje."*

Onaj o kome se sada kaže da je uzašao, zato je uzašao jer je prije sišao. To, naime, znači: "Da je uzašao što je ako ne da je i sišao?" Treba pak istražiti što piše drugdje: "Nitko nije uzašao na nebo osim tko je sišao s neba, Sin čovječiji" (Iv 3,13). Kako je uzišao onaj koji je ranije sišao? Kada to govoraše poslije silaska s neba, pokazao je da je nekoć uzišao na nebesa. Isto tako treba ispitati kako se mora shvatiti sami silazak i uzlazak: da li prostorno po tijelu ili duhovno povrh tijela ili pak na oba načina.

"Podzemnost zemlje": to je podzemlje u koje je sišao Gospodin naš i Spasitelj da kao pobjednik duše svetih što su ondje bile držane zatvorene sa sobom povede na nebesa. Radi toga su se i poslije njegova uskrsnuća u svetome gradu vidjela brojna tjelesa pravednih.[36] Da se podzemlje nalazi u nutarnjemu zemljinu dijelu svjedoči i psalmist kada kaže: "Otvorila se zemlja i progutala Datana,[37] pokrila je Abiramovo[38] mnoštvo" (Ps 105,17). To se punije objašnjava u *Knjizi brojeva.*[39] Ali čitamo i na drugome mjestu: "Neka smrt dođe na nas i neka živi siđu u podzemlje" (Ps 44,16).

4,10: *"Isti je koji je sišao i koji je uzišao ponad svih nebesa da sve ispuni."*

[36] Usp. Mt 27,52.
[37] Usp. *Dathan,* DB, 2, 1308.
[38] Usp. *Abiron,* DB, 1, 58.
[39] Usp. Br 16,1.12.24-27.

Da li je tjelesno prešao i prevalio sva nebesa, svekolike visine i nebeske krugove koje filozofi nazivaju kuglama[40] te stao na najvišemu nebeskome svodu i, da se poslužim riječju, apsidi?[41] Ili trebamo vjerovati da je prezreo i odbio sve tjelesno, motrio vječno, stao na vrhu nebesa, tj. povrh nevidljivoga? Osobno mislim da je zadnje bolje. Prema tome, Sin Božji sišao je u zemljino podzemlje i uzišao nad sva nebesa da ispuni ne samo Zakon i proroke nego i neke druge skrovite naume koje spoznavaše on sam s Ocem. Nismo sposobni znati kako je Kristova krv koristila anđelima i onima što su bili u podzemlju, ali ipak ne možemo ne znati da im je bila od koristi. Sišao je u podzemlje i uzašao na nebesa da u skladu s onim što su sami mogli primiti ispuni one koji su bili u tim predjelima. Otuda znamo da je sve prije nego je Krist sišao i uzašao bilo prazno i bilo potrebno njegove punine.

Navedeno je mjesto najvažnije protiv Ebiona[42] i Fotina.[43] Ako je isti koji je uzišao na nebesa i koji je ranije s nebesa sišao kako Gospodin naš Isus Krist nije prije Marije nego je poslije Marije? Također je protiv onih[44] koji nezdravom zabludom zamišljaju dva sina, tj. Sina Božjega i sina čovječjega. Tu se, eto, najočitije kaže da isti silazi i uzlazi. Rekavši to ne pružamo mjesto drugome krivovjerju što uči polovišno Kristovo utjelovljenje nego ovdje priznajemo jednoga Sina Božjega i čovječjega da ne bismo otajstvo uzetoga čovjeka koje nas je spasilo dijelom povjerovali, dijelom osakatili.[45]

---

40 Jeronim je napisao riječ *sphera*, "nebeska kugla".

41 Očito je da tu treba čitati *absis*, a ne *aspis* kako piše u izdanju. *Aspis* je "mala zmija". O njoj na tome mjestu ne može biti govora. *Absis* je, očito, "svod" ili apsida. Usp. H. LECLERCQ, *Abside*, DACL, 1, 183-197.

42 Usp. G. BAREILLE, *Ébionites*, DTC, 4, 1978-1995.

43 Usp. G. BARDY, *Photion de Sirmium*, DTC, 12, 1532-1536.

44 To bi se moglo odnositi na Pavla Samosatskoga: usp. G. BARDY, *Paul de Samosate*, DTC, 12, 50-51.

45 Tu je vjerojatno riječ o apolinarizmu koji uči da Krist kod Utjelovljenja nije uzeo ljudsku razumnu dušu.

4,11-12: *"On dade neke za apostole, neke za proroke, neke za evanđeliste, a neke za pastire i učitelje zbog poučavanja svetih za djelo služenja, za izgradnju Kristova tijela."*

I to mjesto najočitije potvrđuje jedno božanstvo Oca i Sina. To što se sada iznosi da je udijelio Krist, kaže se u *Prvoj poslanici Korinćanima* da je dao Bog Otac. Pavao veli: "Bog je u Crkvi postavio neke: prvo, za apostole; potom, za proroke; treće, za učitelje; zatim su moći, darovi liječenja, pomaganja, ravnanja, vrste jezika" (1 Kor 12,28).

Navedeno Sabelije[46] nije razumio. On stapa Oca i Sina kada ne misli da isto djelovanje ne pripada različitima. Istodobno moramo zapaziti da je tu[47] Krist dao apostole, proroke, evanđeliste, pastire i učitelje, a ondje[48] se napominje da je iste postavio Otac. Prema tome, postavio je ili dao Otac i Sin: prvo, apostole; drugo, proroke, ali nisu to proroci koji će proricati budućnost - o takvima čitamo u Starome zavjetu - nego proroci koji prekoravaju i sude nevjerne i neupućene. Pavao u drugoj poslanici bilježi da su takvi proroci Novoga zavjeta.[49] Treće su evanđelisti čije su noge lijepe da navjeste mir.[50] Ipak se ne smije misliti da kao što je kod prethodno troje Pavao kazao da su drugo apostoli, drugo proroci i drugo evanđelisti jednako kod pastira i učitelja postavio različite službe. Pavao, naime, ne kaže da su jedno pastiri, drugo učitelji nego da su drugo[51] pastiri i učitelji. Stoga tko je pastir mora biti i učitelj. U Crkvama, makar je netko svet, za se ne uzima ime pastira ako ne može poučavati one koje pase. Ili ovako:

---

46 Uz prethodnu bilj. 16. o Sabeliju usp. G. BARDY, *Monarchianisme*, DTC, 10, 2201.

47 Usp. Ef 4, 11-12.

48 Usp. 1 Kor 12,28.

49 Usp. 2 Kor 11,13.

50 Usp. Rim 10,15.

51 Podrazumjeva se: u odnosu na prethodne skupine.

jedan je te isti predstojnik Crkve pastir i učitelj. Pastir je ovaca, učitelj ljudi. "Spasit ćeš, Gospodine, ljude i stoku" (Ps 35,7).

Držim da i danas u Crkvi postoji kako prorok i evanđelist, tako pastir i učitelj. Također se dade pronaći i apostol u kome se ispunjaju znaci i biljezi apostolata. Ali, zauzvrat, ima vani i unutra, u Crkvi i krivovjerjima puno krivih apostola, lažnih proroka, krivih evanđelista, lažnih pastira i lažnih učitelja. Kada je riječ o krivovjerjima nema nikakve dvojbe da zbog krive vjere sve imaju iskrivljeno. Zar vam se ne čini da u Crkvama ima lažnih pastira koji ovce ne pasu sa stegom nego kao najamnici uopće ne razmišljaju o spasenju stada što je zalutalo. Ne obraćaju ga i ne traže što se izgubilo. Samo hlepe za ovčijim mlijekom i vunom, tj. za hranom i odje-ćom.[52]

Ne mislimo da je Apostol bez redoslijeda iznebuha nahrupio na kazano. Najprije je istaknuo da je Bog nad svime i po svemu i u svemu i da je svakome od svetih dana milost po mjeri Kristova dara. Sada je dodao kako su u Crkvi jedni raspoređeni za apostole, jedni za proroke, jedni evanđeliste, a jedni za pastire i učitelje koji su nužni za usavršenje i poučavanje svetih za djelo služenja, na izgradnju Kristova tijela. Crkva je Gospodnje tijelo. Crkva je sagrađena od živoga kamenja. Radi toga oni koje ranije spomenusmo uspostavljene u Crkvi imaju zadaću da u skladu s rasporedbom i dužnostima što su im povjerene izgrađuju Kristovu Crkvu, tj. njegovo tijelo. Ako, prema tome, netko ne izgrađuje Kristovu Crkvu i sebi podloženi puk ne poučava da se od podloženoga naroda sagradi Kristova Crkva, ne smije se zvati ni apostol, ni prorok, ni evanđelist, ni pastir, ni učitelj.

4,13-15: *"... dok svi ne dopremo u jedinstvu vjere i spoznanja Božjega Sina do savršena čovjeka, do mjere dobi Kristove punine kako unaprijed ne bismo bili kolebljivi dječaci i oni koje svaki vjetar učenja odnosi u ljudsku spletku i lukavstvo do prijevare zablude."*

[52] Usp. Ez 34, 3-4.

Treba istražiti tko su "svi" o kojima Pavao kaza da trče u jedinstvu vjere: da li su to svi ljudi, svi sveti ili pak svi koji su sposobni za razmišljanje? Meni se čini da Pavao tu govori o svim ljudima jer su mnogi vjetrovi naučavanja. Njihovim dahom pokrenuti valovi nesigurnim tijekom i različitom zabludom ljude kovitlaju tamo i amo. Radi toga treba svom brižljivošću nastojati najprije trčati u jedinstvu vjere, a potom u istome jedinstvu posjedovati spoznaju Božjega Sina. Kada to budemo posjedovali, sa svom svojom sigurnošću prestajemo biti mališani. Stječemo mjeru nutarnjega čovjeka. Ta je mjera punine Kristova mjera. Također dobivamo naziv savršenoga čovjeka. Neka bude tako da do dovršene dobi Kristove punine dođe svekoliko vjerničko mnoštvo. Ne kolebajući se nipošto u istinama neće ga kao djecu odnijeti nestalni bezdan nevjere kada odasvud zapušu vjetrovi, tj. različita i oprečna mišljenja krivovjernika i svjetovnih mudraca te slušaocima nanose brodolom ili im njime prijete. Jedni bez nakane o spletki ipak propovjedaju što je lažno. Drugi pak sa svom lukavštinom zablude pletu zamke i žure se da nas prevare i pobjede. Ali kada sveti pretrče i dođu do mjere gore spomenutoga čovjeka, tada će razumjeti Kristovu ljubav. U Kristu će uvećati sva primljena sjemena istine jer će imati Glavu tijela Crkve, Gospodina Isusa.

Pavao kaže: "... da više ne budemo kolebljivi dječaci", itd. Time svjedoči da se i sam koleba te da je mališan. Stoga treba ispitati je li to kazao iz poniznosti ili je, ukoliko dijelom gleda i djelomično spozna,[53] razumio koliko je daleko od savršenoga znanja pa je svoju savjest izrazio istinitim riječima. Tko pak smatra da je Pavao navedeno kazao iz poniznosti, poslužit će se ovim navodom: "Kada bijah dječak, govorio sam kao dječak, razmišljao kao dječak, shvaćao kao dječak. Kada sam pak postao muž, odbacio sam što je bilo svojstveno dječaku" (1 Kor 13,11).

[53] Usp. 1 Kor 13,9.

Netko će na to odvratiti: Apostol je, uspoređen s mnogima, dospio do dobi savršena čovjeka, ali se još uvijek naziva dječakom u odnosu na ono što je pripremljeno za svete. I prorok sve apostole što vjeruju u Krista spominje kao mališane. Kaže: "Ja, evo, i mališani koje mi je Bog dao" (Iz 8,18).

Poslije iznesenoga pažljivije treba pogledati da možda Apostol nije uistinu iz poniznosti kazao ne samo da je mališan nego da je bio kolebljiv, svakim dahom učenja na različito povlačen ljudskom lukavošću, nevaljalstvom za prijevaru zablude. Ali tko ne prihvaća da je Pavao navedeno kazao iz poniznosti nego iz svijesti kaže: apostol Pavao bio je čovjek oštra i bistra uma. Već bi kod prvih pokušaja ljudi u raspravi oštroumnom pameću odmah spoznao što treba zaključiti. Često je, dakle, vidio da se s obje strane tako govori te u suprotnim zbiljama do te mjere tvrdi vjerojatno pa za posljedicu ima da se slušalac udalji. Radi toga je Pavla, ukoliko je čovjek i još se nalazio u krhkome tijelu, nosio svaki vjetar nauka. Ipak nije udarao o kamenje niti se njegova lađa napunjala vodom. Pavao je stajao na krmi, držao kormilo i sigurnom vjerom sjekao zapjenjene valove krivovjerja. Međutim Pavao nije neustrašen i siguran niti smiren i miran motrio vjetrove koji odasvud pušu te lovio brižljivim uhom i pobjeđivao suprotno. Pobjeda mu nije bila zajamčena. Budući, dakle, da je Pavao vidio kako se riječi protivnika i razlozi s kojima nastoje izvrnuti istinu ne mogu lako nadjačati i jer je vidio da su razlozi puni svake lukavštine i satkani dijalektičkim pa čak i đavolskim umjećem, nadao se u Božju pomoć: Bog će iz njegove duše odagnati svaku sumnju pa će bez ikakve neprilike vjerovati sigurnoj i čvrstoj istini. Vjeru će povećati u Kristovoj ljubavi. Pavao je znao da je Krist njegova Glava kao i cijeloga tijela Crkve.

Također treba znati da je ovo mjesto jasnije na grčkome. Kada se na latinski prevede od riječi do riječi, smisao zaodjeven u riječi, čini nejasnim što je rečeno.

4,16: *"Od njega je cijelo tijelo složeno i združeno svakim vezom potpomaganja kroz djelovanje po mjeri svakoga člana. To čini da tijelo raste u svojoj izgradnji u ljubavi."*

Na kraju zbilja počet ćemo Boga gledati licem u lice.[54] Doprijet ćemo do mjere Kristove punine.[55] Svi smo sada primili od njegove punine.[56] Tako Krist neće u nama biti dijelom nego cjelinom. Ostavivši djetinje početke, izrast ćemo u novoga čovjeka o kojemu kaže prorok: "Evo muža, ime mu je Istok" (Zah 6,12). Svjedoči i Ivan Krstitelj: "Nakon mene dolazi onaj koji me pretekao jer bijaše prije mene" (Iv 1,30). Na koncu je postizanje iste vjere i istoga spoznanja Božjega Sina kojega sada radi umne različitosti ne spoznajemo ni jednom te istom vjerom ni spoznajom. Cijelo je tijelo ranije bilo rasuto i rastrgano na različito. Tako će jedno te isto potpomaganje i djelovanje i dovršena punina jedne dobi učiniti da čitavo tijelo jednako izraste. Svi će članovi po mjeri postići porast u dobi. Sva ta izgradnja kojom se tijelo Crkve po djelovima uvećava dovršit će se međusobnom i uzajamnom ljubavlju.

Pomoću uzorka jednoga razumnog i živoga stvorenja razumjemo sva razumna stvorenja. Što kažemo o njegovim udovima i djelovima znajmo da se to odnosi na svako razumno biće. Pretpostavimo da je to živo biće tako razdjeljeno na zglobove, žile i meso da kost ne stoji uz kost niti je živac povezan sa živcem već oči leže odvojeno, nosnice su za se, ruke su na drugome mjestu, noge drugdje stavljene, ali su i ostali udovi na taj način međusobno raspršeni i razdvojeni. Zamisli da se pojavi neki liječnik takva znanja da može, po poganskoj priči, nasljedovati Eskulapa[57] te Virbija[58] uskrisiti u novome liku i s novim imenom. Tome će nužno trebati svaki ud opet

---

54 Usp. 1 Kor 8,12.
55 Usp. Ef 4,15.
56 Usp. Iv 1,16.
57 Eskulap je mitološki bog ljekarstva.
58 Virbije se zvao Hipolit prije nego ga je preminula oživio Eskulap.

staviti na vlastito mjesto uspostavljajući nekim ljepilom dijelove. Dotle nam je prethodila jedna usporedba. Sada iznosimo novi primjer za istu usporedbu da se razumije što želimo kazati.

Recimo da dječak raste i da skrivajući dob odraste do pune dobi: ruke će postići svoju veličinu, noge osjetiti svoje uvećanje, trbuh se dok i ne zamjećuje popunja, ramena se dok oči i ne zapažaju šire. I svi drugi udovi po djelovima u skladu sa svojom mjerom tako rastu da se ipak čini kako se ne uvećavaju za se nego za tijelo.

Tako će, dakle, kod uspostave svega[59] kada dođe pravi liječnik Krist Isus ozdraviti tijelo cijele Crkve koje je sada raspršeno i rascjepljeno. Svatko će po mjeri vjere i prepoznavanja Sina Božjega - zato se kaže prepoznati jer ga je dotični prije poznavao i potom prestao poznavati - opet dobiti svoje mjesto. Počet će biti ono što je bio, ali ipak tako da - po drugom krivovjerju - ne budu svi svedeni na istu dob, tj. da se svi ne preobraze u anđele već da svaki član bude savršen po svojoj mjeri i službi. Tako će, na primjer, odbjegli anđeo početi biti što je bio stvoren,[60] a čovjek koji je bio izbačen iz vrta[61] opet se vraća tome da obrađuje vrt. Sve će se pak to tako dogoditi da se između sebe i međusobno poveže ljubavlju. Dok se član zajedno raduje s članom[62] i veseli unapređenjem drugoga Kristovo će tijelo, Crkva prvorođenaca, obitavati u

59 Tako se naziva znamenita origenistička hipoteza. Na žalost cijeli je ulomak dosta nejasno prožet origenističkim sporom. Jeronim nije dovoljno razdvojio origenistički nauk i svoje razmišljanje. Otuda su nastale nove zabune i prepirke. Usp. E.A. CLARK, *The Place of Jerome's Commentary on Ephesians in the Origenest Controvery: the Apokatastasis and Ascetic Ideals*, VC, 41 (1987), 154-171.

60 To je osnovna tvrdnja vezana uz hipotezu o uspostavi svega u dobro stanje s iskona stvaranja.

61 Usp. Post 3,24.

62 Usp. 1 Kor 12,26.

nebeskome Jeruzalemu[63] koji Apostol na drugome mjestu naziva majkom svetih.[64]

Gore smo kazali da je ovo[65] kod nas nerazgovjetnije jer je na grčkome μεταφορικῶς.[66] Ako se bilo koja metafora doslovce prevodi s jezika na jezik smisao i sjeme govora kao da guši kakav drač.

4,17-19: *"Ovo, dakle, kažem i preklinjem u Gospodinu da više ne živite kao što žive pogani u ispraznosti svoje pameti, u razumu zamućeni, udaljeni od Božjega puta zbog neznanja što je u njima radi sljepoće njihova srca. Oni su očajali, sami sebe prepustili nečistoći u vršenju svake gnusobe u pohlepi."*

Pavao, dakle, veli: Efežani, kažem vam i preklinjem vas da stoga što ćete doprijeti do mjere dobi Kristove punine ne živite kao što žive pogani koji služe kumirima te se razumom i pameću služe na zlo. Premda su primili duh i razumnost da upoznaju Boga, udaljili su se s njegova puta: bez Krista drugi ne poznajemo. Žive u sljepoći svoga srca. Kamo sreće da im je bilo dosta što su griješili ili da su kasno vršili pokoru, osudili opačine za kojima stalno čeznu! Bio bi lijek osvrnuti se na pogrešku. Sada pak očajavaju. Poput nerazumnih životinja utapaju se u blato i brlog. Predali su se nečistoći i raspuštenosti.[67] Činili su sve što je htjelo tijelo, želio duh, požuda ponudila. Uopće nisu ništa propustili što je nečisto. Sve su to činili s pohlepom jer se u raspuštenosti nikada ne zasićuju niti njihova pohota ima svršetak. Išli su preko dopuštenoga snošaja muža i žene do gorega. Obavljali su sramotu muška s muškima i u sebi primili plaću svoga grijeha.[68]

63 Usp. Heb 12,22.

64 Usp. Gal 4,26.

65 To je Ef 4,16.

66 To znači "slikovito".

67 Usp. Rim 1, 23-24.

68 Usp. Rim 1,27.

Ispraznost pameti i umna zamračenost djeli se na dvoje: na poslove ovoga vijeka i na svjetovnu mudrost kada nas ono što je od ovoga svijeta i što brzo prolazi zadržava ili ne spoznajemo što će nam koristiti. Zar vam se ne čini da živi u ispraznosti pameti i zamračenosti razuma tko se danima i noćima muči u dijalektičkom[69] umjeću; tko kao istraživač prirode oči uzdiže povrh neba i ponešto isprazno spušta niže od dubine zemlje i ponora; tko gradi jamb te u svome srcu sa svom ustrajnošću razdvaja i spaja ogromnu šumu mjera; tko - da mimoiđem drugi dio - na dopušten i nedopušten način zgrće bogatstvo; tko su ulaguje kraljevima, oduzima tuđu baštinu, skuplja dobra ne znajući trenutak kada će ih ostaviti?

Pavao pak reče: "Oni su, očajavajući, sami sebe ..." To dosta različito znači na grčkome nego na latinskome. Naime, *desperantes*[70] prevodi ἀπηλγηκότες.[71] Ali ἀπηλγηκότες su zapravo ljudi koji ne žale pošto su sagriješili. Oni uopće ne osjećaju svoju propast, drže se spremnima i poput zvjeri što vide oružje srljaju u smrt. Pretpostavimo dvojicu koji su zatečeni u istoj opačini: jedan shvaća i oplakuje što je počinio dok drugi uživa u zločinu. Ne samo što se ne žalosti nego se hvali. Misli da će zbog besramnosti postići neki vijenac i pobjedu. Zar ti se ne čini da se onaj žalosti, a ovaj uopće ne tuguje? Ako možemo, prevedimo doslovce i za ἀπηλγηκότες

69 Dijalektikom se označavao nauk kako se vodi znanstvena rasprava.

70 To je u Ef 4,19 u latinskome prijevodu. *Desperantes* su ljudi koji nemaju nade i zato očajavaju.

71 To piše u Ef 4,19. - Glagol ἀπαλγέω znači "postati neosjetljiv", "prestati s tugom", "utješiti se". Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire,* 200.

recimo "oni koji se ne žaloste" ili "oni koji ne trpe".[72] Čak je neki filozof naučavao ἀπαλγησίαν,[73] tj. "neosjetljivost".[74]

Oni koji uvode različite naravi[75] neka znaju da pogani zato žive u ispraznosti duše s potamnilim duhom jer su se prepustili neznanju i sljepoći. Nitko se ne naziva neznalicom i slijepim ako ne onaj koji može spoznati i vidjeti. Ne kažemo da je kamen slijep i da je nerazumna životinja u neznanju jer se ne traži od nje niti je vlastito njezinoj naravi da spozna i uvidi. Ako je bilo u naravi pogana da shvate i spoznaju Božji život, nije među zemljanima i duhovnima različita narav nego volja.[76]

Ranije smo rekli da se djelovanje sve nečistoće ne svodi na lakomost[77] u priprostome značenju nego na pohotu i raspuštenost. Taj smisao moramo potvrditi navodom drugoga mjesta. Napisano je u *Prvoj poslanici Solunjanima:* "Ovo je Božja volja: vaše posvećenje: da se uzdržavate od bluda; da svatko od vas zna svoj sud držati u posvećenju i časti, a ne u pohotnoj želji kao pogani koji nisu poznavali Boga; da tko ne prekoraci i ne vara u poslu svoga brata jer je Gospodin osvetnik za sve ovo kao što vam i prije kazasmo i posvjedočismo. Bog nas, naime, nije pozvao na nečistoću već na posvećenje" (1 Sol 4, 3-7).

Pažljivo zapazi kako je Pavao, pozivajući nas na čistoću i želeći da smo zadovoljni samo sa suprugama, kazao: "Neka nitko ne prekoračava i u poslu vara svoga brata." To znači:

72 Jeronim je upotrijebio riječ *indolorius*. Riječ znači "onaj koji ne trpi". Tu riječ rječnici ne naznačuju. Vjerojatno ju je skovao sam Jeronim. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 435.

73 Tu imenicu nismo našli u rječniku, ali je očito da znači neosjetljivost na bol te općenito "neosjetljivost" i "neosjećanje".

74 Latinska je riječ *indoloria*. Očito je da znači "neosjetljivost", "otsutnost boli", "neosjećanje boli". Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 439.

75 Odnosi se na gnostike.

76 Tako su gnostici dijelili ljude.

77 Tu je kao i u Ef 4,19 riječ *avaritia*. Riječ može značiti "lakomost", "pohlepa", "škrtost".

neka ne ostavlja svoju ženu i nastoji onečistiti tuđu. Gdje mi imamo *et circumscribat*[78] *in negotio*[79] *fratrem suum* (1 Sol 4,6) u grčkome piše καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.[80] Međutim, πλεονεξία [81] znači "pohlepa". Na ovome je mjestu, ako prevodimo smisao riječi, možemo ovako izraziti: "Da ne ni tko prekoracio i, pohlepan, kod posla[82] prevario svoga brata" (1 Sol 4,6). To je ta povezanost u ovome navodu[83] koji smo sada pozvali kao primjer ili u onome koji kao osnovni[84] kušamo razglobiti u *Poslanici Efežanima* između bludnosti i nečistoće, čistoće i bračnoga osjećaja: da se na iznesen način i neočekivano mora vladati pohlepom.

Neka vam ne bude dosadno što se dugo zadržasmo kod nejasnoća. Na početku smo istaknuli da je između svih poslanica ova najnejasnija u riječima i smislu.

4,20: *"Vi pak niste tako naučili Krista, ako ste ipak čuli i u njemu bili poučeni."*

Da su svi koji smatraju kako slušaju Krista poslušali Krista, nikada ne bi Apostol Efežanima, a jamačno ni onima kojima je objavio otajstva, kazao "da ste ga čuli". Naučiti Krista isto je što i upoznati krepost. Krista čuti ne razlikuje se od toga kao da je Pavao kazao poslušati mudrost, pravednost, jakost, umjerenost i ostalo kako se Krist naziva.

Ako je, dakle, netko Krista čuo i naučio, neće hodati u ispraznosti svoje pameti niti će stupati taman u razumu niti će biti daleko od Božjega života. Imat će znanje jer je uništio

78 To znači "i kod posla prevari svoga brata".

79 Jeronim bilježi da se taj "posao" odnosi na preljub. U pitanju je riječ *negotium*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 553.

80 To je iz 1 Sol 4,6. Grčki piše i u izdanju. Moglo bi se prevesti: "I u poslu prestići svoga brata." Rekosmo u bilj. 79. kako Jeronim shvaća taj "posao".

81 Riječ uz ostalo znači "gramzivost", "pohlepa", "pohota".

82 Već znamo o kojem je "poslu" riječ.

83 Odnosi se na 1 Sol 4,6.

84 Odnosi se na Ef 4,19.

neznanje. Unjevši svjetlo u tmine, sva će sljepoća spasti s očiju njegova srca. Kada to bude imao, neće se odavati bludu niti će provoditi u djelo svaku nečistoću u pohlepi prekoracujući dopuštene bračne međe. Ako se pak dogodi da dotičnoga svlada kakva strast, tugovat će nad svojom ranom i trpjeti grizodušje savjesti jer je izgubio slobodno čelo i čistoću neokaljane duše.

Učimo, dakle, Krista i njega slušajmo da bi postojao netko tko može reći: "Zar tražite dokaz onoga koji - Krist - u meni govori" (2 Kor 13,3)? Danju i noću trčimo Kristu, visimo o njegovim ustima i riječi. Krist nam govori: riječi su Duha Svetoga koje izriče.[85] Bog je u Crkvi postavio prvo apostole, drugo proroke, treće učitelje.[86] Ali ne smijemo ni o tome zdvajati da Krist katkada govori na našim brdima[87] i sam nas po sebi poučava i ne traži tuđe govorno sredstvo. Samo ne budimo podložni grijehu, neka naše tijelo nema grijeha i u nj će ući Mudrost.

4,21: *"... kao što je istina u Isusu."*

Ime Isus nekada naznačuje čovjeka kojega od Djevice uze Bog-Riječ. To je po izreci: "Nadjenut ćeš mu ime Isus jer će on spasiti narod od njegovih grijeha" (Mt 1,21). I drugdje: "Isus, dakle, umoran od puta ..." (Iv 4,6), itd. Ali nekada označuje Boga-Riječ: "Mi pak imamo jednoga Gospodina Isusa po kome je sve" (1 Kor 8,6). Kada, dakle, Isus kaže: Ja sam put i istina" (Iv 14,6), to govori u skladu s time što je Božji Sin. Ali kada Pavao piše "kao što je istina u Isusu", govori o hramu tijela u kojemu stanuje Bog-Riječ jer "Riječ postade tijelo i prebivaše među nama" (Iv 1,14). Moguće je da se oboje mora razumjeti o Bogu-Riječi kao što u Isusu prebiva život i sam je život: "Kao što Otac ima život u sebi samome, tako je i Sinu dao da ima život u sebi samome" (Iv 5,26).

85 Ne sjećamo se da smo u otačko doba drugdje naišli na sličnu tvrdnju.

86 Usp. 1 Kor 12,28.

87 Gospodin je poučavao u gori: usp. Mt 5, 1-2.

Tako se Sin naziva istinom i pokazuje se da ona u njemu prebiva.

Rečeno kazasmo. Ipak ne razdvajamo Isusa od Krista niti, zauzvrat, kažemo da je Bog-Riječ netko drugi u odnosu na čovjeka kojega je uzeo. U skladu s razumjevanjem učinaka ili mjesta, onoga o kome vjerujemo da je i prije i poslije Djevice jedan Čovječji sin i Božji Sin oslovljujemo drugim i drugim.[88]

Ali i drukčije se može shvatiti izričaj "kao što i istina u Isusu". U nijednome patrijarhi, u nijednome proroku, u nijednome apostolu nije bila istina. Istina je bila samo u Isusu. Drugi su shvaćali dijelom i djelomično proricali i gledali kroz ogledalo u zagonetci.[89] Jedino se u Isusu pojavila Božja Istina koja pouzdano kaže: "Ja sam Istina" (Iv 14,6). Ona u skladu s vjerom daje slobodu ljudima koji u nju vjeruju. Onaj tko spozna Istinu, ona mu poklanja slobodu. Sama je Istina zato uzela slugin lik i ponizila se postavši poslušna Ocu do smrti[90] da oslobodi roba. Ondje je sloboda gdje je Božji Duh.[91] Ako želimo upoznati lik slobodnoga u Isusu i lice Istine uzađimo s Isusom na brdo, gledajmo ga preobražena. Tu se mjenja njegova odjeća, tj. Pisma koja govore o njemu. Mojsije i Ilija, tj. zakon i proroci vide se u slavi.[92] Dokle Gospodin ne izmjeni slugin lik[93] i ne uziđe na brdo, Zakon se nalazi u niskosti, proroci u nejasnoći. Kada se Isus popeo na visinu, pristao promjeniti svoju odjeću i kada je razumjevanje sluge postalo jasno i slobodno, tada se također izmjenilo Mojsijevo i Ilijino lice i odijelo.[94]

---

88 Kasnije će se govor o utjelovljenome Kristu drukčije uspostaviti. Posebice će se napustiti izričaj *alius et alius*, tj. "drugi i drugi". Jeronim ga je rabio držeći da tako može tumačiti Kristova djela i razna biblijska mjesta.

89 Usp. 1 Kor 13, 13-15.

90 Usp. Fil 2,6.

91 Usp. 2 Kor 3,17.

92 Usp. Mt 17, 2-6.

93 Usp. Fil 2,7.

94 Usp. Mt 17, 1-13.

4,22: *"Vi odložite staroga čovjeka po ranijem življenju. On se upropašćuje po žudnjama zablude."*

Budući da se pričinja kako je misao glede redoslijeda i rasporeda u govoru nepovezana, ovako moramo čitati: "Vi niste tako naučili Krista, ako ste ga uopće čuli i ako ste u njemu poučeni da odložite staroga čovjeka po ranijem življenju. On se upropašćuje zbog žudnja zablude kao što je istina u Isusu".[95] Tada je smisao: kao što je istina u Isusu, tako će biti i u vama koji ste naučili Krista i poslušali ga i poučeni ste po pređašnjem životu odložiti staroga čovjeka što se upropašćuje zbog prohtjeva zablude.

Pavao zapovjeda da se odloži stari čovjek. Držim da se tako naziva čovjek ostario od zloće. On po ranijem življenju i prohtjevima zablude stalno luta i vojuje u djelu pokvarenosti. Stoga se upropašćuje i oskvrnjuje. Budući da trajno živi u žudnjama zablude i nikada ne odustaje od opačine, uopće se ne kaže da je oslabljen nego da je uništen. Uništava se i pogiba svakim danom, satom, trenutkom i časom. Božja riječ zato usmrćuje da oživi mrtvoga te da oživljeni traži Gospodina kojega prije uništenja nije poznavao. Ona staroga čovjeka ne upropaštava nego usmrćuje. Kaže: "Ja ubijam, ali ja i oživljavam" (Pnz 32,39). Također: "Kada ih je pogubio, tada su ga tražili" (Ps 72,34).

Ne mislimo da je ovo što Apostol sada kaže - "koji se upropašćuje po željama zablude" - protivno onome što piše na drugome mjestu. Piše: "I ako se naš vanjski čovjek raspada, ali se onaj koji je nutarnji obnavlja od dana do dana" (2 Kor 4, 16). Raspadanje je vanjskoga čovjeka obnavljanje nutarnjega čovjeka i, naprotiv, uništenje nutarnjega čovjeka, uspostavljanje vanjskoga.

Netko će smatrati da Pavao jednostavno veli: "Ako tko uništi Božji hram, Bog će uništiti njega jer je Božji hram svet. To ste vi" (1 Kor 3,17). Ali se možda i tu katkada skriva što se

---

95 Jeronim je retke rasporedio ovako: 4,20.22.21.

i kod nas pričinja skriveno. Ako smo Božji hram u skladu s onim što piše "Božji je hram svet, a to ste vi", jedno je onaj koji ništi Božji hram, drugo je što se uništava. Treba potražiti tko je onaj tko uništava Božji hram. Ako u Jeruzalemu nađeš neprijatelje kako uništavaju i oskvrnjuju hram sagrađen od kamenja, također ćeš vidjeti svakoga tko ništi i obeščašćuje Božji hram. Njega će Bog uništiti i obeščastiti jer osvećuje uništenje svoga hrama. Ali će pretrpjeti kazne i hram koji je živ i osjeća i predaje se zasjedama onoga tko uništava. Time što je uništen i oskvrnjen, izgubio je duh neraspadljivosti.[96]

4,23-24: *"Obnovite se duhom svoje pameti i obucite novoga čovjeka koji je stvoren po Bogu i pravednosti i svetosti istine."*

Niti se obnavljamo u pameti bez duha ni u duhu bez pameti već se obnavljamo zajedno u duhu svoje pameti. Kao što duhom pjevamo psalme i pameću pjevamo i kao što se molimo duhom i pameću molimo,[97] tako se obnavljamo u duhu svoje pameti. Kada razum bude čist i očišćen, s njim se povezuje duh. Tako se međusobno povežu kao kakvim ljepilom jedinstva da se više ne kaže naprosto duh nego duh razuma.

Kada se pak budemo obnovili u duhu koji je duh našega uma, tada ćemo obući novoga čovjeka koji je stvoren po Bogu. Mislim pak da je to, drugim riječima izrečeno, ono što se kaže na drugome mjestu: "Zaodjenite se Kristom Isusom" (Rim 13,14)! On je novi čovjek kojega svi mi vjernici moramo zaodjenuti i obući. Što li, naime, u čovjeku kojega je uzeo naš Spasitelj nije bilo novo: začeće, rođenje, porođaj, djetinjstvo, nauk, život, vrline i na kraju križ i muka kada je razoružao poglavarstva[98] i prokazane protivne moći[99] te uskrsnuće i uzašašće na nebo. On je, dakle, uistinu stvoren u pravednosti i

96 Tu ne razumjemo najbolje usporedbu.
97 Usp. 1 Kor 14,15.
98 Usp. Kol 2,15.
99 Usp. Heb 6,6.

svetosti istine. Budući da je Spasitelj pravi Bog, Sin je pravoga Boga i u njemu se ispunila po istini sva Božja vjera i pravednost.

Tko, dakle, može nasljedovati Spasiteljev život i u sebi provesti u djelo sve vrline - biti blag[100] kako je on bio blag i ponizan srcem; položiti svoju dušu za prijatelje[101] kako je on položio[102] za svoje ovce; bičevan nije odgovarao; proklinjan nije proklinjao nego je u poniznosti svladao oholost - taj je obukao novoga čovjeka. S Apostolom može kazati: "Živim, ali ne više ja, u meni uistinu živi Krist" (Gal 2,20). Također: "Budite moji nasljedovatelji kao i ja Kristov" (1 Kor 11,1). Jednako može prihvatiti Ivanove riječi: "Tko kaže da vjeruje u Krista, treba i sam živjeti kako je on živio" (1 Iv 2,60).

Pavao kaže "koji je stvoren po Bogu". To pak ne zvuči jednako na latinskome i grčkome. Kod nas se stvaranje kaže porođaj ili rođenje dok se kod Grka pod imenom stvaranja podrazumjeva riječ činjenje i utemeljenje. Što je pak kod nas utemeljenje kod Grka je stvaranje. Radi toga krivovjerje[103] koje ocrnjuje Kristovo rođenje prisvaja Salamonov navod: "Gospodin me je stvorio kao početak svojih putova" (Izr 8,22).

Treba uočiti da se riječi stvaranje i utemeljenje nikada ne rabe osim kod velikih djela kao na primjer: svijet je stvoren, grad je utemeljen. Ali o kući se, makar bila velika, radije kaže da je sagrađena nego utemeljena ili stvorena. Kod velikih se djela i pothvata upotrebljava riječ stvaranje. Otuda se vidi da je taj novi čovjek koji je po Bogu stvoren u Kristu veliko Božje djelo i da se odlikuje više od drugih stvorenja jer se kaže da je tako utemeljen kao svijet i začetak Božjih putova. Stvoren je na začetku svih počela.

100 Usp. Mt 11,29.
101 Usp. Iv 15,13.
102 Usp. Iv 10,2.
103 Odnosi se na arijevstvo. Arijevci su se doista pozivali na Izr 8,22 kao na krunski dokaz da je Krist stvorenje. Očito je pak da Jeronim "stvoriti" iz Izr 8,22 shvaća u smislu "roditi".

4,25: *"Radi toga, odbacivši laž, istinu govorite svatko sa svojim bližnjim jer smo udovi jedan drugome."*

Apostol ne naređuje - kako neki misle - jednostavno ni općenito da se istina, napustivši laž, govori s bližnjima. Ako bismo, naime, istinu govorili jedino s bližnjima, onaj bi tko nije bližnji trebao čuti laž. Ali se i u Zakonu naređuje: "Nećeš preljubiti ženu svoga bližnjega" (Izl 20,17). Ako se bližnjim drži samo rođak ili prijatelj, Zakon pravno dopušta preljube prema tuđincima. Međutim, bližnjim se naziva svaki čovjek koji se s nama rodio od istoga praroditelja. Isto naznačuje i ona pripovjest o čovjeku koji je silazio iz Jeruzalema pa upao među razbojnike. Svećenik i levit mimoišli su ga, a Samaritanac ga zbrinuo i donio u gostionicu.[104] Poslije toga Gospodin tvrdi da je bližnji onaj koji je onome iskazao milosrđe.[105] Želio je pokazati da su svi ljudi bližnji svim ljudima. To pak, tako shvaćeno, izgrađuje slušatelje.

Uostalom, čini mi se da ono što slijedi - "jer smo jedan drugome udovi" - zapravo ima otajstveno značenje i da govori o ljudima koji su nam vjerom i krepošću blizu. Udovi jedan drugome nisu doli vjernici vjernicima, kršćani kršćanima i savršeni s onima koji posjeduju punu i potpunu vrlinu. Stoga Pavao, savršen i sam, reče u drugoj poslanici: "Među savršenima govorimo mudrost" (1 Kor 2,6). Ovo, dakle, zapovjeda: neka svatko sa svojim bližnjim govori što je otajstveno i tajno i što je puno Božje istine. Neka dan kaže riječ danu i neka noć naznači znanje noći.[106] To znači: neka sve jasno i što svijetli onima pokaže koji zaslužuju čuti: "Vi ste svjetlo svijeta" (Mt 5,14). Tamno i nejasno i zastrto cijelom noći tajnâ neka se prepusti onima koji su i sami noć, tama ili magla. O njima je kazano "i tama pod nogama" (Ps 17,12);

[104] Usp. Lk 10, 30-35.
[105] Usp. Lk 10, 36-37.
[106] Usp. Ps 18,3.

nema dvojbe pod Božjim. I na sinajskome brdu Mojsije ulazi u vihor i maglu gdje je bio Bog.[107]

Neka, dakle, svatko govori sa svojim bližnjim istinu i otajstvo i neka sveto ne daje pisma i neka svoje biserje ne baca pred svinje.[108] Neka, naprotiv, sve koji budu imali ulje istine uvede u zaručnikovu ložnicu i kraljevo svetište. Znajmo da je to što Pavao kaže "govorite istinu svatko sa svojim bližnjim" uzeto od proroka Zaharije.[109]

4,26: *"Srdite se i ne griješite."*

To je, nema nikakve sumnje, preuzeto iz Četvrtoga psalma.[110] Čini se suprotnim onome što se kaže drugdje: "Sada pak odbacite i vi svi srdžbu i ljutnju i zloću i psovanje i sramotan govor iz svojih usta" (Kol 3,8). Ali ako se to i jednostavno shvati šteti jer se podrazumjeva da su raspuštene uzde gnjeva.

Riječ se srdžba poima dvostruko ne samo među nama već i kod filozofa. To je kada nas, izazvane nepravdom, razdraže naravni ostani ili kada se gnjev stiša i ljutnja ugasi, ali duh, makar može imati prosudbu, ipak želi osvetu nad onim o kome se drži da je uvrijedio. Mislim da je sada[111] riječ o prvome. Nama je kao ljudima dopušteno da se na pogled neke nedostojne datosti uzkomešamo i da dušin mir uznemiri kakav lagani dašak, ali ipak da nas bujica jarosti nikako ne baci u zapjenjene valove. Naš je Firmijan[112] napisao učenom i bujnom riječi knjigu *Božja srdžba*. Smatram da onome tko ju je čitao može dovoljno, izobila i dostatno rastumačiti srdžbu.

"Neka sunce ne zađe nad vašom ljutinom."

[107] Usp. Izl 20,21.
[108] Usp. Mt 7,6.
[109] Usp. Zah 8,16.
[110] Usp. Ps 4,5.
[111] Odnosi se na Ef 4,28.
[112] Riječ je o Laktanciju i njegovu djelu.

Ako shvaćamo jednostavno da je riječ o onome suncu što se gleda s očima griješimo kada se gnjevimo, a srdžba se proslijedi poslije sunčeva zalaska. Ali ne griješimo kada, primjerice, rasrđeni, od prve do jedanaeste ure[113] činimo što bi nam nadahnula srdžba, bijes, ljutnja. Meni se pak od toga tumačenja ne čini ništa luđim: kao da netko nije sposoban od sunčeva izlaska do zalaska upasti u tolika zlodjela koja cijeloga svoga života nije u stanju suzama ispaštati. Ili se gnjev ne događa radije danju pošto je noć stišavanje ljutnje, a i srdžbu ako se gnjevimo poslije sna odlažemo za dan.

Ali kako pravo Sunce zapada nad zlim prorocima u skladu s onim što piše "o podne Sunce zalazi nad vašim prorocima" (Am 8,9), tako isto zalazi i nad svim grešnicima. Uopće im ne pruža svjetlo svoga izlaska. Apostol sada naređuje da ne činimo, svladani gnjevom, takva djela zbog kojih nam zalazi Sunce i tminom se zamračuje ravnalo srca.

Neki smatraju da se tumačeno mora jednako jednostavno razumjeti kao i ono iz Četvrtoga psalma odakle je to uzeto. Izreka je: "Ono što u svojim srcima kažete i što u svojim ložnicama okajavate"... (Ps 4,5). Smisao je: što danju sagrijeđite djelom, riječju ili mišlju, to noću očistite izvršenom pokorom. I neka srdžba bude kratka i neka se ne prenosi na sutrašnji dan.

4,27: *"Đavlu mjesta ne dajte"!*

Riječ *diabolus* grčka je riječ. Na latinski se prevodi *criminator*[114] dok se hebrejski rekne "satan" što znači "neprijatelj" ili "protivnik". Apostol također kaže Belial.[115] To znači "bez jarma" jer je sa svoga vrata zbacio služenje

[113] Prvi je sat počinjao kada je sunce izlazilo, a jedanaesti nastupao s večeri. Usp. E. BEURLIER, *Heure,* DB, 3, 684.

[114] Latinski je prevodilac napisao *diabolus* prema izvornome διάβολος. Jeronim smatra da grčku riječ na latinski prevodi riječ *calumniator.* Ta pak riječ može značiti "klevetnik", "opadač", "tužitelj". Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 231.

[115] Usp. 2 Kor 6,15.

Bogu. Akvila je preveo "odmetnik".[116] Također moramo znati: gdje god u Starome zakonu piše "sinovi propasti" kao ondje "Helijevi sinovi,[117] sinovi su propasti" (1 Sam 2,12), u hebrejskim svescima umjesto "propast" piše Belial, tj. đavao. Mnogi pak i kod Apostola čitaju iskvareno Beliar umjesto Belial.[118]

Pavao, dakle, kaže: ne pružajte mjesta đavlu koji kao razrikani lav[119] traži ulaz kroz koji može provaliti. Kao što Otac i Sin stoje pred vratima i kucaju da uđu i blaguju s onima koji ih prime,[120] tako je i neprijatelj uvijek spreman da na nas nasrne i kada mu omogućimo mjesto on ulazi. Prije nego dođe obično prethodno šalje kakvu strelicu i misao čini pretečom svoga dolaska. Ako nju, prihvaćenu u svoje srce, unutra hranimo i pustimo da raste te đavao vidi da se u nama uvećalo njegovo čedo, usudit će se i sam unići. Uostalom, đavao je najprije bacio u srce Jude Iškariotskoga strijelu da izda Spasitelja.[121] Da je onaj bjednik nije, makar zadobivenu, njegovao nikada poslije kruha umočena u zdjelu u nj ne bi ušla sotona.[122] Istodobno i to pomno zapazite da đavao nije našao mjesta za ulazak u Judu čije je srce već prije pogodio osim na Spasiteljevoj gozbi.[123] Đavlu se, naime, nadasve podlažemo pod vlast kada nas ne osvoji ni blagost ni milostivost ni pitomost onoga koga žestoko mrzimo.

Tome se što Pavao sada zapovijeda - "ne dajte đavlu mjesta" - uspoređuje izreka iz *Propovjednika:* "Ako se na te

[116] Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 165.

[117] Heli je bio među Izraelcima sudac i veliki svećenik: usp. E. PALIS, *Héli,* DB, 4, 567-570. Sinovi su mu bili Ofni i Fines. Usp. *Ophni,* DB, 4, 1833; *Phinées,* DB, 5, 320.

[118] Usp. H. LESÊTRE, *Bélial,* DB, 1, 1561-1562.

[119] Usp. 1 Pt 5,8.

[120] Usp. Otk 3,20.

[121] Usp. Iv 13,2.

[122] Usp. Mt 26,43.

[123] Usp. Iv 13,2.

digne duh onoga koji ima vlast, svoje mu mjesto ne ustupi" (Prop 10,4). Taj se oholica i drznik želi dići i unići. Čak ako pomisli da si podvrgnut i ako se uznese, ti mu ne daj mjesta. Đavlova je vlast u tvojoj volji, a ne u njegovoj drskosti i razmetljivosti.

4,28: *"Tko je krao, neka više ne krade. Radije neka radi čineći svojim rukama što je dobro da može udijeliti onome koji je u oskudici".*

Ljudi koji žive u potrebama ovoga života moraju zbog ishrane i nužnih potrepština nešto kupiti ili prodati i težiti za dobiti iz trgovanja. Teško je, nadalje, da i one koji su slobodni od drugih strasti kao što su blud, čašćenje kumira, preljub i ubojstvo ne zarobi ta opačina.[124] Radi toga Pavao sada potiče Efežane da prilikom dobitka ne počinjaju zločin krađe. Krađom naziva sve što se stekne na štetu drugoga. Pravo je da svatko radi svojim rukama, hranu stječe trudom, udjeljuje onima koji ne posjeduju. Pavao ne kaže: neka radije radi čineći svojim rukama što je dobro da ne bude u oskudici i da posjeduje hranu te nikome ne stvara nepriliku. On, naprotiv, veli: "Neka radi svojim rukama što je dobro da ima od čega će udijeliti potrebnima." Prema tome, tko samo zato radi da sam ne oskudjeva, ali od drugih susteže ruku, makar sebi čestitao, ipak ne obistinjuje Apostolovu zapovijed.

Međutim, može se i uzvišenije razumjeti "tko je krao, neka više ne krade", itd. To je zbog onoga što je napisano o krivim prorocima: "Svi su oni ti što od svoga bližnjega kradu govore" (Jer 23,30). I u evanđelju piše: "Svi su što dođoše prije mene lupeži i razbojnici" (Iv 10,8). Isto tako u *Poslanici Rimljanima:* "Kradeš, a propovjedaš da se ne smije krasti" (Rim 2,21). Tako nam se zabranjuje počinjati duhovne krađe.

Čak ni ono što slijedi - "neka radije radi čineći što je dobro svojim rukama" - ne može se dostojno povezati s nužnim za ovaj život da se dobrim nazove sve što će iščeznuti i

[124] Odnosi se na krađu.

što pripada "blagu bezakonja" (Lk 16,9). Premda pravedni rad posjeduje imetak stečen bez izmotavanja, bit će dosta da se ne označi zlim, ali se ne može zvati dobrim. Čini, dakle, dobro tko se uklanja od zla, a čini dobro.[125] Djeluje na njivi svoje duše da se ispuni duhovnim kruhom i da može udijeliti gladnome i čovjeku u oskudici i na vrijeme dijeli hranu svojim slugama. Ali ako je takav čovjek koji čini dobro, takav je, dakle, i onaj koji krade: krade, jasno, riječi i mišljenja. Živi od krađe. Sebi od krađe stvara olakšice. Otud i odonud iz Pisma prikuplja krpice da može načiniti poderanu haljinu koja je vanjska, a ne iznutra. Haljina je Crkve, a to je tijelo Kristovo, odozgo satkana i nije s nijedne strane šivena.[126] Tako je ni neprijatelji ne mogu raskinuti.

4,29: *"Neka iz vaših usta ne izlazi nijedna zla riječ. Ali ako koja dobra... za izgradnju prikladnosti da pruži slušateljima milost."*

Dobra je riječ za izgradnju prikladnosti jer slušateljima pruža milost: uči da se nasljeduju vrline, izbjegavaju opačine. Zla riječ poziva na grijehe i sklone još više potiče na propast.

Umjesto onoga što smo mi napisali - "na izgradnju prikladnosti" i što se grčki kaže τῆς χρείας[127] prevodilac je zbog blagoglasja izmjenio i napisao "na izgradnju vjere".[128]

Svaki put kada se netko okoristi našom riječi i ona prema prikladnosti mjesta, vremena i osobe sagradi slušaoce, iz naših je usta izašla dobra riječ. Uvijek pak kada govorimo, ali ne u prikladno vrijeme i na neprikladnu mjestu ili da ne odgovara slušateljima, svaki put iz naših usta izlazi zla riječ. Razgrađuje one koji slušaju. Treba, dakle, paziti što govorimo

[125] Usp. Ps 36,27.
[126] Usp. Iv 19,23.
[127] To piše u Ef 4,29. - Jeronim je χρεία preveo *opportunitas*. Latinska riječ znači "pogodnost". Nismo posve uočili zašto je Jeronim odabrao tu riječ.
[128] Tako piše i sada u Vulgati.

jer ćemo na dan suda[129] polagati račun za svaku dokonu riječ. Bit ćemo kažnjeni ne samo ako ne ranjavamo već ako i ne izgrađujemo.

4,30: *"I ne žalostite Duha Svetoga Božjega u kojemu ste zapečaćeni za dan otkupljenja."*

Tugu Duha Svetoga moramo tako shvatiti kao Božju srdžbu, san i druge podložnosti po ljudskoj sličnosti. Ne znači da se Duh žalosti i božanski osjeća ikakvi poremećaj. Znači da iz svojih riječi učimo Božje osjećaje: da se žalosti kad griješimo i da zbog grešnika tuži. I Spasitelj je, nalazeći se u tijelu, oplakivao Jeruzalem.[130] Sav ljudski rod oplakuje u proroku govoreći: "Dušo, jao meni jer je propao vraćajući se sa zemlje i nema nikoga tko se popravlja među ljudima. Svi se sude u krvi" (Mih 7,2). U Ezekijelu nabraja djela nekoć svetoga grada pa kaže: "Svime si me time žalostio" (Ez 20,45).

Opečaćeni smo pak Duhom Svetim Božjim da se naš duh i duša prožmu Božjim pečatom te primimo onu sliku i sličnost po kojoj smo bili na početku sazdani.[131] Taj se pečat Duha Svetoga - po Spasiteljevoj riječi - opečaćuje, a obilježuje Bog. Spasitelj kaže: "Njega je opečatio Bog Otac" (Iv 6,27).[132] Otac, dakle, opečaćuje Duhom Svetim svakoga koji je time što je povjerovao u Boga posvjedočio da je pravi Bog. Svatko se zato pečati da čuva žig i da ga na dan otkupljenja pokaže čista, nepovrijeđena, s nijedne strane okrnjena i da zbog toga bude sposoban da se ubroji među one koji su otkupljeni.

---

129 Usp. Mt 12,36.

130 Usp. Lk 19,41.

131 Usp. Post 1,26.

132 U Iv 6,27 Isus kaže da je Otac opečatio Sina čovječjega. Radi toga ne shvaćamo što Jeronim u svome ulomku tvrdi o Duhu Svetome.

TREĆA KNJIGA

(4,31-6,24)

Dosta sam opširno, Paulo[1] i Eustohijo,[2] o pitanju Pavlove *Poslanice Efežanima* raspravljao u *Proslovu* za prvu knjigu. I usput sam, kad god se pružila prilika, makar kratko, pokazivao da blaženi Apostol nije nijednoj Crkvi onako otajstveno pisao i objavio tajne sakrivene stoljećima. Budući, dakle, da sada, potkrijepljen pomoću vaših molitava i molitava svete Marcele[3] u pero govorim treću, to će reći zadnju knjigu o istoj poslanici, čini mi se pravednim da poučim kako se i korijensko značenje samoga imena slaže sa smislom koji sam ranije izložio. Na latinskom jeziku Efez[4] znači "volja" ili "moj savjet u njemu" ili "moja duša u njemu". Božja je volja, savjet i duša u onome tko može reći: "On mi je dao spoznaju svega" (1 Iv 6,13). Pošto mu bijaše objavljena skrovitost i tajnost Božje mudrosti,[5] na nj se primjenjuje riječ onoga koji kaže: "Našao sam Davida od Betlehema, Jesejeva sina, čovjeka po svome srcu. On će izvršiti svaku moju volju" (Dj 13,22). Takvoga čovjeka naznačuje i prorok Hošea kada kaže: "Tko je mudar da to razumije, pametan da to spozna" (Hoš 14,10)?

Ali da znate kako je velika razlika između priprosta i učena pravednika i kakvu će slavu pojedinci dobiti kod uskrsnuća mrtvih, počujte: "Mnogi će usnuli ustati iz praha zemaljskoga: ovi za život vječni, oni na vječnu sramotu i

---

1 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 182.

2 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 171.

3 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 178.

4 Jeronim je, slijedeći Origena, tumačio grčka imena i nazive kao da su hebrejska.

5 Usp. Ps 50,8.

pomutnju. Oni koji razumiju sjati će kao sjaj svoda nebeskoga i mnogi pravedni kao zvijezde zauvijek" (Dn 12, 2-3). Kaže: pravedni će sjati kao zvijezde zauvijek i oni koji shvaćaju, tj. koji posjeduju znanje o Pismima, kao nebeski bljesak. To ne znači da učeni čovjek ne mora biti i pravedan već znači da je onaj tko je pravedan, ako nije učen, tako daleko od mudra pravednika koliko bljesak zvijezda od svjetla svoda nebeskoga. Tko se samo razmišljanjem uputi u zakon, a zanemari svoj život i ne usuđuje se kazati "shvatio sam tvoje zapovijedi i zato se ravnah po svim tvojim propisima" (Ps 118, 104, 128), odzvanja kao cimbal i kao cimbal ječi.[6] Gazi se u blatu kao sol što se izvjetrila.[7]

Kada bi se odabiralo jedno - ostavljajući po strani čovjeka koji posjeduje mudrost i pravednost - osobno bih radije posegnuo za pravednom neukošću nego učenom zloćom. Kod prvoga je, naime, slava, makar je manja. Izjednačuje se svjetlu zvijezda. Kod drugoga su u skladu s visinom znanja već patnje. "Moćni će trpjeti muke" (Mudr 6,2). Također: "Sluga koji upozna volju svoga gospodara, ali je ne vrši, bit će mnogim udaran" (Lk 12,47).

Sve je to zato da poučim zašto naziv Efežana znači Božja duša, savjet i volja. Efežani su ostavili čarolije vračarskih umjeća i žar u zabludi prenijeli na traženje istine. Pavao je tolikim naporom vojevao oko njihova spasenja da je pisao Korinćanima: "Ako sam se kao čovjek u Efezu borio sa zvjerima, što mi koristi ne uskrsavaju li mrtvi" (1 Kor 15,32)? Koje su to zvijeri? One o kojima psalmist kaže u molitvama: "Ne predaj zvjerima dušu koja se u te ufa" (Ps 73,19). Na drugome mjestu: "Ukroti zvjeri u trsci" (Ps 67,31)! Đavao, naš dušmanin, kao lav što riče obilazi.[8] Kada je vidio da se glavni

[6] Usp. 1 Kor 13,1.
[7] Usp. Mk 9,49; Lk 14, 34-35.
[8] Usp. 1 Pt 5,8.

azijski grad[9] na Pavlov nauk otima iz njegovih ralja, skupio je velike čete svojih podložnika i nastojao Pavla uništiti.[10] Držeći se nečasno, htio je poput orla na njemu saviti svoje gnijezdo.[11] Apostol je to osjetio. Svim je zaklonom čuvao svoje srce jer mu đavlovo lukavstvo nije bilo nepoznato. Poslije pobjede, ali ne bez krvi, govoraše: "Braćo, ne želim da ne znate za patnju našu koja nam se zbila u Aziji. Bili smo, naime, preko mjere opterećeni, preko snage tako te nam je čak dodijalo živjeti" (2 Kor 1,8).

To što je *Poslanica* poslana po Tihiku[12] nadasve odgovara otajstvima iste poslanice. Za njih je zabilježen i naslov Devetoga psalma "za tajne sina". Tihik se pak prevodi "onaj koji šuti",[13] ne baca bisere pred svinje niti sveto daje pisma[14] i slobodno govori Bogu: "U svoje sam srce sakrio tvoje riječi da ti ne sagriješim" (Ps 118,11).

[9] To je, jamačno, Efez: usp. E. Le CAMUS, *Éphèse*, DB, 2, 1831-1849.
[10] Usp. Dj 29,24.
[11] Usp. Iz 14,14.
[12] Usp. *Tychique*, DB, 5, 2337.
[13] Jeronim misli da bi, polazeći od hebrejskoga, to bilo značenje imena Tihik. Inače se Τύχικος latinski kaže *Fortunatus* ili *Felix*.
[14] Usp. Mt 7,6.

ČETVRTO POGLAVLJE

(4,31-32)

4,31: *"Neka se od vas udalji svaka gorčina i gnjev i srdžba i vika i hula sa svom zloćom."*

Gorčina je suprotna slatkoći. Radi toga se ljudi pučki nazivaju gorkima i slatkima. O gorčini govori i Jeremija kada kaže: "I tvoja je gorčina uzašla nada me" (Jer 15,17). Gnjev je započeta srdžba i jarost što uzavire u duhu. Gorčina i gnjev vrste su srdžbe koja nastaje kada, po utrnutome gnjevu, žudi za osvetom. Srdžba nastoji raniti onoga o kome drži da je nanio štetu. Premda se isto često spominje u Bogu kao što je izreka "ne kori me, Gospodine, u svome gnjevu i ne prekoravaj u svojoj srdžbi" (Ps 6,2), to nisu duhovne promjene koje se shvaćaju kao u nama. U Bogu je, naime, sve mirno i u redu. I kazna se kojom se popravljaju grešnici naziva našim riječima. Ali ako se mi gnjevimo, uznemirujemo se. Obuzeti srdžbom prestajemo sobom vladati. Stoga moramo posve od sebe odbaciti svaku gorčinu i gnjev i srdžbu. Uostalom, izreci je u evanđelju "tko god se bez razloga srdi na svoga brata, bit će kriv na sudu" (Mt 5,22) uzalud dodano "bez razloga".[1] Nije nam, naime, dopušteno ni to da se srdimo s razlogom. Sada je Apostol posve očito rekao: "Neka se od vas udalji gorčina, gnjev i srdžba". U Trideset i šestome psalmu općenito se odbacuje svekoliko uznemirenje duha: "Smiri se od srdžbe i napusti gnjev" (Ps 36,8).

Ako srdžba želi osvetu, svaka osveta čezne uzvratiti zlo onome od koga je, misli, povrijeđena. Kršćanin pak ne smije vraćati zlo za zlo nego zlo pobjediti u dobru.[2] Isto tako:

[1] Ni Vulgata nema taj dodatak.
[2] Usp. 1 Pt 3,9; Rim 12,17.

"Moja je osveta. Ja ću je vratiti, kaže Gospodin" (Psz 32,35). Svatko griješi tko se gnjevi: "Čovjekova srdžba ne čini Božju pravednost" (Jak 1,20).

Nakon gorčine, gnjeva i srdžbe s pravom nam se zabranjuje vika i hula. Onaj, naime, koga jednom svlada gnjev nužno prelazi na buku. Rasrđen uznemirenošću poput lista treperi sad ovamo, sad onamo i viče: o, nepravdo, događaja; nepravednih li Božjih sudova i drugo što obično govore ljudi koji su zbog gnjeva srdžbe izgubili rasudbu pameti. Hula nije samo očita. Rađa se iz srdžbe. Ali se i bez srdžbe kada se duh primiri izražava ako netko optužuje ravnanje ovoga svijeta i kaže: ono je trebalo biti onako, ovo je moralo biti ovako. Ako je riječ o članu Crkve koji vjeruje u Boga nepostojan je u istinama koje nije dopušteno ne znati: drukčije misli nego je u zbilji istina u Ocu i Sinu i Duhu Svetome; ne vjeruje u uskrsnuće mrtvih kako uče Pisma; zavideći tuđoj mudrosti upozorava čovjeka katoličke vjere da misli kako ne valja, a za krivovjernika, naprotiv, zbog ulagivanja kojim mu se dodvorava tvrdi da je katolik. Takav kaže da je slatko gorko, a gorko slatko.[3] Stoga Pisma moramo čitati sa svim žarom i o zakonu Gospodnjemu razmišljati dan i noć[4] da kao prokušani mjenjači znamo koji je novac pravi, koji krivi.

Tako sa sebe zbacimo gorčinu, gnjev, srdžbu, viku i hulu da se udalje sa svom zloćom. Riječ "zloća" mora se shvatiti kao protivnost vrlini. To se, drugom riječju, kaže opačina ili se shvaća kao pakost i nevaljalstvo što se osjeća u okolišavanju i prepredenosti.

4,32: *"Budite pak jedan drugome dobrostivi, milosrdni dajući samima sebi kao što vam je i Bog dao u Kristu."*

Sprijeda kazasmo da je gorčini suprotna slatkost koju je Apostol sada nazvao drugom riječi. To je χρηστότης.[5] Riječ

[3] Usp. Iz 5,20.
[4] Usp. Ps 1,2.
[5] Usp. K. WEISS, χρεστότης, ThW, 9, 478-481.

više znači dražest nego dobrostivost. Pavao je naredio da osudivši svaku gorčinu, gnjev, srdžbu, viku, hulu, uzbibani kret i strogost čela budemo blagi i umiljati i da ljude po sebi pozivamo vlastitoj prisnosti te se nitko ne boji da nam pristupi. To pak prijateljstvo prije svega potječe iz milosrđa.

Kada drugima dajemo, ne prestajemo smjesta posjedovati što smo dali jer slijedi: "Dajući samima sebi..." Što se, naime, čini drugome, više se čini za onoga koji je udijelio nego za onoga kome je dano. Tko se smiluje siromahu, on će se nasititi[6] i tko siromahu daje poklanja Bogu.[7]

Izreka se jamačno može shvatiti i ovako: time što smo dražesni i milosrdni te što ostavismo uskomešanosti koje nas uznemirivahu i prijeđosmo na blagost i umjerenost samima je nama dano i darovano jer se od zlih obratismo u dobre. Sebi upravo ono dajemo što je Bog Otac "dao u Kristu". Pretpostavimo da smo ostavili opačine i da slijedimo vrline. Sve pak kreposti - mudrost, istina, pravednost, blagost i druge - shvaćamo u odnosu na Krista. Kada posjedujemo te vrline, stječemo ih i svojim nastojanjem i činimo da imamo kreposti koje nam je Bog dao u Kristu.

Netko će drugi to što Pavao kaže "dajući samima sebi" shvatiti jednostavno. Kao što se prethodno kaže "budite međusobno dobrostivi", tako se i sada veli "praštajući[8] samima sebi" u smislu da opraštaju jedan drugome. Kao što je Bog nama u Kristu oprostio naše grijehe, tako da i mi oprostimo onima koji su griješili prema nama. Da dokaže kako se u Pismima opraštanje naziva "darivanje", dotični će navesti primjer zapisan kod Luke. Tu je nekome vjerovniku netko dugovao pet stotina denara, netko pedeset. On je obojici

6 Usp. Izr 14,21.

7 Usp. Izr 19,17. - Vidi se slikovitost govora. Bog obilato naplaćuje datu milostinju.

8 Novo tumačenje polazi otuda što riječ *donare* u Ef 4,32 može uz "dati" također značiti "oprostiti": usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 292.

oprostio. Čovjek koji je na Spasiteljev upit pitan, odgovorio je da je veću milost stekao onaj kome je više oprošteno.[9]

I u Gospodnjoj se molitvi kaže: "Otpusti nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnicima svojim" (Mt 6,12). Nama je u Kristu oprostio Bog koji nije postavljen izvana nego prebiva u njemu jer je Otac u Sinu i Sin u Ocu.[10] Nije zato onaj u kome se oprašta manji[11] od onoga tko u njemu oprašta. I Apostol kaže: "I ja, ako sam vam nešto oprostio, pred licem je Krista i Boga" (2 Kor 2,10).

9 Usp. Lk 7, 41-43.

10 Usp. Iv 10,38;14,10.

11 Vjerojatno je upereno protiv arijevstva.

PETO POGLAVLJE

(5,1-33)

5,1: *"Budite, dakle, Božji nasljedovatelji kao predragi sinovi."*

Tko razumije kako je kazano "budite savršeni kao što je i vaš nebeski Otac savršen" (Mt 5,48), shvatit će kako se sada kaže: "Budite Božji nasljedovatelji." I Korinćanima pišući Pavao veli: "Budite moji nasljedovatelji kao i ja Kristov" (1 Kor 11,1). Korinćani nisu mogli odmah postati Kristovi nasljedovatelji već je za njih bilo veliko ako mogu biti nasljedovatelji nasljedovatelja. Efežanima pak kao ljudima koje je već uputio u brojna otajstva Pavao ne kaže "budite moji nasljedovatelji" niti "Kristovi nasljedovatelji" nego "Božji nasljedovatelji". To ne znači da je manje biti Kristov nasljedovatelj nego Božji jer je Krist Bog nego da je jedno nasljedovati po čovjeku, drugo po Bogu.[1] Makar smo, naime, ranije Krista poznavali po tijelu, sada ga već nipošto ne poznamo po tijelu.[2] Očitujući poniznost Utjelovljenja i sam Spasitelj kaže: "Što vidi da Otac čini, upravo to isto čini i Sin" (Iv 5,19). To ne znači da je Otac načinio jedno nebo i jednu zemlju, a da je Krist po uzoru na to načinio drugo nebo i drugu zemlju i ostala počela. Znači zapravo ovo: što čini Otac, to isto čini i Sin.

U čemu pak možemo postati slični Bogu Pavao je prethodno istaknuo rekavši: "Opraštajte jedni drugima kao što je i Bog u Kristu vama oprostio" (Ef 4,31). Ne mislim, naime, da u ostalome što Bog čini čovjek može Boga nasljedovati

[1] Pretpostavljamo da Jeronim tu zapravo ima na pameti Kristovo čovještvo i božanstvo.

[2] Usp. 2 Kor 5,16.

nego, primjerice, kao što je Bog blag pa daje kišu nad dobrima i zlima,[3] tako i mi svoju dobrotu izlijmo na sve ljude. Kada to učinimo, bit ćemo ljubljeni sinovi samoga Pavla ili Božji što smatram boljim.

5,2: *"Hodite u ljubavi kao što je i Krist ljubio nas i sebe za nas dao kao prinos i žrtvu Bogu na ugodan miris."*

Tko se za spas drugih bori do krvi protiv grijeha živi u ljubavi. Nasljeduje Krista koji nas je toliko ljubio da je križ podnio za spasenje svih. Kao što se on predao za nas, tako i onaj što sada umire za one za koje može, nasljedovat će Krista koji se Ocu predao kao prinos i žrtva na ugodan miris. I sam će biti prinos i žrtva Bogu na ugodan miris.

5,3-4: *"Neka se među vama ne spominje blud, bilo koja nečistoća ili pohota - kako dolikuje svetima - i bestidnost i lud govor i prosta šala što ne dolikuje nego radije zahvaljivanje."*

Postojao je neki cinički filozof koji je učio da ne treba izbjegavati nijedno tjelesno nadraživanje niti izlijevanje sjemena što s vremenom nastupa od bilo kakva trljanja i dodira. Neki su svjetovni mudraci pristali na to sramotno i bestidno učenje. Bez toga ne bi sveti Apostol, pišući Efeža-nima, bludu također dodao svaku nečistoću i uz nečistoću stavio pohlepu koju ne nastojimo skupiti kao novac. Riječ je o pohlepi[4] o kojoj ranije kazasmo: "Neka ne prelazi i neka pohlepom ne okrada pri poslu svoga brata" (1 Sol 4,6): neka nezasitan i nezajažen ne trči po svim gnusnim i raskalašenim vrstama.

Pavao kaže "kako dolikuje svetima". Radi toga se svetim ne može nazvati tko se mimo bludnosti nalazi u kakvoj nečistoći i pohlepi phota koje ga naslađuju. Ali ako netko misli da se riječ pohlepa[5] ne smije uzeti u onome smislu koji smo

[3] Usp. Mt 5,45.

[4] Tu je riječ *avaritia*. Nalazi se i u Ef 5,3. Po sebi može značiti: lakomost, pohlepa, škrtost, gramzivost, skupost. Ali *avaritia* također može označiti "putenu pohlepu", "pohotu" i "požudu". Jeronim drži da je upravo o tome rječ u Ef 5,3. To će još jasnije istaknuti u nastavku.

[5] I tu piše *avaritia*.

naveli, neka kaže razloge zašto je Pavao na izniman način postavio pohotu u sredinu između bludnosti, nečistoće, bestidnosti, luda govora i prostačke šale.

Držim pak da lud govor nije jedino kad ljudi koji pripovijedaju nešto besramno da potaknu na smijeh i da gotovo hinjenom upornošću izrugaju one kojima žele ugoditi nego i kod ljudi koji sebe smatraju svjetovnim mudracima. Raspravljajući o prirodi kažu da jasno poznaju pjesak na obali morskoj, kapi oceana, nebeska prostranstva i zemljino središte. Ali i u Crkvi postoji lud govor ako neto zaveden riječju Izaije koga ne razumije nebo zamišlja svito kao svod i da je na nebo postavljen prijesto i na njemu poput vladara i suca sjedi Bog dok uokolo stoje anđeli što se pokoravaju zapovjednikovoj riječi i šalju se za različite službe.[6] Ali kako ludo brbljanje slijedi lakrdija, ludi se govor radije mora prenijeti na isprazne i nezgrapne priče. Ovo je razlika između luda govora i lakrdije: ludo brbljanje u sebi nema ništa pametna ni dostojna ljudskoga srca. Lakrdija pak potječe od pametna uma koji hotimice traži neke gradske, pučke, bestidne ili šaljive riječi. Možemo je drugom riječi nazvati šalom kojom se kod slušalaca pobuđuje smijeh. Ali zaista sveti ljudi moraju i to skroz od sebe otkloniti. Njima više prilički plakati i tugovati kako piše u *Hebrejskome evanđelju*[7] kada Gospodin kaže učenicima: "Nikada ne budite razdragani osim kada u ljubavi gledate svoga brata."

Vidi se da dovle nije ništa napisano izvan cilja, slijeda i reda u štivu. Međutim, u svezi s onim što slijedi i nalazi se na kraju - "nego radije zahvaljivanje" - netko će pitati i reći što je nakon zabranjene bludnosti, nečistoće, raspuštenosti, bestidnosti, luda brbljanja i lakrdijaštva zahvaljivanje. Ako je Pavlu bilo najednom slobodno istaknuti neku vrlinu mogao je reći, ali radije pravednost, istina, ljubav. Kako pak ovo[8] nije

6 Usp. Iz 40,22; 6, 1-2.

7 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim, Tumačenje Matejeva evanđelja*, Makarska, 1996, 15-17.

8 Mislimo da se odnosi na "zahvaljivanje".

dosljedno, jednako bi bilo i ono[9] nedosljedno. Ne bi zbog iste slobode bilo u redoslijedu. Prema tome, možda zahvaljivanje na ovome mjestu nije spomenuto kao zahvaljivanje Bogu nego zahvaljivanje po kojemu se mi ljudi, makar krivo, nazivamo ugodni ili mili. Kršćanina nije dostojno da bude ludo brbljav niti stolni lakrdijaš. Dolikuje da njegov govor bude začinjen solju[10] te nađe zahvalnost kod slušatelja.

Budući da je jedino među nekim učenim Grcima običaj različito govoriti riječ εὐχαριστία,[11] a to je "biti ljubak" i "zahvaljivati", mislim da se Apostol kao Hebrej od Hebreja[12] poslužio poznatom riječi[13] i svoje mišljenje htio razjasniti značenjem druge riječi nadasve zato što se, kažu, kod Židova jednom riječi veli ljubak i zahvaljivati. Radi toga smatram da u *Izrekama* piše ovako: "Zahvalna[14] žena mužu podiže slavu" (Izr 11,16) ili zapravo "ljupka". Nekako bismo Pismu nanijeli nasilje jer smiono ženu koja zahvaljuje shvaćamo kao ljupku kada se s našim mišljenjem ne bi slagala i druga izdanja. Akvila, Teodocin i Simah napisali su "ljupka žena",[15] a ne εὐχάριστος[16] što se odnosi na zahvaljivanje.[17]

9 Vjerojatno se odnosi na nabrojene vrline.

10 Usp. Kol 4,6.

11 Tu je riječ Pavao napisao u Ef 5,4. Njezinu smo transkripciju izostavili. Inače εὐχαριστία na grčkome znači "zahvaljivanje", "zahvalnost". Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 863.

12 Usp. Fil 3,5.

13 Ulomak nam nije posve jasan, ali ni tekst nije zajamčen.

14 Jeronim je cijelu rečenicu napisao grčki. U grčkome umjesto "zahvalan" piše εὐχάριστος. Ta pak riječ ima ova značenja: ugodan, mio, čedan, ali i zahvalan.

15 Jeronim je to ispisao i grčki.

16 Ta riječ može značiti "zahvalan".

17 Mislimo da Jeronim u svome izlaganju želi istaknuti da riječ u Ef 5,4 ne treba shvatiti kao govor o zahvaljivanju Bogu i još manje u smislu "euharistije".

5,5: *"Ovo pak znajte: nijedan bludnik, nečisti, pohlepni - to jest tko služi kumirima - nema baštinu u Kristovu i Božjemu kraljevstvu."*

Treba zapaziti da je Pavao od šest prethodno zabranjenih opačina - to su: bludnost, nečistoća, pohlepa, besramnost, ludo govorenje, lakrdijaštvo - sada naveo jedino tri. To su: bludnost, nečistoća, pohlepa. Tko se bude njima podlagao ne može imati baštinu u Kristovu i Božjemu kraljevstvu. Ali ako su ludi brbljavac i lakrdijaš tako udaljeni od Božjega kraljevstva kao ona trojica koje je Pavao posebice odvojio,[18] sud se doima okrutnim jer ne oprašta slabosti ljudske lomnosti. Čak nas osuđuje što se kaže iz šale: "Savršen je tko ne griješi u riječi" (Jak 3,2). Dok to govorimo ne opravdavamo ludo govorenje i lakrdijaštvo ukoliko ne isključuju iz kraljevstva nego kao što su različiti stanovi[19] kod Oca i kako se zvijezda razlikuje od zvijezde sjajem, tako i uskrsnuće mrtvih.[20] Premda je netko daleko od bludnosti, nečistoće i raskalašenosti, ali ako je bio ludi brbljavac i lakrdijaš, neće posjedovati ono mjesto koje bi imao da nije imao te mane.

Netko će uzvratiti: dobro, nije ista kazna za brbljavost i lakrdijaštvo kao za blud, nečistoću i pohlepu. Ali nije li Pavao s prethodnim trima trebao spomenuti i bestidnost? Na to treba kazati: ovdje bestidnost označuje skrovito razmišljanje kada se naš osjećaj zapali prema požudi i duša se, raspaljena tjelesnim nadražajima, užeže, ali se unatoč tome obuzda Božjim strahom i sudom pameti. Uostalom, Pavao je i gore bez bestidnosti spomenuo troje. Rekao je: "Neka se među vama ni ne spominje bludnost, svaka nečistoća i pohlepa" (Ef 5,3). Potom je bestidnost nabrojena s brbljavošću i lakrdijaštvom.[21] Kao što ne upropašćuje ludo govorenje ni lakrdijaštvo, tako ni bestidnost ne upropašćuje i ne isključuje zauvijek iz kraljevstva.

---

18 To su bludnik, nečist i pohlepan čovjek.
19 Usp. Iv 14,2.
20 Usp. 1 Kor 15,41.
21 Usp. Ef 5,4.

Na temelju onoga što smo drugdje čitali - "neka ne prekoracuje i neka pohlepan u poslu ne okrada svoga brata" (1 Sol 4,6) - ranije kazasmo da je napisano "pohlepa" (Ef 5,3) umjesto preljub. Stoga tražimo glede onoga što se sada kaže - "ili pohlepan, to jest služeći kumirima" - da li se slaže s onim tumačenjem ili s opće prihvaćenim.[22] Na mnogim proročkim mjestima nalazimo da se štovanje kumira naziva preljubom. Reče: "Činili su preljub sa svojim kumirima."[23] Također: "Zavedeni su duhom preljuba" (Hoš 4,12). Prema tome, preljub se može protegnuti i na štovanje kumira. Ako Pavao pohlepnim smatra čovjeka koji na svaki način zgrće novac i novac želi posjedovati na pošten i nepošten način i uživa u punome novčaniku, taj je utoliko štovatelj kumira jer štuje lik samoga novca i časti kumire skrivene u nj.[24] Kao što je proždrljivcima trbuh bog,[25] tako se s potpunim pravom može kazati da je pohlepnima bog novac. To je nadasve zato što Apostol na drugome mjestu pohlepu naziva kumirstvom.[26]

Jednako treba pogledati što je Pavao htio reći kazavši "u kraljevstvu Krista i Boga". Je li Kristovo kraljevstvo jedno, a Božje drugo ili je isto kraljevstvo Oca i Sina? Da je Pavao kazao "u kraljevstvu Sina i Oca", po Sinu bismo došli Ocu. Premda bi bila različitost osoba, ipak bi bilo jedno veličanstvo onih koji vladaju. Ali budući da je Pavao rekao "u Kristovu i Božjem kraljevstvu" razumjemo da je isti Bog i Krist jer kada Krist preda kraljevstvo Bogu i Ocu neće Otac biti sve u svima nego će Bog biti sve u svima.[27] Gdje je pak Bog, može se

---

22 Jeronim smatra da "pohlepan" u Ef 5,5 označuje pohlepna čovjeka koji počinja preljub.
23 Navod nismo uspjeli pronaći. U izdanju je zabilježeno Hoš 4,6.12. Latinski smo preveli doslovno. Zapravo se želi kazati: "Odavali su se kumirstvu" ili "štovali su kumire".
24 Jeronim ima pred očima likove utisnute u novac.
25 Usp. Fil 3,19.
26 Usp. 1 Kor 10,7.
27 Usp. 1 Kor 15,24.28.

shvatiti kako Otac tako Sin. Također: što kažemo o Ocu i Sinu, to isto mislimo i o Duhu Svetome.

5,6: *"Neka vas nitko ne prevari ispraznim riječima jer zbog njih dolazi Božja srdžba na sinove nepouzdanja."*

Riječi što zavode i ruše isprazne su i prazne. One pak koje slušatelje izgrađuju pune su, napunjene, guste. Ali ima dosta ljudi[28] koji kažu da za grijehe neće postojati buduće kazne niti će se primjeniti vanjska mučenja. Kazna je sam grijeh i svijest o grijehu ukoliko crv u srcu ne ugiba, a oganj žeže u duši.[29] To sliči ognjici koja bolesnika ne muči izvana nego kažnjava zgrabivši samo tijelo. Izvana ne primjenjuje muke nad posjedovanim.[30] Pavao je, prema tome, ta osvjedočenja i zamke što varaju nazvao ispraznima i praznima. To kao da izgledom posjeduje cvijet riječi i umiljava se onima koji griješe, ali dok pruža povjerenje grešnike zapravo šalje u vječne muke.

Bog se na ništa tako ne srdi kao na to ako se grešnik oholi te, uspravan i krut, ne pada u plač niti za grijehe moli oproštenje. "Radi toga Božja srdžba dolazi na sinove nepouzdanja" ili "neuvjerljivosti".[31] Bolje se ἀπείθεια [32] može razumjeti po riječi "uvjeravanje"[33] nego, naprotiv, po riječi "povjerenje".[34] Kaže se pak "sinovi neuvjerljivosti" ili "nepovjerenja" kao i sinovi propasti, sinovi bludnosti, sinovi

28 To se možda odnosi na origeniste.

29 Usp. Mk 11,43.

30 Tu smo nesigurni kod prijevoda.

31 Jeronim je napisao *insuasibilitas*. Riječ naznačuje da se netko ne može osvjedočiti, uvjeriti i nagovoriti. Mi smo napisali "neuvjerljivost", ali vidimo da to nedostatno prevodi latinsku riječ. O njoj usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 458.

32 Tako piše u Ef 5,6. Riječ po sebi znači "neposlušnost" i "nepokornost", ali Jeronim nije zadovoljan tim značenjima. O grčkoj riječi usp. R. BULTMANN, ἀπείθεια, ThW, 6, 11-12.

33 Tu je riječ *suasio*. Ona znači "nagovaranje" i nalazi se u *insuasibilitas*.

34 Riječ je *fiducia*. Znači "pouzdanje". Sadržana je u *diffidentia*, a ta se riječ čita u Ef 5,6.

smrti, sinovi pakla i ostalo tome slično. To se prelako dade naći na raznim svetopisamskim mjestima.

5,7: *"Ne budite, dakle, njihovi sudionici."*

Dionik ili sudionik sinova nepovjerenja postaje tko se nađe u bludnosti, nečistoći i pohlepi zbog čega dolazi Božja srdžba na sinove nepovjerenja. S njima je dionik onim u čemu ima dio, a ima zajedništvo u zlim djelima. Sudionik se pak drugome naziva tko je dionik s drugima. U sudioniku je, razumje se, uključen i dionik. U dioniku se pak smjesta ne nalazi sudionik. Pažljivo promotri riječ sudionik i dionik. Mislim da se u Pismima riječ dionik uvijek uzima u dobrome, a sudionik u zlome značenju. Tako je primjer: "Stoga te pomazao Bog, tvoj Bog, uljem radosti između tvojih dionika" (Ps 44,8). Na drugom je mjestu: "Postali smo Kristovi dionici uz uvjet da do kraja sačuvamo početak imanja" (Heb 3,14). Osobno se pak ne sjećam da sam, ako se izuzme sadašnje mjesto, drugdje pročitao sudionik. Ipak je očito da tu riječ nije upotrijebljena u dobrome već u suprotnome smislu.[35]

5,8: *"Nekoć bijaste tama, a sada svjetlo u Gospodinu."*

Ako je moguće da se tama preokrene u svjetlo, narav ne propada - kako hoće krivovjernici[36] - jer ne bi mogla prihvatiti spasenje. Njih, dakle, koji spomenuto izmišljaju zapitajmo: da li su svi grešni tama ili nisu? Oni se sada jer su se obratili na dobro nazivaju svjetlo u Gospodinu. Ali zbog zloće su se zvali tminom. Kao što su pravedni svjetlo svijeta, tako se, dosljedno, grešni nazivaju tamom. Budući da su pravedni svjetlo, u svjetlu će gledati svjetlost.[37] Međutim, kako su nepravedni tmina, narod su što sjedi u tami i ništa ne vidi.[38] Razliku i razdaljinu

35 Jeronimove primjedbe vezane uz *particeps* i *comparticeps* nismo shvatili. Riječ *particeps* Vulgata bilježi u Ef 5,7. *Comparticeps* u pozitivnome smislu čitamo u Ef 3,6. O temeljnoj grčkoj riječi usp. H. HANSE, μετέχω ThW, 2, 830-832.

36 Riječ je o gnosticima.

37 Usp. Ps 35,10.

38 Usp. Iz 9,2.

među spomenutima spoznajemo po plodovima. Svatko tko čini zlo, mrzi svjetlo i sin je noći i tmine. Tko pak postupa po istini i izlazi na svjetlo, svjetlo je i sin je svjetla i dana.[39] Po svjetlosti ili tami u srcu prepoznaju se oni koji svijetle ili su tamni.

Pitat ćeš, uz to, dali se možda u svrhu razlikovanja onih koji su svjetlo, ali nisu svjetlo u Gospodinu, o pravednima kaže "sada pak svjetlo u Gospodinu". Dotično je napisano Efežanima koji su se popeli na vrhunac znanja da su svjetlo u Gospodinu. Ni tama se ne mjenja u svjetlo niti se svjetlo preobraća u tminu nego oni koji su zbog onoga što jesu zaslužili naziv vrline ili opačine. Ako se od jednoga obrate na drugo s onim će što ih posjeduje istoimeno[40] zadobiti ime tame ili svjetla.

"Kao sinovi svjetla hodite."

Bog je svjetlo i u njemu nema tame.[41] Stoga su Božji sinovi, sinovi svjetla. Isto tako Krist je pravo svjetlo.[42] Njegovi su sinovi kojima uputi riječ "sinovi moji, još sam malo s vama" (Iv 13,33) sinovi pravoga svjetla. Otuda slijedi da su jedni te isti sinovi Boga Oca kao i sinovi Krista Isusa.

5,9: *"Plod je svjetla u svakoj dobroti i pravednosti i istini."*

Taj navod iznosimo protiv Marciona koji odvaja pravednoga Boga od dobroga i misli da je Stvoritelj pravedan dok je drugi Bog - ne znam koji - kome je ovaj Krist koji je došao Sin, samo dobri Bog. Ako, naime, plod svjetla nije samo u dobroti nego u pravednosti i istini, gdje je dobrota, tu je i pravednost. Gdje je pak pravednost, ondje je, dosljedno, i istina. Kod Kristova je, dakle, dobroga Oca, kao što i sami drže,[43] istina i dobrota. Ali gdje je dobrota i istina kod toga je, a ne kod drugoga, pravednost. Tako sada uči Apostol.

---

39 Usp. Iv 3, 20-21.
40 Jeronim je riječ napisao grčki.
41 Usp. 1 Iv 1,5.
42 Usp. Iv 1,9.
43 To je Marcion sa svojim pristašama.

Neka Marcion također shvati da se sami Krist naziva dobrota, istina i pravednost: dobrota, utoliko što ljudima koji u nj vjeruju milost ne daje po djelima nego po milosrđu; pravednost, time što svakome naplaćuje što zasluži; istina, jer on sam pozna uzroke svih stvorenja i zbilja.

5,10: *"Ispitujte što je Bogu ugodno."*

Sve treba činiti s promišljenošću da oprezni i brižljivi samo ono učinimo o čemu znamo da se Bogu dopada. To je poput posve razborita mjenjača koji kovani novac ispituje ne samo okom nego također po težini i zvuku. Ali kako se na ovome mjestu tijek govora čini zamršenim i da cijela misao šiklja,[44] ovako se govoru dade uspostaviti slijed: "Ne budite, dakle, njihovi sudionici već istražujte što je ugodno Bogu. Premda ste nekoć bili tama, sada ste svjetlo u Gospodinu. Živite kao sinovi svjetla pokazujući plodove svjetla u svakoj dobroti i pravednosti i istini".

5,11: *"Nemojte imati dijela u neplodnim djelima tame."*

Pavao je i u *Poslanici Galaćanima* riječ plod vezao uz duh, a riječ djelo uz tijelo. Kazao je: "očita su djela tijela. To su bludnost ..." (Gal 5,22), i ostalo. "Plod je pak duha ljubav, radost, mir" (Gal 5,22), i drugo. Sada je djela tame nazvao neplodnima. Ljudi koji ih vrše s njima se sjedinjuju udjelom.

"Radije pak korite."

Među drugim zapovjedima najveća je sloboda da se mogu koriti grešnici. Ali to može činiti čovjek koji ne zaslužuje čuti: "Licemjere, najprije izbaci gredu iz svoga oka i tada ćeš moći izvaditi trun iz oka svoga brata" (Lk 6,42). Zato su i proroci koji nisu bili onečišćeni nikakvom grešnom nečistoćom niti su imali tupu savjest[45] mogli prekoravati druge prekršitelje. Otuda se mora uočiti da onaj može koriti tko se sam u sebi ne prekorava.

---

44 Jeronim je upotrijebio riječ *scateo:* usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 742.
45 Usp. 1 Tim 4,2.

5,12: *"Što, naime, potajno čine, sramota je i kazati."*

Meni se čini da ne vlada jedinstvo u govoru te da ono što se sada kaže - "što oni čine potajno" - ovisi o prethodnome. Ne može se znati na što se prvenstveno odnosi ako se možda hiperbatonom[46] ne vrati na više i ne veže uz "sinove nevjere" (Ef 5,6) da može značiti: "Što tajno čine sinovi nepovjerenja sramotno je kazati. To je: bludnost, nečistoća i svaka pohota.

5,13: *"Sve se, ispitano od svjetla, očituje, a svjetlo je sve što se očituje."*

Sve: nema dvojbe da je to ono što čine "sinovi nevjere" (Ef 5,6). To se, prokušano od svjetla, pokazuje. Svjetlo ispituje[47] ono što je prije bilo tama i poslije postalo svjetlo u Gospodinu da se stoga što je prekoreno promjeni na bolje i promjenjeno javno očituje. Kada se obznani svjetlo je jer je svjetlo sve što se očituje.

5,14: *"Zato veli: ustani ti koji spavaš i ustani od mrtvih i prosvjetlit će te Krist"* ili *"za te će izići Krist."*

Djela tmina, kada su ispitana od svjetla, očituju se na svjetlu. Tome što se promjenilo jer je istraženo - usnulima i mrtvima zato što su činili djela tame - rečeno je: "Ustani ti što spavaš i ustani od mrtvih." Netko će pitati tko je taj što kaže "ustani ti koji spavaš i ustani od mrtvih" ili čijim se navodom poslužio Apostol. Tko je zadovoljan jednostavnim odgovorom reći će da je Pavao to čitao kod skrovitih proroka i u onome što se naziva apokrifima te iznio na srijedu kao što je, očito, činio i na drugim mjestima.[48] Time nije potvrdio apokrife. On se također služio Aratovim,[49] Epimendiovim[50] i Menandrovim[51] stihovima da utvrdi što je nekoć htio. Ipak stoga nije

46 To je neuobičajeno raspoređivanje riječi i misli.
47 Jeronim je upotrijebio riječ *arguo:* usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 97.
48 Ne bismo znali reći koja mjesta Jeronim ima na pameti.
49 Usp. E. JACQUIER, *Aratus,* DB, 1, 886-887.
50 Usp. naše četvrto uvodno poglavlje br. 14.
51 Usp. *Menader,* DB, 4, 960.

sve što su napisali Arat, Epimenid i Menandar sveto jer je Apostol posvjedočio da su kazali nešto istinito.

Netko će drugi spomenuti da je Apostol kao προσωποιία[52] Duha Svetoga navedeno kazao da potakne na pokoru. Ja sam u svojoj malenkosti marljivo pregledao sva izdanja drevnih Pisama kao i same hebrejske sveske, ali to nisam nikada pronašao zapisano. Recimo svakako i ovo: kao što su negda proroci na narodnome skupu govorili "to kaže Gospodin" i "jer je Gospodin govorio", tako je i Apostol, pun Duha Svetoga, odjednom riječi koje je u njemu govorio Krist iznio i kazao "ovo kaže Gospodin".

Ali treba rastumačiti i to kako se jednome te istome kao živome kaže "ustani ti koji spavaš", a kao mrtvome "ustani od mrtvih". Međutim, čovjek ima duh. Znamo da se o duhu uvijek piše kao dobrome dijelu. Čovjek pak ima i dušu o čijim slabećama i umiranjima u grijesima čitamo. Stoga ono što se sada kaže - "ustani ti koji spavaš" - odnosi se na duh. Ono pak što slijedi - "ustani od mrtvih" - povezano je uz dušu. "Duša koja sagriješi, ona će umrijeti" (Ez 18,4). Uopće nikada nismo čitali o smrti duha.

Prema tome, Krist, pravo svjetlo, izlazi onome koji je ustao od sna i bio podignut od mrtvih. Znam pak da sam slušao nekoga tko je u crkvi raspravljao o ovome mjestu. Narodu je da se svidi kao kazališno čudo pokazao sliku koja se ranije nije nikada vidjela. Rekao je: ovaj se navod odnosi na Adama ukopana na mjestu Kalvarija gdje je Gospodin bio raspet.[53] Mjesto se zato naziva Kalvarija jer bi tu bila sahranjena glava drevnoga čovjeka. Prema tome, u to vrijeme kada je raspeti Gospodin visio nad Adamovim grobom ispunilo se to proroštvo koje kaže: "Ustani, Adame, koji spavaš i ustani od mrtvih." Ipak ono ne glasi kako čitamo" izići će ti

52 Riječ je o načinu izražavanja kada se u štivo uvede neka osoba i ona govori. Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire,* 1683.
53 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 207-208.

Krist"[54] nego "dotaknut će te Krist".[55] Adam, naime, oživljuje i ustaje dodirom krvi i tijela onoga koji visi. Tada se kao istina ispunja onaj pralik kada je Elizej uskrsnuo mrtvaca.[56]

Čitatelju ostavljam na rasudbu da li je kazano istinito ili nije. Svakako se onda to narodu dopalo i bilo primljeno sa stanovitim povlađivanjem i veseljem. Jedino što znam kažem: taj se smisao ne slaže s tumačenjem samoga mjesta i ulomka.

5,15: *"Gledajte, dakle, pomljivo kako hodite, ne kao nepametni nego kao pametni."*

Efežanima se s pravom kaže da pažljivo idu. Oni su posjedovali uvježbana osjetila da razlikuju dobro i zlo. Sve su ispitivali, zadržavali što su utvrdili dobrim. Tko gleda kako ide i kako pažljivo spaja korak da možda svojom nogom ne udari o kamen i veli "tvoja je, Gospodine, riječ svetiljka moj nozi" (Ps 118,105), zaista je mudar. Ne mislim da bi bilo koji nepametni,[57] sve kada bi htio pažljivo hodati, mogao ispuniti tu zapovijed jer se naređuje pametnima, a ne nepametnima. Otuda shvaćamo da i ćudoredne zapovijedi koje mnogi drže jasnima ukoliko se u Osamnaestome psalmu kaže "Gospodnja je naredba očita, oči prosvjetljuje" (Ps 18,9) trebaju pametno i razborito tumačenje. Božja jasna zapovijed rasvjetljuje oči ljudi koji ostave ludost i predadu se nastojanjima oko mudrosti.

5,16: *"Iskupljujte vrijeme jer su dani zli."*

Tko je mudar i stoga oprezno hoda otkupljuje vrijeme. Kada vrijeme trošimo na dobro djelo, kupujemo ga i svojim činimo ono što je bilo ljudskom zloćom prodano. Nitko pak tko traži nužno za ovaj život i razmišlja o bogatstvima i nemiru koji evanđelje naziva trnjem[58] ne može sebi otkupiti vrijeme.

54 Jeronim je izreku napisao i grčki.
55 Izreka je napisana i grčki.
56 Usp. 2 Kor 4, 32-36.
57 Jeronim je napisao grčku riječ.
58 Usp. Mk 4, 18-19; Lk 8,14.

Kada otkupljujemo vrijeme koje se nalazi u zlim danima na neki ga način mjenjamo. Zle dane preokrećemo u dobre i činimo da pripadaju budućemu, a ne sadašnjemu vijeku.

Isto se mjesto može i drukčije rastumačiti. Vama je, Efežani, kada ste ustali iz sna ovoga vijeka izašlo Sunce pravde, Krist.[59] Pomnjivo i razborito živite! Odbacivši ludost, držite mudrost po kojoj ne možete s promjenom vremena sebe izmjeniti nego od različitosti vremena za se stvoriti jedno vrijeme. Progonstva su brojna. U početku su gotovo svaki dan Crkve bile mučene. Stoga, Efežani, zadržite jedan smjer i to znajte sačuvati da se ne mjenjate kao ludi poput mjeseca. Naprotiv, što ste jednom započeli, zadržite umom da se, ako vidite suca progonitelja, ne bi i vi promjenili po sučevoj volji. Ako se, zauzvrat, pojavi neki hvalitelj vašega učenja, izjavite da ste kršćani. Cijelo pak vrijeme sačuvajte što jeste.

Iz Pisama ćemo navesti poneki primjer da bude jasnije što govorimo. Josip je imao jedinu nakanu: sviđati se Bogu. To se nije izmjenilo nikakvom vremenskom promjenom: ni bratskom zavišću, ni služničkim položajem, ni dobnom zavodljivošću, ni gazdaričinim obećanjima, ni zatvorskom nečistoćom, ni kasnije ohološću egipatske vlasti. Josip je uvijek bio jedan. Sebi je, otkupljujući, kako kazasmo, različitost vremena zle dane okrenuo u dobre.[60] To isto moramo misliti o Jobu. Mučen različitim iskušenjima nije se izmjenio ni bogatstvom ni štetom ni siromaštvom ni predbacivanjem prijatelja ni osamljenošću ni kasnijim povratkom svih dobara. Job je za se otkupio vrijeme i zle dane učinio dobrima.[61]

5,17: *"Zašto ne budete nerazumni nego shvatite što je Božja volja."*

Budući da je vrijeme zlo i mora se - kako gore kazasmo - otkupiti, najprije treba steći mudrost da po njoj možemo

59 Usp. Mal 4,2.
60 Usp. Post 37,1.
61 To je gotovo sažetak cijele Jobove knjige.

razumjeti što je Božja volja. Ne možemo pažljivo živjeti ako prije ne spoznamo Božju volju. Prema tome, kod svakoga djela prvotno treba pomno ispitati što Bog hoće. Kada steknemo sud, kasnije se mora činiti ono što je Bog potvrdio da se čini.

5,18: *"Ne opijajte se vinom u kojemu je razuzdanost već se ispunite duhom."*

Kao što ne možemo služiti dvojici gospodara, Bogu i novcu,[62] ne možemo se istovremeno ispuniti duhom i vinom. Tko se napuni duhom posjeduje razboritost, blagost, čednost, čistoću, a tko vinom ima ludost, gnjev, drskost, pohotu. Smatram da ta jedna riječ[63] naznačuje putenost. Da su neki to shvatili, nikada mi ne bi spočitnuli preuzetost i krivo učenje jer sam u djelu o čuvanju čistoće[64] rekao da mlade žene moraju izbjegavati vino i da ulje ne stavljaju na vatru i da prirodnu tjelesnu vrelinu ne uvećavaju gorivom požude.

Ali "vino u kojemu je razuzdanost" može se uzeti i za vino o kojemu se kaže u Mojsijevu himnu: "Bijest aždaja[65] njihovo je vino i neizlječivi zmijski[66] bijes" (Pnz 32,33). To piju svi koji su se opili mišlju ovoga svijeta. Oni luduju i povraćaju i kao sunovratnici propadaju. Po priči o Lapitima[67] i Centaurima[68] odlaze u zajedničku propast. Tome je vinu protivno vino za koje je Gospodin obećao da će ga s nama piti u svome kraljevstvu.[69]

---

62 Usp. Mt 6,24.

63 Mislimo da se odnosi na vino iz Ef 5,18.

64 Odnosi se na *Ep* 22. Tekst se nalazi u PL, 22, 394-425.

65 Upotrebljena je riječ *draco*. Njome se obično označuje čudovišno živo biće. Inače sv. Ivan u Otk 12, 3-17 tako naziva đavla. Usp. H. LESÊTRE, *Dragon*, DB, 2, 1503-1504.

66 Upotrebljena je riječ *aspis*. Ona se čita u Vulgati i označuje riđovku, ali i svaku drugu zmiju. Usp. H. LESÊTRE, *Aspic*, DB, 1, 1124-1126.

67 Lapiti su boravili u tesalijskim brdima. Na nekoj su se gozbi zaratili s Centaurima.

68 I Centauri su obitavali tesalijske gore. Bili su, po priči, dijelom ljudi, dijelom konji. Borili su se s Lapitima.

69 Usp. Mk 14,25.

Često smo bilježili da se riječ duh bez dodatka upotrebljava u povoljnome smislu. Vidimo da se to i sada mora zadržati.

5,19: *"Među sobom razgovarajte psalmima, hvalospjevima i duhovnim pjesmama. Pjevajte i slavite Gospodina u svome srcu."*

Tko se suzdrži od pijanosti vinom u kojemu je razuzdanost i umjesto toga ispuni se duhom, sve može razumjeti duhovno: psalme,[70] hvalospjeve[71] i pjesme.[72] Razliku između psalama, hvalospjeva i pjesama najpotpunije učimo u psalteriju.[73] Sada treba kratko kazati da hvalospjevi pripovjedaju Božju snagu i veličanstvo i da se trajno dive njegovim dobročinstvima i djelima. To sadrže svi psalmi kojima je na početku ili na kraju stavljen aleluja. U strogome smislu psalmi pripadaju ćudorednome mjestu da po glazbalu tijela saznamo što moramo činiti, a što izbjegavati. Čovjek koji prethodno razglaba i kao protančani raspravljač razjašnjuje suglasje svijeta i red i slaganje svih stvorenja, taj pjeva duhovnu pjesmu. Ili pak - da zbog jednostavnijih očitije kažemo što hoćemo - psalam se odnosi na tijelo, a pjesma na pamet. Trebamo, dakle, Bogu i pjevati i svirati i hvaliti ga više duhom nego glasom. To se kaže izrekom: "Pjevajte i slavite[74] Gospodina u svojim srcima."

Neka to čuju mladići i neka čuju oni kojima je zadaća u crkvi pjevati: Bogu se ne pjeva glasom nego srcem. Neka se po glumačkome načinu kod tragedije grlo i ždrijelo ne napere slatkim pretvaranjem da se u crkvi čuju kazališne mjere i pjesme nego neka je u strahu, djelu i poznavanju Pisma.

---

70 Usp. J. PARISOT, *Psaltérion*, DB, 5, 803-804.

71 Usp. F. VIGOUROUX, *Hymne*, DB, 3, 792-793.

72 Usp. J. PARISOT, *Cantique*, DB, 2, 184-185.

73 Jeronim tako redovito naziva zbirku psalama.

74 Tu je riječ *psallo:* usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 681.

Premda je netko κακόφωνος[75] kako oni[76] obično kažu, ali ako ima dobra djela, kod Boga je ugodan pjevač. Neka Kristov sluga tako pjeva da se sviđaju riječi što se čitaju, a ne pjevačev glas. Neka se zli duh što je bio u Saulu[77] udalji od onih koje je slično zaposjeo i ne uvodi u one koji su od Božje kuće načinili kazalište za narode.[78]

5,20: *"Uvijek i za sve zahvaljujte Bogu i Ocu u imenu Gospodina našega Isusa Krista."*

Nešto tome slično piše i u *Prvoj poslanici Solunjanima:* "Uvijek se radujte, bez prekida molite, u svemu zahvaljujte" (1 Sol 5, 16-18). Tu zapovijed može opslužiti samo čovjek koji je spoznao da Božja providnost ravna s pet vrabaca što se prodaju za dva novčića[79] i od kojih nijedan ne pada u zamku bez Očeve volje.

Pavao kaže "zahvaljujte" i "uvijek" i "za sve". To se mora dvostruko shvatiti: da Bogu iskažemo hvalu u svako doba i za sve što nam se događa te da ne samo za ono što smatramo dobrim već i za ono što nas pritišće i nadolazi protiv naše volje veseo duh klikne u svaljenju pa da reknemo: "Gol sam izašao iz utrobe svoje majke, gol se i vraćam. Kako se svidjelo Gospodinu, tako se zbilo. Neka je blagoslovljeno ime Gospodnje" (Job 1,21).

Razboriti ljudi to zahvaljivanje obavljaju općenito i posebno. Općenito je kada Bogu zahvaljujemo: što nam izlazi sunce, dan protječe, noć se mjenja u počinak, tamu ublažuje mjesečev sjaj, izlazak i zalazak zvijezda mjenja i vraća vremena, što nam služe kiše, rađa zemlja, počela se pokoravaju; što su nam dane toliko različite životinje - za vuču, da rade, za

75 Riječ naznačuje da netko ima neugodan glas ili zvuk: usp. A. BAILLY, *Dictionnaire,* 1006.

76 Odnosi se na glumce koji izvode tragedije ili općenito na Grke.

77 Usp. 1 Sam 16,14.

78 Zadnja nam rečenica zbog negacije nije jasna.

79 Usp. Lk 12,6. - Upotrebljena je riječ *dipondium.* To je naziv za novac: usp. *As,* DB, 1, 1051.

ishranu, za odjevanje, za primjer ili za divljenje. Tu je, na kraju, što smo se rodili, što trajemo, što u svijetu kao u kakvoj kući najmoćnijega domaćina obavljamo namjesničko upravljanje.[80] Shvaćamo da je sve što je u svijetu radi nas stvoreno.

Posebno je zahvaljivanje kada Bogu zahvaljujemo za dobra koja se nama događaju. Ali to čini i barbarin i Židov i carinik i poganin. Kršćanima je vlastita krepost da Stvoritelju iskažu zahvalu i za ono što se smatra nesrećom: ako se sruši kuća; ako je predragu suprugu i djecu zaskočilo ropstvo, otrovanje, brodolom; ako smo izgonom izgubili imanje; ako su bezbrojne bolesti i slabost podagre koju jadnici moraju uvijek iščekivati narušili zdravlje.

Ljudi koji sebe smatraju svetijima Bogu obično zahvaljuju što su bili slobodni od opasnosti ili bijeda. Međutim, po Apostolu, najveća je krepost to da se Bogu iskazuju zahvale u samim opasnostima i bijedama i da uvijek govorimo: neka je Bog blagoslovljen; znam da manje podnosim nego zaslužujem; ovo je malo u odnosu na moje grijehe; uopće mi se ne uzvraća što zavrijeđujem: To je kršćaninov duh. On slijedi Spasitelja noseći svoj križ.[81] Kršćanina ne slama ni siromaštvo ni šteta. Njega će "ako padne srušeni svijet neustrašiva ubiti razvaline". Tako je u lirskoj pjesmi rekao Flak.[82] Kršćanin, kao što smo kazali, zahvaljuje Bogu i Ocu. Zahvale predaje Kristu Isusu, posredniku Boga i ljudi jer samo po njemu možemo doći Ocu.

5,21: *"Podložni budite jedni drugima u Kristovu strahu."*

Neka to čuju biskupi, neka to čuju svećenici, neka čuje sav učiteljski red: neka se podlažu svojim podložnicima. Neka

80 Izrekom "namjesničko upravljanje" preveli smo *procuratio.* Jeronim želi kazati da čovjek upravlja svijetom kao Božji namjesnik i zamjenik, a ne kao nezavisni gospodar.

81 Usp. Lk 9,33.

82 To je pjesnik Horacije.

nasljeduju Apostola kada kaže: "Premda sam bio slobodan od svih, svima sam sebe učinio slugom da sve pridobijem" (1 kor 9,19). I na drugome mjestu: "Ljubavlju služite međusobno" (Gal 5,13). Stoga je i sam istom ljubavlju služio svim Crkvama od naroda. I Spasitelj je uzeo lik sluge[83] da služi svojim slugama i pere im noge.[84] Razlika je između narodnih i kršćanskih prvaka ta što oni gospodare podložnicima, a mi služimo. Tim smo veći što smo najmanji od svih.

Međutim, i ono što Pavao kaže "u Kristovu strahu" tako moramo razumjeti da samo podlaganje ne bude zbog ljudske slave već zbog Kristova straha jer se bojimo da ga uvrijedimo.

Netko će pak drugi izreku "međusobno se podlažite u Kristovu strahu" tako rastumačiti što će kazati kako se ta opća misao u nastavku dijeli i račva: "Neka žene budu pokorne svojim muževima" (Ef 5,22). Također: "Djeco, slušajte roditelje" (Ef 6,1). Isto tako: "Sluge, pokoravajte se tjelesnim gospodarima sa strahom i trepetom" (Ef 6,5). Tako se između sebe neće pokoravati jedino žena mužu, djeca roditeljima i sluge gospodarima nego također muževi ženama u odnosu na naređeni dug, očevi djeci da ih ne izazivaju na gnjev te gospodari slugama da se okane prijetnja i slugama priskrbe što im je nužno. To neka čine iz Kristova straha: kao što je on bio pokoran svojim slugama, tako neka i oni koji se ukazuju većima budu podložni svojim podložnicima obavljajući naređene službe.

Ovdje "strah" (Ef 5,21) možemo shvatiti kao εὐλάβεια,[85] tj. kao poštovanje koje je puno bliže ljubavi. Uopće Efežanima ne priliči da nešto čine iz straha, a ne iz ljubavi prema Kristu.

5,22-23: *"Neka se žene pokoravaju svojim muževima kao Gospodinu jer je muž glava žene kao što je i Krist glava Crkve."*

83 Usp. Fil 2,7.
84 Usp. Iv 13,5.
85 Riječ znači: opreznost, promišljenost, briga, strah, ljubav, Božji strah.

Ono što je dodano u latinskim primjercima - "neka su pokorne" - ne nalazi se u grčkim izdanjima. Odnosi se na prethodno i podrazumjeva "međusobno podložni u Kristovu strahu" da bi iz zajedničkoga[86] značilo neka su "i žene" poslušne "svojim muževima kao Gospodinu". Ipak se to bolje razumije na grčkome nego na latinskome.

Prema tome, kao što se Crkva pokorava Kristu, tako neka se žena podvrgava svome mužu. Prvaštvo i podložništvo koje postoji između Krista i Crkve, na isti način obvezuje muža i ženu. Treba se truditi da onako kako je kod Krista i Crkve sveta sjedinjenost, tako bude svet vez kod muža i žene. Međutim, ne može se nijedna krivovjerna skupina nazvati Kristovom Crkvom niti Krist glavom krivovjernicima. Na isti se način nijedan brak koji svome mužu ne sjedinjuje[87] po Kristovim zapovjedima ne može pravo nazvati brak već radije preljub. Inače se žena pokorava mužu kao gospodaru jer je na nj upućena i on će s njome gospodariti.[88] I Sara je Abrahama nazivala gospodarom.[89] Što se to dragovoljno podložništvo bude s više volje podlagalo, tim se više počinje izjednačivati. Štoviše, počinje onoga tko gospodari svoditi u podložništvo.

Neki ovo mjesto anagoški[90] tako tumače što kažu da žena označuje tijelo, a muž duh. Kao što je Crkva pokorna Kristu, tako se tjelesa moraju podlagati razumu i svesti se na jedan duh ako se sjedine s Gospodinom: "Tko, naime, prijanja uz Gospodina jedan je duh" (1 Kor 6,17).

"On je Spasitelj tijela."

Budući da je narav Crkve bliža Kristu nego da je bitnost, smatram da je zato Crkva nazvana Kristovim tijelom.[91] Spasitelj

86 Jeronim je to napisao grčki.
87 Odnosi se valjda na ženu.
88 Usp. Post 4,7.
89 Usp. Post 18,12.
90 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 205.
91 Tu Jeronim opravdava činjenicu što se Crkva naziva *corpus Christi*, a ne *substantia Christi*.

je tome tijelu Krist Isus, to jest Riječ, mudrost i druge vrline u kojima se raspoznaje Sin Božji. Pomno pretraži da li ćeš u božanskim knjigama moći pronaći da je riječ pùt[92] primjenjena na Crkvu. Međutim, sada se Crkva nipošto ne naziva pùt nego Kristovo tijelo.[93] Očito je pak da je sve što je put dosljedno i tijelo, ali ne slijedi da je sve i tijelo što je pùt.[94]

5,24: *"Nego kao što je Crkva podložena Kristu, tako i žene svojim muževima u svemu."*

Kristova je Crkva slavna. Ne nosi ljagu ni boru[95] niti što slično. Tko je, dakle, grešnik i uprljan kojom nečistoćom ne može se nazivati po Kristovoj Crkvi niti kazati da je podložan Kristu. Ali je moguće da poput Crkve koja je prije posjedovala boru i mrlju te je potom vraćena u mladost i čistoću[96] i grešnik otrči Liječniku jer zdravima ne treba liječnik nego bolesnima.[97] Njegove će se rane izliječiti i tako će pripasti Crkvi koja je Kristovo tijelo.

Pavao govori Efežanima veoma uglađeno i oprezno. Kaže: "Kako je Crkva podložena Kristu, tako i žene svojim muževima." Ako se žena tako podvrgava mužu kao Crkva Kristu, sveza će između muža i žene biti sveta. Nikada neće služiti strastima. Međutim, ako nam netko predbaci da je Korinćanima napisano da muž ženi uzvraća dug i žena mužu,[98] neka uoči da je velika razlika među Korinćanima i Efežanima. Korinćanima je pisano kao mališanima i dojenčadi. Između njih su bile razmirice i raskoli i čulo se za bludnost kakve čak nije bilo ni među poganima. Radi toga im se dopušta da se

92 Latinska je riječ *caro:* prvotno znači "meso".
93 Latinska je riječ *corpus:* osnovno je značenje "tijelo".
94 Možda Jeronim želi reći da "tijelo" može imati i preneseno značenje dok "pùt" označuje "meso".
95 Usp. Ef 5,26.
96 Ne znamo što Jeronim ima pred očima.
97 Usp. Lk 5,31.
98 Usp. 1 Kor 7,3.

poslije molitve vrate istome[99] kako ih sotona ne bi napastovala. Ali Pavao i tu u nastavku kaže[100] da im ne oprašta po volji već po συγκατάβασις.[101] Efežane kod kojih se zadržao tri godine i kojima je razotkrio sve Kristove tajne Pavao drukčije poučava. Svatko ima slobodnu moć odluke da slijedi Korinćane ili Efežane te se spasi služenjem kao Korinćani ili slobodom kao Efežani.

Spasitelj kaže: "Jao trudnicama i dojiljama u onaj dan" (Lk 21,23). To je dan suda, a ono su u pravome smislu djela braka. Stoga svim trudom moramo nastojati da radije nasljeđujemo Efežane nego Korinćane. Ne budimo kao potopom zatečeni: kako kupujemo, prodajemo, udajemo i vežemo brakom[102] nego da opasanih bokova u rukama držimo svijeće.[103]

5,25-27: *"Muževi, ljubite svoje žene kao što je i Krist ljubio Crkvu i sebe predao za nju da je posveti. Očistio ju je kupelju vode u riječi da sam sebi predvede slavnu Crkvu koja nema ljage ni bore ili nešto takvo nego da bude sveta i bezgrešna."*

Muž i žena međusobno se drže svojom uzajamnom ljubavlju. Kaže se da je takva bila Hazdrubalova[104] žena koja se, kada joj je zarobljen muž, bacila u vatru u rodnome gradu. Ima i drugih: nisu htjele živjeti poslije smrti svojih muževa. Unatoč tome, razboriti muž neće tu ljubav usporediti ljubavi između Krista i Crkve. To je, dakle, ta sveta ljubav kojom je Izak ljubio svoju ženu Rebeku koja[105] u prijevodu znači

99 Odnosi se na bračni čin.
100 Usp. 1 Kor 3,1; 5,1; 7, 5-6.
101 Tu je riječ upotrebljavao Grgur Nazianski. Kao prijevod bilježimo "snishodljivost". Inače je Jeronim imao na pameti κατὰ συνγνώμην iz 1 Kor 7,6.
102 Usp. Mt 24,38.
103 Usp. Lk 7,35.
104 Bio je Hanibalov brat.
105 Upozoravali smo na način kako Jeronim tumači imena.

strpljivost. Iz mezopotamijske zemlje koju sa svake strane opasuju valovi ovoga vijeka uveo ju je u obećanu zemlju da se utješi po smrti svoje majke.[106] Uništenje je sinagoge ublažio sjedinjenjem s Crkvom.[107]

Kada to govorimo pružamo priliku krivovjernicima[108] koji smatraju da treba odbaciti sve ženidbe. Oni se nadasve služe ovim navodom.[109] Njima odgovaramo kratko: tu Apostol zabranjuje između muža i žene strasti, nečistoću i raskalašenost, ali ne sveto sjedinjenje. Inače da je brak posve zabacio, zašto je bilo nužno kazati "svoje žene"? Mogao je reći: muški, ljubite ženske ili žene. Riječ "svoje" u strogome smislu naznačuje brak. I opet u nastavku: "I muževi moraju ljubiti svoje žene kao svoja tijelesa" (Ef 5,28). I još jasnije: "Tko ljubi svoju ženu, sebe ljubi. Nitko nikada ne mrzi svoje tijelo već ga hrani i njeguje" (Ef 5,29). Po naredbi, naime, drevnoga Zakona[110] i evanđeoske obnove[111] muž i žena postaju jedno tijelo.

Ipak su, rekosmo, u braku dopušteni čini zbog djece.[112] Pohote što se stječu iz zagrljaja bludnica kod supruge su osuđene. Svaki muž i žena koji ovo čitaju neka shvate da poslije začeća više moraju služiti molitvi nego braku. Ono što je kod životinja i zvjeri propisano samim naravnim zakonom - da se oplođene ženke ne pare dok se ne omlade - to je kod ljudi, neka znaju, prepušteno slobodnoj volji da iz odricanja strasti nastane plaća.

Kazali smo da su po tropologiji[113] muževi duše, a žene tjelesa. Stoga neka duša ljubi tijelo kao Krist Crkvu da sama

106 Usp. Post 24,67.
107 Čini nam se da Jeronim želi kazati da su Izak i Rebeka već otajstveno pripadali Crkvi.
108 To su enkratiti, ali isto tako manihejci i razni gnostici.
109 Odnosi se na Ef 5, 25-27.
110 Usp. Post 2,24.
111 Usp. Mt 14, 4-5.
112 Jeronim drži da rađanje djece opravdava ženidbu.
113 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 204.

sebe preda za njegovo spasenje i neka ga posveti riječju učenja te ga sebi privede bez ljage i kakve bore ostarjelosti. To je najviše zato jer zna da će se tijelo spasiti u uskrsnuću i gledati Božje spasenje.[114] Takav muž kao glavu ima Krista. Kada se zbog spasenja tijela ponizi i sa svojom ženom postane jedno tijelo, dovodi ga do duha. Sjedinivši se s Gospodinom prestaje biti tijelo.

Kako je pak Pavao govorio o braku, lijepo je s primjera žena, glede uresa Crkve, također naveo mrlju i boru. Budući da su kod ženskih tjelesa madeži obično nečisti ili se tjelesa naborom stežu ili ih šara pjega, sav je trud kod žena da uklone što se čini da nagrđuje te muževima pruže tjelesnu ljepotu. Tako se i duše moraju očistiti od svake grešne nečistoće. Na taj će način mladost prekriti nabor staroga čovjeka i on će se iz dana u dan obnavljati u novoga čovjeka.[115]

5,28: *"Tako i muževi moraju ljubiti svoje žene kao svoja tjelesa."*

Također piše i u *Postanku* u ime Adama koji kaže: "To je sada kost od mojih kostiju i tijelo od moga tijela" (Post 2,23). Isto se ponavlja kasnije u evanđelju kada je Gospodin rekao: "Onaj koji je od početka stvorio, načinio ih je muško i žensko i rekao: radi toga će čovjek ostaviti oca i majku i prionut će uz svoju ženu i bit će dvoje u jednome tijelu" (Mt 19,4-5).

Budući, dakle, da su muž i žena jedno tijelo, treba se brinuti o ženama kao za vlastito tijelo. Nitko pak svoje tijelo ne ljubi sramotno niti sebe ljubi zbog snošaja nego tijelo njeguje i hrani kao posudu svoje duše da - razbije li se sud - ne isteče i izbaci što je sadržavao. I doslovce: dok žena služi za rađanje i djecu, u odnosu na muža ima razliku koju ima tijelo u odnosu na dušu. Ako pak žena bude htjela radije služiti Kristu nego svijetu, prestat će biti žena. Nazvat će se čovjek jer svi čeznemo

114 Usp. Lk 3,6.
115 Usp. 2 Kor 4,6.

doprijeti do savršenoga čovjeka.[116] Ako i to prenesemo na tropologiju,[117] ljubit ćemo svoje tijelo i osjetila tijela koje je nižega položaja od duha, ali po osjetilima učenja prelaze u duh dobrih umjeća[118] i vrlina.

5,29: *"Tko ljubi svoju ženu, sebe ljubi. Nitko, naime, nije nikada mrzio svoje tijelo već ga hrani i njeguje kao i Krist Crkvu."*

Evo, s obzirom na jednostavno tumačenje: pošto je zapovjeđena sveta ljubav između muža i žene, sada nam se naređuje da hranimo i brinemo se za supruge, tj. da im priskrbimo jelo, odjeću i sve što je nužno. Međutim, može nam se predbaciti da nije istinita Apostolova misao kada kaže: "Nitko nikada ne mrzi svoje tijelo." Ljudi, naime, koji boluju od gube, sušice, raka i istjecanja više cijene smrt od života i mrze svoje tijelo. Stoga izričaj radije prenesimo na tropološko tumačenje[119] i recimo da ono tijelo koje će gledati Božje lice[120] duša ljubi, hrani i njeguje. Neka ga sačuva u naucima, hrani nebeskim kruhom, napaja Kristovom krvi da - ishranjeno i gojno - može slobodnim trkom slijediti muža i ne preteretiti se nikakvom bolešću niti težinom. Po uzoru na Krista koji hrani i brine se za Crkvu i kaže Jeruzalemu "koliko sam puta htio skupiti tvoju djecu kao što kvočka skuplja svoje piliće pod krila i nisi htio" (Mt 23,37) i duše lijepo njeguju svoje tijelo da ovo smrtno odjene neraspadljivost i lakše se, privezano lakoćom krila, uzdigne u grad.[121]

Skrbimo se, dakle, kao muževi za svoje žene i kao duše za svoje tijelo da se žene svedu na muževe i tjelesa na duše. Neka ne postoji nikakva spolna razlika već kao što kod anđela ne postoji muško i žensko, neka je tako i kod nas koji ćemo

116 Usp. Ef 4,13.
117 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 204.
118 Latinski je *ars*.
119 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim,* 204.
120 Usp. Lk 3,6.
121 To je nebeski Jeruzalem.

sličiti anđelima.[122] Već sada započnimo ono biti što nam je obećano u nebesima.

5,30: *"Udovi smo, naime, njegova tijela, od njegova tijela i od njegovih kostiju."*

Budući da smo udovi Kristova tijela te Krist hrani i skrbi se o Crkvi, zato i mi hranimo i brinemo se za svoje tijelo koje nikada nitko nije mrzio. Ali članovi Kristova tijela nismo po naravi vječnoga božanstva nego stoga što se Krist udostojao uzeti čovjeka. Makar i sami čovjek koji je uzet posjeduje narav našega tijela, ipak nema početak. Mi se, naime, zgušnjujemo iz ljudskoga sjemena,[123] a on se rodio od Duha Svetoga.[124] Može se pak i drukčije kazati: budući da je Crkva Kristovo tijelo, a Crkva se skuplja od svih vjernika, Pavao i Efežani članovi su tijela, tj. Kristove Crkve.

5,31: *"Stoga će čovjek ostaviti oca i majku."*

Često bilježismo da se apostoli i evanđelisti nisu služili doslovnim starozavjetnim riječima kako se navodi nalaze u vlastitim svescima. To i ovdje potvrđujemo. Ovaj je navod ovako zabilježen u *Postanku:* "Stoga će čovjek ostaviti svoga oca i svoju majku i prionut uz svoju ženu i bit će dvoje u jednome tijelu" (Post 2,24). Sada je Apostol umjesto ἕνεκεν τούτου, kako ondje piše, tj. "radi toga", napisao ἀντὶ τούτου što se latinski ne može kazati drugim riječima.[125] Nadalje, kod izričaja "svoga oca i svoju majku" Pavao je izostavio zamjenice i samo napisao "oca i majku". Ono što je rečeno u sredini - "i prionut će uz svoju ženu" - Apostol je sasvim izostavio. Jedino je ono što je dolazilo iza toga izričaja dodao prethodnome i napisao: "I bit će dvoje u jednome tijelu."

122 Usp. Mt 22,30.
123 Usp. Mudr 7,2.
124 Usp. Mt 1,20. - Još jednom ističemo da za Jeronima izričaj "uzeti čovjek" u kristologiji zapravo naznačuje Kristovu ljudsku narav.
125 Oba se izričaja jednako prevode na latinski.

Sve to sada samo zato primjetismo da i na ostalim mjestima gdje su se apostoli služili proročkim i svetopisamskim navodima, a to se ne nalazi u novim izdanjima, smjesta ne trčimo apokrifimnim glupostima i mahnitostima već da znamo kako dotično piše u Starome zavjetu samo nije onako od apostola navedeno već je radije upotrijebljen smisao. I nije lako, osim za učene, pronaći gdje navodi pišu.

Pavao je, dakle, za primjer uzeo Adama i Evu da muža i ženu potakne na uzajamnu ljubav. Kao što se od Adama uzima rebro[126] i od njega sazdaje žena i sama se žena opet vraća u jedno muževo tijelo jer tko ljubi ženu, sebe ljubi, tako i mi ljubimo svoje žene. Isto se alegorijski[127] tumači o Kristu i Crkvi: kao što je Adam unaprijed bio Kristova slika, Eva je bila pralik Crkve. Zadnji je Adam postao duh koji oživljuje.[128] I kao što se od Adama i njegove žene rađa cijeli ljudski rod, jednako se od Krista i Crkve rodilo svekoliko vjerničko mnoštvo. Kada mnoštvo postane jedno tijelo Crkve, ponovno se vraća u Kristov bok[129] i ispunja mjesto rebra[130] i postaje jedno muževo tijelo. To je u evanđelju molio sami Gospodin: "Daj, Oče, da kako smo jedno ja i ti, tako i oni u nama budu jedno" (Iv 17,21). Zapitajmo Marciona s kojom se dosljednošću to mjesto koje se uzima iz Staroga zavjeta može primjeniti na Krista i Crkvu kada se, po njemu, Staro pismo uopće ne odnosi na Krista.[131]

5,32: *"To je otajstvo veliko. Ja kažem s obzirom na Krista i na Crkvu."*

126 Usp. Post 2,21.
127 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 204.
128 Usp. 1 Kor 15,45.
129 Usp. Iv 29,34.
130 Usp. Post 2,21.
131 Marcion je zabacio Stari zavjet pa i Post 2,24 što Jeronim stavlja u središte rasprave.

Ne može se, kako mnogi misle,[132] sva povijest koja je u *Postanku* ispisana o Adamu i Evi[133] lako primjeniti na Krista i Crkvu već samo ono što se nalazi na sadašnjemu mjestu. To je: "Radi toga će čovjek ostaviti svoga oca i svoju majku i prionut će uz svoju ženu i bit će dvoje u jednome tijelu" (Post 2,24). Prvi čovjek i prvi prorok Adam nagovjestio je o Kristu da će naš Gospodin i Spasitelj ostaviti svoga Oca Boga i svoju nebesku majku Jeruzalem i doći na zemlju zbog svoga tijela Crkve i da će je sazdati iz svoga boka.[134] Zbog nje je Riječ "postala tijelo" (Iv 1,14).

Budući da sva otajstva nisu jednaka već je jedno veće, drugo manje, stoga Pavao sada kaže: "To je otajstvo veliko". Istodobno je naznaka poniznosti onoga koji dodaje: "Ja pak kažem s obzirom na Krista i na Crkvu". Grgur Nazianžanin,[135] čovjek veoma rjelit i osobito upućen u Pisma, kada je sa mnom raspravljao o ovome mjestu, obično je govorio: vidi koliko je otajstvo toga navoda. Apostol ga tumači u odnosu na Krista i na Crkvu i tvrdi da se nije onako izrazio kako zahtjevaše bogatstvo navoda. Kao da je na neki način kazao: znam da je to mjesto puno neizrecivih tajna i kod tumača traži božansko srce. Ja pak, unatoč svemu, u skladu s malenkošću svoga razumjevanja mislim da se navod mora shvatiti u odnosu na Krista i na Crkvu. To ne znači da je išta veće od Krista i Crkve nego da se teško može sve što je kazano o Adamu i Evi primjeniti na Krista i na Crkvu.

5,33: *"I vi, dakle, neka svaki pojedini ljubi svoju ženu kao samoga sebe."*

Netko će pomisliti da Apostol između muža i žene naređuje onu ljubav koja je zapovjeđena prema bližnjemu. Ovako, naime, piše: "Ljubit ćeš svoga bližnjega kao samoga

132 Odnosi se na egzegete koji su pretjerivali u alegoriji.
133 Usp. Post 2, 13-24.
134 Usp. Iv 19,34.
135 Usp. M. MANDAC, Sveti Jeronim, 29. - Jeronim je, dakle, s Grgurom iz Nazijanza raspravljao o Post 2,24.

sebe" (Lev 19,18). I sada se kaže: "Neka svatko ljubi svoju ženu kao sebe." Bit će, dakle, ista ljubav prema bližnjemu i prema ženi. Ali ako je, po Spasiteljevu tumačenju, čovjeku bližnji svaki čovjek,[136] onda neće postojati nikakva razlika u ljubavi prema ženi i bilo kojemu čovjeku. To pak kazati pravi je besmisao. Glede bližnjega utvrđuje se sličnost: da ga tako ljubiš kao sebe i želiš da se spasi. S obzirom na ženu usporedni prilog "kao" ne naznačuje sličnost nego sa stanovitom snagom odobravanje i potvrđivanje. Tako kažemo o čovjeku: učinio je kao čovjek. Ali i o Spasitelju piše: "Vidjesmo njegovu slavu kao Jedinorođenčevu slavu" (Iv 1,14). Jasno je da Spasitelj nema slavu po usporedbi s drugim jedinorođencem. On je Jedinorođenac. Kada bi postojao drugi jedinorođenac, ne može se nazvati jednorođencem. Spasitelju, dakle, nije trebao primjer drugoga jedinorođenca. On kao Jedinorođenac posjeduje slavu, tj. kako je bilo dolično njega samoga. To isto odzvanja na početku Sedamdeset i drugoga psalma, ali prema Grcima.[137] Naši su to preveli: "Kako je dobar Bog Izraelov ispravima u srcu" (Ps 72,1). Inače kod Grka ὡσ, tj. "kako" radije, čini se, naznačuje sličnost nego potvrdu kazanoga ako to ne čuješ kao potvrdu nego kao primjer.

Ujedno moramo i to zapaziti da se mužu zapovijeda da ljubi ženu, a ženi da se boji muža. Mužu dolikuje ljubav, ženi strah. Sluzi se pak nalaže ne samo strah već i trepet. Zato Pavao u nastavku kaže: "Sluge, služite tjelesnim gospodarima sa strahom i trepetom" (Ef 6,5).

"Neka se žena boji muža."

Ako strah pred Bogom iz bojazni od kazne ne dopušta biti savršenim onome tko se bojao, koliko će biti nesavršenija žena koja se ne boji samo Boga nego i muža? Radi toga treba ispitati da li riječ "žena" i ženin strah treba razumjeti tjelesno

136 Usp. Lk 10, 36-37.
137 To je Septuaginta. Jeronim je naveo i grčki.

jer često nalazimo žene koje su bolje od muževa. One im zapovjedaju, upravljaju kućom, uče djecu i održavaju stegu dok se muževi razuzdavaju i trče kod raspuštenica. Prepuštam čitateljevu sudu da li dotične žene trebaju vladati nad svojim muževima ili ih se bojati.

Ali ako se - kako gore rekosmo - po alegoriji[138] žena uzme za tijelo, a muž za dušu nije ništa neprilično da se žena kao službenica boji muža jer se nalazi na drugome stupnju i u priprostijoj biti. Radije se, kako kaže Krisp,[139] služimo zapovjedanjem duše, a služenjem tijela.

Tko slijedi jednostavno shvaćanje muža i žene, pokazat će da u riječi strah postoje dva značenja. Reći će da je jedno ono o kojemu Ivan kaže: "Tko se boji ima muku i tko se boji nije savršen" (1 Iv 4,18). Po tome značenju i robovi imaju duh ropstva u strahu koji od njih traži Gospodin. On im veli: "Ako sam ja Otac, gdje je moja slava? Ako sam ja gospodar, gdje je moj strah" (Mal 1,6)?

Drugo značenje filozofi nazivaju εὐλάβεια. To se kod nas, makar ne zvuči potpuno, može kazati poštovanje. Strah savršenih pozna i prorok. Tko se njime boji, savršen je. Prorok kaže u Trideset i trećemu psalmu: "Nije obilje onih koji ga se boje" (Ps 33,10). Prema tome, može se ženi, ovdje jednostavno shvaćenoj, narediti strah da se boji, tj. da poštuje svoga muža.

138 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 204.
139 Tako se inače nazivao povjesnik i pisac Salustije.

ŠESTO POGLAVLJE

(6,1-24)

6,1-3: *"Djeco, slušajte svoje roditelje u Gospodinu jer to je pravedno. Časti svoga oca i svoju majku - to je prva zapovijed s obećanjem - da ti bude dobro i da na zemlji budeš dugovjek."*

Kazano ima dva značenja: da se djeca moraju pokoravati svojim roditeljima u Gospodinu ili da djeca moraju u Gospodinu slušati svoje roditelje. Mora se pak vršiti jedno i drugo. Moramo se pokoravati i onim roditeljima koji su nas u Gospodinu rodili. Takav je bio Pavao i apostoli. Pokorimo se i činimo što su naredili. Ali u Gospodinu se pokoravajmo i vlastitim roditeljima od kojih smo se rodili po tijelu. Ispunjajmo što se ne protivi Gospodnjoj volji. Istodobno ćemo suzbiti krivovjernike[1] koji ne prihvaćaju da je Stari zavjet od dobroga Boga čiji je Krist Sin. Kojim bi se, naime, pravom Apostol Krista, Sina dobroga Boga, služio Stvoriteljevim Pismom i iz Staroga zavjeta preuzimao sinovsku poslušnost?!

Onaj je navod uzet iz *Izlaska* gdje ovako glasi: "Poštuj svoga oca i svoju majku da ti bude dobro i da budeš dugovijek na zemlji koju će ti dati Gospodin Bog tvoj" (Izl 20,12). Apostol je izostavio zadnje riječi.[2] Ta je pak zapovijed u Dekalogu[3] peta. Stoga moramo istražiti zašto je Pavao sada

[1] Riječ je o Marcionu koji je odbio Stari zavjet i Boga koji je stvorio svijet. Mislio je da je tvar izvor zla, a Bog je - kako opisuje Stari zavjet - stvorio tvar. Marcion je prihvatio Novi zavjet i Boga koji se u njemu objavljuje. Jeronim u ulomku pokazuje da Marcion nije dosljedan. Prihvaća Krista, a odbacuje Stari zavjet. Krist pak u evanđelju navodi Stari zavjet.

[2] Izostavio je: "... koju će ti dati Gospodin Bog tvoj."

[3] Usp. *Décalogue,* DB, 2, 1333.

kazao: "To je prva zapovijed" (Ef 6,2). Prva je pak zapovijed: "Za te neće biti drugih bogova osim mene" (Izl 20,3). Radi navedenoga neki[4] ovako čitaju: "To je prva zapovijed s obećanjem". Kao da četiri druge zapovijedi koje se prethodno navode[5] ne posjeduju obećanja te se jedino uz samo ovu zapovijed bilježi pridodano obećanje: "... da ti bude dobro i da budeš dugovijek na zemlji koju će ti dati Gospodin Bog tvoj."

Međutim, meni se čini da dotični nisu pozornije gledali jer je i uz drugu zapovijed pridodano obećanje. Bog, naime, kaže: "Sebi nećeš činiti lik niti kakvu sliku onoga što je gore na nebu, ni onoga što je dolje na zemlji i u vodama što su ispod zemlje. Tome se nećeš klanjati niti ćeš tome prinositi žrtve jer ja sam Gospodin Bog tvoj, ljubomorni Bog. Ja onima koji su me mrzili naplaćujem za grijehe na djeci do trećega i četvrtoga koljena i milosrđe iskazujem tisućama onih koji me ljube i vrše moje zapovijedi" (Izl 20, 4-6).

Zapazi da su ovo riječi obećanja: "Iskazat ću milosrđe tisućama onih koji me ljube i vrše moje zapovijedi". Dakle: možda zato što je narodu koji izlazi iz Egipta Dekalog dat kao prvi zakon svaku zapovijed u Dekalogo moramo nazvati prvom po usporedbi s onim naredbama koje su naknadno zapisane u Zakonu. Tko pak zadrži gornje tumačenje ukoliko je odvojio izreku "to je prva zapovijed s obećanjem", reći će da je zasebna zapovijed: "Časti svoga oca i svoju majku." Potom je na svoje mjesto stavljeno obećanje: "... da budeš dugovjek na zemlji koju će ti dati Gospodin Bog tvoj."

Međutim, u ovoj zapovijedi - "nećeš sebi praviti lika ni bilo koje slike" - nije toliko odvojeno dato obećanje koliko je u istome slijedu i izreci dovršena izjava u pohvale Bogu koji iskazuje milosrđe tisućama onih koji ga ljube i opslužuju njegove zapovijedi.

[4] Jeronim ne kaže o kome je riječ.

[5] Usp. Izl 20, 2-12.

Tu je opet tumač koji tvrdi da je svaka zapovijed u Dekalogu prva. On će pokazati kako obećanje u kojemu piše "da budeš dugovjek na zemlji koju će ti dati Gospodin Bog tvoj" ne pripada samo onima koji slušaju roditelje već da se odnosi i na bezbrojne druge zapovijedi. Bit će nužno da navede sve naredbe u kojima se obećava ova nagrada i naplata: da budu dugovječni na zemlji koju će im dati Gospodin Bog njihov. Od toga se razlikuje drugi tumač. On će nužno biti prisiljen učiti da sa prije od ovoga naređenja[6] napisane one naredbe koje su izrečene od Njega.[7] Ako ne bude mogao to dokazati, posjetit će da je to obećanje zaludu dodato i drugim zapovijedima.[8]

Nakon prethodnoga moramo utvrditi da obećanje za čašćenje oca i majke - "da će djeca biti dugovječna na zemlji koju će im dati Gospodin, njihov Bog" - nije židovsko ni ovozemno. Držimo da je bilo mnogo ljudi koji su, premda su se pokoravali roditeljima, brzo umrli. Ali su i oni koji su bili bez ljubavi prema roditeljima dopirali do velike starosti. Ako je u obećanjima dužina ovoga života i ako je sreća dugo ostati u tijelu, neka nam odgovore Židovi i Židovima slični što znači izreka u psalmima: "Jao meni jer se moje progonstvo[9] produžilo. Boravio sam s cedarskim[10] stanovnicima" (Ps 119, 5-6). Isto tako što znači Salamonova izreka u *Propovjedniku:* "Ja sam hvalio sve mrtve koji su negda umrli nad žive što do sada žive. Ali je povrh te dvojice bolji onaj koji se uopće nije rodio i nije vidio svako zlo djelo što se zbilo pod suncem" (Prop 4, 2-3). Također malo niže: "Ako čovjek rodi stotinu i

6 Mislimo da se odnosi na Izl 20,12.
7 Mislimo da se odnosi na Izl 20, 2-21.
8 Jeronimovo nam razglabanje nije posve jasno. Ukrštava se dosta hipoteza.
9 Latinska je riječ *incolatus*. Može značiti: boravak u tuđoj zemlji, progonstvo, prolazni boravak, obitavanje, boravak. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 424.
10 Riječ je o nomadima nazvanima po Izmaelovu sinu: usp. A. LEGENDRE, *Cédar*, DB, 2, 357-360.

živi mnogo godina i budu mnogi dani njegovih godina i duša mu se napuni dobrima, ali nema pogreba, rekoh da je od njega bolje nedonoščetu jer je došlo u ispraznosti i ime mu pokriva tama. Čak ni sunca nije vidjelo" (Prop 6, 3-4). Itd.

Hvale se, dakle, mrtvi u odnosu na žive. Neki smatraju da duše borave na nebu prije nego siđu u ova tjelesa.[11] Rečeno je da je od obojice[12] bolje onome koji se uopće nije rodio. Sav je ovaj život iskušenje. Po Jobu, "smrt je čovjekov počinak" (Job 3,13). Po Jobu i Jeremiji, proklet je dan kada se rađamo.[13] Kako se sada[14] poštivaocima oca i majke obećaje da će dugo živjeti na zemlji koju će im dati njihov Gospodin Bog? Treba, dakle, potražiti zemlju koju Gospodin obećaje i daje onima koji su duhovno ostavili Egipat i sa svom strpljivošću prešli velike i strašne pustinje ovoga života. Pobjedili su velike kraljeve koje uništava Gospodin. Prešli su u Judeju kojom protječe mlijeko i med. Pošto je pod Jošuinim vodstvom uništen Jerihon[15] i opljačkan Hai[16] što znači vrletan, došli su u Jeruzalem. Pod miroljubivim kraljem Salamonom sagrađen im je hram. Ti će posjedovati zemlju koja je pripravljena krotkima. Naime, "blaženi su krotki jer će oni posjedovati zemlju" (Mt 5,4). To je prava zemlja živih što i psalmist kaza: "Vjerujem da ću gledati dobra Gospodnja u predjelu živih" (Ps 26,13). Mudrost ima u desnoj ruci duljinu ovoga života, a u lijevoj drži bogatstvo i slavu.

6,4: *"A vi, očevi, ne izazivajte svoju djecu na srdžbu nego ih poučavajte u Gospodnjemu zaptu i obliku života."*

11 To je pradavna platonistička pretpostavka koju je možda zastupao i sami Origen.
12 Usp. Prop 4, 2-3.
13 Usp. Job 3,3; Jer 20,14.
14 Odnosi se na Izl 20,12.
15 Usp. Jš 6,8. - Mislimo da tu Jeronim ima pred očima one o kojima sam kaže da su "duhovno" napustili Egipat.
16 Usp. *Haï*, DB, 3, 397; A. LEGENDRE, *Haï*, DB, 3, 397-399.

Djeci je grijeh ako ne slušaju roditelje. Ali kako roditelji mogu narediti nešto naopako, Pavao je dodao "u Gospodinu" (Ef 6,1). Roditeljima je grijeh ako na srdžbu izazivaju nejačad i dojenčad ili ako mladima i odraslijoj dobi naređuju što je teško. Kao što je, dakle, upozoreno na posluh kod djece i na plaću za podlaganje, tako se roditeljima zapovijeda umjereno vladanje da znadu biti na čelu kao sinovima, a ne kao slugama.

Pavao se nije zadovoljio ni tim završetkom zapovijedi već je dodao i ovo: "Poučavajte ih u Gospodnjoj stezi i opomeni." Što mi čitamo "opomena", bolje je kazano grčki: νουθεσία. Ta riječ više naznačuje "opominjanje" i "poučavanje" nego "strogost".[17]

Neka navedeno čitaju biskupi i svećenici koji svoju djecu[18] - možda poučavanu na crkveni trošak - uče u svjetovnome nauku i čine da čitaju komedije i pjevaju sramotne glumačke zapise. Što je zbog grijeha u riznicu prinijela djevica ili udovica ili je tu stavio sav svoj imetak bilo koji siromah, to učitelj gramatike i govornik preokrene u kalendski dar, saturnijsku košaricu i minervski poklon[19] odnosno na kućni račun, hramski novac pa i prljave raspuštenice.

Osobno je i Eli bio svet svećenik.[20] Ali jer svoje sinove nije poučio u svoj stezi i opomeni, pao je nauznak i umro. Nije mogao kročiti prema onome što predstoji već se srušio nazad. Pavši od neizlječivoga opistotona[21] na leđa pogledao je s Lotovom ženom[22] za Sodomom. Eli je ipak korio svoje sinove i govorio: "Zašto stvarate te zle riječi koje od svega naroda

[17] U Ef 6,4 piše νουθεσία. Otuda Jeronimovo razglabanje. Inače u katinskome tekstu koji Jeronim navodi i tumači piše *conversatio*, a u Vulgati *correptio*.

[18] O celibatu u ranome kršćanstvu usp. E. VACANARD, *Célibat ecclésiastique*, DTC, 2, 2068-2088.

[19] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 531.

[20] Usp. E. PALIS, *Héli*, DB, 3, 567-570.

[21] Ta bolest čovjeka ruši na leđa: usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 580.

[22] Usp. J. BONACCORSI, *Lot (La femme de)*, DB, 4, 365-367.

čujem o vama? Nemojte, sinovi moji, jer glas koji čujem o vama nije dobar" (1 Sam 2, 23-24). I Izaija se plačljivim glasom[23] tuži na takve roditelje pa kaže: "Rodili su im se sinovi tuđinski" (Iz 1,2).

Ako Pavao naređuje efeškim laicima koji su kako je obično u narodu pretrpani mnogim brigama ovoga života da svoju djecu poučavaju u svom zaptu i Gospodnjemu poticanju što moramo misliti o svećenicima? Pavao o njihovu redu piše Timoteju i kaže: "Neka ima poslušnu djecu sa svim poštenjem" (1 Tim 3,4). Isto naglašava Titu i ponavlja: "Neka ima djecu koja vjeruju i koju se ne optužuje radi raskalašenosti ili su nepokorna" (Tit 1,6). I kao da se opačine djece ubrajaju roditeljima, Pavao utvrđuje uzročnu povezanost i veli: "Treba da je biskup bez grijeha kao Božji upravitelj" (Tit 1,7). Nije, dakle, bez krivnje biskup čiji sin nije bio pokoran već je pod optužbom razuzdanosti.

6,5-8: *"Pokoravajte se, robovi, tjelesnim gospodarima sa strahom i trepetom i jednostavnošću svoga srca kao Kristu. Ne služite naoko kao da se dopadate svima nego kao Kristove sluge vršite Božju volju iz duše. Služite s vjernošću kao Gospodinu, a ne ljudima znajući da će svatko - bilo rob bilo slobodan - od Gospodina dobiti dobro koje je učinio."*

Prorok je kazao Jeruzalemu: "Kakav si ti što se bojiš smrtnoga čovjeka i sina čovječjega" (Iz 51,12)? Petar je rekao u svojoj poslanici: "Nemajte straha pred njima već svetite u svojim srcima Gospodina Isusa Krista" (1 Pt 3, 14-15). I Gospodin je isto propovijedao: "Nemojte se bojati onih koji mogu pogubiti tijelo i ne mogu vam više ništa učiniti već se bojte onoga koji može u paklu pogubiti i dušu i tijelo" (Mt 10,28). Isto svjedoči i Salamon: "Časti, sine, Gospodina i osnažit će te. Nikoga se drugoga ne boj osim njega" (Izr 3,7-9).

Ali se čini da Apostol zapovijeda drukčije: da se robovi pokoravaju tjelesnim gospodarima sa strahom i trepetom i da

[23] Izaija zapravo kazuje Jahvine riječi.

se žena boji muža.[24] Onaj koji odgovara jednostavnije, kazat će da Pavao te propise nije propisao za savršene sluge i one koji su spoznali tajne mudrosti nego za one koji su posjedovali početke vjere i kojima su bile potrebne skromnije pouke. Drugi pak tvrdi da čovjek koji ne posjeduje ropski duh u ponovnome strahu[25] ne podliježe iznesenoj presudi: da se pokorava sa strahom i trepetom tjelesnim gospodarima. Isto će kazati i o ženi kojoj se naređuje da se boji muža.[26] Treći će kod ovoga mjesta kao i u odnosu na ženu misliti da je umjesto poštivanje kazano strah. Ipak će ga uznemiriti činjenica što je strahu dodan trepet. Ženi može odgovarati poštivanje: da se štovanjem boji muža. Ali gdje je trepet, strah neće naznačivati poštivanje nego bojazan.

Nužno je, dakle, dodano za robove da poslije Gospodnjega straha imaju i trepet. Također se zbog razlike od duhovnoga Gospodina sada kaže tjelesni gospodar. Tako robu koji god vjeruje u Boga i još nije dosegao vrhunac znanja nije nedolično služiti tjelesnome gospodaru sa strahom i trepetom, u jednostavnosti svoga srca i tako mu vjerno služiti kao Kristu. Neka ne služi vanjštinom kako čine ljudi koji se žele dopasti ljudima nego neka nužnost pretvori u voljnost i neka od ropstva načini nagradu: nadasve kada gospodar tijela ne naređuje različito od Gospodina duha. Upravo to kaže Pavao. Veli: "Neka ne služe naoko kao da se dopadaju ljudima već neka kao Kristove sluge vrše Božju volju." Neka rob ima i samu vjernost neprisiljenu: neka je neposredna i iz duše. Služeći svome gospodaru kao Kristu od njega će kao vjeran dobiti nagradu za služenje.[27] Neće biti manja od nagrade da je kao slobodan čovjek služio s voljom.

[24] Usp. Ef 5,33.
[25] Usp. Rim 8,15.
[26] Usp. Ef 5,33.
[27] Usp. Mt 25, 21-23; Lk 19,17.

Isto tako moramo zapaziti da je Pavao različito vezao uz sinovsku i robovsku poslušnost. Sinovima, naime, kaže: "Slušajte svoje roditelje u Gospodinu" (Ef 6,1). Robovima pak reče: "Pokoravajte se tjelesnim gospodarima sa strahom i trepetom". Kao što je različit strah kod roba[28] i žene,[29] tako se razlikuje posluh kod djece i robova. Lijepo zapovjedajući robovima da se pokoravaju gospodarima, Pavao je dodao "kao Kristu" (Ef 6,5). Opet je dodao "kao Kristove sluge vršite Božju volju" (Ef 6,6). To znači da rob neće slušati tjelesnoga gospodara ako bi naređenjima htio naložiti što se protivi Bogu.

Pavao je u skladu s vremenom odgovorio Korinćanima: neka zbog vjere u Krista ne nastanu rastave između muževa i žena ako bi jedno od njih htjelo povjerovati.[30] Tako za Efežane i Kološane[31] jer su mnogi kod začetka vjere smatrali da poganske gospodare treba prezreti sada utvrđuje zapovijedi primjerene prilikama da se ne pričini kako ropstvo potstiče protiv gospodara i da nas nikako, zauzvrat, ne uči slušati gospodare ako naređuju što je opako i bezbožno.

6,9: *"I vi, gospodari, isto njima činite kaneći se prijetnji jer znate da je i njihov i vaš Gospodin na nebesima i da kod njega nema pristranosti."*

Što je to Pavao prethodno slugama zapovjedio da gospodarima rekne neka rade isto što kaza slugama? Mislim da se odnosi na slijedeće izreke: "u jednostavnosti srca", "vršeći Božju volju", "iz duše" i "s vjernošću" ili "blagonaklonošću prema slugama" jer εὔνοια[32] može oboje značiti. Svatko će od Gospodina dobiti za dobro koje je učinio: bilo da je - kako rekosmo - služio kao rob ili je kao slobodan gospodario kako treba. Nije bio strašan niti spreman na šibanje znajući da i

[28] Usp. Ef 6,5.
[29] Usp. Ef 5,33.
[30] Usp. 1 Kor 7, 12-16.
[31] Usp. Kol 3,22.
[32] Pavao je riječ napisao u Ef 6,7. Riječ znači "dobrohotnost", "naklonost". Usp. J. BEHM, εὔνοια, ThW, 4, 968-970.

sam ima na nebu Gospodina kod kojega nema pristranosti i koji jedini sudi samo volje i po njima boljega stavlja pred gorega. Gospodin odabire djela, ne ljude.

6,10: *"Uostalom, osnažite se u Gospodinu i u moći njegove vrline."*

Znam da u grčkome umjesto "vrlina" piše "jakost", tj. ἰσχύς.[33] Inače se kod Grka "vrlina" kaže ἀρετή. Ali je u nas svetopisamski običaj da Pisma "vrlinu" bez razlike kažu s ἰσχύς i ἀρετή. To je pogotovo jer se tjelesna snaga smatra jakošću duše. Čak i filozofi snagu broje među četiri vrline. Očito je pak da ta jakost pripada duši, ne tijelu.

To što Pavao kaže "osnažite se u Gospodinu i u moći njegove vrline" u cjelini se shvaća u Kristu. Neka se oni koji su povjerovali osnaže svim krepostima koje se poimaju u svezi s Kristom. Poslije posebnih zapovijedi koje moraju opsluživati muževi i žene, oci i djeca, gospodari i sluge, Pavao sada s razborom općenito naređuje zajednički da se, osnaženi u Gospodinu i u njegovoj vrlini, pripreme protiv đavla o kome piše u nastavku.

6,11: *"Obucite sva Božja oružja da možete odoljeti protiv đavlovih zasjeda."*

Ono što niže čitamo[34] i ono što se o Gospodinu Spasitelju kaže u svim Pismima pokazuje da sva Božja oružja za koja nam se sada naređuje da ih obučeno označuju Spasitelja. Rekavši "obucite sva Božja oružja" Pavao je jedno te isto kazao kao da je rekao: "Obucite Gospodina Isusa Krista" (Rim 13,14). Ako je pojas[35] istina i ako je oklop pravednost,[36] a Spasitelj se naziva istinom[37] i pravednošću,[38]

[33] Usp. Ef 6,10.
[34] Usp. Ef 6, 14-17.
[35] Pojas se češće spominje u Pismu: Iz 5,27; 11,5, itd.
[36] Usp. Ef 6,14.
[37] Usp. Iv 14,6.
[38] Usp. 1 Kor 1,30.

nema sumnje da je on i pojas i oklop. Prema tome, u skladu s time Krist će biti priprema evanđelja mira, štit vjere,[39] kaciga spasenja[40] i mač duha što je Božja riječ.[41] Također će biti živa i djelotvorna riječ te mač koji je povrh svakoga mača, naoštren s obje strane.[42] Koje drugo Božje oružje možemo zamisliti da se s njime mora zaodjenuti tko se ima boriti protiv đavolskih zamki osim sile koja je Krist? Tko Krista odjene u skladu sa svime što se o njemu misli, bit će u stanju oduprijeti se svim đavolskim spletkama. Radi toga što se opasao istinom, neće ga biti lako privesti krivim učenjima. Ukoliko je pak navukao oklop pravednosti, neće ga uspjeti probiti strijele nepravde. Budući da je obuo najljepšu obuću za pripremu evanđelja mira kao onaj koji je za kraj spremio svoja djela i zato postao čovjek mira, ne čini ništa ratoborna ni što uznemiruje. Neće biti osuđen s onima koji su nespremni. Ni nevjera koja je neprijatelj vjere neće ništa moći gdje se nalazi štit vjere. Neće se razbiti ono poglavito i voditeljsko u srcu i duši gdje su smještena sva osjetila kada je zaštićeno oklopom spasenja. I napokon: tko u ruci drži mač duha, tj. Božju riječ, kao snažan će čovjek ratnik oboriti, usmrtiti i umoriti sve sljedbe protivne istini.

Budući, dakle, da Apostol želi pokazati mnogovrsne đavlove dovitljivosti s kojima nas želi zarobiti na onim mjestima na kojima ne čuvamo sa svom stražom svoje srce, naznačio je njegove μεθοδείας,[43] tj. izume ili lukavštine. Ako se, naime, uzdržimo od tjelesne požude, zarobi nas u škrtosti kada smo malo oprezni. Ali ako prezremo i škrtost i požudu, ušulja se po raskalašenosti i učini da nam želudac bude bog. Po razuzdanosti osvoji i ono što se činilo jakim. Mudri vojnički

[39] Usp. Ef 6,16.
[40] Usp. Ef 6,17.
[41] Usp. Ef 6, 14-17.
[42] Usp. Heb 4,13.
[43] Riječ piše u Ef 6,11, ali i u Ef 4,14. Drugdje se u Novome zavjetu ne susreće kao što se ne pojavljuje niti prije Novoga zavjeta: usp. W. MICHAELIS, μεθοδεία, ThW, 5, 106-108.

predvodnici obično najprije napanu ona gradska mjesta koja su slabo utvrđena. Kada preko njih provale, lako zauzmu utvrđena. Tako i đavao: nastoji provaliti kroz ono što vidi otvoreno ili što nije zatvoreno i dorijeti do same utvrde srca i duše. Što mi je uopće potrebno govoriti o mnogim đavolovim zasjedama kada se iz navedenih spoznaju i ostale vrste njegovih lukavština?

Đavao je grčka riječ.[44] U prijevodu znači "klevetnik". Po vlastitosti hebrejskoga jezika i Zabulonovo pleme ima sličnost s riječi đavao.[45] Može se nazvati καταρρύων,[46] tj. onaj koji teče dolje. Đavao je polako padao s vrline na opačinu i od nebeskoga se pokvario do zemaljskoga.

6,12: *"Naša, naime, borba[47] nije protiv krvi i tijela nego protiv vrhovništava, protiv vlasti, protiv ravnatelja svijeta ovih tmina, protiv zlih duhova na nebesima."*

Smatram da Pavao, pišući Korinćanima, nije mogao reći: vama se nije boriti protiv tijela i krvi. Njima je kazao: "Zaskače vas ljudsko iskušenje. Ali je vjeran Bog koji neće dopustiti da budete kušani više oko onoga što možete" (1 Kor 10,13). Držim, dakako, da postoje bitke protiv tijela i puti. Tu se nazivaju ljudskim napastima. To je kada tijelo žudi suprotno od duha i izaziva nas vršiti njegova djela: blud, nečistoću, raskalašenost, idolopoklonstvo, neprijateljstvo, svađe, zavisti, gnjev, prepiranje, razdore, strančarenja, zasjede, pijanstva, proždrljivosti[48] i drugo tome slično.

44 Jeronim misli διάβολος.

45 Za đavla također postoji riječ *zabolus:* usp. A. BLAISE, *Dictionnaire,* 864.

46 Tako piše u tekstu. Inače καταρρέω naznačuje da se s višega pada na niže.

47 U izvorniku je riječ πάλη. Ona naznačuje športsko natjecanje koje se danas naziva boks: usp. M. MANDAC, *Školske riječi u Novome zavjetu,* SB, 36 (1996), 196-197.

48 Usp. Gal 5, 17-21.

Ali nije ljudsko napastovanje niti je boj protiv tijela i krvi kada sama sotona, prerušena u anđele svjetla,[49] nastoji uvjeriti da ga smatramo anđelom svjetla ili kada čini nešto slično u svoj snazi, lažnim znacima i čudima,[50] u svoj bezbožnoj zavodljivosti. Kada, naime, neprijatelj nekoga zaplete da ga prigrli i kada u njemu veli "to kaže Gospodin", ne zavodi ga kao tijelo i krv ili kao ljudsko iskušenje nego kao vrhovnik, vlast, upravitelj tame i duhovno zlo. Zato đavlu ne ustupajmo mjesto.[51] Čak ako se na nas obori duh onoga koji ima vlast, ne dajmo mu mjesto.[52]

Netko će kazati da je Apostol to što kaže - "nama se nije boriti protiv krvi i tijela već protiv vrhovništava i vlasti" i drugo što slijedi - kazao da se poučimo pa ne mislimo kako ni one opačine koje nam, doduše, pribavlja tijelo ne dolaze od tijela i krvi već da nam ih nadahnjuju stanoviti zlodusi. Postoje, naime, stanoviti zli dusi koji služe ljubavima i ljubavnim pjesmama. To napominje i prorok kada kaže: "Zaveo ih je duh bluda" (Hoš 4,12).

Kaže se da zlodusi imaju i barbarska imena. Tako su često priznavali oni koje puk zaista naziva vračima. Postoji uspomena na vračanja, proklinjanja, različite bljeske, raznovrsne vrste kovina ili jela gdje su, pozvani, prisustvovali đavli i zasužnjili nesretne duše. Neki su poticali na srditost, bijes i ratove, a drugi stali na čelo neprijateljstvima i raspaljivali ih među ljudima.

Prema tome, ukoliko nas, kažu, Apostol želi poučiti da navedeni oblici opačina ne potječu iz naravi tijela niti iz tvari tijela i krvi nego iz đavolskoga poticanja zato veli: "Nama nije borba protiv krvi i tijela nego protiv vrhovništava i vlasti", i ostalo. Stoga smo sada nasrijedu iznijeli primjere onih koji -

49 Usp. 2 Kor 11,14.

50 Usp. 2 Sol 2, 9-10.

51 Usp. Ef 4,27.

52 Usp. Sir 10,4.

nesretnici - služe vračarskim umjećima. Drži se da oni to čine kako bismo opovrgli uvjerenje onih što misle da svi grijesi dolaze od puti i krvi te da zlodusi ne posjeduju nikakvu vlast da nas potaknu na grijeh.

Smatramo da je takva bila Jakovljeva borba.[53] Jakov se nije borio protiv tijela i krvi kada je ostao sam i s njime se borio čovjek koji mu je pomagao i snažio ga protiv protivnika dok se borio s beskrajnim naporom. Istodobno pripazi da možda nisu smješni oni koji smatraju da se Jakov borio cijele noći kako se natjecatelji bore. Što je veliko - kako dotični tvrde - ako je u borbi nadvladao ili bio svladan? Treba vjerovati da je Jakovljeva borba bila razumna i da je dolikovala patrijarhu. Bijaše takva kakvu podnose oni koji mogu kazati: "Nama se nije boriti protiv tijela i krvi." Sada nije nužno iznositi svekoliko otajstvo toga mjesta[54] kada ću, budem li živ, to potpunije razložiti na vlastitome mjestu.[55]

Tražimo pak gdje je Pavao u Starome zavjetu to[56] pročitao ili kojom je vlašću obznanio što nipošto nije napisano. Naslućujemo da je na temelju onoga što je o ratovima i pojedinoj bitci kao što je, primjerice, Davidova protiv Golijata[57] i Izraelovih sinova protiv tuđinca i drugih naroda zapisano u Zakonu, Jošui, Sudačkoj knjizi i Knjizi kraljeva te Ljetopisima[58] Apostol shvatio temeljitije. Po tjelesnome je ratu shvatio duhovni koji vode ljudi da bi bili pobjeđeni ili pobjedili. Satrapi[59] su svakoga pojedinog mjesta bili znamen višnjih vrhovništava, a kraljevi pojedinih naroda slika onih što se sada

[53] Usp. E. PALIS, *Jacob*, DB, 3, 1061-1073.
[54] Odnosi se na Post 32, 23-30.
[55] Jeronim ima na pameti svoj spis *Liber hebraicarum quaestionum in Genesim*. Tu je razglobio pitanje koje spominje: usp. PL, 23, 1038B-1039B. O samome djelu usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 110.
[56] Odnosi se na tvrdnju u Ef 6,12.
[57] Usp. 1 Sam 17,49.
[58] Jeronim tu na svoj način spominje razne starozavjetne knjige.
[59] Satrapom se nazivao u drevna vremena upravitelj perzijske pokrajine.

nazivaju ravnateljima svijeta i tama. Zli su pak ljudi upućivali na duhovne zloće na nebesima.

Nama se čini da Apostol drugim riječima ovo kaže: Efežani, ono što čitate o izraelskim ratovima protiv naroda, izgleda da označuje, doduše, tijelo i krv recimo Egipćana, Idumejaca, Amonićana, Moabićana i drugih naroda. Ali ako želite upoznati istinu, shvatite da se sve ono njima dogodilo slikovito. Zapisano je pak radi nas[60] za koje su nastupili završeci vjekova da otuda razumjemo kako nam se nije boriti protiv tijela i krvi nego protiv nekih duhovnih i nevidljivih vlasti, protiv ravnatelja onih tmina što pritišću ovaj svijet i ljude spotiču o zablude nevjere. Borba nam je protiv zlih duhova na nebesima. To ne znači da zlodusi stanuju u nebu nego da je to ime dobio zrak nad nama. Radi toga se i za ptice što lete po zraku kaže da su nebeske ptice.

I na drugome mjestu o zlodusima što lutaju ovim zrakom Apostol kaže: "U njima ste nekoć hodali prema vijeku ovoga svijeta, po prvaku zraka, duhu koji sada djeluje u sinovima nevjere" (Ef 2,2). Ovo je pak nauk svih učitelja: da je ovaj zrak koji u sredini dijeli nebo i zemlju i smatra se praznim pun protivnih sila.

Poslije kazanoga treba ispitati od koga su vrhovništva, vlasti i ravnatelji tminama svijeta te zli dusi na nebesima primili vlast da budu navedeno. Neka, recimo, netko kaže da je otpali đavao povjerio svojim pomoćnicima različite službe i da izvor tim raspodjelama nije Bog. Razuman čitalac može tome predbaciti da piše: "Nema vlasti osim od Boga" (Rim 13,1). Ako se to kaže o ljudima koliko više vrijedi o onima koji su protančanije i bolje[61] naravi? Ipak tko spomenuto drži ne

[60] Usp. 1 Kor 10,2.
[61] Nama se izričaj čini čudnim jer bi uključivao da su zlodusi "bolje" naravi nego ljudi. Vjerojatno u pozadini stoji misao da su zlodusi bez tijela i zato samo dusi.

zapada smjesta u opačinu hule jer svatko po svojoj volji dobiva u dio različitu službu.

Vidimo da u gradovima oni koji su počinili kakvu opakost hrane životinje ili tešu mramor ili čiste nečistoću javnih jama ili vode gladijatore te su određeni za prolijevanje krvi okrivljenih. Tako je i sa zlodusima. Po slobodi uz vlastite odluke u dio dobili predio zasjeda, prevara, zlodjela, krive zakletve i drugih opačina da budu upravljači tmina jer nisu htjeli biti prvaci svjetla. Ti, dakle, ravnatelji svijeta i tmina, kada bitkama nekoga obore i postignu da se pokori, smjesta ga uključe u svoj svijet i svoje tame gdje vladaju. Zbog toga razloga moramo snažnije djelovati da mi koji jednom čusmo "više niste od ovoga svijeta jer kada biste bili od svijeta svijet bi svoje ljubio" (Iv 15,19) opet ne pristupimo svijetu niti mu se podložimo. Neka je svijet za nas raspet i mi za nj[62] da nas ravnatelj svjetla Isus sjedini sa svojim svijetom i učini da budemo pod Očevom vlasti ukoliko smo izvučeni iz vlasti duhovne zloće i neba onih koji će proći i ne može se nazvati Božjim sjedištem. Bezbožno je vjerovati da nebeski zli dusi drže ono nebo o kojemu kaže Bog: "Meni je nebo prijestolje" (Iz 61,1).

Tko, dakle, shvati što se u ovome svijetu - bili mi nazočni ili odsutni - događa makar to ne možemo vidjeti zbog ovoga lomnoga i zemaljskog tijela naše skromnosti gdje je uključena duša ili jer za tjelesne oči nije otvorena protančanije narav,[63] razumjet će o kojim tminama sada[64] Apostol govori. Tamom se naziva sav ovaj zemaljski život jer "svjetlo svijetli u tami i tama ga nije obuhvatila" (Iv 1,4) ili jer svjetlo i pamet duše zasjenjuje, prekriva i zasljepljuje zemaljsko tijelo, tijelo smrti i skromnosti.

62 Usp. Gal 6,14.
63 Odnosi se na đavla.
64 Odnosi se na Ef 6,12.

Znajmo pak da uz izuzetak sadašnjega mjesta nikada ni u Starome ni u Novome zavjetu nismo pročitali κοσμοκράτορας,[65] tj. "ravnatelje svijeta". Pavao je tu riječ stoga stvorio jer mu je bilo nužno, razglabajući za Efežane, nove riječi prilagoditi novim i nevidljivim zbiljama. Uz to jer Pavao kaže "u nebesima" što se ukazuje nejasnim, moramo reći da se to može odnositi na sve da bude smisao: nama je rat protiv vlasti u nebesima, protiv ravnatelja ovih tama u nebesima i protiv duhovnih zloća u nebesima, a ne samo protiv "duhovnih zloća u nebesima". To je nadasve zato ako se - kako već prethodno rekosmo - nebesa zovu zbog "nebeskih ptica" (Mt 8,20) i jer se obično kaže da kiša pada s neba što ne znači da kiša dolazi iz neba. Filozofi pak tvrde da oblaci nisu od zemlje udaljeniji više od dvije tisuće koraka. Iz njih dažde kiše i pada pljusak. U tome se značenju veli da su se kod potopa otvorile nebeske ustave.[66]

Po mjeri koliko tko bude gori doista će toliko biti bliži zemaljskim predjelima i gušćoj naravi. I zemlja i zrak koji nas okružuje ima svoju gustoću. Neki kažu da duše, oslobođene tjelesa, ako su u sadašnjemu životu bile protančane i ako su se - reći ću[67] - turpijom vježbe[68] izgladile za protančano tijelo neće boraviti na gustim[69] mjestima. Bit će, naprotiv, bliže Bogu koji je netjelesan. Ali ako su ljudi bili takvi da se o njima može kazati "dokle ćete, sinovi ljudski, teškim" ili "odebljalim

65 Usp. W. MICHAELIS, κοσμοκράτωρ, ThW, 3, 913.
66 Usp. Post 7,11.
67 Izričaj je čudan jer je Jeronim na početku rečenice napisao "neki kažu".
68 Jeronim je napisao riječ ἄσκησις. Riječ ima više značenja: vježba, tjelovježba, životni oblik, asketski životni oblik. Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 287.
69 Jeronim je više puta upotrijebio riječi *pinguis* i *pinguedo*. Riječi znače "debeo" i "debljina". Vidi se pak da Jeronim te riječi suprostavlja riječima *subtilis* i *subtilitas*. One pak znače "tanak" i "tankoća". Jeronim u "tankosti" vidi nešto vrijednije nego što je "debljina". Najvrijednija je netjelesnost jer nema nikakvu "debljinu".

srcem" (Ps 4,3), tada se, u skladu s teretom svoje težine, odvlače u najniže i preopterećuju debljinom.[70]

Poslije gornjega također treba i o tome razmisliti da li postoji neko mjesto gušće od ove zemlje i zraka. Mnogi ga nazivaju podzemlje.[71] Tu borave oni koji se nazivaju podzemnici.[72] Tko su oni i u kolikoj su sličnosti ili kolika im je razlika u odnosu na one koji se nazivaju zlodusima u nebesima, nije vrijeme da sada o tome raspravljamo.

Preostalo je da jasnije naučimo iz dvaju Pavlovih navoda razliku između borbe s tijelom i krvi i borbe s ravnateljima ovih tama i sa zlim dusima u nebesima. Kada Pavao želi naznačiti ljudske kušnje, tj. borbu s tijelom i krvlju, on to prezire i za to ne haje. Kaže: "Tko će nas odvojiti od Božje ljubavi? Zar pomutnja, tjeskoba, progonstvo, glad, golotinja, pogibelj, mač? U skladu je što piše: radi tebe umiremo svaki dan, smatrani smo za ovce koje se kolju. Ali u svemu tome pobjeđujemo zbog onoga koji nas je ljubio" (Rim 8, 35-37). Međutim, kada nas Pavao kani poučiti o protivničkim moćima, ravnateljima tmina i zlim nebeskim dusima kao da polazi s drugoga polazišta. Veli: "Siguran sam da nas ni smrt, ni život, ni anđeli, ni prvaštva, ni sadašnjost, ni budućnost, ni jačina, ni visina, ni dubina, ni bilo koje drugo stvorenje neće moći rastaviti od Božje ljubavi koja je u Kristu Isusu, našemu Gospodinu" (Rim 8, 38-39).

O ovome se retku možda opširnije raspravljalo nego je čitalac htio. Neka to, molim, oprosti teškoći samoga mjesta i ljudima u Efezu. Poslije vračarskih vještina morali su doznati tko ih je nekoć prevario.

[70] Očito je da Jeronim "debljinu" i "gustoću" uzima kao naznaku za grijeh i zlo.

[71] Jeronim je napisao *infernus*. Riječ ima mnogo značenja: usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 440-441.

[72] Jeronim je napisao *inferi:* usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 441.

6,13: *"Zato uzmite sva Božja oružja da se možete oduprijeti u zli dan i stajati kada sve izvršite."*

Pavao zlim danom naziva ovo vrijeme - o njemu je ranije kazao "otkupite vrijeme jer su dani zli" (Ef 5,16) - radi zebnje i napora ovoga života. Do vjenca, naime, ne možemo doći bez znoja i borbe. Ili zli dan Pavao naziva dan svršetka i suda. Tada će đavao, neprijatelj i osvetnik, nastojati zadržati nas na svojoj strani od koje će se osloboditi "tko vodi računa o potrebnome i siromahu jer će ga Bog osloboditi na zli dan" (Ps 40,1). To je onaj dan o kojemu piše i na drugome mjestu: "Evo dolazi dan Božje srdžbe: (Iz 13,9). Drugdje piše: "Doći će neizlječeni Gospodnji dan bijesa i srdžbe" (Iz 13,6). Opet piše: "Jao onima koji žude za danom Gospodnjim. Čemu vam dan Gospodnji? Dan je tame, a ne svjetlo. To je kao da čovjek uteče od lavova lika i naiđe na medvjeda i da uđe u svoju kuću, prebaci svoje ruke preko zida i da ga ugrize ljutica. Zar dan Gospodnji nije tama, a ne svjetlo i tama koja nema sjaja" (Am 5, 18-20)? Taj dan spominje Joel prorok govoreći: "Trubite trubljom na Sinaju. Propovjedajte na mome svetome brdu i smest će se svi koji nastavaju zemlju jer je tu dan Gospodnji, jer je blizu dan tmina i pomutnje, dan oblaka i tame" (Jl 2,1). I Sefanija govori o istome danu kada kaže: "Gospodnji je dan velik, blizak i veoma brz. Glas je Gospodnjega dana gorak, tvrd i jak, dan srdžbe, onaj dan, dan stiske i nužde" (Sef 1, 14-16). I ostalo. Poslije toga Sefanija bilježi: "I udarit ću ljude i hodat će kao slijepi jer su griješili Gospodinu" (Sef 1,17).

Prema tome da se toga dana tko može oprijeti đavlu jer je on tužilac naše braće,[73] neka uzme sve Božje oružje. To znači πανοπλία,[74] a ne naprosto "oružje" kako je prevedeno

[73] Usp. Otk 12,10.

[74] Ta riječ piše u Ef 6,13 i naznačuje punu ratnu spremu drevnoga vojnika oklopnika. Taj je vojnik imao: štit, kacigu, oklop, nadbebrenik, mač i koplje: usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1452; A. OEPKE, πανοπλία, ThW, 5, 295-297; G. KUHN, πανοπλία, ThW, 5, 297-300.

na latinskome.[75] Neka, opasan svim oružjima i oružjem o kojemu se u nastavku raspreda, znade da tada može stajati ako je sve učinio: da pun svih vrlina oblikuje čvrst korak, da se ne miče iz bojnoga reda i da je od onih o kojima kaže Gospodin: "Ima ih među onima koji tu stoje" (Mt 16,28). Na drugome je mjestu: "Vjerom stojite" (2 Kor 1,23). I psalmist kaže: "Stavio je moje noge na stijenu" (Ps 39,3).

Neki uvode i treće tumačenje. Kažu da se smrću ne dovršava sva borba protiv đavla nego da nam, kada iziđemo iz ovoga vijeka, predstoji teži i otvoreniji boj nego dok smo tu, protiv ovdje nazočnih. Ono što smo maločas naveli - "ni sadašnjost ni budućnost" (Rim 8,38) - tumače tako što tvrde da "buduće" označuje bitke koje se zameću poslije ovoga života. Također smatraju da u izreci "zato nastojimo da mu omilimo bilo u sadašnjosti ili budućnosti" (2 Kor 5,9) naznaka sadašnje vrijeme naznačuje ovaj život, a napomena "budućnost" život iza smrti. I ono što je sada kazano - "izvršivši sve, stajati" - svode na isti smisao: kao da se ne može sve obaviti u sadašnjem životu nego se dijelom čini kao što se dijelom gleda i dijelom proriče.[76] Tek će se onda moći savršeno stajati kada tko bude sve izvršio.

Stanoviti autor to razjašnjuje jednostavnije. Kaže: Pavao je proročkim duhom vidio da će Efežane poslije ovoga pisma spopasti buduća iskušenja i progonstva. Radi toga ih sokoli i opominje neka sve učine te tako mogu "stajati" (Ef 6,13) u evanđeoskoj vjeri da ne propadnu za progonstava.

Smatramo pak da je zapravo izričaj "zli dan" sada[77] naveden iz četrdeset i osmoga psalma.[78]

6,14: *"Stojte, dakle, opasavši svoje bokove u istini."*

---

75 U Vulgati piše samo *armatura*, tj. "oružje".
76 Usp. 1 Kor 13,9.
77 Odnosi se na Ef 6,13.
78 Čitamo u Ps 48,6: "Zašto ću se bojati u zli dan?"

Nitko ne sumnja da se po udovima puti i tijela u Pismima nazivlju svi dijelovi duše. Mislim da je tu jedan od udova: "bokovi". Naređuje se da ih opašemo istinom. I u *Evanđelju po Luki*[79] piše: "Neka vam bokovi budu opasani i neka svjetiljke gore u vašim rukama" (Lk 12,35). Ali bokovi[80] se kod rađanja i sjemena uvijek shvaćaju u skladu s izrekom: "Od ploda tvoga boka stavit ću na tvoje prijestolje" (Ps 131,11). I drugdje: "Levi još bijaše u bokovima svoga oca Abrahama kada mu je ususret izišao Melkizedek" (Heb 7,10). Nama se radi navedenoga čini da je onaj opasao svoje bokove tko uopće ne vraća dug ženi niti služi požudi već nasljeduje nerođenoga Boga jer nije na usluzi poslovima rađanja. Smatram da isto znači i to što je Ivan imao oko svojih bokova kožni pojas.[81] Nije bio među nečistima što se zbog otjecanja sjemena[82] nalaziše izvana tabora: nisu mogli stanovati s Gospodnjim kovčegom. Nije bio ni između onih o kojima u *Brojevima* piše: "Neka mu se rašije odjeća" (Br 8,7). Onaj tko je opasan istinom, tu odjeću stavlja na drugoga i povlači naviše: duhovnim pojasom pokriva, veže i zatvara gnusobu golih bokova. Spreman je za boj. Ima svijetla djela koja se zovu svjetiljke što plamte.

"Obucite i oklop pravednosti."

Teško da se posebice na onim mjestima koja drže život rani tko je stavio oklop istine što se održava stisnut kukovima i međusobnim željeznim obručima. Tako je i s čovjekom kojega omata mnogobrojna odjeća pravednosti. Neće u jetra zadobiti strijelu kao jelen niti će zapasti u žudnje i srdžbe. Bit će, naprotiv, u srcu čist jer kao začetnika toga oklopa ima Boga koji svakome svetome stvara sva oružja i ne dopušta da

---

79 Jeronim je izričaj *Po Luki* ispisao grčki.
80 Grčka riječ koju smo preveli "bokovi" naznačuje dio tijela poviše kukova: usp. H. LESÊTRE, *Hanche*, DB, 3, 416.
81 Usp. Mt 3,4.
82 Usp. Lev 12, 1-5: tu je zapravo riječ o ženi kada rodi.

dotičnoga probode koplje što danju leti niti da izgori od ognjenih strijela.

6,15: *"I noge obujte spremnošću za evanđelje mira."*

Pažljivo zamjetite da je Pavao nogama nazvao stanovitu dušinu vrlinu. S njima hodamo u onome koji kaže: "Ja sam put" (Iv 14,6). Treba nam se njime obuti spremnošću za evanđelje mira. Kao slika spomenute obuće prethodila je u *Izlasku* ona obuća koju su po naredbi morali imati oni koji su blagovali Pashu i koji su bili spremni krenuti na put. Pismo kaže: "To ćete jesti ovako: bokovi će vaši biti opasani, vaša će obuća biti na vašim nogama, vaši štapovi u vašim rukama. Jedite to sa žurbom jer je to Gospodnja pasha" (Izl 12,11). Znamen je, jasno, spremnosti jesti sa žurbom i obuvenih nogu da mogu, okrijepljeni pashalnim jelom, prijeći široku i strašnu pustinju.

Obuven je, dakle, tko još putuje. Tko je pak već prešao Jordan i ušao u obećanu zemlju izuva nogu.[83] Reče: "Razriješi obuću sa svojih nogu jer je mjesto gdje stojiš sveta zemlja" (Izl 3,5). Ako netko nije s Navinim Jošuom niti je apostol neće obuti svoje noge spremnošću za evanđelje mira. Ali ako je netko apostol i može se brojiti među dvanaestoricu, na put nipošto ne nosi svoju obuću[84] niti pokriva petu da udalji škorpione i ljutice. Već je dovršen i savršen. Stoji na svetoj zemlji i živi u Kristu i slijedi Jaganjca kamo god ide.[85]

Nastaje pitanje da li je Pavao sada kazao "evanđelje mira" da ga razlikuje od drugoga evanđelja ili je pak vlastitost ovoga evanđelja da se nazove evanđelje mira? Tko, dakle, posjeduje mir obuven je Kristovim evanđeljem. Kada je obuven, spreman je. Pripravni se ne smatra savršenim već se zato pripravio da putuje i da putujući stigne do cilja.

---

[83] Usp. Jš 5,16.
[84] Usp. Mt 10,10.
[85] Usp. Otk 14,4.

6,16: *"Povrh svega uzmite štit vjere u kojemu možete ugasiti sve ognjene strijele zloga."*

Kao da je Pavao kazao: u svakome djelu nosite štit vjere da možete, pokriveni i zaštićeni, primiti strijele što dolaze te ih tamo i amo odbaciti ratničkom vještinom. Riječ je o onoj vjeri zbog koje je i Abraham - samo poslije mnogih djela i kreposti - mogao zavrijediti da Pismo o njemu kaže: "Povjerovao je Abraham Bogu i ubrojeno mu je u pravednost" (Post 15,8).

Očite su pak strijele zloga. On ih želi ubaciti u naša srca putem najgorih misli. Od njih je jednu bacio u Judino srce da izda Spasitelja.[86] Ali dušmanin neće moći imati ni početno ranjavanje duše ako držimo štit vjere. U njemu se ne samo lome strijele što dolaze već se gasi i sami oganj strijela. O njemu se jada i prorok. Kaže: "Svi su oni preljubnici, kao peć su užarena" (Hoš 7,4). Tko snažnom rukom bude držao taj štit vjere i ako se pouzda u Gospodina, znat će kazati: "Uzdam se u Gospodina. Kako govorite mojoj duši otiđi kao vrabac u brdo? Grešnici, evo, zapeše luk, u tobolcu spremiše svoje strijele da u tami strijeljaju čestite srcem" (Ps 10, 2-3).

Veli: budući, dakle, da se uzdam u Gospodina, s kojega mi razloga savjetujete da ne stanem protiv neprijateljskih navala i strijela koje su u tobolcima pripremili želeći ubiti ne samo mene već sve pravedne u srcu? Evo stojim na stijeni i ne bježim u tamnovita brda. Sve se odbijene dušmanske strijele vraćaju na one koji ih šalju.

6,17: *"Uzmite i kacigu spasenja."*

Zbog te kacige spasenja sva osjetila ostaju cjelovita u našoj glavi, a nadasve oči. O njima u *Propovjedniku* kaže Salamon: "Mudračeve su oči u njegovoj glavi" (Prop 2,14). Znao je što je muževa glava i koje su oči smještene u glavi muža. Ako je Krist glava muža,[87] a oči su mudraca u njegovoj glavi, slijedi - ako smo pametni - da je svaki naš osjećaj, pamet,

---

[86] Usp. Iv 13,2.
[87] Usp. 1 Kor 11,2.

mišljenje, riječ i savjet u Kristu: u Kristu koji je Riječ, svetlo, pravednost, istina i sve vrline.

6,18-19: *"... i mač Duha što je Božja riječ. Svom molitvom i prošnjom molite u svako doba u Duhu. U njemu bdijte sa svom ustrajnošću i molitvom za sve svete i za me."*

Božja riječ izlazi iz Duha Svetoga, a suprotna govori iz zemlje i otuda se zameće. "Tko je od zemlje, govori od zemlje. Tko je došao s neba, nad svima je i za ono svjedoči što je vidio i čuo" (Iv 2, 31-32). Ali Božja je riječ mač Duha o kome Pavao sada kaže: "Mač Duha što je Božja riječ."

Božja je riječ živa i djelotvorna. Oštra je povrh svakoga dvosjekloga mača. Prodire sve do zglobova duše, kostiju i srži.[88] Taj duh rasjeca i dijeli. Puno napreduje po molitvi i prošnji onih koji u svako doba mole Gospodina prema izreci: "Molit ću duhom, molit ću i dušom." Napredovanje je u tome što se Apostol, posredstvom bdjenja i po ustrajnoj molitvi, obogaćuje Božjom riječi i naukom. Ali sve to bogatstvo koristi spasenju ostalih da od koristi bude onima samima koji za Apostola mole. Istodobno se moramo diviti Apostolovoj poniznosti kada od Efežana traži da za nj prikazuje prošnje. On kaže "u svoj ustrajnosti i molitvi za sve svete i za me" da se zasebno sjećaju svetih, a zasebno njega.

6,20: *"... da mi se dade riječ u otvaranju mojih usta te s pouzdanjem obznanim otajstvo evanđelja za koje u verigama vršim poslanje da bih se usudio u njemu govoriti kako treba."*

Pavao sada kaže "u otvaranju mojih usta". Drugdje je rekao: "Moja su usta, Korinćani, kod vas otvorena" (2 Kor 6,11). Također je rečeno: "Otvorivši svoja usta učio je svoje učenike govoreći ..." (Mt 5,2). Isto tako: "Otvorio sam svoja usta i udahnuo dah" (Ps 118,31). Jednako: "Otvorit ću u usporedbama svoja usta" (Ps 87,2). Navedeno i drugo tome slično treba tako shvatiti kao da je Pavao izjavio: neka se

[88] Usp. Heb 4,12.

rastvore riznice i otvore otajstva od vjekova sakrivena da uđe Duh Sveti te se objavi što je skrito.

Nastavak pak potvrđuje smisao ovoga navoda, tj. "da mi se dade riječ u otvaranju mojih usta". Pavao kaže "u pouzdanju objaviti otajstvo evanđelja", a ne u usporedbama i izrekama kao proroci. I sam Gospodin, dok je još u tijelu govorio, reče: "Dolazi trenutak kada vam nipošto neću govoriti u izrekama nego ću vam s pouzdanjem navještati o Ocu" (Iv 16,25). Taj će govor s pouzdanjem moći postići samo onaj koji bude imao srce koje ga ne kori: "Ako nas ne kori naše srce, imamo pouzdanje u Boga i što god zamolimo od njega ćemo dobiti" (1 Iv 3, 21-22).

Rijetko tko u povjerenju obznanjuje otajstvo evanđelja jer je rijedak tko ima pouzdanje u Boga: "Tko će se pohvaliti da ima čisto srce ili tko će stajati govoreći da je čist od grijeha" (Izr 20,9)?

Nakon toga kratko treba razjasniti što znači kada Pavao kaže "za nj u okovima vršim poslanje" da objavim otajstvo evanđelja. Tko to jednostavno shvaća reći će da je Pavao radi svjedočenja za Krista u Rimu iz zatvora i okova poslao ovaj spis. Drugi tvrdi da je Pavao navedeno kazao zbog tjelesne skromnosti i ovih okova koji nas opasuju i jer gledamo kroz zrcalo u zagonetci.[89] Tada će tek moći u pouzdanju otvoriti otajstva evanđelja kada odloži okove i slobodan iziđe iz tamnice.[90] Možda čak moramo misliti da je i u okovima bez lanaca tko život ima na nebu i o kojemu se može kazati: "Vi pak niste u tijelu već u duhu, ali ako Božji Duh boravi u vama" (Rim 8,9).

6,21-22: *"A da i vi znate što je sa mnom, što činim, sve će vam obznaniti Tihik, ljubljeni brat i vjerni službenik u Gospodinu. Njega sam vam poslao da doznate što je s nama i da utješi vaša srca."*

[89] Usp. 1 Kor 13,12.

[90] Jasno je da je tu govor o tijelu kao tamnici i okovima duše.

To shvatite dvostruko. Tihik je u Efez zato poslan da Efežanima javi da su okovi apostola Pavla poznati u cijelome pretoriju[91] i da su njegove verige koristile za vjeru evanđelja. Bilo je to u ono vrijeme kada je pisao i Kološanima govoreći: "Što je sa mnom sve će vam obznaniti Tihik, ljubljeni brat i poslužitelj i sluga u Gospodinu. Njega sam vam stoga poslao da doznate što je s nama i da utješi vaša srca s Onezimom, predragim i vjernim bratom koji je od vas. On će vam priopćiti sve što se ovdje zbiva" (Kol 4, 7-9). Zaista je bila velika utjeha čuti da Pavao u Rimu, gospodaru i glavnome sijelu Rimskoga carstva, doživljava trijumf iz zatvora i okova.

Međutim, možda je Tihik bio i zato poslan da Efežanima obznani Pavlov život i ponašanje koje oni nisu poznavali i da onima koji su se upućivali u Apostolove pothvate i vrline i Apostola htjeli nasljedovati pruži stanoviti primjer za življenje. Nije mogla biti mala utjeha za one koji su željeli slijediti Apostola kada su doznali što je on učinio.

6,23: *"Mir braći i ljubav, s vjerom, od Boga Oca i Gospodina Isusa Krista."*

Ako postoje i neki drugi darovi koje daje Bog Otac i Gospodin Isus Krist, među njima nije najmanji mir što nadvisuje svaki um i čuva srca i pameti svetih. Stanovita vedrina i mirnoća smirene duše izbjegava svaku oluju i vihor vrtložina. Miru je slična ljubav s vjerom. I nju zajedno udjeljuju Bog Otac i Sin da Boga ljubimo od svega srca, a bližnjega kao sami sebe[92] i da molimo za svoje neprijatelje.[93]

Taj mir i ljubav koju Apostol želi vjernicima imaju samo oni koji zaslužuju da se zovu braća. Naime, "mir braći i ljubav s vjerom" i mirom. Prema tome, ljubav i vjeru tako daje Otac kao i Sin te umuknjuje krivovjerje koje ne prihvaća da Sin može isto što i Otac.

---

91 Usp. A. LEGENDRE, *Prétoire*, DB, 5, 621-640.
92 Usp. Mk 12, 28-32.
93 Usp. Mt 5,44.

6,24: *"Milost sa svima koji ljube Gospodina Isusa Krista - u neraspadljivosti."*

Neki su to tako tumačili da su mislili kako onaj ljubi Gospodina našega Isusa Krista tko je tuđ djelima raspadljivosti. Smatrali su da su djela raspadljivosti u snošaju. Radi toga pučki običaj i govor djevičanske osobe naziva neraspadnutima, a raspadnutima one koji su iskusili takvu nasladu. Tu primjenjuju onaj navod: "Ako tko iskvari Božji hram, njega će Bog uništiti" (1 Kor 3,17). Međutim, ne znam da li dotični uspjevaju razjasniti ono što slijedi: "Svatko ima vlastiti dar od Boga: jedan ovako, drugi onako" (1 Kor 7,9). Stoga pogledajmo nije li možda bolje shvatiti da je svaki grijeh iskvarenje duše te se slobodni od grijeha nazivaju neraspadnutima. Slijedilo bi da su oni koji ljube Gospodina Isusa Krista u neraspadnutosti dokle ih ne stežu okovi grijeha. S tima je Božja milost.

Istodobno smatram da za razliku od onih koji ljube Gospodina Isusa Krista, ali ne u raspadljivosti o kojoj je sada riječ,[94] Kristovu milost imaju oni koji ga ljube u neraspadljivosti. Mnogobrojni su, naime, oni koji ljube Gospodina: spremni su za nj podnijeti progonstva, pretrpjeti mučenja, podnijeti siromaštvo i svaku vrst nevolje, ali ipak ih svlada putena strast. Apostol ne želi tima milost[95] jer je milost s onima koji u neraspadnutosti ljube Krista.

---

94 Usp. Ef 6,24.
95 Tumačenje nam je čudno. Ne mislimo da Jeronim kani reći da Pavao bilo koga želi isključiti iz milosti. Jeronim naprosto nastoji pokazati koga Pavao ima neposredno pred očima kada piše Ef 6,24.

TUMAČENJE POSLANICE TITU

PROSLOV

Povjerenja[1] nisu dostojni oni koji su poništili pravu vjeru. Govorim o Marcionu,[2] Bazilidu[3] i svim drugim krivovjernicima koji komadaju Stari zavjet. Ipak bismo ih donekle podnosili[4] da su ruke zaustavili makar na Novome zavjetu i da se nisu usudili - kako se sami razmeću - ozlijediti evanđeliste ili apostole Krista, Sina dobroga Boga.[5] Ali oni su rasuli Kristova evanđelja i apostolske poslanice nisu učinili poslanicama Kristovih apostola već svojima. Zato se čudim kako za se smiju svojatati kršćansko ime. O poslanicama iz kojih su izbacili sve što se protivilo njihovu učenju šutim. Za neke su mislili da ih u cjelini treba odbaciti. To su: obje Timoteju, Hebrejima i Titu koju sada kušamo rastumačiti. Kada bi bar kazali razloge zašto ih odriču Apostolu,[6] nastojali bismo nešto odgovoriti što bi možda zadovoljilo čitatelja. Budući da krivovjernom vlašću izjavljuju i vele da je ova poslanica Pavlova, a ona da nije, neka shvate da ih zaista pobija ista vlast u čije se ime oni ne crvene krivo postupati. Tacijan,[7]

---

1 Prijevod smo toga Proslova uvrstili u knjigu gdje Jeronim tumači Jonu. Vidi: *Jeronim, Tumačenje proroka Jone*,Makarska, 1997, 87-88.

2 Na nj se češće osvrćemo u radovima.

3 O Bazilidu smo govorili u prethodnom radu: *Tumačenje Matejeva evanđelja*, 29.

4 Ta je popustljivost ponešto čudna.

5 Gnostici su držali da je Bog Novoga zavjeta dobar, a drukčije su se izražavali o Bogu u Starome zavjetu.

6 Pitanju autorstva *Poslanice Hebrejima* u knjizi posvećujemo posebnu pažnju. Vidi u četvrtome uvodnom poglavlju br. 10.

7 Tacijanu smo poklonili pažnju u ranijemu radu. Vidi: *Jeronim, Tumačenje proroka Jone*, 167-168.

enkratitski vođa, i sam je zabacio neke Pavlove poslanice, ali je držao da se posebice ova, tj. Titu, mora smatrati Apostolovom. Tacijan je odbacio tvrdnju Marciona i ostalih koji se u tome s njime slažu.

Paulo i Eustohijo! Apostol, dakle, piše iz Nikopolisa[8] koji se nalazi na akcijskoj obali. Grad je sada veći dio vašega posjeda. Pavao piše svome učeniku Titu i sinu u Kristu. Ostavio ga je na Kreti da pouči Crkve. Naređuje mu da sam dođe u Nikopolis jer će na Kretu poslati Artema[9] ili Tihika,[10] jednoga od dvojice. Pavao je govorio o svojoj brizi za sve Crkve. On je putovao od Jeruzalema do Ilirika i utvrđivao Kristovo evanđelje. Stoga je bilo pravedno da ne pristane na to da Krećani ostanu bez njegove i Titove nazočnosti. Kod njih je najprije niknulo idolopokloničko sjeme. Bilo je pravedno da im umjesto sebe i Tita pošalje Artema ili Tihika da ih njihovo učenje i utjeha ojača.

8 Usp. E. BEURLIER, *Nicopolis*, DB, 4, 1619-1620.
9 Usp. H. LESÊTRE, *Artémas*, DB, 1, 1043-1044.
10 Usp. *Tychique*, DB, 5, 2337.

PRVO POGLAVLJE

(1, 1-16)

1,1: *"Pavao, sluga Božji, a apostol Isusa Krista."*

Pavao[11] je *Poslanicu Rimljanima* ovako počeo: "Pavao, sluga Isusa Krista, pozvan za apostola" (Rim 1,1). U ovoj pak poslanici[12] kaže da je "Božji sluga, a apostol Isusa Krista". Ako su Otac i Sin "jedno" (Iv 10,30) te ako vjeruje i u Oca tko vjeruje u Sina, služenje se apostola Pavla mora bez razlike vezati uz Oca ili Sina. Ali služenje[13] o kojemu je riječ nije ono za koje kaže sam Apostol: "Niste, naime, opet primili ropski duh u strahu već ste primili Duha posinovljenja.[14] U njemu kličemo Abba, Oče" (Rim 8,15). Riječ je o plemenitome služenju o kojemu i David govori Bogu: "Ja sam tvoj sluga, sin tvoje sluškinje" (Ps 115,16). I blažena Marija odgovara anđelu: "Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi tvojoj" (Lk 1,38). To je služenje posjedovao i Mojsije o kojemu Gospodin reče Navovu[15] sinu Jošui[16]: "Umro je moj sluga Mojsije" (Jš 1,2). Na drugome se mjestu kaže: "Mojsije, sluga Gospodnji, umro je, po riječi Gospodnjoj, u moapskoj[17] zemlji" (Pnz 34,5). Bilo od nas daleko da mislimo kako su

11 Izostavili smo prevesti "incipit liber".
12 Napominjemo da Pavlov tekst slijedimo kako ga je naznačio sv. Jeronim. Naznake za biblijske navode najčešće na žalost bez provjere uzimamo iz PL. Znamo pak da nisu uvijek točni.
13 Usp. u našem četvrtom uvodnom poglavlju br. 22.
14 Usp. u našem četvrtom uvodnom poglavlju br. 6.
15 Upotrijebili smo *Navé* jer je tako napisao i Jeronim. Inače se Nave redovito kaže Nun. Riječ je o Jošuinu ocu. Usp. *Navé*, DB, 4, 1493.
16 Jeronim je napisao *Jesus*. Tako se u Vulgati u više navrata navodi Jošuino ime. Usp. *Jésus*, DB, 3, 1421.
17 Usp. L. HEIDET, *Moab*, DB, 4, 1138-1178.

Mojsije i Marija posjedovali duh služenja u strahu, a ne u ljubavi. Nimalo nije čudno što se, mada je riječ o svetim ljudima, ipak plemenito nazivlju Božjim slugama kada Otac po proroku Izaiji govori Sinu: "Veliko ti je što se zoveš mojim Slugom" (Iz 49,6).[18] Tako je rečeno na grčkome.[19] Budući pak da *puer*,[20] tj. παῖς kod Grka može značiti "sluga" i "sin", pregledali smo hebrejski i ustanovili da tu nije napisano "moj Sin" već "moj Sluga", tj. ABDI.[21] Radi toga i prorok Obadija u prijevodu znači "Gospodnji sluga". Ime je dobio zbog služenja Bogu. Ali ako nekoga zbunjuje što se Gospodin Spasitelj koji je stvoritelj svemira naziva Božji Sluga,[22] neće se uzrujavati ako posluša kako sam kaže apostolima: "Tko među vama hoće biti veći, neka svima bude sluga" (Mt 20,27). Također reče: "Sin čovječji nije došao da mu se služi nego da služi" (Mt 20,28). Da se ne učini kako to uči samo riječima, pokazao je primjerom. Uzeo je tkaninu,[23] opasao se, napunio umivaonik[24] vodom i oprao učenicima noge.[25] Prema tome, nije bezbožno vjerovati da je Spasitelj koji je uzeo "lik sluge" (Fil 2,7) izvršio što je dužnost sluge[26] kako bi se istaknulo da je služio očinskoj volji kada je sam služio svojim slugama. To pak služenje potječe iz ljubavi koja nam nalaže da jedni drugima služimo. Čak i Apostol koji je bio slobodan od svakoga, učinio se slugama sviju.[27] I na drugome mjestu kaže

18 U tekstu za riječ *sluga* Jeronim je napisao *puer*.
19 Tu je Jeronim navod iz Iz 49,6 u cjelini ispisao grčki.
20 Latinska riječ *puer* znači "sin", "sluga" i "rob".
21 Jeronim je to napisao i hebrejskim slovima.
22 O Kristu kao Sluzi Božjemu vidi br. 3 u našemu četvrtom uvodnom poglavlju.
23 Jeronim je napisao *linteum*. Riječ je izvorno grčka. Osnovno joj je značenje "platno".
24 Jeronim se poslužio riječju *pelvis*. Njome se naznačuje sud u kojemu se peru noge.
25 Usp. Iv 13, 4-5.
26 Osnovna je dužnost sluge i roba prati gospodarima noge. Usp. H. LESÊTRE, *Lavement des pieds*, DB, 4, 133.
27 Usp. 1 Kor 9,19.

"vaš sluga zbog Krista" (2 Kor 4,5). Božji je sluga onaj tko nije rob grijeha. "Svatko, naime, tko griješi, rob je grijeha" (Iv 8,34). Prema tome, Apostol koji nije bio rob grijeha, s pravom se naziva slugom Boga Oca i Krista.

Pavao također veli: "Apostol pak Krista". To mi zvuči kao da je rekao zapovjednik pretorija[28] Cezara Augusta, glavar vojske cara Tiberija. Suci[29] ovoga svijeta da se prikažu odličnijima prisvajaju nazive po vladarima kojima služe i po časti s kojom se uznose. Tako se i Apostol[30] tražeći za se među kršćanima veliki ugled smjesta obilježio Kristovim imenom: da čitateljima ulije strah[31] samim autoritetom imena. Naznačio je da mu se moraju pokoravati svi koji vjeruju u Krista. Nešto ranije spomenusmo da je Pavao napisao Rimljanima: "Sluga Isusa Krista" (Rim 1,1). To je isto kao da je napisao: sluga mudrosti, sluga pravednosti, sluga posvećenja, sluga otkupljenja. "Krist nam je od Boga Oca postao mudrost, pravednost, posvećenje i otkupljenje" (1 Kor 1,30).

1, 2-4: *"... radi*[32] *vjere Božjih odabranika i spoznanja istine koja je usmjerena na ufanje u vječni život koji je prije vječnih vjekova obećao Bog koji nije lažljiv. Riječ je pak svoju očitovao u svoje doba kroz propovjedanje koje je meni povjereno po zapovijedi našega Spasitelja Boga. Titu, predragome sinu, u zajedničkoj vjeri: milost i mir od Boga Oca i Isusa Krista, našega Spasitelja."*

28 Zapovjednik carske tjelesne straže nazivao se *praefectus praetorio*. Inače riječ *praetorium* ima više značenja. Njome se označuje središte rimskoga vojničkoga tabora gdje je prebivao glavni vojskovođa. Ali pretorij je i carska tjelesna straža.
29 Jeronim je upotrijebio riječ *iudex*. Ona se primjenjuje na sve činovnike koji imaju pravo suditi. To znači da joj je sadržaj širi od obične riječi "sudac".
30 Usp. u našem četvrtom uvodnom pogl. br. 23.
31 Začudo, Jeronim je tu upotrijebio glagol *terreo* što znači "strašiti", "plašiti", "zastrašiti".
32 To je dio prethodne rečenice. Isto izrijekom napominje i Jeronim. Tako naznačuju i nova izdanja.

Pavao nije - kako mnogi misle - kazao iz poniznosti već po istini da je "nevješt govoru, ali ne i znanju" (2 Kor 11,6). On je Hebrej od Hebreja,[33] po Zakonu farizej. U grčkome govoru ne objašnjava duboka značenja.[34] Što misli jedva zaodjeva u riječi. O svemu pak raspravimo kako je napisano: radije se povedimo redoslijedom misli i ulančanošću zbilja nego redom riječi.

Reče: "Porasdi vjere Božjih izabranika." To poveži s prethodnim kada kaza: "Pavao, Božji sluga, a apostol Isusa Krista radi vjere Božjih izabranika." Riječ je o onima koji nisu samo pozvani nego su i odabrani.[35] Velika je pak raznovrsnost među odabranima već po različitosti djela, značenja i govora.[36] Tko je Božji odabranik nema smjesta uz odabranje usklađenu vjeru niti uz vjeru odmah ima usklađenu spoznaju istine. Zbog toga je i Spasitelj kazao Židovima koji su u nj povjerovali: "Ako ustrajete u mojoj riječi, upoznat ćete istinu i istina će vas osloboditi" (Iv 8, 31-32). I evanđelist svjedoči da je Isus prethodno kazao onima koji su povjerovali, ali nisu upoznali istinu. Mogli bi je postići ako bi ustrajali u njegovoj riječi. Također bi prestali biti sluge postavši slobodni.[37]

Nastaje pitanje zašto je Pavao svojoj izreci "radi vjere Božjih izabranika i spoznanja[38] istine" dodao "koja je usmjerena na pobožnost". Da li postoji neka istina koja se ne

33 Usp. 2 Kor 11,22.

34 Jeronim je s pravom upozorio da je Apostolov tekst iznimno složen i zgusnut. Nije ga lako razgovjetno raščlaniti. Ali za nas ni Jeronimovo tumačenje nije posve prozračno ni uvijek najjasnije.

35 Usp. P. BONNARD, *Élire*, VB, 88-90; F. MICHAELI, *Élire*, VB, 86-88; R. SCHNACKENBURG, *Erwählung*, LThK, 3, 1061-1063; H. SEEBASS, *Erwählung*, TRE, 10, 182-189; J. ECKERT, *Erwahlung*, TRE, 10, 192-197; E. FASCHER, *Erwählung*, RAC, 6, 409-436; E. LOVELEY, *Election*, NCE, 5, 241-242.

36 Ne znamo što to zapravo znači.

37 Nije nam napomena posve jasna.

38 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 24.

nalazi u pobožnosti[39] pa se sada dodaje "koja je usmjerena na pobožnost" kako bi se razlikovala od prethodne. Uistinu postoji istina koja ne sadrži pobožnost. To je onda kada je tko upućen u gramatičku i dijalektičku[40] vještinu: posjeduje sposobnost ispravnoga izražavanja. Isto tako geometrija, aritimetika i glazba sadrže istinu u svome znanju, ali to nije znanje pobožnosti. Ovo je pobožno znanje: poznavati Zakon, razumjeti proroke, vjerovati evanđelju, biti upućen u apostole. Mnogo je, naprotiv, ljudi koji posjeduju pravu spoznaju pobožnosti, ali nemaju istodobno istinu i drugih vještina i onih koje upravo spomenusmo. Prema tome, ona je istina čija je spoznaja usmjerena na pobožnost smještena u "nadu vječnoga života" jer smjesta udjeljuje nagradu vječnosti onome tko ju je spoznao. Poznavanje istine bez pobožnosti veseli u ovome životu, ali ne posjeduje vječnu nagradu što ju je Bog koji nije lažan obećao prije vječnih vjekova i u svoje vrijeme očitovao u Kristu Isusu. Kome je prije obećao[41] i kasnije očitovao ako ne svojoj Mudrosti[42] koja je uvijek bila s Ocem, radovala se nad dovršenim svijetom i veselila zbog ljudskih sinova? Opet je obećao da će imati život vječni svi koji u nju budu vjerovali.[43] Bog u kome nema laži navedeno je obećao prije nego je položio temelje svijeta, razveo mora, utvrdio planine, načinio da visi nebo, učvrstio zemlju odbacivši mekost. Bog ne može lagati niti zapasti u krive riječi. On je otac istine. U sebi nema nikakve laži po izreci: "Nego neka Bog bude istinit, a svaki čovjek lažac" (Rim 3,4). Evo radi čega se kaže da Bog nije lažljiv: da onda kada se u prorocima nešto obeća uz zakletvu

39 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 25.

40 Jeronim je upotrijebio riječ *dialecticus* koja očevidno potječe iz grčkoga. Inače "dijalektičko umjeće" koje spominje Jeronim zapravo je upućenost u takvo razglabanje i raspravljanje kojim se postiže utvrđivanje logične istine. Tu se redovito rasprava vodi slijedom pitanja i odgovora. Riječ je o razgovoru koji se znanstveno oblikuje.

41 Nama je taj način izražavanja nekako neobičan.

42 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 2.

43 Usp. Iv 3,15; 3,36; 5,24, itd.

imamo - postavši sigurniji - veću nadu kako će se proročanstvo obistiniti te se, punom dušom vjerujući, pripremimo postići što će doći.

Čini se da se ne udaljujemo od pitanja ako se kratko osvrnemo na to zašto Apostolova riječ kaže da je samo Bog istinit, a svaki čovjek lažljiv. Ako se ne varam evo zašto: kao što se rekne da jedino Bog posjeduje besmrtnost mada je stvorio anđele i mnoga razumna stvorenja kojima je poklonio besmrtnost, tako se kaže da je samo on istinit. To ne znači da drugi nisu besmrtni i da ne bi ljubili istinu već da je samo Bog po naravi i besmrtan i istinit. Drugi pak po njegovoj darežljivosti dobivaju besmrtnost i istinu. Ali je jedno biti istinit i to po sebi posjedovati, a drugo da je to što imaš u vlasti darovatelja.

Smatram da ne smijemo šutke ni preko toga prijeći kako je Bog koji ne laže prije vjekovječenih vjekova obećao vječni život. Vremena[44] su uspostavljena kada je, po izvještaju *Postanka,*[45] sazdan svijet: po izmjeni noćiju i dana, mjeseci i godina. U tome obrtanju i kotaču svijeta vremena otječu i dolaze, budući su ili su bila. Zato neki filozofi[46] i misle da sadašnje vrijeme uopće ni ne postoji već je prošlo ili buduće vrijeme jer sve što govorimo, radimo i mislimo prolazi čim nastane ili ako još nije nastalo to čekamo. Prema tome, treba držati da je prije svih vremena svijeta bila neka pravječnost vjekova kada je Otac bio[47] sa Sinom i Duhom Svetim te da je, tako ću reći, svekolika vječnost jedno Božje vrijeme. Štoviše, vremena su nepobrojiva jer je beskrajan onaj koji prije vremena nadvisuje sve vrijeme. Čak se još nije navršilo ni

44 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 18.

45 Usp. Post 1,1-2,4.

46 Ne znamo koliko su u pravu oni koji Jeronimu odriču ozbiljnije poznavanje filozofije.

47 Zna se da su arijevci učili kako je nekada bilo doba kada Sin Božji nije postojao. Bez dvojbe isto su kasnije pneumatomasi mislili o Duhu Svetome.

tisuću godina našega svijeta.[48] Koliko li je - može se misliti - ranije prethodilo vječnosti, kolika vremena i koliko je bilo začetaka stoljećima kada su Bogu služili anđeli,[49] sjela i vlasti i ostale moći.[50] Po Božjoj naredbi postojahu bez vremenskih izmjena i mjera.

Prema tome, prije svih tih vremena koja riječ nema smjelosti izreći ni um shvatiti, a šutljivo razmišljanje dotaknuti Bog Otac je svojoj Mudrosti[51] obećao[52] da će na svijet doći njegova Riječ[53] i sama njegova Mudrost i Život[54] onih koji budu povjerovali. Pomljivo pazite na štivo i redoslijed u govoru. Onaj vječni Život koji je prije vjekovječnih vjekova obećao Bog koji ne laže nije drugi doli Božja Riječ. Pavao kaza: "Riječ je svoju očitovao u svoje vrijeme" (Tit 1,3). Dakle, vječni Život koji je Bog obećao, to je njegova Riječ koja "u početku bijaše kod Oca i Riječ bijaše Bog i Riječ posta tijelo i nastani se među nama" (Iv 1,1; 1,14). Da je pak Božja Riječ, tj. sami Krist život, na drugome mjestu Krist svjedoči govoreći: "Ja sam život" (Iv 14,6). Tako život nije kratak ni omeđen stanovitim vremenima. On je trajan, vječan. Taj je objavljen u zadnjemu razdoblju kroz propovjedanje koje je povjereno Pavlu kao poučavatelju i učitelju naroda. Treba ga razglasiti po svijetu i obznaniti ljudima. To je naredba Boga Spasitelja koji je htio da se spasimo. Tako je ispunio što je obećao.[55]

Apostol piše Titu "najdražemu sinu". Grčki se to kaže γνησίῳ τέκνῳ i ne može razjasniti latinskim jezikom. Riječ

48 Bilo bi zanimljivo znati što su u ono vrijeme o tome mislili drugi učeni ljudi.

49 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 5.

50 Usp. Kol 1,16.

51 Usp. prethodnu bilješku br. 42.

52 Jeronim je napisao *promisit.* Tako već piše u Tit 1,2. U sklopu Jeronimova tumačenja nije lako razumjeti spomenuti *promisit.*

53 I kod Pavla u Tit 1,2 piše *verbum suum.*

54 U Tit 1,2 ima izričaj *vita aeterna.*

55 Nama se cijeli ulomak učinio teže razumljivim.

γνήσιος zapravo znači "pošteni", "vlastiti" i - reći ću - "zakoniti" odnosno "pravi". Tko se tako naziva, ne može se uspoređivati. Iz navedenoga zaključujemo da je i među Pavlovim sinovima[56] postojala velika razlika. Jedni su bili u najstrožemu smislu pravi.[57] S njim su bili povezani te rođeni iz pravoga braka i od slobodne žene. Drugi kao da su bili od ropkinje i Agare. Oni ne mogu imati baštinu s Izakom, sinom slobodne žene.[58] Tita su govor, mudrost i pouka kojom je poučavao Kristove Crkve učinili Apostolovim pravim sinom i odjeljenim od svakoga zajedništva s drugima.

Pogledajmo što poslije toga slijedi. Da li izričajem "po zajedničkoj vjeri" Pavao iskazuje zajedničku vjeru svih koji su vjerovali u Krista ili se "zajednički" odnosi samo na njegovu i Titovu vjeru? Meni se čini točnijim da je posrijedi zajednička vjera apostola Pavla i Tita nego svih vjernika u kojima radi različitost pameti nije vjera ni mogla biti zajednička već različita.[59]

Uvod u poslanicu i Apostolov početni pozdrav Titu ovakvim se završetkom posve na kraju dovršava: "Milost i mir od Boga Oca i Krista Isusa, našega Spasitelja." To se može shvatiti ovako: da milost i mir dolaze kako od Boga Oca tako od Krista Isusa te jedno i drugo obojica daju ili da se milost povezuje s Ocem, a mir veže uz Sina. Ne smije se bez skrupula[60] previdjeti da Apostol onima za koje moli želi uvećanje milosti i mira.[61] Ipak se sada za Tita mir i milost navode bez uvećanja. Za pravednoga se Nou koji se kod

56 U cijelome se ulomku, jasno, govori o Pavlovim duhovnim sinovima.

57 Tu smo *germanissimos* preveli "u najstrožem smislu pravi" jer nam se nije dalo od "pravi" činiti superlativ. Sam je Jeronim s *germanissimos* preveo γνησίους što je napisao grčki. Mi smo grčki izostavili. O grčkoj riječi vidi u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 26.

58 Usp. Gal 4, 21-31.

59 Priznajemo da nas je to tumačenje iznenadilo.

60 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 16.

61 Možda je Jeronim na pameti imao ova Apostolova mjesta koja se odnose na izoblinost milosti: 2 Kor 9,8; Rim 5,20; Ef 2,7.

potonuloga svijeta sam spasio ne kaže da je u Božjim očima našao mnoge milosti već jednu milost.[62] I Mojsije veli Gospodinu: "Da sam kod tebe našao milost ..." (Izl 33,13). I svagdje drugdje gdje se milost veže uz osobu svetih, potraži i ustanovit ćeš da sveti nisu našli milosti nego milost. Onaj je trgovac iz evanđelja imao više bisera. Na kraju je otkrio jedan dragocjeni i kupio ga mnogim draguljima.[63] Savršeni sa svim draguljima i prodajom svega imanja kupuju jedan biser i jedino blago. Početnici i oni koji još kroče stazom još ne posjeduju jedan jedini i samo jedan dragulj već njihov veći broj.

1,5: *"Ostavio sam te na Kreti radi toga da što nedostaje urediš."*

Pripadalo je apostolskome dostojanstvu Crkvi položiti temelj koji osim arhitekta[64] nitko drugi ne može postaviti. "Temelj pak nije drugo osim Krista Isusa" (1 Kor 3,11). Što se tiče nižih graditelja, oni mogu kuće graditi na temeljima. Prema tome, Pavao se kao "mudri arhitekt" (1 Kor 3,10) svim trudom oko toga naprezao da se ne hvali pripremljenim nego ondje gdje Krist još nije bio navješten. Pošto je tvrda srca Krećana smekšao za Kristovu vjeru te ih riječju i znacima pripitomio i poučio ih da ne vjeruju u rimskoga Jupitera već u Boga Oca i Krista, na Kreti[65] je ostavio učenika Tita da osnaži začetke Crkve koja se rađa i da popravi ako se što ukaže nedostatnim. Sam je pohitao drugim narodima da među njima opet za temelj postavi Krista.

To pak što Pavao kaže "da ono što nedostaje urediš" pokazuje da Krećani još nisu došli do pune spoznaje istine. Premda ih je Apostol popravio, ipak još trebaju popravljanja. Nesavršeno je sve što se popravlja. U grčkome je dodat prilog

62 Usp. Post 6,8.

63 Usp. Mt 13, 45-46.

64 U drevnome hebrejskome ne postoji zasebna riječ koja označuje arhitekta. To je zato što među Židovima i nije bilo arhitekata u strogome smislu. Usp. *Architecte*, DB, 1, 933.

65 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 12.

pa piše ἐπιδορθώσῃ. To ne znači isto što διορθώσῃ, tj. *corrigeres* nego - da tako kažem - *supercorrigeres*.[66] Kao da Pavao kaže: ono što sam popravio, a još se nije dovinulo do pune crte istinitoga, to ti ispravi da stekne propisanu ravnost.

"... i da u gradovima postaviš prezbitere kako sam ti osobno naredio."

Neka biskupi[67] koji imaju vlast u pojedinim gradovima uspostavljati prezbitere[68] čuju koji zakon obvezuje red crkvene uspostave[69] i neka ne misle da su to Apostolove riječi već Kristove. Krist veli učenicima: "Tko vas prezire, mene prezire. Ali tko mene prezire, prezire onoga koji me je poslao" (Lk 10,16). Isto tako vrijedi: tko vas sluša, mene sluša i tko mene sluša onoga sluša tko me je poslao.[70] Otuda se vidi da oni što prezru Apostolov zakon te crkvenu čast nekome podijele ne po zasluzi nego po naklonosti postupaju protiv Krista koji je po svome Apostolu u nastavku poslanice očitovao kakva prezbitera treba postaviti u Crkvi. Mojsije bijaše Božji prijatelj i Bog mu je govorio licem u lice.[71] Mojsije je, dakako, mogao za nasljednike u zapovjedanju postaviti svoje sinove i potomcima ostaviti vlastito dostojanstvo. Ipak je odabran drugi iz tuđega plemena - Jošua - da znamo kako se vlast nad narodima mora dati životu, a ne krvi.[72]

Mi pak sada gledamo kako mnogi od te zbilje čine poklon. Ne traže ljude koji mogu više koristiti Crkvi niti podižu stupove Crkve.[73] Traže one koje osobno vole ili čija ih

66 O Jeronimovu razmišljanju vidi PL, 595A. Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 27.

67 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 7.

68 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 8.

69 Tu je Jeronim nanizao ove izričaje: *lex, eccolesiastica consuetudo, ordo.* Nije jednostavno uočiti što svaki od njih točno znači.

70 Jeronim te riječi stavlja u usta Kristu.

71 Usp. Pnz 5,4; 34,10.

72 Jeronim i na tome mjestu Jošuu naziva *Jesus*. Jošua je bio iz Efraimova plemena, a Mojsije iz Levijeva. Usp. Jésus, DB, 3, 1421; *Josué,* 1684.

73 Usp. Gal 2,9.

poslušnost očarava ili za koje se molio netko moćniji. Tu su i oni koji su - da gore prešutim - darovima isprosili da postanu klerici.

Pažljivo počujmo Apostolove riječi koje kažu "da po gradovima postaviš prezbitere kako sam ti osobno zapovijedio". Razglabajući u nastavku kakvoga prezbitera treba zarediti[74] Pavao veli: "Ako je bez opačine, muž jedne žene" (Tit 1,7), itd. Potom je napisao: "Treba, naime, da je biskup kao Božji upravnik[75] bez opačine" (Tit 1,7). Jedan je, dakle, te isti prezbiter i biskup.[76] Prije nego u zajednici[77] po đavolskome poticaju nastaše sebične žudnje te se u narodu govorilo "ja sam Pavlov, ja Apolnov, a ja Cefin" (1 Kor 1,12) Crkvama je zajednički ravnao zbor[78] prezbitera. Pošto pak svatko one koje je krstio poče smatrati svojima, a ne Kristovima, u cijelome se svijetu odredilo da se jedan, izabran među prezbiterima, stavi nad ostale. Na nj spada sva skrb za Crkvu. Tako će se iščupati raskolničko[79] sjemenje. Možda netko misli kako nije svetopisamsko mišljenje već naše da je jedno te isto biskup i prezbiter te da je jedno ime za dob, a drugo za službu. Taj neka opet pročita riječi koje Apostol upućuje Filipljanima. Veli: "Pavao i Timotej svima svetima u Kristu Isusu: onima koji su u Filipima s biskupima i đakonima: milost vam i mir" (Fil 1, 1-2), itd. Filipi su jedan makedonski grad. Jamačno u jednome gradu nije moglo biti više biskupa: tako se zovu. Međutim, kako su se u ono vrijeme isti nazivali biskupima i prezbiterima, Pavao je bez razlike govorio o biskupima kao prezbiterima.

74 Jeronim kao nešto posve jasno upotrebljava pojmove *ordo* i *ordinare*. Bilo bi sjajno da je ipak kazao u kojemu ih smislu rabi.

75 Usp. H. LESÊTRE, *Économe,* DB, 2, 1570-1571; J.A. SELBIE, *Steward,* DoB, O. MICHEL, οἰκονόμος, ThW, 5, 151-153.

76 Vidi u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 9.

77 Riječ je *religio*. Znamo da *religio* nije neposredno "zajednica". Ipak smo je tako preveli jer nismo za Jeronimovu izreku našli ništa bolje.

78 Riječ je *concilium*. Naveli smo je zbog njezina velikoga značenja.

79 Usp. u našemu poglavlju br. 17.

Možda se kazano još uvijek nekome čini sumnjivim ako se ne potvrdi drugim navodom. Piše u *Djelima apostolskim*[80] da je Apostol, došavši u Milet, poslao u Efez pozvati prezbitere te Crkve. Potom im je, uz ostalo, rekao: "Pazite na se i na sve stado u koje vas je Duh Sveti postavio za biskupe da pasete Gospodnju Crkvu koju je stekao po svojoj krvi" (Dj 20,28). I tu pažljivo zapazite kako Pavao saziva prezbitere jednoga grada Efeza. Kasnije je upravo njih oslovio biskupima. Tko želi prihvatiti *Poslanicu* koja je pod Pavlovim imenom napisana *Hebrejima*[81] i tu se jednako briga za Crkvu dijeli među mnoge. Doista je narodu napisano: "Pokoravajte se i budite pokorni svojim prvacima. Oni su, naime, ti koji bdiju za vaše duše jer polažu račun. Neka to ne čine uzdišući jer vam je to nekorisno" (Heb 13,17).[82]

Petar koji je ime dobio od čvrstoće vjere[83] ovo kaže u svome pismu: "Molim, dakle, među vama prezbitere suprezbiter i svjedok Kristovih patnja kao što sam sudionik i njegove slave koja će se u budućnosti očitovati: pasite Gospodnje stado što je među vama, ali ne kao prisilno već dragovoljno" (1 Pt 5, 1-2).

Sve navedosmo zato da pokažemo kako su kod predaka jedni te isti bili prezbiteri i biskupi. Da se pak iščupaju sađenice razmirica polako se sva briga stala povjeravati jednome. Kao što, dakle, prezbiteri znaju da su po običaju[84] Crkve podložni onome koji im je na čelu, tako će i biskupi znati da su prezbiterima starješine više po običaju nego po istini Gospodnje odredbe te da su dužni Crkvom upravljati zajednički. Nasljedovat će Mojsija koji je - premda imaše vlast sam biti na čelu Izraelskome narodu - odabrao sedamdesetoricu s kojima

80 To je glasoviti Petrov oproštajni govor.
81 Usp. u našemu poglavlju br. 10.
82 U navodu za Heb 13,17 izmjenili smo *utile* u *inutile*. Tako traži izvornik kao i PL, 29, 864A.
83 Petar doslovce znači "stijena".
84 Jeronim je napisao *consuetudo*.

je sudio puk.[85] Prema tome, pogledajmo kakvoga prezbitera ili biskupa treba rediti.

1,6: *"Ako je tko bez opačine, muž jedne žene, ako ima djecu vjernike, neoptuženu za raspuštenost ili da su nepokorna..."*

Prije svega, dakle, neka je bez opačine. Smatram da je to na drugi način izraženo Timoteju riječju "bezprijekoran" (1 Tim 3,2). Ne traži se da je dotični samo u vrijeme kada se ima rediti bez ikakve opačine te da je novim vladanjem oprao ranije ljage već da ga od onoga vremena otkada se u Kristu preporodio[86] ne grize nikakva svijest o grijehu. Jer kako može predstojnik Crkve iz njezine sredine ukloniti zlo ako je sam upao u sličnu opačinu? Ili kojom će slobodom prekoriti grešnika kada krišom sam sebi odgovara da je pripustio što grdi? Prema tome, tko "želi biskupstvo, želi dobro djelo" (1 Tim 3,1). Pavao reče "djelo", a ne čast niti slavu. "Treba također da ima dobro svjedočanstvo od onih koji su vani[87] kako ne bi zapao u prijekor i đavolsku zasjedu" (1 Tim 3,7).

Pavao također kaže: "Muž jedne žene." Izreku moramo tako razumjeti da ne mislimo kako je svaki jednoženja[88] bolji od dvoženje[89] nego da na jednoženstvo[90] i uzdržljivost može poticati onaj tko pri učenju za uzor stavlja svoj primjer. Pretpostavimo da je netko mlad izgubio suprugu pa doveo drugu ženu jer ga je prisilila tjelesna nužda. Ali je odmah i tu izgubio da bi potom živio uzdržljivo. Drugi je pak netko do

85 Usp. Br 11, 16-17.
86 Odnosi se, jasno, na krsno otajstvo.
87 Taj se izraz odnosi na dio pučanstva koji nije prigrlio kršćanstvo. Usp. J. BEHM, ἔξω, ThW, 2, 572-573.
88 Jeronim je napisao *monogamus:* pred očima ima čovjeka koji se ženio jedanput.
89 Jeronim je napisao *digamus:* to je čovjek koji se opet oženio poslije ženine smrti.
90 Jeronim je napisao *monogamia:* izričaj rabi u smislu sklapanja jednoga braka.

starosti sačuvao brak i druženje sa ženom što mnogi smatraju srećom. Takav nije nikada prestoa s tjelesnim činom. Što vam se čini tko je od te dvojice bolji, čišći, uzdržljiviji? Onaj, dakako, koji nije imao sreće ni s drugim brakom te poslije živio čisto i sveto, a ne onaj koji se ni u staračkoj dobi nije odvojio od ženina zagrljaja. Neka, dakle, sebi ne plješće tko je izabran kao jednoženja jer bi bio bolji od svakoga dvoženje: kod njega je radije odabrana sreća[91] nego volja.

Neki navedeno mjesto drukčije shvaćaju. Kažu: bio je židovski običaj imati dvije žene ili više. To u Starome zakonu čitamo o Abrahamu[92] i Jakovu.[93] Ističu kako Pavao sada zapovijeda da se ne smije za biskupa izabrati čovjek koji bi istodobno imao dvije žene. Mnogi više iz preskrupuloznosti nego iz točnosti smatraju da se ne smiju svećeništvu pripustiti ni oni koji su najprije bili pogani i imali jednu ženu, ali su je napustili te su poslije Kristova krštenja drugu doveli. Međutim, ako se toga moramo pridržavati, radije neka se od biskupstva udalje oni koji su se najprije odavali razuzdanome bludu s javnim ženama, ali su doveli jednu ženu kada su se iznova rodili.[94] Kudikamo više zaslužuje prezir tko je bludničio s mnogim ženama nego tko se dvaput ženi jer je kod jednoga posrijedi nesreća sa ženidbom, a kod drugoga raspuštenost sklona na grijeh.

Montan[95] i sljedbenici Novatova raskola[96] svojatahu za se ime čistoće. Oni drže da drugi brak sprječava zajedništvo s Crkvom jer je Apostol navedeno propisao za biskupe i prezbitere dok je u drugome bio popustljiv. Međutim, Pavao ne potiče na drugi brak već nešto pripušta pred tjelesnom

[91] Sretnom okolnošću dotičnome nije preminula žena. Jasno je da je to sreća, a ne posljedica nekoga htjenja.
[92] Usp. Post 25,1.
[93] Usp. Post 29, 14-30.
[94] To je krsno otajstvo.
[95] Usp. M. Jugie, *Mariage*, DTC, 9, 2080-2081.
[96] Usp. M. JUGIE, *Mariage*, DTC, 9, 2084.

nuždom.[97] I Tertulijan je napisao[98] krivovjernu knjigu *Jednoženstvo*. Tko god je čitao Apostola[99] neće mu biti nepoznato da se knjiga protivi Apostolu.

Ipak je u ljudskoj moći da biskup ili prezbiter budu bez opačine i imaju jednu ženu. Ali slijedi "imati djecu vjernike, ne pod optužbom neurednosti i ne neposlužne". To je pak izvan ljudske volje. Uzmimo ovakav slučaj: roditelji su svoju djecu dobro poučili i uvijek od sitne dobi upućivali u Gospodnje zapovijedi. Ako se kasnije djeca odaju neurednome životu[100] i puste uzde požudi jer su ih svladale opačine da li će se krivnja vratiti na roditelje? Da li će grijesi djece zablatiti očevu svetost? Ako je itko dobro poučio svoje sinove, mislim da je među njima bio i Izak. Moramo smatrati da je dobro poučio svoga sina Ezava. Ipak je raspušteni i opaki Ezav za jedno jelo prodao svoja prvenčeva prava.[101] I Samuel je bio takav da je zazivao Gospodina i da ga je Gospodin uslišio. U žetveno je vrijeme izmolio zimsku kišu.[102] Samuel je imao sinove koji su se odali pohlepi. Primali su mito. Postali su tako zli suci da narod to nije više mogao podnositi. Zatražio je kralja kakvoga su imali i drugi narodi.[103] Da se, dakle, vršio izbor za svećenike, nedostojnima bi se svećeništva držali Izak zbog Ezava i Samuel radi svojih sinova. Međutim, grijesi se otaca ne ubrajaju djeci. Uopće više nije na snazi ona presuda: "Oci su jeli kiselo grožđe, a djeci trne zubi" (Ez 18,2). Da li onda sinovske opačine presuđuju roditeljima? Najprije moramo kazati da je naziv svećeništva tako svet da nam se

[97] Treba trajno imati pred očima 1 Kor 7, 1-40.
[98] Usp. M. JUGIE, *Mariage*, 2082-2083.
[99] Usp. 1 Kor 7, 1-40.
[100] Tu je latinska riječ *luxuria*. Ona označuje nećudoredni život u veoma širokome smislu toga pojma. Takav život uključuje veliki broj mana. Usp. H. LESÊTRE, *Luxure*, DB, 4, 436-437; W. FOERSTER,ἄσωτος, ThW, 1, 504-505.
[101] Usp. Post 27, 1-45.
[102] Usp. 1 Sam 12, 16-17.
[103] Usp. 1 Sam 8, 3-5.

ubraja i ono što se zbiva izvan nas. Ne postajemo biskupima ne zbog naših opačina već nas se od toga stupnja udaljuje zbog neuzdržljivosti sinova. Kojom, naime, slobodom možemo koriti tuđu djecu i učiti što je pravo kada nam smjesta može dobaciti onaj tko je prekoren: najprije nauči svoju djecu! Ili kojim čelom prekoravam nekoga tuđega koji bludi kada mi sama moja savjest uzvraća: razbaštini, dakle, sina koji je raspušten; odbaci svoje sinove koji robuju opačinama! Budući da nevaljali sin s tobom živi u istoj kući, kako se usuđuješ vaditi trunak iz tuđega oka, a u svome ne vidiš gredu?[104]

Zaključimo: sinovske opačine ne onečišćuju pravednoga već Apostol čuva slobodu crkvenome prvaku koji treba biti takav da se zbog opačina svoje djece ne boji prekoriti tuđu. I ovo, nadalje, treba iznijeti protiv onih koji se zbog biskupstva nadimlju i misle kako od Krista nisu prihvatili upravljanje[105] nego naređivanje: oni nisu smjesta bolji od drugih koji nisu bili ređeni za biskupe. Ne smiju smatrati da su osobno nešto više potvrđeni jer su izabrani. Moraju razumjeti da su neki udaljeni od svećeništva jer su ih spriječili prijestupi njihove djece. Ako pak pravednoga čovjeka od biskupstva priječe grijesi njegove djece koliko će više netko tko sebe promatra i zna da jaki trpe velike muke[106] odustati od onoga što nije toliko čast koliko teret. Neće čeznuti da zauzme mjesto drugih koji su dostojniji.

Na samome kraju ovo moramo reći: u Pismima se pod sinovima podrazumjevaju misli dok se kćeri uzimlju za djela.[107] Naređuje se da mora postati biskupom čovjek koji u svojoj vlasti drži i misli i djela te uistinu vjeruje u Krista: ne onečišćuje ga nijedna ljaga od opačina koje bi se ušuljale.

---

104 Usp. Mt 7, 3-5.
105 Usp. 1 Kor 4,1; 2 Kor 6,4; Tit 1,7; 1 Pt 4,10.
106 Usp. Mudr 6,6.
107 Jeronim je uz "misli" i "djela" zabilježio i grčke riječi koje smo izostavili. Ne znamo niti što je želio kazati niti na koja se svetopisamska mjesta pozivao.

1,7: *"Potrebno je, naime, da biskup kao Božji upravitelj bude bez opačine, da nije goropadan, gnjevan, sklon piću, da ne tuče i nije pohlepan na sramotan dobitak."*

Traži se, dakle, između upravitelja kako bi se našao "tko je vjeran" (Lk 12,42), a ne tko jede i pije s pijancima pa udara "sluge i sluškinje" (Lk 12,45). Traži se čovjek koji iščekuje neutvrđeni Božji dolazak i na vrijeme daje jelo slugama kakav je i sam.[108] Između upravitelja dobra[109] i obitelji samo je u tome razlika što je na čelo svojim su-slugama stavljen onaj koji je i sam sluga. Stoga neka zna biskup i prezbiter da mu narod nije sluga već da je on s njime sluga.

Ostalo što slijedi u našoj je moći: "da nije goropadan", tj. da ne plane i da se sam sebi ne dopada što je biskup. Neka je kao dobri upravitelj koji traži što većini koristi.

"Ne srdit": gnjevan je tko se uvijek ljuti i tko se na sitni dah odgovora i grijeha uzbiba kao list na vjetru. Nema, uistinu, ništa ružnije od gnjevna učitelja koji mora biti blag i u skladu s onim što piše: "Božji se sluga ne smije prepirati već biti ponizan sa svima, učiti, biti strpljiv i u blagosti poučavati one koji se opiru" (2 Tim 2,24). Srdit je čovjek posve drukčiji: mrka je lica, usne mu podrhtavaju, čelo se nabire od razularenih pogrda, obrazi mu se mjenjaju od blijedila do crvenila, silno galami i buči. Takav zalutale ne vraća toliko na dobro koliko ih svojom jarošću strovaljuje u zlo. Radi toga i kaže Salamon: "Srdžba upropasti i mudre" (Izr 21,23). Tu je i ovo: "Ljudska srdžba ne vrši Božju pravednost" (Jak 1,20). Ali nije srdit tko se ponekada razljuti. Gnjevnim se smatra koga često svlada ta strast.

Pavao također zabranjuje da biskup bude odan piću. O njemu je napisano Timoteju "ne odan mnogome vinu" (1 Tim 3,8). Evo kakvim se ukazuje pijan biskup: zarobljene pameti smijeh stavlja nasuprot ukrasu ozbiljnosti, rastvorenih se

---

108 Usp. Lk 12, 41-48.
109 Usp. Lk 16,3.

usana smije grohotom, ako se malo rastužen sjeti nečega između čaša zapane u jecanje i suze. Bilo bi predugo sve podrobno nabrajati i tumačiti ludosti koje uzrokuje pijanost. Vidiš da neki ljudi vrčeve pretvaraju u oružje i čašu gostu bacaju u lice. Drugi pijanci, kidajući odjeću, udaraju u tuđe rane. Neki galame, neki zaspu. Tko je puno pio, smatra se veoma jakim. Tu se javlja prilika za tužbu: zakleo se na kralja da češće nije pio. Bljuju da se opijaju, opijaju da bljuju. Trbušna probava i grlo vrše isti posao. Neka je zasada dovoljno kazano. Po Apostolu u vinu je raspuštenost.[110] Gdje su se našle presitost i pijanstvo, tu vlada pohota. Pogledaj trbuh i spolovilo: raspored je udova upriličen vrsti opačina. Osobno nikada pijana čovjeka neću smatrati čistim. Tko zaspe uspavan vinom, mogao je griješiti po vinu. Ako se čudimo što je Apostol kod biskupa i prezbitera osudio naklonost piću, u Starome je zakonu bilo naređeno da svećenici uopće ne piju kada ulaze u Hram služiti Bogu.[111] Isto je s Nazirejem[112] dok hrani svetu kosu. Ne gleda ništa nečisto i ništa umrlo. Uzdržava se od vina, zgnječenoga grožđa, razblaženoga napitka koje se obično načini od košćica od grozda te svakoga provreloga pića[113] što razum udaljuje od punoga zdravlja. Neka svatko kaže što hoće: ja govorim po svojoj savjesti. Znam da mi je uzdržavanje bilo korisno kada sam ga obnavljao, a prekinuto štetilo.

Poslije pak sklonosti piću Pavao naređuje da biskup ne bude čovjek koji "udara". Kada se to i jednostavno shvati, to slušatelja pouči da ruku lako ne diže na udarac i da mahnito ne skače kako bi drugoga udario po ustima. Bolje je da uopće ne

[110] Usp. Ef 5,18. - Jasno je da Jeronim u svome ulomku većim dijelom govori općenito o posljedicama pijanstva.

[111] Usp. Lev 10,10.

[112] Nazirej se podvrgavao naročitim zakonima. Tako, primjerice, nije pio nikakvo opojno piće. Nije ni šišao kosu. Također se klonio mrtva čovjeka da se ne bi onečistio. Usp. H. LESÊTRE, *Nazareat*, DB, 4, 1515-1520; D. EATON, *Nazirite*, DoB, 3, 497-501.

[113] Jeronim je napisao *sicera*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français des auteurs chretiens*, Brepols, 1954, 758.

govorimo kao o udaraču o onome koji kao blag i strpljiv zna kada treba govoriti, a kada šutjeti. Nekorisnim govorom ne pogađa savjest onih koji su slabi. Apostol poučava crkvenoga kneza. Ne zabranjuje da bude šakač i hrvač,[114] tj. atlet.[115] To se spočitava kada je takva što laik[116] i bilo koji poganin. Zabranjuje se - rekoh - to da kao uvredljiv i brbljav uništi onoga koga je sa skromnošću i blagošću mogao popraviti.

Onome tko ima postati biskup mora biti tuđa čežnja za "sramotnim dobitkom". Mnogo je pak ljudi koji nepotrebno uče zbog nečasne dobiti. Takvi uništavaju cijele kuće i smatraju da je pobožnost u zaslužbi. "Ali bolje je skromno primanje s pravednošću nego velika dobit s nepravdom" (Izr 16,8). Bolje je odabrati dobro ime u siromaštvu nego najlošije u bogatstvu. Biskup koji želi biti Apostolov nasljednik mora biti s time zadovoljan ako jedino ima hranu i odjeću.[117] Oni što služe oltaru, neka od oltara žive.[118] Reče žive, a ne da se obogate. Radi toga nam se iz pojasa instresa novac, a odjevamo se samo jednom tunikom.[119] Ni o sutrašnjemu danu ne mislimo.[120] Pohlepa je preko onoga što je sadašnje razmišljati o nepoštenome dobitku.

Dotle je Apostolova riječ zapovijedala što biskup ili prezbiter ne smije imati. Unaprijed se, naprotiv, tumači što mora posjedovati.

1,8-9: *"... već gostoljubiv, ljubitelj dobra, čist, pravedan, svet, uzdržljiv* ili[121] *suzdržljiv; da održava vjernu*

[114] Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 43.

[115] Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 102.

[116] Jeronim je upotrijebio riječ *plebeius*. Ona vjerojatno znači isto što i *laicus*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 629.

[117] Usp. 1 Tim 6,8.

[118] Usp. 1 Kor 9,13.

[119] Usp. Mt 10,10.

[120] Usp. Mt 6,34.

[121] To je Jeronimov umetak. Mi smo na početku stavili točkice da ne počinjemo s velikim slovom.

riječ koja je po učenju kako bi mogao tješiti u zdravu nauku i uvjeriti one koji protuslove."

Budućemu se biskupu prije svega nalaže gostoprimstvo.[122] Svi žele čuti riječ iz evanđelja: "Bio sam gost i primili ste me" (Mt 25,34). Koliko tek biskup čiji dom mora biti svima zajednički gostinjac! Laik[123] koji prima jednoga, dvojicu ili nekolicinu gostiju ispunit će gostoprimsku dužnost. Ali biskup je nečovječan ako ne primi svakoga. Kraljica Juga koja dolazi s kraja zemlje čuti Salamonovu mudrost sudit će ljude svoga vremena.[124] I ljudi Ninivljani, obavivši pokoru na Joninu propovijed, osudit će one što prezreše poslušati Spasitelja koji je veći od Jone.[125] Bojim se da će poput navedenih[126] također mnogi iz puka suditi biskupe koji se izvlače od crkvenoga položaja i rade što ne[127] odgovara biskupu. Mislim da o tome i Ivan piše Gaju.[128] Piše: "Predragi, vjerno činiš što god radiš za braću i to putnike. Oni su pred Crkvom iskazali svjedočanstvo o tvojoj ljubavi. Nadasve dobro postupaš što ih ispraćuješ dostojno Boga. Oni su, naime, izašli za Božje ime. Ništa nisu primali od pogana" (3 Iv, 5-7). U Ivanu je uistinu govorio Duh Sveti. Zato već tada kori što će se dogoditi u Crkvama. Veli: "I Crkvi sam pisao, ali nas Diotref[129] koji želi nad njima prvenstvo ne prima. Stoga kada dođem prekorit ću njegova djela koja čini. Ocrnjuje nas zlim riječima. I nije mu dosta što sam ne prima braću nego priječi i onima koji hoće i izgoni iz Crkve" (3 Iv, 9-10).

122 Usp. u našem četvrtom uvodnom poglavlju br. 28.
123 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 19.
124 Usp. Mt 12,42.
125 Usp. Mt 12,41.
126 Odnosi se na Kraljicu juga i Ninivljane.
127 Tu nam je negacija neobična.
128 Usp. *Gaïus*, DB, 3, 44.
129 E. LEVESQUE, *Diotrèphe*, DB, 2, 1438; R. SCHNACKENBURG, *Diotrephes*, LThK, 3, 411.

Doista sada motrimo što je prorečeno. Ako u brojnim gradovima biskupi ili prezbiteri vide da su laici gostoljubivi, ljubitelji dobra, zavide im, urlaju, izopćuju ih, tjeraju iz Crkve. Kao da nije dopušteno činiti što ne čini biskup! Kao da je osuda svećenika što su laici takvi! Prema tome, drže ih teškima kao da im sjeda za vratom. Uznemiruju ih raznim progonstvima da ih otklone od dobra djela.

Biskup je i "čist". To Grci kažu σώφρων.[130] Latinski je pak prevodilac,[131] zaveden dvoznačnoću riječi, umjesto čist[132] preveo razborit.[133] Ako se pak laicima naređuje da se zbog molitve uzdrže od snošaja sa ženama[134] što treba misliti o biskupu koji će svaki dan prinositi Bogu čiste žrtve za svoje i narodne grijehe? Pročitajmo Kraljevske knjige[135] i naći ćemo da svećenik Abimelek nije od prikazanih kruhova prije htio dati Davidu i njegovoj momčadi nego je pitao da li su mladi ljudi čisti od žene, ali nipošto tuđe već od supruge. I da nije čuo kako su se od jučer i prekjučer uzdržavali od bračnoga čina, nikako ne bi prije uskraćene kruhove dopustio.[136] Razlika je pak između prinesenih kruhova[137] i Kristova tijela tolika kolika između sjene i tijela, slike i istine, uzorka budućega i onoga samoga što se po uzorcima predoznačavalo.[138]

Biskupa, dakle, nadasve trebaju odlikovati blagost, strpljenje, trijeznost, umjerenost, uzdržavanje od probitka, gostoprimstvo i dobrodušnost. Time mora prednjačiti pred svim laicima. Kao što je s navedenim, tako je i s njegovom

130 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 29.
131 To se, očito, odnosi na predjeronimskoga prevodioca.
132 Jeronim rabi riječ *pudicus* ("čist").
133 To je *prudens:* "razborit", "pametan", "mudar".
134 Usp. 1 Kor 7,5.
135 Tada se u to broje dvije Samuelove knjige kao i dvije Knjige o kraljevima.
136 Usp. L Sam 21, 2-7.
137 Riječ je o kruhu iz 1 Sam 21, 2-7.
138 Nije isključeno da Jeronim u kruhu iz 1 Sam 21, 2-7 vidi nagovještaj euharistije.

vlastitom čistoćom i - reći ću - sa svećeničkom čistoćom. Duh koji će posvećivati Kristovo tijelo mora se uzdržati ne samo od nečistoga čina već i od pogleda očiju i bludnje u misli. Biskup također mora biti i "svet" da u narodu kojemu predstoji vrši pravednost i svakome plaća po zasluzi ne gledajući kod prosuđivanja tko je tko. Ovo je razlika između laikove i biskupove pravde: laik se može pokazati pravednim prema nekolicini dok biskup mora postupati pravedno s onoliko ljudi koliko ima podložnika.[139]

Kada se na grčkome "svet" kaže ὅσιος, time se prvenstveno naznačuje onu svetost koja je prožeta s pobožnošću te se odnosi na Boga. Koga pak mi nazivamo "svetim", Grci ga zovu ἅγιος. Ali koga oni nazivlju ὅσιος, mi ga možemo zvati "pobožnim" prema Bogu.[140]

Neka biskup također bude "uzdržljiv" i to ne samo - kako neki misle - od putenosti i ženina zagrljaja nego od svih dušinih poremećaja: da se ne da izazvati na ljutnju, da ga ne shrva tuga, da ga strah ne uznemiri, da ga ne uzobjesti neumjereno veselje. Apostol je nabrojio[141] što su plodovi Duha. Ali što se traži od svih, kudikamo se više traži od biskupa. On kao strpljiv i blag mora podnositi mane onih koji griješe. Nikome neće vraćati zlo za zlo već će dobrim svladati zlo.[142]

Neka, napokon, biskup bude priljubljen uz "vjernu riječ po nauku". Kao što je Božja riječ vjerna[143] i dostojna svakoga prihvaćanja, neka se i biskup takav pokaže da se sve što rekne drži dostojnim vjere te njegove riječi budu pravilo istine. Neka biskup bude sposoban utješiti one kojima tresu vihori ovoga vijeka i "zdravim naukom" uništiti krhke zapovijedi. Kaže se zdrav nauk[144] za razliku od bolesna i slaba učenja. Neka

139 Jeronimova nam misao nije posve jasna.
140 Usp. u našem četvrtom uvodnom poglavlju br. 35.
141 Usp. Gal 5,22.
142 Usp. Rim 12,7.21.
143 Usp. 1 Tim 1,15.
144 Posebice su stoici govorili o zdravome nauku.

biskup bude takav da pobije krivovjernike i Židove koji se suprostavljaju kao i mudrace ovoga vijeka.

Prethodno što je Apostol ubrojio u biskupove vrline odnosi se na život. Ali sa znanošću moramo povezati izreku "da je sposoban tješiti u zdravu nauku i pobiti protivnike". Ako je, naime, samo biskupov život svet, takvim životom može jedino sebi koristiti. Međutim, ako je biskup učen, naukom i riječju može i druge poučiti, ali će poučiti i naučiti ne samo svoje nego će također pobiti protivnike koji, ako nisu razuvjereni i osvjedočeni, mogu lako preokrenuti srca jednostavnih. Apostol to mjesto protiv onih piše koji se odaju lijenosti, dokolici i pospanosti te misle da bi bio grijeh ako čitaju Pisma. Oni kao brbljavce i nekorisne ljude preziru one koji danju i noću razmišljaju o Gospodnjemu zakonu.[145] Takvi ne uviđaju da je Apostol nakon popisa za biskupov način života sličan popis utvrdio i za nauk.

1,10-11: *"Mnogi, naime, nisu podložni. Praznorječivi su i varalice pameti. Većinom su iz obrezanja. Treba im nametnuti muk. Oni prevraćaju čitave kuće učeći što ne treba, poradi sramotna dobitka."*

Budući crkveni knez treba posjedovati vještinu govora združenu sa životom neporočnosti da djela bez riječi ne budu šutljiva, a riječi se radi nedostatka čina crvene od stida. To je nadasve zato jer nije malo već puno takvih koji nisu pokorni nego goropadni i brinu se da kažu psalmistinu riječ: "Zar moja duša nije podložna Bogu" (Ps 61,2)? Međutim, takvim ispraznim nagovorom kod duša preokreću dobro sjeme koje po naravi posjeduje spoznaju Boga. Meni se čini da je Pavao to mislio kada kaza φρεναπάται. Nije naprosto rekao "zavoditelji" kako je latinski prevodilac preveo već reče "zavoditelji duša".[146] Bez svetopisamskoga uporišta, jasno, brbljavost ne bi posjedovala uvjerenje. Mora se pričiniti da

145 Usp. Ps 1,2.
146 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 30.

brbljavci pokvareno učenje potvrđuju i božanskim svjedočanstvima.[147] Tu se govori o obrezanim Židovima koji su svojski nastojali uništiti Kristovu Crkvu koja se u ono doba rađala. Htjeli su uvesti zakonske naredbe o kojima Pavao punije piše Rimljanima i Galaćanima. I mi smo pred nekoliko mjeseci sastavili tri sveska kao *Tumačenje Poslanice Galaćanima.*[148] Crkveni učitelj[149] kome su povjerene duše naroda mora takve ljude nadvladati svetopisamskim dokazom i snagom im navoda nametnuti šutnju. Oni ne uništavaju samo jednu kuću ili mali broj već cijele domove s gospodarima i obiteljima. Uče da su jela u sebi različita, dokidaju već davno utvrđeno ukinuće subote i naučavaju tegobno obrezanje.[150] Kada bi to barem radili iz vjerskoga žara, do stanovite bi se mjere moglo oprostiti jer Apostol kaže: "Priznajem, imaju žara za Boga, ali ne po znanju" (Rim 10,2). Međutim, ovo je istina: za njih je "bog trbuh" (Fil 3,19). Radi sramotne dobiti stvaraju vlastite učenike da ih kao učitelje hrane vlastiti učenici.

Izričaj "radi sramotnoga dobitka" možemo i drukčije rastumačiti. Možemo misliti da se Apostol poslužio općom tvrdnjom. Budući da svi krivovjernici uče krivo, oni obično tvrde da su stjecatelji[151] ljudi. Ali ubiti duše zavedenih nije dobitak nego gubitak. Naprotiv, tko svoga zalutaloga brata po evanđelju prekori, stekao ga je, ako se obrati.[152] Jer koje veće ili korisnije dobiti može biti nego da netko stekne ljudsku dušu? Prema tome, svaki crkveni učitelj koji ispravnim razlogom potiče na Kristovu vjeru, pošteni je dobitnik. Svaki pak krivovjernik koji ljude obmanjuje opsjenama vara sama sebe. Poradi sramotna dobitka govori što nije potrebno.

147 Jeronim želi reći da se i krivovjernici pozivaju na Pismo.
148 Spis smo ovdje preveli.
149 Jeronim naziv spominje i niže. Usp. H. RAHNER, *Kirchenlehrer,* LThK, VATON, *Docteur de l'Église,* DTC, 4, 1509-1510.
150 Dotični su židovski učitelji tražili da se i kršćani pridržavaju njihovih osnovnih propisa.
151 Jeronim je napisao *lucrativus.* Naši rječnici nisu zabilježili tu riječ.
152 Usp. Mt 18,15.

1,12-14: *"Netko od njih, njihov vlastiti prorok, kaza: Krećani su vječno lašci, zle životinje, lijeni trbusi. To je svjedočanstvo istinito. Radi toga ih oštro kori da budu zdravi u vjeri ne obazirući se na židovske priče i zapovijedi ljudi koji se odvraćaju od istine."*

To što Apostol kaže "reče netko od njih, njihov vlastiti prorok", ako se gleda na redoslijed[153] i sadržaj čini se da se odnosi na one o kojima je ranije Pavao kazao: "Ponajviše koji su od obrezanja. Njih treba obuzdati. Oni uništavaju čitave kuće učeći što ne treba radi sramotnoga probitka" (Tit 1, 10.111). Na to se nadovezuje: "Kaza netko od njih, njihov vlastiti prorok". Ali jer se taj heksametarski stih ne nalazi kod nijednoga proroka koji je proricao u Judeji,[154] meni se čini da to treba dvostruko čitati. Izreku "reče netko od njih, vlastiti njihov prorok" treba vezati s prethodnom tvrdnjom "radi toga sam te ostavio na Kreti da ono što nedostaje ispraviš" (Tit 1,5). Sada bi dolazilo: "Kaza netko od njih, njihov vlastiti prorok", tj. od Krećana. Ali kako je u sredini[155] mnogo rečenoga, taj se raspored ukazuje neskladnim i možda ga nitko neće prihvatiti. Stoga se mora povezati drukčije: s prethodnim, ali s mnogo bližim. Tada ćemo čitati: "Ima ih mnogo koji nisu podložni, praznorječivi su i zavodnici duša: nadasve su iz obrezanja" (Tit 1,10). Te mnoge i nepokorne, praznogovornike i zavoditelje duša treba obuzdati s onima koji su iz obrezanja. Oni uništavaju cijele domove učeći što ne treba radi sramotne dobiti. "Kazao je netko od njih, njihov prorok." Tako se izričaj "njihov vlastiti prorok" ne odnosi posebno na Židove i nadasve na one koji su iz obrezanja nego na mnoge koji nisu podložni, ali su praznorječivi i zavoditelji duša. Treba držati da su to bili Krećani jer su bili na Kreti.

153 Priznajemo da nam Jeronimovo tumačenje nije kao cjelina jasno.
154 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 13.
155 Misli se između Tit 1,5 i Tit 1,12.

Kaže se pak da se navedeni stih nalazi u *Proročanstvima* kretskoga pjesnika Epimenida.[156] Pavao ga iz poruge naziva prorok jer kakvi su kršćani,[157] onakve zaslužuju i proroke. Tako su postojali i Balovi proroci,[158] proroci meteža, proroci nesreće i svi koje Pismo spominje kao krive proroke.[159] Ili je to zato[160] jer je Epimenid pisao o proročanstvima i odgovorima koji također nagovještaju buduće i davno prije proriču što će se zbiti. Uostalom, i sama se knjige zove *Knjiga proročanstava.*[161] Budući da se pričinjalo kako obećaje nešto božansko, smatram da ju je Apostol pogledao da vidi što pogansko proroštvo obećaje. Poslužio se stihom u vrijeme kada je pisao Titu koji je bio na Kreti da krive kretske učitelje pobije vlastitim učiteljem s otoka. Ali Pavao ne postupa tako samo na tome mjestu već također na drugim mjestima. Kada je, po *Djelima apostolskim,* propovijedao narodu i na Areopagu[162] što je za Atenjane vjećnica raspravljao, uz ostalo, kaza: "Kao što rekoše i neki od vaših pjesnika: I rod smo, naime, njegov" (Dj 17,28). Taj se polustih čita u Aratovu djelu *Phaenomena.*[163] Ciceron je djelo preveo na latinski. Isto tako Cezar Germanik[164] te nedavno Avijen[165] i drugi koje bi bilo predugo nabrajati. Apostol je i za

156 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 14.

157 Tu može biti riječ o judeokršćanima, ali i o lošim kršćanima koji nisu židovskoga podrijetla.

158 Usp. 1 Kor 18,19.

159 Usp. Mt 7,15; Jer 14,14; 29,21, itd.

160 To je novi razlog zašto je Pavao naveo Epimenida.

161 To je naslov Epimenidova djela.

162 Areopag je naziv za atenski brežuljak gdje je bilo sjedište suda. I sam je sud imao isto ime.

163 Arat je bio pjesnik iz Soli u Ciliciji. Od njega je sv. Pavao preuzeo navod naznačen u Dj 17,28. Naslov Aratova djela zabilježili smo kako piše kod Jeronima. Inače su astronomi rječju *phaenomena* označavali pojave što se zbivaju u zraku i na nebu.

164 Riječ je o latinskome govorniku i književniku. Čak je na grčkome pisao komedije. Preveo je Aratovo djelo *Phenomena.* Preminuo je g. 19. poslije Krista.

165 Avijen je latinski pjesnik. Preveo je i nadopunio Aratovo djelo *Phenomena.*

Korinćane koji su bili izoštreni u atičkoj rječitosti i zbog blizine njihovih mjesta prožeti finim atenskim govorom naveo jampski stih iz Menandrove[166] komedije: "Zli razgovori kvare dobre običaje" (1 Kor 15,33). Nije ni čudo što se, ako to traži prikladan trenutak, služi stihovima poganskih pjesnika kada je, uz stanovitu izmjenu, o žrtveničkome natpisu Pavao prozborio Atenjanima i rekao: "Prolazeći, naime, i gledajući više svetinje, nađoh i žrtvenik na kojemu je pisalo *Nepoznatome Bogu.*[167] Prema tome, što neznajući štujete, to vam ja navještam" (Dj 17,23). Međutim, natpis na žrtveniku nije bio takav kako je Pavao kazao već ovakav: "Bogovima Azije i Europe i Afrike: nepoznatim i tuđim bogovima." Budući pak da Pavlu nisu trebali mnogi nepoznati bogovi već samo jedan Bog koji nije poznat, upotrijebio je riječ u jednini da poduči kako je on njegov Bog. Atenjani su ga zabilježili u natpisu žrtvenika. U pravu su kada znaju da su ga dužni štovati. Onaj koga su i ne znajući štovali, nisu ga mogli ne poznavati.[168]

Pavao je što smo naveli rijetko činio: više kako je tražilo mjesto, a ne da se istakne. Sličio je pčelama koje med prave od različita cvijeća i što spajaju stanice saća.

Neki misle da je onaj stih[169] uzet od Kalimaha, cirenskoga pjesnika.[170] Stanovitim dijelom nisu u zabludi. I Kalimah, naime, u pohvalama Jupiteru piše protiv Krećana koji su se hvalili pokazivanjem njegova groba. Kalimah veli: "Krećani su trajno lašci. Svetogrdnom su pameću izmislili i njegov grob." Apostol je - kako rekosmo - doista cijeli stih uzeo od pjesnika Epimenida, a Kalimah se u svojoj pjesmi

166 Menandar je bio Atenjanin. Poznat je kao komičar. Umro je g. 291. prije Krista. Pitanje je da li je Pavao izravno u 1 Kor 15,33 naveo toga pjesnika ili se poslužio izrekom koja je postala općim dobrom. Usp. *Ménandre,* DB, 4, 960.

167 Jeronim je na proputovanju Atenom vidio natpis spomenut u Dj 17,23.

168 Jeronimovo nam razmišljanje nije posve jasno.

169 Naveden je u Tit 1,12.

170 O njemu vidi u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 15.

poslužio njegovim početkom. Možda je čak opću izreku kojom su se Krećani nazivali lašcima bez krađe tuđega djela stavio u mjeru.

Neki drže da Apostola treba prekoriti jer bi nerazborito pogriješio. Dok pobija krive učitelje, potvrdio bi onaj stih ukoliko se Krećani baš zato nazivlju lašcima što su podigli prazni Jupiterov grob. Dotični ovako umuju: ako Epimenid ili Kalimah Krećane grde kao lašce, zle životinje i lijene trbuhe zato je što ne shvaćaju božansko. Zamišljaju da je Jupiter koji vlada na nebu sahranjen na njihovu otoku. To šo su oni rekli kao istinito potvrdila bi Pavlova izreka. Slijedilo bi da Jupiter nije umro nego da je živ. Dakle: Pavao, uništitelj idolopoklonstva, dok radi protiv pokvarenih učitelja, neuko bi potvrdio bogove koje napadaše.[171]

Spomenutima moramo kratko odgovoriti. Pavao je naveo: "Opaki govori kvare dobre običaje" (1 Kor 15,33). Također je naveo: "I rod smo njegov" (Dj 17,28). Ali time nije smjesta potvrdio cijelu Menandrovu komediju niti Aratovu knjigu. Samo se poslužio zgodnim stihom. Tako je i sa sadašnjim mjestom.[172] Apostol nije po jednome stihu potvrdio cijelo Kalimahovo ili Epimenidovo djelo: Kalimah pjeva pohvale Jupiteru, a Epimenid pisaše o proročanstvima. Pavao je Krećane kao lašce ukorio plemenskom manom. Pobio ih je ne radi onoga mišljenja koje su im pjesnici predbacili već ih je vlastitim piscem iz naroda napao zbog urođene lakoće da lažu. Ima ljudi što misle da onaj koji se posluži dijelom neke knjige mora prihvatiti cijeli spis. Meni se čini da ti i Henohov apokrif[173] iz kojega je apostol Juda uzeo navod u svoje

[171] Ne znamo koliko je razgovjetno izraženo mišljenje ljudi koji su Pavlu predbacivali navod nazočan u Tit 1,12.
[172] To je navod nazočan u Tit 1,12.
[173] Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 11.

pismo[174] uvrštavaju među crkvena Pisma. Ali je još mnogo toga što je apostol Pavao rekao o skrovitome.[175]

Možemo pak reći uz ovaj dokaz: Pavao je utvrdio kako štuje Boga koji je Atenjanima nepoznat, ali su ga pribilježili na žrtveniku. Prema tome, bio bi dužan slijediti i drugo što piše na žrtveniku i činiti što su činili Atenjani jer se, eto, s Atenjanima dijelom složio u štovanju *Nepoznatoga Boga*. Daleko od toga da bih kudio dokazivanje[176] i lijepo retoričko izražavanje. Nitko nije takav razbojnik i takav ocoubojica i takav trovač da ne bi baš nikada učinio kakvo dobro. Ako, dakle, vidim koje dobro dotičnoga i potvrdim, a nužnost me natjera da drugo napadnem koja sam to zla odobrio? Ako neprijatelj protiv nas psuje i galami, zar neće među riječima mržnje i svađe kazati štogod istinito što ni mi protiv kojih je kazano nećemo uvijek i svuda prekoriti?

Tako je s Kalimahom i Epimenidom. Oni, ukoliko su Krećani lašci, nisu zato kazali istinu da je Jupiter bog i drugo što je sadržaj njihovih pjesama. Samo su toliko kazali istinu što su izrazili urođenu opačinu kod Krećana, laž. Ali, iako su Krećani lašci, ne znači smjesta da nisu nikada kazali i istinu. Ne znači da bi Jupiter bio već zato bog kada bi Krećani govorili istinu. Ipak da su šutjeli, ne bi se nazivao bogom onaj koji bijaše mrtav.

Trebamo, nadalje, znati da Apostol nije - kako spominjani misle - protiv Krećana govorio kako mu se prohtjelo i usput nego se sa svake strane zaštitio. Radi toga kaže: "Taj je navod istinit." Nije to ni cijela pjesma iz koje je preuzet ni cijelo djelo već samo taj navod, taj stih gdje se Krećani nazivlju lašcima. Jasno je da je onaj koji je pristao uz samo jedan dio pjesme ostalo pobio. Tako o njemu moramo

[174] Usp. Jd. r. 14.
[175] Tu nismo razumjeli što je Jeronim rekao.
[176] Očito je da se Jeronim trudi dokazati da Pavao navođenjem poganskoga pogansko ne potvrđuje kao cjelinu.

držati. Raspravljali smo[177] kod Pavlove *Poslanice Galaćanima* kako se Krećani označuju lašcima, Galaćani ludima, Izrael tvrde šije ili svala druga pokrajina po svome nedostatku. Onim se zadovoljujemo jer nemamo ništa više ovdje izraziti.

Stoga ih, kaza, "oštro kori". Zaista su "lašci, opake životinje i lijeni trbusi". Oni nagovaraju na lažno. Poput divljih zvijeri hlepe za krvlju prevarenih. Svoj kruh ne jedu radeći u šutnji. Njima je "trbuh bog" (Fil 3,19), a slava u pomutnji. Kori ih kako bi bili "zdravi u vjeri". O tome zdravlju vjere Pavao govori i u nastavku: "Neka su starci trijezni, pošteni, čisti, zdravi u vjeri i ljubavi i strpljivosti" (Tit 2,2). Po sličnosti na vjeru, također se govori o zdravlju nauka. Pavao kaže: "Doći će vrijeme kada neće pristajati uz zdravo učenje" (2 Tim 4,3). Postoje također zdravi govori. Pavao o njima govori u svojoj *Prvoj poslanici Timoteju:* "Ako netko drukčije poučava i ne prijanja uz zdrave riječi našega Gospodina Isusa Krista i što je po pobožnosti nauka ..." (1 Tim 6,3).U *Drugoj poslanici* reče:"Imaš primijer zdravih riječi koje si čuo od mene" (2 Tim 1,13). Ljudi koji posjeduju to zdravlje vjere, nauka i riječi ne povode se za židovskim pričama[178] i zapovijedima onih koji se odvajaju od istine.

Malo se zaustavimo kod Židova i strpljivo poslušajmo ludorije onih koji se među njima nazivlju mudrima. Tada ćemo shvatiti što su židovske bajke bez svetopisamskoga uporišta i bez ikakva razumnoga oslonca. Tu se izmišljaju kojekakva živa bića i čudovišta. O Židovima je Izaija prorekao ovo: "Ovaj me[179] narod štuje usnama, ali je njegovo srce daleko od mene. Bez razloga me štuju kada uče ljudske nauke i zapovijedi" (Iz 29,13). Taj navod Spasitelj potvrđuje u evanđelju. Židovima predbacuje što su ljudske zapovijedi pretpostavili Božjemu zakonu: "Bog pak kaže: poštuj oca i majku". Međutim, oni

[177] To smo djelo ovdje preveli.
[178] Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 31.
[179] To Bog spočitava Izraelu.

prenesoše: "Tko god, naime, rekne ocu i majci: bilo koji moj dar koristit će ti i neće častiti svoga oca i majku ..." (Mt 15, 8-9.3.6).

Ako tko poslije Kristova dolaska podlegne i ne[180] obreže se, služi židovskim bajkama i naredbama ljudi koji taje istinu. Nije Židov tko je to javno već tko je to u skrovitosti. Obrezanje je srca u duhu, a ne u slovu.[181] Tko obavlja Pashu, ali ne u beskvasnome kruhu iskrenosti i istine da iz svoje duše izbaci svekoliki stari kvasac zloće i nevaljalosti,[182] on pazi na bajke i, zanemarivši istinu, slijedi sjene. Recimo da netko nije uskrsnuo s Kristom niti traži "ono što je gore" (Kol 3,1) nego što je dolje. Ipak veli: "Ne dotiči, ne okušaj, ne dodiruj što je u raspadljivosti" (Kol 2,21). Taj samom uporabom po ljudskim zapovijedima i učenjima ne slijedi ni dobru pravednost ni dobre naredbe. Ali gdje je istina, duhovni zakon i dobre pravednosti, najbolje su i zapovijedi. Tko ih bude opsluživao, po njima će živjeti.[183]

1,15: *"Čistima je sve čisto, a okaljanima i nevjernicima nije ništa čisto već im je nečista i duša i savjest."*

Pavao je već kazao: "Ima mnogo nepodložnih, praznorječivih, zavodnika i to su nadasve iz obrezanja" (Tit 1,10). Zato je i o onima koje oni obmanuše dosljedno dodao: "Oštro ih kori da budu u vjeri zdravi ne pazeći na židvoske bajke i na zapovijedi ljudi što preokreću istinu" (Tit 1, 13-14). Ti su ljudi - kako se u punoj mjeri raspravlja u *Poslanici Galaćanima* i *Poslanici Rimljanima* - smatrali da između jela postoji razlika: jedno je čisto, drugo nečisto. Radi toga Pavao sada bilježi: "Sve je čistima čisto." To su zasigurno oni koji u Krista vjeruju i znaju da je svako stvorenje dobro i da se ništa ne smije odbaciti što se uz zahvaljivanje blaguje. "Ali

[180] Tu nam negacija nije jasna.
[181] Usp. Rim 2, 28-29.
[182] Usp. 1 Kor 5, 7-8.
[183] Usp. Ez 20,25.21. - Priznajemo da nam Jeronimovo razmišljanje u ulomku dijelom ostaje nejasnim.

okaljanima i nevjernicima ništa nije čisto." Zato i ono što je po naravi čisto njima postaje nečisto. Ništa nije ni čisto ni nečisto po sebi već po blagovateljevoj kakvoći čistima postaje čisto, a okaljanima nečisto. Inače nikome tko je nevjernik i okaljan ne pomaže ni "blagoslovni kruh" ni "Gospodnja čaša" (1 Kor 10,10) jer "tko nedostojno jede od toga kruha i pije od čaše, osudu sebi jede i pije" (1 Kor 11,29).

Kristov je dolazak sve očistio. Što je on očistio, mi ne možemo zanečistiti. Dok o ovome raspravljamo treba voditi računa da ne pružimo povod onome krivome mišljenju koje po *Otkrivenju*[184] i po samome apostolu Pavlu kada piše Korinćanima[185] misli da se smije jesti od idolotita[186] jer je čistima sve čisto. Sada[187] Apostol nije imao nakanu raspravljati o žrtvama koje se žrtvuju zlodusima.[188] On piše protiv Židova koji u skladu s dokinutim Zakonom nešto smatraju čistim, nešto nečistim. Pavao veli: "Ne možemo dijeliti Gospodnji stol i stol zlih duhova niti istodobno možemo piti Gospodnju čašu i čašu zloduha" (1 Kor 10, 20-21).

Do nas je, dakle, da li jedemo čisto ili nečisto. Ako smo čisti, stvorenje nam je čisto. Ali ako smo nečisti i nevjerni, sve nam postaje nečisto jer u našim srcima prebiva krivovjerje ili zbog grešne savjesti. Ako nas pak naša savjest ne osuđuje i imamo pobožno pouzdanje u Gospodina, molit ćemo duhom i srcem ćemo moliti. Također ćemo u duhu pjevati psalme i dušom ćemo pjevati.[189] Isto tako bit ćemo daleko od onih o kojima je sada zapisano: "Nečista im je duša i savjest".

1,16: *"Tvrde da poznaju Boga, ali djelima ga niječu: odvratni, neposlušni i neprikladni za ikakvo dobro djelo."*

184 Usp. Otk 2,20.
185 Usp. 1 Kor 8,7.
186 Usp. i našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 20.
187 Odnosi se na Tit 1,15.
188 Jeronim iza kumira vidi zloduhe.
189 Usp. 1 Kor 14,15.

Ljudi kojima je nečista i duša i savjest kažu da poznaju Boga, ali djelima to niječu po onome što je rečeno u Izaiji: "Ovaj me narod štuje usnama, ali je njihovo srce daleko od mene" (Iz 29,13). Prema tome, kao što onaj koji usnama štuje srcem odstupa daleko, tako tko Boga ispovijeda govorom niječe djelima. Ali kada Boga u hinjenu priznanju niječe djelima, zaista je odvratan i bezbožan. Kako nije osvjedočen nikakvom razložitošću istine, naziva se neposlušnim i nevjernim. Otuda dolazi da je neprikladan za ikakvo dobro djelo jer ni ono što svladan naravnom dobrotom možda dobro učini nije dobro pošto je bez vrijednosti radi duhovne pokvarenosti. Neki smatraju da se Boga samo tada niječe kada netko ako ga za progonstva uhite pogani zaniječe da je krišćanin. Međutim, Apostol, eto tvrdi da se Boga niječe svime što je u činu pokvareno. Krist je mudrost, pravednost, istina, svetost, jakost. Mudrost niječe ludost, pravednost opačina, istinu laž, svetost besramnost, duševnu jakost slabost. Svaki put niječemo Boga kada nas svladaju mane i grijesi. Kada god, naprotiv, učinimo koje dobro djelo, Boga priznajemo.

Nipošto ne smijemo smatrati da će Sin Božji na Sudnjemu danu zanijekati samo one koji su kod mučenja zanijekali Krista: zanijekat će zbog svakoga djela, riječi i misli jer će zanijekan nijekati, a priznat priznati.[190] Mislim da je Krist o tome priznanju izdao učenicima naredbu kada je rekao: "Bit ćete mi svjedoci u Jeruzalemu, u svoj Judeji i Samariji i do na kraj zemlje" (Dj 1,8). To je zato da duh, odan Kristu, Krista priznaje svim dobrim djelima i riječima. Postoji čak i određeno pohvalno nijekanje o kojemu i sam Apostol kaže: "... da u ovome svijetu, odrekavši se bezbožnosti i svjetovnih želja, živimo čisto i pravedno i pobožno čekajući blaženu nadu i dolazak Spasitelja, našega Boga" (Tit 2,12). Tko utvrdi[191] spomenuto odricanje i pristane slijediti Spasitelja koji kaza

190 Usp. 25, 31-46.
191 To je prijevod po smislu.

"neka se samoga sebe odrekne tko želi ići za mnom" (Lk 9,23), slijedit će svoga Boga time što svlači staroga čovjeka[192] s njegovim djelima i oblači novoga.[193] Treba pak uočiti kako se tko odriče sebe. Čisti niječe preljubnika što je bio ranije. Mudar niječe nepametna, pravedan nepravedna, jaki slaboga. O svemu ću reći općenito: sebe toliko niječemo koliko gaženjem ranijih mana prestajemo biti što smo bili i počinjemo biti što prije ne bijasmo.

192 Usp. Rim 6,6; Ef 4,22; Kol 3,9.
193 Usp. Kol 3,10.

DRUGO POGLAVLJE

(2, 1-15)

2,1: *"Ti pak govori što dolikuje zdravu nauku."*

Jedno je iznositi zdrav nauk, drugo učiti što priliči zdravu nauku; jedno je samo jednostavno poučavati, a drugo također popravljati život uz to što se poučava. "Tko, naime, dokine jedno od tih najmanjih naređenja i tako pouči ljude, najmanji će se zvati u kraljevstvu nebeskome" (Mt 5,19). Gospodin nije učenicima zapovijedio da se samo trude razmatrati Pisma kako bi napisano čitali i pohranjivali u riznicu sjećanja nego da najprije zapovjeđeno provode u djelo. "Tko pak bude činio i učio, on će se zvati velik u nebeskome kraljevstvu" (Mt 5,19). Ako, naime, naša pravednost ne nadvisi pravednost pismoznanaca i farizeja, ne možemo unići u nebesko kraljevstvo.[1] Oni sjede na Mojsijevoj stolici i stavljaju ljudima na vrat nesnosne terete. Čak ih se ne žele dotaknuti ni malim prstom.[2] Prema tome, Apostol sada uči svoga sina i učenika u Kristu da govori što priliči zdravu učenju jer se zdravlje nauka obistinjuje kada se uzajamno podudara učiteljev nauk i život.

2,2: *"Neka starci budu trijezni, pošteni, čisti, zdravi u vjeri i ljubavi i strpljivosti."*

Pavao je prethodno Titu općenito naredio što mora govoriti svima. Tada reče: "Ti pak govori što dolikuje zdravu nauku." Sada razlaže po zasebnim skupinama što se pristoji svakoj pojedinoj dobi. Prvo je što odgovara starim muškarcima, potom što dolikuje staricama, na trećem je mjestu što je

1 Usp. Mt 5,20.
2 Usp. Mt 23, 2-4.

prikladno mladeži koliko muškoj, toliko ženskoj. U zapovijedi je za stare žene istaknuo naredbe o mladima. Tako Tit neće osobno izravno poučavati djevojke nego će izložiti što će ih starice poučiti. Na kraju su robovi. Apostol je tako dolično utvrdio zapovijedi po pojedinim dobima i životnim odrednicama da je njegova riječ pravilo za život i ponašanje.

Starci, dakle, trebaju biti trijezni odnosno ljudi što bdiju. Kod Grka, naime, νηφάλιοι[3] znači jedno i drugo. Neka su pošteni: neka ozbiljnu dob resi ozbiljno vladanje. Trebaju biti čisti da se u tuđoj dobi[4] ne odaju bludu kako - kada im se krv već ohladila u odnosu na pohotu - mladima ne bi pružili primjer za pad. Neka su starci zdravi u vjeri. O tome smo zdravlju vjere već ranije govorili.[5] Međutim, moraju biti zdravi ne samo u vjeri nego također u ljubavi i strpljivosti da zato jer su posjedovali prvo zdravlje - zdravlje vjere - čuju od Spasitelja: "Vjera te je tvoja spasila" (Mk 10,52). Drugdje Gospodin kaza: "Nisam, naime, u Izraelu našao toliku vjeru" (Mt 8,10). Neka zbog istoga zdravlja u vjeri starci postanu Abrahamovi sinovi. O Abrahamu piše: "Abraham je povjerovao Bogu i ubrojilo mu se u pravednost" (Post 15,6). Spominjući to zdravlje vjere i Habakuk bilježi: "A pravednik živi od moje vjere" (Hab 2,4). Još jednom čitaj *Poslanicu Hebrejima* apostola Pavla ili za čiju god je smatraš jer se već nalazi među crkvenim poslanicama.[6] Promotri sav onaj popis o vjeri gdje piše: "Abel je zbog vjere Bogu prikazao veću žrtvu nego Kain" (Heb 11,4). Također piše: "Henok je prenesen da ne vidi smrt" (Heb 11,5). Noa je radi onoga što još nije vidio, ali jer je vjerovao Bogu, načinio korablju i Abraham je otputovao u zemlju koju nije poznavao. Da se pak ne pričini kako Pismo ne ističe nijedan primjer vjere kod žena, u istoj

3 Tako se Pavao izrazio u Tit 2,2. O tome vidi u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 32.
4 Više nisu mladi.
5 To je kada tumači Tit 1, 8-9.
6 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 10.

Poslanici piše da je i Sara smatrajući da je vjeran koji je obećao stekla mogućnost zadržati sjeme premda je već bila u tuđem vremenu svoje dobi.[7] Ondje se također hvali vjera Izaka, Jakova, Josipa, Mojsija, Rahabe i drugih koje će bolje upoznati tko pročita samu *Poslanicu*.[8]

Ali postoji zdravlje ljubavi kao što postoji zdravlje vjere. Tko pak posjeduje zdravlje ljubavi? Zar ne čovjek koji Boga ljubi iz sve svoje duše, iz svega svoga srca i iz svih svojih sila? Zar ne čovjek koji je čuo Kristovu zapovijed o bližnjemu - "ljubi svoga bližnjega kao samoga sebe" (Mt 22,39) - i ljubav iskazuje? Naime, o tim dvjema zapovijedima zavisi sav Zakon i proroci.[9] Onaj tko posjeduje zdravu ljubav ne zavidi, ne smišlja zlo, ne raduje se nepravdi, ali se veseli s istinom, sve podnosi, sve vjeruje, svemu se nada, sve očekuje.[10] Budući da ljubav nikada ne prestaje, čovjek koji je u zdravoj ljubavi ni sam neće nikada propasti. Od zdrave ga ljubavi koju ima u Kristu Isusu neće odvojiti ni pomutnja ni tjeskoba ni glad ni progonstvo ni golotinja ni pogibelj ni mač.[11] Što da zborim o maču i ostalome neznatnijem što ne može onoga rastaviti[12] koji posjeduje zdravlje ljubavi kada ni smrt ni život ni anđeli ni proroštva ni sadašnjost ni budućnost ni sila ni visina ni dubina niti bilo koje drugo stvorenje ne može odvojiti čovjeka koji ima zdravu ljubav u Kristu Isusu?[13]

Ako smo shvatili što je zdravlje ljubavi, navedimo neki primjer o onima koji su u bolesti ljubavi. O konačnim vremenima kaže Spasitelj: "Kada se, naime, bude umnožila nepravednost, ljubav će mnogih ohladnjeti" (Mt 24,12). Ljubav je u onih vruća koji su žarki u duhu. Studena je,

7 Već je ostarjela.
8 Usp. Heb 11, 1-40.
9 Usp. Mt 22, 34-40.
10 Usp. 1 Kor 13, 4-8.
11 Usp. Rim 8,35.
12 Odnosi se na ljubav u Kristu.
13 Usp. Rim 8, 38-39.

smrznuta i kao mraz u onih koji su prihvatili najsnažnije udare sjevernjaka.[14] "Sa sjevera će, naime, zla buknuti po svim stanovnicima zemlje" (Jer 1,14). Ta je studen ljubavi ukočila i Amnona prema njegovoj sestri Tamari.[15]

Treba se, dakle, bojati da možda i nas ne bi jednom svladala ta bolesna ljubav. Ponekada se dogodi da je naša ljubav prema djevojci ili bilo kojoj jženi na početku sveta. Ali kada se duša raznježi u osjećajnost malo po malo zdravlje ljubavi požuti od slabosti. Počne poboljevati i na kraju urodi smrću onoga koji ljubi. Radi toga i Apostol oprezno i razborito zapovijeda Timoteju da u svoj čistoći potiče djevojke.[16] Sva se pak čistoća nalazi u tijelu, duhu i duši: da se ne spotakne oko te se kolebamo zapinjući o ljepotu ženskoga lica; da nas ne veseli slušati laskave riječi; da ranije tvrd duh ne omlitavi od pretvornih razgovora.

Neka se, rekosmo, čuvaju mladi ljudi kao i stari, djevojke kao i starice. Neka sa svom pažnjom čuvaju svoje srce. Neka bolest ljubavi[17] ne uđe po zdrvlju ljubavi i neka po svetoj ljubavi ne nastane nesveta ljubav koja će ih dovesti u vječni oganj.[18] Tko je zdrav u vjeri i zdrav u ljubavi, neka bude zdrav i u strpljivosti i to strpljivosti koja se nadasve potvrđuje u napastima. Uopće nema nikakve koristi da se posjedovalo što upravo nabrojismo ako se sve bogatstvo i roba kojom je natovarena lađa ne očuva u oluji te ako se uz duvanje vjetrova sa svih strana bez brodoloma ne sačuva što je dobro skupljeno. Naime, "tko ustraje do konca, taj će se spasiti" (Mt 24,13).

---

14 Latinska je riječ *aquilo*. Ona označuje sjever kao stranu svijeta i vjetar koji dolazi sa sjevera.

15 Tamara je bila Davidova kćer, znamenita s velike ljepote. U nju se čak zagledao njezin polubrat Amon, Davidov najmlađi sin. Kasnije ju je sramotno ostavio. Iz osvete ga je preko svojih ljudi umorio Absalon, treći Davidov sin. Usp. E. PALIS, *Absalon*, DB, 1, 92-93; *Amnon*, DB, 1, 500-501; *Thamara*, DB, 5, 2144.

16 Usp. 1 Tim 5,2.

17 Tu Jeronim rabi tri riječi: *caritas, dilectio, amor*. Mi imamo jednu.

18 Jeronim je upotrijebio riječ *gehenna*.

2,3-5: *"Slično*[19] *i starice: sveta držanja, ne klevetnice, ne odane mnogome vinu, učeći dobro da mlade poučavaju čistoći: da ljube svoje muževe; da ljube djecu; da su stidljive, čiste da se brinu za kuće; da su dobrostive, pokorne svojim muževima kako se ne bi psovala Božja riječ."*

Apostol Petar zapovjedio je da supruzi iskazuju čast svojim suprugama kao slabijoj posudi.[20] Unatoč tome, ipak se ne smije smatrati kako je žena koja posjeduje slabašan tjelesni sud smjesta i dušom slabija. Radi toga se sada zapovijeda da se na njima ispuni Apostolova riječ: "Snaga se usavršuje u slabosti" (2 Kor 12,9). Rečeno je da sve posjeduje što se općenito naređuje starim ljudima. To, naime, znači izričaj "starice slično", tj. da kao i stari muževi budu čestite, trijezne, stidljive, zdrave u vjeri i ljubavi i strpljivosti, ali da u skladu sa svojim spolom ovo imaju za vlastito: da budu sveta vladanja. To je bolje kazano na grčkome[21] ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς: neka sami njihov hod, pokret, lice, govor i šutnja izražavaju stanovito dostojanstvo svetoga ukrasa. Međutim, ta je vrsta ženica obično brbljava po izreci: "Istodobno pak kao dokone nauče hodati po kućama. Ali nisu samo dangubne nego i brbljave i znatiželjne. Govore što ne treba" (1 Tim 5,13). Stoga Pavao traži da ne budu klevetnice, tj. da ne optužuju i ne budu takve da druge ogovaraju kako bi se nekima dopale.[22]

Može i ovako: starice, ukoliko su same već prekoracile mladu dob, raspravljaju o dobi mladih žena. Govore: ona se onako uresuje; ona se ovako češlja; ona tako hoda; ona ljubi onoga, a onaj ljubi nju. Čak ako je to i istina, ne trebaju kod drugih toliko dotičnu tužiti nego je krišom opomenuti

---

19 Strogo govoreći trebalo bi početi s malim slovom. Tako nismo postupili jer počinje novi ulomak tumačenja.

20 Usp. 1 Pt 3,7. Za "sud" stoji *vasculum*. Riječ se kao metafora kaže o tijelu kada ga se prezire ili se nad njim sažaljevamo. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire latin-francais des auteurs chretiens*, Brepols, 1954, 837.

21 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 36.

22 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 32.

Kristovom ljubavlju i radije poučiti da to ne čini nego je javno optužiti što je počinila.

Staračka je dob ohladila glede tjelesne žudnje. Ipak ima starica koje se ne stide svojih sjedina već se pred četom unučadi ukrasuju kao djevojčice što podrhtavaju. Upravo je običaj da se ta dob, umjesto tjelesne ljubavi, oda vinu. Starice, između čaša, same sebe uvjere da su razborite. Rječite su, prisvajaju nešto kao strogost nad ćudorođem i govore što im se osobno pričinja da jesu. Ne sjećaju se onoga što su bile. Staricama se, dakle, zabranjuje preveliko piće vina jer je kod starih piće što je u mladih tjelesna požuda. Kako pak starice mogu mlade žene učiti čistoći ako mlade žene nasljeduju pijanstvo stare žene? Ta ne može biti čista.

Apostol je jasno kazao "ne robujući mnogome vinu". Uistinu je to ropstvo kada nastupi krajnje stanje: ako vino zaposjedne ljudska osjetila. Tada čovjek nije svoj već pripada vinu. Pavao je, dakle, najprije poučio kakve moraju biti starice. Pošto je istumačio što im je zajedničko sa starim muževima, izložio je što je njima vlastito: da budu ispunjene poštenim i svetim ponašanjem i svakim uresom; da ne optužuju; da druge ne ocrnjuju; da im vino ne obuzima osjetila. Dosljedno je što sada staricama pušta uzde s obzirom na pouku. Ukoliko su kako treba, imaju slobodu poučavanja: neka uče što je dobro. Pavao je na drugome mjestu kazao: "Ženama ne dopuštam poučavati" (1 Tim 2,12). Međutim, to treba tako shvatiti da im je oduzeto poučavanje muževa. Uostalom, neka starice poučavaju mlade kao vlastite kćeri. Neka ih najprije uče čistoći jer se nadasve protiv nje u cvjetnoj dobi bori neprijatelj. Sva se njegova moć nasuprot žena nalazi u trbušnome pupku.[23] Neka ih, zatim, uče da ljube muževe i da ljube djecu. Ali na što se odnosi taj nauk da ljube muževe kada to nije pohranjeno u rječitost osobe koja poučava već u srce one koja ljubi? Apostol

[23] Jeronim je napisao *in umbilico ventris*. Riječ *umbilicus* označuje "pupak" ali također sjedište požude kod žena kao što su "bokovi" kod muškaraca. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 855.

traži da žene svoje muževe ljube čisto. Zahtjeva da između muža i žene bude čista ljubav te da žena sa stidljivošću, čednošću i kao iz spolne nužde radije mužu vraća dug nego da ga sama od njega traži i da vjeruje kako pred Bogom i anđeoskim očima obavlja čine zbog djece. Budući da će misliti kako je sve otvoreno Božjim očima, neka se ne stidi skrovite ložnice, noćne tmine ni zatvorenosti spavaonice. Djecu pak tako ljube ako ih upućuju u Božju stegu. Uostalom, Pavao ne želi da ih one žaloste već poučavaju u dobru. Omogućiti slobodu da se griješi ne znači ljubiti djecu nego mrziti.

Starice trebaju mlade žene poučiti da se brinu za kuću. Ali jer se moglo dogoditi da se kućom upravlja sa strogošću i da zbog navedenoga Apostolova naređenja domaćice budu veoma stroge prema posluzi, zato je Pavao dodao "da budu dobrostive". Žena će tek onda smjeti držati da dobro ravna suprugovom kućom, ako posluzi zapovijeda s blagošću, a ne po strahu. Isto tako "neka su pokorne svojim muževima" da zbog bogatstva i slave ne izgube iz sjećanja raniju Božju odluku kojom se žene podlažu muževima. Reče pak ženi: "Tvoja je usmjerenost na tvoga lmuža i on će s tobom gospodariti" (Post 3,16). U navodu moramo imati na umu razboritost Svetoga pisma. Naime, Bog nije mužu kazao "gospodarit ćeš svojom ženom" nego je to izravno rekao ženi da joj omogući zaslugu pokoravanja ukoliko joj je u osobnoj vlasti da li će se podlagati Božjim odredbama, služiti mužu i pokoravati se suprugu. Tako će služenje na neki način biti slobodno i ispunjeno ljubavlju. Žena će pak služiti mužu bojeći se da ga uvrijedi jer nije muž stvoren "zbog žene nego žena radi muža" (1 Kor 11,9). Ali dok je "glava žene muž, glava je muža Krist" (1 Kor 11,3). Radi toga, ona je žena koja se ne podlaže svome mužu, tj. svojoj glavi, kriva za istu opačinu kao i muž koji se ne podlaže Kristu, svojoj glavi.

Gospodnja se pak riječ "huli" kada se prezire prva Božja zapovijed[24] i smatra za ništa ili kada se kudi evanđelje jer kršćanka koju podlaže Božji zakon[25] želi protiv prirodnoga zakona i vjere naređivati mužu. Sve je to dok i poganke, po općemu naravnome zakonu, služe svojim muževima.

2,6-8: *"Mladiće slično potiči da budu u svemu čisti. Sebe stavi za uzor dobrih djela: u nauku, neporočnosti i čistoći, u zdravoj i besprijekornoj riječi da se protivnik zastidi jer nema o nama reći ništa zla."*

Pavao je ranije naredio govoreći: "Slično staricama u svetu držanju ..." Rekli smo da sličnost starica treba dovesti u svezu sa starcima. Kao gore tako i sada Apostol piše: "Slično sokoli mladiće da budu čisti." Sličnost je sa staricama. Međutim, preko njih se, mislimo, nadovezuje na starce. Tako će mladi ljudi posjedovati trijeznost, bit će čestiti te zdravi u vjeri, ljubavi i strpljenju. Po uzorima sveta držanja staricâ neće biti tužitelji, neće se odavati mnogome vinu, dobro će učiti, itd. Kao vlastito za mladiće Pavao je ovo istaknuo: da budu u svemu čisti, tj. koliko u duhu, toliko u tijelu; koliko djelom, toliko mišlju: da se kod mlada čovjeka ne zatekne ni pomisao na sramotu.

Neki od Latina smatraju da ovako treba čitati: "Mladiće slično hrabri da budu čisti." Tek poslije toga proslijeđuju: "U svemu sama sebe stavi za primjer dobrih djela." Unatoč tome, ipak znajmo da se "u svemu" odnosi na prethodno, tj. na "sokoljenje da budu čiste u svemu". Također treba znati da uzdržljivost ne obuhvaća samo puteni čin i duševne pohote. Ona je posvuda nužna: da ne žudimo za nezasluženim častima; da nas pohlepa ne žeže; da nas ne nadvlada nikakva strast.

---

24 Usp. Post 3,16. Jeronim je napisao *blasphemia*. Korijenski riječ označuje vrijeđanje nečijega dobroga glasa i ugleda. Time se drugi ozloglasuje, kudi i opada. Usp. H.W. BEYER, βλασφημέω, ThW, 1, 620-624; S. MANY, *Blasphème*, DB, 1, 1806-1810; C. SENFT, *Blasphème*, VB, 40; D. DORMEYER, *Blasphemie*, LThK, 2 (1994), 520-421; J.A. FALLON, *Blasphemy*, NCE, 2, 607.

25 To je iz Post 3,16.

Pavao kaza: "Sebe stavi na ogled dobrih djela." Ništa ne koristi da se netko izvježba u govoru i da je zbog govora tro jezik ako ne poučava više primjerom nego riječju. Uostalom, tko je nečist, makar i bio vješt govoru i slušatelje poticao na čist život, riječ mu je slaba i nema snage da potakne. Nasuprot: premda je netko bez naobrazbe i zapinje kada govori, ali je čist, može svojim primjerom ljude potaknuti na sličan život.

Pavao također reče "u neporočnosti". To treba shvatiti ovako: neporočnost[26] zapravo znači djevičanstvo. Djevičanske se osobe pučki obično nazivaju neporočnima[27] dok se poročnima[28] zovu one koje su prestale biti djevice. I za ženu koja je nekoć bila djevica kaže se da se iskvarila. Držim i o Titu da je prije nego ga je spopao puteni čin povjerovao u evanđelje, krstio se i ostao djevac. Sada ga Apostol opominje da u neporočnosti pruži svoj primjer. Takvu pak netaknutost ne zapažamo kod Timoteja. Pavao je Timoteju rekao: "Neka nitko ne prezire tvoju mladost. Budi pak vjernicima uzor u govoru, životu, ljubavi, vjeri, čistoći" (1 Tim 4,12). Tu je Apostol šutke prešao preko neporočnosti[29] i jedino napisao "čistoća". Ali se i bez djevičanstva može u celibatu[30] govoriti o čistoći. Ili možda čistoću poimamo u duši, a netaknutost u tijelu prema onome što je drugdje zapisano kao odrednica djevice: "Neka bude sveta tijelom i dušom" (1 Kor 7,34).

---

26 Jeronim je upotrijebio riječ *incorruptio*. Riječ se zaista upotrebljavala kao naznaka za "djevičanstvo". Djevičanska osoba nije doživjela nikakvo raspadanje. Riječ *incorruptio* po sebi znači "neraspadnutost". Sami smo se poslužili riječju "neporočnost", ali dobro vidimo njezin nedostatak. Inače usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 428.

27 Jeronim se poslužio riječju *incorruptus*. Riječ označuje "djevičansku osobu" koja je cjelovita, nedirnuta, neporočna. U njoj nije ništa uništeno. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 428.

28 Tu je Jeronim posegnuo za riječju *corruptus*. Jasno je da ona neposredno znači "polomljen", "iskrivljen". Ali se u otačko doba riječ upotrebljavala da označi osobu koja je prije braka izgubila djevičanstvo. Tako se u određenome smislu iskvarila. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 227.

29 Riječ je *incorruptio*.

30 Sam je Jeronim napisao *coelibatus*.

Sam Pavao sada dosljedno dodaje "u nauku, neraspadnutosti, u čistoći". Čak bismo "čistoću" i "neraspadnutost" mogli protumačiti kao cjelovitost nauka osim ako dodatak "zdravom i besprijekornom riječi" nije ono što je na poseban način vlastito ustanovi poučavanja. Izričaj pak "neprekorivom riječi" ne znači da je itko takve govorne vještine i učenosti da ga nitko ne prekorava. Krivovjernici i pogani čak su korili apostole i evanđeliste. Izreka znači: neka ništa ne kaže i ne čini što zaslužuje prijekor, makar su protivnici spremni prekoriti.

Mnogi su nepokorni, praznorječivi i zavodnici duha. Mrze onoga tko kori s vrata. Odurna im je sveta riječ. Radi toga u svemu pružimo primjer: u nauku, neporočnosti, čistoći, zdravoj i nepokudivoj riječi. Tada protivnici, zastrašeni svetošću našega života i nauka, neće smjeti optuživati, tj. neće u tužbi smišljati nikakav privid istine. Zaista do danas vidimo neke u Crkvama - mada je to već rijetka ptica - koji su takve ozbiljnosti i uzdržavanja da za njih svjedoče i protivnici.[31] Govore: to je velik čovjek, sveto živi, poštena je ćudoređa. Samo da nije krivovjernik! Nitko, naime, nije tako bestidan da može sunčane zrake optužiti s tame i da sjajno svjetlo zastre noćnom mrklinom. Stoga i Apostol to unaprijed otklanja govoreći "da uskrati prigodu onima koji traže priliku" (2 Kor 11,12). Riječ "protivnik" također možemo shvatiti kao đavao koji je tužitelj naše braće. Tako propovijeda evanđelist Ivan.[32] Kada nam ne bude mogao predbaciti nikakvo zlo, zacrvenit će se. Opadač neće moći opadati. Na latinskome *diabolus*[33] znači "opadač".

2,9-10: *"Neka se robovi podlažu svojim gospodarima u svemu: neka se dopadaju, ne protuslove, ne kradu, ali neka iskazuju svu dobru volju da u svemu ukrasuju nauk našega Spasitelja Boga."*

Gospodin i Spasitelj naš govori u evanđelju: "Dođite k meni svi koji se trudite i koji ste umorni i ja ću vas okrijepiti" (Mt 11,28). Tuđim blaženstvu ne drži nijedan stalež, dob i spol. Radi toga je Apostol sad i za robove utvrdio zapovijedi jer su dio Crkve i članovi Kristova tijela. Prethodno je Tita poučio čemu treba učiti starce, starice, mlade žene i mladiće. Kao što je to učinio, tako sada utvrđuje naredbe koje odgovaraju robovima. Najprije: da u svemu budu pokorni svojim gospodarima. To se proteže na sve što se ne protivi Bogu. Ako gospodar naredi što se ne protivi Svetim pismima, neka se rob podvrgne gospodaru. Ali ako naloži suprotno, rob neka radije posluša Gospodara duha nego gospodara tijela. Pažljivo pripazite kako Apostol uspostavlja propise u skladu s osobama. Veli: "Neka robovi budu u svemu podložni svojim gospodarima" (Ef 6,5). Na drugome mjestu raspravljajući o djeci kaže: "Djeco, slušajte roditelje" (Kol 3,20). Tako djecu uči da slušaju roditelje, a robove da budu podložni gospodaru koji zapovijeda. I ne mislimo da je proturječno što govori u drugoj poslanici: "Žene, budite podložne muževima" (Ef 5,22). I tu je ustvrdio da se supruge moraju podlagati svojim supruzima. Tako se nekako poslužio istim glagolom za robove i žene. Muž je, naime, u stanovitome smislu ženin gospodar. Reče: "On će nad tobom vladati" (Post 3,16)[34] I Spasitelj je bio podložan svojim roditeljima,[35] ali kada je tek imao dvanaest godina i ničim se - Gospodar svega - nije razlikovao od roba. Još nije dosegao punu muževnu dob koja može baštiniti. Međutim, i drugdje o njemu piše: "Kada mu, naime, bude sve podloženo, tada će se sam Sin podložiti onome koji mu je sve podložio da Bog bude sve u svima" (1 Kor 15,28). Njemu se sve podlaže kada kaza "Gospodin mome Gospodinu sjedni mi

---

31 Time Jeronim tumači riječ "protivnik" iz Tit 2,9.
32 Usp. Otk 12,10.
33 Zapravo Jeronim naznačuje što znači grčka riječ od koje dolazi *diabolus*.
34 To je Jahvina riječ.
35 Usp. Lk 2,51.

zdesna dok ne stavim tvoje neprijatelje za klupčicu tvojim nogama" (Ps 109,1). Gospodin se podlaže u podloženim robovima. Kao što se kaže da je "za nas proklet" (Gal 3,13)[36] premda nije proklet nego je istinski blagoslov, tako piše ili da je za nas podložen ili da nije podložen: već prema tome da li se mi Bogu podlažemo ili ne podlažemo.[37]

Neki to mjesto ovako čitaju: "Neka se robovi podlažu svojim gospodarima." Pošto su dotle razlučiti, proslijeđuju: "Neka se u svemu sviđaju". Ali je u grčkome drugi redoslijed kod čitanja. Tu je: "Neka se robovi podlažu svojim gospodarima u svemu." Potom slijedi εὐαρέστους εἶναι.[38] To, premda ne potpuno, ipak dijelom možemo prevesti izričajem "da se sami sebi sviđaju".[39] To znači: da im se Božja odluka o njihovu životnome položaju ne pričini nepravednom. Kao što se siromah može spasiti svojim duhovnim dostignućem te kako se žena zbog slabosti spola ne isključuje iz Božjega kraljevstva i kako svaki stalež može postići blaženstvo u svome redu, tako neka se i robovi sebi dopadaju što su robovi. Neka ne misle da zato ne mogu služiti Bogu jer su podložni ljudima. Više će se sviđati Božjoj volji ako se u svemu budu podvrgavali svojim gospodarima i ako se u svome položaju sebi dopadaju. Neka provode u djelo i ono što Apostol u nastavku naređuje: neka ne protuslove, neka ne kradu. Čini se da je najveća mana kod robova proturječiti gospodarima i u sebi mrmljati kada nešto zapovjede. Zato Pavao potiče Tita neka ta mana po zdravu nauku prestane kod robova koji su kršćani. Ako rob mora ispuniti što gospodar zapovjedi, zašto ne bi to izvršio drage volje već gospodara vrijeđa, a ipak zapovjeđeno vrši: pogotovu

36 To je mjesto znamenito i teško se tumači. Pavao pomoću Pnz 21,23 u Gal 3,13 obrazlaže smisao Kristove smrti na križu. Po židovskome zakonu smrt na križu ukazivala se naročitim prokletstvom. Krist je toliko ljubio ljude da je dragovoljno prihvatio i taj oblik smrti.

37 Da se razumije Jeronimovo razmišljanje ne smije se izgubiti iz očiju njegov naglašeni nauk o Crkvi kao otajstvenome Kristovu tijelu.

38 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 37.

39 Lako je zapaziti da Jeronim tu skreće od neposrednoga smisla.

kada je i Bog uvrijeđen kod vode protivljenja?[40] I na drugome mjestu govori[41] o puku što rogobori: "Neka se udalji od mene njihovo mrmljanje i neće umrijeti" (Br 14,11). Neka Tito Kristovim naukom poslije proturječja ispravi i drugu opačinu kod robova: da ne budu lupeži. Kradljivac se osuđuje ne samo za veliko već i za najmanje. Ne gleda se na ono što je krađom odneseno već na lupežov duh. Kod bluda i preljuba nije blud ili preljub različit ako je javna žena ili preljubnica lijepa odnosno bogata, ružna odnosno siromašna. Ma kakva ona bila, isti je blud ili preljub. Tako je i kod krađe: koliko god rob ukrade, počinio je zlodjelo krađe.[42] Stoga se u Mojsijevu zakonu[43] kradljivci sile da nekada vrate sedmerostruko, nekada četverostruko, a katkada se i smiču odnosno sami se lupež neki put prodaje za ukradeno.[44] Sjećam se da sam vam nekoć to izložio kod *Levitske knjige*.[45]

Ako se spomenuto zabranjuje robu,[46] koliko više slobodnome čovjeku: da sudac ne otima; da vojnik koji nije zadovoljan svojom plaćom ne pustoši tuđe. Neki je veoma ozbiljni čovjek kada mu je netko hvalio neporočnost nekoga suca i kada je o njemu hvalitelj kazao da nije kradljivac odgovorio: bio bi izvrstan rob da nije bjegunac.[47] Do te mjere od svakoga slobodna čovjeka mora biti daleka i pomisao na krađu!

Prema tome, robovi se moraju pokoravati svojim gospodarima i biti zadovoljni svojim položajem: teško ne podnositi ropstvo; ne protusloviti gospodarima i ne krasti.

40 Usp. Ps 80,8; Br 20,13.

41 To govori Gospodin.

42 Valjda ni Jeronim ne misli da je posve sve isto što se i koliko krade iako je krađa uvijek krađa.

43 Usp. Izl 20,15.

44 Usp. H. LESETRE, *Voleur*, DB, 5, 2452-2454.

45 Taj nam Jeronimov rad nije poznat.

46 Radi toga smo riječ *servus* preveli "rob".

47 Riječ je *fugitivus*. Vjerojatno se odnosi na odbjegloga roba. Inače nam misao nije jasna.

Poslije toga: neka u svemu pokazuju pravu vjernost da u svemu krase nauk našega Boga Spasitelja. Budu li kod ovozemnih gospodara vjerni u najmanjem, kod Boga će im se početi povjeravati veće.[48] Onaj uresuje Gospodnje učenje tko vrši što pripada njegovu staležu. Naprotiv, pomućuje ga tko nije podložan u svemu: kome se ne sviđa vlastiti položaj; tko kao proturječitelj i kradljivac u ničemu ne iskazuje vjernost. Kako može biti vjeran na Božjemu imanju[49] tko nije mogao iskazivati vjernost tjelesnome gospodaru?

2,11-14: *"Zasjala je, naime, milost Boga Spasitelja svim ljudima; učila nas da, odbacujući bezboštvo i svjetovne želje, čisto i pravedno i pobožno živimo u ovome vijeku; da očekujemo blaženu nadu i dolazak slave vleikoga Boga i Spasitelja našega Isusa Krista koji je sebe dao za nas da nas oslobodi od svakoga bezakonja i sebi očisti izvrstan narod što revnuje oko dobrih djela."*

Nakon popisa[50] o nauku što Tito treba učiti starce, što starice, što djevojke i mladiće i na kraju što robove sada je Apostol s pravom napisao: "Zasjala je, naime, milost Boga Spasitelja svim ljudima." Ne postoji nikakva razlika između slobodnjaka i roba, Grka i barbara,[51] obrezanoga čovjeka i čovjeka s kožicom,[52] muška i ženska već smo u Kristu svi jedno.[53] Svi smo pozvani u Božje kraljevstvo. Svi se poslije uvrede moramo izmiriti sa svojim Ocem: ne po svojim zaslugama već po Spasiteljevoj milosti.[54] Sami je Krist živa i

48 Usp. Lk 16,10.

49 Jeronim je napisao *substantia*. U smislu "imanje" čita se u Lk 8,43 i 15,12.

50 Jeronim je upotrijebio riječ *catologus*. Riječ potječe iz grčkoga gdje znači "popis", "imenik".

51 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 21.

52 Riječ je o prepuciju.

53 Usp. Kol 3,11; Gal 3,28.

54 Usp. 2 Kor 5,20; Rim 5,10.

opstojna[55] Milost Boga Oca ili je tu riječ o milosti Krista Boga Spasitelja.[56] Nismo spašeni po svojoj zasluzi u skladu s onim što se kaže na drugome mjestu: "Za badava ćeš nas spasiti" (Ps 55,8). Ta je Milost[57] zato bljesnula svim ljudima da nas pouči odreći se bezboštva i svjetovnih želja te čisto i pravedno i pobožno živjeti u ovome životu.

Što pak znači odreći se bezbožnosti i svjetovnih želja nadam se da se može shvatiti iz onoga što ranije kazasmo tumačeći: "Kažu da Boga poznaju, a djelima niječu" (Tit 1,16). Ali i suprotno tumači protivno.[58] Svjetovne su, dakle, želje one na koje potiče knez ovoga svijeta.[59] Budući da su svjetovne prolaze s obličjem ovoga svijeta. Kada u Kristu živimo čisto i pravedno te ne griješimo ni tijelom ni duhom, pobožno živimo u ovome vijeku. Ta pobožnost čeka blaženu nadu i pojavak[60] slave velikoga Boga i Spasitelja našega Isusa Krista. Kao što se nepobožnost boji dolaska velikoga Boga, tako ga pobožnost iščekuje jer je sigurna u svoje djelo i vjeru.

Gdje je - uvijek - Arije?[61] Gdje je - zmija - Eunomije?[62] Spasitelj se naziva[63] veliki Bog Isus Krist, a ne Prvorođenac

55 Tu je Jeronim zapravo upotrijebio riječ *subsisto*. Riječ se doima teološki obilježena i teško se prevodi. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 786.

56 Vidi se da Jeronim "milost" iz Tit 2,11 shvaća dvojako: ta je milost osobno Isus Krist ili je milost koju je on zaslužio ljudima.

57 Jednako bi se moglo naprosto napisati "milost".

58 To ne razumjemo.

59 To se odnosi na đavla.

60 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 4.

61 Ovo je osnovna Arijeva tvrdnja: Isus je stvorenje, nije Bog.

62 Riječ je, mislimo, o Eunomiju Cizičkome koji je preminuo najkasnije g. 395. Eunomije je, uz Aecija, bio vođa krajnjega arijevstva gdje se učilo da Sin nema nikakve sličnosti s Ocem kada je u pitanju bit ili narav. Usp. F.X. RISCH, *Eunomios*, LThK, 3 (1995), 989-990; J. LIEBAERT, *Eunomios*, LThK, 3, 1182-1183; V.C. De CLERCQ, *Eunomius of Constantinople*, NCE, 5, 631; M. SPANNEUT, *Eunomius*, DHGE, 15, 1399-1405; X. Le BACHELET, *Eunomius*, DTC, 5, 1501-5149 L. ABRAMOWSKI, *Eunomios*, RAC, 6, 936-947; J. QUASTEN, *Patrologia*, II, Marietti, 1980, 310-312. Inače, Eunomije je najpoznatiji pneumatomah.

63 Usp. K. RAHNER, *Schriften zur Theologie*, I, Benzinger, 1967, 154.

svega stvorenja[64] niti Božja Riječ ni Mudrost[65] već Isus Krist što su nazivi za uzetoga čovjeka.[66] Međutim, ne kažemo da je drugi netko Isus Krist, a drugi netko[67] Riječ. Tako bezbožno kleveće novo krivovjerje.[68] Naprotiv, istoga[69] - svoga Spasitelja Isusa Krista - nazivamo velikim Bogom i prije vjekova i poslije vjekova i prije svijeta i poslije Marije: štoviše iz Marije. On je sebe predao za nas da nas svojom "dragocjenom krvlju" (1 Pt

64 U Kol 1,15 čitamo o Kristu da je "Prvorođenac svakoga stvorenja". Arijevci su upravo otuda kušali utvrditi da je Sin Božji stvorenje: prvi se rodio između ostalih stvorenja. Očito je da su izričaj "prvorođenac" tumačili u smislu onoga koji je prvi stvoren od "svakoga stvorenja". Za razliku od arijevaca Jeronim - čini nam se - naziv Prvorođenac iz Kol 1,15 shvaća kao naznaku za vječno rađanje Sina od Oca. Po njemu, u Kol 1,15 naznaka Prvorođenac objavljuje Kristovo božanstvo koje se tu izravno promatra.

65 Mislimo da je i tu dijelom u pozadini arijevstvo. Znamo da su arijevci svoj glavni dokaz izvlačili iz Izr 8,22 gdje Mudrost kaže: "Jahve me stvori kao počelo svoga djela, kao najsjajniji od svojih čina." .Po Jeronimu pak nazivi Mudrost i Riječ obznanjuju da je Krist vječno Bog. Jasno je da pred očima također ima Iv 1,1.

66 U Jeronimovo je doba izričaj "uzeti čovjek" bio naznaka za cjelovitu Kristovu ljudsku narav. Izričaj je bio redovit u latinskoj kristologiji. U sporu s nestorijevstvom oštro su mu se suprostavili kristolozi iz Aleksandrije dok su ga branili Antiohijci. Inače Jeronim napominje da izričaj Isus Krist izravno označuje Gospodnje utjelovljenje.

67 Jeronim je napisao *alius-alius*. Time je odbio dvojstvo osoba u Kristu.

68 Ne bismo znali kazati o kome je tu riječ. Možemo samo pretpostaviti da Jeronim ima na nišanu Fotina. Fotin je već g. 343. bio biskup u Sirmiju što je danas Srijemska Mitrovica. Porijeklom je iz Male Azije. Fotin je bio veoma učeni teolog. Vladao je grčkim i latinskim jezikom i bio vrstan govornik. Po Fotinu, Isus se čudesno rodio, ali je bio samo čovjek. Živio je nadasve kreposno i tako zaslužio najprisnije moralno sjedinjenje s Rječju i Božje posinovljenje. Fotin je u svojoj kristologiji vjerojatno pod utjecajem Pavla Samosatskoga. Kaže se da je Fotin Nestorijev preteča. O njemu vidi pobliže: G. BARDY, *Photin de Sirmium*, DTC, 12, 1532-1536; J. TIXERONT, *Historie des dogmes*, II, Paris, 1921, 41-42; B. KOTTER, *Photinos*, LThK, 8, 483.

69 Time Jeronim ističe Kristovo osobno jedinstvo.

1,19) otkupi od svakoga bezakonja i sebi očisti puk περιούσιον - kako piše na grčkome - i da ga učini željnim dobrih djela.[70]

Često u sebi razmišljah što bi značila riječ περιούσιος.[71] Pitao sam i učene ljude ovoga svijeta da li su je negda čitali. Nikada nisam mogao nekoga naći tko bi mi razjasnio što znači. Stoga sam bio prisiljen da se uteknem Starome zavjetu. Držao sam da ju je otuda uzeo Apostol koji je kaza. On je, naime, Hebrej od Hebreja i po Zakonu je farizej.[72] Tako sam u *Ponovljenome zakonu* otkrio: "Ti si, naime, narod posvećen Gospodinu Bogu svome. Svidio si se Gospodinu Bogu svome da mu budeš narod izabrani[73] od svih naroda koji su na licu zemlje" (Pnz 7,6). U 134. psalmu imamo: "Pjevajte njegovu imenu jer je ljupko. Gospodin, naime, sebi izabra Jakova, Izraela za svoj posjed" (Ps 134,3-4). Umjesto "za posjed" na grčkome piše περιουσιασμόν.[74] To Akvila i Peto izdanje[75] izrazuje s εἰς περιούσιον.[76] Septuaginta i Teodocion, prevodeći περιουσιασμόν, izmjenili su slogove, a ne smisao. Simah je περιούσιον koji je u grčkome[77] i SOGOLLA na hebrejskome[78] izrazio s ἐξαίρετος.[79] To znači "izvrstan" ili "odličan".

70 Treba zapaziti da je prevedeni ulomak veoma lijep i zgusnuti kristološki tekst. Tu se dobro vidi da je Jeronim bio i teolog.

71 Nalazi se u Tit 3,14.

72 Usp. Fil 3,5.

73 Sam je Jeronim naznačio grčku riječ περιούσιος.

74 Riječ περιουσιασμός znači "posebnan posjed", "vlasništvo". Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1903, 1533.

75 To je dio Heksaple.

76 Kako spomenutih izdanja nemamo, navode ne možemo provjeriti. Na žalost u PL tiskarske pogreške nisu rjetkost.

77 Mislimo da se odnosi na Septuagintu. Vjerojatno se opet ima pred očima Pnz 7,6. U sumnji smo jer nam je tekst nepregledan zbog navoda iz Ps 134,4.

78 To je Biblija na hebrejskome. Treba voditi računa o bilješci koja neposredno prethodi.

79 Riječ znači "izlučen", "izabran", "stavljen na stranu".

Služeći se u drugome svesku latinskim jezikom tu je riječ[80] preveo riječju "vlastit".[81]

Dakle: upravo Krist Isus, naš veliki Bog i Spasitelj otkupio nas je svojom krvlju da kršćanski narod učini sebi vlastitim.[82] Narod tada može biti vlastit ako se trudi oko dobrih djela.

U evanđelju, prema latinskim prevodiocima,[83] piše: "Kruh naš svagdanji daj nam danas" (Mt 6,14). Umjesto toga na grčkome piše bolje "kruh naš ἐπιούσιον". To znači "osobiti", "izvrsni", "vlastiti". Riječ je o onome[84] koji, silazeći s neba, veli: "Ja sam kruh koji siđoh s neba" (Iv 6,51). Prema tome, neka je daleko od nas da se nama kojima je zabranjeno misliti na sutra[85] naređuje moliti u Gospodnjoj molitvi za onaj kruh[86] koji će se domalo probaviti i odbaciti na stranu.[87]

Velike razlike između ἐπιούσιος[88] i περιούσιος i nema. Samo je izmjenjen prilog, a ne riječ. Neki smatraju da ἐπιούσιος u Gospodnjoj molitvi označuje kruh koji je iznad

80 Odnosi se na ἐξαίρετος.

81 Tu je latinska riječ *peculiaris*. Ona znači "osobit" u smislu da je nešto od ostaloga različito i odvojeno. Uz to *peculiaris* znači "poseban", tj. "koji nekome pripada kao vlastit".

82 Tu se Jeronim poslužio rječju *peculiaris*. Stekli smo dojam da bi on najradije tako preveo περιούσιος iz Pnz 7,6 i Tit 2,14. Božji je narod "osobit". On je "odvojen" od drugih naroda i "kao vlastit pripada" Bogu. To je opisani smisao riječi περιούσιος.

83 Valjda se odnosi na Jeronimove predšasnike.

84 To je Krist.

85 Usp. Mt 6,34.

86 Čudno nam je što Jeronim tu odbija onaj dio teološkoga razmišljanja gdje se uči da se "kruh" iz Očenaša odnosi na svakodnevni kruh kao naznaku za sve bez čega čovjek u ovome životu ne može živjeti.

87 Jeronim je upotrijebio riječ *secessus*.

88 Poteškoća vezana uz ἐριούσιος veoma je poznata. I prijevodi su riječi veoma različiti.

svih bitnosti,[89] tj. povrh svih supstancija.[90] Ako se to prihvati, mnogo se ne razlikuje od onoga smisla koji smo izložili jer što god je "izvanredno" i "izvrsno", izvan svega je i povrh svega.

2,15: *"To govori i potiči i prekoravaj sa svom vlašću."*

Apostol je nabrojio troje: govori, potiči i kori. Čini se da se ono "govori" odnosi na poučavanje. Što pak napisa "potiči" tj. παρακάλει[91] drukčije zvuči na grčkome nego na latinskome. Naime, παράκλησις više znači "tješnje" nego "poticanje". Pavao je isti glagol i ranije upotrijebio o mladićima: "Slično potakni[92] mladiće da budu čisti u svemu" (Tit 2,6). To smo na dotičnome mjestu izložili kako se čita na latinskome: kao da piše "potiči". Prema tome, onaj tješi slušatelja tko veli: "Umjesto Krista molimo: pomirite se s Bogom" (2 Kor 5,20). Samoga sebe ponizuje i podlaže da stekne onoga koga tješi.

Treće je "kori". Meni se to čini protivnim tješenju.[93] Tko prezre utjehu, zaslužuje prijekor i završeđuje čuti: "Zaboraviste utjehu koja vam se kazuje kao djeci" (Heb 12,5). U *Poslanici Timoteju* čitamo da je jedno utjeha, drugo prekoravanje. Apostol kaza: "Nastoj u zgodno i nezgodno vrijeme, dokazuj, kori, tješi" (2 Tim 4,2). Tu se najprije posiže za prekoravanjem, a potom se strogost razblažava utjehom. Ovdje Pavao želi da se učenici najprije tješe, ali ako ne uznapreduju po tješenju, tada se kore i to se kore "sa svom vlašću". Izričaj "kori sa svom vlašću" tako shvaćam da se

89 Tu je Jeronim upotrijebio riječ οὐσία .

90 I u Jeronima piše *substantia*. Njome prevodi οὐσία . Obje riječi također znače "bit". Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 42.

91 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 38.

92 Tu Jeronim zapravo piše *consolare*. To bi, po njemu, bio pravi prijevod za Tit 2,6. Ali Jeronim i sam spominje da je potrebito odstupiti od doslovnoga prijevoda. Uostalom, u Tit 2,6 i 2,15 u prijevodu i piše *exhortare*.

93 Jeronim u nastavku nešto pojašnjava što je mislio reći.

posebice odnosi na prekoravanje, a ne zajednički na dva prethodna zahtjeva. Ne priliči, naime, kazati tješi sa svom vlašću niti govori sa svom vlašću već isključivo prekoravaj sa svom vlašću.

"Neka te nitko ne prezre." Netko će pomisliti da Pavao sada Titu piše što je rekao Timoteju: "Neka nitko ne prezire tvoju mladu dob" (1 Tim 4,12). Mi pak u skladu s razlikom u grčkome jeziku smatramo da jedno znači περιφρονείτω što piše ovdje,[94] a drugo καταφρονείτω što je kazano Timoteju.[95] Dodaci περί odnosno κατά uvjetuju različito značenje. Apostol Pavao ne služi se slučajno i proizvoljno ni imenicama ni glagolima ni prijedlozima. Služi se prema različitosti slučajeva. To postaje otuda očevidno što kaže: "Žena je, naime, iz muža, a muž po ženi" (1 Kor 11,12). Drugdje veli: "Ukoliko je sve iz njega, i po njemu i u njemu" (Rim 11,36). Tu je i ovo: "Pavao, apostol, ne od ljudi niti po čovjeku" (Gal 1,1).

Smatramo, dakle, da se καταφρόνεσις[96] u strogome smislu odnosi na prezir. To je kao kada netko, rastegnut između konjica[97] i pločica,[98] prezire bol. Taj se ne straši ni sučeve prijetnje ni buke okolne svjetine. Za ispovjedanje mučeništva prezire i podcjenjuje sve patnje. Ali, naprotiv, postoji i zli prezir. O njemu svjedoči i Habakuk u kojemu je govorio Duh Sveti: "Pazite vi koji prezrete. Motrite i divite se čudesnome i uništite se" (Hab 1,5).[99] Spomenusmo i ono što je sukladno napisano Timoteju: "Neka nitko ne prezire tvoju

94 To znači u Tit 2,15. Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlje br. 39.
95 To znači u 1 Tim 4,12.
96 Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1059.
97 Jeronim je upotrijebio riječ *aequleus*. To je "konjic", tj. mučilo od drveta i slično konju. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 312; Ae. FORCELLINI *Lexicon*, 2, 239.
98 Jeronim je napisao *lamina*. Riječ znači "pločica" i označuje stanovito mučilo. Usp. FORCELLINI, *Lexicon*, 2, 848.
99 Za taj prijevod i tumačenje vidi kod samoga Jeronima u PL, 25, 1277B-1278A.

mladost" (1 Tim 4,2). To znači: ne želim da se takvim pokažeš da te tko može s pravom prezreti.

Riječ περιφρόνεσις[100] - tako tvrde stoici koji najpomnije razlikuju riječi - izražava ono kada netko tko o sebi misli da je od drugoga bolji drugoga prezire držeći ga nižim. Budući da dotični zna što je gore, tj. više, vjeruje da je ponizniji čovjek dostojan prezira. Zbog nečega takvog napuhan ispraznom ohološću te preziruć nebo i sunce neki kojemu se smiju između Grka kaza: Ἀεροβατῶ τὸν ἥλιον. Latinski to možemo kazati: "Kročim po oblacima i spoznah da sam važniji od sunca."[101]

Prema tome, περιφρόνεσις što se sada stavlja za Tita ima ovaj smisao: neka nitko od ljudi koji su u Crkvama, dok ti polagano djeluješ, ne živi tako te misli kako je od tebe bolji. Kakvo će to biti poučavanje učenika ako učenik shvati da je bolji od učitelja? Stoga biskupi, prezbiteri i đakoni moraju uvelike nastojati da vladanjem i riječju prednjače svekolikome puku kojemu su na čelu. To također vrijedi i za niže stupnjeve: egzorciste, čitače, vratare i općenito za sve koji služe Gospodnjemu domu. Jako, naime, razvaljuje[102] Kristovu Crkvu kada su laici[103] bolji nego klerici.

100 Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1544.
101 Stih potječe od Aristofana. Doslovce znači: "Hodim po zraku i prezirem sunce."
102 Jeronim je napisao *destruit* i to nam je malo čudno.
103 Usp. u našemu četvrtom uvodnom pogl. br. 19.

TREĆE POGLAVLJE

(3,1-15)

3,1-2: *"Opominji ih da se pokoravaju prvacima i vlastima; da slušaju, da budu spremni na svako dobro djelo. Neka o nikome ne govore zlo; neka ne budu svadljivi. Neka budu blagi, neka prema svima ljudima pokazuju punu blagost."*

Pavao je slično pisao i Rimljanima: "Neka se svaka duša pokorava višim vlastima jer vlasti nema osim od Boga" (Rim 13,1). Smatram da je ta zapovijed tu i ondje[1] zato uspostavljena jer u to doba još bijaše snažna sljedba[2] Jude Galilejca.[3] Sljedba je imala puno pristaša. Spominju je i *Djela apostolska.* Pismo izvješćuje: "Prije, naime, ovih dana ustade Teuda[4] govoreći da je netko velik. Njemu se pridružilo nekih četiri stotine ljudi" (Dj 5,36). Također piše: "Poslije njega ustade u dane popisa Juda Galilejac" (Dj 5,37) koji je kao dokazano navodio iz Zakona[5] da se nitko osim samoga Boga ne smije nazivati

[1] To znači u Rim 13,1 i Tit 3,1.

[2] Jeronim je upotrijebio riječ *dogma.* Riječ u ono doba zaista ima puno značenja.

[3] Juda Galilejac podigao je ustanak protiv Rimljana. Spominje ga i Josip Flavije. Čini se da je Judina pobuna doista zahvatila široke razmjere. Usp. F. VIGOUROUX, *Judas le Galiléen,* DB, 3, 1805-1806; G.T. PURVES, *Judas of Galilee,* DoB, 2, 795-796; A. WIKENHAUSER, *Judas der Galiläer,* LThK, 5, 1152.

[4] O Teudi i njegovu ustanku vidi *Théodas,* DB, 5, 2170; A.C. HEADLAM, *Theudas,* DoB, 4, 750.

[5] Stari je zavjet prepun naziva Gospodin Bog.

Gospodinom[6] i da oni koji daju desetinu[7] Hramu ne plaćaju porez Cezaru. Ta je udruga[8] toliko porasla da je uznemirila veliki dio farizeja i puka. Stoga su i pred našega Gospodina stavili pitanje: "Je li dopušteno Cezaru plaćati porez ili nije?" (Mt 22,17). Na to je Gospodin odgovorio razborito i pomno: "Cezaru dajte što pripada Cezaru, a Bogu što je Božje" (Mt 22,21).

U skladu s Gospodnjim odgovorom apostol Pavao uči da se vjernici trebaju pokoravati poglavarstvima i vlastima. Na grčkome[9] se čita ἀρχαί. To više znači "poglavarstva" nego "prvaci".[10] Riječ naznačuje samu vlast, a ne ljude koji obnašaju vlast.

Pavao reče: "Opominji ih da se podlažu poglavarstvima i vlastima." Otuda se onima koji se boje mučenja mogla pružiti prilika za nijekanje.[11] Rekli bi da se po Apostolovoj izreci pokoravaju poglavarstvima i vlastima i rade što su naredili. Radi toga Apostol dodaje "slušati za svako dobro djelo". Ako vladar i načelnik narede što je dobro valja se podvrgnuti volji onoga tko zapovijeda. Ali ako je zlo i protivi se Bogu, odgovori naredbodavcu ono iz *Djela apostolskih:* "Više se treba pokoravati Bogu nego ljudima" (Dj 5,29). Isto prihvatimo za robove u odnosu na gospodare, žene u odnosu na muževe i djecu u odnosu na roditelje. Samo u onome moraju slušati gospodare, muževe i roditelje što se ne protivi Božjim zapovijedima.

Sada slijedi "neka su spremni". To se dade dvostruko čitati. Može se podrazumjeti "neka budu spremni na svako

[6] Rimski su vladari sebi pripisivali taj naziv i tražili da ih drugi tako oslovljuju.

[7] O desetini vidi H. LESÊTRE, *Dîme,* DB, 2, 1431-1435.

[8] Jeronim je napisao *haeresis.*

[9] Misli se u izvorniku.

[10] Jeronim je u prijevodu za Tit 3,1 zatekao upravo riječ *principes,* tj. "prvaci". Opširnije vidi u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 40.

[11] Očito je da se misli na vjersko nijekanje za vrijeme progonstva.

dobro djelo" ili izreku "slušati svako dobro djelo" povezati s prethodnim i tada je završiti. Tada bi izričaj "biti spremni" bio stanovita zasebna i naročita zapovijed koja je u skladu s onim što piše u *Levitskome zakoniku:* "Jarca što se, noseći narodna prokletstva, goni predaj u ruke spremna čovjeka" (Lev 16,21). Onaj, dakle, tko je spreman držati jarca,[12] odvesti ga u pustinju i tu ga uništiti te ga - koliko je do njega - zbog kocke prokletstva istrijebiti, bit će spreman za svako dobro djelo jer je poslušao.

Izričaj "neka su spremni" možemo i drukčije shvatiti: neka sve što se može dogoditi u svojoj duši unaprijed zamisle te neće, kada se obistini, podnositi kao novo. Takvima je sve spremno.

Ono pak "nikoga ne proklinjati" ne shvaća se jednostavno. Pavao, naime, ne kaže neka se ne kune nijedan čovjek nego uopće "nitko": ni anđeli ni ikoje stvorenje. Sve je što Bog stvori veoma dobro.[13] "Kada se arhanđeo Mihael sporio s đavlom oko Mojsijeva tijela, nije se usudio reći sud prokletstva već je kazao: neka ti Bog zapovijedi" (Jd 9). Ako se, dakle, Mihael nije usudio prema đavlu koji bez sumnje najviše zaslužuje kletvu izreći sud prokletstva, koliko više mi moramo biti čisti od svakoga proklinjanja? Đavao je zaslužio prokletstvo, ali kletva nije smjela izići iz arhanđelovih usta. Pročitaj starozavjetne knjige i pogledaj koja su plemena postavljena na brdo Garizim[14] da blagosivlju narod, a koja na drugo brdo da kunu.[15] Ruben koji je oskvrnuo roditeljski bračni krevet[16] i najmlađi Lijin sin Zabulon[17] te služavkina

12 Tu je Jeronim napisao grčku riječ. O svemu potanje vidi u našemu četvrtom uvodnom poglavlju br. 44.
13 Usp. Post 1,10.
14 Usp. A. LEGENDRE, *Garizim*, DB, 3, 106-113.
15 Usp. Pnz 11,29.
16 Usp. A. LEGENDRE, *Ruben*, DB, 5, 1257-1258.
17 Usp. A. LEGENDRE, *Zabulon*, DB, 5, 2509-2510.

djeca[18] stavljena su na brdo Hebal[19] da prokunu one koji zaslužuju prokletstva.

Bilo bi dugačko da sada iznosim kako je Jakov koji je sazvao sinove na blagoslov i rekao "da vas blagoslovim" (Post 49,1) potom nekako u blagoslov umetnuo "prokelta im srdžba jer je prežestoka" (Post 49,7). Ali i sam Gospodin u *Postanku* kaže: "U tvojim je djelima zemlja prokleta" (Post 3,17). Neka je za sada ovo dovoljno kazati: Kristovi učenici ne trebaju proklinjati. Ne smiju - kako slijedi - niti "biti svadljivci". Ako smo sinovi mira i želimo da na nama počiva mir[20] te ako pristupismo nebeskome Jeruzalemu[21] koji se naziva po miru, budimo u miru i s onima koji su mrzili mir. Što je do nas budimo u miru sa svim ljudima: ne samo sa smjernima već i sa svadljivima jer nije nikakva vrlina podnositi smjerne. I pružimo "mjesto srdžbi" (Rim 12,19).[22] Pokazujmo blagost prema svim ljudima. Ipak se ne smijemo iz želje za taštom slavom pokazivati blagi prema svim ljudima. Podnoseći sve i ne uzvraćajući na nepravde, neka svima postanu posve očita sama djela. Netko može iz razmetljivosti i zbog javnoga mnijenja te pučkoga glasa kod nekih glumiti blagost i hiniti dobrotu. Ali gdje ne postoji istinska, nepatvorena i čvrsta blagost, ne znam da li dotični može svakoga osvjedočiti kako je blag.

3,3-7: *"Nekoć, naime, i mi bijasmo ludi, nepokorni, zalutali, služeći raznim željama i pohotama, djelujući u zloći i zavisti, mrski, mrzeći jedni druge. Ali kada je zasjala dobrota i čovjekoljublje našega Spasitelja Boga, nije nas spasio po djelima pravednosti što sami učinismo već po svome milosrđu posredstvom kupelji novoporoda i obnove Duha Svetoga kojega je izlio na nas obilno po Isusu Kristu, našemu*

18 Usp. Post 35, 25-26.
19 Usp. A. LEGENDRE, *Hébal*, DB, 3, 461-463.
20 Usp. Lk 10,6.
21 Usp. Heb 12,22.
22 Navod se odnosi na Božju srdžbu. Ne vidimo dobro kako se uklapa u Jeronimovo razmišljanje.

Spasitelju: da, opravdani njegovom milošću, postanemo baštinici po nadi vječnoga života."

Možda će netko pitati kako je Pavao bio nerazuman, nevjeran, lutalica, u službi raznim željama i nasladama, u zloći i zavisti, mrzak i čovjek koji mrzi: sve to prije nego što ga je dobrota i blagost našega Spasitelja spasila po kupelji drugoga novoporoda.[23] Nije ga spasila na temelju djela pravednosti koja je učinio nego iz svoga milosrđa pošto nad apostole i vjernike po Isusu Kristu bi izliven Duh Sveti. Stekavši baštinu milosti zadobili su nadu u vječni život. Doista čitamo da je Pavao u skladu s pravednošću koja je u Zakonu bez pritužbe bio osmi dan obrezan. Hebrej je od Hebreja, farizej po Zakonu, iz Benjaminova plemena.[24] Pavao je obrazovan kod Gamalilejevih[25] ongu i od djetinjstva je upućivan u Sveta pisma.[26]

Na pitanje se odgovara: Židovi koji su prije Gospodinova dolaska, njegove muke i uskrsnuća živjeli pod Zakonom imali su djelomičnu, makar ne potpunu, pravednost. Takvi su Šimun[27] i proročica Ana koja je služila u Božjemu hramu.[28] Ali je puk vikao: "Raspni, raspni ga! Mi nemamo kralja osim Cezara" (Iv 19,15). Isto tako vikahu: "Krv njegova na nas i na našu djecu" (Mt 27,25). Od njih je uzeto Božje kraljevstvo i dano narodu koji donosi njegov plod.[29] Nakon toga i od toga vremena jer narod nije vjerovao u Krista, bio je lud, u lutanju, nevjeran i u službi različitih pohota.

---

23 Riječ je o krštenju.
24 Usp. Fil 3,5.
25 Bila su dva Gamaliela: stariji i mlađi. Mlađi je bio unuk starijega. Stariji Gamaliel bio je Pavlov učitelj. Taj je Gamaliel bio farizej i vodio je uglednu rabinsku školu u Jeruzalemu koju je po svemu sudeći pohađao i Pavao. O tome je Gamalielu riječ u Dj 5,34 i 22,3. Potanje o njemu usp. G. MILLIGAN, *Gamaliel*, DoB, 2, 106; E. MANGENOT, *Gamaliel*, DB, 3, 102-104.
26 Usp. Dj 22,3.
27 Usp. Lk 2,25.
28 Usp. Lk 2, 36-38.
29 Usp. Mt 21,43.

Zar nam se ne čini da je Pavao bio napametan kada je imao Božji polet, ali ne u skladu sa znanjem?[30] Progonio je Crkvu i čuvao odjeću Stjepanovih kamenovatelja.[31] Tolikom je mržnjom bio potaknut protiv Spasitelja da je planuo te od svećenika dobio pisma i pošao u Danask da veže one koji su vjerovali u Krista.[32] Da li je mogao posjedovati ikakve kreposti bez kreposti Boga Krista Isusa? Da li je mogao ugasiti razbuktali žar pohota kada nije bio Božji hram?[33] Postoji li veća zloća i zavist nego uzeti pisma protiv odsutnih i posvuda uništavati Kristove učenike; sam se ne htjeti spasiti, a drugima koji su se mogli spasiti zavidjeti; mrziti kršćane i zato od svih zaslužiti mržnju?! Koja je veća zabluda nego kada se pomolio dan i pošto minuše sjene u poslušnosti i bezumnosti htjeti opsluživati dokinuti zakon i govoriti: "Ne diraj, ne dotiči, ne kušaj" (Kol 2,21). Ili kada se pojavila čvrsta i muževna hrana, htjeti piti djetinje mlijeko![34]

Pažljivije pripazimo i u sadašnjem ćemo ulomku posve očito naći Trojstvo. Dobrostivost i blagost našega Spasitelja Boga - ne drugoga nego Boga Oca - opravdava nas za život vječni preko kupelji preporođenja i po obnovi Duha Svetoga kojega je na nas izlio po Isusu Kristu, našemu Spasitelju. Spasenje je vjernika otajstvo Trojstva.

Drugi navedeno mjesto tako shvaćaju što misle da kazano nije rečeno o Pavlu i apostolima već pod osobom apostola o drugima. Kao što je Pavao pod svojom, Apolonovom i Cefinom osobom govorio napadajući razdor među Korinćanima[35] tako postupa i na sadašnjemu mjestu. Spomi-

---

30 Usp. Rim 10,2.
31 Usp. Dj 7,39.
32 Usp. Dj. 9,2.
33 Usp. 1 Kor 3,16.
34 Usp. Heb 5, 12-14; 1 Kor 3,1.
35 Usp. 1 Kor 1,12.

njući sebe i apostole pokazuje kakvi su prije preporođenja životne kupelji[36] bili svi što su povjerovali u Kristu.

Istodobno divljenje zaslužuje Apostolova poniznost. On je kao otpad i nečist prezreo svu skromnost i pravednost iz Zakona. Pošteno je spomenuo da je bez Krista služio svim opačinama.

3,8: *"Istinita je riječ. Hoću da i ti to utvrdiš kako bi oni koji vjeruju u Gospodina prednjačili dobrim djelima. Ona su dobra i korisna ljudima."*

Izričaj "istinita riječ" treba vezati uz prethodno gdje je Pavao napisao "da postanemo, opravdani njegovom milošću, baštinici glede nade u vječni život". Božja je riječ o baštini i nadi u vječni život dostojna vjere. Stoga je potrebno da Tito u to vjeruje bez dvojbe i straha i da to utvrdi te da i drugi vjeruju. Ali nije samo to u pitanju već i ovo: to se mora zajedno potvrditi s ostalima koji u to žele povjerovati. Radi toga Pavao kaže: "Hoću da i to su-potvrdiš." Nužno je pak da oni koji su povjerovali kako je kazano istinito vode brigu o dobrim djelima. S brigom se priprema Božja baština i nada u vječni život.

Da Pavao potakne na veću vjeru nije kazao: koji vjeruju ljudima već lijepo reče: koji vjeruju Bogu. Nužno je pak da se brinu za dobra djela koja su - ispunjena i svom pomnjom pripravljena - vjernicima dobra i korisna.

3,9: *"Izbjegavaj pak luda pitanja i rodoslovlja i prepirke i raspre što dolaze iz Zakona i zaista su beskorisne i isprazne."*

Pitanja su mnogobrojna i raznovrsna. Zato je Salamon, govoreći o ljudima koji traže Boga, rekao: "Ispravno ga tražeći, stekli su mir" (Izr 8,35). Otuda slijedi da ne mogu naći koji Boga ne traže pravo. Ima puno primjera onih koji Boga ne traže dobro. Židovi krivo traže Boga jer se nadaju da ga

[36] To je krsno otajstvo.

mogu naći bez Krista. Krivovjernici zveče praznim štropotom riječi. Traže onoga koga ne mogu naći. Filozofi i barbari Boga su tražili o Bogu misleći različito. Ali kako nisu ispravno tražili, njihova su pitanja bila luda. Mislili su da se Bog može obuhvatiti sjetilima. Prema tome, od tih nas pitanja odvraća Pavao. Međutim, rado potiče i poziva na mudra pitanja koja podupire svetopisamski autoritet. Pavlu su poznate Spasiteljeve zapovijedi kada kaže: "Tražite i naći ćete. Kucajte i otvorit će vam se. Molite i dat će vam se. Svatko, naime, tko traži, nalazi i tko moli, dobiva i otvara se onome tko kuca" (Lk 11,9-10). Samo naše tijelo ne smije biti podložno grijesima i mudrost će u nas ući. Neka se vježba zdrava pamet i neka se duša svakii dan hrani božanskim čitanjem. Tada naša pitanja neće biti ludi upiti.

Pavao također kaže: "Izbjegavaj rodoslovlja i prepirke i raspre što potječu iz Zakona". To izravno pogađa Židove koji se time hvastaju i misle da poznaju Zakon ako nose imena pojedinaca. Međutim, kako su nam ona tuđa pa im ne poznajemo pravo značenje najčešće ih izgovaramo iskvareno. Ako možda pogrješimo u naglasku, dužini i kratkoći sloga te ako kratka imena produžimo ili duga skratimo, Židovi nam se obično smiju zbog neznanja. To je naročito kod aspiracija pri izgovaranju nekih slova uz struganje u grlu. Sa Septuagintinim prevodiocima koji su na grčki jezik preveli božanski Zakon događa se što ćemo navesti. Budući da posebice slova HETH i AIN, ali i druga te vrste, nisu na grčki jezik mogli prevesti s dvostrukom aspiracijom izrazili su ih drugim dodatnim slovima. Evo primjera: Rahel rekoše Rachel; Jeriho, Jericho; Hebron, Chebron i Seor rekoše Segor. Kod drugih imena taj pokušaj nedostaje. Mi, naime, i Grci imamo samo jedno slovo *s*, a Židovi tri: SAMECH, SADE I SIN. Sva tri imaju vlastiti zvuk. Isac i Sion pišu se sa SADE, A Israel sa SIN. Ipak ne

odzvanja što se piše. Amorejski kralj Seon[37] piše se i izgovara sa slovom SAMECH.

Ako, dakle, navedene vlastitosti imena i jezika kao tuđe ne izrazimo kako Židovi izražavaju, oni se grohotom smiju i prisežu da uopće ne znaju što govorimo. Stoga se pobrinusmo da se sve knjige Staroga zakona što ih je učeni čovjek Adamancije[38] rasporedio u Heksapli[39] prepišu iz Cezarejske knjižnice. Popravke smo proveli po samima vjerodostojnima.[40] U Heksapli su ispisani: Hebrejski tekst s vlastitim slovima koji je u susjednome stupcu prepisan grčkim slovima. Vlastito mjesto zauzimaju: Alvila, Simah, Septuaginta i Teodocion.[41] Neke pak knjige - poglavito one koje su kod Židova sastavljene u stihu - posjeduju još tri dodana izdanja. Zovu se Petim, Šestim i Sedmim prijevodom.[42] Stekla su auktoritet iako su bez prevodiočevih imena. Spomenuto nam je svojim trudom dao onaj besmrtni duh[43] da se nimalo ne strašimo pred ponosom Židova koji likuju s rastvorenim usnama, svitim jezikom, pljuvačkom što pršti i s uglađenim ustima. Oni imaju i drugu priliku za oholost. Mi koji smo Latini nosimo imena koja imaju izvore u našem jeziku i veoma ih lako pamtimo. Tako je i sa Židovima. U najprisnije su sjećanje od nježne dobi upili domaća imena svoga jezika. Od iskona, od Adama, pa do konca, do Zorobabela,[44] tako napamet i hitro prijeđu sva pokoljenja da misliš kako izgovaraju osobno ime. Mi koji naučismo druga slova ili jamačno kasno povjerovasmo u Krista

37 Usp. *Séhon*, DB, 5, 1565.
38 To je Origen.
39 Riječ je o nadasve znamenitome Origenovu izdanju Staroga zavjeta.
40 Ne znamo na što se točno odnosi.
41 Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 165.187.
42 Usp. G. BARDY, *Origène*, DTC, 11, 1496; V. ERMONI, *Hexaples*, DB, 3, 694; S.P. BROCK, *Bibelübersetzungen*, TRE, 6, 166.
43 To je Jeronim sebi na čast rekao o Origenu. Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim*, 155-163.
44 Usp. H. LESÊTRE, *Zorobabel*, DB, 5, 2547-2550; J.A. SELBIE, *Zerubabel*, DoB, 4, 978-979.

ili ako smo čak kao djeca pristupili Crkvi više kod Pisama slijedimo smisao nego riječi. Ako možda kazano ne znamo poput Židova oni misle da su učeniji kada se kazuju imena, računaju godine ili je riječ o unucima, praunucima, pređima, prapređima i praocima.

Osobno sam slušao nekoga Židova koji je u Rimu hinio da je povjerovao u Krista. Stavljao je pitanje o rodoslovljima Gospodina našega Isusa Krista što se nalaze kod Mateja[45] i Luke.[46] Ne bi se od Salamona do Josipa slagala ni brojem ni istovjetnošću imena. Dotični je zbunjivao srca priprostih. Tobože je iz najskrovitijih vrela i proroštva donosio - kako se njemu činilo - rješenja. Ali je zapravo kudikamo više morao tražiti Božju pravednost, milosrđe i ljubav. Potom je, ako se možda pruži prilika mogao raspravljati o imenima i brojevima. Možda dovoljno ili čak više nego je trebalo govorismo o židovskoj bahatosti. Ali nam se tako ukazala zgoda raspravljati o rodoslovljima, prepirci i rasprama.

Dialektičari s Aristotelom na čelu obično razastiru mreže dokazivanja. Nesputanu govorničku slobodu zatvaraju u drač silogizama. Ti, dakle, ljudi koji beskrajne dane i noći troše na to što pitaju, odgovaraju, utvrđuju postavku, prihvaćaju, potvrđuju i zaključuju neke nazivaju svadljivcima. Ti ljudi imaju žuč onih koji se svađaju: raspravljaju kako im se prohtije, a ne s razumom. Ako, prema tome, tako postupaju dialektičari kojima je prepirka vlastito umjeće što mora učiniti kršćanin ako ne posve izbjegavati prepiranje?

Zakonske pak raspre posve treba odbiti i prepustiti židovskoj ludosti. Beskorisne su i isprazne. Posjeduju samo privid znanja. Uostalom, ne koriste ni onima koji ih vode ni ljudima koji ih slušaju. Što meni koristi znati koliko je godina živio Matuzalem,[47] u kojoj se godini svoga života oženio

45 Usp. Mt 1, 2-17.
46 Usp. Lk 3, 22-38.
47 Usp. *Mathusala*, DB, 4, 867.

Salamon da se možda ne bi povjerovalo kako se Roboam[48] rodio u jedanaestoj godini njegova života? Tu je i ostalo iste vrste što je teško pronaći zbog različitosti knjiga i uvećanih pogrešaka kada se malo-pomalo od neispravljenoga prepisuje neispravljeno. Čak ako uz veliki mar i trud to nađemo nismo ništa korisno spoznali.

Često se dogodi da zametnemo raspravu o Zakonu ne iz želje za istinom nego zbog razmetljive slave. To je kada želimo da nas slušatelji smatraju učenima ili čak od toga naklapanja žudimo za sramotnom dobiti. Što, naime, koristi brbljati zapjenjenim usnama i pasjim lavežom kada te jednostavni i umjereni odgovor može smiriti ako je istinit, a ako je kriv može se blago i pomirljivo ispraviti?

3,10-11: *"Krivovjerna čovjeka poslije prve i druge opomene izbjegavaj znajući da se takav upropastio i griješi: od sama je sebe osuđen."*

Riječ krivovjerje[49] Pavao upotrebljava i u *Poslanici Korinćanima:* "Potrebito je pak da su među vama i podjele[50] kako bi se pokazali oni koji su prokušani" (1 Kor 11,19). U *Poslanici Galaćanima* među tjelesna djela broje se: "Putena su pak djela očita, a to su: blud, nečistoća, razvratnost, idolopoklonstvo, vračanje, neprijateljstva, svađe, ljubomor, srdžbe, raspre, razmirice, strančarenja,[51] zavisti, pijanstvo, pijanke i tome slično. Unaprijed vam kažem što rekoh: oni, naime, koji to čine, neće posjedovati Božje kraljevstvo" (Gal 5, 19-21).

Navedeno treba pažljivo pregledati. Poput ostalih mana koje se ubrajaju u tjelesna djela što nas isključuju iz Božjega kraljevstva i krivovjerja nam oduzimlju Božje kraljevstvo. Kada se netko izbaci iz kraljevstva, nije važno na koji je to način. Ali

48 Usp. H. LESÊTRE, *Roboam*, DB, 5, 1102-1105.

49 Usp. H. SCHLIER, αἵρεσις, ThW, 1, 180-182; F. PRAT, *Hérésie*, DB, 3, 607-609.

50 U izvorniku piše "hereza".

51 U izvorniku piše "hereza".

je čudno što slijedi. Čini se da iz *Djela apostolskih* moramo navesti to što su već onda pokvareni ljudi našu vjeru u Krista i crkveni nauk nazvali krivovjerjem.[52] Židovi rekoše apostolu Pavlu: "Mi o tebi iz Judeje ni pisma ne primismo niti nam je netko tko je došao od braće što javio ili netko zlo govorio o tebi. Ali molimo da čujemo od tebe što misliš jer nam je o toj sljedbi[53] poznato da joj se svugdje proturječi" (Dj 28, 21-22). Riječ krivovjerje nije kazana u Miletu,[54] ali je, unatoč tome, Pavao naznačio djela. Kazao je crkvenim prezbiterima: "Ja znam da će po mome odlasku nahrupiti na vas oštri vuci ne štedeći stado. I između vas samih ustat će ljudi što govore opako da za sobom povuku učenike" (Dj 20, 29-30). To je rečeno usput. Riječ hereza nalazi se i drugdje.[55] Na grčkome *hereza* znači odabiranje[56] ukoliko svatko za se bira što mu se čini bolje. Filozofi kao što su: stoici, peripatetici, akademici i epikurejci nazivaju se po dotičnoj školi.[57] Suvišno je pojedinačno obrađivati Marciona, Valentina, Apelesa, Ebiona, Montana i nabrajati njihova učenja[58] jer je sasvim lagano svakome znati koje zablude vode svakoga od njih. Kamo sreće da Arije, Eunomije i začetnik novoga krivovjerja[59] i nisu tako poznati! Možda bi zaveli mnogo manje ljudi!

52 Piše *haeresis*.

53 Napisano je *haeresis*.

54 Usp. E. BEURLIER, *Milet*, DB, 4, 1085-1089; W.M. RAMSAY, *Miletus*, DoB, 3, 368-369.

55 Riječ "hereza" u grčkome novozavjetnome tekstu čitamo na ovim mjestima: Dj 5,17; 15,5; 24,5; 24,14; 26,5; 28,22; 1 Kor 11,19; Gal 5,20; 2 Pt 2,1. Vulgata riječ rabi na ovim mjestima: Dj 5,17; 15,5; 24,14; 1 Kor 11,19. Usp. F. PRAT, *Hérésie*, DB, 3, 607.

56 To je jedno od korjenskih značenja riječi: usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 47-48.

57 Jeronim je napisao *haeresis*.

58 Jeronim je napisao *dogma*.

59 I tu piše riječ *haeresis*. Ne bismo znali kazati na koga Jeronim smjera.

Krivovjerna, dakle, čovjeka nakon jednoga[60] ispravljanja - na grčkome je bolje kazano νουθεσία[61] - izbjegavaj. Riječ νουθεσία radije znači "opomena" i "pouka" bez prekoravanja. U latinskim rukopisima[62] što kao točno potvrđuje i papa Atanazije[63] čitamo "poslije prvoga i drugoga ispravljanja". Prema tome, ne bi bilo dosta jednom ispraviti ili opomenuti onoga koji se iskvario nekom zabludom. Treba mu udijeliti i drugu pouku da sva riječ bude u ustima dvojice ili trojice svjedoka.[64]

Zbog čega pak spomenutoga moramo izbjegavati poslije prvoga i drugoga ispravljanja sam Pavao donosi razloge govoreći: "Takav je pokvaren i griješi i jer sam sebe osuđuje." Čovjek koji je jedanput i opet ispravljen ukoliko je čuo svoju zabludu, ali se ne želi popraviti smatra da je u zabludi onaj koji njega ispravlja. Takav se zapravo spremio na okršaje i svađe riječima. Želi pridobiti onoga koji ga poučava. Evo pak zašto se kaže da sam sebe osuđuje: iz Crkve svećenici odstranjuju bludnika, preljubočinca, ubojicu i ostale opačine. Naprotiv, krivovjernici protiv samih sebe donose presudu. Svojom se odlukom odvajaju od Crkve. To se odvajanje ukazuje osudom vlastite savjesti. Ovo se smatra razlikom između krivovjerja i raskola: u krivovjerju je krivo učenje[65] dok raskol[66] od Crkve odvaja zbog neslaganja s biskupom. To se dijelom može za početak tako shvatiti. Međutim, svaki raskol sebi smisli

60 Nije nam jasno zašto je Jeronim napisao "jedan".

61 Usp. u našemu četvrtom uvodnom poglavlja br. 41.

62 Jeronim ima pred očima zatečene latinske prijevode.

63 Posve nam je nejasna napomena "papa Atanazije" jer ne znamo da bi ikada postojao "papa" s tim imenom. Inače riječ "papa" naprosto znači otac. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 592.

64 Usp. Pnz 19,15.

65 Jeronim je upotrijebio riječ *dogma* koja je u ono doba imala široko značenje.

66 Usp. u našemu četvrtom uvodnom pogl. br. 17.

krivovjerje da bi se činilo kako se netko s pravom odijelio od Crkve.[67]

3,12: *"Kada ti pošaljem Artemu ili Tihika, žurno dođi k meni u Nikopol jer sam odredio tu zimovati."*

Čitasmo na početku ove poslanice: "Radi toga sam te ostavio na Kreti da urediš što nedostaje i da po gradovima uspostaviš prezbitere kako sam ti odredio." To je zato da Krećani koji su sada povjerovali ne bi, pošto Pavao ode i prijeđe drugim Crkvama, ostali siročad već da imaju apostolskoga muža koji će urediti što se ukaže da nedostaje. Ali kako je nakon osnutka drugih Crkava Tito bio nužan da zdanje nadograđuje Pavao mu piše da onda kada Artema[68] ili Tihik - jedan od njih koji su s njime - popune njegovo mjesto sam dođe u Nikopol. Osobno će, veli, tu ostati preko zime. Iz navedenoga vidimo Pavlove očinske osjećaje prema Krećanima. Njemu je Tito nužan u služenju evanđelja. Ipak ne želi da k njemu dođe prije nego na njegovo mjesto kao nasljednik dođe Artema ili Tihik. Nikopol je grad koji se tako prozvao po Augustovoj pobjedi kada je tu svladao Antonija i Kleopatru.[69]

3,13: *"Zenu, učitelja zakona, i Apolona s pažnjom pošalji da im ništa ne nedostaje."*

Taj je Apolon onaj o kojemu piše i Korinćanima: "Svatko od vas govori: ja sam Pavlov, ja pak Apolonov, a ja Cefin" (1 Kor 1,12). Apolon je bio čovjek između aleksandrijskih Židova. Bio je vrli govornik i sjajan u zakonu, korintski biskup.[70] Misli se da je zbog razmirica što su nastale

67 O utjecaju toga Jeronimova teksta na kasnije teologe vidi M.J. CONGAR, *Schisme*, DTC, 14, 1293.

68 Usp. H. LESÊTRE, *Artémas*, DB, 1, 1043-1044.

69 Usp. E. BEURLIER, *Nicopolis*, DB, 4, 1619-1620; W.M. RAMSAY, *Nicopolis*, DoB, 3, 548-549.

70 Usp. E. Le CAMUS, *Apollo*, DB, 1, 774-776; A. WEISER, *Apollos*, LThK, 1 (1993), 832; A. WIKENHAUSER, *Apollos*, LThK, 1, 720-721; R.G. BOUCHER, *Apollos*, NCE, 1, 669.

u Korintu otputovao sa Zenom[71] na susjedni otok Kretu. Pošto je Pavlovo pismo utišalo prepirke koje su se pojavile u Korintu, Apolon se opet vratio u Korint. O Zeni, učitelju zakona, ne možemo iz drugoga svetopisamskoga mjesta kazati tko je bio. Tek toliko da je i sam, apostolski čovjek, vršio isti posao kojim se bavio Apolon: podučavao je Kristove Crkve. Pavao, dakle, zapovijeda Titu da Zena i Apolon koji će s Krete ploviti u Grčku ne oskudjevaju poputninom[72] već da imaju što im je nužno za put.

3,14: *"Ali neka se i naši nauče prednjačiti dobrim djelima u nužnim potrebama da ne budu neplodni."*

Pavao je upravo rekao: "Zenu, učitelja u zakonu, i Apolona brižljivo pošalji da im ništa ne ponestane." Ali mogao je nastati odgovor[73] koji ne bi iznio toliko Tito koliko neki čitalac poslanice. Radi toga to pitanje Pavao rješava za Tita: neka onima koji nemaju udijeli poputninu. I kao da mu se ništa ne proturječi to od klanja govoreći: "Ali neka se i naši uče prednjačiti dobrim djelima u nužnim potrebama kako ne bi bili besplodni."

Pavao svoje naziva našima koji su povjerovali u Krista. Budući da su bili Kristovi, s pravom su zaslužili da se nazovu Pavlovim i Titovim. Reče: imaš vlast nad učenicima, uči ih da ne budu neplodni već da posluže evanđeliste[74] i apostolske ljude[75] koji služe dobrim djelima. Ipak neka ne služe u bilo kojim prigodama nego u onome što je nužno: "Ako pak imamo hranu i odjeću, budimo s time zadovoljni" (1 Tim 6,8).

[71] Usp. *Zénas*, DB, 5, 2537-2538; A.C. HEADLAM, *Zenas*, DoB, 4, 973: Zena je vjerojatno bio upućen u židovski zakon, a ne u rimski.

[72] Jeronim je upotrijebio riječ *viaticum*. O njoj vidi A. BLAISE, *Dictionnaire*, 846; A. BRIDE, *Viatique*, DTC, 15, 2842-2858; J.A. JUNGMANN, *Viaticum*, LThK, 10, 762.

[73] Tu nam se Jeronimovo tumačenje pričinja nešto zakučastim.

[74] Jeronim je upotrijebio riječ *evangelista*. O njoj vidi A. BLAISE; *Dictionnaire*, 317.

[75] Jeronim češće upotrebljava riječ *apostolicus*. Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 89.

Ljudi što služe oltaru, neka žive od oltara. Oni koji su postali zajedničari našega što je duhovno trebaju nam dati dijela u svome što je ovozemno.[76]

Da se Pavlovo pismo ili Titova zapovijed možda lako ne prezre, Apostol zove neplodnima sve koji ne služe evanđelistima. I Salamon u *Izrekama*[77] kaže: "Plod pak milostinja ..." I sam Pavao ljubav naziva prvim plodom Duha.[78] Ljubav se dokazuje u djeljenju i nadasve u služenju. Pavao kaza "neka ne budu neplodni." "Doista, svako stablo koje ne donosi dobar rod, sječe se i baca u vatru" (Mt 7,19). "Ovo pak tvrdim: jer tko škrto sije, škrto će i žeti" (2 Kor 9,6). Tko u pravim potrebama ne obdari evanđeoske ljude i Kristove navjestitelje,[79] samoga sebe osuđuje na neplodnost.

3,15: *"Pozdravljaju te svi koji su sa mnom."*

Tu se Apostol poveo za uhodanim običajem pa kazao da Tita pozdravljaju svi koji su s njime ili se rečeno odnosi zaista na Tita zato jer je takav da zaslužuje ljubav svih koji su s Pavlom. Titu je uistinu velika pohvala što ga svi pozdravljaju po Pavlu.

"Pozdravi sve koji nas ljube u vjeri."

Kada bi svatko tko ljubi u vjeri ljubio i kada ne bi bilo i drugih koji vole bez vjere, Pavao ne bi nikada uz ljubav dodao riječ vjera i rekao: "Pozdravi one koji nas ljube u vjeri." Razumje se da i majke toliko vole djecu da su spremne za njih umrijeti, ali ih ne ljube u vjeri. I žene vole muževe s kojima veoma često umiru. Ipak ta ljubav nije od vjere. Samo ljubav svetih toliko ljubi u vjeri da sveti u vjeri ljubi i onda ako je ljubljeni i nevjernik. To je po izreci: "Neka se sve vaše zbiva u

[76] Usp. 1 Kor 9, 11-13.

[77] Budući da nam je mjesto posve nejasno, navodimo i izvornik. Jeronim piše: "Dicit et Salamon in Proverbiis: *Fructus vero eleemosyna*" (Prov. 3, 1). To je u PL, 26, 635A.

[78] Usp. Gal 5,22.

[79] Jeronim je napisao *evangelisator*. O toj riječi vidi A. BLAISE, *Dictionnaire*, 317.

vjeri" (1 Kor 16,14). I drugdje piše: "Ljubite svoje neprijatelje" (Lk 6,35) Sveti ljubi svoje dušmane i zato ljubi u vjeri jer vjeruje u onoga koji je obećao da će za ispunjenu zapovijed uzvratiti nagradom.[80]

"Milost Gospodina našega sa svima vama."

Treba znati da u grčkim rukopisima ovako piše: "Milost sa svima vama". U izvornim[81] knjigama nema izričaja "Gospodin" i "naš". Prema tome, zajednički se svetima i vjernima, Titu i drugima koji su bili s njime želi milost. Patrijarh Izak blagoslovio je svoga sina Jakova,[82] a on dvanaestoricu patrijarha.[83] Isto tako i apostoli, ulazeći u kuću, govorahu: "Mir ovoj kući" (Mt 10,12). Ako je kuća bila dostojna, njihov bi mir ostao na njoj. Ali ako bi se ukazala nedostojnom, mir bi se vratio onima koji su ga molili.[84] Tako i sada na kraju svoje poslanice Apostol moli milost za vjernike. Ona je imala učinak s obećanjem. U vjerničkoj je pak moći bilo da li se blagoslovljeni želi takvim učiniti kakvim je htio onaj koji blagosiva.

---

80 Usp. Mt 5, 43-48.

81 Jeronim je napisao *authenticus*. O toj riječi vidi A. BLAISE, *Dictionnaire*, 108.

82 Usp. Post 27,39.

83 Usp. Post 49,1.

84 Usp. Mt 10,13.

RÉSUMÉ

Tout le monde s'aperçoit bien vite combien il est presque impossible de résumer en quelques mots le contenu du livre que nous venons d'achever. L'ouvrage est pour cela trop copieux. Et pourtant nous allons dire rapidement ce que nous avons fait dans notre écrit. Nous y avons rendu en croate quatre commentaires de S. Jérôme pour les épîtres suivantes de S. Paul: *Épître à Philémon, Épître aux Galates, Épîtres aux Éphésiens* et *l'Épître à Tite*. Ce sont d'ailleurs les seules épîtres du Nouveau Testament commentées par l'éxègete célèbre de Dalmatie. La traduction des commentaires de Jérôme est le gros de notre travail. Nous signalons non sans une certaine fiérté que nous sommes - à notre conniassance - le premier qui ait jusqu'à maintenant traduit dans une langue quelquonque les commentaires mentionnés. C'est dire que cette partie de l'oevure de S. Jérôme n'existe qu'en latin et en croate.

Le texte que nous avons traduit est celui qui se trouve dans la Patrologie latine. Le texte est vraiment d'une mauvaise qualité. Il est, pour ainsi dire, plain de fautes parsqu'il a été très mal corrigé quand il était imprimé. Mais pour l'instant nous n'avons rien de meilleur.

Nous avons écrit aussi une introduction possédant quatre chapitres où nous avons essayé de donner au lecteur quelques renseignements qui aident à comprendre les épîtres pauliniennes et les commentaires de Jérôme. Notres notes explicatives sont assez exhaustives. La bibliographie qui n'est pas mince est en bas des pages.

NEKE KRATICE

DACL = Dictionnaire d'archéologie chrétienne et liturgie
DB = Dictionnaire de la Bible
DBS = Dictionnaire de la Bible, Supplément
DHGE = Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques
DOB = Dictionary oh the Bible, J. Hastings
DS = Dictionnaire de spiritualité
DTC = Dictionnaire de théologie catholique
HThG = Handbuch theologischer Grundbegriffe
LThK = Lexikon für Theologie und Kirche
NCE = New Catholic Encyclopedia
NJBC = The New Jerome Biblical Commentary
RAC = Reallexicon für Antike und Christentum
ThBLNT = Theologisches Begriffslexikon zun Neuen Testament
ThW = Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, G. Kittel
TRE = Theologische Realenzyklopädie

SADRŽAJ

PREDGOVOR 5
UVOD 7

Prvo poglavlje 9
POSLANICA FILEMONU U JERONIMOVU TUMAČENJU 9
1. - *Opća pripomena* 9
2. - *Poslanica kod drevnih kršćanskih pisaca* 13
3. - *Izdanje Jeronimova djela* 15
4. - *Tumačeni tekst* 15
5. - *Nezadovoljstvo s prijevodom* 18
A. - *Dilectus* 19
B. - *Evidens* 19
C. - *Ita* 20
6. - *Dvoznačnosti* 20
7. - *Pojedinačna razglabanja* 21
A. - *Pavao* 21
B. - *Uznik* 24
C. - *Timotej* 25
D. - *Filemon* 26
E. - *Crkva* 27
F. - *Milost* 29
G. - *Sveti* 31
H. - *Sloboda govora* 33
I. - *Onezim* 34
J. - *Nutrina* 35
K. - *Možda* i *uvijek* 36
8. - *Naročita razmišljanja* 38
A. - *Božja narav* 38
B. - *Slobodna volja* 39
C. - *Djevičanstvo* 40
D. - *Ljudski duh* 40

Drugo poglavlje 43
POSLANICA GALAĆANIMA I JERONIMOVO TUMAČENJE 43
1. - *Temeljne naznake o Poslanici Galaćanima* 43
2. - *Judaizanti* 47

3. - *Zakon* 48
4. - *Opravdanje* 51
5. - *Vjera* 54
6. - *Temeljni antropološki pojmovi* 55
7. - *Licemjerstvo* 59
8. - *Sila* 59
9. - *Ebioniti* 60
10. - *Dispensatio* 60
11. - *Marcion* 61
12. - *Sosten* 61
13. - Μετατίθημι 61
14. - *Kumir* 62
15. - *Svjetonoša* 62
16. - *Živjeti po židovsku* 63
17. - *Srž* 63
18. - *Objava* 63
19. - *Pavao i židovstvo* 64
20. - *Novost* 67
21. - *Starost* 69
22. - Προσανατίθημι 70
23. - *Tijelo i krv* 70
24. - *Arabija* 71
25. - *Damask* 71
26. - *Putovanja* 72
27. - *Pavao i Jakov* 72
28. - *Narodi* 73
29. - *Gal 2,6* 74
30. - *Napomena o Petru, Jakovu i Ivanu.* 75
31. - *Ariston iz Pele* 75
32. - Διαθήκη 76
33. - *Počelo* 77
34. - *Maranatha* 77

Treće poglavlje 79

POSLANICA EFEŽANIMA 79

1. - *Opća napomena* 79
2. - *Ef 1, 3-14* 80
3. - Καταβολή 81
4. - Κόσμος 83
5. - Εὐδοκία 83
6. - Οἰκονομία 85

7. - Πλήρωμα 86
8. - Καιρός 86
9. - Ἀνακεφαλαιώσασθαι 87
10. - Πρόθεσις 91
11. - Βουλή 92

Četvrto poglavlje 93

NAPOMENE ZA JERONIMOVO TUMAČENJE POSLANICE TITU

1. - *Samo Apostolovo pismo* 93
2. - *Mudrost* 95
3. - *Sluga Božji* 95
4. - *Pojavak* 97
5. - *Anđeli* 98
6. - *Posinovljenje* 99
7. - *Biskup* 100
8. - *Prezbiter* 101
9. - *Odnos između prezbitera i biskupa* 102
10. - *Autentičnost i kanonicitet Poslanice Hebrejima* 106
11. - *Henokova knjiga* 107
12. - *Kreta* 108
13. - *Judeja* 108
14. - *Epimenid* 109
15. - *Kalimah* 109
16. - *Skrupul* 109
17. - *Raskol* 110
18. - *Vrijeme* 110
19. - *Laik* 111
20. - *Idolotiti* 112
21. - *Barbar* 112
22. - Δοῦλος 113
23. - *Apostol* 115
24. - Ἐπίγνωσις 118
25. - *Pobožnost* 118
26. - Γνήσιος 120
27. - Ἐπιδορθόω 120
28. - *Gostoprimstvo* 121
29. - Εὔφρων 122
30. - Φρεναπάτης 123
31. - Μῦθος 124
32. - Νηφάλιος 124
33. - Διάβολος 125

34. - Περιούσιος 125
35. - Ὅσιος 126
36. - Ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς 128
37. - Εὐαρέστους εἶναι 129
38. - Παρακάλει 131
39. - Περιφρονείτω 133
40. - Ἀρχαῖς 135
41. - Νουθεσία 136
42. - Ἐπιούσιος 138
43. - Παγκρατιαστής 140
44. - Ἀποπομπαῖος 141

PRIJEVOD 145

TUMAČENJE POSLANICE FILEMONU 147
TUMAČENJE POSLANICE GALAĆANIMA 181
TUMAČENJE POSLANICE EFEŽANIMA 395
TUMAČENJE POSLANICE TITU 573

RESUME 647
NEKE KRATICE 648
SADRŽAJ 649

OTAČKI RADOVI ISTOGA AUTORA

1. Bazilije Veliki, DUH SVETI, Makarska, *Služba Božja,* 1978.
2. Atanazije Veliki, PISMA O KRISTU I DUHU, Makarska, *Služba Božja,* 1980.
3. K.S.F. Tertulijan, SPIS O KRSTU, Zagreb, *KS*, 1981.
4. Grgur iz Nise, VELIKA KATEHEZA, Makarska, *Služba Božja,* 1982.
5. Grgur iz Nise, SPIS O DJEVIČANSTVU, Split, *Symposion*, 1982.
6. Origen, POČELA, Split, *Symposion*, 1982.
7. Ambrozije, OTAJSTVA I TAJNE, Makarska, *Služba Božja*, 1986.
8. Ciprijan, JEDINSTVO CRKVE, EUHARISTIJA, MOLITVA GOSPODNJA, Makarska, *Služba Božja*, 1987.
9. Augustin, POUČAVANJE NEUPUĆENIH, Makarska, *Služba Božja*, 1988.
10. Augustin, GOVORI - 1, Makarska, *Služba Božja*, 1990.
11. Augustin, RUKOVET, Makarska, *Služba Božja,* 1990.
12. Augustin, GOVORI - 2, Makarska, *Služba Božja*, 1993.
13. Leon Veliki, GOVORI, Makarska, *Služba Božja,* 1993.
14. Marijan Mandac, SVETI JERONIM DALMATINAC, Makarska, *Služba Božja,* 1995
15. Jeronim, TUMAČENJE MATEJEVA EVANĐELJA, Makarska, *Služba Božja,* 1996.
16. Jeronim, TUMAČENJE JONE PROROKA, Makarska, *Služba Božja,* 1997.
17. Jeronim, TUMAČENJE PAVLOVIH POSLANICA, Makarska, *Služba Božja,* 1998.
18. Egerija, PUTOPIS, (u tisku)
19. Ivan Zlatousti, KRSNE POUKE, (u tisku)
20. Ćiril Aleksandrijski, DE INCARNATIONE UNIGENITI i QUOD UNUS SIT CHRISTUS, (u pripremi)

ISBN 953-6236-08-7